РОМАН ЗІНЕНКО

ВІЙНА, ЯКОЇ НЕ БУЛО

ХРОНІКА ІЛОВАЙСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

Частина друга

25–31 серпня 2014 року

FOLIO

Під редакцією
Юрія Бутусова
«Цензор.НЕТ»
Серія
«Своя війна»

ХРОНІКА

РОМАН ЗІНЕНКО

ВІЙНА, ЯКОЇ НЕ БУЛО

ХРОНІКА ІЛОВАЙСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

Частина друга

25–31 серпня 2014 року

Харків
«ФОЛІО»
2018

УДК 355.422(477)
З-63

Серія «Хроніка» заснована у 2018 році
За редакцією *Ю. Є. Бутусова*
Художник-оформлювач *Е. О. Балула*

У виданні збережено особливості мовлення учасників боєвих дій під Іловайськом, а також орфографія та стилістика наведених документів

Видавництво «Фоліо» висловлює щиру подяку ПрАТ «Миронівський хлібопродукт» та Благодійному фонду «Всеукраїнський фонд зміцнення національної безпеки» за сприяння у виданні цієї книжки

Зіненко Р. А.

З-63 Війна, якої не було. Хроніка Іловайської трагедії. — Ч. 2. 25—31 серпня 2014 року / Роман Зіненко; за ред. Ю. Є. Бутусова; худож.-оформлювач Е. О. Балула. — Харків: Фоліо, 2019. — 476 с.: іл. — (Хроніка).

ISBN 978-966-03-8215-2 (Хроніка).
ISBN 978-966-03-8462-0.
ISBN 978-966-03-8464-4 (ч. 2).

Роман Зіненко (нар. 1974 р.), колишній морський піхотинець, доброволець батальйону «Дніпро-1», був серед тих, хто в серпні 2014-го опинився в пеклі Іловайська. Він не тільки вижив, але й написав одну з перших книжок про війну на Сході України — «Іловайський щоденник», що вийшла у видавництві «Фоліо» українською та російською мовами. Ця чесна і відверта розповідь очевидця, який нічого не вигадує, а намагається бути максимально точним у своїх спогадах, отримала широкий відгук у читачів, насамперед у тих, хто виходив з-під Іловайська кривавим «зеленим коридором».

Нова книга Романа Зіненка є результатом ретельного дослідження, яке ґрунтується на спогадах близько сотні бійців і офіцерів, від добровольця до вищого керівництва сектора «Б», учасників Іловайської трагедії. Окрім того, автору довелося переглянути, перевірити й хронологічно розібрати сотні публікацій, відео- і фотоматеріалів, що стосуються боїв під Іловайськом. Результати окремих журналістських досліджень, а також звіт тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України вміщені на сторінках цієї книжки. Переважна більшість зібраних фактів до сьогодні не була відома українському суспільству. І хоча автор подає найбільш повну і реальну картину бойових дій під Іловайськом, залишається ще дуже багато питань, на які свого часу обов'язково будуть отримані відповіді.

Друга частина книжки висвітлює хронологію подій, що відбувалися 25–31 серпня 2014 року.

УДК 355.422(477)

ISBN 978-966-03-8215-2 (Хроніка)
ISBN 978-966-03-8462-0
ISBN 978-966-03-8464-4 (ч.2)

© Р. А. Зіненко, 2019
© Е. О. Балула, художнє оформлення, 2019
© Видавництво «Фоліо», марка серії 2018

ХРОНІКА ІЛОВАЙСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

25–31 серпня 2014 року

25 СЕРПНЯ 2014 РОКУ

■ Евакуація загиблих і поранених

Лейтенант Сергій Гізатуллін, командир взводу зв'язку:

«Старшим евакуаційної колони, яка висунулась вранці 25 серпня 2014 року з Многопілля, був старший лейтенант Олександр Баранов з 74-го ОРБ. Він був командиром групи розвідників, які очолювали нашу колону на БТР-80. В бронетранспортер були завантажені двоє чи троє тяжкопоранених бійця. Я дуже добре запам'ятав лише бійця батальйону «Кривбас» Ігоря Павлова, в якого була майже відірвана рука. На момент виїзду з Многопілля наша невеличка колона складалася з головуючого бронетранспортера, нашого КамАЗа і легкового автомобіля «Шкода Октавія».

Щойно ми почали рух, як знову по Многопіллю почав працювати міномет. Ми їхали, оминаючи Кутейникове, оскільки на той момент вже була інформація про те, що цей населений пункт був зайнятий ворогом. Ми рухались шляхом, паралельним шляху Кутейникове—Іловайськ. Відразу за Многопіллям я бачив покинути дві самоходні артилерійські установки (САУ). Одна була покинута прямо на шляху, а друга прихована за однією з хат. В районі Новокатеринівки у нас позлітали ремені на бронетранспортері, і ми були змушені зупинитись, щоб полагодити бронетранспортер. Розвідники перекрили трасу, і ми деякий час стояли, намагаючись відремонтувати бронетранспортер. Бійці розосередились навколо, і було зупинено авто одного місцевого мешканця. Людина була дуже доброзичливо до нас налаштована. Він повідомив, що нам не варто їхати через Новокатеринівку, оскільки там вже достатньо озброєних військових, не схожих на українську армію. Тому, полагодивши БТР, ми почали рухатись якимись полями, оминаючи населені пункти. Дякуючи бійцям 74-го ОРБ ми якимось дивом проскочили усі небезпечні

ділянки. Я навіть не уявляю, яким чином ці хлопці орієнтувалися на місцевості і знаходили шляхи. Назви населених пунктів, які ми проїжджали, я не пам'ятаю, але пригадую, що рухались поруч з якимись озерами. Під час руху бачили розбиті гаубиці. Пам'ятаю, як проїжджали якийсь дитячий табір, в якому стояла Національна гвардія. Згодом я вивчав місцевість на мапі і визначив, що дитячий табір був розташований в селищі Петрівське.

Близько 12:00 ми дісталися Волновахи. Перед в'їздом у Волноваху на трасі був міліцейський пост. На посту нас зустрічала міліцейська машина. Там зупинилася «шкода» генерала Ярового, яка увесь час перебувала в нашій невеличкий колоні. Далі міліціонери поїхали за своїм планом. Місцеві міліціонери в двох словах пояснили нам, як дістатися до моргу, і ми заїхали у Волноваху. В лікарні бійці-розвідники зупинилися бронетранспортером, щоб вивантажити поранених, а ми з КамАЗом дісталися до моргу, щоб вивантажити тіла загиблих бійців. Усі загиблі були без документів, і тому виникли певні складнощі. В морзі нам задали питання: «Навіщо ви сюди приїхали? Хто ці загиблі солдати і де супроводжуючі документи?» А які в нас могли бути документи? Збирались ми і вантажили тіла близько четвертої години ранку, і тоді було не до документів».

Командир відділення зенітників 1-ї РТГр 93-ї ОМБр Сергій Крамаренко (ранок 25 серпня 2014 року, позиції поблизу селища Дзеркальне):

«Командир батальйону підполковник Свєтлинській надав розпорядження ночувати в обладнаній лісосмузі, а вранці ми маємо вирушити до нового місцепризначення, яке було визначено вищим керівництвом. Знову до ранку були виставлені дозори і охорона позицій. Нашу зенітну установку перенесли на нове місце, щоб було зручніше контролювати рух по шляху до Дзеркального.

Вранці усі прокинулись і почали, як завжди, снідати, після чого наша колона почала шикуватись для руху в напрямку Многопілля. Першими вишукувались бойові машини піхоти, снайпери, зв'язківці, медики і ще не пам'ятаю точно, хто саме. На позиціях ще залишався наш танк, транспорт матеріального забезпечення, вантажівка з боєкомплектом і зенітна установка. Колона практично була готова до руху і очікувала лише танк, обидва відділення зенітників і вантажний КамАЗ з боєкомплектом, в якому водій ніяк не міг запустити двигун. Раптово по

шляху під'їхала якась цивільна червона машина і несподівано почалася стрілянина. Червона машина різко розвернулася і почала тікати. В цей момент на пагорбі з'явилися російський танк і бойові машини десанту. По ним також було відкрито вогонь з зенітної установки. Росіяни почали кричати: «Танчик! Танчик!» і, розвернувшись, сховали свою техніку. Наша колона, яка вишукувалась в напрямку Кутейникового, зрушила з місця і поїхала.

Потім російська колона знову вийшла на шлях, і по ній знову було відкрито вогонь. Я вів вогонь з автомату по піхоті, а Артем Каліберда розвернув другу зенітну установку і відкрив вогонь по ворожому танку. Толку від цього було не багато, але це змусило росіян зупинитись. Одна з бойових машин десанту з'їхала з дороги і вирушила вздовж лісосмуги. Це дозволило нам своїм ЗІЛом відійти, підбираючи інших бійців, до нашої вишукованої колони з технікою.

Командирам Свєтлинському і Грачову було повідомлено про те, що на позиції залишились танк, транспорт з особистими речами і боєкомплектом, а також декілька бійців. Потрібно повернутися за ними, але керівництво прийняло рішення рухатись, не зупиняючись, до Многопілля.

В цей час наш танк вів вогонь і намагався здійснити маневр, але його було пошкоджено і він невдало з'їхав в кручу. Екіпаж з трьох бійців був змушений залишити танк і виходили з бою самостійно. Танкісти залишили двигун працюючим і це надало їм змогу трохи відірватись від росіян. Поки ворог бив по танку, намагаючись його остаточно знищити, хлопці встигли відійти.

Двох бійців з нашого взводу, Володимира і Анатолія, які залишились і вели бій, росіяни взяли в полон. Володимир відстрілювався до останнього і був полонений лише тоді, коли закінчилися усі набої».

■ Старобешеве. 55-та окрема артилерійська бригада

Одночасно з цим, неподалік від міста Старобешеве, вранці 25 серпня 2014 року, були накриті потужним артилерійським ударом дві батареї 55-ї окремої артилерійської бригади (55-ї ОАБр). Як це відбувалося, згадує боєць-артилерист 3-ї батареї Геннадій Харченко:

«Протягом 24 та 25 серпня 2014 року ми перебували на вогневої позиції за селищем Старобешеве. Вона розташовувалась за містом неподалік від ферми, ближче до водосховища. Називали тоді це місце «інкубатор». З того району працювали наші дві ар-

тилерійські батареї, а також батарея реактивної артилерії. Інші підрозділи було виведено до 23-24 серпня, а нашу залишили на позиціях до ранку 25 серпня. Ми прибули пізно під вечір 24-го серпня. Під час руху по дорозі бачили, як на в'їзді в Старобешеве у зворотньому напрямку рухаються наші піхотні та самохідні артилерійські з'єднання, які залишали це місто. В той момент ми дуже тому дивувалися. Тоді ми ще зупинилися обома колонами і деякий час спілкувалися з бійцями тієї колони, яка мала прямувати на Маріуполь. Здається, вже в самому місті ми бачили одну покинуту самохідну артилерійську установку. Поблизу неї не було видно бойового розрахунку, і вона, здається, була пошкоджена і в непрацюючому стані. Ми мали прибути на позиції значно раніше, проте наші тягачі постійно ламалися та перегрівалися на марші. Кілька разів ми кружляли, бо трохи збивалися з маршруту, а під селищем Староігнатівка, де мав бути наш попередній пункт прибуття, потрапили під обстріл з «Градів».

Нарешті ми дісталися наших вогневих позицій. Їх місце нам вказав і вивів на позиції начальник артилерії сектору «Б» полковник Сергій Мусієнко. Щойно ми зайняли свої позиції, як вже досить скоро пролунала команда «До бою!» На той момент ми ще були вкрай погано підготовлені до ведення бойових дій, а у темну пору доби і поготів. Друга батарея, а цілі спочатку отримали саме вони, взагалі не змогла навестись та відкрити вогонь. Тоді цілі передали на нашу, третю батарею. Наші батареї були розташовані недалеко один від одного. Допоки ми готували вогневу

Розбиті 25 серпня 2014 року позиції 55-ї ОАБр під Старобешевим

позицію — копали окопи та окснарювали снаряди, несподівано через нашу вогневу позицію відпрацювали наші «Гради». Не знаю звідки саме, але дуже близько від нас. (Полковник Сергій Мусієнко пояснив, що він раптово отримав наказ вразити нові цілі. Для цього потрібно було змінювати напрямок удару. Саме тому, що дві батареї артилеристів не встигали вчасно розгорнутися і вразити зазначені цілі, наказ про ураження цих цілей було переказано реактивній батареї «Градів» полковника Євгенія Бадуліна. Саме машина Бадуліна несподівано для бійців 55-ї ОАБр вийшла на позицію і відпрацювали позаду 2-ї і 3-ї батарей. — *Авт.*) Наступний раз ми відкрили вогонь вже рано вранці 25-го серпня. Обстріл ворожої артилерії по нашим позиціям розпочався о 6:45 ранку 25 серпня 2014 року. Точний час запам'ятався тому, що у нас був наказ залишити вогневу позицію того дня о 7:00. Саме цих 15 хвилин нам і не вистачило, щоб відійти з зони ураження. Нашу позицію накрили дуже міцно. Почали з мінометів, потім до них приєдналася і ворожа ствольна та реактивна артилерія. Вогонь був дуже влучний. Обстріл тривав близько трьох годин. Отже, можу стверджувати, що стріляли росіяни і по нам, і по колишнім позиціям реактивщиків, і по селищу. Вичекав невелику паузу у проміжках ворожого вогню, ми почали виходити з зони вогневого враження, хто як міг. Згодом згуртувалися у три великі групи, одна з яких пішла навмання і трохи заблукала. Друга зібралася поблизу селища Старобешевого, а основна — біля центральної селищної лікарні. Сама будівля лікарні тоді від обстрілів не дуже постраждала.

До лікарень Старобешевого та Стили в той день доставляли наших поранених та загиблих бійців. На той час в кожній з двох лікарень залишалося по одній машині «швидкої допомоги». Медичний персонал був і там, і там, але, звичайно, не всі. Медична допомога нашим пораненим надавалась, як слід. Поранених та загиблих на наших позиціях нікого не залишили. Забрали усіх. Автобусів або вантажівок для евакуації у тих двох селищах не було. Більшість місцевих мешканців виїхала в більш безпечні міста.

Під час того ранкового обстрілу загинули артилеристи Віктор Катанов з 3-ї батареї та Юрій Дьячков з 2-ї батареї. Кілька хлопців зазнали поранень. Юрій щойно зібрався випити кави, як отримав уламок прямо в обличчя, а Віктор отримав поранення в пахову артерію і майже миттєво стік кров'ю. Його польський бронежилет залишився цілком неушкодженим. Юрія Дьячкова взагалі спочатку не впізнали. Усі чомусь вважали, що це наш інший боєць

Загинувші бійці 55-ї ОАБр Віктор Володимирович Катанов і Юрій Анатолійович Дьячков

Віктор Волков. Тоді полум'я від високої палаючої сухої трави підкрадалося до вантажівки з боєкомплектом. Усі бачили, як під час ураження «Ураганом» Віктор вискочив з окопу і побіг до КамАЗу зі снарядами, намагаючись відвезти його подалі від того місця, щоб не уразило усіх від вибуху. Далеко від'їхати не встиг, оскільки «Ураган» вразив вантажівку. Усі бачили, як влучив снаряд, і чули істошний крик. Усім здалося, що це вразило саме Вітю, оскільки його не могли довго відшукати. Згодом, здається, Волкова навіть офіційно було визнано загиблим, але він виявився живим. Олексію Аванесяну згодом від отриманих поранень довелося ампутувати голень. Ми залишили всі 12 гармат на вогневої, хоч двічі намагалися підійти та забрати їх, але ворожий вогонь не вщухав. З усіх батарейних вантажівок та тягачів вціліло лише чотири машини. Приблизно після обіду 25 серпня командуванням було прийняте рішення про наше повернення у пункт постійної дислокації. Ми залишали зону АТО на вцілілих вантажівках. Невдовзі ми отримали нові гармати — такі самі гаубиці 2А65 МСТА-Б 152-мм, та через тиждень повернулися у зону бойових дій».

Боєць-артилерист 3-ї батареї 55-ї окремої артилерійської бригади Сергій Єфімов:

«В ніч з 24 на 25 серпня 2014 року ми також з нашої позиції чули виходи систем залпового вогню БМ-21 «Град». Наша друга батарея складалася з гаубиць МСТА-Б 152-мм, але тієї ночі ми відпрацювали лише один раз. Раптовий потужний і влучний удар по нас був нанесений дійсно близько сьомої години ранку 25 серпня. Обстріл тривав кілька годин, а коли закінчився, то о 10:30 я вивіз наших поранених до лікарні міста Старобешевого. Ближче до опівдня, протилежний бік цього населеного пункту

також піддався потужному удару ворожої артилерії. Ми ледве не потрапили під той обстріл, оскільки намагалися тоді вийти від Старобешевого в напрямку Стили. Щойно ми виїхали за межі міста, як по нас з лісосмуги почав стріляти кулемет, зупинивши головну машину в колоні. Дякуючи Богові, ми все ж вирвалися і дісталися безпечного місця. Зрозуміло, що усі гаубиці, які частково були пошкоджені, ми тоді залишили на позиції, не маючи можливості забрати їх з собою. Першочерговою метою було надання допомоги пораненим і евакуація загиблих».

Згодом місцеві мешканці свідчили про те, що «Урагани» також вразили місцевий ринок і крайню вулицю Старобешевого. Декілька будинків і автозаправочна станція на виїзді з міста були пошкоджені потужними вибухами. Внаслідок цього обстрілу було дуже багато загиблих і поранених серед цивільних мешканців. В тому числі і діти. На сьогоднішній день в центрі міста є пам'ятник зі списком загиблих, серед яких є і ті, хто загинув в той день від російської артилерії. Звісно, що ворожа окупаційна влада поширює хибну інформацію про те, що цивільні особи є жертвами українських військових.

Певний час ходили чутки і плітки стосовно подій, які відбувалися в ті буремні дні навколо центральної районної лікарні міста Старобешеве. З невизначених джерел повідомлялося про те, що лікарню було обстріляно, і виказувались жахливі деталі про нібито мавший місто розстріл окупантами медичного персоналу і поранених під час захоплення Старобешевого. Натомість свідчення бійців, офіцерів і місцевих мешканців спростовують деякі плітки. Тож вважаю необхідним залишити ці свідчення на сторінках цієї книги.

Боєць-артилерист 3-ї батареї 55-ї окремої артилерійської бригади Костянтин Василькевич:

«Незважаючи на близькість кордону з Росією, багато місцевих ставилося до українських військових доброзичливо і усіляко нам допомагали. Вже потім став помітним чіткий розподіл — райони, де панував суцільний безлад та занепад, були за Росію. Там, де були фермерські господарства і налагоджена господарча діяльність, переважно підтримували нас.

Всіх наших поранених побратимів, які на той час перебували в Старобешевській центральній районній лікарні (ЦРЛ), встигли звідти вивезти до захоплення міста російськими найманцями

Покинута в місті Старобешеве українська самохідна артилерійська установка

і посібниками окупантів. Хворих і персонал, які перебували в лікарні, ніхто не знищував, але всі лікарі, які підтримували Україну, встигли виїхати з того міста, вивозячи разом з собою в тил і поранених бійців. За головного залишився начмед лікарні — Костя, якого окупанти після захоплення міста призначили головним лікарем за віддану співпрацю і підтримку. Також в ЦРЛ залишилася і частина персоналу лікарні. До речі, першим в Старобешеве заїхав бронетранспортер з кадировцями, на якому було написано «Аллах Акбар».

Справжнього головного лікаря вони там заочно засудили за «пособнічество каратєлям». Він реально віддав був всі запаси крові, плазми, металоконструкцій, медикаментів та інших засобів для наших поранених бійців. Через Старобешевську центральну районну лікарню пройшло тільки 388 тяжкопоранених. Легкопоранених навіть не встигали реєструвати».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко (Іловайськ, захоплений укріплений район бойовиків):

«Зранку я отримав наказ від Антона Хорольського бути готовим вирушити з боксів на захоплений блокпост і прибути в розпорядження командира своєї роти Гостіщева. Тут з'ясувалося, що поки заряджалися радіостанції, акумулятор у «Халка» повністю розрядився. В запасі ще було двадцять хвилин, і я спро-

бував зняти акумулятор з легкової автівки, знайденої в сусідньому боксі. На жаль, в мене не знайшлося необхідного інструменту, щоб зняти акумулятор з легкової автівки, і тоді Хохол з хлопцями спустилися з поверхів і з поштовху завели мою машину. Я прибув к Гостіщеву, і ми, забравши з собою пораненого в ногу нашого бійця Олександра Полторацького, попрямували до школи. Дока викликав в штаб полковник Печененко на щодобову вранішню нараду командирів підрозділів. Коли ми дісталися школи, Полторацький покрокував, хромаючи, до медиків, а мені було наказано залишити «Халк» в кварталі від школи і чекати подальших наказів».

Офіцер батальйону «Миротворець» Ігор Беркут:

«Ранок. Прокинулися. Вмивалися технічною водою, якої вже на той час було небагато, але було. Залишалося ще трохи мінералки і солодкої бутильованої води. Хлопці з якогось складу притягли. Потім було гірше. Вода закінчилася — пили пиво. Спочатку безалкогольне, потім — яке було. До речі, непогано, якщо не зловживати. І калорій додає, і спрагу вгамовує. Горілкою мили руки і ноги. Так ось. Поснідали тим, що залишилося від вечері. Комбат поїхав до «Донбасу» на нараду. До речі, в цей же день, в чергову таку поїздку, він і командир херсонців потрапили в засідку. Тоді комбат батальйону «Херсон» і його водій загинули. Я як раз виявився поруч з їх бійцями і чув, як водій ще встиг попросити допомогу під звуки стрекотні, і зв'язок обірвався. Нашому комбату вдалося прорватися завдяки тому, що машина була броньована. Їм прострелили радіатор і колесо. Вони дотягли до якогось садка і там у дворі ставили запаску і відстрілювалися. Але про все це я дізнався потім. На допомогу комбату пішов його заступник з десятком бійців. Я не знаю, хто з ним ходив, але дійшло тільки чотири людини. Решта «загубилися» по дорозі. Ну і ще один не дуже приємний момент тоді був, хоча не єдиний, а один з неприємних.

Поруч з нашої пошкодженою машиною знаходилися бійці батальйону «Дніпро-1», але надати допомогу нашому комбату або не змогли, або не захотіли. Мене особисто тоді там не було, і тому пишу з слів очевидця тих подій. Загалом, залишимо цей факт на совісті тих, хто не допоміг».

■ Загибель командира батальйону «Херсон»

Після закінчення наради командири вирушали до своїх підрозділів. Полковник Печененко разом з командиром баталь-

йону «Миротворець» Андрієм Тетеруком вирушили в напрямку дитячого сада і залізничного депо по провулку Гоголя. Під час їх руху були чути якісь постріли, і в авто командира «Миротворця» виявилося пусте колесо. Це змусило Тетерука заїхати до садочка і замінити колесо. Командир батальйону «Херсон» в той день вирішив замість посиленого бронею автомобіля скористатися УАЗіком і теж вирушив з водієм в напрямку локомотивного депо. Майже новенький сірого кольору УАЗік вирушив від школи по вулиці Ломоносова і повернув з неї в провулок Гоголя. Нічого не передвіщувало біди. Машина минула перше перехрестя, а на перетині провулку Гоголя і вулиці Червонознаменської невелика група бойовиків влаштувала засідку. В результаті нападу терористів командир «Херсону» лейтенант міліції Руслан Олександрович Сторчеус та його водій Олег Анатолійович Пєшков загинули.

Трагічна випадковість. Руслан Сторчеус трохи затримався в школі і вирушив з наради останнім. УАЗ командира «Херсона» був розстріляний з декількох стволів. Водій, отримавши смертельне поранення, відразу схилився обличчям на кермо, від чого машину повело ліворуч, де вона і зупинилася, упершись в паркан одного з приватних будинків, Командир відчинив двері, але вийти вже не встиг. Його тіло, схилившись обличчям вниз, лежало на дорозі, а ноги ще були в машині. При цьому тіла були поневічені багатьма кулями через лобове скло. Характер поранень не залишав жодного шансу на виживання. Під час огляду було з'ясовано, що, схоже, нападники встигли витягти тіла бійців з машини, забрати особисті речі і зброю загиблих і розчинитися в приватному секторі. Бійці на другому посту охорони батальйону «Донбас» на розі вулиць Виноградної і провулку Гоголя осо-

Командир батальйону «Херсон» Руслан Сторчеус і боєць Олег Пєшков

бисто бачили момент нападу бойовиків, але були занадто далеко, щоб вчасно надати бодай якусь допомогу.

Засідка на комбата батальйону «Херсон» була здійснена дуже дерзко. Майже в самій середині контрольованої нашими підрозділами ділянці міста. Дуже схоже на те, що бойовики були дуже добре інформовані про усі наші переміщення і зміни обстановки. Схоже, що хтось попередив бойовиків про те, що значна частина особового складу, раніше розташованому в дитячому садочку і секретах навколо нього, вирушила на захват укріпрайону. Бойовики були попереджені про те, що спостереження і деякі секрети на контрольованій ділянці були зняті. Нападники дуже добре орієнтувалися на місцевості і можна однозначно стверджувати, що дехто з місцевих мешканців координував діяльність, а можливо, і приймав участь в цій диверсійній групі. Саме тому бойовикам вдалося безперешкодно так глибоко зайти в наш тил і також безперешкодно зникнути після засідки і обстрілу дитячого садочка.

Коли надійшли перші повідомлення про напад на машину, до бійців роти охорони батальйону «Донбас», які розташовувались на третьому посту, прибули командир роти старший лейтенант Віктор Дмитренко з солдатом резерву Русланом Рябовим. З ними були ще троє розвідників з позивними Айдар, Док і Мак. У них було окреме завдання — ідентифікувати тих, хто потрапив в засідку. На той момент ще не було стовідсотково зрозуміло, хто саме і кого саме атакував в провулку Гоголя. Те, що в засідку потрапив саме комбат «Херсону», було лише припущення, яке, на жаль, згодом підтвердилося.

Бійцям було повідомлено про те, що щойно була обстріляна машина комбата «Херсона». За попередніми даними, стріляв снайпер з водонапірної вежі в кінці провулка Гоголя. Також є інформація про те, що снайпер продовжує вести вогонь по вікнах школи і потрібно терміново його знищити. Бійці роти охорони Олександр (Опер) Дударенко і гранатометник Кузьма отримали наказ вийти разом з трьома розвідниками до місця обстрілу машини і допомогти тим, хто ще можливо залишився живим. Також необхідно дістатися водонапірної вежі і, обравши зручну позицію, ліквідувати снайпера за допомогою РПГ. Бійці вирушили до місця засідки. Допомогу бійцям вирішив надати один місцевий мешканець, який вирушив попереду загальної групи, щоб бійці не потрапили у засідку. Командир роти Віктор Дмитренко з бійцем Рябовим зайняв позицію в секреті в провулку

Гоголя на всяк випадок, щоб прикрити бійців, які вирушили до розстріляної машини. Як виявилося згодом, це було дуже вірним і далекоглядним рішенням.

Олександр Дударенко з Кузьмою дісталися і оглянули розстріляний УАЗ. Відразу стало зрозуміло, що надавати допомогу вже нікому. Комбат «Херсону» і його водій були мертві. Вирушивши далі в напрямку вежі, бійці обрали позицію поблизу вулиці Дзержинського, з якої було дуже зручно видно вікно вежі, звідки вів вогонь ворожий снайпер.

Потрібно підкреслити, що позиція, з якої діяв ворожий стрілець, була вкрай незручною. Раніше бійці батальйону «Дніпро-1» ретельно оглядали цю вежу, щоб влаштувати на ній оглядовий пункт, але вона виявилася для цього цілком непридатною. Всередині вежа являла собою трохи засмічену порожню бочку від фундаменту до самого верху. До невеличких отворів, які були більш схожі на невеликі кватирки, ніж вікна, було майже не дістатись, і огляд з них був дуже обмежений. Тому цю позицію і вважали цілком непридатною в якості пункту спостереження або бойової позиції. Схоже, що ворожий стрілець спромігся знайти засіб зручно облаштуватися в цьому місці.

Щойно приготували заряд РПГ, як ворожий снайпер помітив бійців. Кузьма поцілився і вистрелив по снайперу. Майже одночасно з пострілом Кузьми, встиг здійснити постріл з вежі і ворожий стрілець. Куля снайпера влучила в асфальт поміж Кузьмою і Олександром Дударенком, вирвавши шматок дорожнього покриття і не завдавши бійцям шкоди. Схоже, стрілець занадто запізно помітив бійців і стріляв не поцілившись. Здійснений Кузьмою постріл з гранатомету влучив саме в той невеличкий віконний отвір, з якого вів вогонь снайпер. Кузьма здійснив ще два контрольних постріли. Перший влучив поруч з отвором, а другий влетів у кватирку і вибухнув всередині вежі. Кузьмі і Оперу здалося, що ворог був знищений. Бійці хотіли здійснити ще третій постріл, але саме в цей момент по ним почали вести вогонь з перехрестя провулок Гоголя—вулиця Дзержинського. Схоже, що на бійців вийшла ДРГ, яка мала прикривати ворожого стрільця. Відстрілюючись, бійці почали відходити дворами в напрямку Будівельного провулку. Бойовики намагались переслідувати бійців, але на допомогу дуже вчасно підійшли старший лейтенант Дмитренко і боєць Руслан Рябов. Вони вогнем прикрили відхід своїх бійців, які повернулися до свого третього посту після успішно виконаного завдання. Через чотири доби старший

Руслан Рябов і командир роти батальйону «Донбас» старший лейтенант Віктор Дмитренко

лейтенант Дмитренко і боєць Руслан Рябов загинуть під час виходу так званим «зеленим коридором» з Іловайського «котла».

Невдовзі бійці батальйону «Дніпро-1» повернулися за загиблими воїнами батальйону «Херсон» Русланом і Олегом і доставили їх до школи.

Як це було, згадував командир другої роти батальйону «Дніпро-1» Мангуст:

«Під час відходу групи бійців з дитячого садочка нашій окремій групі, яка вела спостереження в секреті поблизу залізничних колій, поступив наказ вирушити в напрямок провулку Гоголя і забезпечити прикриття відходу групи з дитячого садочка в районі невеличкої крамниці. Ми зайняли позиції і спостерігали, як наші бійці на транспортних засобах відходили до школи. Одним з останніх виїжджав на пікапі «Nissan» з простреленим заднім колесом Володимир Тугай. Група вирушила по провулку Гоголя в напрямок школи, а нам було наказано пішки відходити слідом за ними. Під час відходу ми перевіряли навколишні будинки і таким чином замикали позаду загальну групу. На одному з перехресть ми побачили розстріляну автівку УАЗ. В ній перебували тіла командира батальйону «Херсон» і його водія. Лобове скло автівки було зрешечено кулями, а поневічені тіла лежали майже під автівкою. Було схоже на те, що після розстрілу бойовики витягли загиблих і кинули під автівку після обшуку. Відразу після повернення до школи ми доповіли про те, що бачили і отримали наказ доставити тіла загиблих до школи. Ми погрузилися в зелений мікроавтобус «Фольксваген Транспортер Т4», за кермом якого був Тарас Брус, і вирушили до місця засідки. До

складу нашої групи входили Денис Томілович, Дмитро Пелипенко, Олексій Рубець і Іван Крим. Діставшись до розстріляної автівки, ми спочатку зайняли оборону на двох сусідніх перехрестях попереду і позаду місця засідки. На перехресті провулка Гоголя з вулицею Комсомольською знаходився Олексій Рубець, а на вулиці Калініна саме я. Наші бійці обережно витягли з-під автівки тіла Руслана Сторчеуса і Олега Пєшкова. Була підозра, що тіла бійців можуть бути заміновані, і тому витягали їх дуже обережно. Одна рука Руслана Сторчеуса була майже розтрощена багатьма кульовими пораненнями, а обличчя являло собою криваву маску.

Складалося враження, що нападники вели вогонь майже впритул з декількох стволів. Ми склали тіла в чорні пакети і, погрузивши їх в мікроавтобус, доставили до приміщення навпроти школи, де на той час знаходився тимчасовий шпиталь».

Залишившись без свого командира, батальйон «Херсон» в повному складі перейшов під порядкування командира батальйону «Миротворець» Андрія Тетерука і знаходився на позиціях в локомотивному депо.

■ Евакуація поранених з Іловайська до Многопілля

Боєць-санітар батальйону «Донбас» Сергій Міщенко:

«Цього дня виникла необхідність вивезти декількох поранених з Іловайська до Многопілля. В автомобіль Івеко було завантажено четверо поранених і ми вдвох з Володимиром Міщенком вирушили до Многопілля. Перед тим як вирушити, ми отримали наказ від підполковника Власенка рухатись шляхом в напрямку Кутейникового. Ми виїхали з міста і вирушили в бік Кутейникового, але зупинилися на блокпосту, який минулого дня було відбито у бойовиків. Було якесь погане відчуття. Від того блокпоста до Многопілля майже пряма вузька дорога довжиною близько семи кілометрів між двома рясними лісосмугами. Раніше на цьому шляху вже були засідки і вогневі контакти. Опорний пункт контролювався нашими силами, а от шлях був не перевірений і дуже підозрілий. Ми перепитали у бійців на блокпосту, яке зараз становище і що відбувається далі на шляху за опорним пунктом? Нам відповіли, що за межами опорника нічого не контролюється і що там відбувається, ніхто не знає. В мене складається враження, що нас тоді відрядили у вигляді розвідки, щоб з'ясувати чи є якісь перешкоди або несподіванки на цьому шляху. Зважаючи на можливі ризики, ми розвернулися

на тому блокпосту і вирушили до Многопілля через більш-менш перевірений шлях повз селище Грабське. В Многопіллі ми дістались тимчасового шпиталю і передали поранених. Там я зустрів і Дмитра Єсаулова, який відвів мене до командира батальйону «Дніпро-1» Юрія Берези, в якого тоді ще була легка контузія. Я йому ще надав деякі пігулки і пояснив йому ситуацію, яка склалася в Іловайську. Повідомив, що поранених потрібно вивозити постійно. На ніч я залишився в розташуванні бійців «Дніпро-1», а Володимир пішов до бійців Дмитра Єсаулова, які розташовувались в самій крайній хаті селища в напрямку Кутейникового».

■ Атака бойовиків по усім напрямкам в місті Іловайськ

Майже за півгодини після того, як ми вирушили з укріпленого району до школи, розпочався його обстріл. За свідченнями залишавшихся в будівлі бійців батальйону «Дніпро-1», це було жорстко. Якби будівля мала в середині не гіпсокартонні, а капітальні бетонні стіни, то живими б з будівлі ніхто б не вийшов. Союз зі Сталкером розповідали, як один снаряд залетів прямо в вікно четвертого поверху і пролетів наскрізь. Тільки це і врятувало.

Ця укріплена бойовиками ділянка була достатньо добре облаштована. Українськими бійцями було здійснено декілька спроб її штурму, але усі ці спроби до 24 серпня були безрезультатні. А в стратегічному плані, це був дуже важливий об'єкт, який контролював шлях поміж Кутейниковим, штабом генерала Хомчака і Іловайськом. На блокпостах також були якісні бліндажі і укриття. Раніше укріплення рятували від обстрілів бойовиків, а того ранку вони врятували наших бійців. Коли «сепари» побачили, що артилерія обробляє наші позиції, то, після додаткового обстрілу своїми мінометами, вони пошли в наступ.

З прилеглих будинків і з-за бетонного паркану почався спочатку не дуже щільний обстріл з декількох одиниць стрілецької зброї, і полетіли ВОГи з підствольних гранатометів і автоматичного гранатомету АГС-17. Боєць «Дніпро-1» Віталій Сова тримав позицію в будівлі біля вікна поблизу входу до підвалу, схожого на бомбосховище. Раптово прилетів ВОГ і влучив в залізну решітку, яка захищала вікно. Віталію пощастило, і усі осколки пролетіли навколо нього, не зачепивши бійця. Один з бійців знаходився поруч з Віталієм і отримав поранення в голову. На щастя, не важке, тому прямо на місці бійцю надали допомогу і наклали пов'язку на невеличку подряпину на голові.

Після першого обстрілу пройшов деякий час, і розпочався мінометний обстріл. В цей час боєць батальйону «Дніпро-1» Вадим Куприков разом з деякими іншими бійцями перебував на першому поверсі чотириповерхівки. Після першого потужного обстрілу бійцям здалося, що виникла загроза руйнації перекриття четвертого поверху, і тому бійці з верхніх поверхів спустилися на перший. З вікон першого поверху вони відстрілювалися від бойовиків, які пішли в наступ після завершення мінометного обстрілу. Спочатку кількість атакуючих була невеликою. Біля будівлі з боку залізниці тягнувся довгий високий бетонний паркан. Саме за ним, в секторі оборони, який утримував разом з іншими Вадим, ховалися бойовики. Спочатку по будівлі вівся вогонь із-за паркану в п'ять-сім стволів, а згодом до них приєднувалися ще більша кількість. Під час самого щільного обстрілу з боку противника працювало не менше двох десятків одиниць автоматичної стрілецької зброї. Атаки піхоти противника чередувалися з мінометними обстрілами мінами різного калібру. Були чутні звичайні вибухи і більш потужні, від яких тремтіла уся будівля. Бійці не пам'ятають, як довго продовжувався штурм, але згодом пішла інформація, що будівля може не витримати ще одного артилерійського обстрілу і кимось була надана команда залишити її. Наразі не вдалося з'ясувати, хто саме надав наказ залишити зайняті напередодні позиції. Згодом з цього приводу виникали деякі суперечки, оскільки висувалися звинувачення бійцям і керівництву батальйону «Дніпро-1» в самовільному залишенні позицій і самостійному відході до школи.

При цьому атаки бойовиків здійснювалися достатньо скоординовано відразу на декількох напрямках. Передові пости роти охорони батальйону «Донбас» доповідали, що їх також атакують. На щойно зайнятих позиціях батальйону «Миротворець» в локомотивному депо відбувалося те ж саме. Передові пости в секретах поблизу залізничних колій, в яких знаходились групи спостерігачів Криворотька, Тугая і Мангуста, доповідали про наступ і на їх напрямку. Наша база в дитячому садочку також була атакована.

■ Іловайськ. Атака на дитячий садочок «Ластівка» і залишення його бійцями «Дніпра-1», роти «Світязь» і «Івано-Франківськ»

Перший обстріл навколо дитячого садочка в той день розпочався зранку о 6:50. Точний час першого артилерійського

обстрілу зафіксував Дмитро Бойко, який саме в цей момент мінявся на посту біля в'їздних брам в садочок. Але ж це був лише звичайний щоранковий обстріл, до якого вже встигли звикнути. Минуло ще трохи часу, і розпочалася перша атака на дитячий садочок.

Боєць батальйону «Дніпро-1» В'ячеслав Фокін:

«Майже увесь час перебування в садочку ми з Андрієм Савчуком жили в медичному кабінеті з Антоном Хорольським. Вікна кабінету виходили на північний бік будівлі, з якої знаходився невеличкий дитячий стадіон, чи майданчик. Що стосується нападу на садочок 25 серпня 2014 року, то було декілька атак на садочок, але перші вибухи пролунали саме о сьомій-восьмій ранку. Я це дуже добре пам'ятаю, оскільки ми були відповідальні за приготування їжі, а напад стався після того, як поснідав наш заступник командира батальйону полковник В'ячеслав Петрович Печененко. До обіду ми вже залишили садочок і обідали вже в школі. Ми заходили до школи саме тоді, коли стояв повноцінний день і була звичайна обідня спека.

Приблизно о сьомій годині ранку ми з Андрієм Савчуком збиралися йти готувати сніданок. Ну, не зовсім сніданок, а щось трохи перекусити зранку, але перед цим вирішили обмитися в душі. Ми піднялися на другий поверх, де був санвузол для вихователів і взяли з собою заздалегідь приготовану в баклажках воду. Коли ми підіймалися по сходинках на другий поверх, то біля спуску до підвалу сиділи бійці якогось підрозділу і грали в доміно, охороняючи вихід з садочка в бік стадіона. Поруч з ними ще стояли ящики з БК під сходами поблизу спуску в підвал. Ми піднялися на другий поверх до санвузла і щойно розклалися щоб помитися — тут нам і прилетіла «муха», як раз з того боку, де вздовж залізниці стояли наші секрети».

Анатолій Супрун якраз перебував у внутрішньому дворику саду, коли почали лунати крики: «Аллах Акбар». Толик подумав, що це якийсь ідіотський жарт. Навіть крикнув у відповідь: «Який, на хер, Акбар?» — але коли по саду відкрили вогонь з гранатометів, зрозумів, що справа серйозна. У будівлі залишалося близько дюжини бійців «Дніпра-1» під керівництвом полковника Печененка, кілька бійців «Івано-Франківська» і близько п'ятнадцяти бійців роти «Світязь». Одному з них — Андрію Квачу — дуже пощастило.

Боєць роти «Світязь» Андрій Квач:

«Це було під час першого нашого бою в садочку. В дитячу ігрову кімнату через одне з вікон, поблизу якого я тримав позицію, влетіла «муха» РПГ-18 і застрягла в дверному косяку на протилежному боці кімнати. При цьому мене достатньо міцно оглушило і кинуло на підлогу. Мене врятувало лише те, що в цій кімнаті було шість вікон і вибухова хвиля розійшлась по достатньо великому приміщенню. Саме тоді я і отримав контузію».

Боєць батальйону «Дніпро-1» В'ячеслав Фокін:

«Першою прилетіла саме «муха». Після вибуху ми ще виглянули у вікно — ніби то нікого не було видно. Ми дали пару провокуючих автоматних черг з вікон, щоб викликати відповідний вогонь і зрозуміти, з якого приблизно напрямку атакують. Після чого вибігли з уборної до коридору другого поверху. Там розташовувалися бійці якогось суміжного підрозділу. Здається, батальйон «Івано-Франківськ», але можу і помилятися. Тоді декілька підрозділів розосередилися по усій будівлі. Побачивши, що другий поверх достатньо добре контролюється, ми спустилися з першого поверху і зайняли позицію внизу з боку провулка Гоголя. Вікна вуглової кімнати, яку ми обрали в якості вогневої позиції, виходили і на бік залізниці, і до провулка Гоголя. Аж

Броньований автомобіль бійців роти «Світязь». Автор фото Роман Зіненко

раптом обстріл продовжився з боку стадіону і західної частини. З боку прокурорської будівлі обстріл припинився і перенісся до північного і західного боку садочка. Бойовики зайшли, як напівколом, і почали обстрілювати будівлю з трьох боків. Тоді вже ми почали займати позиції для кругової оборони, тому що «сепари» переміщалися і атакували з різних сторін. Протягом не дуже довготривалого часу по садочку прилетіло три заряди з РПГ і вівся вогонь з стрілецької зброї. Після одного з пострілів з гранатомету по другому поверху в одній з кімнат спалахнули дитячі матраци, і Андрій Савчук з якимось бійцем бігали туди гасити полум'я. Схоже, Андрій саме тому і побіг гасити вогонь, оскільки згадав, що наверху у нас було декілька баклажок з водою, якими ми хотіли помитися в санвузлу.

Особовим складом в садочку керували полковник Печененко і Денис Томілович. З нашого батальйону «Дніпро-1» на той час в садочку, окрім мене, залишались бійці Андрій Савчук, Дмитро Бойко, Толік Чабаненко, Толік Супрун (саме він потім виїзджав на вантажному «Уралі», вивозячи з садочка до школи наші речі), Віталій Саприкін і Богдан Жайворонок. Також, здається, був Артем Кравченко. Окрім нас там також перебували бійці батальйону «Івано-Франківськ» і декілька бійців роти «Світязь». Поруч з садочком під час нападу опинився і комбат батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук, який, здається, зі своїми трьома бійцями міняв колесо на своїй машині.

Мені запам'яталося, як зазвичай спокійний і врівноважений полковник Печененко дуже нервував з того приводу, що він не може виїхати до зайнятого укріпрайону, де в той момент залишалась ще одна значна частина бійців нашого батальйону. Він тоді зв'язувався з Березою і доповідав про те, що нас обкладають і намагаються оточити садочок. Береза відповів, що потрібно протриматися дві чи три години і що до нас вирушає якась бригада чи якісь сили ЗСУ з танковим батальйоном.

А тим часом бойовики здійснювали напад на садок декілька разів. Було схоже, що після кожного обстрілу вони відходили, поповнювали боєкомплект і заходили знову. Таких заходів було декілька і з різних боків.

Ще один з гранатометних пострілів прилетів в кімнату, куди позносили багато дитячих столиків і в якій було достатньо зручне для обзору вікно. Саме в цій кімнаті мене приглушило і згодом мене звідти витяг низенький боєць з снайперською гвинтівкою. Я не пам'ятаю, з якого він був підрозділу. Здається, з «Миротвор-

ця». А ще здається, що його ім'я Роман. Роман залазив на столи до віконця і достатньо активно користувався своєю гвинтівкою. Аж до тих пір, доки поблизу віконця не прилетів постріл з РПГ.

Полковник Печененко під час нападу постійно був поруч з нами, а після того, як майже повністю вигоріла кімната на другому поверсі нового корпусу і склалася загроза загальної пожежі в будівлі, полковник Печененко надав команду на вихід з садочка. Коли атаки вже припинилися і ми почали завантажувати речами «Урал», щоб відходити до школи», до садочка підтягнулися бійці, які перебували в секреті поблизу залізничних колій».

Зовсім випадково поруч з садочком опинився командир «Миротворця» Андрій Тетерук. Він зупинився поблизу садочка, щоб відремонтувати колесо авто. Поки особовий склад відбивав атаку, Тетерук викликав групу підтримки. З боку локомотивного депо на допомогу вирушили бійці батальйону «Миротворець» під прикриттям бійців «Херсона». В цей же час Микола Криворотько, Володимир Тугай и їх група отримали наказ підтримати бійців в садку з боку своєї позиції поблизу залізничних колій.

В секреті біля залізниці залишилися в спостереженні лише кілька бійців під керівництвом командира другої роти батальйону «Дніпро-1» Мангуста, а інші бійці, відбивши атаку на залізниці, пішли через приватний сектор в тил до бойовиків, які обстрілювали дитячий садок. Самих атакуючих вони не побачили, проте, проходячи через приватні двори, звернули увагу на один населений приватний будинок, в якому виявили підозрілу людину. Підозрюваний стверджував, що є місцевим мешканцем. При детальному огляді приміщень будинку був виявлений речовий мішок армійського зразка та карта зі схемами і таблицями корегувальника артилерійського вогню. Підозрюваний був затриманий і доставлений спочатку в дитячий садочок, а потім в школу № 14. Володимир Тугай пригадує, что допитати, як слід, затриманого в школі не судилося, оскільки він, здається, загінув біля школи під час чергового обстрілу.

■ Відхід від укріпленого району бійців «Дніпра-1» і роти «Світязь»

Після відбиття декількох атак, група бійців, яка перебувала дитячому садочку і найближчих секретах, за наказом полковника Печененка відійшла до школи. На інших ділянках

міста ще продовжувалися зіткнення. Особливо спекотно було на відбитих за день до цього позиціях поблизу чотириповерхівки на околиці Іловайська. Саме там під час мінометного обстрілу боєць «Світязя» Святослав Романюк не встиг сховатися в укриття і отримав сколкове поранення в печінку. Виникла термінова необхідність його евакуювати. На допомогу вирушив боєць «Світязя» Віталій Вітковський за кермом броньованого мікроавтобуса «Фольксваген Транспортер» жовтого кольору. Коли Віталій на інкасаторському броньовику дістався блокпосту, бійці «Світязя» Білецький і Коротицький понесли пораненого Святослава Романюка до автівки. На прикриття цих бійців вирушив Володимир Іщук, якого товариші більше знали як Куща. Богатирської статури боєць, схиляючись рухався в декількох метрах позаду групи з пораненим і оглядав територію навколо. Щойно бійці погрузилися в автівку і машина рушила з місця, автоматна куля калібру 5,45 вразила Володимира. Момент поранення побратима помітив Михайло Білецький. Коли поранений Володимир впав, Білецький підбіг до товариша і допоміг йому підвестися на нозі і дійти до машини.

Спочатку бійця доставили до тимчасового шпиталю у дворі школи, де Володимира роздягли і оглянули медики, а потім побратими допомогли віднести пораненого товариша до шкільного підвалу, куди перемістилися від обстрілів медики. Відразу було зрозуміло, що поранення важке і потребує втручання кваліфікованого хірурга і спеціального обладнання, якого, на жаль, тоді у лікарів в школі не було.

Близько шостої години вечора, за наказом командира «Світязів» Олександра Фацевича, одинадцять бійців окремої роти «Світязь» разом з Олександром Фацевичем відійшли від блокпоста, який був розташований на шляху до чотириповерхівки. Бійцям «Світязя» переказали команду про необхідність висунутися на іншу позицію для подальшого відбиття бойовиків. Ця група висунулася до будівлі управління залізниці і до самого виходу з міста перебувала на тій позиції.

Виконавши завдання по евакуації тіл загиблих командира батальйону «Херсон» і його водія, Денис Томілович повернувся до школи, і я знову перейшов в підпорядкування до свого безпосереднього командира взводу.

Цей день 25 серпня 2014 року запам'ятався мені важким відчуттям безпорадності. Бойовики впевнено діяли в нашому тилу

Іловайськ. Школа № 14. Евакуація поранених. Автор фото Маркіян Лисейко

і безкарно влаштовували засідки в тих місцях, які ми вважали зачищеними і добре контрольованими. Окрім того, в цей самий момент хлопці в укріпленому району ведуть бій, а ми знаходимося в школі і чекаємо наказу. Бодай якого-небудь! Ден тоді зберігав повну безтурботність. Мене навіть трохи дратував і обурював його спокій. В нього був радіозв'язок з групою Хорольського Антона, яка надавала відсіч ворогу, і я чув усі повідомлення, які переказував Антон в штаб. Окрім Хохла, на зв'язок також виходив і Олександр Крюков — Фан, який залишався головним на одному з захоплених блокпостів. Він доповідав, що ситуація критична і в бійців його групи майже не залишилося набоїв. Тоді мені здавалося, що я більше ніколи не побачу Фана. Разом з ним на позиції перебували Петро Клоков, Микола Курносенко і Андрій Добровольський. Хорольський і Крюков запрошували підтримку і час від часу доповідали про обстановку.

Мені важко говорити про те, що в той момент відбувалося на тому укріпленому районі, тому що мене там не було, але я можу говорити про те, що бачив, знаходячись біля школи, і що чув по радіоефіру, знаходячись поруч з Томіловичем. Хорольський запрошував підтримку, але її з якихось причин не могли надати. Полковник Печененко з командиром першої роти Олександром Гостіщевим радилися з керівником штабу «Донбаса» підполковником Власенком про надання підтримки.

Діти в Іловайській школі. Серпень 2014. Автор фото Маркіян Лисейко

В той момент я дуже співчував нашому ротному Гостіщеву. Олександр, слухаючи доповіді Крюкова і Хорольського, а також лунаючу з їх боку канонаду, дуже переймався за бійців, які вели там бій, але не знав, яким чином можна їм допомогти. Окрім того, телефон Гостіщева постійно розривався від дзвінків рідних і близьких Сергія Тафійчука і Романа Харченка, які розпитували ротного про обставини загибелі бійців і де можна забрати їх тіла. Вони задавали питання, відповідей на які у Дока не було. А в той самий час знову тривав бій, і, можливо, саме зараз знову гинуть його бійці, за яких йому знову доведеться відповідати перед їх рідними і близькими. Не хотів би я колись опинитися на його місці.

Які приймалися тоді рішення і чи була надана допомога, сказати не можу. Антону Хорольському з Олександром Крюковим було наказано тримати позицію, доповідати про ситуацію і чекати на допомогу. Томілович пропонував полковнику відрядити його і декілька бійців на «Халку» на допомогу, але йому було наказано знаходитись поблизу школи і нічого робити. Чекати. Очікування. Це саме те, до чого нас постійно привчали з самого початку вступу до батальйону. Ми постійно нетерпляче чогось очікували. Постійно виказували невдоволення марнуванням часу в багатогодинних очікуваннях, поки наші керівники приймуть бодай якесь рішення. Кожного разу воно тривало так довго, що ми були раді робити будь-що, аби тільки не сидіти на

місці. Вміння довго терпляче очікувати наступного рішення командирів було одним з самих головних якостей, якому особисто я, врешті-решт, так і не навчився.

В той момент, скоріш за все після влаштованої ворогом засідки на командира батальйону «Херсон» в нашому тилу, керівництво не хотіло ризикувати відряджати транспорт до укріпрайону. Виникали побоювання, що в зачищеному нами, але недостатньо охороняємому приватному секторі активізуються диверсійні групи бойовиків. Я по своїй натурі людина запальна і нестримана. Тому вертівся, як вуж на пательні, і чекав, коли нададуть команду висунутися до Хохла, але команди довго не було, і мені доводилося дивуватися незворушному спокою Дена, який також бажав допомогти нашим товаришам, але йому наказали «не смикатись» і чекати наказу. Тому ми і «не смикались». Сиділи перед входом в школу, слухали доповіді Хохла і Фана, а також гуркіт канонади і безперервне стрікотиння стрілецької зброї в їхньому напрямку.

Зв'язок з Хорольським був слабкий, внутрі будівлі школи його взагалі майже не було, і тому ми з Томіловичем знаходилися на шкільному подвір'ї біля входу і повідомляли Гостіщеву про те, що його запитує Хорольський. Врешті-решт ситуація склалася так, що Хорольському надали наказ залишити будівлю і приготуватися до відходу з позиції. Що дивно, але ми по рації цього наказу не чули. У внутрішній двір школи заїхала повернувшаяся від укріпрайону бойова машина піхоти, на броні якої лежав один з поранених бійців.

Нарешті до мене підійшов Томілович і сказав, щоб я заводив «Халк». З укріпа повернувся один сірий пікап «Nissan» з легкопораненими бійцями. З кузову зістрибнув Вася Савченко з скривавленою головою і почав емоційно обурюватися:

— Ви що тут, подуріли усі? Там «сепари» штормлять не по-дитячому! Котру годину чекаємо на підтримку! Де підтримка, трясця вашій матері?!

Бійці повідомили, що відійшли від чотириповерхової будівлі і закріпилися на двох блокпостах поблизу неї, але там місцевість відкрита, а з боку будівлі і залізниці щільний вогонь.

Після команди Антона Хорольського бійці почали відходити з будівлі в напрямку дороги. Прикриваючи один одного, вони пересувалися від будівлі до сторожової будки біля брам і далі через дорогу до лісосмуги за нею. В цей самий час до дороги під'їхав наш «бежевий» мікроавтобус і дехто з бійців встиг заскочити в нього. «Бежевий» вирушив в напрямок школи, а інші бійці вирушили

вздовж лісосмуги до залізобетонних плит на дорозі, де тримали оборону бійці роти «Світязь» Серед тих, хто останніми відходили з будівлі, були Ігорь Калініченко, Владислав Безпалько і Павло Рудич. При цьому обстріл з стрілецької зброї не припинявся. Кулі з посвистом пролітали над головами бійців, а іноді і безпосередньо поміж ними. Дивно, як при цьому ніхто не був поранений.

Судячи з того, що ми з Томіловичем помчали забирати хлопців, роблю висновок, що їм було наказано відходити. Ми проїхали заправку, залізничний переїзд і за ним повернули ліворуч до блокпостів укріпленого району. Поблизу ближнього блокпоста вже знаходилося декілька автомобілів, серед яких добре запам'ятався мікроавтобус «швидкої допомоги», а бійці переховувались за бетонними плитами блокпоста і в лісосмузі праворуч від нього від обстрілу з боку чотириповерхівки. До автомобілів з лісосмуги і від плит підбігали бійці і займали місця в транспорті. Усе відбувалося під звуки шаленої стрілянини з автоматичної зброї. Автівки майже не затримувалися на місці і, прийнявши на борт забігаючих до них бійців, вирушали в напрямку переїзду і далі до школи.

До нас в «Халк» також заскочили декілька незнайомих бійців, і ми помчали під обстрілом в напрямку школи. Дорогою Денис розпитував бійців, звідки ведеться ворожий вогонь, скільки приблизно бійців ще залишився на блокпосту, чи є серед них поранені або загиблі і чи усі вийшли з будівлі? З'ясувавши усе, що хотів, Томілович наказав зупинитися за автозаправною станцією і наказав бійцям, щоб вони виходили з машини і далі до школи рухалися пішки, а ми тим часом розвернулися і помчали знову до блокпоста. Стрілянина з боку чотириповерхівки і ліворуч за другим блокпостом не вщухала. Коли ми знову зупинилися біля залізобетонних блоків блокпоста, розташованому на дорозі, до нас в «Халк» заскочив Володя Парасюк і сказав, що ведеться дуже щільний вогонь і нападників дуже багато. Потрібно терміново відходити. Наші бійці залишили і відійшли від будівлі, і зараз з неї по закріпившимся на двох блокпостах нашим бійцям ведуть вогонь бойовики. За бетонні блоки посту висуватись ніхто не ризикував, тому що по бетону постійно цокотіли кулі. Тоді ми побачили, що наш чорний пікап, за кермом якого був Іван Науменко, рвонув вперед за блоки. В пікапі також знаходилися бійці, які відійшли від залишеної чотириповерхівки і завантажились для евакуації. Серед них був і Вадим Куприков. Денис наказав: «Вперед за ним!» Я поїхав слідом за пікапом, який дріфтував по дорозі на розсипаних гільзах і намагався оминати стирчащі з ас-

фальту осколки від різноманітних мінометних і артилерійських снарядів. Парасюк став кричати, що ми збожеволіли. Висуватися на відкриту і прострілювану місцевість — це самогубство! Але ж вибору у нас не було. На другому блокпосту, який розташовувався в двохстах метрах ліворуч, ще залишалися наші бійці Олександр Крюков, Петро Клоков, Андрій Добровольський і Микола Курносенко. Підлетівши до них, бійці з пікапу почали допомагати завантажитися бійцям з позиції і прикривали їх відхід. У Петра Клокова була пошкоджена нога, і йому допомогли залізти в пікап. Також туди закинули і Петюнин автоматичний гранатомет. Я відразу розвернув «Халк» на виїзд і залишався за кермом. Томілович з Парасюком вискочили з машини для прикриття. В «Халк» заскочив Андрій Добровольський і зайняв місце позаду мене. Ліворуч нас прикривала від чотириповерхівки не дуже рясна «зеленка», і ворог не мав можливості вести з будівлі прицільний вогонь, але ж це не заважало йому атакувати з інших напрямків. З свого місця я спостерігав за тим, що відбувається праворуч, скрізь відчинений боковий дверний отвір. В «Халку» не було бокових дверей, оскільки їх зламали ще під час однієї з подорожей до Амвросіївки. Скрізь отвір я бачив паркан з бетонних плит, які були не дуже щільно притулені одна до одної.

Автобуси у дворі школи № 14, на яких 18 серпня 2014 року прибули в Іловайськ бійці батальйону «Донбас». Автор фото Павло Нєтьосов

Поміж плитами були достатньо широкі щілини. В одній з них я помітив рух і прямо з свого місця впівоберта випустив декілька коротких черг в просвіт поміж плит, за що отримав добрячу порцію матюків від Андрія. Гарячі гільзи летіли прямо на нього і обпікали обличчя. Чи вразив я тоді когось, не знаю. Пульс щупати часу не було. Тоді навіть не думав про це. Лише трохи згодом мене пробив холодний піт від того, що я уявив собі ситуацію, коли під час моєї стрілянини хтось вирішив би заскочити в «Халк» і потрапив би під мій вогонь. На щастя, того не сталося. Довго затримуватись на посту не стали. Зачекали, поки наші хлопці зі зброєю завантажаться в пікап, і помчали в зворотній путь. Щойно ми зірвалися з місця, як позаду пікапа почали рватися вибухи від автоматичного гранатомета АГС-17.

На щастя, серед наших бійців загиблих або тяжкопоранених в той день не було. З нашого першого взводу усі були цілі. А от «Халку» трохи дісталося. Одне колесо було повністю порожнім. Можливо, прострелили, а можливо, наскочили на хвостовик від міни, або якийсь тирчащій з асфальту осколок. До школи дісталися досить швидко і без пригод. Поки хлопці допомагали Петру з травмованою ногою і ділилися враженнями, ми з Деном зайнялися пошуком запасного колеса для «Халка», для чого відігнали «Халк» подалі від школи на вулицю Виноградну. Свого запасного колеса в мене не було, оскільки я позичив його «бежевому» ще під час шляху від Маріуполя до Старобешевого, але ми знайшли в тому ж «бежевому» відмінне запасне колесо, яке десь дістав і приховав Толік Супрун. Домкрат знайшли в стоявшому поруч пошкодженому чорному пікапі, який належав нашому батальйону.

■ Боротьба за життя бійця роти «Світязь» Володимира Іщука в Іловайській школі

Майже завжди за потреби я залишав «Халка» на сусідній з школою вулиці Виноградній, поблизу розташування бійців «Донбасу», де у них був пункт зарядки акумуляторів. Там і було вирішено замінити колесо. Під час цієї справи ми встигли поспілкуватися з бійцями нашого батальйону, які допомагали утримувати позицію на одному з постів охорони батальйону «Донбас» в одній з крайніх хат по вулиці Виноградній, яка майже впритул виходила до школи. Дмитро Бойко приймав саму активну участь в організації відсічі нападів бойовиків. За відсутності в деяких моментах ініціативи з боку молодших командирів Дмитро взяв

ініціативу в свої руки і організував оборону на тій ділянці міста силами декількох бійців нашого батальйону. Окрім наших бійців, там також були декілька позицій батальйону «Донбас», які також контролювали південну частину вулиці Виноградної і діяли спільно з бійцями нашого підрозділу. Там же поруч з Дмитром перебував і тяжкоконтужений боєць Олександр Афанасенко, який відмовився залишати позицію. Спочатку мені здалося, що він добряче п'яний, але хлопці пояснили, що від вибуху він став сам не свій і відмовляється йти до школи і звертатися по медичну допомогу. Коли Сашка намагалися посадити в автомобіль, щоб евакуювати разом з пораненими, то він відмовився зайняти місце в машині, звільнивши його для іншого пораненого бійця.

Я ледве встиг поміняти колесо, як розпочався черговий обстріл. Зазвичай, під час обстрілу ми намагалися знайти найбільш безпечне і надійне укриття. Так як у нас не було постійної позиції і ми майже повсякчас рухалися, то під час обстрілів доводилося переховуватись, де доведеться. Кожного разу це було щось нове. Коли обстріл настигав нас біля донбасівського генератора, то бійці «Донбасу» гостинно пропонували нам погріб, який був всередині хати. Коли поблизу школи, то там були декілька підвалів і спортивний зал. Під час зачисток або оборони другого посту ми

Санітари намагаються врятувати життя бійцю роти «Світязь» Володимиру Іщуку. 25 серпня 2014 року. Підвал Іловайської школи № 14. Автор фото Маркіян Лисейко

користувалися погребами і льохами найближчих будинків. Іноді, як і в останньому випадку біля «Халка», надійного укриття поблизу ніде не було, і тоді обирати було ні з чого. Поруч з нами на перехресті вулиць Виноградної і провулку Маяковського стояв чи то ЗІЛ, чи то «Урал», і ми усі хором сховалися під ним. Я дуже добре запам'ятав той обстріл.

Усе почалося з прильоту мін. Почувши перші посвисти, Томілович голосно прокричав: «В укриття! Міни!» Майже відразу з невеличким інтервалом в декілька секунд навколо почали гуркотіти вибухи. На той час ми вже перебували під вантажівкою і вважали себе в безпеці, але згодом десь в небі майже над нашими головами я почув такий самий звук «салюту», як в ніч, коли ми увійшли на східну околицю Іловайська з боку Виноградного. Касети. Реактивні системи залпового вогню «Смерч» або «Ураган». Лежачи під заднім мостом вантажівки, я відчував себе в безпечному місці і намагався вгадати — долетять заряди до землі чи розірвуться в повітрі? Пощастило. Вибухати почало, не долітаючи до землі, або десь осторонь. Коли обстріл трохи вщухнув і ми повилазили з-під вантажівки, то я зрозумів, що пощастило нам двічі. Вантажівка, під якою ми переховувалися, була майже доверху завантажена боєкомплектом і каністрами з пальним. Окрім того, поруч з вантажівкою стояв працюючий бензиновий генератор, який наші бійці забрали з дитячого садочка. Його ніколи не глушили, тому що завжди була необхідність заряджати акумулятори до радіостанцій і телефони. Якби щось влучило би в генератор і він вибухнув, то нам було б дуже спекотно. Дякувати Богові, нічого подібного не сталося.

Після недовготривалої перерви обстріл знову поновився, але ми до того часу вже встигли зайти в школу. До цього дня медики працювали в сарайчику навпроти входу в школу. Там надавали першу допомогу і за необхідності оперували поранених бійців. Після серії жорстких і прицільних артилерійських обстрілів було прийнято рішення перенести обладнання і поранених в більш безпечний підвал школи. Наші бійці допомагали лікарям і санітарам переносити речі, лежаки, медикаменти, медичне обладнання і поранених.

Серед інших поранених до внутрішніх приміщень школи занесли і пораненого Володимира Іщука. Під час відходу з блокпоста він отримав поранення, яке викликало перитоніт. Потрібне було термінове хірургічне втручання. Бійця знесли до підвалу школи, де ним зайнялися санітари. Побратими Володимира Роман Коротицький і ще декілька бійців особисто віднесли

Володимира спочатку в спортивний зал, а згодом в підвал школи. За Володимиром Іщуком особисто наглядав медик батальйону «Світязь» і його старий товариш Сашко Сивий з позивним Док. Ще до початку війни вони жили в сусідніх селах і товаришували поміж собою. Також за Володимиром постійно доглядала медик батальйону «Донбас» Анна Ілющенкова з позивним Мурка. Ввечері вона доповідала командиру про те, що якщо тяжкопораненого Іщука терміново не доставити до лікарні, то він помре. Потім вона майже у відчаї бігала на верхній поверх школи, щоб зв'язатися зі своїм знайомим лікарем, який їй в деталях розповідав, як робити дренаж, але Мурка без специфічного досвіду так і не наважилась цього зробити. Вона взагалі наполягала на тому, щоб Володимира вивезли на машині до найближчої лікарні або навіть до лікарні в окупований Харцизьк, але командир не дозволив. Багато хто пам'ятає, наскільки емоційно Анна виказувала незгоду з рішенням командира і намагалася в будь-який спосіб врятувати життя Володимира. Напередодні вона надавала першу медичну допомогу одному з поранених під час обстрілу місцевих мешканців. Була необхідна операція, і родичі пораненого відвезли його до Харцизької лікарні, де йому надали необхідну допомогу. Тоді нарікали на рішення Філіна і вважали його занадто жорстоким, адже ніхто ще не знав про те, про що вже знав Філін. Він вже знав, що Іловайськ в оточенні і дістатися автівкою до старобешівської лікарні вже неможливо, а повідомити про це особовому складу командир не наважувався. Оприлюднення інформації про остаточне оточення могло мати дуже негативні наслідки. Про це не прийнято згадувати, але на той момент і без того вже вистачало бійців і навіть офіцерів, які перебували під впливом панічних настроїв.

Трагізм ситуації полягав ще в тому, що зовсім поруч — в декількох сотнях метрів в локомотивному депо Іловайська, серед бійців батальйону «Миротворець» перебував український вчений-медик, доктор медичних наук, професор, заслужений лікар України Всеволод Стеблюк, який, можливо був єдиним, хто міг би тоді надати необхідну допомогу Володимиру, але в той момент ніхто не знав про те, що така досвідчена людина тримає в депо автомат і виконує обов'язки звичайного солдата.

На жаль, в медиків, які перебували в школі, не було достатньо обладнання і досвіду для здійснення необхідної операції і наступного дня 26 серпня 2014 року біля одинадцятої години ранку боєць роти «Світязь» Іщук Володимир Степанович помер.

Медик батальйону «Донбас» Анна Ілющенкова:

«До початку війни я працювала лікарем-анестезіологом. Під час роботи в реанімації мені доводилося мати справу з важкими хворими і капати розчини і надавати необхідну їм термінову допомогу. В мене були певні медичні навички і тому я пішла до батальйону «Донбас» в якості медика. Коли почали надходити перші поранені, то деякий час я відчувала себе якоюсь безпорадною, але згодом, навіть не можу пояснити яким чином, але незрозуміло звідки з'являлась здатність надати необхідну допомогу кожному пораненому. Було розуміння, що потрібно хоч щось робити, щоб врятувати людське життя в дуже непростих умовах. Раніше мені ніколи не доводилося стикатися з вогнепальними і осколочними пораненнями і тому професійного досвіду надання допомоги пораненим в мене не було. Навички з'являлися самі по собі безпосередньо в процесі надання цієї самої медичної допомоги. Сама собі не можу пояснити, звідки я тоді знала, які саме потрібно капати розчини, які ліки від чого надавати, що потрібно кому робити. Ті випадки, коли будь-які мої зусилля були марними і хтось помирав, я відчувала і відчуваю досі важке відчуття особистої втрати і болю.

Мені, можливо, дуже допомагало те, що я ніколи не стикалася з війною і не знала, що і коли може бути небезпечним. Мені було якось байдуже, хто і куди наступає і стріляє. Байдуже де стріляють свої, а де чужі. Головною моєю турботою були поранені, і я бігала поміж ними, незважаючи на те, що відбувалося навколо. Перебігаючи від поранених в сарайчику до тих, хто знаходилися в спортзалі школи, я не відчувала якоїсь смертельної небезпеки. Деякі бійці намагалися накинути на мене бронежилет, а я не розуміла, навіщо вони це роблять, оскільки він лише заважає мені рухатись. Мені потрібно швидко бігти і ставити капельницю, а важкий бронежилет заважає. При цьому мені потрібно влучити в вену, а мені незручно це робити... Я лаюсь і скидаю до біса той бронік і перебігаю від одного пораненого до іншого. В той час я не відчувала будь-якої загрози особисто для себе. Іноді мені взагалі здається, що всі ті події мені лише наснилися, але, дивлячись на свої поранення, я розумію, що все відбувалося насправді.

Зараз для мене цілком зрозуміло, що бути гарним лікарем, як і гарним військовим, не саме головне. Головне — не розгубитися в потрібний момент. Необхідно докладати зусиль не тільки для підготовки і навчанню професійним знанням і навичкам лікарів і військових, а і готувати їх психологічно і фізично до того, що

доведеться працювати в умовах важкого психологічного і фізичного тиску, який здатні витримати далеко не всі.

З ранку 25 серпня і аж до вечора 26 серпня надходило найбільше поранених за увесь час нашого перебування в Іловайську. В той час в школі дуже не вистачало медиків, оскільки вранці 25 серпня наші медики-санітари Володимир Міщенко і Сергій Міщенко в супроводі пікапа батальйону «Дніпро-1» відбули з пораненими до Многопілля. Інші санітари з різних причин перебували поза школою.

Згодом Сергій і Володимир повернулися в Іловайськ, що було дуже вчасно, оскільки наші з Мері психологічні і фізичні сили наближалися до критичної відмітки».

Того дня неподалік від школи також був поранений боєць батальйону «Донбас» Олександр Ванек «Лунатік». Міна дуже влучно прилетіла в подвиря по вулиці Виноградній, де вели спостереження бійці «Донбасу». Вона впала прямо на маленький бетонний стовпчик. Двоє бійців Богдан Кириченко і Остап Проць сиділи від неї усього в кількох метрах, і їх врятувало лише диво. Лунатіку в ногу прилетів уламок, який в певному сенсі врятував йому життя, але про це трохи згодом.

Боєць батальйону «Донбас» Олександр Ванек:

«Нас обстрілювали з усього, що тільки у них було. Працювали «Гради», гаубиці, іноді навіть «Урагани». Обстріли були по кілька разів на день. І одна міна прилетіла на подвір'я будинку, де ми були. Вона приземлилася на невеличкий бетонний стовпчик у дворі, і це нас врятувало. Якби потрапила на землю, то знесло б будинок, де сиділи Гоша і Бендер, а так вона вибухнула, і осколки полетіли на усі боки. Один із них зрикошетив через вікно і потрапив мені у ногу.

Я сидів у кріслі, аж раптом все почало сипатися. Думаю, що зараз стеля обвалиться, а сам сиджу у кріслі в якомусь ступорі. Потім дійшло, що відбувається саме обстріл, і я стрибнув у підвал, щоб сховатися. Саме там вже і побачив, що у штанях дірка, а по нозі стікає кров. Хлопці відвели мене під обстрілом у школу, щоб перев'язати рану і дати антибіотики. Саме в школі в той час був і штаб, і медпункт, і сховище від снарядів. Я спочатку більш-менш нормально почувався і тому відмовився від евакуації. Але ближче до 28 серпня нога почала набрякати, і я думав, що потрапила інфекція. Командир взводу наказав, щоб

я з пораненими їхав у Многопілля, а потім у Дніпропетровськ. Проте три кола оточення замкнулися, і ми вже не мали можливості виїхати».

Командир взводу батальйону «Донбас» Віталій Яцик:

«Моєму взводу було наказано висунутись до залізничної машинної станції. В якості посилення мені віддали бійців з роти «Світязь». Ротою їх можна було назвати лише умовно. Здається, усього їх було близько 27 бійців, з яких лише дев'ять бійців погодилося їхати з нами на ПМС.

Трохи згодом до нас приєдналися ще двоє. Потім ці бійці разом з моїм взводом і виходили з Іловайська. Якраз їх наш Батя на автобусі вивозив, а частина батальйону «Херсон» виїзджала на синьому МАЗі. За кермом МАЗа був Балу — Вадим Саввон. Саме на тому МАЗі згодом загинув Банг. І коли ми там стояли, то там же був і Анатолій Крайнов. Там же був і Лермонтов. Був Володимир Бабенко.

Разом з ними ми ділили сектори і радились, хто за що має відповідати. В кого і де будуть секрети і так далі, щоб була координація між позиціями. Якщо дивитися обличчям до ворожого блокпоста, то за «Світязем» була закріплена позиція ліворуч біля залізниці, по якій вагони заходили на ремонт. Це був напрямок в бік школи.

Вночі накрили нас «Градом», але накрили не дуже влучно. Згодом в Углегорську бійці «Світязя» непогано себе проявили, але тоді вони ще не були обстріляні і не були готові до подібних бойових дій».

Обстріли тривали протягом усього дня з невеликими перервами. Після закінчення одного з них керівництвом було прийнято рішення про евакуацію тяжкопоранених і загиблих до Многопілля. Того дня поранених було достатньо багато, і не для усіх вистачило місця в транспорті. Боєць «Дніпра-1» Петро Клоков вирішив поступитися місцем більш важко пораненим і залишився в школі.

Зазвичай поранених вивозила машина «швидкої допомоги» в супроводі одного або двох бійців, але в той момент керівництво прийняло рішення посилити супровід одним пікапом «Nissan» з АГС-17 і п'ятьма бійцями. За особистим розпорядженням замкомбата в супровід були відправлені командир другої роти Мангуст, Іван Крим, Володимир Тугай, Дмитро Пелипенко і Микола

Криворотько. Серед поранених, яких вивезли від Іловайської школи до селища Многопілля, був боєць батальйону «Дніпро-1» Володимир Громовий.

Після їх від'їзду почалася шалена атака по всіх наших позиціях в місті і на школу в тому числі. В той момент хтось згадав про автоматичний гранатомет АГС-17, який пропонувалося використовувати з вікон верхніх поверхів школи, але раптом виявилося, що його з нами вже немає, оскільки він поїхав ще вчора з групою супроводу поранених. Тоді мало хто знав про розпорядження командира і сприйняли від'їзд групи супроводу як втечу.

Пізніше, під час зупинки колони в Агрономічному перед «зеленим коридором», Володимир Тугай не знав, з ким першим почати бійку, тому що дехто з бійців натякав йому на боягузництво, вважаючи, що він вирішив поїхати зі школи, прихопивши АГС і кілька «равликів» до нього, щоб врятуватися. Від недостатньої інформованості і будучи надмірно емоційними, багато хто з нас тоді був не зовсім справедливим до Володі. Згодом він героїчно проявив себе при виході з оточення, за що був відзначений керівництвом батальйону.

25 серпня 2014 року. Подвір'я Іловайської школи № 14. Бійці «Світязя» і «Дніпра-1» Віктор Кривцун, Іван Крим, Андрій Ткачук, Володимир Тугай, Микола Криворотько, Андрій Мангуст, Сергій Помінкевич, Дмитро Пелипенко

Загальне становище в місті і навколо нього стрімко загострювалося, і подібні заходи безпеки під час супроводу машин з убитими і пораненими порахували доцільними. Якщо раніше поранені доставлялися в лікарню Старобешевого, то зараз про це не мало бути й мови. Щільне кільце надійно замкнулося навколо усього угруповання навколо Іловайська, і проїзд був закритий.

Відтепер евакуація поранених була можлива лише до Многопілля, хоч згодом Ігор Клевко згадував, що були поодинокі випадки прориву з пораненими і загиблими бійцями скрізь оточення включно з Старобешевого, яке вже також на той момент контролювалося незаконними збройними формуваннями і російськими найманцями.

Вважаю доречним залишити тут свідоцтво Миколи Криворотька, який супроводжував машини з пораненими і загиблими хлопцями з Іловайська до Многопілля. Він став свідком подій, які, на мою особисту думку, мали важливе значення для доказу присутності російських військ під Іловайськом.

«У другій половині дня 25 серпня нашій групі (Ваня Крим, Мангуст, Дмитро Пелипенко, я і Володимир Тугай) було поставлено завдання супроводити транспорт, який перевезе поранених і вбитих зі школи в Іловайську до селища Многопілля. Нам вдалося подолати цей шлях і виконати наше завдання по супроводу, не зробивши жодного пострілу, але коли ми прибули в Многопілля, то зрозуміли, що цей район піддається обстрілам і атакам не менше ніж сам Іловайськ (мабуть, через велику концентрацію сил ЗСУ та штабу з командуванням, які керували всією Іловайською операцією).

Коли загиблі і поранені були вивантажені, ми попрямували в штаб, щоб доповісти про виконання завдання і трохи зарядити радіостанції. Готуючись до зворотнього шляху, ми переймалися, щоб у нас був зв'язок, коли будемо повертатися в Іловайськ. Там нас зустрів особисто наш командир батальйону Юрій Береза. Він кожного з нас обійняв і сказав, що радий бачити нас живими.

Від Берези ми почули підтвердження того, що ми потрапили в оточення російської регулярної армії, доказом чого були дев'ять російських десантників, які потрапили в полон ЗСУ. На той час їх вдалося переправити до Києва, щоб допитати і показати ЗМІ. Після нашої розмови він підвів нас до мапи і сказав, що завтра наша група потрібна для проведення розвідки і візуального ви-

явлення бронетехніки і самохідної артилерії ворога. Також ми маємо оглянути деякі ділянки для можливого збору доказів присутності російської армії в цьому регіоні.

Нам було поставлено завдання не повертатися в Іловайськ, а розміститися в зайнятому раніше нашими бійцями будинку, який знаходився в приватному секторі селища Многопілля поруч з позиціями ВСУ.

Зранку наступного дня ми мали висунутися в розвідку до ділянки, яку нам вказали на мапі. Був уже пізній вечір, але обстріли з «Градів» і артилерії не вщухали. Ми розмістилися в заданому місці і мені потрібно було змінити собі пов'язку і обробити рану, яку я отримав від осколків ворожого ВОГ-25 ще в перший день нашого штурму в Іловайську. Рана була легка, але почала нагнивати через нерегулярну обробку.

У нас був ще певний вільний час для чищення зброї, приведення спорядження в порядок, перед тим як ми мали заступати в наряд і відпочивати. На той час вже виявлялася звичка до обстрілів і втома. Саме тому ми звикли швидко засипати і прокидатися кожен свого часу, навіть коли вночі починався обстріл».

■ Селище Агрономічне. Захоплення російського танку Т-72-Б3

Момент знищення колони, яка рухалася на Іловайськ з боку селища Агрономічне, і захоплення російського танку Т-72-Б3 є одними з найбільш яскравих бойових зіткнень за час операції під Іловайськом. На мою думку, варто більш детально розповісти про те, за яких обставин, як само і ким безпосередньо відбувалося захоплення цього російського танку, який став одним з доказів участі армії Російської Федерації у вторгненні в Україну.

Старший лейтенант 91-го окремого полку оперативного забезпечення Віталій Яворський:

«Стосовно захопленого російського танку на околиці селища Агрономічне 25 серпня 2014 року, можу цілком достовірно повідомити наступне:

Сіли з хлопцями обідати на околиці села. Там одна остання хата по тій єдиній вулиці в цьому селі. Само по собі село являло собою штук сорок хат, більшість з яких залишені господарями. Наші сапьорікі, яких було близько двадцяти п'яти бійців, розмі-

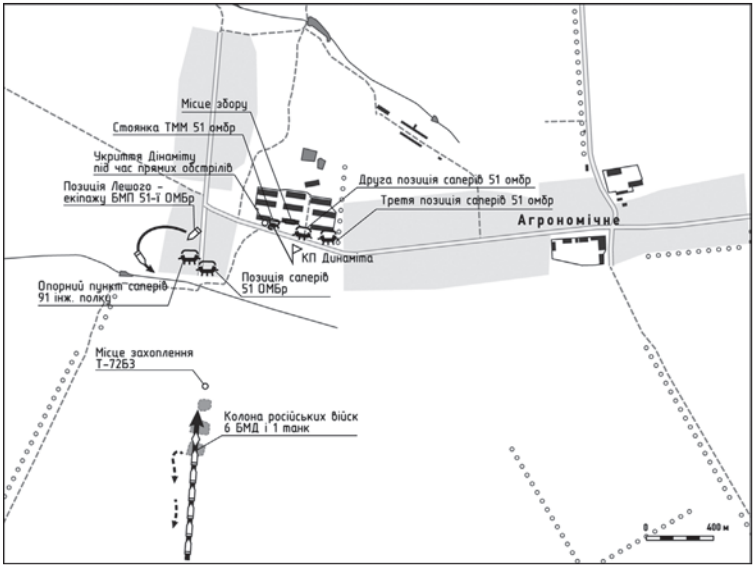

Схема захоплення російського танку Т-72-Б3

стилися по городах навколо села праворуч від дороги, зайнявши позиції і спостерігаючи за обстановкою навколо. По ліву сторону від дороги так само займали позиції бійці, здається, 51-ї бригади, яких також було щось близько двадцяти бійців. В кожного через пятнадцять-двадцять метрів були такі невеликі окопчики. Разом з тими бійцями була і інженерна техніка, схожа на роздвижний понтон.

Отак по колу села ми і стояли. Така от оборона. Місцева тітка принесла нам борщ. Сама зварила. Також вона принесла і козячого молока.

Сидимо ми оце, їмо з воєнними галєтами з сухпая. Смакота. Нічого подібного з домашньої їжі ніхто з нас давно вже не куштував, і тому обідали з величезним задоволенням. Уся увага на околицю за селом, яка складалася з величезного до самого небосхилу поля і розташовану перпендикулярно нам довгу лісосмугу. Там вони рядками йдуть, одна і друга. Усе дуже добре проглядається, оскільки одна з лісосмуг дуже добре вигоріла. Паралельно нам, приблизно в кілометрі від нас, була ще одна лісосмуга, яка здіймалася трохи уверх по невеличкому пагорбу. Про цю лісосмугу ми нічого не знали і не володіли інформацією,

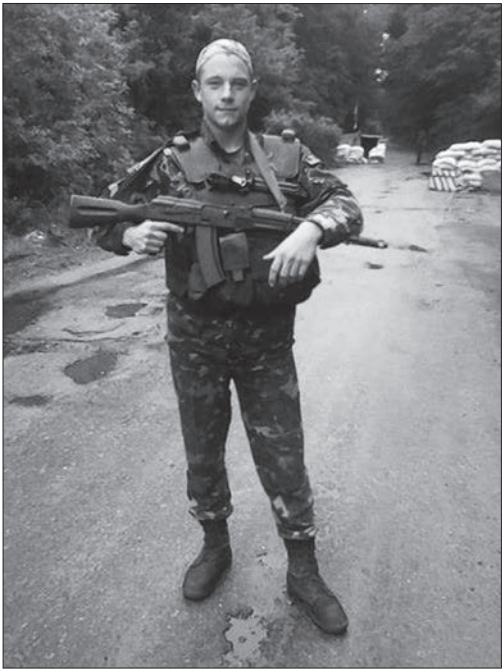

Навідник-оператор БМП 192 51-ї ОМБр Юрій Кривенчук

що саме в ній і поза нею відбувається. Тож, поки обідали, хлопці дивилися вперед на поле і ближню лісосмугу. Троє чи четверо бійців спостерігали з позицій за обстановкою, а інші по черзі підходили до цієї крайньої хати і пригощалися домашнім борщем. Але ж і ті, хто обідали, все одно уважно спостерігали за селом і тим, що відбувається навколо нього.

Незважаючи на те, що спостерігачів було хоч відбавляй, появу колони росіян ми спочатку все ж прогавили. Я після обіду повернувся на позицію до бійців і побачив цю колону, коли вона вже наблизилася до нас метрів на вісімсот. Колона показалася саме з тих лісосмуг, які ми погано проглядали. Спочатку неможливо було розібрати, що то за техніка рухається. На позиціях відразу виник переполох. Я надав команду, і хлопці порозбігалися по своїх містах. Ще до початку бою, цивільні люди, які побачили наші приготування, відразу підхопили дітей і поховалися в погребі. Серед них були батько, мати і двоє чи троє дітей.

В складі ворожої колони була виключно лише сама бронетехніка. Я маю на увазі, що зверху на бронетехніці не було піхоти. В колоні не було ані вантажних автомобілів з особовим складом, ані легкових автівок. Виключно важка техніка. Якось дивно, але схоже на те, що росіяни нас не бачили або не помічали, хоч ми не дуже і переховувались, коли розбігалися по своїх окопах і готувалися їх зустрічати.

Ворожа техніка продовжувала сунутись прямо на нас. Коли передовий танк виїхав на край лісосмуги, наблизившись метрів за чотириста-п'ятьсот від нас, ми почали палити по колоні з автоматів. Колона, яка складалася, якщо не зраджує пам'ять, з шести одиниць бронетехніки, зупинилася. Окрім танка в колоні були чи то МТ-ЛБ, чи то БМП. Здається, одна БМП точно була, оскільки вона потім ще стріляла по нас. Склалася досить дивна ситуація. У нас, по суті, окрім автоматів і ручного гранатомету, до якого було лише три заряди, нічого іншого не було.

Я наказав одному бійцю стрельнути в напрямку колони з РПГ, і він здійснив постріл. Зрозуміло, що відстань була занадто далекою, щоб влучити. Боєць поки мучився, перезаряджаючи і готуючи наступний постріл, ми лупили з автоматів по тій броні. Звісно, що значної шкоди ворогу нашою стрілкотнею ми не спричинили, але колона все ж зупинилася. Від нашої позиції до нашого «центру», де сиділи наші «рулі» (наш місцевий штаб і керуючі офіцери), було близько п'ятсот-шістсот метрів, якщо рухатись навпростець через огороди і двори.

Я передав по радіостанції в штаб, що тут у нас така і така біда. На нас здійснює напад ворожа бронетехніка, а ми толком нічим не можемо відповісти. Звісно, що свою думку я доводив дуже гучно і на підвищених тонах. Чи довго ми зможемо з своїх автоматів хлопати проти танка і іншої броні? Одним словом, передали ми до тих чортів про ворожу техніку, і зараз вже не можу сказати, чи почули нас, чи ні. Скоріш за все, ні. Я протягом трьох хвилин намагався докричатись по тій радєйці. У відповідь глуха тиша. З боку ворога, не рухаючись ані ліворуч, ані праворуч з колони, по нас почала працювати 30-мм гармата БМП. Лупила досить прицільно. Я встиг стрибнути з дороги в окоп і навіть голови не ризикував з того окопа висунути.

Коли стрілянина з БМП вщухла, я вибіг з окопу і побіг до штабу, оскільки догукатись когось по рації не вдалося. Потрібно було доповісти керівництву, яке тоді уособлювалося в полковнику Ковальському, про напад і про необхідність надання підтрим-

ки, оскільки особовий склад не має ніяких засобів протидіяти ворожій техніці. Потрібен запрос на артилерію або тощо. Ворог вийшов в дуже зручному місці. Відносно далеко від населеного пункту і саме поблизу висотки, по якій наші мінометники раніше вже пристрілювались. Тоді я сподівався, що «Дінаміт» повідомить в штаб сектора і наша арта накриє ту колону. Пробігши ці п'ятсот метрів, я побачив, що в нашому саперному штабі нікого немає. Доповідати нема кому. Я знову повернувся до позицій. Бійці продовжують хлопати з своїх автоматів в напрямку колони, а колона стоїть нерухомо. В напрямку наших позицій декілька разів вистрелив ворожий танк. Він влучив в ту крайню хату села Агрономічного, в якому жили люди, які пригощали нас борщем. Хату майже повністю було знищено. На щастя, при цьому, окрім самої будівлі, ніхто не постраждав. Неподалік від нас стояла одна наша бойова машина піхоти. Я ні тоді, ні зараз не знав і не знаю, що то була за БМП і до якого підрозділу вона належала».

Офіцер 91-го окремого полку оперативного забезпечення майор Олег Могилян:

«24 серпня нам була поставлена задача зайняти оборону в Агрономічному. У підпорядкуванні були сапери — 21 боєць 91-го ОПОЗ, 51-ї ОМБр та БМП-2. Я не пам'ятаю з якої частини була ця БМП. Командир БМП мав позивний «Леший». Ми розмістили цю беху в розваленому будинку на правому фланзі Агрономічного в напрямку Моспиного. І коли 25 серпня на нас вийшла РТГр росіян, то саме Леший, за командою полковника Ковальського, вискочив в фланг росіянам та, обстрілявши з 30-міліметрової гармати російський танк Т-72-Б3, вивів з ладу систему управління танка. Але саме головне, що один бронебійно-запалювальний трасируючий снаряд потрапив в запасний масляний бак танка, і масло загорілося. З підстреленої машини повалив чорний дим, і екіпаж танка втік».

Офіцер 51-ї ОМБр Анатолій Мариньюк:

«Бойова машина піхоти, яка прийняла бій, була БМП № 192 3-го взводу 7-ї роти 3-го батальйону 51-ї ОМБр. Екіпаж складався з механіка-водія Миколи Янчука і навідника-оператора Юрія Кривенчука. Вони стояли по середині села на Т-подібному перехресті і тримали оборону з боку селища Моспине.

Коли розпочався бій, полковник Ковальський дав команду по рації підтримати піхоту, яка першою зустріла російську колону,

вогнем. БМП-192 51-ї ОМБр об'їхала село із заходу і вдарила по російській колоні з флангу, обстрілявши їх осколочно-фугасними набоями. Саме так було пошкоджено всі триплекси і приціли в танку».

(Згодом механік-водій Микола Янчук самостійно вийшов з оточення, а навідник-оператор Юрій Кривенчук досі вважається зниклим безвісти. Останній раз його бачив під час прориву по «кривавому коридору» його товариш Анатолій Мариньюк. Під час прориву через урочище «Червона поляна» Анатолій бачив Юрія Кривенчука, який знаходився в башті БМП і вів вогонь в бік російських загарбників. Потім ту БМП підбили, і подальша доля Юрія невідома. — *Авт.*)

Старший лейтенант 91-го окремого полку оперативного забезпечення Віталій Яворський:

«Тоді хлопцям вдалося завести ту БМП. В складі тієї машини було усього двоє бійців — механік-водій і навідник. Не знаю, чи вони самі почули, що у нас точиться бій, чи комусь вдалося повідомити в штаб сектора і звідти надійшов наказ, але ця бойова машина піхоти висунулася до нас і підтримала нас вогнем. Усього гармата БМП вистрелила приблизно сорок набоїв.

Першочерговою метою для себе навідник обрав головуючий ворожий танк. З боку ворожої колони також відповідали вогнем. Незрозуміло чому саме, але ворог не розгортав колону в бойовий порядок і взагалі не рухався з місця. Головуючий танк лише трохи розвернувся, ставши перпендикулярно до лісосмуги, з-за якої він висунувся. Як колона зупинилася, так і стояли і стріляли в наш бік. Нашій бойовій машині піхоти, схоже, вдалося вразити ворожий танк по оптичних приладах. Зовнішній огляд цього танку згодом підтвердив, що стрільцю-навіднику це вдалося. Після цього ворожий танк почав вертіти баштою на усі боки, але вже не стріляв. Поки наша БМП стріляла, у ворожого танка загорілося масло чи щось інше з боку паливного баку. І на каркасі танку з'явилося полум'я. Палаюче масло чи паливо полилося на землю, і навколо танка почала горіти трава. Ті пацанята-росіяни, які були в екіпажі того танка, повискакували з нього і почали тікати хто куди. Решта техніки почала рух назад. Схоже, вони зрозуміли, що ми дістати їх з РПГ не можемо, а вони по нас також влучити не можуть, оскільки незрозуміло, де ми знаходимось. Трава. Поле. Хати. Після того, як наша БМП влучно відпрацювала, вона сховалася вглиб села. Ворожа техніка відсунулася назад. Залишився

лише танчик, в якого по корпусу і навколо нього палає вогонь. Пройшов певний час, і полум'я загасилося. Трава навколо танка обгоріла і пішла горіти в інший бік. Усе стихло. Ворог відійшов, і ми вже візуально його не спостерігали. А цей хрін залізний стоїть. До танка достатньо далеко і не чутно, чи він працює, чи ні.

Я знову вирушаю в центр нашого села до свого штабу в пошуках нашого керівництва. Шукаю «Дінаміта». Спочатку нікого не можу знайти. Потім відшукав одного бійця. Той мені і каже, що «Дінаміт» пішов кликати підмогу до штабу сектора.

Після недовготривалого і емоційного обговорення цього бою я трохи заспокоївся і сказав, що піду до того танка і його репну. Я заліз в КамАЗа і дістав вибухівку — близько чотирьох кілограмів тротилу. Відрядив бійця-сапера Сашка Овчиннікова забрати з встановленого нами на одному кінці села мінного шлагбауму одну протитанкову міну. Солдат приніс міну, і я зв'язав боєвик з тротіла і звернувся до тих, хто був поруч: «Я йду репнути той танк. Хто піде зі мною? Зараз росіяни прилізуть назад, залізуть в танк і почнуть з нього по нас стріляти, коли сміливості наберуться». Усі зробили вигляд, нібито не розуміють, про що я говорю, і відмовилися йти зі мною. А мені тоді, поки був на емоціях і адреналіні, нічого не було страшно.

Поруч з тим танком росли якісь корчі. Не дерева, а якісь рясні кущі. Той пацаньонок Сашко Овчинников, який мені притягнув міну, каже: «Якщо що, то я можу з Вами піти». Я відповів: «Питань нема. Беремо з собою «все самое лучшее». Тобто — вибуховий пристрій, катушку, підривну машинку і вирушаємо до того танка. Коли проходили окопи пацанят інженерів з 51-ї бригади, я звернувся і до них: «Пацани, ми йдемо репати російський танк. Хто бажає нас прикрити і допомогти?» Так само у відповідь повна тиша. Аж раптом погодилися ще двоє бійців, які вискочили з окопів і пішли з нами. (Віталій не знав точно, до якого саме підрозділу належали бійці, які пішли з ним. Одним з двох добровольців був боєць 93-ї ОМБр Іраклій Кутелія. — *Авт.*)

Рухатися по відритому полю було, чесно кажучи, дуже страшно. Коли ми нарешті дісталися до того танка, то почули, що він працює. Гудить тихенько так, як іномарка. Відчувається, що двигун гарний. Метрів з двадцяти навіть не було чутно, що він і працює на холостих обертах. Можливо, тому, що ще і вітер був від нас, і тому звуку двигуна не було чутно. А тих чортенят — російського мехвода і екіпаж — було видно в тому чагарнику. Їх силуети переховувалися і боялися себе виявити. Трава в тому чагарнику

Боєць 93-ї ОМБр Іраклій Кутелія

вигоріла, і було видно, що вони нас помітили і переховуються. Здалеку-то тих кацапчат ще видно не було, а коли вже ми дісталися самого танку, то у вигорівшій лісосмузі їх було помітно. Вони або не очікували, що хтось ще прийде до танка, або були зелені срочники, але вони навіть не ворушилися, не кажучи вже про спробу стріляти. Можливо, коли танк загорівся, перелякалися, що підірветься боєкомплект. Хто цього зна? Було помітно, що вони були дуже перелякані і навіть не думали стріляти по нас. А зброя в них була, тому що під час огляду танка зброї в ньому ми не знайшли. Ми на всяк випадок з хлопцями, сховавшись за танк, ще пару раз постріляли в ті чагарники, і було видно, що вони побігли геть. Після того ми їх вже не помічали. Або потікали, або позалягали і не ворушилися — незрозуміло. Шукати їх ми не ходили.

Танчик стоїть рівно... всьо навколо нього вигоріло — травичка чорненька зробилася. Я почав мостити міну, яку ми з собою принесли, під гуся (гусениця танку), думаючи репати, аж раптом один з бійців (боєць 93-ї ОМБр Іраклій Кутелія. — *Авт.*) каже:

— Та навіщо його репати? Давайте заберем з собою.

Тоді я спитав:

— А хто на ньому їздити вміє?

Спочатку у відповідь нібито тиша, аж раптом хлопчина відгукується і каже:

— Я там в себе в селі колись на трахторі їздив, коли малий був. Думаю, тут система така сама. Можна було б спробувати, але я в нього не полізу, бо він замінірований.

Я спробував заспокоїти і переконати бійця, що таке малоймовірно:

— Як він може бути замінірований, коли тут стрілянина шалена була і вони перелякані самі швидко кинули свій танк? Вони що, під час стрілянини під нього міни ставили чи розтяжки? Це брєд. Коли вони його б мінували?

— Нєт, ніхера, я все одно в нього не полізу, бо там могли гранату залишити або тощо.

А ці бійці знали, що ми сапери і що ми були висунуті туди як саперна група і ходили в Агрономічному мінірували і розмінірували. Особисто я був переконаний, що в танку ніхто нічого не поставив, і тому, віддавши тому бійцю свого автомата, заліз внутрь і оглянув увесь танк внутрі і ззовні. Вилізши з танка і оглянувши усе навколо і навіть під самим танком, я сказав, що нічого небезпечного

Трофейний російський танк Т-72-Б3. Многопілля. На танк вже встигли нанести фарбою білі смуги. Серпень 2014 року

тут нема. Можеш сміливо сідати. Боєць-тракторист побачив, що я безпечно кругом лазю і заспокоївся. Він залазить в того танка, а інші бійці залазять біля ствола і переховувались за баштою, оглядаючи усе навколо. Боєць там щось посмикав, і танк рушив з місця.

Ще перед тим, як рухатися, я вийшов по зв'язку на своїх і сказав, що танк працює. Все таке. І ми зараз його притягнемо до себе на позицію в село. У відповідь: «Как ето он может работать?» Я кажу: «Обикновенно. Як його репати, як він робочий? Я буду ідти перед танком і дивіться тільки, не стріляйте. Ідіть перекажіть солдатам і на інших позиціях, щоб випадково ніхто не стрельнув. Бо можуть перелякатися, або беха наша ще вискочить».

По суті, то була для більшості наших бійців перша сутичка з ворогом і перший обстріл. З незвички і переляку можуть знову хлопати по танку, який по ним стріляв. Звичайно, що люди боялися, а я лише боявся, щоб нас свої не застрелили. Загалом, я декілька разів переказав, щоб усюди попередили про те, що танк вже наш і що це саме я іду попереду нього, показуючи дорогу. Щоб усе було в порядку. Хвилин п'ять я оце все повторював в ефір, щоб усі, хто міг, мене почули: «Ми танком їдемо. По нас не стріляйте. Це ми. Я рухаюсь перед танком. Все нормально». Тож танк потихеньку рушив, а я пішов попереду нього. Потім я вже почав бігти помаленьку, щоб швидше дістатися своїх.

Врешті-решт, прибігли ми. Затягнули той танк в село. Такі всі радісні і довольні. Уважніше розглянули, що там в ньому всередині. Знайшли якісь особисті речи кацапчат-танкістів. Нічого особливого. В задньому отсєку знайшли декілька ватників, кепок і якась їхня піксельна форма. Усе нове. Так от. Ситуація виглядала дуже незвично — ми віджали у росіян танк, а серед усього особового складу в Агрономічному немає нікого, хто міг би з нього стріляти. Танкістів не було. Танк є, а ми на ньому лише їздити можемо. І то лише один боєць. Тоді полковник Ковальський доповів про танк в штаб Хомчаку.

Наступного дня від штабу приїхали військові і говорять: «Ми танка забираємо. Ось вам ящик з пострілами до РПГ». Вигрузили вони нам той ящик з зарядами до гранатомету; сіли на наш танчик і погнали його на той опорний пункт 39-06. (Водій Іван Маклаков, який належав до 133-го окремого батальйону охорони і обслуговування, тричі привозив на військовому УАЗі від штабу генерала Хомчака людей, які намагалися запустити двигун трофейного танка, але їх спроби були невдалими. Лише наступного дня керівник бронетанкової служби військово-оперативного ко-

мандування «Південь» полковник Євгеній Сидоренко зміг з ним впоратись. — *Авт.*) І ми знову залишилися зі своїми зарядами до гранатометів чекати наступні колони з технікою. От така от історія захоплення того російського танка».

Дуже цікава подальша доля цього танка. Згодом саме на ньому полковник Євгеній Сидоренко разом з артилеристами 51-ї ОМБр і зенітниками 93-ї ОМБр атакував російську колону бронетехніки, яка наступного дня рухалась з Кутейникового до Іловайська, а згодом він же і проривався на ньому з оточення. На жаль, боєць 93-ї ОМБр Іраклій Кутелія, який приїхав на трофейному танку з місця бою до Агрономічного, загинув 9 грудня 2015 року під селищем Опитне Ясинуватського району Донецької області під час переміщення між опорними пунктами внаслідок підриву БМП-2 на невідомому вибуховому пристрої.

Керівник бронетанкової служби військово-оперативного командування «Південь» полковник Євгеній Сидоренко:

«Я не був учасником цього бою, але мене запросили для огляду трофея. Як мені повідомили, російський екіпаж кинув машину і втік разом з іншими російськими бронемашинами. Танк знаходився в одній з силосних ям на околиці Агрономічного. Це відбувалося вже на другий день після захоплення цієї бойової машини. Тобто 26 серпня 2014 року.

На момент, коли я до нього підійшов, танк вже стояв з заглушеним двигуном. Мені пояснили, що двигун заглох і завести його не можуть. Причина була в тому, що у росіян змінили систему запуску танка. Раніше танк Т-72 мав (основний метод) повітряний пуск, а у Т-72-Б3 — через електроклапан. Танк був кинутий російським екіпажем з працюючим двигуном. Саме тому нашим бійцям і вдалося його перегнати. А після того, як двигун заглушили, ніхто не міг його запустити через те, що не знайшли цей самий електроклапан запуску двигуна. Я заліз у танк і виявив, що це новітня російська модифікація Т-72-Б3, яка надійшла на озброєння російської армії у 2012 році. Особливість цієї модифікації полягає в тому, що вона мала тепловізійний приціл у командира і у навідника танка типу «Сосна-У». Приціли були пошкоджені нашим вогнем.

Після невеликого ремонту ними було можна користуватися. Також у танка не працювали тепловізори і не працював стабілізатор гармати по вертикалі. В усьому іншому танк був повністю справний. Серед інших речей ми виявили в трофейній бойовій

машині документи, які свідчили про те, що танк належить військовій частині Російської Федерації № 54096.

Згодом до виходу по «коридору» в мене був час ретельніше вивчити цей російський танк. Тож можу додати, що зв'язку в танку не було, оскільки танк був захоплений без шоломофонів. Тобто рація працююча, але неможливо приєднати шолом для прослуховування і відповіді. Насамперед, я спробував приєднати до зв'язку наші шоломи, але, на жаль, вони не підійшли за роз'ємами. У росіян вони трохи ширше. Тому згодом, під час виходу з оточення, зв'язок з колоною у нашого екіпажу цього танка був лише по моїй звичайній радіостанції «Моторола». Канал зв'язку тоді у нас у всіх був один. Усі, в кого були рації, пам'ятають, що під час початку бою в ефірі стояв повний хаос. Нагадаю, колону накрили з мінометів ще до початку її руху. Останню команду я отримав від полковника Грачова (старшого колони) — ВПЕРЕД! А потім росіяни включили РЕБ (це прилади засобів радіоелектронної боротьби — скорочено РЕБ, який заважає працювати засобам зв'язку. — *Авт.*), і станція заглохла. Далі все було тільки по обстановці. Наскільки я знаю, то станції затихли у всіх. Пов'язати радійку з трофейного танка з іншими було неможливо. В трофейному танку стояла надзвичайно сучасна цифрова кодована станція. Повідомлення окупантів я теж чути не міг через відсутність шоломофонів, які можна було б приєднати до цієї рації».

■ Рейд до Іловайська 2-ї батальйонно-тактичної групи 51-ї ОМБр під керівництвом полковника Пивоваренка

Цей день відзначився ще однією подією, яка ще стане в майбутньому предметом для більш детального вивчення і розслідування. Моловідомий і недостатньо висвітлений рух підкріплення у вигляді 2-ї батальйонно-тактичної групи 51-ї ОМБр до нашої оточеної групи генерала Руслана Хомчака стався саме цього дня. Неможливо пояснити, як саме це сталося, але факт залишається фактом — достатньо велика колона бронетехніки 51-ї окремої механізованої бригади Збройних сил України під керівництвом комбрига полковника Пивоваренка, подолавши чисельні позиції російських військ, оточивших Іловайське угруповання, без жодного пострілу дісталася до передових позицій наших військ в секторі «Б» вночі 25 серпня 2014 року. Про те, як відбувався цей фантастичний марш, згадають бійці і офіцери 51-ї окремої механізованої бригади, які перебували в тій самій колоні.

Командир БМП № 513 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї ОМБр Сергій Бучок:

«Для того, щоб розповісти про наш марш до Іловайська, потрібно роспочати з самого початку. Ми прибули на станцію Чаплине 23 серпня близько 22:00. Там нас зустрів вантажний «Урал» розвідки нашої 51-ї механізованої бригади. Ми вивантажили з ешелону всю нашу техніку, якої було достатньо багато, і пішли спати.

З ранку Дня Незалежності 24 серпня 2014 року, приблизно о 5:30 колона в складі чотирнадцяти бойових машин піхоти, з яких десять належали до четвертої роти, шости танків, командирської штабної машини на базі БМП і одної БМП-2 командира батальйону, однієї БМП-2 і БРМК розвідки, машин забезпечення кинула марш і за декілька годин подолала шлях з Чаплиного до селища Дачне в Дніпропетровській області. Саме в цьому селищі Дачне вийшла з ладу і залишилася наша перша бойова машина піхоти. Під час руху колони нікому, окрім вищого командного складу, не було доведено кінцевого нашого пункту призначення і маршруту руху. Хочу ще згадати про те, що в складі екіпажу моєї бойової машини піхоти був навідник Василь Івкун, який був прикомандирований до нашого 2-го БТГр від 7-го окремого полку армійської авіації. Василь загинув під час виходу по «кривавому коридору» 29 серпня 2014 року поблизу селища Новокатеринівка.

Поблизу селища Дачне на той час розташовувалась одна з баз нашої 51-ї механізованої бригади. На цій базі усьому нашому особовому складу роздали РПГ-26, по одній гранаті РГД-5, по одній Ф-1, гранатометникам видали постріли для гранатомету РПГ-7 і поповнили, кому було потрібно, палива в транспортні засоби. До речі, декілька слів про нашу техніку. Моя БМП № 513 мала деякі негаразди. Акумулятор в неї був непрацюючий. Гармата не стріляла. Стартер теж не працював. Кожного разу її заводили методом поштовху ззаду. Під'їжджала друга беха, штовхала мою ззаду, і так постійно запускали двигун.

Колона вирушила з Дачного і на кордоні Дніпропетровської і Донецької областей пройшла повз село Константинопіль. Далі поїхали по трасі і дісталися селища Степне. Поблизу цього селища розташовувалась ще одна база нашої 51-ї бригади. До Степного дісталося шість танків і тринадцять бойових машин піхоти. З них один чи два танки кудись забрали. Ми туди приїхали саме вночі 24 серпня 2014 року. В самому Степному зі складу коло-

ни залишили ще одну БМП. Рано зранку в понеділок ми встали і отримали команду рити окопи. Невдовзі отримали команду облишити окопуватися і терміново вантажитись на транспорт і техніку для подальшого руху. Таким чином колона вирушила зі Степного і прибула до населеного пункту Стила Донецької області. Праворуч від дороги біля Стили знаходиться кам'яний або гранітний кар'єр. Колись там був залізничний переїзд, але його розібрали. На ньому ми звернули з дороги, і беха розвідки виїхала на здоровий насип — не терикон, а звичайна велика насип, щоб оглянути місцевість навколо. Усі вишукувались в шеренгу і отримали команду чекати».

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«Командний пункт бригади розташовувався поблизу селища Степове. Заїхали ми туди вже увечері. Два танки я виставив на блокпости, оскільки в ту ніч, коли ми прибули, була атака на розташування бригади, яку було відбито. Нас тоді трохи пошматувало і вивели з строю один танк. Я виставив два танка. В мене залишалось вже три танка. Вранці, коли я отримав наказ, ми, трьома танками і 4-ю ротою з близько 14 БМП і однією КШМ, вирушили до Стили. До того я вже зазначав в доповідях, що техніка недостатньо готова. Багато гармат непрацюючих. Я готовий віддати життя і виконувати накази, але бажано, щоб ці накази виконувались на відремонтованій техніці. Я навіть писав рапорт про це перед відрядженням ешелону. Уся четверта рота була готова повністю до виконання будь-якого завдання. Усіх морально нестійких, які відмовились вирушати на схід, я залишив і здав прокурорам за день до відрядження. В мене п'ята рота була гірше підготовлена, і тому я залишив її в другому ешелоні, оскільки я вважав, що маю бути попереду і візьму з собою лише підготовлених, в яких маю повну впевненість. Жоден боєць не відмовився.

Згодом, коли ми спілкувались з генералом Русланом Борисовичем Хомчаком, він запитував: «Чому ви тоді не привели увесь батальйон?» Я доповідав, що жоден боєць чи офіцер не відмовився зі мною їхати. З нами вирушила навіть не рота, а лише взвод — відділення розвідки, взвод піхоти і відділення з танками. Це все, що остаточно було дозволено взяти в той рейд комбригом полковником Пивоваренком. А з самого початку, за його задумом, я взагалі мав їхати лише один на своїй БМП, причому без десанту».

Командир БМП № 513 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї ОМБр Сергій Бучок:

«Очикування тривало досить довго. Десь пообіді, так нічого і не дочекавшись, ми отримуємо команду знову шикуватися в похідну колону і вирушаємо далі. В Стилі зі складу нашої колони залишилося два танка. З дванадцяти БМП в Стилі також залишилася одна командно-штабна машина і, якщо не помиляюсь, три бойові машини піхоти. В колоні зі Стили вирушило усього вісім бойових машин піхоти, два танка і один «Урал».

Під час перебування нашої достатньо великої колони в Стилі ми не потрапили під щільний артилерійській обстріл. А лише тільки колона залишила Стилу і в цьому населеному пункті залишилася окрема частина нашої колони, по ній за декілька годин після нашого від'їзду ввечері 25 серпня 2014 року почала працювати російська реактивна артилерія. Необізнані і неупереджені бійці, яким ніколи не доводилося відчувати на собі і навіть бачити, як працює реактивна артилерія, і яким довелося відчути її на собі в той день в Стилі, розповідали все так, як бачили — якась фігня в небі летить, аж щось вгорі щелкнуло і щось там починає розпадатись на кусочки, і ті кусочки нас накривають і починають вибухати». (Так бійці описують обстріл селища Стила касетними боєприпасами з реактивних артилерійських систем «Ураган». — *Авт.*) Саме під час цього обстрілу загинули два бійця 51-ї бригади — старший сержант, навідник-оператор Михайло Марфіч і прикомандирований від 7-го окремого полку армійської авіації до складу нашої 51-ї бригади молодший сержант Тарас Пазін.

Спускаємось ми по шляху зі Стили і за селищем приблизно в кілометрі побачили покинутий старий чорний джип з надписом

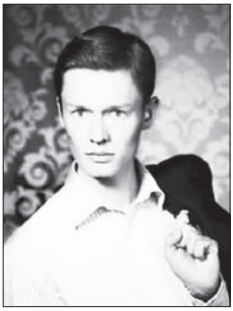

Старший сержант, навідник-оператор Михайло Марфіч і прикомандирований від 7-го окремого полку армійської авіації до складу 51-ї бригади молодший сержант Тарас Пазін

на капоті батальйону «Донбас», без нікого. Не пам'ятаю точно, що за машина. Чи «Опель Фронтера», чи щось таке стареньке років дев'яностих. Ніби-то цілий і не постріляний. Стояв, покинутий, передом на Стилу, метрах в вісімста не доїжджаючи до цього населеного пункту. А між ним і Стилою також проїжджали нічий покинутий ЗІЛ-131 з якимось боєкомплектом. В ньому були якісь чи то снаряди, чи то якісь інші боєприпаси, ми особливо не розглядали. Колона рухалася, і лише те, що бачили по ходу, те і згадую. Потім повернули на шляху праворуч і побачили, як по полю ідуть якісь військові люди в звичайній армійській формі «дубок». У полі троє, а по шляху двоє. Здається, в когось з них була зброя, і рухались вони в напрямку Стили. Було трохи дивно спостерігати, як якісь військові з розгубленим виглядом розрізнено крокують у протилежному нам напрямку. Вони зовсім не звертали на нас уваги, як і ми на них. Колоні не було команди зупинятися, і тому ми спокійно собі проїхали повз них. Здається, тим воякам до нас також не було ніякого діла. Для мене досі загадка, що ж то були за військові. (То відходили після ураження «Ураганом» під Старобешевим бійці-артилеристи 55-ї окремої артилерійської бригади. — *Авт.*)

Далі рухаємось незрозуміло якими шляхами. Якісь лісосмуги, ґрунтові і асфальтовані шляхи. Навколо були помітні наслідки мінометних обстрілів. Дуже багато вздовж шляхів і на самій дорозі воронок і стирчащих осколків.

Нарешті в'їжджаємо в якесь село. В цьому селі одна наша машина заблукала. Точніше, вона просто відстала з якихось технічних причин. БМП не змогла самостійно рухатись далі і просто залишилася в цьому селі. Я не знаю, що там надалі з нею було. Були різні чутки про те, що БК закопали, але напевно невідомо, чи самознищили ту вийшовшу з ладу БМП, чи ні. Здається, з неї просто витягли увесь боєкомплект і познімали, що було можливо, з озброєння — кулемети, ПТКРи і що було полегше. Усе познімали, а саму машину залишили в селі. Здається, саме в тому селі ми зустріли декілька бійців, які повідомили нам, що сьогодні вбили їх комбата. Вони ще пригостили нас якимось смаколиками з сухпаїв — гречаною кашою, тушонкою і галетами. Їжа була саме вчасно, оскільки з собою ані харчового забезпечення, ані озброєння надовго не брали — на три доби. З набоїв взагалі отримали по 150 набоїв на брата — чотири магазини і одна пачка. Отак ми їхали. Запасів ніяких не було абсолютно. Зупинка була не дуже довготривалою. Після того, як наші визначилися з тією бойовою машиною піхоти, яка вийшла з ладу, поступила команда на рух далі».

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«В Стилі мене поставили в кар'єр, в якому був лише один в'їзд-виїзд, і тому я вирішив не обладнувати там будь-якого розташування. Я надав наказ виїхати і перестроїтись і виїхати на інший бік села. Після цього приїхав комбриг Пивоваренко і сказав: «Нікому нічого не казати. Це інформація секретна. Ми вирушаємо в Іловайськ». Дослівно було сказано: «Їдемо налегкє. Їдеш ти. Береш бойову машину піхоти. Ти старший. І летимо». Тобто, я мав би тоді висуватись до Іловайська, за наказом комбрига, лише на одній командирській БМП. «Боєкомплект з собою не брати. Летимо туди і назад. Нікому нічого не говорити». В мене відразу виникли питання: «Командир, куди ми їдемо?» Комбриг відповів: «Я не скажу». Тоді я відповів, що нікуди не поїду. Що це за наказ — їхати однією БМП невідомо куди? Що означає «Я не скажу?» Мені, як комбату, потрібно усе прорахувати. Зі мною люди будуть, 15 чоловік! Я маю поставити їм конкретний наказ і пояснити бойову задачу. Лише після цього комбриг повідомив, що ми висуваємось до Іловайська. Наказ Пивоваренка був — я особисто на своїй техніці, не обтяжені зайвим боєкомплектом і особовим складом, повинні були здійснити рейдові дії в напрямку Іловайська; забрати командуючого і виїхати звідти. Нікому нічого не говорити. Ми повернемось. Це були його слова. Оскільки остаточна мета і наказ були для мене не цілком зрозумілими, то я вирішив взяти з собою відділення розвідників — одну машину; взвод піхоти — три машини; і моя машина. В мене було п'ять БМП — моя, КШМ-К розвідників і три БМП піхоти. Тобто усього було п'ять БМП і два танки. Я мав взяти лише один танк, але другий чомусь несподівано вирушив разом з нами і так і поїхав. Ніхто тоді не знав про мету і напрямок нашого рейду».

Слід зазначити, що цей момент став одною з рокових обставин, які трагічним чином вплинули на подальші події під Іловайськом і долю багатьох бійців і офіцерів. Раптове і таємниче зникнення зі Стили вищого керівництва бригади і майже співпавший з цим по часу обстріл «Ураганами» позицій залишених підрозділів 2-го батальйону 51-ї ОМБр біля цього населеного пункту дуже негативно вплинули на боєздатність цього підрозділу. Перші втрати і, майже миттєво поширені чутки про зникнення комбрига і командира батальйону з невеличкою бронегрупою, відразу викликали панічні настрої і припущення про втечу

керівництва. Паніка охопила майже усіх з блискавичною швидкістю. Заступник командира не впорався з масовою деморалізацією особового складу і тому виникла ситуація, що бійці, які не розуміли, що відбувається і що робити далі, почали самостійно залишати позиції. Переважна частина особового складу 2-го батальйону, перебуваючи в стані невизначеності і жаху, самостійно почала кидати зброю і амуніцію і тікати, спочатку зі Стили, а потім і з основної бази в селищі Дачному. Саме це згодом стало однією з багатьох причин звинувачення 51-ї ОМБр в дезертирстві і прийнятті рішення про розформування цієї бригади. Трагічна, непередбачувана і рокова випадковість стала однією з багатьох причин, чому саме оточеним підрозділам під Іловайськом не надійшла належна допомога і підтримка. Справедливості ради варто зазначити, що тоді не увесь особовий склад 2-го батальйону 51-ї окремої механізованої бригади піддався панічним настроям. Невелика частина бійців і офіцерів наступного дня висунулась разом з 1-ю РТГр 92-ї ОМБр в напрямку Іловайська, але була атакована і розбита поблизу селища Новокатеринівка.

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«Ніхто не знав, куди саме вирушив комбат з комбригом, хоч я і попередив свого заступника ЗНШ прикордонника про те, що ми маємо виконати певну задачу і невдовзі повернутися. Більше ніхто не знав, з якою метою ми вирушили в напрямку Іловайська. Навіть ті, хто був у складі нашої групи, не знав, куди і навіщо ми висуваємось. Це був наказ безпосередньо комбрига Пивоваренка. Він залишив обидва вимкнених своїх телефона моєму заступнику начальника штабу в Стилі, щоб не було можливості відслідкувати нашу групу. Щойно ми вирушили зі Стили, як по наших позиціях було завдано удару з реактивної артилерії, і відразу почали поширюватися чутки про те, що щойно комбат залишив позиції, як їх накрили. Це і спричинило певні панічні настрої: «Комбат нас кинув. Кудись поїхав, а їх касетами тоді і бомбануло». Ці плітки до сьогоднішнього дня вважаються причиною деморалізації особового складу нашого батальйону в ті дні.

Коли почали їхати, то дійсно на шляху між Стилою і Старобешевим зустріли бійців, які поверталися усі побиті. (То були залишки розбитих під Старобешевим батарей 55-ї ОАБр. — *Авт.*) Ми летіли на усіх парах, але були змушені зупинитись, оскільки в мене вийшла з ладу одна бойова машина піхоти. (Старший сержант

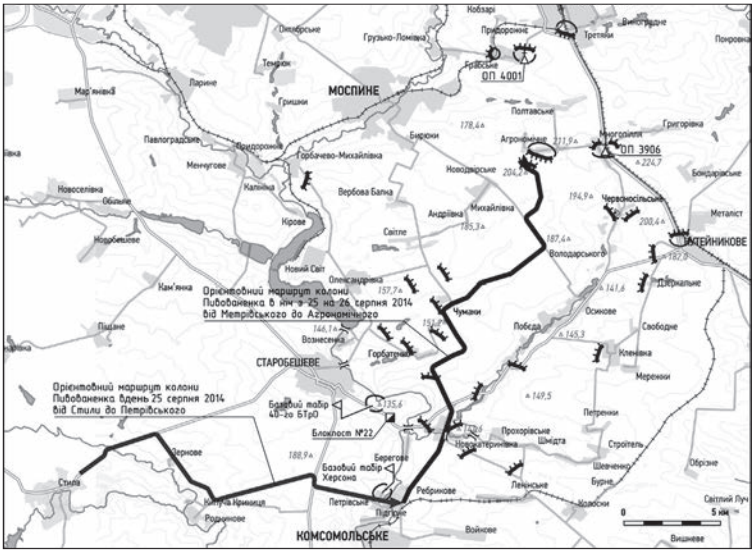

Орієнтовна схема руху 2-ї РТГр 51-ї ОМБр від Стили до Агрономічного

Яроцький не втримав бойову машину на шляху, оскільки в БМП № 514 заклинило рульове управління і він був змушений виїхати на пустир і зупинитися. Згідно зі спогадами інших бійців цієї групи, це трапилось поблизу селища Петрівське, де розташовувався базовий табір батальйону МВС «Херсон». — *Авт.*) Я залишив там екіпаж і наказав злити усе паливо, замінувати і зробити усе, як того вимагають подібні обставини, а наша група вирушила далі. Пригадую, що тоді там було дуже багато (не знаю, хто вони були такі?) військових, які в шортах і військових майках на спортивному майданчику в якомусь технікумі грали у футбол і волейбол. Якісь військові чи міліція. Так досі і не розумію, хто то були. Одним словом, їх було дуже багато. Вони нам ще тоді води дали. Ми випадково звернули на них увагу, оскільки БМП вийшла з ладу, і деякий час ми були змушені стояти і спостерігати за тими вояками, поки не визначились остаточно, що БМП далі рухатись не взмозі і не прийняли рішення про залишенні там екіпажу з БМП».

Командир БМП № 513 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї ОМБр Сергій Бучок:

«То вже було приблизно поміж 19:00 і 20:00 годинами понеділка 25 серпня 2014 року. Куди далі ми рухались, визна-

чити важко. Вже сутеніло, і я не можу напевно сказати. Петляли якимось шляхами і проїжджали якісь лісосмуги, поля і один напівпорожній хутір з небагатьма хатками. Нарешті вийшли до поля, на якому все палало. Як нам тоді здалося, це горіла стерня. Поле горить. Усе навколо світиться від вогню. Головуючий в нашій колоні «Урал» розвернувся і задав інший напрямок руху. На той час вже було достатньо темно. Колона рухалась спритно без будь-яких габаритних вогнів або фар. Щоб не загубитися один від одного і щоб бачити напрямок руху, було вирішено на кожному транспорту і техніці виділити по одному бійцю, який буде сидіти обличчям назад по ходу руху і запальничками-світлячками світити назад, маякуючі рухаючимуся позаду механіку, куди потрібно тримати напрямок. Врешті-решт проїхали ще якесь село. Там з'ясувалося, що в темряві від колони відстала і загубилася ще одна БМП. Схоже, бойова машина просто втратила візуальний контакт з колоною. Колона ненадовго зупинилася, і ми усі чекали, поки за відставшою бойовою машиною повернувся «Урал» і допоміг заблукавшій бойовій машині знову дістатися до колони. Після того, як загублена БМП знову приєдналася до колони, ми поїхали далі.

На одному з багатьох полів побачили якісь два зелених армійських авто з кунгом. Не зрозуміло, чому вони там стояли. Команди на зупинку не було, і тому біля них ми не стали затримуватись і поїхали далі.

Наступна зупинка сталася з причини того, що в одного з танків перегрівся двигун. Наш комбат достатньо добре знався на техніці, і деякий час він намагався щось там зробити тому танку і вирішити цю проблему. Поки комбат допомагав ремонтувати танк, колона вирушила далі, і невдовзі ми потрапляємо в засідку».

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«З населеного пункту, де ми бачили військових і міліціонерів, виїхали близько 19:00. Вже починало потроху сутеніти. В колоні залишалось вже моя командирська машина, три БМП, одна БРМ-К і два танка. Вже приблизно за пять кілометрів перед Агрономічним почав виходити з ладу один з танків. Ми з механіком намагалися його ремонтувати, але все одно нічого не вийшло. Потрібно розуміти, що усе це робилось поспіхом і в повній темряві. До того ж була загроза взагалі відстати від колони. Ми з механіком намагалися замінити фільтр і усе прокачати, але він взагалі припинив рухатись. Потім все ж таки якось зрушив з міс-

ця, але рухався дуже повільно, і мені довелося замикати колону, тримаючись позаду того танка, щоб мати можливість допомогти у разі чергової поломки і щоб цей танк в темряві не загубився від колони. Тоді ми там крутилися жорстко. Потім я помітив, що з танка повалив стовп вогню. Пожежа виникла від того, що в танка загорівся двигун. Я наказав екіпажу забрати особисту зброю і залишити танк, і з вогнегасників ми його затушили. Спочатку я хотів той танк взяти на сцепку, але вже не став витрачати час і зупиняти колону. В той момент в трьохстах метрах позаду нас в небо пускали зелені ракети. Ці зелені ракети нас постійно супроводжували від самого Петрівського. Нашу колону вели майже від самої Новокатеринівки. Усі перемовини росіян ми чули по радіостанції. Керівник розвідувального взводу Непеляк мені доповідав, що він вийшов на радіохвилю росіян і чує їх доповіді. Росіяни запрошували вогонь по нас і про наше знищення. Останні кілометрів вісім за нами постійно спостерігали і вели. Для мене досі залишається загадкою, чому тоді нас так ретельно вели і жодна російська мерзота по нам не здійснила жодного пострілу? З радіоперехвату було зрозуміло, що росіяни не наважуються відкрити вогонь, бо переймалися сплутати з своїми. Наша ж колона рухалась в повній темряві і вирушила з самого ешелону, навіть не пофарбувавши розпізнавальні білі смуги. Я чому і прийняв рішення залишити той танк, оскільки знав про вагання росіян стріляти по нас чи ні. Екіпаж танку посів на мою командирську машину, і ми наздогнали нашу колону вже тоді, коли головуючий «Урал» було зупинено вогнем».

Командир БМП № 513 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї ОМБр Сергій Бучок:

«Це вже сталося десь зовсім неподалік від селища Агрономічне. Першим потрапив під вогонь «Урал». На той момент важка техніка в колоні складалася з одного танка і близько семи бойових машин піхоти. Стріляли з засідки спочатку з стрілецької зброї, а потім і з ручного гранатомету. Нас зустріли бійці, які знаходилися в шести окопах по обидва боки від дороги, розташованих перпендикулярно шляху. Здається, було три окопи праворуч і три окопи ліворуч від дороги. Тобто, окопи були не вздовж, а поперек шляху. Я чому так добре запам'ятав розташування тих окопів — за кілька годин потому ми ж і зайняли ті самі позиції і спільно з тими ж самими бійцями, які нас тоді «тепло зустріли» тримали оборону в тих окопах. Тому колону зустріли не з боку,

а саме в лоба. Саме тому першим під вогонь потрапив головуючий «Урал». Інша техніка, яка рухалася позаду, не мала змоги відповідати, оскільки спочатку не було зрозуміло звідки ведеться вогонь. А противник знаходився саме по фронту попереду «Урала». Відстань до нападників була достатньо замалою. Від танка, який перебував ближче до хвоста колони, до перших окопів було не більше ста метрів. Знадобився певний час, поки наш танк, який рухався в колоні третім або четвертим за «Уралом», вирушив праворуч в бік від колони і відпрацював в напрямку окопів нападників з «Утьоса». Хтось з нападників влучив з «мухи» в наш танк, але значної шкоди йому не заподіяв і нікого не поранив.

Тобто голова колони потрапила під вогонь майже впритул. Нападники б'ють з стрілецької зброї по головуючому «Уралу» і зупиняють колону. «Урал» зупинився майже перед самими окопами нападників. Якимось незрозумілим дивом, у вантажному «Уралі» усі залишаються живі і навіть неушкоджені. Поблизу Агрономічного є одна ферма. З боку тієї ферми нападникам допомагав ще і кулемет ПКМ. Постраждали бійці-розвідники, які знаходилися на броні бойової машини піхоти.

Потрібно зазначити ще один момент. Не здаю, чи він важливий, чи ні, але згадую, що уся наша техніка (за винятком головуючого «Урала») не була промаркована і позначена ніяким чином. Жодної смужки, позначки або прапорця в колоні не було. Білою фарбою почали позначати техніку вже тоді, колі дісталися Агрономічного. Одна з бойових машин піхоти звернула від колони ліворуч і двинула кудись в бік. В темряві механік не побачив, куди їде і врешті-решт та бойова машина піхоти впала в якесь болото. Бій тривав доволі довго. Оскільки в моїй бойовій машині піхоти взагалі була непрацююча гармата, то увесь особовий склад залишив машину і вів вогонь в напрямку нападників, прикриваючись бронею. Я встиг спустошити лише один магазин одиночними пострілами. Кількість набоїв була обмеженою, і тому я намагався їх економити. Нарешті до колони підтягнувся комбат, залишивши так і невідремонтований танк.

Навіднику танка було важко вести вогонь по нападниках. Темрява заважала роздивитися, де знаходиться супротивник. Навіть коли вже увімкнули прожектор на башті танку, все одно навіднику було важко, оскільки сектор стрільби дуже вузький, а попереду і ліворуч стоїть колона. Навідник вертів баштою і стріляв з «Утоьса», дивом не влучивши по самій колоні. Добре, що хоч танкісти не стрельнули з основного калібру, бо то була б

біда для усієї колони і для тих, хто атакував нас з окопів. Повторюся, бій точився на відстані від двадцяти п'яти до семидесяти метрів. Це майже впритул! Перестрілка тривала близько сорока хвилин. Стріляємося-стріляємося, аж раптом якийсь затишок. Іноді ставав затишок, після чого знову поновлювалася стрілянина. Врешті-решт усе закінчилося усе так само несподівано, як і почалося. Вгору звідкілясь полетіли білі ракети, і раптово усе стихло і припинилося».

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«Спочатку ніхто не зрозумів, що відбувається. Я бачив перед нами фронт приблизно в ста метрах попереду. Вони подоставали трасера і стріляють з автоматів в наш бік. І я бачу, що їх чоловік шість-сім. Тобто якась маячня виходить — бронегрупу намагається зупинити семеро бійців з автоматами. Маю зазначити, що вони красиво нас зупинили — зупинили головуючий «Урал», а ми стоїмо колоною позаду. Одна наша БМП зайшла за їх позиції і вирушила в напрямку Іловайська і там вже застрягла в якомусь болоті. Згодом усе вгамувалося, але ми понесли втрати. Був один загиблий снайпер і троє поранених. Щойно ми зайняли позиції в Агрономічному, як по нас було завдано мінометного обстрілу, який тривав майже півночі».

Командир БМП № 513 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї ОМБр Сергій Бучок:

«Наступного дня, коли ми прийняли у 91-го саперного полку ті самі позиції, бійці, які тоді нас «тепло зустріли» розповідали, що танк з Утьоса достатньо влучно відпрацював і ледве не поклав бійців, які атакували колону. Танковий кулемет щільно пройшовся майже над самими головами, сховавшихся в окопах бійців. Потрібно сказати, що бійці, які атакували нашу колону були справжні відчайдухи. Їх окопи були звичайними двохмістними шанцями без будь-яких укріплень. Якби колона вишукувалася в бойовий порядок і атакувала усіма наявними силами, то, як на мене, у бійців у тих окопчиках не було жодного шансу вижити. З іншого боку, ліворуч і праворуч від дороги саперами було заміноване поле. Якби щось почалось більш серйозне, вони могли б підірвати нашу техніку. Не знаю, на жаль чи на щастя, але бій почався занадто близько один від одного, і сапери не підривали заготовлені міни. Вони розповідали, що зайняли ти позиції і по-

чали окопуватися лише за добу до зустрічі з нами. Вони казали, що належать до 91-го саперного полку з Сумської області. Потрібно ще сказати, що для нас було повною несподіванкою той факт, що коли нам наступного дня наказали зайняти ті позиції, то ми розгортали техніку і мали відбивати напад саме з того напрямку, з якого лише вчора прийшли самі. Це виглядало тоді досить дивно і незрозуміло. Ми відчули, що знаходимось в оточенні лише після того, як безперешкодно подолали і навіть не помітили це вороже оточення цілою колоною в напрямку Іловайська. Рівень зв'язку і координації між штабами і підрозділами просто вражає».

Андрій Михайлович Постернак капітан-помічник начальника відділу розвідки 51-ї ОМБр, коментуючи спогади свого побратима, також зазначив:

«Саме так все і було. Я був у колоні з самого початку, оскільки я був водієм того самого «Урала», який зустрів колону в Чаплиному і надалі вів її, будучи головуючою машиною в загальній колоні до самого Агрономічного. Може здатися дивним, що, перебуваючи на такій посаді і в званні капітана, я зайняв місце водія вантажного «Уралу», але на той момент просто не було кому посісти за кермо. Той «Урал» я забрав з ремонтного батальйону в селищі Дачному за добу до того, як мене відрядили зустрічати колону в Чаплине. Машина була уся в дірках і без вікон. Я ніколи не зможу нічого забути за той час, навіть якщо буду намагатися це зробити. Усі події і весь маршрут за той день досі стоїть в мене перед очима. Досі пам'ятаю, як їхали і куди звертали.

У нашому «Уралі» був так би мовити «зірковий» екіпаж — капітан за кермом; майор поруч і ще в кузові з бійцями Паша-війна. Так поміж собою бійці й офіцери називали командира бригади полковника Пивоваренка. Як ми пройшли скрізь чисельні позиції росіян, це для мене теж була загадка. Можливо, спрацював фактор несподіваності й обезбашеності, який відіграв свою ключову роль. Техніка у нас у колоні була не маркована, але наш вантажний «Урал», що знаходився у голові колони, був з двома білими смугами. А можливо, просто надзвичайно пощастило. На жаль, пощастило не всім пацанам... Під час руху нашої колони, судячи з радіоперехвату, росіяни були в шоці. «Терек» довго просив дозволу у «Байкала» відкрити вогонь по нашій колоні, але росіяни так і не наважились цього зробити. Можливо, побоювались вразити в темряві якусь зі своїх колон. А от вже в Агрономічному нас «тепло» зустріли свої...»

Помічник гранатометника 51-ї ОМБр Дмитро Гащук:

«У колоні нашої бригади, на чолі з комбригом полковником Пивоваренкам, я перебував у складі десанту бойової машини піхоти № 516. На той час екіпаж цієї БМП складався з командира Миколая Носура, навідника-оператора Віталія Нагірняка, механіка-водія Андрія (прізвище не пам'ятаю), старшого стрільця Дмитра Головатого, кулеметників Михайла Микитина й Олександра Перепелиці і гранатометника В'ячеслава Дремлюха. На цій БМП також у той момент знаходився і наш замполіт лейтенант Андрій Буняк. Під час початку обстрілу нашої колони увесь склад десанту перебував зверху на броні. Коли по нас раптово з темряви відкрили вогонь, то зістрибнути з БМП встиг лише кулеметник Олександр Перепелиця. Він тоді залишився з рештою нашої колони, вийняв сошки у кулемета і відповідав вогнем у бік нападників. Тоді ніхто навіть не міг собі уявити, що по нам ведуть вогонь свої.

Колону почали обстрілювати і ніхто не знав що робити. Зовні шалена стрілянина не зрозуміло звідки. Механік-водій бойової машини піхоти продовжував інтуїтивно рухатись, намагаючись вийти із зони ураження. Під час руху вогонь вели лише зі стрілецької зброї бійці, які перебували зверху на броні. Башта бойової машини підклинила і навідник-оператор не міг керувати гарматою і кулеметами. Можливо, то було на щастя, оскільки згодом з'ясувалося, що то була випадкова сутичка зі своїми. Перед тим, як остаточно зупинитись, ми почули якийсь гучний хлопок і наша БМП опинилася в наповненій водою силосній ямі. В той момент, від падіння машини у воду, нас усіх розкидало з броні на різні боки. Після того, як беха попала у воду, ми з екіпажем розділились на дві окремі групи і почали відходити. В той момент по нас пустили кілька кулеметних черг і вистрелили ще з підствольного гранатомету з боку ферми. Звісно, що ми також відповідали вогнем. З боку нашого екіпажу під час того бою, дякувати Богові, постраждалих не було, як і серед «нападників». До самого ранку ми були впевнені в тому, що потрапили у ворожу засідку і навколо знаходяться чужі.

Ми попали до своїх лише зранку наступного дня. Вранці ситуація остаточно прояснилася і, за допомогою іншої БМП № 513, нашу бойову машину намагалися витягнути з тієї ями. Окрема подяка за це механіку-водієві Сергію Кічмаренку «Махачкалі». Я бачив, як бойова машина Махачкали 26 серпня з моїм командиром відділення і механіком поїхали витягувати нашу БМП № 516, але в них щось там не вийшло, і вони повернулися. (Цю бойову

машину піхоти, врешті-решт, витягли бійці-інженери 51-ї ОМБр за допомогою інженерно-розгороджувальної машини № 333. Варто зазначити, що після цього БМП-2 № 513 разом з навідником Василем Івкуном і механіком водієм забрали на ремонт, а інших членів екіпажу і відділення бійців розсередили по позиціях у селищі Агрономічне. Надалі, на жаль, слід цієї бойової машини з відсутньою гарматою загубився. Відомо, лише те, що вона виходила разом з усіма по «коридору» 29 серпня 2014 року у складі колони генерал-лейтенанта Руслана Хомчака. — *Авт.*) Наступного дня ми були на позиціях в Аграномічному, і до нас підійшов механік з командиром і сказав, що БМП витягли, і ми усім відділенням пішли до неї. Вона стояла позаду нашої позиції за хатою. Тоді люки піхоти були відчинені, і частина наших речей була біля неї. Кажуть, що коли її витягали, то вода була аж поверх гусениць. Звісно, що всередині усе позаливало. А там було все наше «господарство» — ПТКРи, особисті речі, РПГ і таке інше. Після того, як машину витягнули, вона була в повній бойовій готовності.

За день до виїзду «коридором» мене разом з Іраклієм поранило, і нас відвезли до школи в Многопілля».

(Кулеметник Олександр Перепелиця разом з гранатометником В'ячеславом Дремлюхом загинуть 29 серпня 2014 року, під час прориву скрізь «зелений коридор». Механік-водій БМП № 513 Сергій Кічмаренко (Махачкала), під час прориву «зеленим коридором» втратить п'яту і через рік помре від зупинки серця в маршрутному автобусі. — *Авт.*)

Боєць 51-ї ОМБр Сергій Гаврилишин:

«Я знаходився позаду того головуючого «Уралу», який першим потрапив під обстріл під час засідки. Ми рухались в бойовій машині піхоти саме позаду нього. Наші «зустріли» славно. Потім ми займали позиції в тих самих окопах і з тими самими бійцями, які атакували тієї ночі нашу колону. Бійці з 93-ї бригади повідомляли, що тоді двічі стріляли по нашій бойовій машині піхоти з ручного протитанкового гранатомету з відстані в сто метрів, але не влучили. Завдяки лише щасливому випадку долі нам тоді пощастило».

Старший лейтенант 91-го окремого полку оперативного забезпечення Віталій Яворський:

«Тієї ночі з 25 на 26 серпня 2014 року нічна темрява була така, що хоч око виколи. Саме з тієї лісосмуги, з якої по обі-

ді на нас виїхала російська колона і в якої ми віджали танк, на нас знову вискочила ще одна колона без освітлювальних приладів, розпізнавальних знаків і габаритних вогнів. Я пам'ятаю той «Урал», як він так і залишився стояти підстрілений посеред поля. Ніхто тоді не знав і не попереджав, що до нас хтось їде. Тоді, здається, в колоні постраждало три бійця. (Один боєць загинув і двоє було поранено. — *Авт.*) Бій тривав хвилин сорок, аж потім одні ушльопки зв'язалися з другими в штабі і з'ясували, що це приїхало наше підкріплення. Тоді ніхто не міг зрозуміти, як вони туди потрапили і звідки взялися з тієї сторони. Тому що на той час там вже з усіх боків стояли росіяни. В мене в голові не вкладається, як вони там проскочили або розминулися з окупантами? Саме тому і зустріли їх, як повторну спробу росіян прорватись на нашій ділянці».

Командир саперної роти 51-ї ОМБр Віктор Мироненко:

Про те, як пройшла колона 2-го БТГр я спілкувався безпосередньо з комбригом Павлом Пивоваренком. Так от, Пивоваренко казав, що колоні просто пощастило пройти повз росіян. Якщо бути цілком точним, то справа не тільки у везінні, а і в вжитих комбригом заходах безпеки. Колона весь час навмисно рухалась ламаним непередбачуваним маршрутом без будь-якого освітлення і зовнішніх вогнів. Пивоваренко казав, що росіяни в темряві приймали їх за своїх і тому не атакували. Також полковник казав про те, що він під час усього маршу колони навмисно не виходив на зв'язок до Хомчака, бо підозрював можливе злиття інформації і можливе перехоплення радіо- та мобільного зв'язку противником. На зв'язок з Хомчаком полковник вже вийшов безпосередньо під час сутички в Агрономічному.

До речі, стрілянина під час тієї нічної сутички на околиці Агрономічного дійсно тривала близько сорока хвилин, але інтенсивний бій відбувався лише хвилин двадцять. В полковника Ковальського була радіостанція в єдиній системі з Хомчаком, якому Динаміт доповів про зіткнення з невідомою колоною бронетехніки. Потім від Дінаміта надійшла команда усім припинити вогонь. Підтвердилася інформація, що це свої, але, з причини погано налагодженого зв'язку між окремими позиціями і відсутністю будь-якого зв'язку з колоною 2-го БТГр, стрілянина ще довго не вщухала. Я ще довго не вірив у те, що це все ж таки свої. Рази три уточнював у Динаміта, чи він впевнений, що перед нами не ворог? Полковник Ковальський мене заспокоював, що інформа-

ція підтверджена з штабу сектору. Потім назустріч до цієї колони пішов і сам. Коли зустрів комбрига, командира 2-го батальйону і начальника розвідки, на душі відразу відлягло. Прибуле підкріплення підсилило наші позиції в Агрономічному, і це надихало і надавало впевненості в своїх силах. Наступного дня командир другого батальйону трошки прояснив загальну ситуацію, і стало легше від обізнаності того, що коється навкруги — стало і легше, і тяжче одночасно».

- **Селище Дзеркальне і полонені російські солдати Руслан Ахметов і Арсеній Ільмітов.**

Однією з самих гучних подій під Іловайськом є затримання ще двох полонених російських десантників, яких було показано на увесь світ, як ще два беззаперечних докази саме російської військової агресії проти України. Руслан Ахметов і Арсеній Ільмітов стали відомими в усьому світі, завдяки відзнятому у Многопіллі й оприлюдненому журналістом Єгором Воробйовим відео, де полонені російські солдати розповідали, хто вони, звідки і за чиїм наказом потрапили в Україну.

Однак ніхто так і не повідомив про тих, хто безпосередньо захопив у полон цих російських військових і за яких обставин це сталося. Тож вважаю необхідним виправити цей недолік, щоб залишити в історії імена українських солдат, які були учасниками тієї події.

Боєць 3-го БТГр 51-ї ОМБр Сергій Побережний:

«На території селища Дзеркальне була ферма і якісь корівники, на території яких розташовувались наш штаб і позиції. Після обіду 25 серпня 2014 року розпочався потужний і довготривалий обстріл наших позицій. Під час обстрілу я перебував поблизу командного пункту нашого батальйону. Вціліли бійці з усих позицій в Дзеркальному намагалися підтягуватись до того самого командного пункту, де знаходилось наше керівництво, а саме замотилу, який був тоді, здається, оперативним черговим. Усіх хвилювало питання — що робити далі? Займати кругову оборону чи відходити? Де наш замотилу наказав розподілятись на дрібні групи і виходити з селища, рухаючись в бік Старобешевого. Тоді майже усюди навколо селища усе гуркотіло, вибухало і відбувалася стрілянина. Саме в таких умовах і приймалося рішення про відхід, і здійснювався малокерований розподіл на

Взвод російських десантників-розвідників під керівництвом офіцера на псевдо Клен незадовго до вторгнення в Україну. Третій ліворуч стоїть Руслан Ахметов. Третій ліворуч сидить Арсеній Ільмітов

групи. Кожен долучався до групи, яку вважав за потрібне, або поруч з якою стояв в той момент. Врешті-решт, ми розподілились на окремі групи і так, приблизно о 16:00, наша перша група вирушила з селища Дзеркальне.

Наша група складалася з 15 бійців різних підрозділів. Були і зв'язківці, серед яких — один офіцер і низенький чорнявий офіцер (здається, капітан) зі складу РАО. Після перших потужних обстрілів і зіткнень з росіянами був певний розлад і нерозбериха. Тому групи складалися майже хаотично і без будь-якого розподілу по відділеннях чи взводах. Особисто я до того майже ні з ким не був знайомий в нашій групі. Згодом роззнайомились з деякими бійцями, з яких я чітко пам'ятаю лише бійця нашої бригади Євгенія Ражика. Керівництво групою здійснювали офіцери, які були в складі групи. Ми вийшли з Дзеркального першою групою після обіду. Навіть, скоріш за все, вже ближче до вечора 25 серпня 2014 року. Ми відходили від табору, і там було невеличке озеро і дамба біля нього.

Російські солдати стояли практично в самому селищі на шляху через ту дамбу і спілкувалися з якимось місцевим мешканцем, про щось його розпитуючи. Ми помітили їх, коли вже майже впритул наблизилися до дороги. Дід махав руками, намагаючись

щось пояснити росіянам. За добу до цього ми вже мали можливість близько роздивитись російських солдат, яких взяли в полон наші бійці неподалік від нашого табору. Тож військовий однострій солдат, яких ми помітили на шляху поруч з дідом, відразу виказував в них російських військових. Окрім того, на рукавах тих солдат були намотані такі самі білі мотузки, як і на полонених напередодні окупантах. Наші військові не носили білих мотузок, і це остаточно переконало нас у тому, що перед нами ворог.

Росіяни проґавили нас, а ми прилягли, а потім несподівано для них вибігли з кущів і направили на них зброю. При цьому вигукували: «Руки вгору! Кидайте зброю!» Один із них, хлопець з світлим волоссям — Арсеній Ільмітов, був снайпером, а другий, темноволосий, Руслан Ахметов — автоматник. Вони здалися відразу без будь-якої спроби спротиву. Та і чинити спротив було просто безглуздо і не мало ніякого сенсу. Вони були на відкритій місцевості, а нас набагато більше, й усі озброєні. В них не було жодних шансів для спротиву. У російського снайпера ми вилучили снайперську рушницю СВДС, десантний варіант, із складним прикладом. Я її дуже добре запам'ятав, оскільки особисто тримав її в руках. Я на той момент таку зброю бачив вперше і тому дуже уважно тоді розглядав ту рушницю. У другого росіянина був автомат із складним прикладом — АКМС, чи як він там називається. Також у обох були одноразові протитанкові гранатомети. Здається, РПГ-26. Документів, наскільки я пам'ятаю, у них не було. Той, що був снайпером, розповідав, що він працював чи то вчителем, чи щось таке. Вони ще щось про себе розповідали, але то все було лише на словах. Спочатку у них була така легенда, що ніби-то вони не знали про те, що їдуть в Україну, а їхали на військові навчання. Трохи згодом другий, чорненький, проговорився. Він увесь шлях хвалився, що в нього брат усю Чечню пройшов, і він сюди також прийшов повоювати. Тож стало зрозуміло, що вони усвідомлювали, куди і навіщо приїхали. Будь-кому цілком зрозуміло, що, вирушаючи на навчання, ніхто не отримує справжній посилений боєкомплект. Зазвичай військові на полігоні отримують набої й інші засоби для навчальних стрільб, а тут хлопці, озброєні до зубів, вмикають дурня і розповідають про якісь навчання.

Рухаючись по лісосмузі, ми іноді бачили розкидані етикетки і залишки від російських сухпайків. Намагалися рухатися дуже обережно, оглядаючи шлях попереду себе. Здається, в когось з нашої групи навіть був далекогляд. Іноді ми зупинялися, щоб уважніше оглянути усе навколо.

Росіян вели попереду, оскільки тоді такі заходи безпеки були не зайвими. В умовах постійної стрілянини, коли не зрозуміло де ворог, а де свої, дуже часто трапляється так, що спочатку стріляють, а потім вже з'ясовують — це свої чи чужі. Тож подібні запобіжні заходи з утриманням попереду ворожих полонених вважались в той момент цілком доречними і виправданими. Я не знаю, скільки кілометрів ми тоді пройшли, але потім зупинилися і вирішили заночувати в лісосмузі. Під час відпочинку ми по черзі вартували і спостерігали за полоненими. Потрібно зазначити, що полонені не подавали жодних переймань або підозр у намірі втекти. Маю зауважити, що до них жодного разу не застосовувались заходи фізичного впливу або обмежень руху. Ніхто їх не зв'язував, не бив, і взагалі, відношення до них було цілком людяне. Під час руху їх висували в авангард групи, щоб прощупувати шлях попереду і не натрапити на якісь міни або засідку. Полонені самі іноді підказували нам, де знаходяться їх позиції і куди не слід рухатись. Одного разу був такий нюанс — ми там виходили по лісосмузі, яка ніби закінчувалася і починалося поле соняшника. На краю тієї лісосмуги ми почули, що рухається якась техніка. Тоді ми просто залягли в траві, і повз нас пройшло п'ять російських БМД з особовим складом на броні. Не знаю навіть, як вони тоді нас не помітили, але ж потрібно зазначити, що і наші полонені не намагалися будь-яким чином привернути до нас увагу тієї російської колони. Мені зараз важко визначити і сказати, звідки і в якому напрямку тоді рухалась та колона, оскільки я тоді погано себе почував від температури і втома не надавала можливості жваво міркувати й орієнтуватися на місцевості».

26 СЕРПНЯ 2014 РОКУ

Боєць 3-го БТГр 51-ї ОМБр Сергій Побережний:

«Вранці навколо почались чутні постріли і вибухи. Це продовжували нищити артилерією нашу базу і штаб у селищі Дзеркальному. Після чергового обстрілу, з боку нашого табору до нашої групи приєдналися ще троє українських бійців, серед яких один був поранений осколком міни в плече. В мене тоді було трохи знеболювальних таблеток «кетанов» і я усі їх віддав тому пораненому бійцю. Згадую, що навіть той полонений снайпер надавав медичну допомогу нашому пораненому і перев'язував йому рану. Він розповідав, що колись проходив якісь медичні курси і знає, як потрібно надавати допомогу пораненому. Після тривалої стрілянини стало вже цілком незрозуміло, де наші, а де вже ворог. Ми довго ще сиділи, вирішуючи, куди рухатись, аж поки не побачили бронетранспортер і два вантажних «Урали», які рухалися в бік Кутейникового. Ця колона несподівано зупинилася неподалік від нас, і ми вирішили вийти з соняшників до бійців, які вийшли з того БТРа і вантажівок. Поспілкувавшись з бійцями, ми зрозуміли, що вони свої, і тоді ми розповіли їм про те, що відбувається навколо і про наших полонених росіян, а ті бійці, в свою чергу, сказали, що рухаються до Многопілля. Потім вони, забравши нашого пораненого бійця, вирушили далі, а ми залишилися на місці. Минуло близько години, і бійці на бронетранспортері повернулися і забрали в нас тих двох росіян і їх зброю».

Полонені Ільмітов і Ахметов ще перебували з бійцями 51-ї ОМБр і рухались лісосмугою від селища Дзеркального до Осикового, а на штаб сектора «Б» вже вийшов командир полонених російських десантників з позивним Клен з пропозицією влаштувати «коридор» для виходу українських підрозділів взамін повернення його підлеглих. У штабі генерала Руслана Хомчака

Полонені бійцями 51-ї ОМБр російські десантники Руслан Ахметов і Арсеній Ільмітов

були дещо збентежені. Мова йшла про двох російських полонених, про яких не було жодної згадки і будь-яких повідомлень. Ніхто не знав, хто вони, де зникли і де зараз перебувають. Серед раніше полонених десяти російських військовослужбовців таких не було.

Старший групи 74-го окремого розвідувального батальйону капітан ЗСУ Дракон:

«25 серпня 2014 року ми отримали наказ вирушити з розташування штабу Оперативного командування «Південь» в селищі Олексієвка Кураховського району і прибути до штабу сектора «Б» в селищі Многопілля. Завдання полягало в тому, що ми мали супроводити генерала Руслана Хомчака від Многопілля до штабу ОК «Південь» в Олексіївці. Зведена група, яка отримала це завдання, складалася з бійців декількох підрозділів. Я керував своєю групою розвідки 74-го окремого розвідувального батальйону, яка рухалася в голові колони на БТР-80. Взагалі-то колона складалася з двох БТР-80 нашого 74-го ОРБ, одного вантажного «Уралу» з групою бійців 3-го полку спецназу з Кірово-

града і другого вантажного «Уралу», який замикав нашу колону, з бійцями 73-го центру спеціальних операцій. (Вдалось визначити, що групою бійців 73-го ЦСО керував Валентин Анатолійович Заграничний. — *Авт.*) Наш маршрут мав проходити через селище міського типу Старобешеве і далі повз Новокатеринівку, Осикове, Володарське і Червоносільське до селища Многопілля. На той момент ми вже мали інформацію про те, що поблизу Кутейникового були помічені російські підрозділи, і тому цей населений пункт було вирішено оминути. Пролітаючи через Осикове, ми бачили навколо вражаючу картину — по подвір'ям і на дорозі стояло багато покинутої техніки. З такою кількістю можна було тримати в цьому селі довготривалу оборону, але екіпажів або ознак будь-якої присутності військових біля тієї техніки я тоді не помітив.

Відразу за Осиковим шлях проходить вздовж невеличкого озера і невеликого поля. За полем дорога простягається між молодих тополь і невдовзі розходиться у двох напрямках. Дорога прямо за чотири кілометри входить в Кутейникове, а дорога ліворуч веде до Володарського. Поблизу того перехрестя, здається, метрах у п'ятдесяти ліворуч від дороги, знаходилась занедбана водонапірна вежа.

Приблизно о 6:00 ранку саме на тому роздоріжжі наша колона здійснила недовготривалу зупинку, під час якої нами були помічені якісь озброєні військові. Бійці махали нам здалеку руками і рухались в наш бік від однієї з лісосмуг по соняшниковому полю. Жодних ознак небезпеки вони не виказували. Дотримуючись запобіжних заходів, ми дозволили тим військовим наблизитися до нас і тоді з'ясувалося, що то були бійці 51-ї окремої механізованої бригади, які рухалися з боку Дзеркального до Старобешевого. Їх група складалася двох десятків бійців. Вони розповіли нам про ситуацію, яка склалася протягом останнього часу, і повідомили про те, що в їх групі є один поранений боєць. Бійці 51-ї бригади переконували нас у тому, що залишатися тут не слід тому, що усюди знаходяться російські підрозділи. Також вони розповіли, що останнім часом ситуація дуже погіршилася і їм було наказано відходити на захід у напрямку Старобешевого. Пропонували нам розвертати колону і відходити разом з ними до Старобешевого, але ми пояснили, що маємо певне завдання, яке маємо виконати, і тому можемо допомогти лише тим, що доставимо їх до штабу сектора. Їхати з нами бійці відмовилися, і після цього вони, між іншим, повідомили нам про те, що у них є двоє полонених російських солдат, яких вони роззброїли на

околиці селища Дзеркальне: «Нормальні хлопці. Допомогають розвідувати шлях попереду. Ми з ними куривом ділимось». Ми оглянули тих двох полонених і переконалися, що це дійсно двоє військовослужбовців у російському однострої, один з яких виявився снайпером, а другий старшим розвідником. Тоді ми домовилися з цими бійцями про те, що вони ще деякий час нікуди не будуть рухатись, а залишаться на місці. Ми пояснили, що мусимо доповісти про полонених у штаб сектора і тоді вже буде зрозуміло що з ними робити. За необхідності, ми повернемось і заберемо їх до штабу. Солдати погодилися і ми вирушили нашою колоною через Володарське і Червоносільське до Многопілля.

Ми забрали з собою пораненого бійця і вирушили до Многопілля. Коли ми прибули до штабу сектора, то генерал Руслан Хомчак був, м'яко кажучи, дуже здивований, побачивши нас. Він був у шоці від того, що ми спромоглися дістатися Многопілля, оскільки на той момент вже вважалося, що навколо усе оточено росіянами. Генерал ретельно розпитав начальника розвідки про те, як ми проїхали. Також генералу доповіли і про двох захоплених бійцями 51-ї бригади окупантів. Хомчак наказав привезти полонених до нього в штаб. Генерал тоді дуже уважно вислухав доповідь начальника розвідки і, роздивившись мапу, сказав: "Я нікуди не поїду. Тож воюємо далі"».

Коли полковник Штурко повідомив генералу Руслану Хомчаку про двох полонених росіян і назвав їх прізвища, Хомчак зрозумів, що це знайшлися саме ті, кого розшукує російський офіцер з позивним Клен. Це був дійсно важливий козир у руках керівника сектора «Б» для ведення перемовин з росіянами. Це був шанс обміняти росіян на безпечний вихід з-під Іловайська. Як з'ясувалося трохи згодом, Клен не міг забезпечити того, чого обіцяв, оскільки на більш високому рівні було прийняте рішення про знищення оточених військ і добровольчих підрозділів, незважаючи на будь-які домовленості і наявність в колонах полонених російських військовослужбовців, але на той момент російський офіцер докладав значних зусиль і був готовий на будь-які домовленості для повернення своїх двох підлеглих.

Старший групи 74-го окремого розвідувального батальйону капітан ЗСУ Дракон:

«За наказом генерала, за полоненими росіянами в бік селища Осикове вирушила моя група на бронетранспортері.

Діставшись вже знайомого нам перехрестя, ми знову зустрілися з бійцями 51-ї бригади, які передали нам тих двох росіян і їх зброю — снайперську рушницю СВДС та автомат АКМС. Ми вирушили знову до Многопілля, і полонені були доставлені до штабу генерала Хомчака. Бійці ж 51-ї бригади залишилися на місці і їх подальшої долі я не знаю. Той день взагалі був дуже насиченим. Повернувшись в Многопілля і віддавши росіян, ми, десь пообіді, знову отримали наказ вирушити в бік Червоносільського і провести розвідку, оскільки з'явилася інформація про помічену російську колону.

Наша розвідка нікого не виявила, і ми повернулися до штабу. Деякий час ми очікували наступних наказів, і саме тоді я мав можливість поспілкуватися з журналістами «Дорожнього контролю». Також пригадую, увечері до Многопілля підійшла батальйонно-тактична група 93-ї ОМБр.

На мою суто суб'єктивну думку, то був дійсно останній день, коли можна було вивести з оточення наші війська. Під вечір була сформована колона з трьох автомобілів і нашого бронетранспортера. Ми отримали наказ вирушити з пораненими і загиблими бійцями до Волновахи».

Боєць 51-ї ОМБр Сергій Побережний:

«Після того, як ми віддали полонених нами росіян розвідникам, ми відійшли не більш ніж на сто метрів і знайшли в лісосмузі покинутий МТ-ЛБ. Серед нас не було нікого, хто міг би їм керувати, але ми самі методом тику і здогадок його завели, зрушили з місця і поїхали. На тому МТ-ЛБ ми майже доїхали до села Новокатеринівка. Неподалік від села тягач заглох. Було схоже на те, що заклинив двигун. Здається, хтось казав, що в ньому не було мастила. Окрім того, в того тягача щось було з рульовим управлінням, оскільки він міг повертати лише в правий бік. На одній ділянці дороги ми почали кружляти на місці... то на одному катку не було шматка резини... Під час руху він постійно бухкав, як вантажний потяг на рейках. Врешті-решт, ми остаточно на тому тягачі зупинилися. Хтось з офіцерів зміг до когось додзвонитися і тоді ми вже дізналися про те, що Старобешеве вже не наше і не слід у нього заходити. А потім ми просто спинили на дорозі якогось місцевого мешканця на мікроавтобусі. Ми попросили його довезти нас до будь-якого українського блокпоста. Хоч нам і не радили заходити до вже окупованого Старобешевого, водій все ж якимось дивом про-

віз нас через цей населений пункт до якихось позицій другого батальйону нашої 51-ї механізованої бригади. Поки рухались до тих позицій, спостерігали вздовж дороги згорілі вантажні автомобілі і якусь чи то покинуту, чи то вже знищену техніку. На опорному пункті другого батальйону ми пробули приблизно дві чи три години, і за нами прибули з командного табору нашої 51-ї окремої механізованої бригади під Оленівкою наш замп-отех майор Власюк і командир роти матеріального забезпечення. Ці офіцери супроводили нас в Оленівку. Там ми переночували і наступного дня нас вивезли в селище Дачне Дніпропетровської області».

■ Многопілля. Штаб генерала Руслана Хомчака

Коли група спецпризначенців під керівництвом полковника Олександра Штурка прибула вранці до Многопілля, то, ближче до обіду, групі Валентина Заграничного й одному відділенню бійців 74-го ОРБ було наказано вирушити на бронетранспортері в бік селища Григорівка, щоб підібрати іншу групу бійців 73-го ЦСО, яка виконувала завдання на схід від Іловайська і поверталась після нього. Разом з бійцями морського спецназу, які поверталися з завдання, був один із офіцерів штабу сектора «Б» 51-ї ОМБр, який приєднався до їх групи на опорному пункті 40-04, коли через нього проходила ця група спецпризначенців. Приблизно о 13:30 26 серпня 2014 року обидві групи повернулися до Многопілля і продовжували виконувати накази керівника сектора «Б».

Боєць 73-го МЦ СпП Палаш:

«26 серпня 2014 року наша зведена група, якою керував капітан-лейтенант Володимир Миколайович Костюк, вирушила з селища Покровка в напрямку селища Многопілля. Разом з ними від Покровки до штабу сектора «Б» вирушив і один з офіцерів штабу сектора «Б», якому потрібно було повернутися з Покровки до Многопілля. (Полковник Макаренко Олексій Валентинович. — *Авт.*) Назустріч нам була відряджена група капітана 3 рангу Валентина Заграничного, а також група бійців 3-го полку спеціального призначення, які зустріли нас неподалік від опорного пунтку 39-06. Після цього ми прибули до школи в Многопілля. Оскільки наше завдання було виконано, ми вважали, що маємо відразу вирушити до пункту свого постійного перебування. Саме

тому навіть не вивантажували з машин своє спорядження. Керівник нашої групи капітан-лейтенант Володимир Костюк вийшов на зв'язок з керівником штабу центру і доповів капітану 2-го рангу Подолянчуку про прибуття до селища Многопілля і про готовність груп вирушити до місця дислокації. На що, зі слів Костюка, отримав відповідь, що наші групи поступають в розпорядження Директора. Якщо Директор нас відпускає, то можемо вирушати. Полковником Олександром Штурком було вирішено залишити нас у Многопіллі».

З усього вищезгаданого не можна залишити без уваги той згаданий факт, що генерал-лейтенанта Руслана Хомчака намагалися повернути з сектора «Б» до штабу ОК «Південь» в Олексіївці Донецької області. І це була не єдина спроба, як свідчать деякі учасники тих подій. Можна впевнено сказати, що сам керівник сектора «Б» не мав до цього особистого відношення, оскільки до останнього не залишив позиції під Іловайськом, маючи для цього достатньо багато можливостей. Це могло мати дуже важкі наслідки і в майбутньому кинути тінь на генерала, як на єдиного винуватця в усьому, що могло статися навколо Іловайська. Наступні події підтверджують ту версію, що він мав бути єдиним відповідальним за загальну поразку Українських сил в Іловайському оточенні. Врешті-решт, потрібно зазначити, що у військового керівництва не було жодного плану по відведенню підрозділів з сектора «Б», і тому жодного офіційного наказу про залишення позицій і відхід військ з-під Іловайська від генерального штабу не надходило. Рішення про вихід з-під Іловайська командуючим сектора «Б» генерал-лейтенантом Русланом Хомчаком було прийняте після того, як він отримав інформацію про перемовини генерала Віктора Муженка з представниками Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації. Командуючий АТО обговорив із вищим військовим керівництвом росіян умови і маршрут виходу українських військових по так званому «зеленому коридору». Про це було повідомлено командуючому сектора «Б», і після цього, згідно з отриманою інформацею, генерал Хомчак почав планування загального виходу. Єдиною великою проблемою залишалась тверда позиція окупаційних військ — Збройні сили України і представники силових відомств вільно виходять з оточення, а добровольчі підрозділи мають залишитись.

■ Початок руху 1-ї РТГр 92-ї Окремої механізованої бригади по Донецькій області.

Медик 1-ї РТГр 92-ї Окремої механізованої бригади Олександр Кравченко (Донецька область, передмістя Мар'їнки):

«Тож трохи підремонтувавшись і підготувавшись до маршу, в ніч з 25 на 26 серпня 2014 року ми увійшли в Донецьку область. Наступна зупинка нашої колони була вночі поблизу якоїсь лісосмуги. Було темно, і тому розгледіти будь-що навколо можливості не було. Якесь болото неподалік з кущирями... лісосмуга... Більше нічого не запам'яталося. Саме там ми і переночували з 25 на 26 серпня 2014 року. На час зупинки було виставлена бойова варта. Тоді ми поспали лише дві чи три години. Навіть не лягали в транспорт, а відпочивали просто неба. Зранку знову рушили вперед і вийшли до населеного пункту Мар'їнка.

У цьому населеному пункті ми простояли кілька годин. На той час це місто незрозуміло ким контролювалося. Подекували, що половину контролюють ЗСУ, а половину — бойовики. Нікому не повідомлялося про причини зупинки, або будь-які подальші плани. Стоїмо то й стоїмо. Чекаємо наступного наказу. Навіть

Бійці 92-ї ОМБр 1-ї РТГр вирушають в напрямку Іловайська, навіть не підозрюючи, що їх очікує на цьому шляху. Автор фото Андрій Мудрак

командири нижньої і середньої ланки не мали уявлення, куди ми їдемо, де ми їдемо і з якою метою. Наш командир перебував у такому саме нерозумінні, як і усі інші бійці. Щоб були зрозумілі настрої бійців, потрібно зазначити, що проходження повз пошкодженої техніки і бійців, які відходили з зони бойових дій, не дуже сприяли піднесеному настрою. А додаткові таємниці і нерозуміння, куди саме ми рухаємось, також не додавали оптимізму. Вже тоді ми починали відчувати, що рухаємось на зустріч якійсь халепі, але ще не усвідомлювали, як далеко вона від нас знаходиться і з чим саме нам доведеться зіткнутися.

Того дня повз нас по шляху проїжджав паливозаправник з 51-ї бригади. Він зупинився біля нашого УАЗу, і хлопці, які на ньому їхали, перепитали в нас, чи ми медики? Потрібна допомога. З'ясувалося, що під час якогось обстрілу їх боєць від падіння поламав ребра і ключицю. Ми надали допомогу тому бійцю, вколовши знеболювальне, зробивши перев'язку і зафіксувавши пошкоджені місця. Було зрозуміло, що бійцю потрібна більш кваліфікована медична допомога, і тоді ми почали думати над тим, де знаходиться найближчий медичний заклад. У Мар'їнці ситуація була незрозуміла, і тому залишати там бійця було не можна. Хтось приніс якусь мапу, і ми намагалися по ній визначити шлях до лікарні в Маріуполі. Тут виникло ще питання — чим і як везти бійця? Ані шляху, ані ситуації навколо ніхто не розуміє і не знає. Врешті-решт з'ясувалося, що десь неподалік був розгорнутий польовий шпиталь 51-ї механізованої бригади, і ми поїхали шукати той шпиталь.

З нами поїхали начальник нашого штабу підполковник Крічевський і доктор Костянтин Даниленко. Ми заїхали в Мар'їнку, але, схоже, не з того боку, що слід. Тому що майже відразу зіткнулися з «сепарською» бойовою машиною піхоти без будь-яких розпізнавальних позначень. На броні тієї БМП сиділо близько десяти озброєних людей. На той момент наш УАЗ, хоч і був позначений надписом «Швидка допомога», але мав військові номери. При цьому машина не мала будь-яких розпізнавальних знаків. Свого часу водій хотів нанести на машину дві білі смуги, які тоді означали належність до Збройних сил України, але щось йому, на щастя, завадило це зробити. В деяких з озброєних людей на тому блокпосту на погонах були пов'язані білі стрічки з бинтів. Було відразу зрозуміло, що то бойовики, але наш водій це зрозумів не відразу і ще перепитував у нас: «Хто це такі?» Ми проїхали повз тієї БМП, помахавши руками, і рушили далі. Ото був перший раз, коли я побачив «сепарів». Вони відпові-

Колона 1-ї РТГр 92-ї ОМБр під час маршу. Автор фото Андрій Мудрак

ли нам вітанням і вільно пропустили повз свій блокпост. Коли ми колоною дісталися вже знайомого нам розташування, я ще сказав нашому водієві Володимиру: «Володя, ти так намагався намалювати білі смуги на нашому УАЗі, а от уяви собі, що було б, якби тоді ми з цими смугами вискочили на ворожу БМП? То був би однозначно кінець».

Хлопчина, якого ми евакуйовували, постійно перебував у напівнепритомному і напівшоковому стані. Ми ще раз вкололи йому знеболювальне і він почав потроху повертатися до тями. Коли він трохи підвівся з нош і спробував оглянутись навколо, то не відразу зрозумів, де і з ким він знаходиться. Боєць ще перепитав у нас: «А куди ви мене везете?» Ми його намагалися заспокоїти і говорили, що веземо його до лікарні. Тоді в нього стався зрив і він почав дуже емоційно нас переконувати, що потрібно якомога швидше забиратися звідси геть, тому що там, звідки вони виїхали, був суцільний жах і пекло. Було схоже, що у бійця був нервовий зрив. Він дуже емоційно виказував невдоволення тим, що його везуть до лікарні Донецької області: «Туди не можна їхати! Там повний звіздець! Нас декілька діб куярили «Градами» й артою! Ледве звідти вийшли, а ви знову намагаєтесь туди повернутися?» Боєць навіть намагався вистрибувати з машини під час руху. Врешті-решт усе

закінчилося добре, і ми дісталися розташування великої бази 51-ї бригади, де знаходилася артилерія, гаубиці, якась техніка і шпиталь. Саме туди ми і передали цього бійця. На жаль, прізвище його я не пам'ятаю. Ми повернулися до своєї колони і, після декількох годин очікування, отримали нову команду — вирушити до розташування цієї ж самої 51-ї бригади.

Оминувши населений пункт іншим шляхом, ми дісталися вже знайомої бази 51-ї бригади і деякий час перебували поблизу позицій артилеристів цієї бригади. Наші три самохідні артилерійські установки тоді також прийняли участь в підтримці вогнем артилерію 51-ї ОМБр. Того дня у них там був розгорнутий доволі потужний дивізіон. Вогонь з їх позицій вели, здається, чотири або навіть п'ять САУ. Судячи по кількості залишених гільз від пострілів, вогонь вівся дуже потужний. Пригадую, що наш УАЗ стояв метрах в семидесяти від позицій тих САУ і, коли вони дали перший залп, нашу машину реально підкинуло і вона підскочила від землі. Потім, трохи згодом, коли вже почало помітно сутеніти, ми побачили, як працюють наші «Гради». Сами реактивні установки стояли метрах в ста п'ятдесяти за нашою лісосмугою і ракети летіли безпосередньо у нас над головами. Кількості залпів не пам'ятаю, але пакет ракет точно полетів.

Тоді ми вже отримали наказ нанести на усі транспортні засоби і техніку оті розпізнавальні білі смуги. І вже по темному відійшли від тих позицій 51-ї бригади і вирушили в напрямку Іловайська».

Водій ЗІЛ-131 ТРМ-А 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Андрій Микитенко:

«Після того, як колона перетнула кордон Донецької області, розпочалися обстріли зі стрілецької зброї. Під час одного з таких обстрілів 26 серпня у нас була перша втрата — трагічно загинув молодший сержант Олександр Іванович Карасик! Увечері цього ж дня ми приїхали до штабу 51-ї бригади, де постійно відбувалися залпи артилерії, САУ та «Градів». Дозаправившись та перерозподіливши БК із ЗІЛа-131 «шаланда» по інших машинах.

Загалом з моменту вигрузки в Чаплиному в ніч з 24 на 25 серпня і початку руху колони близько 4:00 години ранку 25 серпня і до розстрілу колони 27 серпня близько 19:20 контрольних точок руху було близько десяти. Кінцевого наказу ніхто із солдатів не знав, а наступні точки маршруту отримували лише тільки після прибуття в чергову контрольну точку».

■ Іловайськ. Локомотивне депо. Батальйон «Миротворець»

Офіцер батальйону «Миротворець» Ігор Беркут (розташування батальйону «Миротворець» в локомотивному депо Іловайська):

«Дуже пам'ятним був початок одного з цих днів. Начебто вже під самий кінець. Вночі хлопці залізли на трубу котельні та встановили український прапор, друже Барні (Олександр Ільницький. — *Авт.*) з хлопцями постарався. Ви б бачили, що стало з «сепарами», коли розсвітло і вони це побачили. Вважай, на найвищій точці міста у них під самим носом — і «укропський» прапор. Коротше. Години дві нас не чіпали. Ворог люто намагався збити прапор. Навіть з міномета стріляли. Дірки в трубі з РПГ наробили. Ну а ми, завдяки цьому, мали можливість подивитися, що у них є з озброєння. А було багато чого і в необмеженій кількості.

Обстріли тривали майже всі дні нашого перебування в місті. Тільки нас почали додатково ще обробляти мінометами всіх калібрів, ну і звичайно «Градами», куди ж без них? Ранок починався з «Граду», потім міномет, потім сніданок, ну і пішли атаки. Обід, міномет, атаки, міномет, іноді «Гради» із настанням темряви заспокоювались. Можете переставити дії в будь-якій послідовності, не помилитеся...

Ще один момент, ледве не забув — танк. Забігаючи наперед скажу, що ми його прозвали «танк-анархіст». Зараз зрозумієте, чому саме. Пішов я якось перевірити, як у хлопців справи по всій будівлі. Якраз невеликий перепочинок утворився. Дістався я до самого правого флангу. Розмовляю з бійцями — ділимось останніми новинами і враженнями. Обговорюємо майбутні перспективи. Ну, на майбутнє — це голосно сказано. Найбільш реальною майбутньою перспективою було — як дотягнути до ранку, а там видно буде. Аж раптом чуємо — танк. Ну цей звук важко з чимось сплутати. Хлопці трохи захвилювалися. Ну танк все-таки. Я так спокійно говорю: «Наш, напевно, адже у нас у тилу їздить». А він тим часом прямо за стінкою проїхав. Ми звичайно зраділи, повеселішали. З танком-то краще воювати, ніж без нього. А по будівлі вже пішов ажіотаж. Ну все, тепер кінець «сепарам». І тут нам прилетіло! БАХ!!! І ми розуміємо, що прилетіло від цього танка. Всі переглянулись і настрій як-то став не дуже. Тепер ще і з танком воювати. Я побіг до головного цеху, в якому були складені наші протитанкові гранатомети. Біжу і думаю: ну танк без піхоти в місті — можна і поборотися. Потім думаю, шкода спалювати, віджати б. Загалом, поки біг і думав, як віджати танк

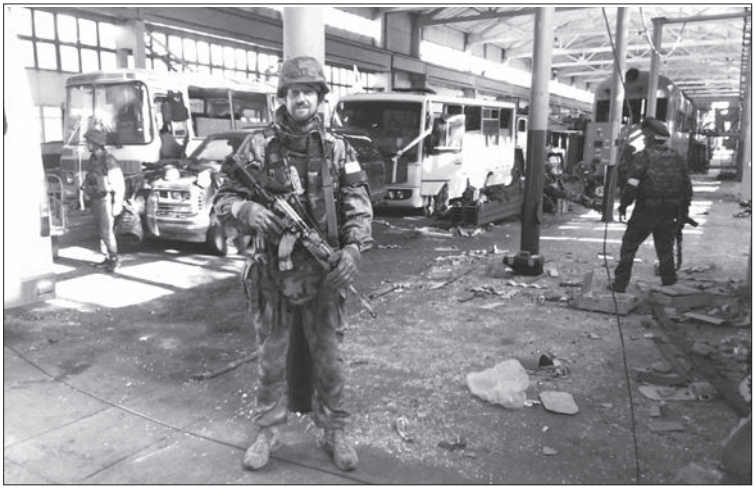

Командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук у локомотивному депо Іловайська. Автор фото Андрій Тетерук

і залишити його в бойовому стані, прилетіло ще раз. БАХ!!! І тут кричать: «Автобуси горять!» Я з матами біжу до автобусів. Бігати доводилося в броні і з двома-трьома БК на плечах. Я так скажу, що це ще те задоволення... Для зручності під час бігу закинув автомат за спину. Навіщо він мені потрібен? Проти танка автомат безпорадний. Біжу і згадую про те, що все-таки добре, що ми постягували вогнегасники і порозподіляли їх ще в перший же день. Зважили на те, що усюди в депо купа локомотивів і купа соляри. Пожежники мали б нами пишатися. Біжу і хапаю на ходу вогнегасник. Забігаю за простінок (1,5 метра всього) у низці довгих вікон, і тут прилітає ще раз. БАХ!!! Ліворуч і праворуч від мене з усіх вікон вилітають залишки скла і скляні осколки розлітаються по усій електричці. В той момент я, чесно кажучи, був дуже вражений! Пощастило, що простінок прикрив. Тоді розмірковувати часу не було і я лише згодом зрозумів, що мені просто пощастило. Але біжу далі. Бачу вогонь біля автобусів, але автобуси цілі. Там якийсь горючий склад на землі горів, типу фосфору або ще чого, не знаю. І тут чую по станції, комбат кричить: «Спалити до бісової матері цей танк! Автоматники і снайпери, вогонь по триплексах! Гранатометники — виявити і знищити!»

Я хапаю РПГ-22 і біжу назад по будівлі. Подумав тоді, що зараз ця зараза буде їхати назад і я його зверху з вікна в упор

і довбану. Благо, що приміщення дозволяло стріляти з цього типу гранатомета. Там усього п'ятнадцять метрів треба, щоб ззаду було вільного простору. І тут починається незрозуміле — чуємо постріл. Чуємо як снаряд, а вірніше ракета, пролітає повз нас і вибухає на стороні супротивника. Ми в непорозумінні — що в біса відбувається? Наступний постріл, знову до «сепарів» полетів. Чую по станції доповідь старшого від гранатометників Шамана: «Танк виявили, не можемо зрозуміти чий, стріляє по «сепарам». Що робити?» Ну тут, погодьтеся — непонятка виходить. Начебто вже і за нас танк воює. Потім комбат дав відбій. Виявилося, танк наш. А стріляв по нас помилково. Дружній вогонь. Ось така веселуха».

Командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук:

«На третій день я поїхав до «Донбасу»: в мене скінчувався боєкомплект і потрібно було поповнення. Мені дали три ящики з гранатами для підствольних гранатометів і штук десять чи п'ятнадцять сухпаїв. У них самих вже починався відчуватись дефіцит продовольства. «Це все, що є. Тримай і ні в чому собі не відмовляй».

У самому Іловайську взагалі багато чого незрозумілого відбувалося в плані бойових дій. Одного разу до нас, наприклад, приїхав танк. Став у трьохстах метрах і всадив три снаряди по нашому депо. Здавалося, що намагався лупити по перекриттям, щоб влаштувати обвал даху і нас там поховати, а він якось незрозуміло... просто в стелю всадив три снаряди й усе. В моїх бійців паніка: «Танк! Аааааа! Що робити?» Говорю: «Пацани, не ссить. Раз він один — ми його по любому спалимо». Ми вже взведені і вже кидаємося палити той танк, а він проїжджає повз нас і починає стріляти по школі, в якій були «сепари». Там вже «сепари» на протилежному боці залізниці починають розбігатися. Ми взагалі в нерозумінні, що відбувається. Щойно його збиралися спалити, а тут вже за кілька хвилин готові напоїти танкіста. Танк відпрацював і кудись поїхав собі... Я надавав наказ — усім гранатометникам готуватися до бою.

Так, я розумів, що це складно, але залп з двадцяти гранатометів спалить не тільки танк, а і танкову колону. Але ми так і не зрозуміли, що то був за «Летучий голландець» і за чиїм наказом діяв. Наступного дня я приїхав до Філіна і питаю:

— Хто так по-козлячому задачу танкісту поставив, що він по нам відпрацював?

А Філін дивиться на мене великими очима і відповідає:

— А у нас тут немає танків. У нас тут лише БМП».

(Маю додати, що намагання з'ясувати, що то був за танк і чому тоді так сталося, стикнулося з небажанням деяких бійців і офіцерів остаточно прояснити цей момент. Можливо проблема в тому, що події, які спонукали танкіста здійснити цей обстріл, не вписуються в загальну картину і не можуть бути прикладом для інших. Згідно з опосередкованими даними, танкісти вирушили з боку опорного пункту 40-03 і без попередження увійшли в місто шляхом Іловайськ—Харцизьк. Їх помітили бійці батальйону «Донбас», які перебували в спостереженні за цим сектором. Спостерігачі вважали, що це підійшла допомога бойовикам. Саме тому існують деякі чутки про те, що ворог у місті Іловайськ мав підтримку танків. — *Авт.*)

Офіцер батальйону «Миротворець» Ігор Беркут:

«Ну і ще про помилки. В одну з ночей все начебто було більш-менш тихо. До світанку далеко, а відповідно і до побажання нам «доброго ранку» калібру 120-мм також. Крізь сон, а він був ну дуже чуйним, чуємо характерний звук і перший вибух. Його ні з чим не переплутаєш. І за першим одразу серія вибухів — «Град». І якраз по нас. Ну, дуже влучно. Тоді наший будівлі добре дісталося. В деяких місцях впав дах. Біля нас впала частина даху, частина внутрішньої стіни і посікло весь вагон, де ми ночували. Така собі «добраніч» одним словом. Що правда, зачепило також і метрів сімдесят перед нашими позиціями. Зайнялося пару вагонів і локомотивів. Горіло яскраво і стало світло, як вдень. Теж плюс, до нас тепер по темряві особливо і не доберешся. Загалом потрапили як треба. Потім виявилося, що це наші довбонули. Просили через комбата вибачення. Дружній вогонь. Ось така петрушка».

■ Загибель бійців-добровольців на шкільному подвір'ї і загальний ворожий наступ по усіх позиціях добровольчих підрозділів

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Це був один з найтрагічніших днів, проведених нами в Іловайську. Ранок почався відносно спокійно, але ближче до обіду відновився обстріл. Почалося, як зазвичай, з кількох мінометних розривів навколо школи. На жаль, тривале перебування під обстрілами притупляє відчуття страху і пильності. Уже звикаєш до того, що вибух у 50 метрах від тебе або за рогом будинку,

практично безпечний. Часті «безпечні» розриви присипляють пильність і інстинкт самозбереження і викликає лише вже звичне: «Ух ти ж, паскуди! Пристрілялися!» Не у всіх, але у більшості. Мене з самого першого дня перебування в Іловайську дивували деякі бійці, які принципово не одягали бронежилети і каски. Серед бійців «Донбасу» був один майор. Значно пізніше з'ясувалося, що майора звали Михайло Ніколов з позивним Лермонтов. Про нього розповідали, як про філігранного гранатометника. Здатний був дива творити з АГС-17. Так ось, його майже ніколи не бачили в бронежилеті або касці. Бійці часто мало не силою змушували свого командира надіти бронежилет. Лермонтов відмовлявся його носити, аргументуючи це тим, що бронежилет лише сковує його рух і заважає бути більш маневреним. Ви скажете безпечність? Можливо. Але людина, яка пройшла не одне бойове зіткнення і змогла зберегти собі здоров'я без індивідуальних засобів захисту, так не вважає. У таких людей своя логіка. Хтось вважав себе «заговореним». Хтось (як я, наприклад) філософськи ставився до питань життя і смерті і вважав, що життя і смерть в руках Божих, і ніхто до Нього ніколи не запізниться і завчасно не потрапить. Якщо судилося померти, то ніякий захист не врятує, а якщо не судилося, то носити на собі зайву вагу не має сенсу.

На жаль, всупереч вищевказаним думкам, найчастіше підтверджувалася стара народна мудрість, що береженого Бог береже.

У внутрішньому дворі навпроти входу в школу, на розі барака, в якому утримувалися полонені, майже постійно сидів один із бійців «Донбасу» з позивним Мега і кип'ятив воду в самоварі. Можна було будь-коли підійти до нього і налити окропу для чаю або кави. Він майже ніколи не йшов зі свого місця. Навіть під час обстрілів артилерією. Я часто бував біля школи і пам'ятаю, як Мега постійно чаклував над своїм самоваром. Він був схожий на шамана, який виконує якийсь таємничий обряд під час бомбардувань. Складно сказати, чому він так робив. Мабуть, у нього було своє особисте бачення ситуації і ставлення до подій навколо.

Щоб зрозуміти людину, потрібно бути досить близьким і дуже уважним. Але кого в наш суєтний час цікавить, що болить або клекоче в душі у ближнього? Хто такий Мега? Прокуратов Максим. Звичайний боєць «Донбасу», нічим, здавалося, не відрізнявся від інших. Лише згодом хтось згадає, що Мега був унікальною людиною, єдиним у батальйоні, хто підшивав комірець. Міг завести і поїхати на всьому, що мало кермо і двигун. Що, будучи трохи нескладним, відрізнявся душевністю і, як більшість

душевних людей, був трохи нещасним. Скаржився, що і життя важке, і здоров'я ні до біса...

Побратими Максима згодом згадували: «Якось з ранку, прокинувшись в поганому настрої, Мега сів на ліжко, наїжачився і заявив одному з побратимів: «Швидше б мене вбили, як же все набридло...» — депресія на хлопця навалилася не на жарт. Треба було щось робити і я заварив йому кави. До кави ще намазав бутерброд згущеним молоком (любив він згущене молоко). Пригощаю і намагаюся жартувати — ні, не допомагає. І тут опа! Ідея! Дістаю складаний ніж, який Максиму дуже подобався, і кажу: «Не переймайся, братику, у мене є для тебе подарунок. Тримай на пам'ять». Подарунок подіяв і Максим тоді підбадьорився».

Звичайна людина, втомлена від життя, зі своїми радощами і своїм сумом. І ось він вирішив прожити життя, кинувши виклик болячкам, страху, життєвим проблемам і негараздам. Прожив недовго, але яскраво. Здавалося, що для нього не існує нічого більш важливого в навколишній дійсності, окрім необхідності забезпечити кожного спраглого окропом для кави або чаю. Комусь він здавався сміливим. Комусь — безрозсудним. Мені він уявлявся якимось ритуальним жерцем, який виконує свою місію і який упевнений, що поки не завершить її, йому нічого не може загрожувати, перешкодити або змусити відволіктися від своєї справи. Схоже, 26 серпня 2014 року його місія завершилася.

Все почалося зі звичайного мінометного обстрілу, до якого вже багато хто звик. Міни лягали в радіусі 100—150 метрів від школи. Одні бійці курили біля спуску в підвал, інші стояли в проході біля виходу зі школи. Хтось чистив зброю, сидячи на лавці біля входу в школу. Деякі бійці просто відпочивали, лежачи під вікнами спортивного залу, ховаючись в тіні від починаючого припікати серпневого сонця, що сходило до зениту. Мега, як зазвичай, стежив за самоваром. Біля нього, як зазвичай, знаходилося кілька бійців, які очікували поки закипить самовар, щоб попити чаю. Деякі бійці виходили зі школи на позиції. Хтось повертався з позицій у школу. Звичайний рух.

Командир снайперів батальйону «Донбас» Дмитро Куліш йшов, кульгаючи від отриманої травми ноги, в школу на щоденну нараду в штаб і намагався загнати в приміщення безтурботних бійців, які без особливого побоювання і необхідності вешталися біля школи і навіть не намагалися сховатися під час початку обстрілу. Міни починали лягати все ближче до школи, і Дмитро, у властивій йому грубій, але ефективній манері, намагався загна-

Доброволець батальйону «Донбас» Максим Прокуратов (Мєга). Автор фото Макс Левін

ти бійців у школу. Тоді біля школи і в ній самій зібралося багато бійців різних підрозділів, які не знали нікого з керівництва суміжних підрозділів і тому деякі з невдоволенням і байдужістю поставилися до незнайомого здоровенного під два метри заввишки військового з шикарною снайперською рушницею, який смачно роздавав матюки ліворуч і праворуч. На щастя, деякі, дивлячись на значного виду дядька, прислухалися і встигли піти з двору. Міни лягали спершу з боку селища Зелене, в п'ятдесяти—сімдесяти метрах від школи, що не дуже турбувало вештаючих у дворі бійців. Тоді до цього явища було настільки спокійне і навіть якесь байдуже ставлення, що мало хто звертав на це увагу. Всі вже настільки звикли до подібного порядку речей, що йти в укриття вважали за необхідне лише тоді, коли буде падати зовсім близько. Антон Хорольський з Василем Савченко вийшов у двір, де на лаві сидів Андрій Савчук. Поруч з Мегой, біля самовара, крім Хохла і Васі перебували ще кілька людей. І раптом у двір прилетіла та сама міна...

Якщо бути абсолютно точним, то мін, які прилетіли безпосередньо у двір школи, було не менше чотирьох. Перша вибухнула недалеко від двох розбитих білих автобусів біля брам школи. Швидше за все, вона була пристрілювальною, але залишила великий осколок у задній пластині бронежилета Віктора Савченка. Вітю жбурнуло на землю. Піднявшись з колін, він обмацав себе і переконався, що цілий. До нього підбігли Антон Хорольський

з Васею Савченком, готові надати допомогу. З'ясувавши і переконавшись, що з Віктором все гаразд, вони попрямували до Меги за чаєм, а Вітя пішов до входу в школу, біля якого на лавці сидів Андрій Савчук.

— У тебе осколок стирчить в броніку. Давай витягну, — запропонував Андрій, — а ну повернися.

Віктор встиг лише відвернутися, і саме в цей момент прилетіла друга міна, яка вибухнула в декількох метрах від нього і потрапила в імпровізований стіл, де стояли Антон Хорольський, Василь Савченко, Максим Прокуратов і ще кілька бійців. Антон загинув відразу... Василю вибухом перебило ноги, осколок пробив потилицю під каскою наскрізь... Бійцю батальйону «Херсон» — молодшому лейтенанту Максиму Жекову — відірвало нижню щелепу і відкинуло мертве тіло ближче до входу в школу. Костянтину Кравченку, якого ми тоді більше знали як Гришу Правосека, спочатку пощастило (якщо вважати везінням поранення в руку, ноги і майже відірваний палець руки), так як він відійшов у бік від столу. Цей же вибух жбурнув Вітю Савченка об стіну школи і важко поранив Андрія Савчука. Дві наступні міни прилетіли практично одна за одною і зрешетили осколками Костянтина Кравченка і поранили в шию Віктора Савченка. Кучність і частота розривів дозволяють припустити, що обстріл вівся з міномета калібра 82-мм.

Один вибух забрав життя чотирьох бійців і важко поранив стільки ж. Ми з Деном в цей момент знаходилися на першому поверсі в холі школи. Крики, стогони і заклики допомогти пораненим спонукали багатьох кинутися до виходу і надати першу допомогу. Санітар батальйону «Донбас» з позивним Золотий, який кинувся у двір до постраждалих бійців, також потрапив під обстріл і отримав поранення. Першим з двору до школи Олександр Крю-

Загиблі бійці батальйону «Дніпро-1» Василь Савченко та Антон Хорольський

ков та Сергій Алещенко занесли пораненого Костянтина Кравченка. При цьому Сергій отримав осколкове поранення в плече. Костя виглядав безнадійно. Деякий час, здається, він перебував без свідомості і весь в крові. Здавалося, на ньому живого місця немає. Потім внесли Савчука Андрія. У нього були множинні осколкові поранення в живіт. Андрій був досить важким хлопцем, і ми з Деном допомогли хлопцям затягнути його в хол школи. Тут же з поранених знімали каски, розвантаження, бронежилети і зброю. Оглядали рани і надавали першу допомогу. У підвалі школи працювали медики, які поспішили нагору до поранених.

Андрій Савчук, на відміну від Кості Кравченка, був у свідомості, і його стан не викликав побоювань за його життя. Він розмовляв, допомагав зняти з себе зайві речі і лише зрідка скаржився на біль. Пізніше я дізнався, що Андрій після транспортування в Дніпропетровськ впав у кому і більше з неї не вийшов. Осколки вразили практично всі життєво важливі органи черевної порожнини. Він помер на руках своєї матері в лікарні Дніпропетровська 31 серпня 2014 року.

Коли всі поранені надійшли в розпорядження медиків і обстріл припинився, ми з Деном вийшли у двір і побачили сумну картину. Навколо місця, де ще кілька хвилин тому стояв самовар і вели бесіду наші товариші, лежали чотири «двохсотих». Промацавши пульс на руках і шиї у Антона Хорольського і Василя Савченка, Ден зрозумів, що їм більше не потрібна допомога. Вони вже були не з нами. Те саме стосувалося і двох бійців з інших батальйонів. Мабуть, міна вибухнула прямо під ногами Меги, так як він лежав на спині, зрешечений осколками, і у нього була відірвана нога...

Смерть бійців здавалася такою безглуздою. Тільки вчора вони вийшли цілими і неушкодженими з такого жорстокого бою, а сьогодні хтось за кілька кілометрів від нас пустив міну, і їх не стало. Ще кілька хвилин тому вони були поруч з нами, жартували, спілкувалися, ділилися враженнями про вчорашній бій, цікавилися, коли буде обід. А зараз — це мертві тіла. Для них війна завершилася. Я ходив біля них і не відчував, що це лежать мої побратими. Це вже були не вони. Хлопці пішли, виконавши свій обов'язок і виконавши покладену на них місію. «Дніпро-1» втратив ще двох сміливих бійців».

Медик батальйону «Донбас» Анна (Мурка) Ілющенкова:

«Це був божевільний день (26 серпня). Ми з Кішкою були на межі психологічного зриву. Постійний потік поранених і від-

сутність певного медичного обладнання і певного досвіду. Дякуючи повернувшимся з Многопілля бійцям-санітарам Сергію Міщенку і Володимиру Міщенку ми змогли без нервового зриву перенести той день».

Через деякий час обстріл знову відновився. Після трагічного випадку із хлопцями у дворі, бажаючих вільно ходити по вулицях під час артобстрілу значно поменшало. Наступне бомбування застало нас з Деном біля згорілої «газелі» на рогу будівлі школи. Ми забігли вниз по сходинках у найближче укриття, яким виявилося приміщення шкільного підвалу. Смерть наших побратимів справила сильне враження на багатьох хлопців. На деяких обличчях було чітко видно стан безнадійності і страху. Одні намагалися придушити в собі це почуття за допомогою алкоголю. Для інших це було шоком, що змушувало ще сильніше обурюватися на все керівництво. На тих, хто, на їхню думку, вчасно не віддав наказ на вихід. На тих, хто влаштував парад у Києві та плювати хотів на нас у цьому проклятому Іловайську. На тих, хто віддавав накази, а сам не брав участі в штурмах. Для деяких наступила повна безнадія. Знову стали проявлятися паніка і поразливі настрої. Дивлячись на таких хлопців, я вважав, що для них війна вже теж закінчилася, тому що ні бажання, ні сили, ні волі до опору долі у них вже не було. На щастя, таких було небагато. Я навмисно не стану називати імен. Я впевнений, що ці люди, вийшовши з Іловайська і продовжуючи жити далі, носять не тільки нагороди, а й почуття провини за проявлені тоді малодушність і слабкість. Що стосується мене особисто, то хочу сказати відверто — мені теж було страшно. Я належу до категорії людей, дуже сприйнятливих до настроїв, які створюють оточуючі. Перебуваючи в підвалі школи і слухаючи п'яне ниття, сам переймався відчуттям повної безнадії. Я розумів, що це неправильно. Що не можна зараз піддаватися цьому почуттю, тому що воно деструктивно і веде тільки до поразки і загибелі. Розумів, що лише в тверезому і адекватному стані можна тверезо міркувати і знаходити правильні рішення для виходу з ситуації, що склалася. Надсвідомий страх не тільки паралізує, а й змушує робити вчинки, які ще далі віддаляють від надії на порятунок. Намагаючись придушити цей страх горілкою або чимось іншим, боєць втрачає можливість адекватно реагувати на команди командира, а іноді їх просто ігнорує.

Можливо, хтось буде шукати виправдання людям, які зловживали спиртним у ті дні, посилаючись на те, що з огляду на

важку психологічну ситуацію таких людей можна зрозуміти. Що у них не було іншого вибору. Але як же тоді бути із тими, хто, перебуваючи у тих же умовах, знаходив у собі сили тримати оборону і виконувати поставлені завдання? Якби не вони, то ніхто не дожив би до виходу з Іловайська. Я пам'ятаю розгублені обличчя деяких командирів, які, дивлячись на моральне розкладання окремих бійців, не могли знайти тих, кому можна було б довірити виконання того чи іншого завдання. На щастя, більшість бійців вели себе адекватно і не втрачали голову.

Спілкуючись зі своїми товаришами, я намагався хоч трохи пробудити в них почуття оптимізму. Одним із «козирних тузів» моїх доводів була приказка, що «Якщо Господь кого покличе, то хто Йому відмовить? А якщо не покличе, то без Його волі ніхто до Нього не потрапить». Коли я вимовляв це вголос, то намагався переконати в цьому не тільки моїх товаришів, а й на себе самого. Переконуючи інших, я переконував і стверджував у цій думці самого себе. Слухаючи мене, боєць нашого батальйону Саша Лебідь посміхався і називав мене невиправним оптимістом-філософом. Так... Філософ...

Легко філософствувати, сидячи в затишному кріслі під теплим пледом перед каміном і з сигарою в зубах. Легко бути сміливим, коли поруч немає небезпеки і ніщо не загрожує. Тоді я теж боровся зі своїм страхом і безмежно вдячний тим людям, які в той момент змогли вивести мене з цього пригніченого стану і наповнили силою і вірою в неминучість благополучного виходу з тієї складної ситуації, в якій ми всі тоді опинилися. Перший з них — це мій командир взводу Денис Томілович. Він був менш сприйнятливий до пораженських настроїв і вважав себе в деякому роді «заговореним». Можливо, це була його захисна реакція від страху. Йому взагалі не можна було показувати свій страх, тому що він — командир, і на нього дивилися ми. Ден міркував приблизно так: «Страху немає, тому що я невразливий і буду робити все, щоб перемогти і вийти з найскладнішої ситуації». 23 серпня 2014 року, коли кільце навколо нас тільки починало стискатися, Денис пропонував полковнику Печененку розглянути можливість вийти з міста і путівцями вирватися з «котла», але полковник не міг з цим погодитися:

— Є наказ триматися, і ми будемо його виконувати. Зрештою, «Донбас» тримається, незважаючи на втрати. Хіба ми можемо їх залишити?

Більше до цього питання не поверталися.

Ден дійсно справляв враження заговореного. Коли ми під його керівництвом переміщалися під обстрілом, то відчували себе в цілковитій безпеці і беззаперечно виконували його команди. Іноді, під час руху, він різко зупинявся і говорив усім: «Стояти!» І всі завмирали як вкопані. В цей момент перед нами свистіли кулі. Потім Ден знову командував: «Швидко за мною!» І ті, хто трохи гальмував, помічали, як дуже близько від них лягають кулі, і прискорювали біг. Мені завжди здавалася трохи кумедною звичка Дениса носити, не знімаючи, на голові кепку. Навіть під каскою. Навіть вночі. Завжди. Козирок кепки часто викликав у мене посмішку. На козирку кепки завжди був пристебнутий ліхтарик-прищіпка, який Денису подарував Віталік Саприкін. Денис мало кому про це говорив, але мені зізнався, що не знімає кепку тому, що під кепкою у нього знаходиться його особистий оберіг — маленька іконка Божої Матері. Вона була у нього вже давно і, з його слів, постійно рятувала в самих безнадійних ситуаціях. Не можу сказати, що він був дуже побожним, але, поза всяким сумнівом, Денис був людиною віруючою. У всякому разі, шанобливо ставився до всього, що стосувалося питань релігії і віри. З самого початку нашого знайомства Денис звик до того, що я ніколи не вживав їжу без подячної молитви, і він завжди чекав її закінчення, щоб приступити до їжі. Він взагалі іноді жартома називав мене взводним пастором. Кожен раз, коли «Халк» будь-куди виїжджав, я голосно питав у своїх пасажирів: «Православні є?» — на що у відповідь завжди лунало дружне: — «Є!» Після чого я вимовляв, вже ставшим традиційним, напуття «з Богом», і лише тоді ми рушали в путь. Напевно, у кожної людини є свої маленькі секрети, що стосуються забобонів, які в певні моменти життя впливають на наші погляди і вчинки, оберігаючи (у чому ми абсолютно впевнені) від випадкової або цілком реальною біди. Чим частіше нам вдається вибиратися зі складних ситуацій з волі випадку або Божої ласки, тим міцніше стає віра в рятівну силу персональних амулетів і оберегів. Мабуть, ця віра часто допомагала Денису уникнути всіляких негараздів і небезпек в його житті. Його впевненість у своїй невразливості надавала впевненості і тим, хто був поруч з ним, і тому ми всі намагалися завжди якомога ближче, триматися біля свого командира. Підтвердженням цього був той факт, що до самого виходу з Іловайська в нашому взводі не було жодного пораненого або вбитого.

Особисто я для себе зробив однозначний висновок: щоб подолати страх, потрібно йти йому назустріч. Тоді він відступає і в людині з'являється імунітет від цієї напасті. Наступного разу

він вже не має такого впливу, поки людина не зіткнеться з більш сильним його проявом.

Тіла загиблих повантажили в одну машину, а поранених розмістили в накритій тентом «Газелі». Хлопці допомогли занести й обережно покласти в кузов «Газелі» Андрія Савчука, Костянтина Кравченка, Віктора Савченка, Петра Клокова і інших поранених. Всі були в свідомості і, незважаючи на серйозні поранення, не справляли враження безнадійних. Колона з пораненими вирушила з Іловайська і прибула в Многопілля. Тут потрібно більш детально повідомити про цю евакуаційну колону. Прибувших поранених і загиблих завантажили в два вантажних «Урали» і сформували нову колону, яка, під прикриттям бронетранспортера зі складу 74-го окремого розвідувального батальйону, вирушила в бік Волновахи. В один з «Уралів» завантажили тіла загиблих. На жаль, з обох водіїв 93-ї бригади, які керували тими «Уралами», відомо лише ім'я Олексія Заіченка. Прізвище другого водія — Олексія — визначити не вдалося. Окрім двох вантажних «Уралів» у колоні була і напівзнишена медична «Газель». Залишається загадкою, яким чином цій колоні пошастило прорватися скрізь оточення, оскільки усі шляхи вже були перекриті. Серед інших поранених у колоні були також боєць 51-ї ОМБр Віктор Когуц і боєць батальйону «Донбас» Євген Гуділов. Віктор отримав осколкові поранення напередодні евакуації. Бійці, які на той час були в свідомості, згадують, що тоді їм довелося прориватися скрізь оточення росіян і бойовиків іноді під мінометним обстрілом. Врешті-решт, колоні пощастило прорватися і прибути вночі до Волновахи. Звідти бійців терміново доставили автівками «швидкої допомоги» до польового шпиталю поблизу селища Розівка Запорізької області, а звідти гелікоптерами до Дніпропретровська. Увечорі 27 серпня 2014 року усі поранені вже були в лікарняних закладах Дніпра.

■ Відбиття нападу на школу № 14. Многопілля. Позиції поблизу опорного пункту 39-06

Заступник командира 1-го взводу 1-ї штурмової роти батальйону «Донбас» Дмитро Єсаулов:

«Після потужних обстрілів Іловайська протягом декількох днів, виникла необхідність евакуювати з Іловайської школи поранених до Многопілля. Шлях між цими населеними пунктами хоч і був більш-менш контрольований, але ніколи не був цілком безпечним. Після випадку з засідкою на наших бійців 20 серп-

ня в Грабському, шлях через це селище також не можна було вважати цілком контрольованим. Генерал Хомчак наказав нам вирушити в Іловайськ і прикрити колону з пораненими, яких слід було доставити в Многопілля. Навіть не наказав, а спитав, чи погодимось ми взяти в цьому участь, оскільки бажаючих здійснювати подібні виїзди майже не було. В самому Іловайську також бракувало транспорту і своїми силами вивезти з міста можливості не було. Звісно, що ми погодились, оскільки мова була про наших поранених побратимів. Заради цього генерал надав нам на підсилення одну одиницю техніки з Грабського, відділення бійців з 39-го БТрО, і я взяв з собою п'ятьох своїх бійців — трьох кулеметників, Лаврьонова і за кермом автівки Мороза. Також з нами до Іловайська вирушив і прибувший за день до цього до Многопілля з Іловайська боєць-санітар Сергій Міщенко».

■ Місто Іловайськ. Квартал біля загальноосвітньої школи № 14

Після від'їзду машин з пораненими з подвір'я Іловайської школи до Многопілля обстріл школи тривав. Щойно він припинився, почали надходити повідомлення про те, що по всіх позиціях, які займали наші батальйони в межах міста, почалася атака. На всіх поверхах школи бійці займали позиції для відбиття нападу.

Шкільними партами затулялися вікна, щоб закрити огляд класів з боку вулиці. У деяких місцях бійці розбивали скло у вікнах, щоб зручніше було вести вогонь по наступаючим бойовикам. У холі школи бійці також згуртовувалися біля вікон і колон для відбиття нападу, тримаючи під прицілом підступи до будівлі і центральний вхід. Навколо школи були встановлені укріплені позиції, які утримували бійці роти охорони батальйону «Донбас». Всього було створено чотири таких поста. Під час нападу на школу вони першими прийняли на себе удар бойовиків.

Командири підрозділів, які перебували в школі, ставили завдання бійцям, які, згідно отриманих розпоряджень, займали місця в середині будівлі. На всіх поверхах в класах і коридорах бійці організовували зручні вогневі позиції. Ті, хто займав ці позиції, готувалися відбивати напад, а решта чекали в коридорах, щоб, за необхідності, замінити своїх товаришів, яким потрібно було перезарядитися або поповнити боєзапас. Особовий склад бійців «Донбасу» в школі поповнився бійцями батальйонів

«Дніпро-1», «Херсон», «Івано-Франківськ» і декількох бійців роти «Світязь» після відходу з садка. Коли бойовикам вдалося вибити два з чотирьох передових поста роти охорони батальйону «Донбас» перед школою, виникла загроза штурму школи з боку вулиці Ломоносова. Через приватні двори ворог все ближче і ближче підбирався до будівлі школи.

Проходячи шкільними коридорами і класами, я впіймав себе на думці, що обстановка навколо мене дуже знайома. Виникло якесь дивне відчуття, що десь я все це вже бачив. Саме тоді чітко згадався мій дитячий сон. Мені дуже рідко сняться сни. Але коли вони мене відвідують, то це майже завжди надовго запам'ятовуються. Ще в другому класі я бачив себе в повній бойовій екіпіровці в будівлі школи. У класі сиділи діти, а я в чорному береті і з великим кулеметом ходив по школі. Коли я був маленьким, то чітко відчував, що я когось захищаю в школі під час війни. Сон снився мені в абсолютно мирний час, і тоді складно було собі уявити, що коли-небудь почнеться війна. У учня другого класу в далекому 1983 році не було розуміння, з ким ця війна, але було відчуття, що на нас напали і я захищаю школу від невідомого ворога. До речі, цей сон я згадував не тільки в Іловайській школі. Перший раз мені він згадався в далекому 1993 році, коли я потра-

Боєць роти «Світязь» Максим Ляшук під час відбиття нападу на школу № 14.
Автор фото Макс Левін

пив служити в 810-у бригаду морської піхоти в Севастополі. Саме тоді у мене з'явився чорний берет і я став штатним навідником кулемета Калашникова модернізованого...

Перебуваючи на третьому поверсі школи, я запам'ятав кумедний випадок з бійцем нашого батальйону «Дніпро-1» Миколою Курносенком. Він взагалі був дуже інтелігентною людиною без шкідливих звичок. Раніше його позивним був Кузнєц за захоплення виготовляти холодну зброю з осколків реактивних снарядів, але пізніше прозвали Спілбергом за те, що він постійно носив з собою портативну відеокамеру і фіксував на відео все, що відбувалось навколо. Ще в Маріуполі Микола створив і виклав на ютуб кліп «Ніж з осколка "Граду"», який всім дуже сподобався. У коридорі школи, як я вже говорив вище, знаходилися бійці, які повинні були за необхідності замінити тих, хто був у класах, або відбивати напад з вікон коридору, що виходили на протилежний бік школи. Бійці снували туди-сюди, і один з них, пробігаючи повз нас, звернувся до Миколи:

— Цигарки не буде?

На що Коля відповів:

— Я не палю, тому що це дуже шкідливо для здоров'я.

Коля сказав це звичайним тоном, без будь-якого натяку на жарт, але боєць засміявся:

— Знаєш, цигарка зараз найменше з того, що може вбити.

Щоб якось підняти собі бойовий дух, один із бійців, які перебували в коридорі третього поверху, почав співати. Його стали підтримувати й інші бійці. Я вже не можу точно пригадати, що це були за пісні, але, мабуть, саме я не можу байдуже слухати гімн України. Коли він починає звучати, я рефлекторно приймаю стройове положення і притискаю руку до серця.

Спустившись на перший поверх, я випадково звернув увагу на дітей. Можливо, мені це тільки здалося, але кожного разу, з'являючись в школі, я бачив одних і тих самих хлопчика і дівчинку років п'яти. Діти постійно бігали по холу школи і гралися на сходинках, які вели в спортзал школи. Поруч з ними майже завжди була їх мама або дядько. Дітвора ніколи не плакала і, як мені здалося, сприймала все, що відбувалося навколо, як якусь гру. Навколо них бігали дорослі дядьки і тітки у військовій формі і зі зброєю. Часто щось кричали і грали в «доктора» з іншими дядьками. Коли щось починало гриміти і гуркотіти на вулиці, дядьки поспішали спуститися вниз по сходах. Підграваючи дядькам, хлопчик з дівчинкою, з дитячою спритністю, намагаючись

випередити один одного, спускалися в підвал і сиділи там разом з усіма, граючись іграшками, поки мама або дядько не дозволяли їм знову піднятися наверх.

Саме в цей момент стався випадок, який справив на мене незабутнє враження. Незважаючи на обідній час, бойовики змінили своїм традиціям і не перервали бій. Обстріл школи тривав. У цей час на першому поверсі в їдальні запрошували на обід. Це був самий незвичайний обід у моєму житті. Варто тільки уявити: Перший поверх. Шкільна їдальня. Величезні вікна, що виходять на вулицю, з якої ворог здійснює облогу і напад на школу. Навколо цих вікон зайняли позиції бійці. З боку вулиці йде справжній бій. Між тим, по залу їдальні між колонами в білому халаті безтурботно ходить головний по їдальні і спокійним голосом, як вихователь у дитячому садку, робить зауваження бійцям, які отримували тарілки з їжею і при цьому не вимили руки... Не вимили руки!!! Ця людина в білому халаті поводилася так, як нібито за вікном немає бойовиків. Неначе приголомшлива стрілянина її взагалі не стосується. Наче в шкільній їдальні не бійці, які відбивають напад на школу, а учні молодших класів. Сладалося враження, що ця людина, як свого часу і Мега, живе у якійсь паралельній реальності, а усе, що відбувається навколо, його жодним чином не турбує. Звісно, нічого окрім немитих рук бійців. У будь-який момент у вікно могли прилетіти кулі або постріл з гранатомета, а ця людина дбала про те, щоб мікроби не потрапили в наші організми через брудні руки.

Після закінчення з обідом, ми знову піднялися на третій поверх і деякий час перебували там. Була дана команда «приготуватися» тим бійцям, у яких в наявності були підствольні гранатомети. За командою, вони підходили до вікон і залпом накривали приватний сектор перед школою, в якому були помічені бойовики. Один з таких моментів пізніше був поширений у всіх новинах, завдяки відчайдушним репортерам і фотографам, які були з нами в Іловайську — Маркіяну Лисейку, Максиму Левіну й іншим, імен яких я не запам'ятав. Після відстрілу з підствольних гранатометів бійці поверталися в коридор для перезарядки, а ті бійці, які знаходилися на вогневих позиціях біля вікон, відкривали вогонь з наявної стрілецької зброї. Потім знову висувалися гранатометники і продовжували працювати бійці з автоматів і кулеметів. Таким чином, вдалося зупинити наступ на школу. Бойовики відійшли на безпечну для них відстань і продовжили обстріл школи з підствольних гранатометів, готуючись до наступного

штурму. Також по школі продовжували працювати снайпери. Коли з боку сепаратистів припинялося стрекотіння зі стрілецької зброї, починався обстріл школи з мінометів.

■ Бій за 2-й пост охорони батальйону «Донбас»

У цей самий час тривала атака на два інші передових поста бійців «Донбасу». Другий пост, який прикривав школу з північного напрямку, запросив підтримку і поповнення боєкомплекту. Полковник Печененко поставив завдання нашому взводу висунутися до другого поста, піднести хлопцям патрони і підтримати їх на позиції. Другий пост знаходився в двох кварталах на північ від школи на розі вулиці Виноградної і провулка Гоголя. Старшим на цьому посту був боєць батальйону «Донбас» з позивним Москіт.

Разом з Деном до другого поста висунулися бійці Олексій Рубець, Андрій Добровольський, Олег Бірюк, Сергій Алещенко, я і ще кілька бійців, але хто саме, я не пам'ятаю. У кожного в руках були ящики з патронами або гранатами для підствольних гранатометів. Шлях від школи до другого поста проходив по відкритій вулиці Виноградній. Діставшись до нього, ми разом з бійцями «Донбасу» прикривали вогнем і відбивали ворожий напад. Цей момент також зафіксував для історії відчайдушний фотограф Макс Левін. Коли стрілянина з боку бойовиків трохи вщухла, ми перемістилися у двір приватного будинку, який знаходився поруч із постом.

Невдовзі туди підтягнувся Микола Стародубцев з «Донбасу», сапер Віталій Черних і хлопці з поста. Вони почали заряджати принесеними нами патронами кулеметні стрічки. Разом з нами в тому дворі виявився і фотограф інтернет-видання «Лівий берег» Макс Левін. Завдяки Максу, відео оборони цієї позиції оперативно поширилися багатьма засобами масової інформації. Пригадую, що у тому дворі була велика німецька вівчарка, яка настільки звикла до шуму бою, що абсолютно не реагувала на постріли і вибухи. Власне, як і на бійців, які вільно пересувалися по двору. Доволі дивна поведінка для сторожового собаки. Можна лише припустити, що розумний собака розумів, що відбувається щось вкрай важливе і надзвичайне. Тому собака вирішив, що на незапрошених гостей не варто лаяти і тим більш їх кусати. Мабуть, що так, хоч дехто виказував думку, що собака був цілком глухим і сліпим.

Андрій Добровольський і Руслан Покумейко під час оборони 2-го поста охорони.
Автор фото Макс Левін

Бойовики неодноразово намагалися вибити цей пост, але щоразу отримували гідну відсіч. Ніколи не забуду, як героїчно воювали бійці «Донбасу». Я не знав тоді їх позивних, але запам'ятався момент, коли бойовики майже впритул підібралися до поста і кричали: «Аллах Акбар! «Укроп» здавайся!» На що боєць «Донбасу» Павло Петренко відповідав: «Пішов на х..!» і жбурнув у нападників гранату, а після вибуху почав поливати з кулемета. Тоді я відчув, що перебуваю у відмінній компанії. З такими побратимами і померти було не страшно. Для мене багато хто з бійців «Донбасу» стали прикладом сміливості, витримки і героїзму. Поруч з такими людьми мимоволі сам заряджаєшся їх оптимізмом і сміливістю і стаєш таким, яким хотів би сам себе бачити.

Після кожної невдалої спроби штурму бойовики відходили, і починався мінометний обстріл позиції. Періоди штурмів і обстрілів так часто повторювалися, що ми вже заздалегідь могли передбачити подальші ворожі дії. Так... «сепари» припинили стріляти? Значить, зараз підуть міномети і АГС. Ми заздалегідь переміщалися в будинок або льох у дворі, ховаючись від чергового мінометного обстрілу. Перебуваючи в укритті, рахували розриви і виходили назовні, лише дочекавшись, коли мине хвилина після останнього вибуху. Перебуваючи в погребі, бійці виявили кілька

банок з дуже смачним соком, яким із задоволенням тамували спрагу. Після закінчення мінометного обстрілу знову виходили на позиції і відбивали нову атаку.

Під час чергового обстрілу ми зайшли в будинок і випадково виявили стартовий спортивний пістолет. Це наводило на думку про те, що господар будинку має відношення до корегування вогню бойовиків. Виявивши документи і побачивши фотографію господаря будинку, один з бійців згадав, що ця людина дуже часто з'являлася в школі і в даний момент знаходиться в шкільному сховищі, куди зазвичай ховалися від обстрілу мешканці сусідніх вулиць і дворів. Треба відзначити, що часто обстріли можна було передбачити заздалегідь. Як тільки помічалося масове пересування цивільних осіб в укриття або сховище — будь впевнений: через кілька хвилин розпочнеться обстріл. Місцеві бойовики попереджали своїх родичів про майбутню небезпеку, а ті, в свою чергу, попереджали своїх сусідів. Таким чином відбувалося масове пересування цивільних у підвал школи.

Що стосується підозрюваного корегувальника, то дані по ньому були передані по рації у штаб. Крім стартового пістолета були виявлені патрони до мисливської рушниці, але самої рушниці знайти не вдалося. Підозрюваний, почувши, що його розшукують, намагався втекти зі школи, але був затриманий. Слід зазначити ще один факт. Люди, які переховувалися під час обстрілів у школі, особливо не контролювалися. Усім бажаючим, після формальної перевірки паспортних даних, надавалася можливість ховатися в будівлі школи від бомбардувань. Вони могли вільно перебувати як у сховищах, так і на першому поверсі школи. Усі офіцери і командири носили рації при собі. При цьому віддавали накази й отримували інформацію в присутності цих самих місцевих мешканців. Будь-який місцевий, який перебував у школі і хто мав вуха, міг вільно чути все, про що йшла мова в радіоефірі. Саме тому підозрюваний корегувальник дуже швидко дізнався про свой розшук і спробував сховатися. Можна з впевненістю сказати, що багато місцевих мешканців були джерелом витоку інформації зі штабу, що дуже сильно ускладнювало нам усім життя. Про подальшу долю корегувальника не стану писати, тому що чутки ходили різні, але я не буду стверджувати того, при чому не був присутній особисто або в чому не впевнений. Корегувальників і снайперів люто ненавиділи обидві сторони, тому що саме ці дві категорії людей є основною причиною втрат живої сили з обох боків. Доля викритих і затриманих корегувальників дуже незаздрісна.

За двором цього будинку був город, а за ним фактично закінчувалося місто і простягалося поле. За полем, за півкілометра від нас, була лісосмуга. Сапер 91-го окремого полку оперативного забезпечення Віталій Черних говорив, що в тій лісосмузі він розташував декілька сигнальних мін і мін направленої дії МОН-50, але від них перестав йти сигнал. Слід пояснити для непосвячених, що це означає і для чого це робилося. Сигнальні міни були встановлені для того, щоб встановлені на розтяжку червоні ракетниці подали сигнал про те, що в «зеленку» зайшли бойовики. Разом із сигналками встановлювалися оборонні міни направленої дії, які спрацьовували від електродетонаторів і підривної машинки. Злітаючі високо в небо червоні сигнальні ракети давали зрозуміти, що розтяжки зачепив ворог і час замикати ланцюг і приводити в дію міни направленої дії. Сапер Віталій Черних хотів піти і перевірити ланцюг по кабелю, але його відмовили, оскільки рух по відкритій місцевості під обстрілом був занадто ризикованим і недоцільним.

На допомогу посту було відряджено підкріплення у вигляді бойової машини піхоти і групи супроводу, що складалася з бійців із різних батальйонів. Чому саме група підтримки була такою збірною — окреме питання, але я дозволю читачеві проявити фантазію. Особисто я дякую тим бійцям, які відгукнулись на заклик про допомогу другому посту і вирушали разом з тією БМП. Це було зроблено дуже своєчасно і допомогло остаточно відбити атаку. Деякий час снайпер намагався вести вогонь, але навідник бойової машини піхоти прицільно відпрацював ворожу позицію, і снайпер затих. Атака була успішно відбита. Щоправда, під час розвороту бойова машина піхоти пошкодила одне з укріплень посту, споруджене зі шпал, і придавила цими самими шпалами бійця батальйону «Донбас» Юрія Михальського, який перебував у тому укритті. Бойова машина так невдало розвернулася, що ледве не наїхала на самого бійця. Попередній огляд показав, що життєво важливим органам бійця нічого не загрожує, хоч спочатку і була підозра, що у бійця пошкоджені ребра. На щастя, вони виявилися цілі. Як пізніше повідомив сам Юрій, БМП практично наїхала йому на каску, яка пробила губу, і з неї юшила кров. При цьому були пошкоджені два шийні хребці.

Коли усі атаки бойовиків були відбиті і в нашій присутності відпала необхідність, нам надійшов наказ повернутися до школи. Прощаючись з залишавшимися на другому посту бійцями, я, як завжди, запитав: «Православні є?» На що один з бійців відповів, що тут не тільки православні, а й інші віруючі. Відповівши йому

традиційне «З Богом», ми висунулися через подвір'я та городи до школи. По відкритій вулиці з метою безпеки йти не стали, щоб не отримати шалену кулю. Як з'ясувалося трохи пізніше, Віталій Черних все-таки зміг відновити сигнал до керованих мін спрямованої дії. В лісосмугу за містом зайшли «сепарські» розвідники, які не зачепили прихованих сигнальних ракетниць, що дуже дивно і професійно для «шахтарів». На щастя, надійно приховані міни вони не помітили. Коли ця група, що складалася з шести-семи бойовиків, виявила себе, почавши обстріл другого поста, Фітіль привів у дію міни направленої дії і ліквідував чотирьох бойовиків. Після цього був поранений кулеметник «Донбасу», і Віталій попросився зайняти його місце. Випустивши два короби патронів короткими чергами, він вразив ще трьох підтверджених бойовиків. Після відбиття атаки Віталій Черних зміг встановити ще три групи протитанкових мін за вісімсот метрів західніше від школи.

Після 26 серпня протягом доби на другому посту охорони бійців батальйону «Донбас» перебували кілька бійців з батальйону «Дніпро-1». Цієї ночі старший поста Москіт роззнайомився з бійцями «Дніпро-1» Олексієм Рубцем і Артемом Кравченком. За ніч бійці суміжних підрозділів встигли навіть трохи здружитися. В цей же час Москіту дзвонили друзі і говорили, що Іловайськ в оточенні. Бійцям у це просто не вірилося. Бійці на всіх позиціях продовжували тримати оборону і було абсолютно незрозуміло, де прорвалися «сепари» і в якому оточенні опинились наші підрозділи? Та й сама думка про те, що росіяни з бронетехнікою могли перетнути український кордон, здавалася неможливою. Так, бійці чули крики найманців-чеченців, але все це було далеко, і це були, швидше за все, російські найманці-добровольці.

Заступник командира 1-го взводу 1-ї штурмової роти батальйону «Донбас» Дмитро Єсаулов:

«Коли ми увечорі 26 серпня прибули з Многопілля до Іловайської школи, я спустився у підвал школи. Там я побачив командира своєї роти друга Тура — капітана Петрова. По командиру було видно, що погляд у нього втомлений і згасаючий. Коли я несподівано привітався з ним, то для нього це було справжнім здивуванням:

— Камиш, привіт. А ти тут яким чином опинився?

— Прибув з групою для евакуації поранених до Многопілля. Спробуємо вивезти.

— Що там у вас в Многопіллі? Що взагалі чути?

— Та майже повна дупа, командир. Вже формується друге коло оточення. Незабаром буде і третє.

— Що? Не вийдемо?

Я дивлюся, а в ротного вже немає колишнього блиску в очах. Я якось спробував підбадьорити його:

— Та годі тобі, друже. Якось виплутаємось.

— Ти дійсно так вважаєш?..»

■ Опорний пункт 39-06. Розвідка території навколо Многопілля і знищення частини російської колони з бронетехнікою

В цей самий час, окрема група бійців батальйону «Дніпро-1» вирушила з Многопілля на розвідку в бік Кутейникового. Згодом Микола Криворотько згадував:

«О 8:00 моя група зібралася і вирушила на нашому пікапі «Nissan» в заданий квадрат. У бій ми звичайно ж не повинні були вступати. Нашим завданням було лише візуальне виявлення ворожої живої сили і техніки та передача їх координат до штабу для відпрацювання артилерією. Але в кузові нашого автомобіля був АГС-17 з трьома повними «равликами» гранат. Окрім того у кожного з нас були «мухи» — одноразові гранатомети РПГ-26 і РПГ-22.

Селище Многопілля називалося так, тому що воно й уся найближча територія була оточена безліччю полів, які поділялися лісосмугами. Ми переміщалися від поля до поля, попередньо пішки проглядаючи лісосмуги дозорною групою. За дозорною групою рухався наш пікап і дозор попередньо оглядав шлях, щоб автомобіль міг проїхати за нами уздовж лісосмуги, не потрапивши під обстріл, або засідку ворожої розвідгрупи. Двигун нашого пікапа був тихим, але його кузов мав дуже примітний сріблястий колір. Він легко впадав в око навіть з великої відстані. Зафарбувати кузов зеленою матовою фарбою не мали можливості, тому що ми й гадки не мали перед Іловайською операцією, куди ми їдемо і чим будемо займатися. Командування до останнього не інформувало нас про місце і мету нашого висування з метою уникнення витоку інформації. Тому нам довелося переміщатися обережно по попередньо розвіданому шляху.

Коли дозор рухався вперед, пікап разом з іншими бійцями групи переховувалися в лісосмузі. Таким чином ми пройшли досить далеко, але складність полягала в тому, що за довгими і рясними лісосмугами, які поділяли поля, не було видно, що відбуваєть-

ся на сусідньому полі і з протилежного боку лісосмуг. Тоді нам були чутні залпи гармат, але вони були досить далеко, і тому ми не звертали на них уваги. Аж раптом ми почули шум руху бронетехніки й автотранспорту поблизу нас. Негайно зайнявши позиції в лісосмузі, ми побачили, як по ґрунтовому шляху вздовж нашої лісосмуги їхала колона з трьох вантажівок, а на полі, до якого примикала наша лісосмуга, виїхала бойова машина десанту — БМД-2. Вона зробила коло і поїхала слідом за колоною на максимальній швидкості. Транспорт і техніка в колоні не мали будь-яких прапорів, лише намальовані білі кола на бортах. Саме про ці маркування противника нас попереджало командування. Та й БМД-2 була цьому підтвердженням. Цю гусеничну бойову машину використовують тільки повітряно-десантні війська країн колишнього СРСР. Я це знаю, тому що сам особисто проходив строкову службу в 25-й повітряно-десантній бригаді. Та й хлопці з моєї групи: Мангуст, Володимир Тугай і Дмитро Пелипенко, які так само свого часу служили «строкову» службу в повітряно-десантних військах, теж зробили цей висновок. В українських ПДВ вони також залишилися на озброєнні після розвалу Радянського Союзу, але наших десантників в Іловайську не було, українські повітряно-десантні бригади були переважно задіяні на Луганському напрямку. В Іловайську ЗСУ і батальйони МВС використовували БМП-2 і БТР-70, але не бойову машину десанту. Відповідно, було зроблено логічний висновок, що це машини Збройних сил Російської Федерації. Але все ж, як і раніше, прямих доказів, що це була регулярна армія РФ, у нас на той час не було.

Ближче до вечора 26 серпня нашій групі надійшов наказ зі штабу повертатися до Многопілля, і наша група прибула в розташування підрозділу «Дніпро-1» в цьому селищі. Саме в цей день кількість обстрілів по наших позиціях у Многопіллі було значно менше. По поверненню ми відразу ж перенастроїли наші рації на загальну частоту, щоб бути в курсі того, що відбувається навколо. Приблизно через годину після цього по радіозв'язку пролунали чисельні повідомлення про те, що прямо на прихованій позиції ЗСУ рухається невідома колона бронетехніки без прапорів з ворожими розпізнавальними знаками (білими колами на кожній зі сторін). Всі відразу ж взяли зброю, зайняли свої бойові розрахунки і були готові відбивати напад, оскільки не було жодних сумнівів, що це противник».

Приблизно о 15.00 26 серпня на шляху від Кутейникового на Іловайськ була виявлена ще одна колона російської

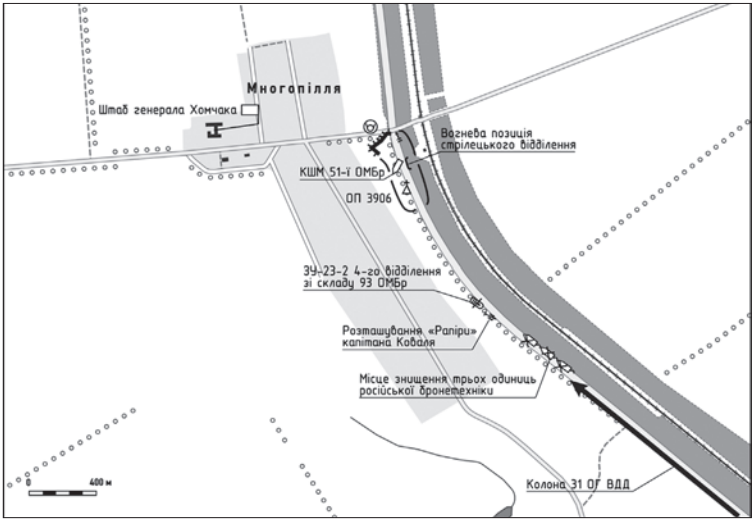

Схема знищення російської окупаційної колони бронетехніки 26 серпня 2014 року на шляху Кутейникове—Іловайськ

бронетехніки — шістнадцять одиниць, включаючи танки, яка рухалася по дорозі з боку Кутейникового в напрямку Іловайська прямо на українські позиції поблизу опорного пункту 39-06. Опорний пункт і найближчі українські позиції розташовувалися поблизу селища Многопілля і щойно зазнали артилерійського обстрілу.

По радіостанції спостерігачі переказали доповідь про рух колони в нашому напрямку. На позиції, яка прикривала дорогу, стояла лише одна протитанкова гармата «Рапіра» зі складу другої протитанкової батареї 51-ї окремої механізованої бригади. У тилу батареї, на захід від села Многопілля, розташовувався передовий командний пункт оперативного командування «Південь». Судячи з дій окупантів, передовий загін противника, не розраховуючи на серйозний опір, намагався з ходу прорватися до Іловайська, вийти в тил нашим військам, захопити або знищити органи управління та забезпечити підхід своїх основних сил для розгрому іловайської групи.

Вогнева позиція гармати перебувала на узбіччі дороги, і батарея приготувалася до бою. Біля гармати залишився розрахунок на чолі з командиром батареї. Решта особового складу була розосереджена в заростях вздовж дороги. Командир батареї

наказав навіднику гармати підпустити колону противника на 250—300 метрів, щоб бити напевно. Навідник гармати рядовий Лукащук В. О., проявивши надзвичайну холоднокровність і витримку, підпустив противника на двісті метрів і першим пострілом підбив головну машину російської колони. Саме так була знищена головна машина противника, якою виявився МТ-ЛБ-6М. Слідом за першою, впродовж недовготривалого бою, вони також підбили і дві наступні машини противника. Дорогу затягло густим чорним димом. Ворожа колона зупинилася. Зав'язався смертельний бій однієї гармати з сильним і небезпечним противником.

Зенітна установка ЗУ-23-2 четвертого відділення зі складу 93-ї механізованої бригади на базі ЗІЛ-131 була розташована трохи позаду «Рапіри», метрів за сімдесят. Це було зроблено з метою забезпечення прикриття напрямку на Кутейникове і безпосередньо розрахунку «Рапіри».

Керівник бронетанкової служби військово-оперативного командування «Південь» полковник Євгеній Сидоренко:

«Ще за день до цього бою, а саме 25 серпня 2014 року, в ході бою в районі села Агрономічне зведеним підрозділом при відбитті атаки противника був пошкоджений і захоплений танк Т-72-Б3 зі складу 3-ї танкової роти 6-ї окремої танкової бригади Збройних сил Російської Федерації.

Вранці 26 серпня 2014 року мене було визвано для огляду даної бойової машини. Перевіривши її стан, я виявив несправності, які на той час не дозволяли використовувати танк Т-72-Б3 як бойову одиницю, і доповів про це керівнику озброєння оперативного командування «Південь» полковнику Мельнику Ю. М. з пропозицією перегнати його на блокпост № 39-06 для відновлення. Завівши танк, я особисто перегнав його на вказаний блокпост на західній околиці села Многопілля і зайнявся ремонтом машини, на якій, крім пошкодженого прицілу, не працювали також тепловізори та стабілізатор гармати по вертикалі. Орієнтовно о 16:00 я почув по портативній радіостанції з доповіді розвідників, що по дорозі з селища Кутейникове в нашому напрямку рухається колона противника у складі 16 одиниць бронетанкової техніки, з яких: три танка Т-72, три МТ-ЛБ та десять БМП-2.

Мені було відомо, що даний напрямок прикривала лише одна протитанкова гармата МТ-12 з розрахунком на чолі з командиром батареї капітаном Ковалем К. В., і до самого блокпоста, поруч з яким знаходився передовий командний пункт оперативного

Російська колона, знищена під Многопіллям

командування «Південь» разом з командувачем генерал-лейтенантом Хомчаком Русланом Борисовичем, більше ніяких вогневих засобів не малося.

В той момент я був один поруч з захопленим російським танком, до якого ще не був сформований екіпаж. Знаючи, що на позиції, яка прикривала дорогу, знаходиться лише одна наша протитанкова гармата «Рапіра» зі складу 2-ї протитанкової батареї 51-ї механізованої бригади, я сів на місце механіка-водія трофейного танку і поїхав на загрозливий напрямок. Враховуючи всі обставини, я прийняв рішення підтримати розрахунок гармати під час перезаряджання вогнем з 12,7-мм великокаліберного кулемета НСВТ, встановленого на трофейному танку.

Ще при під'їзді до позиції нашої гармати, я здалеку побачив ворожу колону. Попереду йшли російські МТ-ЛБ. Хлопці-артилеристи проявили себе просто блискуче і професійно. Першим же пострілом була знищена головна машина противника — це була МТ-ЛБ-6М, яка перебуває на озброєнні тільки російської армії.

Спочатку я вирушив до позиції артилеристів. У гармати стояв сам безпосередньо командир 2-ї протитанкової батареї протитанкового дивізіону 51-ї механізованої бригади капітан Костянтин Коваль. Він прорвався з оточення в Іловайську, тому із задоволенням називаю його ім'я. Біля комбата перебувало ще

двоє чи троє бійців з розрахунку гармати. У цей момент я зрозумів, що треба прикрити нашу гармату під час перезарядки і відвернути увагу від нашої засідки. Я звернувся до Коваля по допомогу, оскільки мені в екіпажі був потрібен ще хоча б один боєць, якого можна було б посадити в башту танка.

На той момент я міг керувати танком і вести вогонь з кулеметів наодинці, але єдине, чого я не міг зробити один, — заряджати і стріляти з танкової гармати. Для перезарядки був потрібен ще хтось, хто міг би натиснути кнопку командира, яку я показав би. Оскільки вільних бійців не знайшлося, я наодинці різко виїхав на кілька десятків метрів вперед на дорогу. Спочатку я хотів спробувати стріляти з гармати і заради цього стрибнув з місця механіка на місце навідника. Коли я перехилився через танкову гармату, щоб увімкнути автомат заряжання, я зрозумів, що гармата посунеться на кут заряджання і меня розчавить казенником гармати. Саме тому я вистрибнув з місця навідника і перескочив на місце командира.

Варто собі тільки уявити, що означає перебувати одному в танку і стрибати з місця на місце під вогнем з обох боків. Саме звідти я і відкрив вогонь з великокаліберного кулемета по ворожій колоні і російським солдатам, які розбігалися на всі сторони. За цей час артилеристами було перезаряджено гармату «Рапіра», пролунав постріл і загорівся другий ворожий МТ-ЛБ. Я продовжував вести кулеметний вогонь. Коли патрони в кулеметі НСВТ закінчились, я під вогнем перестрибнув у люк навідника-оператора, щоб знову спробувати провести постріл з гармати, але одному це так і не вдалося. Тоді, перестрибнувши знову в люк командира танку, я зробив ще декілька черг з 7,62-мм кулемета ККТ. Для продовження бою потрібно було перезарядити кулемет НСВТ, бо його вогонь значно ефективніше. Під час усіх цих маніпуляцій і пересувань я не глушив двигун танка і, знову пересівши на місце механіка-водія, почав заднім рухом відводити танк до позиції «Рапіри» наших артилеристів. Маю зізнатися, що тоді було трохи тривожно, оскільки, діючи самостійно, я не знав, хто там прикриває мене за моєю спиною. Були тривожні думки про те, що раптом бійців позаду мене накриють вогнем або вони побіжать, і я можу залишитися один на відкритій місцевості. Але хлопці виявилися справжніми героями і професіоналами. Вони підбили дві наступні машини противника. Третій гарматний постріл був невлучний. Раптом під'їхав наш ЗІЛ-131 із зенітною установкою ЗУ-23-2 на кузові, розгорнувся за гарматою

та відкрив вогонь. З боку від дороги підійшли та вступили в бій наші дві БМП-2 та один танк Т-64, які направив нам на допомогу генерал-лейтенант Руслан Борисович Хомчак.

(Один із бійців пригадував, що «Рапіра» спочатку знищила першу машину, потім третю, після того добивала середню. — *Авт.*) Противник, втративши ще один МТ-ЛБ, почав відходити. При цьому, росіяни відкрили безладний вогонь і під прикриттям диму і пожежі трьох передових бронемашин зникли, кинувши своїх убитих і одного важко пораненого солдата зі складу 31-ї десантно-штурмової бригади. Дим від горівших МТ-ЛБ на той час став дуже густим і обзору для прицільного ведення вогню вже не було. Бій тривав не більше п'ятнадцяти хвилин, ще хвилин п'ять ми просто продовжували вести вогонь в напрямку противника. Далі деякий час ми ще чекали повторного наступу, але навколо було тихо».

Через півтори години три бійця пішли оглянути поле бою. Повернувшись, принесли звідти дві супутникові навігаційні станції з точністю визначення координат до шостої цифри після коми, які потім передали на командний пункт, а також доповіли, що виявили одного пораненого та двох вбитих солдат противника. (Як свідчив мобілізований боєць 51-ї ОМБр Тарас Самчук, за півгодини після знищення колони він з бійцями свого підрозділу оглядали ворожу знищену техніку і почули заклики про допомогу. Таким чином було знайдено пораненого російського солдата — механіка-водія МТ-ЛБ у складі 8-ї окремої мотострілецької бригади Збройних сил Російської Федерації Олександра Десятова. — *Авт.*)

На дорозі залишилися три згорілих ворожих МТ-ЛБ, два з яких були знищені вогнем гармати, а третій — підпалений пострілом з ручного протитанкового гранатомета старшим солдатом Котиком В. В.

У подальшому по розпізнавальним знакам було встановлено, що дві бойові машини МТ-ЛБ перебували на озброєнні 17-ї, а третя — 8-ї окремих гвардійських мотострілкових бригад Збройних сил Російської Федерації.

Протягом двох з половиною діб артилеристи спільно з іншими підрозділами перебували під ворожим вогнем у готовності відбити наступ противника. Але більше спроб прорватися до Іловайська на даному напрямку ворог не здійснював.

26 серпня 2014 року завдання по знищенню ворожої техніки, яка перетнула державний кордон України, було виконано спільно з розрахунком «Рапіри» і за прикриттям трофейного танку Т-72.

Під час бою ЗІЛ-131 було пошкоджено, а лівий ствол зенітної установки заклинило. По закінченню бою машина з розрахунком була відведена з позиції для ремонту та відновлення боєздатності і вже наступного дня знову повернулась на зазначену позицію...

Слід зазначити, що батальйонні тактичні групи 8-ї та 17-ї окремих гвардійських мотострілецьких бригад Збройних сил Російської Федерації, що діяли на Іловайському напрямку, були укомплектовані військовослужбовцями контрактної служби, які переважно мали бойовий досвід участі в контртерористичних операціях на Північному Кавказі, у той час як батарея капітана Костянтина Коваля майже повністю складалася з військовослужбовців, призваних із запасу по мобілізації та навчених у найкоротші терміни командиром батареї. Проте, перемога в бою дісталася саме українським воїнам, які проявили вірність військовій присязі та військовому обов'язку, виняткову мужність, стійкість, бойову майстерність, взаємовиручку і готовність до самопожертви. За підсумками цього бою можна особливо зазначити про те, що:

— керівник бронетанкової служби озброєння оперативного командування «Південь» полковник Євгеній Сидоренко самостійно, замінюючи собою весь екіпаж, за власної ініціативи, кинувся в бій і підтримав артилеристів, викликавши і відволікши на себе ворожий вогонь, ввів противника в оману щодо чисельності наших сил, переломив хід бою;

— командир 2-ї протитанкової артилерійської батареї 51-ї окремої механізованої бригади капітан Костянтин Коваль вмілим навчанням і вихованням особового складу, вдалим вибором вогневої позиції, рішучим і сміливим керівництвом, прикладом особистої мужності забезпечив перемогу батареї в бою 26 серпня 2014 року. Також потрібно відмітити навідника гармати рядового Лукащука, який продемонстрував у боях кращі зразки морально-бойових якостей українського воїна. У бою 25 серпня 2014 року боєць був поранений, але залишився в строю. У бою 26 серпня завдав противнику втрати, які змусили його зупинитися і відступити. Прицільний вогонь гармати зіграв вирішальну роль у досягненні перемоги в цьому бою.

Список особового складу 2-ї протитанкової артилерійської батареї 51-ї окремої гвардійської механизованої бригади, яка відзначилася в бою з передовим загоном російської армії на підступах до міста Іловайськ 26 серпня 2014 року:

Українська «Рапіра» знищує колону російських загарбників на шляху Кутейникове—Іловайськ

Капітан Коваль К.В, лейтенант Полюхович П. П, лейтенант Шванк О. М., молодший сержант Радь Ю. С., старший солдат Бодейчук В. М., старший солдат Голіней М. І., старший солдат Калюжний Ю. В., старший солдат Ковальчук Я. П., старший солдат Котик В. В., старший солдат Лаврішин Б. І., старший солдат Лящук М. М., старший солдат Пятківський Р. М., старший солдат Самчук Т. О., старший матрос Карпюк А. М., рядовий Абраменко Д. В., солдат Ахметов О. С., солдат Жук А. О., солдат Криворучко Н. С., рядовий Лукащук В. О., рядовий Педченко М. С., солдат Руссов О. А., рядовий Франчук З. В., солдат Цалай Д. С., старший солдат Касянчук С. Я. (прикомандирований).

Для того, щоб цілком усвідомити подвиг і сміливість українських бійців і офіцерів, потрібно детально уявити собі обставини, які тоді складалися навколо Іловайська. До того моменту ще майже ніде не відбувалося реальних бойових зіткнень з окупаційною бронетехнікою. Щоб відкрити вогонь на ураження по невідомій колоні бронетехніки, потрібно було мати неабияку сміливість і взяти на себе дуже велику відповідальність. Колона могла виявитися якимось «заблукавшим» і неузгодженим українським підрозділом, який або залишав місце попередньої дислокації, або вирушав на допомогу оточеним підрозділам навколо Іловайська. Могло бути будь-що і тому сміливий наказ і відкриття

вогню по ворогу було на той час дуже важливим і психологічним і моральним вчинком. Здійснити перший постріл завжди дуже важко. Навіть, коли відчувається небезпека. А вести вогонь по невідомій техніці і знищувати невідомих солдат, які тікали, — взагалі справа дуже складна і відповідальна. Тож потрібно надати належне бійцям-артилеристам 51-ї ОМБр, зенитникам 93-ї ОМБр і усім іншим українським військовим, які приймали участь в тому бою. З їх боку це був дійсно сильний і відповідальний вчинок.

На жаль, цей день не обійшовся без втрат для 51-ї механізованої бригади. Саме 26 серпня 2014 року трагічно загинув молодий хлопчина — сапер Роман Олександрович Лучук, який лише кілька днів тому відсвяткував своє двадцятиріччя.

■ Підготовка до виходу з Іловайська добровольчих підрозділів і частини роти «Апіс». Іловайськ. Школа

Виконуючий обов'язки командира батальйону «Донбас» полковник В'ячеслав Власенко:

«Підготовка підрозділів до виходу почалася ще 26 серпня 2014 року. В будь-який момент міг надійти наказ на вихід, а у нас не було чіткого розуміння про вільні шляхи виходу з міста. Саме на мене було покладено відповідальність за усі підрозділи в Іловайську і саме я мав забезпечити їх вихід. Я не міг діяти в темну і виводити людей неперевіреними шляхами. Як командир, я мав виконати розвідку і, за необхідності, знешкодити сили, які можуть заважати виходу з міста. Саме тому, 26 серпня 2014 року я відрядив групу розвідників перевірити чутки про те, що нас оточили. Розвідники виконали це завдання і повернувшись доповіли, що нарвались на засідку. Тоді я остаточно переконався, що ми оточені росіянами».

Поки Томілович отримував у школі нові вказівки, я деякий час знаходився на першому поверху школи, щоб не загубитися від Дениса. Бійці в школі після відбиття нападу трохи розслабилися, але зайняті позиції не покидали. Я почув, що дехто намагається готуватися до нічного нападу і пропонував більш ретельно підготуватися. Здається, Володя Парасюк пропонував завадити бойовикам підступитися вночі впритул до школи шляхом підпалу найближчих до школи зруйнованих будівель. Не знаю, чи втілили цей план у життя, але серед фото, які були відзняті в Іловайську журналістами «Лівого берегу», я бачив такі, на яких Володя з Тарасом Брусом готують «коктейлі Молотова».

Декілька разів я виходив на подвір'я, щоб викурити цигарку. Під час одного з перекурів розпочався черговий мінометний обстріл, і я ще раз спустився в підвал школи, в якому панувала повна безнадія.

— Ми всі помремо. Нам кінець.

— Ми гарматне м'ясо. Тепер точно кінець. Всі командири пі...аси...

— Раніше валити треба було.

Така ось атмосфера відчувалася в підвалі школи.

Згодом мені не хотілося вірити в те, що в тому самому підвалі відбувалися події, які не піддаються моєму усвідомленню. Дехто згадував, що рівень паніки в окремих бійців доходив до того, що їх неможливо було витягти з підвалу ні за яких умов. Хтось згадував, що санітари соромили окремих бійців за те, що вони навіть нужду справляли в тому підземеллі і розповсюджували жахливий сморід, від якого неможливо було дихати пораненим, яких переховували в підвалі школи. Це дійсно жахливий і огидний бік війни, про який не прийнято згадувати, але це також одне з її образливих облич.

У цей день стало очевидним, що для нас ситуація значно погіршилася. Тоді ми ще не знали цього напевно, але цілком відчу-

Бійці батальйону «Дніпро-1» Тарас Брус і Володимир Парасюк готують пляшки з запальною сумішшю в холі Іловайської загальноосвітньої школи № 14. Автор фото Маркіян Лисейко

вали, що ворог отримав очікувану підтримку з боку Росії і тіснив нас. Становище було скрутним, але падати духом не можна. Потрібно було підтримати своїх товаришів.

— Та все нормально, пацани. Нагорі у нас не ідіоти сидять. У Києві та штабі розуміють, в якому ми зараз становищі, і я впевнений, що вживаються заходи для надання нам допомоги. Викрутимось. Особисто я знаю, що помру в мирний час, так що з цієї халепи ми обов'язково виберемося.

Сам я не був упевнений в тому, що говорив, але дуже хотів в це вірити. І хотів підтримати цією вірою тих, хто втрачав будь-яку надію.

З кожним днем ситуація тільки ускладнювалася і в цей день вже було цілком зрозуміло, що жити нам залишається все менше і менше. Особливо після штурму школи і другого поста було відчуття, що нам відпущено не більше ніж півгодини. Я це розумів, так само як і всі інші, але, побувавши поряд з людьми, які дійсно проявили показову мужність і героїзм, мимоволі заразився їх сміливістю, і виникло бажання продати своє життя якомога дорожче. Толку від того, що будеш сидіти в підвалі і тебе, як собаку, закидають гранатами? На даремне принизливе скиглення і благання про змилування ніхто не зверне увагу. Так краще вже перед тим, як віддати Богові душу, забрати з собою ще когось з ворогів за компанію. Кінець все одно однаковий. Так хоч спробую скористатися можливістю померти, як людина. Думок про перемогу тоді вже не було. Було відчуття, что наказу на відступ нам не нададуть. Поширювалися деякі чутки, що на допомогу нам ідуть величезні сили, але чомусь затримуються. Чи встигнуть вони до того моменту, як нас знищать? Лише на це залишалася слабка надія в оптимістично налаштованої частини добровольців. Але, зважаючи на загострення ситуації, найбільш вірогідною перспективою здавалося гідно померти поруч з гідними бійцями. Саме в цей момент до мене надійшло розуміння того, що дуже багато речей, яким я раніше надавав занадто багато уваги і часу, є такою незначною нісенітницею, що стало трохи прикро від того, що вони зовсім нещодавно здавалися мені такими важливими. Я відчув, що дуже хочу почути голос матері, з якою іноді сварився і сперечався через дрібниці. Я знайшов місце, де більш-менш був сигнал мобільного зв'язку, і зміг додзвонитися до матері. Як завжди брехав, що у мене все добре і що я купаюся в морі під Маріуполем. Не хотілося її нічим засмучувати. Потім зловив себе на думці, що, можливо, недобре піти з життя, не примирившись

з братом. Останні півроку ми з ним майже не спілкувалися, посварившись через якусь дурницю. Зараз всі ці суперечки здавалися взагалі нічого незначущими. Дзвонити не став, але відправив йому повідомлення з проханням пробачити, якщо щось не так. Поговорити з дружиною тоді не встиг. Я завжди намагався спілкуватися з рідними саме в перервах між обстрілами, щоб вони не чули пострілів і вибухів.

■ Іловайськ. Залізнична машинна станція

Розпочався черговий артобстріл. Денис спустився в підвальне сховище школи і повідомив нам про те, що ми отримали новий наказ. Екіпажу «Халка» потрібно висунутися до залізничної машинної станції і допомогти бійцям «Донбасу». Боєць батальйону «Донбас» Володимир Бабенко, позивний Фагот, збирався зробити постріл з ПТКР з даху одного з будинків станції по поміченій російській ворожій техніці, і йому потрібна була допомога. Пізніше Володимир Бабенко пояснив, що тоді бійці батальйону «Донбас», під час зачистки п'ятиповерхові будівлі, помітили якісь «Гради» за містом, і протитанковий взвод мав якимось чином їх відлякати. Звісно, відстань була дуже великою для ураження ракетою, але керовані ракети все ж виконали своє завдання і «Гради» покинули позицію, залишивши нас на деякий час у спокої.

Яка саме допомога тоді була потрібна бійцям «Донбасу», я так і не зрозумів. У завантаженні протитанкової керованої ракети ПТКР на дах будівлі ми участі не брали. На дах однієї з будівель на станції разом з Володимиром Бабенком піднявся тільки Денис Томілович. Але про все по порядку...

До групи, яка повинна була висунутися в депо до Володимира Бабенка, окрім Дениса Томіловича входили Калініченко Ігор, Андрій Добровольський, Сергій Алещенко, Влад Безпалько, Павло Рудич, Олег Бірюк, Віталій Сова і я. Я хотів, щоб з нами ще пішов Олексій Рубець, але він десь забарився і запізнився. Не потрапивши до нашого екіпажу, Олексій повернувся на другий пост охорони батальйону «Донбас» і допомагав Москіту усю ніч утримувати позицію. А чекати Олексія тоді особливо часу і не було: ми виходили зі школи під час мінометного обстрілу. Дуже вчасно добігли до машини і дуже вчасно від'їхали від місця стоянки. Тому що через кілька секунд міна прилетіла практично в те місце, де стояв «Халк». Тоді я зайвий раз переконався, що Бог є і, судячи з усього, Він дуже нас любить. До депо доїхали без при-

Бійці батальйону «Дніпро-1» Олег Бірюк і Ігор Калініченко спілкуються з бійцем батальйону «Донбас» Анатолієм Грицьковим на території залізничної машинної станції Іловайська. 26 серпня 2014 року

год. «Халк» залишили біля пожежної машини і якогось донбаського позашляховика (бійці називали його «Чарлик») під стіною одного з будинків і чекали, коли Томілович з Володимиром Бабенком закінчать свою справу. На жаль, полювання керованими ракетами не вдалося. Відстань до ворога була занадто великою, і керована ракета не досягла мети.

Поки ми чекали свого командира і спілкувалися з бійцем батальйону «Донбас» Анатолієм Грицьковим, до нас підійшов якийсь незнайомий чоловік у військовому однострої і наказав висунутися до п'ятиповерхового будинку, розташованому в декілька сотнях метрів від машинної станції. Ми проігнорували його наказ, оскільки не знали цю людину.

З нами не було нашого командира Томіловича, а він наказав залишатися на місці і чекати його повернення. Екіпаж «Халка» звик підкорятися тільки своєму командирові. І хоч тон і виправка людини, котра віддавала нам наказ, свідчили про те, що це бойовий офіцер і звик надавати накази, ми не могли піти і залишити свого командира. Пізніше з'ясувалося, що цим офіцером був Крайнов Анатолій Анатолійович, позивний Дєд, з окремої

Офіцер батальйону «Донбас» Володимир Бабенко

групи «Купол», що складалася з ветеранів морської піхоти, який взяв на себе роль командира середньої ланки в батальйоні «Донбас». Володимир Бабенко зі своїми хлопцями зробили свою справу, і Денис повідомив, що нам поставили нове завдання: замінити бійців «Донбасу», які зачистили дві п'ятиповерхові будівлі біля залізничної машинної станції. Ми повинні були зайняти одну з двох будівель і утримувати її. Коли ми переходили залізничні колії на станції, командир гранатометного відділення гранатометного взводу спеціального призначення батальйону «Донбас» доброволець сержант Грицьків Анатолій Васильович, який тоді нас супроводжував, радив бути дуже уважними і підказував, де стоять розтяжки, щоб ми часом не підірвалися. Під час перетину залізничних колій ми звернули увагу на одну з розтяжок, яка була натягнута приблизно на рівні грудей — абсолютно невидима тонка волосінь була протягнута від стрілки на шляхах і до ангара.

Нам категорично не радили займати дах житлового будинку. З нього відкривався відмінний огляд навколо, але була дуже велика ймовірність постраждати від артилерійського обстрілу. Бійці «Донбасу» сказали, що краще зайняти п'ятий поверх цієї хрущовки і вести спостереження за містом з висоти. Будівля вже була перевірена та зачищена бійцями «Донбасу», і нам залишалося лише обрати зручні позиції для спостереження і організувати охорону будівлі.

Підійшовши до цих двох будівель, ми побачили, що вони цілком населені, але місцеві мешканці вважали за краще не залишатися в квартирах, а спустилися в підвал. Ці дві п'ятиповерхівки були майже не зачеплені обстрілами. Лише у декількох місцях помітні ушкодження від мін. За невеликим винятком, навіть скло в вікнах будинків залишалося цілим. Це наводило на думку, що в цих будинках жив хтось, кого дуже шкодували бойовики і навмисно не здійснювали обстріли цих будинків. Було схоже на те, що, незважаючи на досить зручне розташування, бойовики не зайняли ці будинки, щоб не викликати вогонь артилерії на себе і не наражати на небезпеку місцевих мешканців. Така неприхована турбота говорила про те, що бойовики бережуть ці будинки, і в них, можливо, живуть ті, хто, маючи можливість бачити

зверху більшу частину міста, допомагали «сепарам» корегувати вогонь по наших позиціях. Денис запросив одну з місцевих жінок, яка мешкала в тому будинку, пройти з нами по двох під'їздах і вказати квартири, з яких виїхали господарі. Оглянувши будинок, Ден прийняв рішення зайняти четвертий поверх. Пізніше ще раз підтвердилася проникливість і передбачення Дениса. На наступну ніч був здійснений обстріл будівлі «Градом», і реактивний снаряд потрапив у квартиру п'ятого поверху, який спочатку планувалося зайняти для спостереження. Практично всі квартири четвертого і п'ятого поверхів були покинуті господарями. Дві суміжні квартири в обох під'їздах четвертого поверху були об'єднані якимось заможним господарем в одну квартиру, яка відповідно мала вихід в обидва під'їзда. Це дозволяло здійснювати перехід з одного під'їзду в інший, не виходячи з будинку. Бійці були розподілені таким чином, щоб вести спостереження навколо всієї будівлі, а також контролювати обидва сходових проходи в обох під'їздах. Розпорядженням полковника нашу групу посилили Прапором, який був призначений помічником Томіловича. Вони разом з Томіловичем організували графік зміни спостерігачів, а Томілович з Алещенком по черзі контролювали загальну ситуацію, надаючи один одному можливість для відпочинку. Також поруч з нами тоді постійно залишався боєць батальйону «Донбас» Ігор Михайлишин — друже Піаніст, і час від часу відвідував друже Камаз.

■ Остання евакуація поранених з Іловайська. «Котел» замкнувся. Многопілля. Розташування штабу сектора «Б».

Це був останній день, коли санітарам вдалося вивезти поранених зі школи в Многопіллі до лікарні у Волноваху. До повного контролю бойовиками й окупантами усієї території навколо Іловайського угруповання залишалися лічені години.

Старший групи 74-го окремого розвідувального батальйону капітан ЗСУ Дракон:

«Коли ми отримали наказ вирушити з Многопілля з пораненими і загиблими хлопцями, я дав команду усім водіям вимкнути фари і рухатись орієнтуючись виключно по задніх стопах машини, яка їхала попереду. Екіпажу нашого бронетранспортеру доводилося багато разів їздити шляхами Донецької області і тому мій водій Даниил дуже добре знав дорогу до Старобешевого.

Перед виїздом я підійшов до водіїв «Уралів» і сказав що вантажівка з «двохсотими» буде рухатись позаду, замикаючи колону. Ті «Урали» були зі складу 93-ї механізованої бригади. Я дуже добре знав водіїв тих вантажівок, бо сам жив у селищі Черкаське Дніпропетровської області, в якому розташовувалась ця сама бригада. Подумки я тоді ще звернувся до загиблих побратимів, які знаходилися в замикаючій нашу колону вантажівці: «Хлопці, останнє для вас завдання — прикрийте нас». Водії обох вантажівок і вантажної «Газелі» були попереджені про те, що колона буде рухатись на максимально можливій швидкості. Розрахунок був на швидкість, несподіваність і Божу ласку. І ми поїхали...

Ми летіли в нічній темряві без фар зі швидкістю 70—80 км/год. Нам було байдуже на будь що, окрім завдання — потрібно вивезти поранених та загиблих до Волновахи. Ми це й робили. З тією швидкістю, з якою ми летіли, нам нічого не могли вдіяти. Потрібно тільки собі уявити, як виглядає в ночі колона з бронетранспортера, вантажної «Газелі» і двох великих вантажівок, які рухаються на шаленій швидкості без світла. Колона-привід. Саме в той момент нам дуже допомогла практика їзди в нічних умовах в районі Мар'їнки і Курахового. Тому ми мчали, як літаки. Вантажні «Урали» за нами ледве встигали. Вилетіли з Многопілля і проскочили Червоносільське, Володарське, Осикове... Мчали по населеним пунктам у темряві так, що мабуть страшно було поблизу дороги стояти. Ворог, навіть якщо і міг нас побачити поруч з собою, не міг зорієнтуватись, що відбувається, і визначити напрямок нашого маршруту. Вночі нас важко було вистежити, бо ми були «невидимки». Міномети намагалися працювати по нас лише десь ближче до селища Новокатеринівка. Вибухи лунали ліворуч перед спуском за селом. Також і після Старобешевого, кілометра два як на Стилу їхати, неподалік від колони впало одна чи дві міни. Але то все було вже марно. Влучити по нас прицільно не було жодних шансів. Єдине, де ми трохи схибили — за Стилою на роздоріжжі потрібно було повернути ліворуч, а ми повернули праворуч. Тому до Волновахи приїхали не за півтори години, а десь за три.

Коли ми вже остаточно зупинилися біля центральної районної лікарні у Волновасі, я підійшов до «Уралу», в якому їхали поранені. Схоже, під час нашого шаленого маршу хлопці, напевно, по всьому кузові літали. Я спитав, чи всі живі? Було помітно, що поранені хлопці були злі, але швидко заспокоїлись і відповіли, що так — всі живі. Для мене це було найголовніше».

27 СЕРПНЯ 2014 РОКУ

■ Огляд знищеної російської колони під Многопіллям

Тим часом на місці знищеної напередодні російської колони під Многопіллям наші бійці збирали свідчення присутності російських військ на території України. Як це відбувалося, згадував боєць батальйону «Дніпро-1» Микола Криворотько:

«Вранці я, Мангуст і Володимир Тугай отримали наказ висунутися на нашому пікапі до місця розгрому ворожої колони, і зняти на відеокамеру, яку дали мені журналісти «Дорожного контролю» Ростислав Шапошніков і Єгор Воробьйов, докази вторгнення російської армії на територію України. Ми непогано розбиралися в російському сучасному спорядженні й озброєнні і з цієї причини саме нас відправили на це завдання. Було дуже важливо якомога швидше зафіксувати усе на місці знищення окупаційної техніки, щоб ці докази якнайшвидше змогла побачити російська і світова громадськість. Для того, щоб матері російських солдатів, які в цей час отримали «похоронки», зрозуміли, що їх діти загинули не на «навчаннях», як заявляв російський уряд, а саме тут — на території України. Загинули за те, що здійснили акт збройної агресії проти українців. Загинули, як окупанти на чужій землі. А від тих, хто потрапив у полон або убитих, кого не змогли забрати з собою, їх уряд взагалі відхрестився.

Прибувши на місце знищення колони, ми побачили, що бійці ЗСУ вже давно збирають вцілілі трофеї, але навіть при цьому факторі доказів належності знищеної техніки Збройним силам Російської Федерації було ще дуже багато. Коли ми дісталися знищеної колони і вийшли з машини, я відразу ж увімкнув відеокамеру і почав знімати. Поруч зі знищеною технікою лежали відірвані кінцівки, фрагменти тіл і трупи в розірваній у лахміття російській уніформі ЕМР-«Літо» — нова зелена піксельна розцвітка російської армії. На місці залишилося і таке споря-

Бійці батальйону «Дніпро-1» Володимир Тугай і Микола Криворотько демонструють знайдену на місці знищеної колони російську амуніцію і зброю. Автор фото Микола Криворотько

дження нового російського зразка, як розвантажувальні жилети марки 6Ш112 і РПС-«Смерш», кевларові шоломи 6Б28 в кавер коліру ЕМР-«літо», бронежилети 6Б23.

У знищених окупантів були також сучасні армійські засоби зв'язку і зброя: автомати АК-74М, виготовлені після 1995 року, ручні кулемети ККП «Печеніг» зразка 2000-х років, а також снайперські гвинтівки СВДС і безшумні гвинтівки ВСС «Винторез». З трьох спалених бронемашин дві виявилися МТ-ЛБ ВМК (російська версія звичайного МТ-ЛБ з встановленим крупнокаліберним 12,7-мм кулеметом «Корд», який використовувався лише в російській армії починаючи з 1998 року) та одна МТ-ЛБ6МА (дуже рідкісний зразок російської модернізації МТ-ЛБ з баштою від БТР-80). Такого відносно сучасного озброєння в українській армії ніколи не було і бути не могло, тому що все українське озброєння складалося з того, що залишилося Україні в спадщину

від Радянського Союзу, було виготовлене до 1991 року. Виявлені нами зразки зброї були ідентичні тим, з яким «ввічливі» окупанти вдерлися в Український Крим взимку цього року.

Дуже багато одиниць стрілецької зброї були оснащені каліматорними прицілами ПКА, ПК-01. На гвинтівках і автоматах були сучасні варіанти прицілів ПСО. Я передав камеру Мангусту, а сам почав на камеру коментувати виявлені нами знахідки.

Також були знайдені осколкові постріли для ручного гранатомета РПГ-7, яких немає в українській армії. Озброєння сепаратистів майже нічим не відрізнялося від того, чим користувалися бійці українських підрозділів. А виявлені нами сучасні варіанти озброєння на місці цієї знищеної колони свідчили про те, що ми зараз маємо справу вже не з так званим «ополчєнієм», а саме зі Збройними силами Російської Федерації.

Дуже багато доказів були розібрані бійцями в якості трофеїв, і мені не вдалося їх тоді зафільмувати на камеру. В подальшому я бачив ці трофеї у солдат, але не міг це зафіксувати, оскільки камери при мені вже не було, а мобільний телефон був повністю розряджений. Зібрані нашими бійцями докази були терміново передані в штаб і далі оприлюднені в засобах масової інформації».

■ Бій в Агрономічному

Того самого дня окупаційними військами була здійснена спроба атакувати селище Агрономічне. Згодом керівник інженерної служби Оперативного командування «Південь» полковник Михайло Ковальський згадував про те, що 27 серпня два російські танка Т-72 вилізли на висоту 204,2 і почали обстрілювати позиції українських військових прямою наводкою. На той момент позиції в Агрономічному вже були підсилені декількома бойовими машинами піхоти зі складу зведеної батальйонно-тактичної групи 51-ї механізованої бригади, на яких були встановлені протитанкові керовані ракети, але ними на той момент мало хто міг користуватися.

Врешті-решт спільними зусиллями бійців і офіцерів 93-ї і 51-ї механізованих бригад за участю бійців і офіцерів 91-го окремого полку оперативного забезпечення атаку було відбито. При цьому особливо відзначилася мінометна батарея 93-ї ОМБр, яка дуже влучно вела вогонь по окупантам з околиці села Грабське.

Полковник Ковальський також засвідчував, що під час відсічі тієї атаки, за наданим їм наказом, було здійснено два постріли з протитанкової керованої ракети. За словами полковника Ко-

вальського, однією з ракет був знищений один з двох російських танків, але свідків цієї події автор книги знайти не зміг. Також автору не вдалося знайти або визначити особу оператора ПТКР, який нібито здійснив той влучний постріл. Жоден з бійців і офіцерів, які тримали позиції в селищі Агрономічне, не підтвердили цього факта. Навпаки, учасники боїв поблизу Агрономічного свідчать про те, що обидва постріли з ПТКР, які здійснили українські бійці під керівництвом лейтенанта Андрія Буняка, не були влучними, і знищеного російського танка ніхто з них не спостерігав. Тож ця інформація підлягає більш ретельній перевірці.

Командир БМП № 513 4-ї роти 2-ї батальйону 51-ї ОМБр Сергій Бучок:

«Біля цвинтаря стояла одна з наших БМП — задом до противника, а передом на Іловайськ. Взагалі-то вся наявна бойова техніка в Агрономічному стояла в обороні на 270 градусів. Ті залишкові 90 градусів — це ферма і дорога біля неї, яка вела у село. Обстріли були постійні. Того дня дуже напружували танки, автоматичні гранатомети і снайпер. Реактивна артилерія лиши проносилась над головами. У цей день з автоматичного гранатомета прилетіло в окоп, який розташовувався під вербою ліворуч від вулиці. Там тоді когось з наших бійців посікло, але я не пам'ятаю, кого саме. Щодо обстрілів, то 27 і 28 серпня 2014 року в Агрономічному практично не можна було голови висунути».

Внаслідок ворожої атаки з боку українських бійців були втрати. Як саме це відбувалося, згадує помічник гранатометника 51-ї ОМБр Дмитро Гащук:

«Я тоді був в одному окопі з бійцем 93-ї ОМБр Іраклієм Кутелія. В нас була оптична труба для спостереження і ми, разом з Іраклієм, займали позицію на спостережному пункті. З нашого окопа ми по черзі дивились в ту трубу і передавали дані Сергію Гаврилишину. Сергій доповідав далі про влучання по ворожим позиціям. Ми здійснювали корегування вогню і давали поправки. Тоді по нашим позиціям частіше за все вели вогонь із сопки ліворуч від нас. Саме звідти лівіше сопки на нас виїхало два ворожих танка. Одного з них, здається, підбили, а другий сховався, але трохи пізніше він знову появився і продовжував вести по нас вогонь. Коли я в черговий раз вів спостереження, мені дуже заважала каска, і я її закинув назад за голову, щоб зручніше було прикладатися оком до спостережної труби. Щойно я подивився

в глазок, як пролунав, як мені тоді здалося, вибух, і я так і сповз вниз окопа. Не знаю, як так вийшло, але було пряме влучання кулі в спостережну трубу. Її просто прошило наскрізь і мені відбило кусок пальця. Майже відразу після цього пролунав потужний вибух. Вибухнула, швидше за все, граната від автоматичного гранатомету, яка осколком поранила мені передпліччя. Іраклій тоді також отримав поранення в ногу. Потім нас на УАЗі доставили до медиків з Агрономічного в Многопілля».

Біля цвинтаря в Агрономічному також була розташована одна з позицій бійців 51-ї ОМБр. Саме там під час обстрілу Олександру Супруненку — навіднику з БМП № 511 — осколок, що влучив, значно пошкодив автомат і вивів його з ладу.

■ Бій бійців батальонів «Херсон» і «Миротворець» в Іловайську поблизу локомотивного депо

Офіцер батальйону «Миротворець» Ігор Беркут:

«Іловайськ. Локомотивне депо. В один із днів, вже майже на заході, трапився ще один випадок. Мене особисто він теж зачепив. Позиція «П'ятизірковий отель» працювала в режимі вулкана. Стріляли цілий день, майже не припиняючись. Пацани були чорні, як шахтарі, але йти на відпочинок або змінюватися категорично відмовлялися. Я, як завжди, з пацанами бігав туди-сюди, вираховували ворожих спостерігачів і пострілювали. Звичайна рутина. З гранатометів і підствольників теж активно працювали. Після відбиття чергової атаки трохи стихло. Розслабилися. Але спостерігачі уважно слідкують за обстановкою. Я собі притягнув транспортний візок, кинув на нього ватник і підігнав його до локомотива. Взяв під контроль свій сектор спостереження, так би мовити зі зручностями, прикриваючись локомотивом. Тут хлопці, хто був поранений, принесли пивка, патронів і крекерів. Краса. Але ось щось не давало спокою. І видимих причин для занепокоєння нібито і немає, але щось не по собі. Я відсунувся буквально на метр праворуч, за локомотив, і тут почув, як запрацювала позиція «п'ятизірковий отель», а потім вибух. По нашим бійцям довбонули з гранатомета. Підібралися поближче і довбонули. Добре, що хлопці своєчасно помітили і встигли вискочити. Контузило, щоправда, всіх. Особливо Шраму дісталося тоді, та й Греку (бійцю батальйону «Миротворець» Віталію Мариненку. — *Авт.*) теж. Але усі живі. Потім ще раз прилетіло туди ж.

А потім нам зарядили в перегородку під стелею. Я так думаю, що хотіли через вікно всередину закинути. Не вийшло. Нам пощастило, але пострілом вибило здоровенний шматок бетону, і цей шматок впав прямо на те місце, де я сидів за хвилину до цього. Мене обдало бетонної крихтою і камінням. Добре, що в касці був і броні. Відбувся легкою контузією. Сиджу я, значить, в купі пилу і нервово посміхаюся, а бійці вже біжать. Вони-то бачили, куди впало. Прибігли, мацають і не вірять, що я цілий. А я дивлюся на цей шматок плити біля себе і каску чухаю. Пощастило нам тоді всім. Але день був хороший, гідний. Втім, як усі дні там.

Але все це було терпимо. Обстріли, перестрілки, навіть відсутність їжі та води. Найбільше давило на психіку, це розуміння, що ми в оточенні. Перший раз про це заговорили ще ввечері 24 числа, на День Незалежності. Знаєте, прикольно, напевно, було дивитися парад по телевізору і радіти, що все це піде на фронт. Ось тільки ніфіга не дійшло, а воно нам було потрібно тоді там, а не в Києві. Я цей парад так і не подивився, навіть в запису. Ненавиджу показушнічество.

Інформації не було. Комбат толком нічого не говорить, відбувається загальними фразами, типу: допомога йде, ведуться переговори, про нас не забули і т. д. Його теж можна зрозуміти — йому все не говорять і він також не все може сказати, але мені доводилося вислуховувати невдоволення підлеглих і навіть не моїх.

Потрібно було щось відповідати, а відповісти було нічого. У підсумку, усі мало не зірвалися з позиції, коли «сепари» запросили шість годин перемир'я. Це був шанс спробувати вийти з оточення, користуючись «тишею». Але ми залишилися на місці».

■ Іловайськ. Тримаємо позиції і чекаємо підтримки

Виконуючий обов'язки командира батальйону «Донбас» підполковник В'ячеслав Власенко:

«Проходив день за днем, а допомоги все не було. Потім на мене по секретному зв'язку вийшов генерал-лейтенант Хомчак і сказав, що старший НАЧАЛЬНИК планує на 28 або 29 серпня провести заходи щодо виведення нас з оточення. Будуть задіяні великі сили артилерії і авіація для прикриття. Противник обіцяє створити для нас «зелений коридор». Звучало обнадійливо, але вірилося мало. Я військова людина і здатний оцінити загальну ситуацію на фронті. Але іншого вибору не було. Увечері я зібрав всіх командирів підрозділів. Довів до всіх отриману інформа-

цію і запропонував обговорити альтернативні варіанти. Уточнив кількість особового складу і наявність справної техніки. Ми нарахували 448 чоловік і 74 одиниці техніки. Це була техніка від легкових до вантажних автомобілів, включаючи пожежну машину. Довелося враховувати і розбиту техніку, яку можна було взяти на буксир. Інакше всіх бійців неможливо було розмістити. Обговорили питання напрямку руху.

Були різні варіанти:

1. Висунутись в пішому порядку в селище Моспине. Захопити його, заволодіти там транспортом і рухатися в бік Волновахи (моя пропозиція).

2. Висунутись на північ, пройти між Харцизьком і Донецьком і потім на Дебальцеве, де були наші блокпости.

3. Рушити на південь в сторону Новоазовська, а потім на Маріуполь. Жоден з цих варіантів не підходив.

Проблема полягала в тому, що наша колона була маломобільною, швидкість руху не перевищувала 10 км/год. Довжина колони становила близько трьох кілометрів. Техніка була частково поламаною. Частину зламаних автомобілів тягнули за собою на буксирі. У разі, якщо б така колона рушила в будь-який інший бік, то противник міг би легко нас наздогнати й атакувати або

Підполковник В'ячеслав Власенко і полковник В'ячеслав Печененко на подівр'ї Іловайської школи № 14. Автор фото Маркіян Лисейко

знищити артилерією. У нас була надія на те, що нашою стороною планується видача полонених російських десантників і нам вдасться вийти через «зелений коридор». З наступного дзвінка генерала Хомчака я отримав інформацію, що російське командування висунуло вимогу — повністю здати зброю і бойову техніку і тільки в цьому випадку вони нададуть нам можливість виходу. Здавати зброю я категорично відмовився, про що довів командирам подрозділів. Вони були повністю зі мною згодні. Бійці були готові прориватися і в разі необхідності вступити в бій».

Командир 5-го відділення 1-ї роти 3-го взвод батальйону «Донбас» Олексій Коваль:

«Школу обстрілювали все інтенсивніше. На нашому напрямку з'явилися ворожі групи з бронетехнікою, але наш розрахунок СПГ-9 не давав їй «розгулятись». Загальні події відбувалися на лівому фланзі, ми ж вартували шлях. Якось глазастий друже Філософ помітив крокуючих на край протягнутої вздовж шляху лісосмуги двох людей, але з причини дуже далекої відстані ідентифікувати цілі не вдалося — не було оптичних приладів. Поки бігали до сусідів-розвідників і позичали у них снайперську гвинтівку Драгунова з оптичним прицілом, підозрілі суб'єкти вже зникли з поля зору.

У Зеленому час від часу гуркотіли танкові двигуни. Декілька разів по селу працювали наші «Гради». Якось друже Філін по рації вирішив поставити нашому взводу завдання: «Сходіть, мовляв, в Зелене і захопіть танчик». Сказано було саме так: «Танчик». Це розпорядження було переказано в прямому ефірі і «сепари», які вже мали наші радіостанції після декількох боїв і наших втрат, мали можливість це почути. Дякую Артисту, який відмовився виконувати цю дурницю. Він відповів, що не поведе своїх людей на забій. Саме тут, на околиці Іловайська, до мене дозвонився мій знайомий волонтер з Дніпропетровська і повідомив, що російські війська перейшли український кордон, захопили Новоазовськ і для нас складається загроза оточення. Артист зв'язався з Філіним, але той відповів, що це усе пусте. А взагалі-то... Ну а що він ще мав тоді сказати?..

Незабаром нам надійшла команда зніматися і підтягуватися ближче до школи. Повернувшись, ми побачили розбитий і спалений у дворі школи автотранспорт. Тут і там воронки з розкиданої навколо землею. Перед школою побачили броньований КрАЗ, який стояв на ободах у величезній калюжі мастила під двигуном. Автівка була дуже посічена осколками. В деяких стелях з'явилися

нові проломи. Навколо школи стояли зруйновані будинки. Привернули увагу і закопчені стіни магазину без даху, в гаражі якого стояв остов згорілої «тачанки» з СПГ. Побачили і нашу, так ніким і не добудовану позицію, густо засипану гільзами від кулемета.

Що ж, почнемо облаштовуватись на старій позиції знову. За добу прилеглу до школи вулицю Ломоносова і найближче перехрестя вже прикривала двохамбразурна довготривала замаскована вогнева позиція з трьома накатами з 150-мм бруса. Бруси були додатково накриті двома стулками металевих гаражних брам і засипані зверху камінням. А над позицією на тонкому флагштоку гордо майорів прапор України. Внутрішні стінки зміцнили листами фанери, а підлогу застелили теплоізоляцією. В розбитих будинках знайшли 50-літровий бак з питною водою і компоти. Боєкомплекту в достатку — готові до життя і бою. Тримати на позиції все відділення не було сенсу, і тому Яша з Максимусом перебазувалися в будівлю школи. Якщо знадобиться, то зможуть швидко підтягнутися.

Не без гордості можу сказати, що бійці 5-го відділення 3-го взводу 1-ї роти батальйону «Донбас» проявили себе як справжні професіонали — дисципліновані і стійкі, які розуміють що і навіщо вони роблять. Дякую вам, брати».

■ Краматорськ. Підтримка

Боєць 42-го батальйону Іван Погорелий:

«Ранок 27 серпня 2014 року бійці 42-го мотопіхотного батальйону згадують з почуттям презирства і глухої ненависті до тих, хто на злітній смузі Краматорського аеропорту вишукував сотню військовослужбовців 42-го батальйону територіальної оборони і ще близько двадцяти взагалі не оформлених бійців. Як згадують бійці, в присутності капітана 1-го рангу Олефіренка, бійцям зачитали наказ прибути в Іловайськ і допомогти «немочним ментам» і «добровольцям», які не вміють воювати. Завдання полягало в тому, щоб прилетіти, три доби попрацювати і повернутися до пункта постійної дислокації. Як згодом з'ясувалося, це була «запланована спроба деблокування Іловайського оточення», яке здійснювалося підрозділами регулярної армії Російської Федерації. От тільки «шановні» Думанський і Оліференко забули нам тоді про це повідомити, хоча на теперішній час можна достеменно стверджувати про те, що вони точно володіли всією інформацією. Спроба виявилася так собі... М'яко кажучи, безуспішною.

Без розуміння ситуації, без мап і з надією на авось... В результаті маємо дванадцять загиблих, більш ніж п'ятдесят поранених — і деморалізація багатьох з виживших... Самогубства, вбивства, психіатричні лікарні... Ось так просто Оліференко і Думанський, на мою думку, знищили одну з гідніших рот Збройних сил України. Скалічіли цілі родини і змінили їх життя на «до» і «після»...»

■ Пункт спостереження біля залізничної машинної станції

В цей самий час наш взвод продовжував вести спостереження з п'ятиповерхової будівлі біля залізничної машинної станції Іловайська. Зранку 27 серпня заворушилися мешканці будинку, продовжуючи підносити до підвалу воду і якісь особисті речі. Мабуть, люди розуміли, що з нашим приходом обстріл будинку — це лише питання часу, і тому намагалися якомога ефективніше обладнати і забезпечити всім необхідним підвальне приміщення. Усі квартири, які були залишені колишніми господарями, були розкриті. В нашу квартиру прийшла жінка, яка, за відсутності господарів, доглядала за цією величезною квартирою. Вона була дуже сильно обурена. Покривало на ліжку в нашій з Віталіком Совою кімнаті було зім'яте, а в залі знаходилися трохи пом'яті простирадла, якими бійці вкривалися на ніч. На її думку, наша поведінка і дії були вкрай неприпустимими. Ми одягнені вкладалися спати і деінде забруднили білизну! Як тепер все це прати, вона просто не уявляла! Води ж то немає! Прям біда та й годі! Своєю обуреною тирадою вона дещо ввела нас у ступор, але, миттєво оговтавшись, Ден у якомога ввічливій і лаконічній формі пояснив жінці, що їй краще піти звідси і залишити свої переймання при собі.

Поки українські бійці знищували російську колону, яка намагається увійти в Іловайськ через шлях від Кутейникового, у нас в п'ятиповерхівці було відносно спокійно. Вдень вільні від несення спостереження бійці ходили по кинутим квартирам і оглядали приміщення на предмет запасних вогневих позицій і в пошуках продуктів харчування. Так вже сталося, що, висуваючись до п'ятиповерхівки, «Халк» з запасами продовольства залишили в депо, і тепер доводилося на місці шукати їжу. На щастя, в квартирах залишалася достатня кількість консервації. В місті вже давно не працювали електричні мережі, і тому в холодильниках усі продукти були зіпсовані і не годилися до вживання. Але ж дещо залишилося. Мабуть, колишні господарі покинутих квартир покидали своє житло поспіхом і не встигли прихопити з собою багато

з того, що заготовили на «чорний день». Серед цих запасів були і консерви, які тоді сталися нам у нагоді. Газовий балон на кухні виявився порожнім, і для того, щоб приготувати якусь кашу або вермішель, нам довелося притягти балон з газом з іншої квартири.

Перебуваючи в той день в спостереженні, я помітив в бінокль дивні темні смуги далеко в полі за містом. Вони розташовувалися приблизно в п'яти-семи кілометрах на захід від Іловайська і нагадували якісь короткі чорні окопи, розташовані паралельно один одному. Я доповів про це Томіловичу. Придивившись уважніше в бінокль, Денис прийшов до висновку, що це сліди випаленої землі після запусків реактивних установок систем залпового вогню. Трохи осторонь від цих смуг на відстані декількох сот метрів розташовувалася рясна лісосмуга. Денис навіть помітив сліди від транспорту, які вели від випаленої землі по полю в напрямку лісосмуги. Мабуть, в ній були чиїсь замасковані позиції. Усі результати спостереження Томілович доповідав, але я не знаю кому. Його здогад про приховані позиції підтвердилися вночі, коли по ним відпрацювала артилерія. Досі для мене залишається загадкою, чиї то були позиції і чия артилерія їх накрила, але, судячи з того, що ми тоді були в оточенні, позиції, швидше за все, були «сепарські», а відпрацювала по ним наша арта. В будь-якому випадку, тоді нам хотілося вірити в те, що це саме так. Хотілося вірити в те, що ззовні йде допомога і наші збройні сили намагаються пробити коло оточення.

Боєць батальйону «Донбас» Людмила Калініна:

«Практично цілий день в школі. Бої. Артобстріли. Все перемішалося. У деяких підрозділах паніка. Періодично зустрічаємо міцно випивших бійців. Подейкують про групу дезертирів, яка намагалася самостійно втекти з Іловайська... В спортзалі нарада всіх старших від присутніх батальйонів і рот, на якій обговорюється рішення про вихід... Моспине, в напрямку Харцизька, або через Кутейникове. Як виходити?

Вмирають поранені. З'являються ще й ще поранені. Наші медики Мурка і Мері ледве впораються і встигають надавати домомогу. Це було щось страшне. Часом здавалося, що це все страшний сон. Марилося, що зараз відкрию очі і все... Я вдома! Але ж ні... Усе насправді відбувається саме зі мною і саме тут. До дому далеко, і не відомо, чи побачу його колись ще раз.

Увечері отримали наказ — батальйонній розвідці, з боєм, спробувати на швидкості пробитися до селища Комсомольське... У взводі усі все розуміли — шанси мінімальні, але можливо про-

рвемося. Колону розвідки очолила «дев'ятка» з Маком-старшим. Наступні ми, на пікапі «Nissan», а потім «мерседес» і машина розвідки другої штурмової роти.

Вилетіли за місто, коли сутінки вже опускалися на землю. Чомусь назустріч мчали якісь машини. Що відбувається? Чути сильний бій. При під'їзді до повороту на дорогу Іловайськ—Кутейникове, там де наші бійці щойно днями відбили блокпост, потрапляємо під обстріл. Трайсера б'ють по нас. Миттєво залишаємо машини і поповзом до бетонних загороджувальних плит на шляху. Там вже укриваються від вогню двоє бійців Андрія Кашуби, які були змушені залишити свою БМП. Один поранений, але все просив:

— Дайте свою машинку! Там у «сепарів» наша бойова машина. Відіб'ємо!

Я перекатом пішла в зеленку, слідом крик:

— Строітєль, обережно! Розтяжки!

Боковим зором бачу натягнуту в сантиметрі струну... завмерла, втиснулася... невже все?

Приймаємо бій, по радіо команда:

— Відходимо!

Машина з Сєвером, закриваючи нас, стає боком. Братик Сєвер прикрив від вогню з кручі.

— Швидше, швидше!

По нас вже б'ють прицільно. Добре, що настає темрява. Це шанс прорватися. По машинах! Сідаємо в транспорт і вирушаємо без включених фар на школу, де нам повідомляють:

— Годину назад блокпост відбили «сепари»...

Я і Масяня залишаємося в школі. Невже все?.. І думки тільки про дітей і маму».

■ Кривавий шлях зведеної групи 92-ї механізованої бригади

У цей самий час далеко за лінією оточення в місті Краматорськ тривали приготування до висування до нас допомоги. Одним з підрозділів, якому належало висунутись до Іловайська, був 42-й мотопіхотний батальйон. Окрім того, в напрямку Старобешевого поспішала на допомогу 1-ша ротно-тактична група 92-ї окремої механізованої бригади. Маршрут цієї групи проходив від Стили через населені пункти Веселе, Новозар'ївка, Колоски і далі повз селища Любівка. Потім колона розділилася. Пропоную читачеві розповіді декількох бійців і офіцерів зведеної 1-ї РТГр 92-ї окремої механізованої бригади про те, що відбувалося під час їх руху.

Боєць 1-ї РТГр 92-ї ОМБр:

«На базі 92-ї окремої механізованої бригади була сформована батальйонна тактична група: 16 танків, самохідні артилерійські установки, бронетранспортери і вантажівки — приблизно сотня одиниць техніки і дві з половиною тисячі бійців. Це була міні-армія з інженерно-саперним підрозділом і медичною ротою. Було дуже багато боєприпасів.

У зону АТО 23 серпня 2014 року з усього підрозділу відрядили 276 бійців, чотири танки, три самоходні артилерійські установки, десять бронетранспортерів і одну бойову машину піхоти. Також у складі колони були вантажні автомобілі матеріального забезпечення. Під Чугуєвим нас посадили в потяг і повезли в невідомому напрямку. Везли добу через Харків на Лозову і Синельникове, а потім на Чаплине. Мета експедиції особовому складу не повідомлялась. Керівником нашої 1-ї РТГр був майор Самойленко».

Боєць 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Олександр Шишкін:

«Довгий марш, не розуміючи, куди і навіщо. Поля змінювалися полями, лісосмуги — лісосмугами. Механіки-водії засипали на марші, і основна бойова задача — не злетіти з шляху в кювет. Ночівлі по 2—3 години: пожувати і заправити техніку, подрімати, якщо вийде. Стоянка і дозаправка в розташуванні української артилерії, яка в 50 метрах від тебе випускає повний залп «Граду» в «той бік», і знову марш — «туди ж». І так чотири доби, останній раз ночували в посадці під Стилою».

До цього моменту колона перенесла декілька легких мінометних обстрілів без втрат, хоч рухалися по випаленій землі і зустрічали на шляху дрантя військової амуніції. Зранку вирушили в бік Донецька. До нього залишалося якихось двадцять кілометрів.

Раптово прилетів гелікоптер Мі-8 і з нього вийшов офіцер, який повідомив, що в семи кілометрах попереду знаходяться позиції російських «Градів». Потрібно терміново відступати. Точніше — уводити колону з-під неминучого розстрілу. Колона повернула праворуч і стала розгортатися по кукурудзяному полю. І тут із лісосмуги вдарили міномети і стрілецька зброя. Колона прямо під час руху відповіла вогнем навмання і вирушила до лісосмуги. Там виявилася позиція українських гаубиць. Виходить, що ми вступили в бій з своїми, які перші відкрили по нас вогонь. Під час цього бою загинув один боєць з нашої колони...

Водій ЗІЛ-131 ТРМ-А 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Андрій Микитенко:

«В ніч з 26 на 27 серпня ми покинули штаб 51-ї бригади і висунулись в темряву. Десь посеред ночі колона зійшла з дороги в поле і зайняла кругову оборону на пару годин. Під час зупинки хто спав, хто ремонтував техніку. Куди їдемо?! — хер його знає, але всі налаштовані по-бойовому: їдемо виручати НАШИХ!!! Під час руху колони одного разу прилітали вертольоти, один Мі зробив посадку, і до нього рушили командири, а інший кружляв навколо колони і двічі дав залп по одній із балочок. На одному із перехресть ми зустріли «Урал» з двома розвідниками 51-ї бригади, які вивозили поранених і повинні були далі нас супроводжувати. Тобто вони стали нашими поводирями.

З моменту вигрузки і початку руху 25 серпня 2014 року о 4:00 від станції Чаплине Дніпропетровської області і до розстрілу колони 27 серпня о 19:30 було близько десяти контрольних точок руху колони. Тож кінцевого наказу ніхто не знав. Наступні точки маршруту отримували лише тільки після досягнення чергової контрольної точки. Двічі після уходу колони з контрольної точки ті місця випалювалися реактивною артилерією».

Медик 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Олександр Кравченко:

«...Потрібно підкреслити, що на той момент паливо в колоні було майже на нулях. Нас тягали, як оту петлюрівську гармошку, по полях, і пальне врешті-решт наближалося до критично низької позначки. Нашу розвідку, яка складалася приблизно з п'ятнадцяти бійців, вів старший лейтенант Дмитро Гамай. Вони рухались попереду колони на бойовій машині піхоти. Наша колона розтягнулася і головуюча БМП розвідки відірвалася кудись вперед і куди вона потім поділася, невідомо. Наші кременчуцькі бійці з 42-го мотопіхотного батальйону згодом розповідали про те, що Усенко вийшов до них, а потім знову якийсь бій і стрілянина, в результаті якої загинуло декілька бійців 42-го батальйону і з ними Володимир Усенко з нашої бригади. Чому наші розвідники вірішили виходити по одному, а не триматися разом, для мене це залишається незрозумілим питанням. ...І ще досі для мене залишається незрозумілим питання — чому колона розділилася?

Майже до самого початку обстрілу ніхто не знав ні куди ми їдемо, ні навіщо ми їдемо, ні де ми їдемо. Тобто від неспинних постійних плутань по Донецькій області вже майже ніхто не орієнтувався, де ми знаходимось. Врешті-решт колона дуже роз-

тягнулася і розірвалась. Взагалі-то керування колоною не було зовсім ніякого. Один вантажний ЗІЛ-131 з Андрієм Микитенком і санітарна машина ГАЗ-66, в якій перебували Валерій Яненко і Володимир Галушко, поїхали в бік Новокатеринівки. Вони потрапили в полон. Валерка такий дуже відповідальний і казав, що не міг кинути машину. В ній було дуже багато матеріальних коштовностей. Машина вже не рухалася, оскільки в ній вже закінчилося паливо, але водій до останнього залишався біля неї, охороняючи машину. Врешті-решт по ній було пряме влучання, і вона повністю згоріла в Новокатеринівці. З приводу розповідей деяких бійців стосовно розбитої медичної роти маю зазначити, що це повна маячня».

Боєць 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Олександр Шишкін:

«...Мапи були тільки у командування РТГр. Військового радіозв'язку не було взагалі. Радіостанції на техніці не працювали. Зв'язок підтримували за допомогою маленьких радіостанцій для рибалок. Були «мотороли», але вони не працювали — не було потрібної прошивки. Мобільні телефони вимкнули тому, що, як нам пояснили, це перше, на що були налаштовані радіоелектронні засоби боротьби ворога, які ретельно відслідковували скупчення мобільних сигналів. Окрім того, потрібно ще додати, що і мобільного покриття практично не було.

Чергову зупинку для відпочинку зробили на якомусь болоті, перепаханому вибухами. Серед ночі знову вирушили. Техніка була не перевірена. З причини доволі частих негараздів з технікою доводилося постійно зупинятися і вирішувати проблему.

Бійці майже не спали з момента початку руху колони. Починала давати знати про себе втома. Після довготривалого безцільного блукання по різним шляхам вночі зупинилися десь під Волновахою в лісосмузі.

Спочатку нашу колону супроводжували гелікоптери, але потім вони нас кинули через загрозу ворожих протиповітряних засобів. Зв'язку між окремими одиницями транспорту в колоні під час руху практично не було. Поміж трьома взводами мого підрозділу зв'язок був лише завдяки моїм друзям, які прямо перед виїздом привезли мені десять радіостанцій, які я роздав командирам бойових машин.

У той час, коли ми повернули з маріупольської траси в бік селища Новозар'ївка, нашу колону обстріляли зі стрілецької зброї. Під обстріл потрапили хвіст і голова колони. Від нерозуміння, що відбувається, ми почали гатити у відповідь, і лише завдяки цим

десяти радіостанціям, які були в колоні, нам вдалося зрозуміти, що то ми стріляємо один по одному. Коли ми потрапили під перший обстріл, то спочатку навіть не зрозуміли, що відбувається.

Потім почався пекельний розлад. Колону ніхто не направляв — самі командири вирішили рухатись під Іловайськ. Для цього потрібно було повернутися на Донецьку трасу, до якої було десять кілометрів. У розвилки на Старобешівське водосховище до колони прибилися розвідники. Рухалися під періодичним обстрілом з мінометів і стрілецької зброї. Кружляли навколо якогось села. Від диму і пиляки у бійців текли сльози і соплі. Захисні окуляри не рятували. Багато хто страждав від алергії. Під час руху в колоні мене двічі здувало вибуховою хвилею з броні. Одного разу добряче приглушило, але свідомість, здається, не втрачав».

Боєць 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Олександр Шишкін:

«Нарешті марш «переможців»! Останній ривок — нас зустріли і ведуть! Куди, навіщо, — не важливо. І ось вся колона рвонула, порушуючи весь порядок маршу, не слухаючи команд! А звідки команди — зв'язку-то в колоні не було, та й навіщо зв'язок: ми ж прямо їдемо!

І ось результат: частина колони поїхала прямо, друга половина — кудись праворуч. Перша частина згоріла під мінометним вогнем, зупинившись в лісосмузі. Наша частина колони гнала по дорозі, поки не підставила бік ворожому блокпосту, який нас і розстріляв.

Але одне зараз я розумію: добре, що з того боку «дебіли» (на цей раз має відношення до медичного діагнозу) теж їхали на війну, не перевіривши нічні канали в прицілах своїх БМД. І ось тут, гудучи усіма мостами, чхаючи, але з усіх сил виносячи нас з-під вогню, і загинув наш 207-й бронетранспортер, врізавшись в дерево. А дерево було вибрано тільки з однієї причини — на дорозі заглохнув ГАЗ-66 наших мінометників, а в машині — свої. Вибір небагатий — або таранити своїх, або дерево. Механік-водій зробив правильний вибір...»

Водій ЗІЛ-131 ТРМ-А 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Андрій Микитенко:

«Під час однієї із зупинок, в районі села Колоски, почався масований обстріл. Колона рушила, під час її руху на одному із перехресть, поблизу села Ленінське, в мій ЗІЛ потрапила кулеметна черга, заклинив двигун, я, вижавши щеплення, з'їхав на обочину дороги, з дальньої лісосмуги по нас вівся вогонь. Коли моє авто зупинилося на перехресті, весь вогонь вороги зосередили на ньо-

му. Мій командир, майор Віталій, позивний Морфій, дав команду: «Покинути авто!» Коли я вискочив із авто, біля мене розірвалася міна, на якийсь час я втратив свідомість. За ЗІЛом, прикриваючись ним, зупинився ГАЗ-66 наших мінометників і за ним танк. На танк заскочили двоє із нашого екіпажу, а Морфій, Рябов та я заскочили в кузов «Шишаріка», де було повно людей. Морфій, тримаючи мене за бронежилет, стріляв по ворогу з автомата. Мій ЗІЛ уже димів. То почало горіти паливо з пробитих бензобаків. Вже темніло і було видно, як до колони тягнуться черги трасуючих куль.

Під час цього обстрілу колона розділилася на дві частини: одна повернула ліворуч, а друга поїхала прямо. На під'їзді до села Новокатеринівка вогонь ворога став дуже щільним. Праворуч, з пагорба, вівся вогонь з різної як стрілкової, артилерійської, так і танкової зброї. На перехресті, на в'їзді в Новокатеринівку, наша частина колони потрапила в чергову засідку. На зупинці для автобусів, під високовольтними стовпами, в лісосмузі були окопи. Як з них, так і з висоти над селом, вівся шквальний вогонь. Ми відстрілювалися з автоматів і бачили, як від наших черг ворог падав замертво. На перехресті був підбитий вантажний «Урал» провідників з 51-ї бригади, бензовоз і ГАЗ-66. В сторону Комсомольського, метрів за 200—300, горів ще один «Урал»-бензовоз. Від прямого влучання вибухнула цистерна на бензовозі, і паливо, палаючи, почало розливатися навколо бензовоза. Один ГАЗ-66, проскочивши перехрестя, в'їхав комусь у подвір'я. Наш «газон» зупинився майже на перехресті, водій був поранений, ми повискакували з кузова, відстрілюючись. Перед ним зупинився ГАЗ-66 «санітарка», витягнувши пораненого водія і замінивши його на іншого, ці два «газони» рушили вперед по вулиці без світла. В цей час на перехресті БТР-70 (розвідки) врізався в дерево, і розвідники, прикриваючись ним, вели вогонь по ворогу. Відступаючи від перехрестя, яке було освітлене вогнем палива із бензовоза, ми пройшли вглиб села метрів 200—300 і наткнулися на наші «газони», де медики надавали допомогу пораненому. Бій відбувався навколо села, майже скрізь. Нам було чути, що вдалині, там куди пішла друга частина колони, теж гриміли вибухи. Підійшла розвідка, і командири, поспілкувавшись, вирішили, що підрозділ розвідки піде огляне територію, а ми залишаємося на місці. Розвідка на чолі з Дмитром Гамаєм пішла вночі з 27 на 28, а потім ми на них наткнулись 29 вночі між Старобешевим і Комсомольским. Цілу ніч навкруги ішов бій. То затихаючи, то розгоряючись з новою силою. З висоти над селом раз по раз було

чути гуркіт техніки та видно черги трасерів в темноту ночі. Вночі, витягнувши з одного з погребів місцевого, ми дізналися, що з 24 серпня навколо села стоять військові Збройних сил Росії, з їхніх слів, Костромська ПДБ. Ближче до ранку на край села, через поле, приїжджав БТР і сигналив, збираючи наших, але по ньому, з висоти над селом, відкрили дуже щільний вогонь з різних видів зброї і він, розвернувшись, поїхав геть».

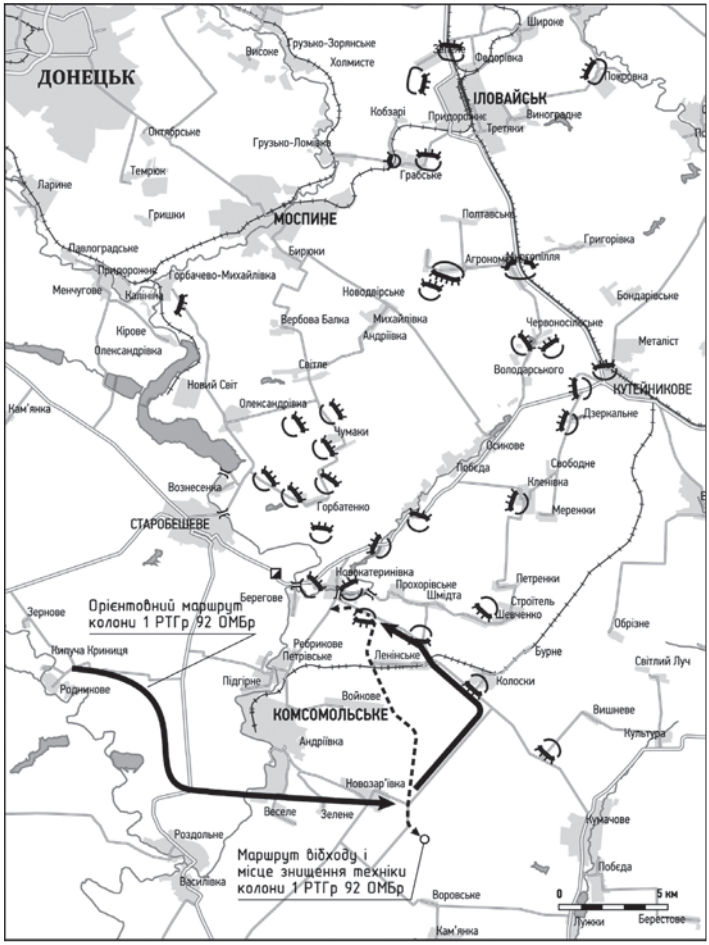

Схема руху колони 1-ї РТГр 92-ї ОМБр 27 серпня 2014 року

Боєць 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Андрій Мудрак:

«Колону обстрілювали ще на підході до села. Я дуже добре пам'ятаю, як наші танкісти перед самим в'їздом у село з ходу вступили в бій, прикриваючи колону. Можу додати, що за Божої ласки і щасливому випадку долі, наш бригадний паливозаправник виявився майже в голові колони. Під час в'їзду в Новокатеринівку паливозаправник рухався прямо за нами. Саме на в'їзді в село, снаряд влучив йому в причеп і підпалив паливо. Деякий час він ще рухався за нами і водій намагався від нас не відставати. Я навіть обличчя його пам'ятаю з розширеними очима. Водій на палаючому паливозаправнику дотягнув до протилежного кінця селища і вже там зупинився. Як я розумію, саме тоді він перекрив шлях для подальшого руху колони. Ми їхали саме перед ним і тому поїхали далі вздовж пагорба. Під час руху пагорби освітлювалися новими вогнями від пострілів у наш бік. Так ми дотягнули до селища Берегове. Якби вся колона розтягнулася вздовж того пагорба, то вважаю, що було б усе набагато гірше».

Водій бронетранспортера Євген Володимирович Семеринський:

«Коли під Новозар'ївкою ми потрапили в засідку, я вже їхав на одному двигуні. Перший двигун, на якому тиск масла на марші ставав все менше й менше, врешті-решт вийшов з ладу. На полі в голові колони наш танк з ходу вразив російську бойову машину піхоти. Майже відразу після цього у танка від влучання ворожого снаряду були пошкоджені оптичні прилади, і вони вийшли з ладу. Незважаючи на це, хлопці встигли ще декілька раз вистрілити майже наосліп. Таким чином танкісти стримали напад на колону і дали колоні можливість трохи відійти. Наші мінометники продовжили рух вперед під постійним обстрілом. Наші три взводи бойової охорони і танк, за яким я прилаштувався в разі чого, щоб причепитися на буксир, відійшли на сусіднє поле і сховалися за лісосмугою, але перед цим потрапили під мінометний обстріл. Десант миттєво здуло з броні від міни, що вибухнула поруч. У вухах почало дзвеніти.

У той момент командир відділення трохи розгубився і команди надавав десантник-гранатометник. Він вигукнув: «Женя, роби, що ти вважаєш сам потрібним!» Я рвонув по всім газам за танком і ми вискочили з зони обстрілу, не відриваючись від танка. Після того розвернулися і зупинилися в затінку. Я запитав у танкіста:

— Чому не відкриваєш вогонь?

На що він відповів:

— Немає команди і немає координат цілі.

Десант залишився на полі і я прийняв рішення повернутися за десантом. Кулемети в моєму бронетранспортері, як тоді з'ясувалось, не працювали. На той момент лише один двигун ледве-ледве рухав БТР. Коли нарешті зібралися за посадкою, виявилось, що зібрали неповну роту. Точніше, лише тих, хто залишився. Нарахували близько 40 человек. З командирів лише Штих і Шевченко. Командира роти немає. Командира тактичної группи немає. За 30 хвилин з'явився командир роти Супрунов і замполіт. Зв'язку зі штабом немає. З командиром тактичної роти Самойленком теж зв'язку немає. Тоді ніхто не боявся. Усі були готові тримати бій, але командир, враховуючи переважаючі сили противника, вирішив відходити. Повстало питання — як? Палива не залишилось. Половина техніки поломана, або виведена з ладу. Було прийняте рішення перевантажитись на КамАЗ і заправити його паливом. Але щойно ми наблизилися до своєї техніки, щоб здійснити цей задум, нас накрили мінометним вогнем і «Градами». Обстріл тривав і не припинявся приблизно з 19.00 до 23.00. Від прямих влучань в техніку вибухав боєкомплект. Над головою висіли квадрокоптери. Ми намагалися зариватися в землю. Усюди поруч крики і стони. Потім щось вибухнуло поруч зі мною і я втратив свідомість. Деякий час я нічого не пам'ятаю. Коли лежав на землі, чув як осторонь пробігла якась група бійців. Тоді я ще не зміг підвестися на ноги. Навколо рвалися боєкомплекти, від чого навіть голови не можна було підняти. Так скінчився день 27 серпня 2014 року».

Водій бронетранспортера 92-ї ОМБр Євген Семеринський також пригадував, що після потрапляння о 17:00 в засідку і масованого обстрілу, який розпочався з трьох боків о 19:00, жодної інформації про ворога вони не отримували. Колону знищували, а у особового складу не було ані зв'язку, ані керівництва. Згідно з розповіддю бійця, командир тактичної групи просто зник.

Медик 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Олександр Кравченко:

«Перед початком розстрілу колони були помічені дві зелених ракети. Коли вже розпочалося пекло, командиру Юрію Даниленку перебило ногу, і я бігав перев'язував бійців, але намагався далеко від Юри не відбігати, щоб стежити за його станом. Тому що я бачив — там серйозна артеріальна кровотеча була. Тому намагався триматися поруч з ним, але постійно доводилося рухатись між пораненими і нашою, вже покинутою на той час, машиною медичної допомоги.

Водій бронетранспортера Рома Бойко каже, що я його відтягував, але я не дуже це пам'ятаю. Пам'ятаю, що відтягав від бронетранспортера якогось тяжкоконтуженого бійця, якого вибухом знесло з броньованої машини. Роман розповідав, що це його відкинуло від БТРа і він тимчасово втратив свідомість, а потім прийшов до тями в той момент, коли в бронетранспортері вибухнув боєкомплект.

Боєприпасів у машинах везли дуже багато, і тому, коли почалися прямі влучання по покинутій колоні, машини і техніка, наповнені боєкомплектами, вибухали дуже потужно. Феєрверки були дуже красиві. На різні боки сипало розлітаючимися набоями, як на святковому салюті.

Я згадую розмову з нашим замполітом капітаном Ігорем Сергійовичем Романцовим — дуже гідна і гарна була людина. Тоді, під час обстрілу, я розмовляв з Ігорем Романцовим і згодом не міг зрозуміти, чому інші офіцери залишили Романцова? Чому він один залишився з бійцями і загинув разом з багатьма іншими? Він єдиний, хто залишився з нами тоді, коли вже хлопців почало рвати на шматки. Честь і хвала йому. Справжній офіцер.

На моїх очах міна влучила в одного з наших бійців і його розірвало на шматки. Неподалік щось влучило в один з танків і від вибуху боєкомплекту в нього відірвало башту і підкинуло її на декілька метрів угору. В цей час над нами було чутно гуркотіння

Замполіт 92-ї ОМБр майор Ігор Сергійович Романцов

літаючих безпілотників. Коли увесь цей хаос розпочався і почалися прямі влучання по людях, капітан Романцов був єдиним, хто залишився поруч з бійцями. Ситуація з офіцерами тоді вийшла однозначно не гарна. Коли в лісосмузі хлопці почали волати: «Де командіри? Де офіцери?»

У мене складається таке враження, що ту техніку намагалися просто подарувати ворогу. Я був біля травмованого хлопця і не бачив цього, але наші бійці розповідали, що невідомо звідки приїхали якісь офіцери і наказали — техніку залишаємо тут вздовж лісосмуги і збираємось усі без техніки в Новокатеринівці. Ночуємо в Новокатеринівці, а зранку буде видно, що до чого...»

Боєць 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Євгеній Семеринський:

«На той момент деякі офіцери все ж залишалися поруч з нами. Віталій Шевченко, Штих, Супрунов, Ігор Романцов. Було запропоновано прориватися до своїх на вантажному КамАЗі, який ще залишався на ходу. Техніку було вирішено підірвати, щоб не залишати ворогу, але ми не встигли цього зробити. В той момент, коли ми підійшли перевантажувати речі з техніки до КамАЗу, розпочався обстріл колони. В колоні на той момент ще залишалися бронетранспортери, танк, бойова варта. Дехто згадує про паніку... Я так не вважаю. Усі були мотивовані добровольці. Так. Дійсно, що залишившись без командира тактичної роти і зв'язку зі штабом, без підтримки артилерією і мінометників, нам залишалося лише прориватися до своїх. Під час цього прориву нас і було накрито ворожою артилерією з трьох боків. Ми тоді опинилися, як мішені у відкритому полі».

Не буду наполягати на достовірності, але один з військових журналістів пізніше описав цей прорив таким чином:

«Танки під керівництвом командира танкового взводу лейтенанта Ярослава Ярового подавили декілька вогневих точок противника і знищили одну бойову машину десанту, в якої вибухнув боєкомлект. Також була підбита ще одна російська БМД. Танк під керівництвом лейтенанта Ярового витримав три влучання, після чого зупинився, загорівся і після четвертого влучання вибухнув боєкомплект бойової машини. Екіпаж у повному складі встиг евакуюватися до вибуху і вийшов до своїх у місто Маріуполь. Самохідні артилерійські установки вийшли на роботу «прямою наводкою», відпрацювали по декількох вогневим точкам і були підбиті. Екіпажі евакуювалися і дісталися шпиталю. Командир

батареї підполковник Ігор Метенко, старший офіцер капітан Володимир Царьов, замполіт майор Віталій Шевченко, командири гармат Іван Гузенко, Артем Звоненко вели вогонь до кінця і стріляли, поки ворог не підбив машини. Офіцери і сержанти отримали тяжкі поранення. Артем Звоненко з екіпажем зник безвісти».

За п'ять діб маршу, з яких дві доби виявились маршем по пеклу, колона 1-ї РТГр 92-ї окремої механізованої бригади просунулась вперед приблизно на сотню кілометрів. Без зв'язку і без чіткої взаємодії з іншими підрозділами. Приблизно сорок кілометрів одному з бійців довелося пройти пішки, рятуючись з-під обстрілів. На момент написання цієї книжки не до кінця визначені загиблі і зниклі безвісти бійці 1-ї ротно-тактичної групи 92-ї ОТБр, але напевно відомо про загибель Руслана Володимировича Батраченка, Юрія Безщотного, Сергія Бризгайла, Антона Бутиріна, Володимира Усенка, Андрія Деребченка, Олександра Карасика, Олександра Карпенка, Василя Лепетюхи, замполіта капітана Ігоря Сергійовича Романцова і Сергія Чорного...

Керівник Антитерористичної операції генерал Муженко В. М. (спогади викладені на власній сторінці соціальної мережі Фейсбук 22 серпня 2016 року):

«Ротно-тактичній групі 92-ї бригади (в кількості понад сотню людей) раніше було поставлено окреме завдання, яке не стосувалося деблокування. Частину 42-го батальйону ми перекинули на гелікоптерах з Краматорська. Це був батальйон територіальної оборони, сотня добровольців, яких перекинули для посилення цього угруповання. Зокрема ми планували посилити за рахунок них ще й угруповання, яке діяло в районі Савур-Могили, — це групу полковника Ігоря Гордійчука.

92-га бригада в силу різних причин не вийшла на посилення. Потім, коли два дні здійснювали пошуки ротно-тактичної групи бригади, коли все-таки знайшли і встановили з нею зв'язок, і почали її вводити, по ній був нанесений артилерійський вогонь. Цей підрозділ згодом опинився практично без втрат, у пункті постійної дислокації 92-ї ОМБр, тобто вони банально втікали з поля бою. Техніка була частково знищена, але ротна тактична група в повному складі без втрат вийшла в район ППД».

Найбільш інформованим офіційним джерелом про події навколо знищення 1-ї РТГр 92-ї механізованої бригади, є звіт слідчої комісії Верховної Ради України. В цьому звіті зазначено:

«Одними із найбільш недосліджених епізодів Іловайської трагедії залишаються події, пов'язані з намаганням деблокування угрупування українських військ. Міністерство оборони України і Генеральний штаб не відповіли по суті на питання Слідчої комісії, що стосуються цієї операції і, під надуманими приводами, відмовилися забезпечити явку на засідання комісії керівника штабу АТО генерал-майора Назарова В. М., а також командирів частин і підрозділів, які брали участь в операції з деблокування Іловайська і залишилися в живих.

У штабі АТО не могли не знати про критичну ситуацію із забезпеченням оточеного іловайського угрупування. Закінчилися 82-мм міни до мінометів, які були на озброєнні батальйонів, практично скінчились патрони, вода і продовольство. Кільце оточення ущільнювалось на очах. Бійці і командири через рідних і близьких намагалися достукатися до політичного і військового керівництва країни і вимагали направити в Іловайськ підмогу. Під Адміністрацією Президента і Генеральним штабом відбулись багатолюдні пікети з вимогами терміново прийняти необхідні рішення. Представники Адміністрації Президента і Генштабу на цих мітингах 28 серпня переконували солдатських матерів і дружин, що допомога йде. А до цього часу 25—26 серпня в районі Старобешеве—Кутейникове вже були розбиті сили 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї окремої механізованої бригади. Командирам іловайського угрупування до вечора 28 серпня не давали команду на вихід, переконуючи, що допомога йде.

А до цього часу 27 серпня під Старобешевим вже догорала колона зведеної ротної тактичної групи 92-ї Чугуївської бригади. Очевидно, що рішення щодо долі іловайського угрупування мало прийматися з урахуванням багатьох факторів, у тому числі фактичної наявності у штабі АТО резервів, а також їх реального стану. Однак, у будь-якому випадку, таке рішення мало ухвалюватися своєчасно і бути адекватним реальній обстановці.

До початку оточення Іловайська військами Російської Федерації первісний задум штабу АТО про оточення Донецька та перекриття траси Шахтарськ—Донецьк втратив сенс. В умовах, коли для повного взяття міста нашими військами не вистачило сил, утримувати частково зайняте місто в умовах масованого вторгнення російських військ і неможливості забезпечення нашого угрупування також не мало сенсу. У такій ситуації невжиття керівництвом АТО своєчасного вирішення про виведення військ з оточення виглядає злочинним. Не менш злочинною виглядає

спроба деблокування іловайського угрупування спочатку силами 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї механізованої бригади, а потім силами однієї зведеної ротної тактичної групи 92-ї Чугуївської бригади, яка після дводенного 160-кілометрового маршу своїм ходом 27 серпня була практично повністю знищена переважаючими силами російських військ під Старобешевим. Нашим воїнам протистояли, як мінімум, дві зведені батальйонно-тактичні групи у складі підрозділу 331-го костромського полку повітряно-десантних військ, 98-ї іванівської дивізії повітрянодесантних військ, 19-ї окремої мотострілкової бригади (г. Владикавказ), 8-ї окремої мотострілкової бригади (населений пункт Борзой), 31-ї ульяновської і 56-ї камишинської окремих десантно-штурмових бригад Збройних сил Російської Федерації і не менше 500 бойовиків незаконних збройних формувань.

На питання про втрати в цих операціях ні Міністерство оборони, ні керівник Генерального штабу ніяких відповідей не дали. Подальші дії керівництва АТО щодо операції з деблокування іловайського угрупування, що передбачали проведення такої операції 1—2 вересня, носили швидше відволікаючий характер і нагадували димову завісу, поставлену з метою виходу із зони відповідальності міністра оборони Гелетея В. В., керівника Генерального штабу Муженка В. М. і керівника штабу АТО Назарова В. М.».

■ Планування виходу з Іловайська

Заступник командира 1-го взводу 1-ї штурмової роти батальйону «Донбас» Дмитро Єсаулов:

«Генерал Хомчак пропонував вивести батальйони з Іловайська, зняти опорні пункти і перегрупируватися для розриву оперативного оточення ще 25 серпня. Генштаб не дозволяв. 26 серпня вночі Генштаб наказав вивести ракетні системи залпового вогню, які і пішли. 27 серпня Хомчак, оцінюючи ситуацію, фактично послав до біса Генштаб і наказав батальйонам готуватися до виходу. Я особисто був присутній при цій розмові.

Усі наші доповіді після розвідувальних виходів про укріплення противника і стисканні кола оточення були ігноровані Генштабом з попередженням про переказу нас до трибуналу. З 26 серпня не було жодного конкретного наказу від Генерального штабу. Муженко і Гелетей лише кричали по зв'язку: "У вас все є! Тримайтеся! Колони до вас вже вирушили!"»

Доброволець батальйону «Донбас» Ігор Гевко:

«Тоді було близько 22:00 і вже достатньо темно. На дворі майже ніч. У цей самий час наша штурмова група батальйону, згідно з планом підполковника Власенка, мала висуватись до Многопілля через ворожі позиції шляхом Іловайськ—Кутейникове. Ми мали рухатись безпосередньо шляхом через укріплений район, захоплений ворогом на південно-східній частині міста. Усі бойові машини піхоти, які увесь час підтримували нас у місті, відмовились рухатись в голові. Друже Тур прийняв рішення їхати попереду усіх у голові цієї колони. Він тоді їхав у машині поруч зі мною. Колона зрушила з місця від школи і повільно потягнулася на виїзд з міста. Швидкість 5 км/год. Видимість — майже нульова. Слід зазначити, що освітлювальні прилади на транспорті не вмикались. Попереду усіх крокує боєць з ліхтариком в кулаку і підсвічує усім позаду напрямок руху. Колона хоч і рухалась дуже повільно, але до темряви ще додавались хмари пиляки. Ми повільно рухаємось вулицею Ломоносова, і я тоді запитав у Тура: «А куди ми зараз їдемо?» Він відповів: «Звісно, куди. На вихід. До Многопілля». Тоді я знову запитав: «Друже командир, а який у нас маршрут? Маю знати, бо ми зараз ризикуємо отримати першу кулю». Тур відповів: «Рухаємось скрізь блокпости, які ми взяли і віддали. Потім прямим шляхом до Многопілля». Тоді я трохи засмутився і спитав: «Тобто рухаємось колоною через зайнятий укріпрайон на околиці міста? Це входить в план?» Відповідь: «Ну да. Цілком можливий вступ в бій і прорив з боєм». Мене це знову таки трохи збентежило: «Так ми цього не змогли зробити декілька разів вдень! Які шанси, що вдасться вночі? Ми зараз маємо пробити шлях, загороджений бетонними блоками, з боєм на своїх цивільних машинах?» Тур відповів, що типу того. Наказ. Ми продовжуємо рухатись далі. Я хоч і був у складі штурмової роти, але часто користувався ручним гранатометом і тому більш менш розумівся на цій зброї. Я зауважив Туру: «Командир, ти зараз шлях бачиш? Ні. А ворог на захищених укріплених позиціях зараз дивляться на нашу колону і поцілює в головну машину. Я бачу силует людини з гранатометом на опорнику. Ти його бачиш?» Командир відповів, що не бачить. «От ти його не бачиш, а він тебе бачить». Тоді Тур переказав по рації: «Колона, стоп!» Він зрозумів, що зараз нас просто знищать без будь-якого шансу. Тур спитав: «А що тоді робити? Це ж наказ виконуючого обов'язки командира». Я відповів: «Командир, в тебе за спиною десятки, а то і сотня хлопців, яких зараз можуть перебити, як баранів,

якщо ми продовжимо рух. Приймай рішення». Тур прийняв рішення розгорнути колону і повернутися до штабу в школу. Під час повернення друга радіостанція, яка була на зв'язку з Філіном, розривалася запитами: «Тур, ви де? Тур, відгукнись!» Командир відповів, що повертає колону на базу дислокації, оскільки шлях перекритий. Рація почала видавати погрози трибуналом за невиконання наказу, але Тур у відповідь вигукнув щось нецензурне і вимкнув рацію. Нагадаю, що це була ніч з 27 на 28 серпня 2014-го. Так ми повернулися до школи».

Виконуючий обов'язки командира батальйону «Донбас» полковник В'ячеслав Власенко:

«Увечорі 27 серпня 2014 року я викликав командира 1-ї штурмової роти капітана Сергія Олександрвича Петрова і поставив йому завдання — силами штурмового загону знешкодити засаду, яка перешкоджає виходу з Іловайська в бік Многопілля. Завдання полягало в розблокуванні шляху для подальшого виходу підрозділів з Іловайська до загальних сил в Многопіллі. Я надав такий наказ саме нашим штурмовикам, оскільки це була саме їх робота. Їх цьому навчали і вони завжди, під час попередніх наступальних дій, виконували подібні завдання і завжди були до них напоготові. Штурмова група висунулась до ворожих укріплень, але невдовзі до мене на зв'язок вийшов капітан Петров і доповів, що виконання завдання неможливе, оскільки, згідно з візуальним оглядом, ворог готовий до наших штурмових дій і гарантовано виконати завдання неможливо. Я наполягав на виконанні наказу і попереджав капітана Петрова про відповідальність, але, врешті-решт, штурмова група в бій не вступила і повернулась до школи. Звісно, що, як командир, я був невдоволений невиконанням наказу. З цієї причини, наступного дня я відрядив майора Ніколова зі штурмовою групою в бік селища Грабське для перевірки і прикриття цього шляху під час виходу загальних сил з міста Іловайськ, що і було виконано».

■ Спостережний пост у п'ятиповерховій будівлі поблизу залізничної машинної станції

Після заходу сонця я спостерігав за спалахами і здіймаючим заревом у далекій лісосмузі, яка вдень здавалася нам підозрілою. Після декількох залпів і серії потужних вибухів лісосмуга почала «детонувати». Схоже, артилеристи дуже вдало

обрали ціль і влучно її вразили. Далека лісосмуга палала декілька годин, після чого став помітний рух вантажного транспорту на місці згарища. Також візуально чітко проглядалися стовпи пилу, а потім і спалахи, але вже ближче до міста.

Схоже, чиясь артилерія відпрацьовувала усі підрозріли лісосмуги західніше Іловайська. На той момент ми були настільки впевнені, що підтримка здійснюється і приймаються певні заходи по деблокуванню нашого оточення, я був стовідсотково переконаний, що це саме українська артилерія знищує ворожі позиції...

Боєць 73-го МЦ СпС Палаш:

«В ніч з 27 на 28 серпня поблизу Многопілля загинув капітан другого рангу Валентин Заграничний з позивним Морячок. Його групі було наказано провести розвідку навколо Многопілля і хутору Червоносільське. Після отримання наказу Валентин прийшов до мене і до Трассера. Він хотів додатково долучити і наші

Заступник командира загону спеціального призначення з повітрянодесантної підготовки капітан 2-го рангу (посмертно) Валентин Анатолійович Заграничний

групи до цього завдання, але ми сказали, що сенсу в цьому немає, оскільки ми там вже були, і є інформація про те, що там будуть рухатися ворожі сили й обов'язково будуть влаштовані засідки. Валентин був колишнім десантником і дотримувався правила: «Поки ми є — неможливих завдань не буває». Його група вирушила вночі, і на околиці Червоносільського група зіткнулася з ворогом, і внаслідок бою один боєць отримав поранення в ногу, а Валентин Заграничний загинув. Також під час того зіткнення зникли безвісти заступник командира групи Олег Мединський з двома бійцями. Лише частина цієї групи у складі чотирьох бійців вранці повернулася в Многопілля, і вони доповіли, що Морячка вже немає.

28 СЕРПНЯ 2014 РОКУ

■ Многопілля

Боєць 73-го МЦ СпС Палаш:

«Вдень 28 серпня 2014 року було оголошено про тимчасове припинення вогню. Тоді було прийняте рішення знайти і забрати з поля бою тіло Валентина Заграничного. До Червоносільського вирушив керівник нашої групи Володимир Костюк з групою бійців, серед яких був і я. Також до нашої групи долучили трьох бійців групи Заграничного, які повернулися з того бою і могли вказати місцезнаходження Валентина. Неподалік від хутору Червоносільське ми знайшли тіло нашого побратима і доставили його до школи в Многопілля».

■ Розбита колона 92-ї ОМБр

Водій бронетранспортера Євген Володимирович Семеринський (неподалік від міста Комсомольське):

«Коли вночі з 27 на 28 серпня вибухи вшухли, я гучно вигукнув, щоб знайти хоч когось. Поруч нікого не знайшлося. Тоді я прийняв рішення наздоганяти групу, яка деякий час тому пробігла повз мене. В кінці посадки я ще побачив двох глухих контужених бійців з нашої колони. Ми разом почали виходити по темному на гавкіт собак у напрямку міста Комсомольське. Діставшись вранці населеного пункту, зупинили цивільну машину. Місцевий мешканець добре знав ситуацію навколо і допоміг нам дістатися до бійців одного з добровольчих підрозділів. Там ми побачили наш вантажний автомобіль ГАЗ, який був завантажений до верху боєприпасами. Також зустріли і водія вантажівки наших мінометників. Там же був і переляканий мобілізований лейтенант. Я зв'язався з командуванням одного з підрозділів 92-ї бригади. Нам було наказано прориватися до міста Чугуєв. Від

розвідки я дізнався про розташування «сепарських» блокпостів, завдяки чому нам вдалося їх оминути».

Водій ЗІЛ-131 ТРМ-А 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Андрій Микитенко:

«На світанку, близько десяти чоловік — медики з пораненими — залишилися в погребі, а потім, під вечір, потрапили в полон. Перевіривши весь боєкомплект, Морфій взяв на себе командування і наказав відходити групами через поле з соняшником у сторону міста Комсомольське. Я, Рябов, Морфій та ще один солдат (ім'я не пам'ятаю, знаю, що саме 28-го у нього був день народження, бо коли повзли по полю, він говорив, що в нього сьогодні свято) відходили останніми. Коли повзли по полю, по нас вівся вогонь з міномета, та коли Морфій наказав витягнути акумулятори з телефонів, обстріл припинився. Біля нас проскочила БМП, ледь не наїхавши на нас, і коли вона вискочила з поля, на край села, по ній з висоти відкрили вогонь. Вона розвернулася і поїхала назад. Пізніше ми дізналися, що вона була з 42-го мотопіхотного батальйону. Коли ми дісталися до лісосмуги, командир оголосив привал. З лісосмуги нам було добре видно висоту над селом і розвилку Старобешеве—Іловайськ—Новокатеринівка, на якій диміли спалені машини. Ми бачили, як на висоті росіяни вивішували українські прапори на техніку, і коли з села та з очеретів до них виходили наші бійці, вони розстрілювали їх майже в упор».

■ Ранок. Місто Іловайськ. Залізнична машинна станція

Перед самим світанком розпочався черговий обстріл з боку бойовиків. Ворожа артилерія намагалась завдати удару по залізничній машинній станції, яка майже впритул прилягала до наших п'ятиповерхівок. Один з «Градів» влучив поверхом вище нас у квартиру даішника, яку я оглядав напередодні. Влад Безпалько доповідав з сусіднього під'їзду, що до них у вікно теж щось прилетіло і вибухнуло, але, на щастя, ніхто не постраждав.

Боєць батальйону «Донбас» Віталій Фоменко:

«Взвод Віталія Яцика кожної ночі ніс варту на шкільному подвір'ї ліворуч від медпункту. На мою зміну прийшлися три обстріли «Градом». Сховатися практично ніде. Під час одного з обстрілів ми впали під стелю медпункта... Вуха глушить тупотіння «Градів»... у голові згадувалась мама, яка пішла з життя ще до війни: «Господи, спаси...» І тут мій слух ріже молитва «Отче

наш». Це друже Беседер впав на мої ноги і, обіймаючи їх, читає молитву... Після того він ще казав: «З Касаткою на варту більше не стану. Тому що майже постійно за ним «Гради» прилітають».

Останній день перед виходом ми несли варту з другом Бангом неподалік залізничної машинної станції. Тоді «Ураган» спрацював і зачепив частину п'ятиповерхівки, яка майже впритул примикала до залізниці. Ми встигли лише закотитися під залізничну цистерну, яка стояла на рейках на залізничній машинній станції. Осколки від будівлі падали прямо по порожній цистерні над нами, і це викликало дуже неприємний звук».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Складно сказати, чи то вівся вогонь навмисно по домівках, чи то були недольоти по машинній станції, де займали позиції бійці гранатометного взводу батальйону «Донбас». Не виключено, що місцеві мешканці повідомили сепаратистам про те, що в будинку займають позиції українські військові, і тим самим навели вогонь на свої будинки. Можливо, розраховували, що «визволителі» прийдуть и виженуть нас з будівлі, а «визволителі» вирішили, що краще буде розвалити будинок. Переможців не судять. Потім можна буде списати на бандерівців, які підірвали будинок разом з цивільними. В цій частині міста це були єдині багатоповерхові будинки, і вони дуже виділялися на тлі будівель приватного сектора. Як би там не було, але ми благополучно витримали обстріл і продовжували стежити за обстановкою з найвищої з усіх можливих позицій зайнятої нами частині міста».

■ Локомотивне депо. Іловайськ

Офіцер батальйону «Миротворець» Ігор Беркут:

«Пізно ввечері біля комбата зібралися всі офіцери. Радилися, що робити далі. Висловлювалися всі, але було зрозуміло, що ми цю позицію не втримаємо. Патронів залишалося по два боєкомплекту на кожного бійця і все. Про їжу і воду мовчу. Ми вже звикли, що їх немає. Було прийнято рішення вночі, поставивши до відома «Донбас» і військових, щоб вони орієнтувалися, що нас там вже немає і ми оголили фронт, на автобусах виходимо з міста путівцями, спішуємося і групами з попередньою розвідкою намагаємося вийти до своїх. Були досить великі шанси на успіх. Тотального контролю за територією не було. А по цілині, обходячи автомобільні шляхи, були хороші шанси вийти. На

тому і порішили. Визначили напрямок руху. Довели рішення до особового складу, і всім відразу стало легше. Всі побачили кінцеву мету і готові були до неї рухатись. З'явилася визначеність.

До речі, в той вечір я перший раз за пару днів вийшов на вулицю. І як було прекрасне зоряне небо. І як було приємно усвідомлювати, що не треба боятися прильоту міни або «Граду». Остерігатися, звісно, що треба. Розслабитися до кінця не вийшло, але все одно, було класно. І свіже повітря. Без запаху мазуту, соляри і порохового гару. Чудовий момент.

А потім нас знову зібрав комбат і сказав, що все відміняється. Домовилися великі дядечки про «коридор». Ми теж зраділи. Ми тоді ще не знали, що це за «коридор» і що буде.

Ну а сам вихід описувати не буду. Це важко, навіть зараз. Ми недорахувалися одинадцять бійців. Нікого звинувачувати не буду, хоча дуже багато питань декому плоставити хочеться. Сподіваюсь, життя поставить все на свої місця. І ті, хто там залишився, не дадуть забути про це. Ми заплатили дуже велику ціну за чужі помилки і прорахунки».

Командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук:

«28 серпня у нашого підрозділу ситуація склалася критичною. Води немає. Їжі немає. Ті пятнадцять сухпаїв — ніщо для сотні бійців. Я підрахував боєкомплект і в мене залишалося на півтори доби. Я вийшов на зв'язок зі школою і пояснив, що так не буває, як в анекдоті: «В мене скінчилися набої!» — «Андрію, ти ж доброволець!!!» І кулемет застрочив знову».

Взагалі склалася така ситуація, що потрібно або прориватися з боєм, або щось думати з боєприпасами. Мені відповіли, що нас вже тиждень годують обіцянками про те, що до нас рухається підкріплення Національної гвардії і везуть смачну вечерю з боєприпасами. Але ж я розумів, що вірити і розраховувати можна лише на те, що в тебе є на позиції.

І ось по рації переказали, що Хомчак веде перемовини про те, щоб нас вивели. З приводу думок про Філіна хочу сказати, що він робив свою справу, як міг. Не краще і не гірше, ніж інші командири і керівники штабів. За усім багатством вибору — він у нас на той час був дуже обмеженим. Так. Нам дивляться в спину з висоти подій річної давнини і говорять: «А ось я зробив би по-іншому!» Але реальність прозаїчно розбивалася об факт, що людей, здатних приймати такі рішення, там практично не було. Ми визначилися, що Філін на себе взяв усю відповідальність і усе керування.

Все! Я замикаюсь на командирі і слухаю лише його. Накази ніхто не відмовлявся виконувати. Зараз багато «розумників», які нас критикують, але вони навіть не знають, як і що відбувалося.

Особисто я приймав рішення, ґрунтуючись на тій інформації, яку мав. Як командир батальйону, я вагався між тим, що потрібно виконувати поставлений бойовий наказ і потрібно рятувати бійців. Я підтримував зв'язок з людьми, які постачали мене інформацією, що відбувається навколо нас, про становище й угруповання ворога... І мені був запропонований варіант — евакуація. Але ми повинні розуміти, що тією технікою, яка у нас була, зробити евакуацію я не міг. Весь маршрут мені малювали через поля, і не маючи місцевого провідника, я б просто не вивів батальйон у призначену точку. У мене було три Паза-УАЗа, а ця техніка не призначена для евакуації особового складу по бездоріжжю. Я цей маршрут категорично відкинув. Тим більше, що на рівні президентів офіційно була розмова, і було заявлено про те, що оточеному угрупованню забезпечується «зелений коридор». Крім цього була домовленість командирів угруповань, які представляли війська, про те, що наші військовослужбовці віддають полонених російських десантників — близько 50-ти. І в обмін на передачу російських десантників нам дають піти. Це було за станом на 21:00 28 серпня 2014 року. Станом на 5:00 ранку 29 серпня ми були готові до виходу, і я віддав наказ на початок маршу. Але після того, як я доповів, що ми готові до залишення району, почалися переговори, після яких стали міняти початкові умови самих переговорів. Аж до того, що військовослужбовців потрібно було віддати відразу. Також вимагали, щоб ми віддали всю нашу зброю, всю важку техніку і виходили, грубо кажучи, покривши себе ганьбою».

Тим часом у нас у п'ятиповерхівці виникла проблема з майже посівшими акумуляторами до радіостанцій. Для зв'язку зі школою і поміж собою необхідно було зарядити акумулятори до рацій. В будівлі, яку ми тримали, як і в усьому місті, електрична мережа не працювала. Для того, щоб зарядити акумулятори, потрібно було знайти найближчий працюючий бензиновий або дизельний електрогенератор. З останніх повідомлень в ефірі ми дізналися, що почалися перемовини нашого керівництва з бойовиками і росіянами. Денис Томілович прийняв рішення залишити в будинку Сергія Алещенка за керівника групи, а сам разом зі мною вирушив у депо до бійців батальйону «Донбас», щоб зарядити радіостанції. Зв'язок з Прапором вирішили підтримувати

по мобільному телефону, хоч телефони тоді також були майже розряджені, і мобільний зв'язок працював з великими перешкодами, але іншого варіанту на той момент просто не було. В супроводі бійця «Донбасу» ми перетнули залізничні колії і вийшли до одного з ангарів на машинній станції. В ангарі знаходилися декілька бійців «Донбасу», з яких я запам'ятав лише Едуарда Урумяна з позивним Апостол. Хлопці гостинно пригостили нас чаєм і цигарками. Від автомобільного прикурювателя однієї з машин, яка стояла в ангарі, мені пощастило трохи зарядити свій телефон. У цих бійців був добре налагоджений зв'язок зі штабом у школі, і ми дізналися від них про останні новини.

Що стосується зарядки радіостанцій, то нам порекомендували звернутися в адміністративний будинок на виїзді зі станції. По дорозі туди я заскочив у «Халк» і перевірив стан акумулятора. Після випадку в боксі, коли посів акумулятор, я почав перейматися з цього приводу. Машина майже дві доби простояла без руху і могла знову погано заводитись. Коли я переконався, що «Халк» завівся, як годинник, то це мене заспокоїло. Пересуваючись по території машинної станції, ми з Деном постійно чули автоматичні черги і постріли, що лунали неподалік. Тому і намагалися переходити від будівлі до будівлі максимально обережно.

Приблизно по обіді до нас надійшла інформація, що в результаті переговорів з бойовиками досягнута домовленість про припинення вогню після 17:00. Діставшись потрібної нам будівлі, ми побачили, що двоповерхова адміністративна будівля була зайнята кількома десятками бійців. Що то був за підрозділ, ми тоді не знали, але це не мало ніякого значення. На той час усі поділялися на своїх і ворогів. У будівлі перебували свої.

Зі школи нам надійшла вказівка — усім підготуватися до виїзду. Нам гарантують вихід з міста, але поки що слід залишатися в п'ятиповерхівці і чекати команди для переміщення до залізничної машинної станції. Ми з Деном продовжували заряджати радіостанції та телефони на станції, а хлопці в будинку чекали команду на відхід із зайнятої ними будівлі.

Здавалося, що ці кілька годин очікування тягнулися цілу вічність.

Після п'ятої години вечора дійсно настала незвичайна тиша. Жодного пострілу або вибуху. Впродовж кількох годин після оголошення тиші ми всі чекали команди зі школи.

Вже починало сутеніти, і ми нарешті отримали наказ: усій групі зібратися і приготуватися до організованого виходу колони

з Іловайська. За командою Томіловича, Прапор й інші хлопці підтяглися від п'ятиповерхівки до «Халка». Уклавши речі в машину, ми приготувалися покинути Іловайськ.

До залізничної машинної станції почали підтягуватися автомобілі з бійцями, які також готувалися до виходу. Хтось з хлопців з «Донбасу» намагався запустити двигун якоїсь іномарки, здається БМВ, але у них нічого не вийшло. Коли стало зрозуміло, що машину не полагодити, з КамАЗа роти охорони «Донбасу» зіскочив юний боєць. Це був боєць батальйону «Донбас» Гордій Кіктенко з позивним Банг. Аби не допустити, щоб автомобіль залишився «сепарам», юнак ножем спустив йому все шини і розбив всі стекла. Як дитина, він стрибав по даху і капоту машини і примовляв: «Так не діставайся ж ти нікому!» Його нестримний порив позбавити ворогів машини дуже бавив бійців, які знаходилися в КамАЗі. Всім було цікаво дивитися на цього спритного і гарячого юнака. Хто б тоді міг подумати, що це були останні години життя Банга...

Невдовзі підтягнулися ще хлопці з «Донбасу» і відігнали пожежну машину, що стояла поруч з нами...

Перебуваючи в оточеному місті, ми не знали, що напередодні вдень під Старобешевим була розгромлена колона зведеної роти 92-ї бригади, завданням якої було деблокування нашого оточеного угруповання. В цей день на тому самому напрямку здійснював свій трагічний марш і 42-й мотопіхотний батальйон. Колона 42-го батальйону так само, як напередодні бійці 92-ї бригади, рухались до Іловайська, як сліпі кошеня, які зовсім не розуміли, куди і навіщо їх відрядили. Підрозділи мали лише дуже ілюзорне розуміння свого завдання і, абсолютно не орієнтуючись на місцевості, потрапили в пастку, вибратись з якої пощастило не всім.

■ Розгром колони 42-го мотопіхотного батальйону

Напередодні хлопцям довелось спати на цементній підлозі краматорського аеропорту — виходити на вулицю заборонялось, бо ось-ось мав надійти наказ про вирушення у похід. У коротких поодиноких спогадах і публікаціях у мережі коротко згадувалося про те, що о 9:00 ранку 27 серпня група 42-го батальйону завантажилась у три гелікоптери Мі-8 та прибула до села Березове Мар'їнського району Донецької області. Настав час розповісти читачам, як це відбувалося насправді, тому що це варто вашої уваги.

...Групи поспіхом вантажили речі, зброю і повзводно завантажувалися в гелікоптери. Коли була надана команда на зліт, з'ясу-

Гелікоптер, що упав від перенавантаження з бійцями 42-го мотопіхотного батальйону 27 серпня 2014 року

валося, що залізні птахи не можуть підвестися вгору з причини перевантаження. Пілот першого з трьох гелікоптерів прийняв рішення здійматися в повітря з розгону, як це зазвичай роблять літаки. Розігнавшись по літній смузі, гелікоптер хоч і з дуже важкими потугами, але спромігся відірватися від землі і піднятися в повітря. Діючи за прикладом першого пілота, такі самі маневри здійснили і два інших гелікоптери. Що відчували бійці, які летіли в переобтяжених Мі-8, можна собі лише уявити. Ризик впасти був кожної миті в усіх трьох транспортниках, але впав, на щастя, лише один борт № 58.

До речі, подейкували, що це було вже не перше падіння саме цього борта. За неофіційними даними, йому вже доводилося виконувати подібні «кульбіти», але його швидко відновили.

Падіння борта № 58 з бійцями відбулося поблизу селища Оленівка під Донецьком. Гелікоптер впав майже на позиції українських артилеристів, ледве не зачепивши гармату однієї з САУ. За однією з версій, спрацював людський фактор і пілот не впорався з керуванням, але, скоріш за все, це лише спроба покласти відповідальність на пілотів і відвести її від тих, хто відрядив перевантажені борти в напрямку Іловайська. Особовий склад разом з екіпажем складав 29 чоловік (за іншими даними 27 осіб). Серед них дві розвідувальні групи «Харків» і «Луганськ», які складалися з шістнадцяти бійців (за іншими даними, двадцяти

бійців). Також на борту були декілька бійців 8-го окремого полку спеціального призначення. Бійці 42-го батальйону Андрій Черевко й Олександр Бунін безпосередньо були в числі тих, хто летів саме в цьому гелікоптері. Також серед тих, хто перебував на борту під час його падіння, була дівчина Валентина Мосякіна. Майже усім, хто перебував на той час у залізному птаху, надзвичайно пощастило. По-перше, усі залишились живі, хоч і були травмовані з різним ступенем важкості. А по-друге, в гелікоптері було дуже багато боєкомплекту, який, дякувати Господу, не вибухнув під час падіння. Після падіння з-під уламків гелікоптера, хто самотужки, а хто за допомогою інших, дісталися дев'ятнадцять середніх і легкопоранених бійців. Ще вісім бійців з тяжкими травмами не могли самостійно вибратись, і їх винесли за допомогою вцілілих. Усіх поранених, включаючи екіпаж, було завантажено на два залишившихся борта і доставлено в Дніпропетровськ...

Тут розташовувався базовий табір батальйонно-тактичної групи 51-ї механізованої бригади. Штурмовій групі було додано три БМП-1, одну БМП зв'язку та вісім автомобілів «Урал» та ЗІЛ

Боєць 42-го мотопіхотного батальйону «Рух опору» Іван Погорелий. Автор фото Віталій Лівадний

разом з водіями, а також посилено групою супроводження — розвідки. Під час виїзду з лісосмуги, в якій розташовувався табір 51-ї ОМБр, по колоні було завдано першого мінометного обстрілу з 2Б9 «Васильок». Колона вирушила на Докучаєвськ і блукала манівцями цілий день під періодичним обстрілом диверсійно-розвідувальних груп супротивника з автоматів та мінометів. Ніч з 27 на 28 серпня спіткала групу на соняшниковому полі неподалік від дороги між селищами Новокатеринівка і Колоски. Один з бійців батальйону, Володимир Донос, пізніше докладно описав те, що сталося вночі та ранком:

«Їхали на «Уралі». Попереду і позаду рухались бойові машини піхоти, але перша бойова машина заглохла ще під час маршу. Намагалися відремонтувати і десь близько години стояли. Поки лагодили, почався прицільний обстріл з мінометів... Треба було шукати укриття, а комусь несправну бойову машину піхоти залишати не хотілось. То ми її власноруч підірвали. Блукали потім манівцями півночі. Складалось таке враження, що нашим ворогам повідомляли, де ми знаходимось. Хоча телефони були вимкнені, а акумулятори витягнуті.

Коли ми зробили коло і почали петляти, переслідування припинилось. Пізно ввечері ми заїхали у соняшникове поле і там стояли до четвертої години ранку. А тоді з ранку відновився мінометний обстріл. У нас було двоє поранених, а майже ні в кого не було аптечок. У одного бійця застряг осколок у лікті, а у другого було перебите стегно і венозна кровотеча. Ще коли ми збирались у дорогу, я підійшов до нашого керівника медичної служби і сказав, що у нас нема ні медичної сумки, нічого... Правдами і неправдами сам виміняв індивідуальних перев'язувальних пакетів — натикав їх собі у розгрузку замість патронів. Оцими матеріалами й обмотав хлопців. Тому бійцю з пораненням у стегно, була потрібна шина, але її не було. Попросив інших виламати гілочку і накрив її плащ-палаткою. У санітара не було жодного знеболювального, то хлопці постійно кричали від болю. У одного бійця був тюбик зі знеболювальним. Він за день до розгрому виміняв його в іншої групи за гранату. Ми вкололи це знеболювальне тому хлопцю, у якого кістки зі стегна стирчали.

Бійцям повідомили, що машина з пораненими більше не поїде. Усіх перевантажили в інше авто. Всі, хто лишився, — сіли на останню бойову машину піхоти. Щойно заскочили, колону почали обстрілювати з мінометів із засідки. Всі вискочили на відкриту ділянку і попали під відкритий вогонь з обох боків.

Місце остаточного знищення колони 42-го мотопіхотного батальйону 28 серпня 2014 року

Я потім з нашими хлопцями спілкувався, і вони казали, що ми в таку халепу попали, що капець... Машини віялом пішли в різні боки, щоб хоч трохи врятуватись, а не стояти однією купою. Тоді і ми почали стріляти в обидві сторони, коли бачили щось підозріле, або помічали вогонь в наш бік».

Колону 42-го батальйону обстрілювали приблизно о 4:00—5:00, а потім близько 7:00—8:00, і, нарешті, фінальний обстріл, у результаті якого Володимир Донос був поранений, стався приблизно о 9:00—9:30 28 серпня. Переважна більшість бійців з батальйону була деморалізована. Але — не всі. До місця розстрілу групи з району села Новозар'ївка (а це — всього кілька кілометрів полями) дістався один з солдатів-розвідників з 1-ї РТГр 92-ї механізованої бригади — Володимир Усенко. Напевно, він хотів привести солдатів з 42-го батальйону на допомогу своїй частині. Принаймні, якась невеличка група бійців 42-го батальйону здійснила спробу пробитись у бік Новозар'ївки. На жаль, сам Володимир Усенко та ще троє бійців 42-го батальйону загинули від чергового вибуху міни там, де було поранено і Володимира Доноса.

Щонайменше дві вантажні машини «Урал» з бійцями намагалися вирватись з зони ураження і рухались у бік розстріляної колони зведеної тактичної роти 92-ї бригади. Навздогін цим машинам кинулись ворожі броньовики (вочевидь, це були бойові

машини десанту — БМД. — *Авт.*). Одна з вантажівок була підбита. Хлопці встигли вискочити з «Урала». Четверо були тяжко поранені. На жаль, вони всі залишились на тому полі та померли від втрати крові. Ворожа бронемашина наздогнала другий «Урал» за кілька сотень метрів та розстріляла його з гармати. Двоє бійців, які були в той час у кабіні водія, згоріли. Один із них попередньо ідентифікований, однак родина категорично відмовляється вірити в те, що він загинув. Другий, на жаль, на момент написання книжки досі не встановлений.

29 серпня 2014 року до Волновахи, де знаходились українські війська, дісталось лише дванадцять бійців з 42-го мотопіхотного батальйону. Решта потрапила до полону або загинула. Більшість з полонених становили поранені. Доля переважної більшості бійців 1-ї РТГр 92-ї механізованої бригади тривалий час залишалась невідомою. 28 серпня з району розгрому колони 92-ї бригади вирвалась група бійців на двох БМП з пораненими — трохи більше шістдесяти людей. Майже слідом за ними йшли загони кадировців та російські регулярні війська. Значна частина українських солдатів пішла на Новокатеринівку — і це була їх фатальна помилка. В Новокатеринівці супротивник захопив близько ста вісімдесяти полонених з розбитих колон. Пізніше майже всіх їх відпустили додому.

28 серпня до сіл Новозар'ївка та Войкове прибули російські «фахівці» та сепаратисти. Села як підмінили: місцеві почали вигадувати нісенітниці, начебто у колоні їхали «чи то поляки, чи то румуни», яких «помилково» розстріляли добровольчі батальйони. Розповідали також, нібито розстріл стався задля того, аби «забрати внутрішні органи». Ці нісенітниці підтримували не лише прості люди, а й голова однієї з селищних рад... Проте другий голова селищної ради (вже немолода жінка) зібрала місцеву інтелігенцію — завуча школи, лікаря, ще кількох небайдужих людей, та за кілька днів після бою голіруч поховала вісьмох загиблих бійців у викопаних прямо поруч зі згорілою технікою могилах. Цей вчинок коштував тоді жінці серцевого нападу. Щиро сподіваємося, що ця людина жива та здорова.

Солдатів ховали вже після того, як їх, а також понівечену техніку пограбували місцеві мешканці. Особливо — діти. 1 вересня на «перший дзвоник» кілька дітей прийшли до школи з чоловічими золотими прикрасами та... гранатами. Вчителям школи довелося звернутись до російських військових, які у той час перебували у селі, аби вони забрали у дітей смертоносну зброю.

У вересні 2014 року на місцях загибелі військовослужбовців 1-ї РТГр 92-ї бригади та 42-го батальйону працювали пошуковці з місії «Евакуація-200» («Чорний тюльпан»). Місцеві мешканці показали могили вісьмох загиблих військовослужбовців, а також передали відео, записане на мобільний телефон, на якому знято колону ротно-тактичної групи 92-ї бригади через день після розгрому. Як виявилось, кілька одиниць техніки, які фігурують на відео, сепаратистам вдалось полагодити та забрати для своїх цілей... Вочевидь, ця техніка потім воювала проти наших же солдатів. Не виключено — з тією ж 92-ю бригадою, солдати якої неодноразово відзначились у боях осені-зими 2014 року, а також — у 2015 році.

Пошуковці на власні очі бачили сім бронетранспортерів, танк Т-64 та п'ять вантажівок — спалених супротивником. Ще два бронетранспортери, два танки та п'ять вантажівок, які фігурують на відео місцевих мешканців, потрапили до рук сепаратистів. Залишається лише дивуватись тому, що при таких втратах у техніці було лише вісім загиблих.

Шукаючи рештки загиблих, пошуковці побували також на полі, на якому, з одного боку — були розірвані танк Т-64, САУ та валялись рештки безпілотника ізраїльського виробництва, а з іншого — два спалених вантажних «Урали». Поруч з САУ були знайдені фрагменти загиблого бійця, ідентифікувати якого досі не вдалося.

Поруч з «Уралами» — шість тіл, чотири з яких вже давно ідентифіковані та поховані. Це були ті самі вантажівки, на яких бійці 42-го батальйону намагались прорватись у бік колони 92-ї бригади.

Боєць 42-го батальйону Іван Погорелий, з властивою йому лаконічною і стриманою манерою, так прокоментував участь свого батальйону в Іловайській операції:

«Коли почалися мітинги під Генеральним штабом і піарники стали влаштовувати істерику навколо ситуації під Іловайськом, Генеральний штаб прийняв рішення про відрядження двох підрозділів з метою деблокування Іловайського «котла». На допомогу угрупованню, оточеному в Іловайську, було також відряджено штурмову групу з 90 військовослужбовців нашого 42-го батальйону територіальної оборони «Рух опору». Наш батальйон був сформований в період червня-липня 2014 року у Кіровограді. Чималу кількість мобілізованих до батальйону становили сержанти запасу, колішні контрактники, учасники миротворчих операцій. Ідея Генштабу полягала в тому, що 1-ша РТГр 92-ї окремої механізованої бригади і 42-й мотопіхотний батальйон висунуть-

ся на ділянку між Старобешевим і Новокатеринівкою назустріч залишавшим Іловайськ українським підрозділам. На жаль, реалізація цього плану, в силу нез'ясованих досі причин, не вдалася. Колону 1-ї РТГр 92-ї бригади розбили 27 серпня, і зовсім недалеко від того самого місця 28 серпня була розбита і наша колона.

27 серпня бійці 42-го мотопіхотного батальйону завантажилися в три транспортні гелікоптери в Краматорську і вилетіли в напрямку селища Оленівка. При посадці один з гелікоптерів від перевантаження впав на землю і розбився. На щастя, це сталося на невеликій висоті і ніхто при цьому не загинув. Через нетривалий час після посадки по нас був здійснений обстріл з мінометів. Від Оленівки ми висунулися в напрямку Іловайська в супроводі транспорту і чотирьох одиниць бронетехніки зі складу 51-ї механізованої бригади. Основним завданням для нас було, не вступаючи в бої по ходу руху, прибути до штабу генерала Хомчака і вступити в його безпосереднє розпорядження, щоб зробити ту роботу, як нам було сказано на злітній смузі перед посадкою в вертольоти, «яку не можуть виконати ідіоти-міліціонери по зачистці Іловайська». Як нам сказали, потрібно за два дні виконати завдання і повернутися на постійне місце дислокації. Саме тому боєкомплекту та запас харчів брали з собою лише на три доби.

Практично весь шлях від Оленівки до повного знищення нашої колони ми відчували на собі обстріли з боку противника і фіксували дії ворожих спостерігачів і корегувальників.

Також під час руху постійно фіксувалась присутність безпілотних літальних апаратів. 28 серпня, починаючи з п'ятої години ранку і практично до обіду, ми перебували під щільним мінометним вогнем. Вогонь по колоні вівся досить прицільно, але перший час нам дуже щастило і втрат у живій силі і техніці не було. Незважаючи на те, що прильоти мін були на відстані тридцяти-сорока метрів, поранені з'явилися лише тільки годині об одинадцятій. Під час поїздки ми візуально фіксували реактивну артилерію і блокпости противника, але так як по рації йшла координація руху і була команда в бій не вступати, ми рухалися до кінцевої мети безупинно, не відповідаючи на обстріли і не вступаючи у вогневої контакт з противником.

Не пам'ятаю, де саме, але ми раптом зустріли бійця 92-ї бригади Володимира Усенка, який був несподівано нам радий. Він виглядав, як і має виглядати людина, яка потрапила в засідку, і, втративши багато своїх побратимів, самостійно тривалий час шукала вихід до своїх. Боєць мав при собі документи деяких сво-

Боєць 1-ї РТГр 92-ї бригади Володимир Усенко

їх загиблих побратимів і декілька автоматів, які зібрав на полі бою після знищення своєї колони. Останній населений пункт, в який ми змогли заїхати, було селище Ленінське. До цього моменту у нас вже практично закінчилися запаси води, і ми зупинилися для того, щоб набрати в колодязях приватних дворів цього населеного пункту воду. В цей час противник почав вести попереджувальний мінометний вогонь по околицях села. Місцеве мешканці, злякавшись обстрілу, стали переконливо просити нас залишити селище, оскільки розуміли, що якщо в селищі затримаються військові, то росіяни зрівняють його з землею.

Після нетривалої паузи в обстрілі почався безпосередній обстріл дороги в селі, на якій стояла наша техніка і транспорт. Місцеві мешканці повідомили нам, що відразу за виїздом з села знаходиться блокпост бойовиків і тому прямо рухатися неможна. Наша група мала чіткий наказ дістатися штабу генерала Хомчака і по-можливості уникати вогневих контактів з ворогами. Тому керівництвом було прийнято рішення розгорнути колону в зворотньому напрямку і об'їхати селище іншим шляхом. Відразу ж при виїзді з селища по нас почали вести щільний вогонь зі стрілецької зброї. Вогонь вівся із лісосмуг. Спочатку обстрілювали з автоматів, а потім до них долучилися і кулемети. Можна з повною впевненістю сказати, що нас там вже тривалий час чекали. Мінометним вогнем і інформацією про наявність попереду блокпоста нас просто заганяли в підготовлену пастку. Під час руху колона стала нести втрати. Колона, яка налічувала приблизно сотню бійців, протягом короткого часу втратила половину особового складу. З них дванадцять убитими і понад сорок осіб були поранені. Серед загиблих був водій нашої автівки з 51-ї окремої механізованої бригади і той самий боєць Володимир Усенко з 1-ї РТГр 92-ї бригади, якого ми підібрали на шляху під час руху колони. При цьому, практично відразу, колона втратила керування. Серед перших загиблих були переважно командири відділень і особи, які демонстрували самовладання і витримку, що говорить про те, що по нас добре попрацювали снайпери, ліквідувавши активний командний склад. Після цього група практично припинила своє існування. Здійснювалися відчайдушні спроби чинити опір і займати кругову оборону, але так як це все відбувалося в чистому полі, ото-

ченому лісосмугами, в яких засів ворог, це було практично марно. В результаті шестеро осіб з живих потрапили в полон, а решта — малими групами самостійно вибирались під обстрілами з «котла».

Слід зауважити, що, незважаючи на критичність ситуації та об'єм втрат, багато військовослужбовців продовжувало виконувати свій обов'язок. Так, зокрема слід зазначити мужню поведінку підполковника Коновалова С. М., який прийняв рішення щодо відходу вцілілих бійців, а сам тяжкопоранений залишився з тими, хто не міг пересуватись, та, незважаючи на ситуацію в полоні, мужньо підтримував солдат, що були поруч, був для них взірцем мужності і відваги, надаючи сил. Також слід нагадати про групу з трьох бійців батальйону, які за наказом залишились неподалік с. Новокатеринівка в будівлі току та протягом 28—29 серпня надавали інформацію до штабу АТО про скупчення і пересування ворожої техніки регулярної армії РФ, по якій потім 29 серпня 2014 року влучно відпрацювали наші СУ-25 і реактивна артилерія, частково подавивши бойову міць противника і надавши більше шансів на вихід наших колон з оточення.

Наші загиблі: солдат Олександр Сороковий, солдат Анатолій Лифар, солдат Максим Харченко, сержант Юрій Кириєнко, молодший сержант Володимир Татомир, солдат Євген Мельничук, солдат Дмитро Ільгільдінов, солдат Ілля Письменний, солдат Сергій Чижов. Залишається невизначеним солдат Сергій Соловйов. Також разом з ними в тому бою загинув боєць 92-ї бригади Володимир Усенко і боєць 51-ї ОМБр Микола Гуменюк. Вічна їм пам'ять».

Як автору, хочеться додати від себе, що Іван Погорелий був важко поранений і ледь не позбувся ноги. Він деякий час залишався неподалік від узбіччя дороги, на якій було знищено його колону, й бачив, як зовсім недалеко від нього зупинялися, займали вогневі позиції і вели вогонь російські «Гради». Росіяни не витрачали часу на огляд навколишньої місцевості і не звертали уваги на щойно знищену українську колону. Саме тому вони не помітили Івана. Минуло ще три доби в полі, після чого він був взятий в полон і переданий Червоному Хресту.

■ Іловайськ готується до виходу

Надійшла інформація, що з ворогом досягнуто домовленості про припинення вогню з 17:00 до 23:00. Було отримано розпорядження, що екіпаж «Халка» виходить з міста останнім

відразу ж за БМП, яка мала замикати колону. Спочатку нашим завданням було оголошено прикривати колону ззаду, але потім триста разів все мінялося.

Близько 22:00 машини вишикувалися на виїзд зі станції. Сюди ж підтяглася одна з бойових машин піхоти. Ми зайшли в якесь приміщення в будівлі адміністрації і продовжували очікувати команду на початок руху.

У цей день була востаннє здійснена спроба евакуації чотирьох поранених з Іловайська до Многопілля. Один тяжкий і двоє легкопоранених. Серед них був боєць батальйону «Донбас» Олександр Ванек:

«По приїзду в Многопілля я дізнався і усвідомив наскільки все серйозно стосовно нашого загального становища. Угрупування, яке було у нас з флангу, розгромили. Решта закріпилися у Многопіллі і тримали оборону. Я бачив, як генерал Хомчак, який тоді керував сектором «Б», домовлявся по телефону з росіянами про «зелений коридор» для наших поранених. Але, як з'ясувалося згодом, росіяни Хомчака обманули».

Медік батальйону «Донбас» Анна Ілющенкова:

«Увечорі 28 серпня під час загальної підготовки до виходу з міста Філін зайшов до нас і повідомив про те, що транспорт медицини розбитий вщент і нам потрібно шукати собі транспорт для загальної евакуації. Наш парамедик Володимир Міщенко — Вітерок — побіг шукати транспорт, а коли повернувся, повідомив, що він домовився з бійцем «Дніпро-1» Тарасом Брусом про те, що ми виждемо на його мікроавтобусі «фольксваген-транспортер». От так сталося, що зі школи ми виїжджали разом з Тарасом Брусом, Володимиром Парасюком, Володимиром Міщенком і ще, здається, одним бійцем батальйону «Дніпро-1» Віталієм Саприкіним.

Прапорщик ЗСУ Григорій Соляник, водій генерала Руслана Хомчака:

«Увечорі 28 серпня 2014 року генерал-лейтенант Руслан Хомчак провів нараду з командирами підрозділів, які знаходилися в оточенні, і надав розпорядження по організації виходу. Тим, хто не зміг особисто прийняти участь в нараді, завдання ставилися по закритим каналам зв'язку.

Першими відходили добровольчі підрозділи з Іловайська. За ними виходили блокпости, які здійснювали прикриття. Таким чином, здійснювався організований відхід наших військ.

Перед виходом відбувалися перемовини з росіянами про обмін полонених. Обговорювалось, що обмін здійсниться в умовленому місці після проходження колон, однак в останній момент росіяни виставили ультиматум — обміну не буде. Усі війська мають залишити техніку і зброю і пішки виходити по обговореному «коридору».

Виходити роззброєними і з піднятими руками ми не могли. Ми знаходилися на своїй землі і без бою, з ганьбою здаватися окупантам ніхто не збирався. Усі розуміли, що про це не може бути і мови, і командири чітко заявили, що зброю і техніку не здадуть. Якщо потребують обставини, то приймуть з ворогом бій».

Командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук:

«Ми почали готуватися на вихід. Я роздав усім набої. Ми укріпили наші автобуси по максимуму, як тільки було можливо: поставили там листи металу зсередини, які мали виконувати роль щитів. Розподілив, хто був заряджаючим; кулеметників — на корму, щоб була можливість відстрілюватись навколо. 29 серпня я своїм бійцям переказав, що у випадку потрапляння в засідку, за самим поганим розкладом, вийдуть лише тридцять відсотків. Мені командир одного взводу каже: «Нє, ну це зрозуміло. Живи будемо — не помрем. Ти скажи в який бік рухатися будем?» Ми вирішили рухатись з колоною на Новокатеринівку. Звідти заходили, туди і будемо виходити.

Перед виходом ми три години поспали. Ніч була на диво тиха. Ми підготували відхід — накидали пластмаси, пожежні шланги, різноманітне сміття і, обливши це все бензином, планували виходити під димовою завісою, на той випадок, якщо нас під час виходу будуть атакувати. Але вийшли без будь-яких несподіванок у звичайному режимі світломаскировки. Тихенько вийшли і дісталися до школи. Я порахував бійців і відзвітував про те, що увесь особовий склад на місці. Є троє поранених. Готовий виконувати поставлені завдання. О п'ятій ранку прибули на місце відправки колони і чекали до восьмої ранку».

■ Спроба вивезти поранених із Многопілля

Керівник інженерної служби Оперативного командування «Південь» полковник Михайло Ковальський:

«Увечері 28 серпня 2014 року я отримав завдання провести вночі машину з пораненими. На машині був червоний хрест.

Ми його підсвітили ліхтарями і поїхали. Я сів у кабіну. Але тільки ми виїхали з Многопілля, як з усіх боків по машині відкрили дуже щільний вогонь. Довелося терміново повернутися. Машина була вся зрешечена, але поранені, слава богу, не постраждали».

Медичний пункт 1-ї РТГр 93-ї ОМБр, Денис Закусілов:

«Вдень 28 серпня 2014 року в школі Многопілля, де в нас був медичний пункт, ми сформували колону з двох бортових КамАЗів, де було тридцять шість поранених (серед них були бійці Іраклій Кутелія і помічник гранатометника 51-ї ОМБр Дмитро Гащук. — *Авт.*), з яких шестеро лежачих. Також у складі колони була бортова подовжена «Газель», в якій було троє загиблих і п'ятеро поранених. У цих машинах не було супроводжуючих або будь-кого з дорученнями. Були лише загиблі і поранені. Ніхто не намагався вийти з оточення під приводом супроводу або тощо. Мішків з піском у наших вантажівках не було. Місця і так бракувало для поранених. Близько 21.00—21.30 машини від'їхали з Многопілля. Медичний прапор був зроблений з простирадла, на якому кров'ю одного з росіян (шприцом набрали) був намальований червоний хрест. Через хвилин 5—7 по радіоефіру я почув, що цю колону обстріляли, і ще через п'ять хвилин машини повернулись до школи в Многопілля. Ми перемістили поранених до шкільного спортзалу. Зі слів тих, хто перебував тоді в колоні, додаткових поранень ніхто не дістав. На ранок загинув один із поранених. Це був цивільний з пораненням крижів і таза. О шостій годині ранку 29 серпня 2014 року поранені були розміщенні по тим самим машинам, для виходу по «коридору». З'явилась ще одна цільнометалева «Газель» фіолетового кольору, куди був розміщений російський полонений з опіками, там же розміщувалася і переговорна група, яка вела перемовини з росіянами. Поранені виїжджали разом з усіма в колоні і потрапили під обстріл, як і всі».

Боєць другої штурмової роти батальйону «Донбас» Олександр Ванек:

«Ми 28 серпня робили останню ходку, щоб вивезти поранених, і оскільки я також був поранений в ногу, командир відправив мене з ними. З нами було ще двоє тяжкопоранених. Їх поклали на низ автобуса. Ті, в кого були більш легкі поранення, сиділи. Першу лінію оборони ми проїхали на швидкості 120 км/год. По нас снайпери стріляли, але вони не очікували, що ми проїдемо так швидко, і, на щастя, не влучили. Я сидів у самому кінці

і пам'ятаю, як на мене на кожному повороті сипалися сухпайки, якими була набита машина. Я скидав їх із себе і матюкався.

Нарешті ми дісталися до Многопілля, де на той момент був пункт збору поранених. Там позиції ще трималися за рахунок наявної бронетехніки й танків, але цього вже було занадто мало. Близько сотні тяжкопоранених лежали у спортзалі школи і ще приблизно стільки ж були з легкими пораненнями. За цим спортзалом, на вулиці, лежали і накриті брезентом, якимись мішками і папером наші «двохсоті». Можу помилятися, але мені тоді здалося, що поранених було більше трьох десятків. Дуже багато з цих поранених повезли вночі, намагаючись вивезти з оточення. Я особисто був свідком того, як генерал Руслан Хомчак домовлявся з росіянами про «коридор» для поранених того дня по телефону. Окупанти пообіцяли випустити поранених до лікарні і машини з пораненими поїхали під білими прапорами і червоним хрестом абсолютно беззбройні. За годину вони повернулися на розстріляних машинах. Цього дня ці люди дивом залишилися живі. Наступного дня вони згоріли живцем...

Я залишився ночувати у Многопільській школі, в якій тоді перебувало багато військових. Саме тоді нам остаточно сказали, що кільце замкнуте. Проходячи коридором, я побачив біля вікна близько семи рюкзаків і ще купу речей з амуніцією. Я запитав, чиї вони і чому тут лежать? Хтось сказав, що це речі розвідників, які вчора вночі пішли і досі ніхто з них не повернувся. Десь о пів на п'яту ранку нас усіх підняли і сказали, що треба готуватися вириватися з «котла». Ми зібралися, і я почав шукати, до кого приєднатися, з ким можна було виходити. Транспорту нашого батальйону тут не було і я нікого тут не знав. Ніхто не погоджувався брати мене до себе в машину, оскільки усі місця в транспорті і так були зайняті. Усі військові на той час у Многопіллі були самі не свої».

■ Усі підрозділи отримали наказ на вихід і потроху збираються в Многопіллі

Боєць батальйону «Кривбас» Олександр Маняхін:

«Опорний пункт 40-03 на залізничних рейках біля селища Зелене. Пораненого Стаса Бадіченка з опорного пункту 40-03 до Многопілля вивозив особисто я на трофейній синій «Газелі» з кунгом. Це було 28 серпня 2014 року. Тоді він був ще в змозі тримати зброю, і тому я під час руху навіть надавав йому інструкції, що робити, в разі чого: «Хлопче, тримай кулемет у вікно і тримай

рацію. Слідкуй за мною. Якщо зі мною щось станеться, то тримай кермо і витягай на всю паливний підсос. До наших бензину має вистачити. Тож давимо на газ і не зупиняємось ні за яких обставин! Зрозумів?»

Дякуючи Господу, до Многопілля ввечері дісталися без пригод. Це було востаннє, коли я бачив Стаса живого.

Вивезти поранених з оточення намагалися ще за день до загального виходу — увечері 28 серпня 2014 року, але тоді нас не пропустили. Росіяни обстріляли колону з білими прапорами і червоним хрестом. Тоді вже наступного дня — 29 серпня 2014 року разом з усіма вирушили в напрямку Червоносільського. В моїй машині перебували два медика з 39-го БТрО, Роман з 93-ї ОМБр за штурмана й обгорілий російський механік-водій МТ-ЛБ Десятов. За нього нам особо переказали — «БЕРЕГТИ, ЯК ЗЕНИЦЮ ОКА! ВІН НАШ ПРОПУСК». (В подальшому було декілька версій долі цього обгорілого російського механіка-водія. Згідно з джерелами сепаратистів, Олександр Десятов загинув під час прориву українських колон з оточення, але, згідно зі спогадами потрапивших у полон українських бійців і тверджень російських джерел, Олександр Десятов був звільнений російськими військовими і повернувся додому, вилікувавшись від отриманих опіків. — *Авт.*)

Заступник командира взводу батальйону «Донбас»
Олександр Пєчніков:

«28 серпня 2014 року ми виїхали з Іловайська з Віталієм Яциком. Філін нас відрядив нібито за танком: «Їдьте до генерала Хомчака і він передасть вам танк для нашого батальйону». Тоді була затишна ніч і ми поїхали якимись ланами і лісосмугами до штабу сектора «Б». З нами вирушив наш розвідник Сергій Жоржевський. Я, як заступник командира у взводі Віталія Яцика, був за кермом. Їхати було трохи стрьомно, тому що там поблимай фарами, тут пригальмуй, там аварійку увімкни. Одним словом, вірогідність того, що можуть розстріляти свої, була дуже високою, не кажучи вже про чужих.

Ми приїхали до Хомчака, і нас зустріли, як божевільних.

— Пане генерал, ми приїхали за танком.

— Ви не в своєм розумі, чи що? За яким танком?

Але ми все одно поїхали на позицію, де стояв той танк. Позиція знаходилася в декількох кілометрах від штабу генерала. Не можу точно сказати, де це було, оскільки місцевість для мене

була не знайомою і рухалися в повній темряві. Ми їхали на нашому ж УАЗі у супроводі одного з офіцерів штабу, якого нам виділив генерал для огляду трофейного танка. Ми дісталися до танка, який стояв на той час прихований в рясних кущах. Його загнали туди задом. Машина була на ходу. Яцик намагався з ним розібратися, але все одно у танка виникла якась проблема з досиланням набоїв у гармату. Він чи то не працював, чи ще щось (я на цьому не дуже розуміюся), але він, здається, не заряджався. Поки наші офіцери оглядали той танк, я спілкувався з бійцями на тих позиціях. Вже тоді вони давали мені подивитися в тепловізор, в який було чітко видно, як зовсім неподалік рухаються ворожі військові. Вони перебували зовсім поруч і бійці з нашої позиції підтвердили, що це саме ворог знаходиться прямо перед нами. Віталій зрозумів, що з керуванням і веденням вогню цього танка якісь проблеми і він для нас не годиться. У ніч з 28 на 29 серпня 2014 року ми залишилися ночувати в Многопіллі у Хомчака».

Командир взводу батальйону «Донбас» Віталій Яцик:

«Пізно ввечері 28 серпня мене по рації викликав командир 1-ї роти батальйону «Донбас» капітан Сергій Олександрович Петров і наказав прибути до школи. Ми тоді тримали позиції на залізничній машинній станції. Разом з моїм заступником Олександом Пєчніковим ми прибули на нашому УАЗі до школи і підполковник Власенко наказав, щоб ми вирушили до селища Многопілля до штабу генерала Хомчака, який нібито мав віддати в розпорядження нашого батальйону трофейний російський танк Т-72-Б3.

Було повідомлено, що загальна частина батальйону «Донбас» буде виходити колоною по «зеленому коридору», а ми маємо виїжджати на тому танку. Зважаючи на те, що я свого часу закінчив танковий інститут і розумівся на цьому виду техніки, це завдання надали саме мені. Я відповів, що навіть не знаю, де знаходиться те Многопілля. Я там не був і навіть дороги до цього села не знаю. Тоді нам у супровід дали розвідника Сергія Жоржевського і ми утрьох поїхали з Іловайська до Многопілля. Я не знаю, яким дивом ми тоді проїхали, бо на тому шляху вірогідність того, що розстріляють свої, була більша, ніж потрапити під ворожий вогонь. Під час руху в темряві ми періодично зупинялися і моргали фарами, десь вимикали фари, десь аварійку вмикали і таке інше. Не знаю, можливо, то Жорж знав ті сигнали чи

сам на ходу їх вигадував, але воно спрацювало, і ми врешті-решт дісталися Многопілля. Це вже було близько першої години ночі з 28 на 29 серпня.

Хомчак у той момент якраз вів переговори. В будівлі, в якій розташовувався штаб, перед приміщенням генерала була кімната, схожа на їдальню. Саме в ній ми тоді й очікували, коли генерал звільниться і буде нагода звернутися до нього. Нам ще тоді щось там дали поїсти. Кімната генерала була зовсім поруч і тоді я чув, що казав Хомчак. Судячи з його слів, росіяни вимагали, щоб ми залишили зброю і техніку. А він відповідав, що такого не буде. Коли виникла пауза в тих перемовинах, я підійшов до генерала і представився, хто я. Так і так. Мене відрядив до вас «Тридцятий» і сказав, що ви віддаєте нашому підрозділу трофейний танк. Ну, тоді Хомчак і офіцери, які перебували в штабі трохи посміялись з цього приводу. Було відразу зрозуміло, що танк нам не дадуть, але було викликано керівника бронетанкової служби військово-оперативного командування «Південь» полковника Євгенія Сидоренка. Мене тоді ще перепитав підполковник, чи розуміюся я на Б3? Я відповів, що знаюся на звичайних Т-72, а ця модифікація вже більш сучасна і багато в чому відрізняється від базових моделей. Тут вже і система керування вогнем більш вдосконалена, і купу різних додаткових функцій ще добавили. Але не в тому річ, а у тім, що віддавати вони нам його не збиралися. Я досі не розумію навіщо нас тоді за тим танком відрядили. Разом з підполковником ми поїхали подивитись на той танк. Наскільки я пам'ятаю, в тому танку була система спарена командир—навідник і замкнута на командира, чи щось таке. В цьому була якась проблема. Ми повернулися до штабу генерала Хомчака і залишилися там на ніч. А зранку вже приєдналися до нашої колони, яка вийшла з Іловайська до Многопілля, і я доповів Філіну, що танк нам не віддають».

Натомість 28 серпня в місто Комсомольське Старобешевського району увійшла велика колона Національної гвардії України в складі двох самохідних мінометів на базі БТР-3, до восьми БТР-3Е, п'ять КрАЗів з гаубицями Д-30 з розрахунками, близько чотирьох КрАЗів з 120-мм мінометами на причепі, два КрАЗи з боєприпасами, МАЗ-довгомір з боєкомплектом, один паливозаправник, КамАЗ-довгомір з бочками паливо-мастильних матеріалів, до чотирьох КрАЗів з зенитними установками ЗУ-2, дві армійські «вахтовки», кілька напівпричепів КрАЗів

з особовим складом. Всього близько тридцяти одиниць техніки. На той момент це була велика сила, однак все це нівелювалося, як низькою вмотивованістю особового складу (майже усі солдати і сержанти були призовниками віком до двадцяти років), так і некомпетентністю командування.

Командир групи — командувач Північного територіального управління Національної гвардії генерал-майор Микола Олексійович Миколенко — організував собі «ставку» в селищі Староласпа, знявши з позицій взвод бійців спеціального призначення для охорони своєї «ставки». Ніяких конкретних наказів гвардійці не отримали, і для них взагалі стало повною несподіванкою, що зовсім поруч точаться важкі бої. В ніч на 29 серпня 2014 року в місто прийшли три одиниці техніки 51-ї окремої механізованої бригади, які вирвалися з-під Іловайська, а вранці солдати й офіцери побачили перших вирвавшихся з оточення бійців. Вранці десь о 5:00 на наш блок вийшло три людини, було видно, що вони прийшли з пекла. Тоді один сказав, що вони з 51-ї бригади і що практично нікого більше не залишилося. Ми були в шоці, тому що нам ніхто не сказав, що в двадцяти кілометрах від нас "котел"».

Ось як згадує один із бійців:

«Перед виїздом був оголошений наказ висунутися в бік Новоазовська і «облаштувати опорні пункти» на шляху Новоазовськ—Маріуполь. Увечері (вже темніло) ми вирушили в бік Новоазовська. Виїхали за місто кілька кілометрів і стали на ніч у поле. Вранці, годині о 5:00 був підйом, і офіцери озвучили солдатам завдання — окопуватися. Попереду в кілометрі від нас була дорога, я так розумію, Новоазовськ—Маріуполь. Почалися роботи. До нас навіть трактора пригнали. Приблизно за 30—40 хвилин на дорозі були помічені танки та інша бронетехніка противника. Ми просто в поспіху пішли з поля, тому що були як на долоні для прямого наведення танків. Петляли цілий день по полях і до вечора опинилися в Комсомольському».

Мешканець міста Комсомольське згадував про цей успішний марш: «Після параду в Києві в наше місто Комсомольське приїхали військові. Техніка чиста, усі бійці, як з голочки вдягнені. Маленькими групами вони розосередились по місту з технікою і поокопувалися. Одна з груп на бронетранспортері стояла точнісінько під двором поблизу нашої загальноосвітньої школи № 5. Місцевим вони казали, що прибули з параду, але їм повідомили, що вони мають бути в Маріуполі, але опинилися у нас. Деякі з нацгвардійців цікавилися: «А де тут у вас море?» Місцеві мешканці

радили їм забиратися звідси. В той час вже були чутні міцні вибухи в Новокатеринівці і було дуже жахливо. Місце усе здригалося від потужних вибухів. В переважній більшості цей підрозділ складався з зовсім молодих хлопчиків віком 18—19 років. Дехто з солдат говорив, що їх кинуло сюди керівництво без будь-яких пояснень. Один солдат спитав у мого родича, де це ми? Йому пояснили, що він знаходиться в Комсомольському. Це в п'ятидесяти кілометрах від Донецька. Той гвардієць був дуже здивований. Виявилось, що він сам з Донецька і його мати там зараз мешкає. До відрядження їм повідомили, що вони мають підсилити місто Маріуполь біля моря. З їх слів, їх командування не дуже чітко пояснювало місто і мету завдання. У тих бійців навіть їжі з собою було небагато і сухпаї швидко скінчилися. Місцеві мешканці їх підгодовували.

Окремі бійці вживали горілку, і по обличчях і розмовах було видно, що вони дуже сильно бояться. Після того, як українські підрозділи протягом двох днів залишили наше місто, в Комсомольському залишилася деяка покинута техніка. Згодом також знаходили багато кинутої зброї, набоїв, спальних мішків і такого іншого».

29 СЕРПНЯ 2014 РОКУ. «КРИВАВИЙ КОРИДОР»

У цей день в новинах пройшла інформація про те, що перша оперативна бригада Національної гвардії України успішно здійснила марш та посилила укріплення і оборону міста Маріуполь Донецької області. В ході бойових дій підрозділами бригади взято під контроль населений пункт Комсомольське Донецької області. В результаті боїв три військовослужбовці отримали поранення і один дев'ятнадцятирічний боєць Ус Артем Володимирович загинув унаслідок осколкового поранення в голову. Артем не дожив лише один день до свого двадцятиріччя.

■ Місто Комсомольське Донецької області південніше Іловайська

Командир батальйону НГУ майор Ярослав Ковальчук:

«Слідом за першими вихідцями з оточення з 51-ї бригади прийшли росіяни, які, отримавши відомості, що в місті знаходиться частина Національної гвардії з новою технікою, висунули нам ультиматум. Для підтвердження серйозності своїх намірів росіянами був проведений мінометний обстріл міста. Причому явно били по наведенню місцевих мешканців. Під час обстрілу загинув один солдат Артем Ус та було поранено двох офіцерів. Постраждали і будинки місцевих мешканців».

Боєць НГУ Артем Ус

Заступник командира 1-го взводу 1-ї штурмової роти батальйону «Донбас» Дмитро Єсаулов:

«29 серпня з ранку я зайшов у штаб генерала Хомчака і звернувся до командувача з пропозицією провести розвідку

майбутнього маршруту. Генерал відповів, що «цим займуться військові розвідники. Невдовзі має підійти колона з Іловайська, і вам буде потрібно приєднатись до свого підрозділу і далі вирушаєте разом з ним».

Поки формується колона, ми очікуємо і бачим, як повз нас вирушив бронетранспортер з трьома розвідниками на броні. Ми ще побажали їм успіху. Хлопці поїхали і повернулись за десять хвилин назад. Ми ще спитали у них: «Ну що там?» На що розвідники вигукнули, що усе гаразд».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Ранок 29 серпня 2014 року. Залізнична машинна станція на виїзді з Іловайська. Приблизно між шостою і сьомою годинами ранку надійшла команда, і колона почала рухатися зі школи в напрямку виїзду з міста. Колона зі школи мала рухатись на виїзд з міста вулицею Ломоносова і проходити прямо через переїзд і ворота залізничної машинної станції. Нам було вказано, за яким саме з наших автомобілів почати рух зі станції і зайняти своє місце в загальній колоні. День обіцяв бути позитивним хоча б тому, що нарешті ми побачимо своїх рідних і близьких.

На виїзді з міста дорога розходилася в двох напрямках. Один вів у бік Кутейникового і Многопілля повз зайнятого і залишеного нами укріпрайону, а другий — у напрямку селища Грабське. Екіпаж «Халку» завантажився в машину, і ми вирушили до брам машинної станції, повз яких проходила дорога на виїзд з Іловайська. З міста потягнулася колона автотранспорту з боку школи, прямуючи до дороги на Грабське. Ми приєдналися до загальної колони з бійцями «Дніпро-1».

Спочатку рухалися по асфальтованому шляху, а потім з'їхали на ґрунтовий і через Грабське взяли напрямок на Многопілля. Під час руху по маршруту проходження колони до неї вливалися інші підрозділи, які розташовувалися на блокпостах і опорних пунктах навколо Іловайська. Під час руху колони я йшов за одним із наших автомобілів. Нікому не було відомо, куди саме ми рухаємось. Маршрут колони був відомий лише керівному складу групи, який перебував у машинах у голові колони. Решта йшли бампер у бампер, і кінцевого пункту призначення ніхто не знав. У багатьох автомобілях не було радіозв'язку і мап місцевості. Нам повідомили про те, що маршрут буде проходити «зеленим коридором» і обговорений з командуванням російських частин, які здійснювали блокування нашого угруповання. Ми були по-

переджені про те, що не слід піддаватися на можливі провокації. Вогонь без наказу не відкривати. Заради безпеки багато автомобілів були позначені білими прапорами, а у бойових машин стволи гармат і кулеметів були підняті вгору на знак того, що колона не готується до бою, а йде, згідно з досягнутими домовленостями, по «зеленому коридору».

На початку руху усі отримували команду не піддаватись на провокації, але, схоже, під час початку розстрілу техніка, яка мала справні гармати, почала вести вогонь у відповідь, а деякі гармати так і залишилися підведеними вгору.

Коли ми прибули в Многопілля, зустрілися з групою нашого командира батальйону і генерала Хомчака, які перемістилися туди після того, як були атаковані позиції штабу генерала між Кутейниковим і Іловайськом після 24 серпня. У Многопіллі нашу колону розгорнули, тому що подальший маршрут повинен був проходити через Агрономічне, розташоване в парі кілометрів на захід від Многопілля. Як виявилося згодом, у Многопіллі загальна колона розвернулася не в повному обсязі, а поділилася навпіл. Ми опинилися в тій частині, яка вирушила в бік селища Агрономічне. Друга частина мала рухатись окремим маршрутом через селище Червоносільське.

Підполковник Андрій Свєтлінський — командир 1-ї батальйонно-тактичної групи 93-ї бригади:

«Як стало зрозуміло, що підкріплення не буде та наші сили знаходяться в потрійному кільці, командувач сектора «Б» генерал-лейтенант Руслан Хомчак прийняв рішення виходити з оточення з боєм. Але росіяни вступили до перемовин, з'явилась можливість виходу без бою в обмін на полонених нашими військами російських військовослужбовців. Було обіцяно, що ми вийдемо без перешкод 29 серпня о 5-й годині ранку. Проте ні о 5-й, ні о 6-й, ні о 7-й, ні о 8-й годині цю обіцянку виконано не було...

Була висунута нова вимога: ми залишаємо всю важку техніку, і в обмін на це надається можливість вийти підрозділам Збройних сил України. Але не добровольчим батальйонам, які повинні залишитись в оточенні.

Погодитись на цю умову ми не могли, тому наша батальйонно-тактична група отримала завдання сформувати ударний кулак для прориву кільця. Адже у добровольчих батальйонів важкої та броньованої техніки не було взагалі, тож, аби вивести всіх з оточення, ми мали прийняти весь вогонь на себе».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Микола Криворотько:

«Вихід почався о 9:00 ранку, коли усі підрозділи, які перебували навколо Іловайська, зібралися поблизу Многопілля, поступово збираючи наших бійців і техніку з позицій. Залишаючи свої позиції, ми намагалися забирати українські прапори і бойову символіку, щоб «ДНРівські орки» і «братський народ» не знущалися над нею. Подробиць переговорів нашого командування з ворогом про «зелений коридор» ми не знали, і будь-яка інформація доходила до особового складу на рівні чуток. З тих самих чуток ми дізнавалися, що умови так само постійно змінювалися.

Я і група бійців нашого батальйону, з якою я працював останнім часом, їхали в пікапі «Nissan» батальйону «Дніпро-1» з розташованим у кузові автоматичним гранатометом АГС-17. За кермом машини сидів Володимир Тугай, а я на передньому пасажирському сидінні. Ваня Крим та командир другої роти батальйону «Дніпро-1» Мангуст розмістились на не дуже зручному задньому сидінні. Дмитро Пелипенко займав місце в кузові за автоматичним гранатометом. Наша колона, яку згодом назовуть «північною», висунулася першою. По правді кажучи, назвати її військовою колоною було неможливо. В колоні були присутні військові вантажівки і деяка кількість бронетехніки, але в переважній більшості вона складалася з мікроавтобусів і легкових, напхом набитими людьми, автомобілів. Крім того, на мою особисту думку, ніхто не збудував її в правильному бойовому порядку. Вантажівки, автобуси і бронетехніка, як мені здалося, просто хаотично розміщувалися один за одним. Не було ані головного дозору, ані флангової охорони, хоча тими силами і засобами можна було це зробити. Дуже лякала думка: а раптом росіяни не стримають слово й обстріляють.

Колона рухалася прямо до лінії зіткнення з ворогом. Проїжджаючи крізь перше коло оточення, ми чітко бачили, що оточення здійснюється саме російською армією, а не сепаратистами. Про це свідчила їх бронетехніка (бронемашини МТ-ЛБВМК з крупнокаліберними кулеметами «Корд» і БМД-2, а також танки Т-72Б3) з білими розпізнавальними колами (знак ідентифікації своїх), озброєння і спорядження їх особового складу (автомати АК-74М, АК-103, кулемети ККП «Печенєг» і т. д.) — усе те саме, що ми бачили у знищеної колони під Многопіллям двома днями раніше. Ми проїжджали настільки близько від них, що навіть бачили їхні очі. Ми дивилися на них, а вони на нас. Деякі навіть лукаво махали нам руками. Серед них було багато військовослужбовців кавказької і азіатської зовнішності».

Боєць батальйону «Донбас» Віктор Романюк:

«Многопілля. 29 серпня. Колона чомусь зупинилася. Наша машина стояла поблизу якоїсь хати, і до нас вийшла жіночка з дорослим сином. Вони почали частувати нас виноградом і помідорами. Обличчя їх були сумні, хоч вони і намагалися посміхатися. Раптом почали падати чи то міни, чи то снаряди, але матір з хлопцем все продовжували ходити з великою тацею і пригощати бійців. Складалось враження, що вони воліли померти, аби тільки ми їх не залишали. Я почав їм кричати, щоб ховалися від вибухів. Відкривши в машині двері, я махав до них руками і показував, щоб вони бігли до дому в підвал. В той момент у них з очей просто струмком полилися сльози і вони побігли у двір».

Боєць батальйону «Донбас» Олександр Сарабун також згадує: «Ми коли вже стояли на марші в колонах, поблизу нашого опорника 39-06 була стара жінка. Вона зверталася до нас: «Діти, не полишайте нас! Якби ви знали, що ці тварі тут робили!» Потім вона крикнула: «Не йдіть від нас, бо прокляну!» Потім у дорозі я багато ще чув, що люди просили нас не йти і не залишати їх».

Всеволод Стеблюк, керівник медичної служби батальйону «Миротворець», в 2014 році — полковник міліції, професор кафедри криміналістики і судової медицини академії МВС:

«Від Многопілля вишикувалася колона на кілька кілометрів. Народ розумів, що можуть обстрілювати. Техніку готували, хто як: чіпляли якісь листи, чимось бронювали. Мій ЛуАЗ «Жужа» — корито відкрите. У мене в підпорядкуванні два цивільних медика. Одне слово — цивільні. Їхати зі мною у відкритій машині не захотіли. Я попросив взяти їх в броньовик. Їхати одному, без вогневого прикриття — це безумство. Вирішив: «Жужу» спалю, щоб ворогу не дісталася, а сам — у автобусі. Але потім кулеметник Віталій Мариненко говорить: «Ми своїх не кидаємо, я з тобою поїду». Віталій разом з помічником Михайлом Криловим сіли, і ми рушили на «Жужі» в загальній колоні».

Тимчасово виконуючий обов'язки начальника штабу — перший заступник командира батальону, майор Ніколов (Лермонтов) Михайло Михайлович:

«Особисто я і частина бійців, які перебували під моїм безпосереднім підпорядкуванням, зустріли 29 серпня 2014 року в селищі Грабське. Ми вирушили в Грабське для прикриття шляху до Многопілля від можливого прориву ворожих танків. Я не

Останні переговори перед виходом

був присутнім на вечірній нараді в школі і тому в той час не знав про деталі плану по виходу з міста добровольчих підрозділів.

Вранці того дня ми побачили, як з міста через селище Грабське потягнулася величезна колона транспорту в напрямку Многопілля. Ніяких вказівок або наказів, окрім прикриття шляху, ми не отримували і тому залишилися в Грабському навіть після того, як остання машина колони залишила цей населений пункт. Разом з нашим взводом у селищі ще залишалась бойова машина піхоти, якою керував Андрій Кашуба — друже Апіс. Цій бойовій машині також було поставлене завдання прикривати колону з тилу. Саме від Андрія Кашуби я дізнався про те, що слід вирушати в напрямку Многопілля, де збираються і готуються до виходу усі підрозділи, які були в Іловайську і навколо нього.

Діставшись Многопілля, ми на нашому автомобілі проїхали до голови колони, де побачили, як деякі українські офіцери про щось домовляються з прибувшими офіцерами російської армії і обговорюють якісь умови. Для мене це було дуже дивним, і я пішки повернувся трохи назад, де і зустрів свого командира підполковника Власенка. Він був здивований тим, що я рухався від купки українських і російських офіцерів:

— Лермонтов, що то означає? Ти вів перемовини з ворогом? Що відбувається?

Я доповів Філіну, що гадки не маю, про що йдеться мова. Військові про щось домовляються, але про що саме, я не знаю. Тоді я отримав конкретний наказ від підполковника Власенка:

— Перемовин з росіянами не вести! Зброю не здавати!

Філін вирушив на мікроавтобусі до голови колони, а я повільним кроком попрямував вслід за ним до свого автомобіля. Колона рушила з місця, і мої бійці ще закликали мене швидше зайняти

місце в машині, щоб не відставати від інших. Сівши в машину і почавши рух, ми побачили, що попереду метрів за чотириста почали гриміти вибухи і почався розстріл нашої колони».

Виконуючий обов'язки командира батальйону «Донбас» підполковник В'ячеслав Власенко:

«Це відповідь на питання, де саме я знаходився і які накази віддавав. Дехто намагався розповсюджувати плітки про те, що я десь поїхав «наліво» і покинув колону. Я йшов попереду колони і також потрапив під перший боєкомплект росіян. Також проходив під артобстрілом до самого кінця через їх засідки, аж поки мій транспорт міг рухатись. А решта підрозділу зупинились у Червоносільському. В мене фізично не було можливості повернутися в Червоносільське, оскільки усі шляхи назад були вже відрізані, як, втім, і усі інші шляхи навколо.

Хомчак тоді вів перемовини з парламентарями Російської Федерації доти, поки не зрозумів, що вони намагаються нас обдурити і навмисно тягнуть час. Я про це здогадався ще раніше і саме тому наказав у жодному випадку не здавати зброю».

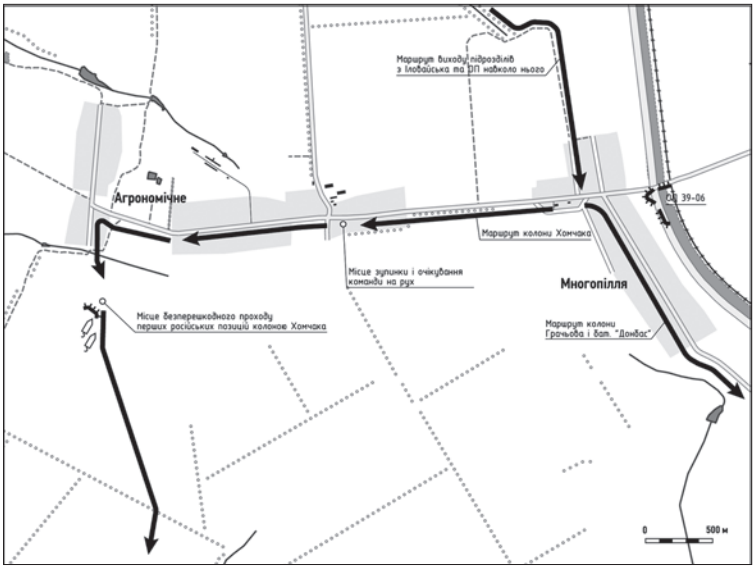

Загальне вишукування українських колон перед виходом по «зеленому коридору»

Медік батальйону «Донбас» Анна Ілющенкова:

«До нас в мікроавтобус Тараса Бруса в Многопіллі підсів ще один медик нашого батальйону «Донбас» — друже Дрин. Він підійшов до нашого мікроавтобуса, щоб сфотографуватись з Володимиром Парасюком, і під час початку руху колони сів до нас у машину.

З Многопілля до Агрономічного нас вже виїжджало семеро. Тарас Брус, Володимир Парасюк, Віталій Саприкін, я, Володимир Міщенко, друже Дрин і ще один боєць батальйону «Дніпро-1» Дмитро Булашенко, який також підсів до нас вже під час прориву. Посівши позаду і притулившись до бокової стінки, знаходилися я, Володимир Міщенко і друже Дрин. Навпроти мене сидів Віталій Саприкін. От так ми і вирушили в загальній колоні назустріч долі в тому клятому "коридорі"».

Командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук:

«По рації ми слухали переговори нашого перемовника, який мав позивний Директор (начальника розвідки оперативного командування «Південь» полковника Олександр Штурка. — *Авт.*), про те, як буде виходити колона. Спочатку були вимоги, щоб ми виходили без зброї, техніки і віддали російських десантників, яких ми повинні були розподілити по колоні. Потім вимоги змінилися, і нам почали говорити про необхідність залишити добровольців, а солдати ЗСУ можуть безперешкодно вийти. Хомчак відповів, що такого не буде. Виходимо усі разом. Коли по нас почали працювати міномети (причому, це була явна пристрілка), стало зрозуміло, що колону почнуть зараз накривати, і була надана команда на рух».

Боєць батальйону «Кривбас» Андрій Новохатько (опорний пункт 40-03 поблизу селища Зелене):

«Всього нас було близько п'ятидесяти чоловік.

Отримавши зранку наказ про вихід, ми завантажили весь боєкомплект по машинах. Окрім двох відбитих у «сепарів» «Газелей», на нашому опорному пункті були «газон», ЗІЛ і «Урал». З нами також виїздили один танк 17-ї танкової бригади з власним ім'ям «Ігорьок», дві БМП і один УАЗік. У цього УАЗа був позивний «Муха».

Я їхав з хлопцями на ЗІЛу. На шляху до Многопілля ми забрали з собою ще бійців на опорному пункті 40-02. Усі підрозділи збирались в Многопіллі і формувались в колону. Одна з найдовших вулиць того села вся була заставлена транспортом і технікою. Серед нас були хлопці, які не хотіли виходити. Вони казали, що ми ж стільки тут вже відвоювали — як тепер це все кинути?

Коли почався рух вперед, ми трохи затримались через те, що одна з наших БМП десь застрягла і нам було наказано її чекати. Старшим офіцером з нами був підполковник ОК «Південь» Василь Коваль, позивний Кінжал. Те, що він дав наказ «чекати» на машину, яка затримується, можливо, нас певною мірою і врятувало».

(З проміжного звіту Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України):

«Проведення переговорів про вихід наших військових з Іловайського «котла» було можливо на декількох рівнях. Перший — переговори на рівні безпосередніх учасників бойових дій. Зазначені переговори за дорученням керівника сектора «Б» генерала Хомчака Р. Б. вів керівник розвідки оперативного управління командування «Південь» полковник Штурко О. С. При цьому російська сторона не знала, від чийого імені ведуться переговори, і, як видно, припускала, що мова йшла про можливий вихід одного з підрозділів. Домовленості на рівні командирів середньої ланки були досягнуті, однак вразливість подібних переговорів полягала в тому, що російське угрупування, що оточувало Іловайськ, складалось з великої кількості частин і підрозділів різної підпорядкованості і, що головне, на більш високих рівнях командування могло без попередження скасувати будь-які домовленості.

Другий рівень перемовин — переговори на рівні Міністерства оборони і Генерального штабу. Достовірно відомо, що міністр оборони ніякі переговори на цю тему не вів. Також достовірно встановлено, що на ранок 29 серпня, тобто на момент початку прориву з оточення нашого угрупування, контакту між керівником Генерального штабу Збройних сил України генерал-полковником Муженком В. М. і керівником Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації генералом армії Герасимовим В. В. не було. Останній перебував з візитом у Китаї. Спілкування на більш низькому рівні в Генштабі Російської Федерації не могло забезпечити вирішення проблеми, що і підтверджується наявною інформацією.

Таким чином, інформація керівника Генерального штабу Збройних сил України Муженка В. М., доведена до генерала Хомчака Р. Б. 28 серпня, про те, що розпочато переговори з російською армією і керівництвом, не відповідала дійсності і лише вводила останнього в оману.

Третій — переговори на політичному рівні. Під час зустрічі президентів України та Росії в Мінську, що відбулася 26 серпня, Іловайськ вже знаходився в оточенні. До цієї дати у нас в полоні

вже перебували десять російських десантників з 331-го полку повітрянодесантних військ Російської Федерації. На той час звільнення перших в історії військового протистояння на Донбасі полонених російських військовослужбовців, які мають офіційний статус, було для російського політичного керівництва питанням номер один і явно могло стати еквівалентом відкриття гарантованого «коридору» для виведення наших військ з оточення. Після мінської зустрічі, ввечері 27 серпня, по неофіційних каналах Адміністрацією Президента України було отримано запит на обмін полонених російських десантників. Вказаний запит підтверджувався аж до полудня суботи 30 серпня. Однак до початку прориву вранці 29 серпня рішення українською стороною прийнято не було. Пізніше полонені десантники були передані російській стороні.

Рішення про прорив з Іловайського «котла» було прийнято керівником сектора «Б» після консультацій з командирами батальйонів у другій половині дня 28 серпня 2014 року. Подальше перебування в оточенні в умовах гострого дефіциту води та продуктів харчування, а головне — без боєприпасів було неможливим. Пропозиції російських військових, які надходили через керівника розвідки оперативного управління командування «Південь» полковника Штурка О. С. про вихід без техніки і зброї, були відкинуті усіма командирами. В результаті була досягнута домовленість про вихід двома колонами за двома маршрутами о 06:00 29 серпня зі зброєю і технікою у супроводі бронетранспортерів з російськими десантниками, яким на виході з кільця повинні бути передані троє полонених військовослужбовців Російської Федерації, один з яких був поранений.

Напередодні, 28 серпня, керівник Генерального штабу Муженко В. М. повідомив генералу Хомчаку Р. Б., що з російською стороною досягнуто домовленість про вивезення поранених і загиблих. По двох узгоджених маршрутах виходу приблизно о 19:00 28 серпня були відправлені машини з пораненими, обладнані білими прапорами з червоним хрестом. Буквально через п'ятсот метрів після виходу машин із Агрономічного і Многопілля вони були обстріляні і змушені повернутися.

Після такого розвитку подій генералом Хомчаком Р. Б. були сформовані дві колони, на чолі кожної з яких було по 2—3 одиниці бронетехніки, в середині і в кінці кожної колони також був танк і БМП.

У складі однієї колони на легкових машинах по асфальтованій дорозі рухався батальйон «Донбас», а в складі другої — на

вантажівках і мікроавтобусах підвищеної прохідності — батальйон «Дніпро-1». Першим етапом здійснювався вихід наших сил з Іловайська на рубіж Многопілля—Агрономічне в шести кілометрах від міста. Збір колон був організований таким чином, щоб до точки початку маршруту всі підрозділи вийшли одночасно. Перший етап операції пройшов без втрат.

Далі належало пройти через кільце російських військ. О 05:45 29 серпня в район Многопілля на одному БТР-Д та санітарній машині прибули російські десантники, які заявили, що умови змінюються. Вихід буде без зброї і техніки однією колоною за вказаним ними маршрутом, який, як з'ясувалось пізніше, проходив по їх засідках».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«У селищі Агрономічному наша колона зупинилася. Як нам стало відомо, російська сторона висунула нові вимоги, і наше керівництво обговорювало з ними нові умови. Поки продовжувалися перемовини, бійці розташувались в напівзруйнованій будівлі і в своїх транспортних засобах. Раптово почався мінометний обстріл. Місцеві мешканці, які в цей момент займалися своїми справами на своїх подвір'ях, поховалися по погребах. Варто підкреслити, що це була не прицільна стрілянина. Бійці залишили транспортні засоби і розгрупувались в укриттях вздовж дороги. Хтось знайшов зручне місце в напівзруйнованій будівлі, а хтось заліг на узбіччі. Навпроти нашої машини була невеличка крамниця. Приміщення було відчинене, але з персоналу нікого не було. Скоріш за все, продавці повтікали по сховищах на початку обстрілу. Деякі бійці, сховавшись в крамниці, запаслися водою і соком.

Наша група також залишила «Халк» і сховалася на узбіччі дороги. Під дорогою проходила велика бетонна труба для стоку води, і у випадку більш інтенсивного обстрілу, в ній можна було сховатися. Поруч з нами знаходилися наші командири Гостіщев і Печененко. У В'ячеслава Петровича Печененка була армійська рація, і він доповідав комбату про те, що нас намагаються крити мінами. Він наполягав повідомити про це протилежну сторону перемовин. Також він запитував нові інструкції про те, до чого готуватися особовому складу. По рації відповіли, що уточнюють ситуацію. Особовому складу — бути готовим до будь-якого сценарію, але ж вогонь першими не відкривати. Взагалі-то і стріляти було ні по кому. Міномети біли з дистанції в декілька кілометрів, а спроб атакувати нас піхотою або технікою не здійснювалося.

Також по рації переказали, щоб особовий склад прийняв заходи особистої безпеки, а транспорт має бути готовим рухатися далі, але поки що команди на рух немає.

Перемовини тривали. Обстріл в Агрономічному продовжувався. Він мав скоріш не вражаючий, а підшвидшуючий характер. Не можу сказати з повною впевненістю, але даних про те, що під час цього обстрілу, який продовжувався близько півгодини, будь хто постраждав або був пошкоджений транспорт, не було. Укриття в канаві на узбіччі здалося Дену не зовсім надійним, і він, отримавши дозвіл полковника, наказав нашій групі сісти в машину і вирушити трохи далі для пошуку більш надійного і безпечного місця для «Халка» й особового складу. Таке місце знайшлося в двохстах метрах від нашої колишньої зупинки. Ліворуч від дороги перебувала тракторна бригада, і ми, відкривши ворота, заїхали на її територію і загнали «Халк» в один з ремонтних цехів. Це було більш надійне укриття, ніж відкрите місце на шляху. Від прямого влучання нас воно, звичайно, не врятувало б, але стелі гарантували захист від осколків, якщо міни будуть лягати поруч.

Через деякий час по радіостанції повідомили про те, що колоні слід приготуватися до руху. Ми вигнали «Халк» з укриття і виїхали до дороги, щоб приєднатися до колони, що почала рухатися. До цього моменту колона ще поповнилася кількома танками, бойовими машинами піхоти і транспортом з бійцями інших підрозділів. Обстріл навколо Агрономічного тривав. Під'їхавши до «бежевого», поруч з яким знаходився наш полковник Печененко, ми чули, як генерал Хомчак вимагав від учасників переговорів домогтися припинення вогню і доповіді про хід переговорів. Йому повідомили, що протилежна сторона зволікає і чекає вказівок від вищестоящого керівництва. Просили почекати п'ятнадцять хвилин. Схоже, генерал, приймаючи до уваги те, що колона знаходиться в уразливому стані і піддається пристрілочному мінометному обстрілу, сказав, що у нього немає п'ятнадцяти хвилин, і дав команду на рух».

(З проміжного звіту Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України):

«Після збору нашого угрупування колоною у вихідних точках для початку руху, російська сторона почала тягнути час. Приблизно в 08:00, з урахуванням обстановки, генерал Хомчак Р. Б. дав команду і колони рушили по двох обговорених раніше маршрутах. У складі кожної з колон знаходилось по одному полоненому російському військовослужбовцю. Третій поране-

ний російський військовослужбовець перебував у санітарній машині разом з нашими пораненими.

За інформацією, що надійшла від командира розвідувального підрозділу 40-го батальйону територіальної оборони, рух колон було розпочато за командою «Буран-555». Зазначена інформація підлягає додатковій перевірці. Після початку руху першу лінію російських військ, що складалась з піхоти, колони подолали без бою. На другій лінії в районі села Чабани, неподалік від Старобешевого, почався розстріл наших колон російськими військами з усіх видів зброї. Наші війська героїчно прийняли бій і підбили кілька танків і БМП противника. Далі, по мірі виходу з ладу автомобільної техніки, наше угрупування розсіювалось і малими групами проривалось з оточення.

Слідчій комісії належить уточнити, які заходи по підтримці колон, що виходили з оточення, були вжиті штабом АТО і наскільки вони були ефективні. Загальна чисельність особового складу в двох наших колонах становила, за різними оцінками, від 970 до 1100 осіб».

На всіх рівнях українська сторона намагалась домовитись з росіянами про так званий «зелений коридор». Про ці перемовини вже багато написано та сказано. Для початку наведемо те, що розповів керівник Генерального штабу Збройних сил України генерал Віктор Муженко в одному зі своїх телевізійних інтерв'ю в серії передач «Через призму часу»:

«Я особисто спілкувався з першим заступником керівника Генерального штабу РФ, генералом Богданівським Н. В., після заяви Путіна в засобах масової інформації про те, що вони готові надати «зелений коридор» для виходу наших підрозділів. При чому, на умовах того, що наші підрозділи вийдуть і з технікою, і з озброєнням. Але, приблизно о 23:00 28 серпня 2014 року, на мене вийшов генерал Богдановський і інформував, що умови змінюються і вихід можливий лише за умови, якщо ми залишимо озброєння і техніку в тих районах, які ми займали, і тоді буде дозволений вихід військовослужбовців. На ці умови ми не могли погодитися, і тому було прийнято рішення про прорив. На жаль, цей прорив не відбувся, тому що було прийнято рішення на нижчому рівні про вихід під певні гарантії. З ранку 29 серпня було спілкування з парламентарями з російської сторони. Десь близько 8:30 дві колони за обумовленими напередодні маршрутами почали вихід з району Іловайська. Один маршрут був пів-

нічніше, другий — трохи південніше. Вони обидва замикалися на Старобешевому. Якби це був прорив, то апріорі йти заздалегідь узгодженими маршрутами було б не можна, оскільки там вже тебе чекатимуть. Рівень безпеки, по суті, наближався до нуля».

У подальшому, відповідаючи в інтерв'ю сайту «Петр і Мазепа» на питання про те, хто ж віддав наказ прориватись з Іловайського «котла» ранком 29 серпня 2014 року, генерал Віктор Муженко сказав:

«Це було рішення керівництва сектора «Б», яке, як я розумію, приймалося колегіально. Треба їх теж зрозуміти. У них під рукою були сотні людей слабокерованих підрозділів з добровольчих батальйонів. У них там було своє розуміння можливостей і виходу з ситуації, що склалася. На жаль, вийшло так, як сталося».

Іншими словами, всю відповідальність за те, що відбулось у подальшому, генерал Віктор Муженко переклав на командувача сектора «Б» генерала Руслана Хомчака, командирів добровольчих батальйонів, а також політиків — які систематично втручались у бойову роботу штабу АТО та штабу сектора «Б» та мали впливи на особовий склад батальйонів.

В одному з інтерв'ю, оприлюдненому на інформаційному ресурсі «Обозрєватєль» 5 листопада 2014 року, генерал Руслан Хомчак розповів про ці переговори та свій план виходу:

Рух 29 серпня 2014 року по «зеленому коридору». Пікап «Троянський кінь» і «Халк» батальйону «Дніпро-1»

«Я відразу казав, що не вірю росіянам, і попередив, що будемо виходити з боєм. Але не атакувати в ланцюгу, як усі говорять, що ми, мовляв, тридцять кілометрів повинні були пройти в наступу. Ні. Ми планували так: здійснюємо марш, але якщо нас починають обстрілювати, то вступаємо в бій. Це називається здійсненням маршу з передбаченням вступу в бій.

О 8:00 ранку 29 серпня я дав команду, що ми їдемо з боєм. Але це не передбачає, що ми повинні з перших кроків стріляти куди попало. Колона, яка йшла з Агрономічного, пройшла повз позицій російських солдатів. Ті сиділи і ніяк на нас не реагували, деякі ручкою махали. Зараз я розумію, що їм просто ще не надійшла команда. Мене звинувачують, що росіяни, мовляв, просили 15 хвилин, а Хомчак сказав йти вперед. Так, можливо, саме тому, що я сказав йти вперед, тій колоні вдалося пройти — поки російські мотострільці ще не отримали команду нас не пропускати, а вбивати. Можливо, ці 15 хвилин врятували ще кілька сотень життів. Зараз можна про це тільки здогадуватися».

Боєць батальйону «Кривбас» Юрій Стасовський (29 серпня 2014 року. Опорний пункт 40-03 на залізничних рейках поза селищем Зелене):

«Нам надають команду на вихід. Обіцяють «зелений коридор». Зранку виїжджаємо скрізь Зелене до опорного пункту 40-02. На ньому до нас приєднуються наші бійці, які знімаються з цього опорного пункту. Андрій Шиян спалює за селищем Зелене нездатний рухатися БРДМ, щоб не дістався ворогу. Вирушаємо до наступного нашого опорного пункту 40-01 і далі в бік селища Многопілля. Там вже формується колона з підрозділів «Донбас» і «Дніпро-1». Серед бійців, що очікують подальшої команди на рух, пізнаю Володимира Парасюка. Бійці стоять на узбіччі і про щось розмовляють. Вони першими завантажились в свої машини і вирушили по «коридору»...

Під час вишукування колони в Многопіллі по нас почали працювати ворожі міномети. Здається, тоді обстріл був не прицільний, але він підбурював не стояти на місті, а рухатись будь куди, поки міни не почали падати саме по нерухомій колоні. По рації нам переказали, що будемо прориватися з боєм. Ні про які мирні «коридори» мова не йшла. У будь-якому випадку особисто я про це нічого не чув... Нарешті колона рушила по дорозі».

Колон було дві. Одна під керівництвом генерала Руслана Хомчака мала рухатись за маршрутом: Многопілля — Агроно-

мічне — Новодворське — Михайлівка — Андріївка — Чумаки — Горбатенко — Новокатеринівка — Старобешеве.

Маршрут другої колони, якою керував полковник штабу оперативного командування «Південь» Олексій Грачов, був такий: Многопілля — Червоносільське — Осикове — Побєда — Новокатеринівка — Старобешеве.

Зустрівшись у Новокатеринівці, обидві колони мали рухатись далі у бік Старобешевого. Не зовсім зрозуміло, чому саме Старобешеве, оскільки на той час частина Першої оперативної бригади Національної гвардії України була розташована в місті Комсомольське.

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«Коли мені 28 серпня 2014 року ставили завдання по формуванню головної частини колони, то я був дещо збентежений, бо, на той момент, у мене не було навіть мапи. Керівник розвідки Олександр Титаренко мав вести колону шляхом, яким ми заходили свого часу в Агрономічне, бо він більш-менш знав ті шляхи й орієнтувався на місцевості. В ніч з 28 на 29 серпня ми разом з Титаренком продивилися на його мапі напрямок руху через зазначені населені пункти. В Олександра взагалі була єдина мапа в нашому батальйоні. Коли колона рушила з місця, то попереду був головуючий танк мого 2-го батальйону. За ним розвідники. Потім ще один танк і чотири бойові машини піхоти. Одна з них була без акумулятора, і ми заводили її з поштовху. Він шикував колону перед початком руху з Агрономічного і дуже підганяв, коли проїжджав вздовж колони на бронетранспортері. А в мене одна БМП погано заводилась, і ми трохи затримувались. Тож він вирушив тим бронетранспортером ближче до голови колони. Коли колона рушила, я ще був в Агрономічному і перевіряв її склад. Замикали головуючу групу інженерний ЗІЛ з керівником саперної роти Віктором Мироненком, зв'язківці, ІМР і вантажний «Урал». Я встиг застрибнути до того «Уралу» і вже поїхав на тому «Уралі» за колоною свого батальйону».

Вперше оточеним військам наказали шикуватись у колони приблизно о 1:00 ночі 29 серпня. Потім цей наказ відмінили. Вдруге почали шикуватись у колону о 6:00 ранку. Північна колона генерала Руслана Хомчака складалась приблизно таким чином: бронегрупу, яка мала очолювати колону, було довірено сформувати командиру 51-ї ОМБр полковнику Пивоваренку, який визначив

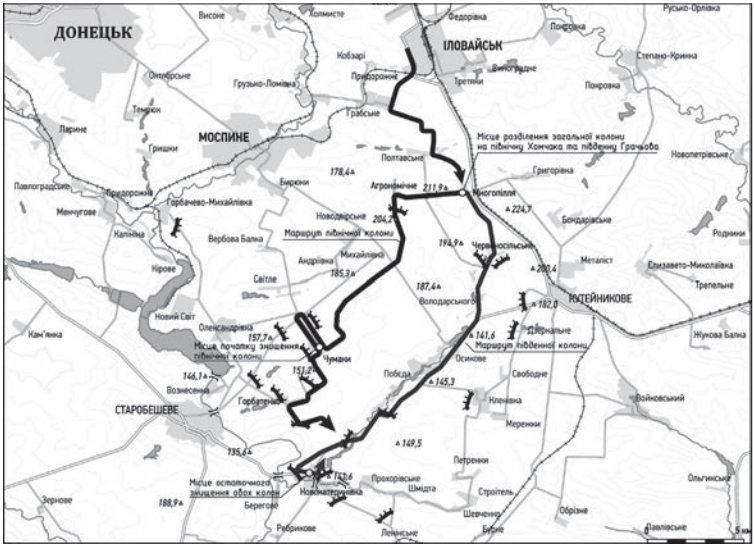

Загальна схема руху і прориву українських колон з Іловайського оточення 29 серпня 2014 року

порядок руху передової бронегрупи. З самого початку колону очолював танк 51-ї ОМБр. Позаду нього рухалась БРМ-К розвідників, які входили до 2-ї РТГр 51-ї механізованої бригади. До складу БРМ-К входили бійці — механік-водій Олег Кирик, Валентин Руснак, Сергій Омельчук, Євгеній Андріюк, капітан Андрій Постернак і командир екіпажу майор Олександр Анатолійович Тітаренко. За розвідниками рухалась техніка зі складу 2-ї РТГр 51-ї ОМБр — один танк, чотири бойові машини піхоти, а також інженерна техніка і сапери. В замикаючому «Уралі» цієї групи разом з інженерами перебував і командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко. За передовою групою полковника Пивоваренка рухалась машина генерала Руслана Хомчака — білий броньований «фольксваген-транспортер Т5». Позаду неї рухалась також ще одна броньована машина «фольксваген-транспортер Т5» зеленого кольору, яка належала командиру батальйону «Дніпро-1» Юрію Березі. Саме в цій машині знаходилися журналісти «Дорожнього контролю» і телеканалу «Еспресо» Ростислав Шапошніков, Єгор Воробьйов і відеооператор Тарас Чкан. За броньованими мікроавтобусами рухався бронетранспортер бійців 74-го ОРБ, на якому разом з розвідниками перебували декілька бійців 3-го полку Кіровоградського спецназу, а також полонений російський десантник.

Бійці батальйону «Кривбас» готуються до руху по «зеленому коридору» 29 серпня 2014 року. Многопілля. Автор фото Андрій Тетерук

Далі рухався автомобіль УАЗ полковника Юрія Мельника. Керував машиною Іван Маклаков. Також в автомобілі знаходився полковник Макаренко і сержант Бєліков. У складі цієї колони рухався і УАЗ з керівником зв'язку полковником Борисом Борисовичем Кифоренком та двома офіцерами штабу — майором Андрієм Валерійовичем Гладковим і капітаном Олександром Григоровичем Світличним. За УАЗом рухався бронетранспортер зв'язку № 004. Слідом за цими машинами йшла бойова група, яка мала вступити у бій, якщо по колоні було б відкрито вогонь, а саме — три танки та дві бойові машини піхоти зі складу 17-ї окремої танкової бригади. Екіпажі танків та БМП були укомплектовані контрактниками, а десанти складались з мобілізованих солдатів 93-ї окремої механізованої бригади. За бойовою групою 17-ї танкової бригади мали йти на автотранспорті добровольчі батальйони МВС. Першим був батальйон «Дніпро-1». Останніми у колоні цього батальйону рухались броньований зелений мікроавтобус «фольксваген» з надписом «Героям слава», яким керував Тарас Брус, і сірий пікап з номером «Дніпро-1». Від інших пікапів цього батальйону, цей відрізнявся надписом на капоті «Троянський кінь», зроблений чорним маркером бійцем цього батальйону Володимиром Тугаєм. Під час руху колони саме Володимир був водієм цього пікапа. Окрім нього в пікапі перебували бійці Микола Криворотько, Іван Крим, Андрій Мангуст і Дмитро Пелипенко. За ними рухався

білий автобус ПАЗ з бійцями батальйону «Миротворець» і роти «Світязь». Керував автобусом боєць «Світязя» Віктор Шолуха.

Згодом боєць «Світязя» Андрій Квач згадував про свого побратима: «Командир роти Олександр Фацевич перед висуванням в Іловайськ залишив Віктора на базі, але наступного дня Вітя повіз в Іловайськ бійців батальйону «Миротворець». Він мав повернутись знову на базу, але залишився з «Миротворцем» в локомотивному депо Іловайська. В самому місті ми діяли окремо від батальйону «Миротворець» і тому побачили Віктора лише 29 серпня в селищі Агрономічне, коли там формувалась колона на вихід по «коридору». Того дня Віктору виповнилось 40 років. Цей день став і днем його народження і днем загибелі. Я, Андрій Рабомізо і друже Одєсса, побачивши Віктора в Агрономічному, підбігли, привітали його з днем народження. Обнялися... Така от була наша остання зустріч. Потім ми лише бачили згорілий автобус, в якому було прострелене двома чергами водійське скло. В машині залишилося обвуглене тіло...»

За ПАЗіком рухались два жовтих «Богдани», в яких їхали бійці батальйонів «Миротворець» та «Херсон». Поміж «Богданами» рухався автомобіль «Жужа» медика батальйону «Миротворець» Всеволода Стеблюка. За автобусами рухались УАЗ та броньована машина «Шевроле Тахо» з командиром батальйону «Миротворець» Андрієм Тетеруком. У складі цієї колони була також вантажівка та машини з бійцями батальйону «Івано-Франківськ». Слідом за автотранспортом добровольчих батальйонів рухалась 3-я батальйонно-тактична група 51-ї окремої механізованої бригади, яка складалась з декількох БМП, танку, МТ-ЛБ протитанкової батареї капітана Коваля і МТ-ЛБ із ЗУ-23-2 на буксирі з екіпажем старшого лейтенанта Кіяна Валентина Григоровича. У складі колони також були і два вантажних автомобіля ЗІЛ, які належали до артилерійської розвідки 55-ї ОАБр під керівництвом капітана Ігоря Венжега.

Наприкінці колони на звичайному цивільному автотранспорті рухалась частина бійців з 40-го батальйону територіальної оборони «Кривбас». Напевно невідомо, на скількох одиницях транспорту їхали бійці «Кривбасу», але можна впевнено стверджувати, що серед іншого у них був санітарний УАЗ сірого кольору, в якому перебували бійці цього підрозділу з опорного пункту 40-04.

Боєць батальйону «Кривбас» Віталій Бунчиков:

«Я з самого ранку 29 серпня їхав у камуфльованому УАЗі. Водієм того УАЗу числився Манкі, але він відмовився їхати маши-

ною і пішов до наших хлопців на БРДМ і виходив разом з ними. Транспорту взагалі-то не вистачало, а тоді вийшло так, що цей УАЗ залишився без водія. Саме тому за його кермо посів наш офіцер. На жаль, не згадаю його прізвище, але він тоді повернувся живим і, здається, досі служить. Також у тому розмальованому УАЗі з самого опорного пункту 40-04 до Многопілля і далі по так званому «зеленому коридору» їхали Роман Атаманчук, я і ще один мужичок-«правосек».

Потім вже, коли ми проривались під час розстрілу, ми багато кого підбирали по дорозі. Я сам, поки був цілий, затягував у машину бійців і вкладав їх у салоні УАЗу, аж поки мене не поранило в голову. Після того я вже погано що пам'ятаю. Лише згадую, як УАЗ десь зупинився і мене хлопці перенесли до МТ-ЛБ, поклавши зверху на її броню.

Згодом хлопці розповідали, що цей УАЗ впритул розстріляли через радіатор, а в цілому машина майже не постраждала. Що і як тоді сталося з тими, хто був в УАЗі, сказати не можу. Відомо лише, що з тих, хто був у салоні, загинув наш двадцятиоднорічний боєць Роман Атаманчук».

Далі рухались сапери 91-го ОПОЗ, а також кілька машин інженерних підрозділів та частин забезпечення, серед яких був танковий тягач ВТ-72532 ремонтного полку. В складі екіпажу тягача перебували механік-контрактник Юрій Крупенич та такелажник Олексій Буровцев. Загалом в оточення під Іловайськом потрапило 202 військовослужбовця 40-го батальйону територіальної оборони «Кривбас», але окрема частина цього підрозділу опинилась в іншій колоні.

У самому хвості колони, прикриваючи її з тилу, рухались дві БМП 17-ї танкової бригади. Екіпажі цих бойових машин складалися із солдатів контрактників, а десанти — з мобілізованих бійців 93-ї окремої механізованої бригади.

Загалом у колоні, яка виходила під керівництвом генерала Руслана Хомчака, мало бути приблизно 850 військовослужбовців та 222 бійця добровольчих батальйонів МВС. Але це лише достатньо приблизні цифри.

Лише о 10:00 ранку обидві колони вирушили вперед за різними маршрутами. Голова колони Хомчака безперешкодно подолала перші позиції російських військ за селищем Агрономічне і проїхала поблизу селищ Новодворське, Михайлівка, Андріївка та зупинились неподалік від села Світле — аби розпитати місцевих

мешканців, як проїхати до хутору Чумаки. Тим часом хвіст колони виїздив з Агрономічного. Під час проходження перших позицій російських солдат було добре видно їх тягачі МТ-ЛБ з намальованими на них білими колами. Росіяни не ховались і не виказували жодних ознак агресії, а відтак — це створювало ілюзію безпеки.

Під час руху колони послідовність транспорту постійно змінювалась, і тому описаний вище склад колони лише умовно показує, що вона собою являла. Усі вищезгадані цифри, стосовно кількості особового складу, наведені з розслідування одного з журналістів і можуть бути не цілком точними. На жаль, автору книжки не вдалося знайти і дізнатися будь-яких інших більш точних даних, і тому всі приблизні цифри, зазначені вище, запозичені саме з розслідування і статей журналістів.

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Колона, очолювана кількома танками, висунулася на виїзд з Агрономічного. Проїхавши близько кілометра від селища, танки повернули ліворуч на путівець між посадкою і великим полем, а колона продовжила рух за ними. Переді мною стояло завдання триматися за ведучою попереду машиною і, по можливості, не відставати від неї. На деяких ділянках ґрунтова дорога була перекрита поваленими деревами і воронками від розривів, які доводилося об'їжджати. Наш рух все також супроводжувався мінометним обстрілом. Мені навіть здалося, що на шляху проходження колони в одну з легкових автівок потрапила міна, оскільки довелося об'їжджати палаюче авто. «Халк» легко проходив по утоптаній технікою оранці, а ось деякі легкові автомобілі не могли рухатися по такому шляху, і бійці з цих машин штовхали їх, щоб подолати перешкоди. Багато машин ламалися в дорозі, і бійці пересідали на інший транспорт або броню, залишаючи свої авто і забираючи з собою лише зброю та найнеобхідніші речі. Машини, які рухалися занадто повільно або ускладнювали рух, ми обганяли і трималися наступного попереду транспорту».

Командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук (колона генерала Руслана Хомчака):

«Перше коло оточення ми проїхали нормально. Є навіть відео цього проїзду скрізь оточення. Там достатньо добре видно і росіян, і якутів, і інших. Проїхали ми їх безперешкодно. Дехто з них нам навіть рукою махав. І ось, коли ми дісталися до другого кола оточення, то побачили, як почали працювати по другій

колоні. Там працювали касетні боєприпаси. Це було видно по вибухам в повітрі і струмкам диму, які тягнулися до землі. Це теж є на відео. Саме тоді почали працювати і по нашій колоні.

Коли ми рухалися під обстрілом, мені, як військовому, було цікаво спостерігати за організацією вогневого рубежу. В ста метрах рівненько зроблені шанці. Ще далі — кулеметні гнізда. За ними розрахунки автоматичних гранатометів, а далі — гаубиці. Ідеально викопаний тир. Єдине, що я зробив би ще на їх місці — поставив би міни направленої дії і замінував би шляхи. Якби вони це зробили, там би взагалі ніхто не вийшов. Але так як ми вели вогневий контакт, це сильно знижувало вероґідність вогневого ураження наших підрозділів».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Через деякий час ми побачили в не дуже рясній лісосмузі праворуч від дороги бойові машини і військовий транспорт. Номери на транспорті були закриті, а на бойових машинах зафарбовані. Не пам'ятаю вже, що з себе уявляли розпізнавальні знаки на цих машинах, але скажу, що раніше подібного маркування ніколи не зустрічав. Тут же знаходилися військові у формі без будь-яких розпізнавальних знаків. Однострій виглядав якось безлико.

Російська техніка і російські солдати з першого кола оточення за селищем Агрономічне Донецької області

На солдатах були відсутні кокарди, строкаті шеврони і яскраві георгіївські стрічки, якими любили себе прикрашати «ополченці». Лише у деяких солдатів були помітні білі мотузки на руках.

Майже всі мали вигляд, як солдати-строковики або молоді контрактники, бо виглядали дуже молодо. Дехто з них розташовувався в окопах, хтось сидів на ящиках від боєкомплекту біля бронемашин, хтось стояв осторонь і спостерігав за тим, як повз їх позиції проходила наша колона. Хтось з побоюванням спостерігав за рухом нашої колони з окопів, направивши на нас зброю. Я не сильно звертав увагу на дрібні деталі і реакцію цих військових, тому що моя увага була цілком прикута до рухомого попереду автомобіля. Хлопці, які знаходилися в якості моїх пасажирів, мали можливість краще розглянути перший російський підрозділ, який був одним з тих багатьох, які перетнули наш кордон і замкнули коло навкруги нашого угруповання під Іловайськом. Хтось з хлопців звернув увагу на однотипність монголоїдних облич; хтось навіть встиг привітати відповідним «факом» проводжаючих нас таким же чином «ввічливих чоловічків»; хтось побачив порожні ящики від мінометних снарядів, які в достатку валялися навколо окопів і техніки росіян. Дехто припускає, що це була одна з мінометних батарей, яка обстрілювала щойно Агрономічне. Наступні свідчення наших бійців, яким довелося спілкуватися з «зеленими чоловічками», підтвердили факт присутності в Україні техніки, озброєння, солдат і офіцерів армії Російської Федерації.

Перед виходом з Іловайська у мене була повна впевненість в тому, що нам дадуть можливість безперешкодно вийти з оточення. Попередні домовленості і режим тиші, якого дотримувалися бойовики, вселяв надію на те, що вони так само будуть дотримуватися гарантій безпеки при виході з Іловайського оточення по узгодженому з ними «коридору». Після розпочатого мінометного обстрілу в Агрономічному почали закрадатися деякі сумніви, але вони майже розсіялися після проходження першого кола оточення. Росіяни не виявили ніякої зовнішньої агресії, і це нам подало надію. Склалося враження, что вимоги про вихід без зброї і техніки скасовано. Ми виходимо, нікого не атакуючи. Також і оточуючі, в свою чергу, не виказували намірів атакувати нас. Керівництво домовилося про маршрут виходу й усе, нібито, виконується згідно з умовами. Складно сказати, чому передова позиція росіян не відкрила по нас вогонь. Можна лише будувати різні припущення. Можливо, причина в звичайному нехлюйстві і неузгодженості дій окупантів, а можливо, командир тієї пози-

Російські окупаційні війська спостерігають за виходом української колони з Агрономічного. Автор фото з відео Андрій Тетерук

ції росіян не отримав до того моменту наказу на відкриття вогню тому, що ще йшли переговори й остаточного наказу не було, а проявляти ініціативу, та ще й на шкоду своєму життю та здоров'ю, ніхто не захотів. Судячи з того, що сталося через півгодини, можу лише припустити, що передові позиції, які пропустили нас, доповіли керівництву про колону, яка рухалася повз них, і підрозділи, які знаходилися далі по ходу нашого руху, отримали чіткий наказ про нашу ліквідацію. А можливо, з самого початку було заплановано пропустити нас без бою через першу лінію і тим самим перекрити шлях до відступу нашого угруповання для подальшого знищення. На цей рахунок можна нескінченно робити припущення і гадати про причини. Правду знає тільки Господь і Генеральний штаб Міністерства оборони Російської Федерації.

Після проходження перших позицій росіян ми звернули з путівця і поїхали прямо через соняшникове поле. Кілька одиниць бронетехніки втоптували гусеницями густі зарості сухих стебел соняшнику, а інший транспорт з колони слідував по цій просіці. Не знаю, чи довго і в якому напрямку ми рухалися по цьому полю. Час і простір ніби розчинилися. Після проходження декількох одиниць бронетехніки і вантажних автомобілів у полі утворилася цілком втоптана нова ґрунтова дорога. Ліворуч і праворуч нічого не було видно, крім сухих стеблів і головок з насінням. Попід колесами, поверх сухої землі, лежали поламані і злегка втоптані стебла соняшників. Протоптані нами «соняшникові коридори» змінювалися путівцями між цими самими полями.

Нам здавалося незвичайним, що колона рухається таким екзотичним маршрутом. Можливо, ми обходили таким чином деякі укріплення росіян, розташовані на основних дорогах і в дрібних населених пунктах, які ми залишали осторонь від себе. Як би там не було, ми вважали, що ті, хто йде в голові колони, знають кінцевий пункт призначення... Написав останню фразу, і як струмом вдарило. Впіймав себе на думці, що використовував назву однойменного фільму з моторошним сюжетом. Втім, подальша розповідь буде не менше трагічною».

Прапорщик ЗСУ Григорій Соляник, водій генерала Руслана Хомчака:

«Вранці 29 серпня з усіх підрозділів були сформовані дві колони техніки, які мали були рухатися різними маршрутами до Старобешевого. Техніка в переважній більшості була легка — мікроавтобуси, легкові автомобілі, вантажівки. Бронетехніки було відносно небагато, і її розподілили в декілька бронегруп, які прикривали голови і хвости колон.

Наш автомобіль рухався в складі колони, в голові якої рухався командир 51-ї механізованої бригади. Ми спокійно проїхали перші позиції росіян. Я керував білим броньованим мікроавтобусом «фольксваген», старшим в якому був генерал-лейтенант Руслан Хомчак. По радіостанції він керував рухом першої і другої колон. За нами рухався такий самий зелений броньований «фольксваген» командира батальйону «Дніпро-1» Юрія Берези. Позаду нього був УАЗ полковника Юрія Мельника».

Механік-водій БМП-2 № 531 51-ї ОМБр Михайло Роговенко (колона генерала Руслана Хомчака):

«У той час ми були на нашій БМП-2 № 531. Нас в екіпажі було троє. Я — механік-водій БМП-2, старої та потріпаної машини, та два Сергія — навідник та старший машини. Коли надійшла команда про вихід з околиць Іловайська, ми вишукувались колонами в селищі Многопілля. Як я згадую, там був повний хаос — хто куди має їхати? Яким порядком? Які команди? Практично нічого не казали. Всі діяли, дивлячись, як хтось робить. Перші російські солдати, позиції яких ми проходили в декількох кілометрах від Многопілля, були окопані, з технікою, усміхались та були напоготові, але жодних різких дій не робили. Ми проїхали дуже близько від них. Майже буквально повз них.

Наша колона тоді дуже сильно розтягнулась. Стояв стовп пилюки і машини час від часу таранили одна одну, але ми неспинно рухалися вперед — це був шлях до життя. Це був так званий «зелений коридор», але раптом почався неприцільний мінометний вогонь. Всі спочатку думали, що це якась провокація».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко (колона генерала Руслана Хомчака. Шлях від Агрономічного до хутора Чумаки):

«Настрій був відносно оптимістичним. Перше кільце оточення пройшли безперешкодно. В полях теж ніяких перешкод не зустріли. Нарешті виїхали з полів на ґрунтову дорогу і пішли по ній в напрямку якогось селища, дахи будинків якого спостерігали попереду по ходу руху. При в'їзді в селище не було ніякого дорожнього знака, і тому ми не знали, що це за населений пункт. Значно пізніше я дізнався, що це було селище Чумаки. Тут знову стали проявлятися ознаки цивілізації у вигляді асфальтованого покриття. Рух по полях кілька напружував мене, як водія. Гострі уламки соняшнику, що стирчали з землі, могли пробити колесо, але рятувало те, що «Халк» був броньованим мікроавтобусом. Крім власної ваги в дві тонни, він ще ніс на собі таку ж вагу броні, не рахуючи пасажирів. Саме тому в нього на колесах була встановлена вантажна гума, яка дозволяла безперешкодно проскакувати невеликі вибоїни на шляху, а також безперешкодно рухатися по сухим уламкам соняшника. Я знав, що колеса міцні,

Ранок 29 серпня 2014 року. Колона генерала Руслана Хомчака. Рух до «зеленого коридору». Автор фото Андрій Тетерук

але все одно хвилювався. Саме зараз пробите колесо було б дуже недоречно. Тим більш, що запасного в наявності не було.

В якийсь момент, коли голова колони вже проходила хутір Чумаки, а ми ще до нього не доїхали, рух колони призупинився. Ми спостерігали ліворуч від себе приватні сільські будиночки, а праворуч невелику річку чи якесь водоймище, на кшталт ставку. Попереду по ходу річки був невеликий міст чи дамба. Довжина мосту — не більше тридцяти метрів. Місцевість — мальовнича. За річкою дорога, по обидва боки якої росли акуратні молоді тополі, йшла між двох пшеничних полів у сторону Старобешевого. Схоже, що голова колони пішла прямо, а слід було повернути праворуч через міст і рухатися далі по асфальтованому шляху. Частина колони повернула праворуч через місточок, а голова почала розгортатися і прилаштовуватися в середину загального потоку. Коли ми доїхали до моста, то побачили що на ньому стояв червоний легковий автомобіль «Жигулі», біля якого метушилися кілька бійців. Схоже, в автівки виникли технічні проблеми. Згодом з'ясувалося, що то були сапери 91-го окремого полку оперативного забезпечення. Машина була забита різними похідними речами, і бійців, які рухалися на цьому авто, мабуть, дуже спантеличила проблема з транспортом, тому кидати машину з речами не хотілося, а завантажуватися в попутний транспорт з речами не вийде, оскільки колона не буде чекати, поки вони будуть переносити свої речі. Щасливчики. Вони тоді, напевно, навіть не підозрювали, що поламка машини зупинила їх на мосту і не дозволила опинитися на кілька сотень метрів попереду, що, можливо, і врятувало їх життя. Хлопці метушилися біля машини, намагаючись вирішити проблему, а ми проїхали повз них і рушили далі слідом за іншою частиною колони. По дорозі від мосту ми проїхали близько трьохсот метрів...»

Прапорщик ЗСУ Григорій Соляник, водій генерала Руслана Хомчака:

«Ми майже дісталися до хутора Чумаки і перед в'їздом в село почули по радіозв'язку доповідь полковника Мельника про те, що частина колони чомусь повернула праворуч і попрямувала в напрямку балки. За вказівкою генерала Хомчака я розвернув автомобіль і почав наздоганяти частину колони, яка направилась в невірному напрямку. Як виявилось, там була засідка. Ми майже обігнали заблукавшу колону, як розпочався міцний обстріл і розпочався бій. У бойову машину піхоти, яка рухалась поруч

з нами, потрапив снаряд, пошкодивши бронемашині каток. Другий постріл влучив їй позаду башти. По радіоефіру командири підрозділів доповідали про масовані обстріли обох колон. Саме тоді командуючий віддав наказ прориватися з боєм. Ми сходу розвертали машини в зворотньому напрямку, однак шлях був занадто вузьким, а техніки було дуже багато. Тому від шквального вогню вийти спромоглися не всі...»

■ Колона полковника Грачова

Колона полковника Грачова вирушила за своїм маршрутом через Червоносільське вже після того, як основна група на чолі з генералом Русланом Хомчаком залишила селище Агрономічне і пройшла повз перші російські позиції. Танк Т-72Б3, керований полковником Євгеном Сидоренком, та практично вся інша бронетехніка, яка складала голову «південної» колони, встигнули проїхати селище Червоносільське. Також без втрат пройшов і вантажний «Урал» бійців 73-го Морського центру спеціального призначення, який тягнув на канаті пошкоджену «Газель» з декількома бійцями 3-го полку спецпризначення, старшим серед яких був друже Гусар — командир батальйону 3-го полку Кіровоградського спецназу.

Підполковник Андрій Свєтлінський — командир 1-ї батальйонно-тактичної групи 93-ї окремої механізованої бригади:

«Отже, 29 серпня 2014 року о 8:15 ми почали рухатись на чолі колони по трасі з Многопілля на Старобешеве. Завдання було — при зустрічі з супротивником дати бій. В загальній колоні перебувало сто дванадцять бійців 1-ї батальйонно-тактичної групи 93-ї механізованої бригади.

Майже через сто метрів після початку руху противник почав масований обстріл, який тривав на протязі всіх двадцяти кілометрів нашого шляху. Вогонь росіян з великокаліберної артилерії, гаубиць та мінометів був настільки щільним та масованим, що зупинятись можна було лише в надзвичайних випадках. Щільність вогню противника зі стрілецької зброї була такою, що той, хто відкривав люк, відразу ж отримував кулю.

О 12:00 годині дня 29 серпня 2014 року 1-ша батальйонно-тактична група 93-ї окремої гвардійської механізованої Харківської бригади припинила своє існування. Ми рухались по відкритій місцевості, по асфальтованому шляху, відвертаючи увагу від інших, приймаючи вогонь ворога на себе. Таке завдання

Паливнозаправна станція Старобешевого. 29 серпня 2014 року. БМП-2 № 310 полковника Грачова

формально не ставилось, але по факту так і було. Ударний кулак 1-ї БТГр 93-ї бригади на виході з оточення прорвав на своєму шляху декілька блокпостів супротивника. Рухались як таран. Зазначу, що до Іловайська я та більшість бійців не мали реального бойового досвіду, проте бились гідно.

Звичайно, у нашої батальйонно-тактичної групи теоретично існувала можливість вийти з оточення без бою, зі значно меншими втратами. Проте, в тій ситуації ми такого права на це не мали. Потрібно було давати бій і тримати удар. Інакше легкоозброєні добровольчі батальйони, такі як «Донбас», «Миротворець», 40-й батальйон «Кривбас» понесли б просто неймовірні втрати. Аналіз показує, що кількість вбитих і поранених серед тих, хто пробивався на важкій броні, була значно більшою, ніж серед тих, хто прорвався крізь оточення на мотоциклах, легкових автомобілях, тракторах...

Якщо в цілому говорити про хід бойових дій під Іловайськом, то все не так складно, як здається. Просто в кожного учасника може бути на це власна точка зору: кулеметник має інформацію на своєму рівні; командири відділення, взводу, роти, батальйону — на своєму; командувач сектора — на своєму, керівник Генерального штабу — на своєму. І при цьому оцінки подій кулеметника та керівника Генерального штабу можуть бути прямо протилежними, й при цьому кожен з них буде по-своєму правий. Однозначно можна стверджувати одне — якщо б 24—25 серпня Російська Федерація не втрутилась в бойові дії, ввівши кадрові військові частини на територію України, ми б закінчили війну вже у серпні-вересні 2014 року».

З усієї колони полковника Олексія Грачова лише двом бойовим машинам піхоти № 310 і № 311 вдалося дістатися до околиць Старобешевого. Саме в цих машинах перебували полковник Олексій Грачов і підполковник Свєтлінський разом з 16 військовослужбовцями. Зі слів молодого лейтенанта, який був в екіпажі БМП-2 № 310, в їх бойовій машині заглох двигун, і тоді машина була уражена з ручного протитанкового гранатомета. Полковник Олексій Грачов знаходився в той момент позаду механіка-водія і отримав осколкове поранення в живіт. Коли усі вибралися з підбитої БМП, то усі побачили, що у полковника з-під бронежилета тече кров. Від тяжкого поранення полковник Олексій Грачов невдовзі втратив свідомість і загинув. Полковник Светлинський з рештою бійців і офіцерів з обох бойових машин потрапили в полон. За кілька днів їх звільнили, і вони повернулися додому.

Боєць 73-го МЦ СпП Палаш:

«Спочатку, під час формування колони, попереду нас стояла машина з пораненими. Тіло нашого побратима капітана 3-го рангу Валентина Заграничного знаходилося в окремій автівці з «двохсотими». Подальша доля машини з загиблими мені невідома. Про це розповідають жахливі речі. Не знаю, наскільки це правда, але свідчать про те, що тіла перетворилися на фарш.

Потім вже під час руху усе мінялося, і врешті-решт перед самим виходом з Многопілля, наш транспорт опинився ближче до голови колони. На той момент ми не знали про те, що було сформовано дві колони, і тому вважали, що рухаємось в єдиній загальній колоні. Ще до початку руху почали працювати ворожі міномети. Нарешті отримали команду — ВПЕРЕД! — і колона почала рух.

Першими попереду колони почала рухатись головуюча техніка і за нею, відповідно, рушила з місця й уся колона. Під час руху я бачив, як нас випередили декілька бійців на мопеді і мотоциклі. Позаду нас рухався танк. Я був крайнім на борту нашого «Уралу» і мій сектор спостереження був тил і сорок п'ять градусів по лівий бік. Відповідно, навпроти мене сидів наш кулеметник Лис, який спостерігав за тилом і правою частиною сектора. Разом з водієм в кабіні нашого «Уралу» був командир нашої групи капітан-лейтенант Володимир Миколаєвич Костюк. Усього в «Уралі» було півтори групи нашого підрозділу — наша і залишки групи капітана 3-го рангу Валентина Заграничного. На товстенному канаті з шкільного спортзалу ми тягнули за собою автомобіль «Газель», який належав групі бійців 3-го полку Кіровоградського

спецназу. Не знаю, що там було з тією «Газеллю», але самостійно рухатись вона не могла. Потім почалась стрілянина.

Під час першої засідки поблизу Червоносільського ми зупинилися і з нашої машини вискочив один боєць 3-го полку спеціального призначення, який також перебував у кузові нашого «Уралу». Разом з ним з кузова зістрибнув і наш боєць-кулеметник Лис для зайняття позиції для оборони. Потім наш «Урал» знову різко рушив з місця, від чого порвався канат, на якому тягли «Газель». Ми рушили далі, а наш кулеметник Лис разом «Газеллю» і перебуваючими в ній бійцями залишився на місці. Згодом Ліс вийшов з оточення разом з тими самими бійцями».

Друга половина колони полковника Грачова (переважно автомобільний транспорт) розтягнулась на дорозі поміж Многопіллям та Червоносільським слідом за головуючою бронегрупою. Саме в цю мить російські війська відкрили вогонь з гранатометів, мінометів та автоматів. Пізніше до них долучились і танки.

З причини того, що колона була доволі різномаста в плані транспортних і технічних засобів (танки, бойові машини піхоти, цивільні і військові автомобілі і навіть одна пожежна машина), витримати спільний синхронний темп руху не вдалося. Саме тому, коли росіяни почали розстріл колони полковника Грачова, колона розпалася на дві частини. Головуючі в колоні цивільні автомобілі, трофейний танк Т-72Б-3 і практично уся бронетехніка встигли проскочити село Червоносільське, а цивільні і вантажні автомобілі розтягнулися на шляху поміж Многопіллям і Червоносільським. Саме вони і стали зручною мішенню для росіян.

Боєць батальйону «Донбас» Руслан Москіт:

«На в'їзді з села я побачив вдалині густий чорний дим. Десь попереду, незрозуміло звідки, почалася щільна стрілянина. Ми рухалися в напрямку селища Червоносільське, аж раптом через якийсь час ми різко зупинилися. В нашій колоні попереду нас рухалась машина саперів. Ми йшли майже бампер у бампер за нею. Саме вона дуже різко зупинилася і ми разом за нею. При цьому наша автівка заглохла. Здається, саме в той момент в кабіні саперної автівки отримав поранення Микола Стародубцев і його водій. Саперна машина закривала огляд попереду і ми не могли бачити, що там відбувається. Були лише чуті постріли і вибухи десь попереду, і спостерігався густий дим».

Один із бійців, який перебував у саперній машині згадує: «Почався мінометний обстріл машин та військовослужбовців у Многопіллі. Боєць-сапер батальйону «Донбас» Стародубцев Микола, не лишаючи керма саперного УАЗу, якраз відкрив тушковану консерву, щоб трохи підкріпитися перед маршем. Раптом почались постріли і вибухи десь попереду. Спочатку було бажання втекти і сховатися від «джмілів», які вибухали недалеко та зовсім поруч! Раптом по рації пролунала команда: «Вперед! Усім вперед!» Дуже швидко одна за одною машини вишукувалися у колону і залишали Многопілля. Вузький шлях від селища Многопілля до Червоносільського в'ється над кількома кручами, і машини, рухаючись одна за одною, залишають село. З правої кручі за селом хтось вів вогонь по колоні зі стрілецької зброї. Друже Портмо на ходу відстрілювався, не прицілюючись. Раптом по колоні почав бити прямою наводкою чи то танк, чи то артилерія. Від цього вантажна машина з людьми, яка рухалася попереду саперної «таблетки» розлетілася у пил. У той момент Микола Стародубцев різко рвонув кермо ліворуч і направив машину до кручі. УАЗ, важко хитнувшись, з'їхав із асфальтованого вузького шляху у поле...

Боєць батальйону «Донбас» Руслан Москіт:

«Раптом сапери рушили з місця, а наша машина залишилась нерухомо стояти, оскільки ніяк не бажала заводитись. Водій лаявся і безрезультатно крутив ключ у замку запалювання, але воно все одно не спрацьовувало. Коли сапери трохи від'їхали і ми змогли краще побачити, що коїться на дорозі, я побачив палаючий розірваний білий мікроавтобус. Біля нього лежало декілька загиблих бійців. Деяких людей розірвало на частини. Далі вздовж дороги і трохи праворуч у полі побачили кілька палаючих автівок з нашої колони. Ми вискочили з машини, так як усі наші спроби завести її були безуспішні. Усі речі, які були у мене при собі, я залишив у машині. На мені залишився лише одягнений поверх одягу бронежилет і зброя. Ми побігли через усе поле в напрямку житлових будинків селища, яке бачили вдалині перед собою. Від будинків селища Червоносільського нас відділяло близько шестисот метрів. Під час обстрілу ми падали на землю і після припинення розривів знову підводилися на ноги і бігли до селища. Під час бігу під шквальним вогнем я не бачив, хто і звідки по нас вів вогонь. Все навколо було в суцільному диму. Деякі машини пролітали повз нас, прориваючись до того ж села. Деякі хлопці, так само як і ми, бігли по полю в бік будинків. Усі намагалися яко-

мога швидше залишити відкриту місцевість і шукали порятунку в будівлях Червоносільського. Під час цього марш-кидка на околиці селища ми побачили багато розірваних і палаючих машин.

Повз нас проїжджала вантажна тентована машина. Зараз мені вже важко пригадати, чи то був КрАЗ, чи «Урал». Я вдячний цим хлопцям, які тоді зупинилися і підібрали нас. Можливо, цим вони врятували наші життя. В тентованому кузові вантажівки перебувало дуже багато бійців. Здебільшого тяжкопоранених, які дуже тісно лежали один на одному в глибині кузова ближче до кабіни. Частину кузова займали якісь ящики, схожі на боєкомплект.

Потім я побачив біля дороги по ходу нашого руху нашого бійця Олександра Бондаренка, з яким ми перебували на блокпосту на Виноградній вулиці за Іловайською школою. Водій трохи призупинився, і ми підібрали ще і його. Поки рухалися до села, на шляху підібрали ще пару хлопців. Нарешті ми дісталися селища Червоносільське».

Боєць батальйону «Донбас» Олександр Сарабун:

«Наш автомобіль рухався четвертим у колоні нашого батальйону, а попередні прицільно підбили один за одним. Я встиг своєчасно вистрибнути з КрАЗу, в якому ми їхали. Наступної хвилини його підірвали. За мить снарядом мені розірвало ногу. Почалася потужна кровотеча. Двоє побратимів, які їхали зі мною в машині, загинули. Хтось відтягнув мене в бік і поклав під дерево. Я нашвидкоруч перебинтував ногу. Підбігли дівчата-медсестри і наклали мені шину. Також вони вкололи мені знеболювальне, завдяки чому я, підхопивши кулемет, продовжив воювати і вів вогонь в напрямку ворожих позицій.

Потім був кілька днів полон, обмін на полонених, та я того майже не пам'ятаю, бо увесь час був непритомний. Остаточно прийшов до тями в лікарні Дніпропетровська. Там мені дали підписати згоду на ампутацію ноги... Саме тоді я вирішив, що виживу на зло ворогам і обов'язково повернуся на передову».

Заступник командира взводу батальйону «Донбас» Олександр Пєчніков:

«Вранці 29 серпня 2014 року до Многопілля підтягнулися наші з Іловайська. Почали формувати колону і чомусь нас розгорнули в протилежний бік від загальної колони. Чому нас розвернули, я не можу сказати, але ми пішли окремою колоною. Зв'язок у нас був лише поміж своїми по батальйону. Лише Філін

міг спілкуватися з Хомчаком. Хто його знає, що там були за перемовини? Я чув, що вже Моторола волав у рацію. Не знаю, чи чув це хтось ще, чи ні? Можливо, в «сепарів» була рація когось з наших бійців, але тоді Моторола називав в ефір по позивних Тура, Тридцятого, Яцика, Масяню, Сємьорку — одним словом усіх, хто частіше за усіх виходив в ефір. «С вами говорит Моторола. «Укропы», мы вас всех закопаем». Ніс там в ефір різні нісенітниці. Тоді росіяни вже почали потроху підганяти нас мінами. Міни почали лягати все ближче і ближче до нас, і тоді ми вирушили колоною в бік Червоносільського. Проїхали ми недовго. Усе навколо запалало, заіскрило, задиміло, і врешті-решт ми опинилися в тому хуторі з залишками тих, кому пощастило вижити».

Виконуючий обов'язки командира батальйону «Донбас» підполковник В'ячеслав Власенко:

«29 серпня батальйон разом з підрозділами, які прибули для посилення, о четвертій годині ранку вишикувався в колону в Іловайську і рушив у бік командного пункту сектора «Б» в селище Многопілля. Я ще раз перевірив приміщення школи, щоб випадково там нікого не залишилося, і поїхав на банківському автомобілі, в якому знаходилися наші зв'язківці та зберігалася зброя поранених бійців, яких мені вдалося евакуювати раніше. Дванадцять кілометрів від Іловайська пройшли без ексцесів. Противник вогонь не відкривав. У Многопіллі ми розділилися на дві колони. Не можна було зосереджувати в одному місці всі підрозділи, весь особовий склад і всю техніку. Це стало несподіванкою для противника. Батальйон «Донбас» був у південній колоні. Попереду вишикувався авангард, що складався з бронетехніки й автомобілів з бійцями ЗСУ. Замикаючими за планом командувача сектором повинні були рухатися також підрозділи ЗСУ і, в разі атаки противника, наростити вогневу міць. Подробиці не буду описувати. Єдине скажу, що після проходження нами кількох кілометрів противник почав обстріл артилерією уздовж нашого маршруту руху. В подальшому ворог переніс вогонь прямо по нашому маршруту. Я віддав наказ по радіостанції збільшити швидкість і вийти з-під обстрілу мінометів. Зупинятися і спішуватися під мінометний обстріл було не можна. Це гибель. Міни падали зверху. Це не фланговий вогонь гармат. Але деякі машини були підбиті і перегородили шлях. Мені вдалося проїхати ще якийсь відрізок шляху близько тисячі семисот метрів, але там виявилася засідка противника.

По нашій машині вівся щільний і прицільний вогонь із засідки. Я передав по радіостанції про те, що попереду по курсу засідка. Не знаю, чи почув мене тоді хто-небудь. Радіоефір був повністю «забитий». Усі, в кого були радіостанції, намагалися доповісти, що їх обстрілюють. Віддавати команди було просто неможливо».

Боєць батальйону «Кривбас» Олександр Маняхін:

«Рухаючись в колоні під час обстрілу, я в якийсь момент зупинив машину. Саме в той час було підбито машину попереду нас і майже водночас машину позаду нас. Дах заднього білого мікроавтобуса перелетів через нас і впав, пошкрябавши нам капот. Знову рушили з місця і наздогнали КамАЗ, що рухався попереду. Коли ця вантажівка зупинилася посередині дороги (здається, перед нею когось підбили), я не став вдруге випробовувати долю і, вивернувши кермо, оминув КамАЗа і вдарив по газах у густу хмару диму, яка майже повністю закривала дорогу. Вискочивши з диму, побачив на шляху молодого бійця, який просто стояв на шляху. Я зупинив машину, і ми підібрали його до себе в кабіну. Він тоді сказав, що з батальйону «Донбас». Знову зрушили з місця, і тут я звернув увагу на те, що я рухаюсь першим. Попереду нікого немає. Інші машини вже просто стоять навколо. Хто просто з'їхав на узбіччя, хто в кюветі, когось підбили, і транспорт палає. Витягнув на всю підсос палива і сидячому поряд лікарю кажу: «Слідкуйте за мною. Якщо завалять, хапайте кермо і тримайте. По шляху зможете ще деякий час протягнути. Машина на повному газу». А сам сиджу напівзігнутий за кермом і чекаю, коли вже і в мене прилетить. Двічі щось влучало в лобове скло. Потім щось потужне збоку вибухнуло, і машину різко потягнуло ліворуч. При цьому боєць «Донбасу» застогнав і впав нам на коліна. Ми тоді лише дивом не перевернулися в кювет і дотягнули до якоїсь хати. Врешті-решт зупинилися, і я просто випав з машини. Щойно підвівся на ноги, як щось поруч вибухнуло. Потужний білий спалах — і я вже повернувся до тями метрах в п'яти від своєї машини, і мене хтось тягне по землі. Подаю знаки життя і намагаюсь обмацати того, хто мене тягне. У відповідь чую:

— Лапаєш — значить будеш жити.

От тут до мене нарешті повернулися і слух, і свідомість. Питаю у бійця-санітарки:

— Ти звідки?

Вона у відповідь:

— «Донбас».

— Там у мене в машині ваш поранений.

Підбігаємо до машини і витягаємо пораненого. Знімаю з нього бронежилет, ріжу кітель і допомагаю бинтувати. Санітарка оглянула поранення і подивилась на мене. Ледве похитала головою, і я все зрозумів... Переклав пораненому бійцю документи з бронежилета в кишеню (цікаво, який телепень вигадав носити документи в бронежилеті? Я теж так тоді робив). Сам при цьому звертаюся до пораненого і намагаюся якось його підтримати, а сам розумію, що це вже кінець. Схопив автомат і випустив у бік кацапні увесь магазин однією довгою чергою.

Влучання в білу «Газель», куди вантажили Стаса Бадіченка й інших поранених, я бачив особисто. Вона палала в метрах 8—10 від дороги в напрямку Червоносільського. Я особисто оглянув цілком впізнаваємого, хоч і трохи обгорілого, Стаса Бадіченка. Він тоді вже не подавав жодних знаків життя. Від нього я пішов до другого пораненого, яких поблизу того місця було дуже багато. Я намагався допомогти в першу чергу тим, хто ще подавав ознаки життя і потребував першої медичної допомоги».

Боєць батальйону «Кривбас» Юрій Стасовський:

«Многопілля. Ранок. Загальний вихід у колоні. Невдовзі вирушили і ми, але чомусь в інший бік. Наша частина колони вирушила в напрямок селища Червоносільське. Я сидів у вантажному автомобілі ГАЗ-53 позаду кузова біля борту. В голові колони рухалася техніка. Здається, в нашій колоні було два танки і дві бойові машини піхоти. И тут на шляху поміж селищем Многопілля і хутором Червоносільське почалася бійня. Перші машини розстрілювали з усього. Автівки горять. На шляху поранені і куски людських тіл. Шквальна стрілянина з усіх боків. Ігор Кабан, Андрій Шиян, Мішаня рухаються попереду нас на УАЗі, який бійці прозвали «Мухою». Під шаленим обстрілом вони помічають і підбирають на узбіччі двох тяжкопоранених бійців батальйону «Донбас» і продовжують рух попереду нас. Я вважаю, що імен, прізвищ і позивних тих донбасівців вже ніхто ніколи не з'ясує. Їх в машину затягували вже майже без свідомості. Вони лежали поблизу дороги біля якогось легкового авто. Воно стояло ліворуч від дороги на стерні».

Боєць другої штурмової роти батальйону «Донбас» Олександр Ванек:

«Коли по Многопіллю почали працювати міномети, щоб нас виманити на відкриту територію, колона рушила з місця і мені

відкрилась страшна картина — по нашим машинам, по всім без розбору, почали стріляти з усіх боків! Колона рухалася посеред поля, і раптом все почало спалахувати, вибухати, розриватися. Скільки сягає око, все нагадувало сцену з якогось фільму жахів. Я не міг повірити, що це насправді. Деякі машини почали розриватися і вибухати, а деякі просто зупинятися. Водії гинули... Переглянувшись з водієм, я сказав: «Поїхали!» Водій майстерно маневрував поміж тіл загиблих, палаючого транспорту і рештою транспортних засобів, які ще були взмозі рухатися. Праворуч і ліворуч від нас увесь час вибухали розриви, свистіли кулі, снаряди і ракети.

Ми рванули вперед, об'їжджаючи вже розбиті й охоплені полум'ям машини і військову техніку. З'їхали у поле з дороги, і я стріляв через вікно у «зеленку», бо бачив звідти спалахи. Наші машини безжально підривалися прямо у мене на очах. Людей розкидало по різні боки, як палаючі сірники, розчавлюючі і підпалюючи ударними хвилями. Машин ставало все менше, поле затягнуло димом. Все навколо було у крові і вогні. Звуків я тоді вже майже не чув. Можливо, контузило, але те, що побачив — досі перед очима. Перед нами їхало три вантажівки з солдатами на бортах. В «Уралі», що рухався ліворуч від нас, їхало 20—25 чоловік. Туди влучив снаряд, і на моїх очах більш ніж два десятки чоловік просто «випарувалися». Через мить на дорогу упали тільки двоє. Один — мертвим, а другий встав весь у крові. Людей розкидало, як сірники. Всюди були тіла, їх розривало, випалювало».

Командир роти 39-го батальйону територіальної оборони Юрій Лисенко:

«Автобус з бійцями 39-го БТО майже дістався селища Червоносільське, коли шалена куля, яка влетіла скрізь лобове скло, вразила бійця Олександра Самосадова в голову. Поранення було не сумісне з життям і боєць миттєво загинув. З кузова автівки встиг вискочити боєць Сергій Нестратенко. Після того, як йому пощастило вискочити з машини, він відповзав по полю вздовж дороги. Поруч з ним вибухнув вантажний автомобіль ГАЗ-66 і в його полум'ї Сергій Нестратенко згорів заживо. Під час перемовин з росіянами ми збирали своїх загиблих товаришів, серед яких було й обгоріле тіло Сергія».

Боєць батальйону «Кривбас» Геннадій Боговик:

«Під час руху я спілкувався з одним зі своїх товаришів, який сидів навпроти мене в кузові. Майже за кілька хвилин йому

в голову влучає куля. У бійця починає витікати мозок і з'явилася піна на губах. При цьому він ще, здається, був у свідомості. Після цього ми рухались ще хвилин п'ятнадцять, і що саме вразило, що в той момент я просто не уявляв, що потрібно робити і чим можна допомогти своєму побратиму. Ми рухались в машині саме до того часу, аж поки вона не з'їхала до узбіччя і остаточно не зупинилася. На той момент у нас у кузові вже було шість загиблих».

На шляху поміж Червоносільським та Многопіллям російські солдати буквально з усіх видів зброї розстрілювали автоколону. Була знищена машина «швидкої допомоги» і потім — невеличкий мікроавтобус, над яким на древку хтось укріпив білу сорочку.

Прямо посередині дороги з протитанкових комплексів «Фагот» було розстріляно вантажівку ЗІЛ. На цей момент можна впевнено сказати про шістьох бійців батальйону «Донбас», які загинули в цій машині — Микола (Утьос) Миколайович Балакшей, Володимир (Череп) Михайлович Палига, Роман (Сократ) Володимирович Бундіков, Володимир (Арсенал) Борисович Ринкун і Богдан (Варг) Володимирович Вовненко. У правий бік машини влучив снаряд з протитанкового ракетного комплексу «Фагот»,

Знищена українська бойова машина піхоти № 132 «Ксенія» 17-ї танкової бригади в селищі Червоносільське Донецької області. Автор фото Павло Нєтьосов

і ще один снаряд потрапив у двигун вантажівки. На виїзді з Многопілля було спалено «Газель», в якій загинуло три донбасівця. Також була підбита і вантажівка КамАЗ, на якій їхали бійці полковника Гордійчука. Один із них — доброволець з Донеччини Володимир Бражник, загинув. Інші дістали поранення різних ступенів складності. Важких поранень отримав і полковник Гордійчук.

Вочевидь, російські військові думали, що колона буде намагатись оминути Червоносільське та наздоганяти свою бронетехніку. Але вийшло навпаки: вцілілі машини поїхали просто на російських солдатів. Саме під час цієї дивної атаки в бій вступили дві БМП № 132 «Ксенія» і № 133 «Вікторія», які були замикаючими в колоні полковника Грачова.

На околиці Червоносільського росіяни зустріли автомашини та бронетехніку шквальним вогнем. Одна за одною загоралися машини. На шляху з селища Многопілля до селища Червоносільське, коли броньований КамАЗ у складі автоколони батальйону «Донбас» вже в'їжджав до Червоносільського, від постріла снайпера загинув водій — Білий і був важко поранений Віктор Дмитренко, який знаходився у кабіні поруч з водієм. Замість загиблого побратима за кермо посів Руслан Рябов. За кілька хвилин по КамАЗу влучив протитанковий керований снаряд. Кабіну вантажівки розірвало, і машина зупинилася, після чого російський танк здійснив ще два постріли по вантажівці, в якій загинуло дев'ять бійців «Донбасу». Також російським танком було знищено пожежну машину, в якій загинуло ще шість добровольців. По пожежній машині були випущені дві ракети з ПТКР, але обидві не влучили. Потім по машині здійснив постріл російський танк... Серед інших у пожежній машині був командир 1-ї роти батальйону «Донбас» капітан Петров Сергій Олександрович — друже Тур.

У Червоносільському зосередились бійці декількох підрозділів, які втратили транспортні засоби, або були змушені з різних причин припинити подальший рух. Це були окремі бійці батальйонів «Донбас», «Кривбас», групи бійців 3-го Кіровоградського полку спецпризначення, 39-го батальйону територіальної оборони та солдати з багатьох інших частин. Потім майже три доби вирішувалась їхня подальша доля.

Командир 5-го відділення 1-ї роти 3-го взвод батальйону «Донбас» Олексій Коваль:

«...Мина одна, друга, ще дві і пішло, загриміло, все по машинам — не вискочимо з зони вогню — втратимо залишившийся

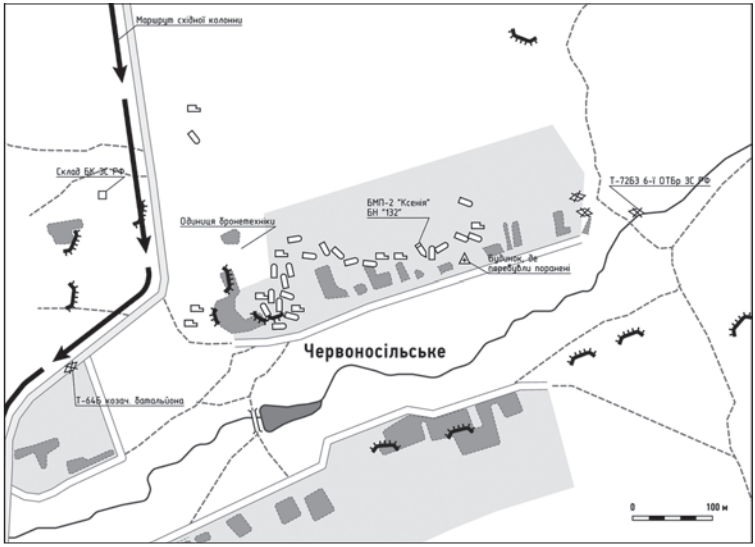

Загальна схема розташування українських і російських військ поблизу хутору Червоносільське

транспорт, а це не є добре. Значить, вперед — на прорив! Ходу-ходу! Понеслися! Дорога йде через поля. Попереду сади і дахи будинків. Праворуч б'є ворожий танковий постріл. Тут же включається і стрілецька зброя. Гуркотять крупнокаліберні кулемети і протитанкові керовані ракети, в результаті чого кілька наших машин ховаються в яскравій хмарі розпечених газів — влучили!

Ліворуч по полю, підстрибуючи на грудках, летить пожежна машина... Вибух... Хтось зупиняє машини. Бійці вискакують і відкривають вогонь у відповідь. Часто при цьому падають і вже не підводяться. Попереду на шляху затор, Призрак починає гальмувати, але я б'ю по даху кабіни і кричу: «Ходу! До будинків!» Наша «Тачанка» злітає з дороги (благо кювету практично немає, а друже Призрак класний водій) і мчить полем до садів, будинків, чагарнику, що насувалися, як у кіно... Нарешті прорвалися. Спішилися. Все очманілі. Пірнули під прикриття якогось побіленого будиночка на околиці. Спершу укриття ніякого не було, і ми сховалися під зелень чагарника і залягли. На поле продовжує гуркотіти. З клубів розповзаючого диму вириваються інші машини з колони, яку розстрілюють. Деяким пощастило, і вони з мороку підскакують до села. З них спішно вивантажуються бійці. З поля біжать і повзуть ті, хто втратив транспорт і відстав. Усі,

хто залишився, хто вижив у ці перші пару десятків секунд під шквальним вогнем, усі збираються у невеликому, в одну вулицю, селі Червоносільське, яке простягнулося вздовж кручі...»

Боєць другої штурмової роти батальйону «Донбас» Олександр Ванек:

«Нам пощастило. Ми рухалися полем, у диму, крізь те пекло, і заїхали прямо в село Червоносільське. Ми дивом врятувалися із цього пекла і хаосу і направились до найближчого будинку, і одразу ж у борт прилетів снаряд. Мене викинуло, а машина горіла і вибухала ще потім години дві чи три. Танки фугасними набоями стріляли по тим нещасним небагатьом будиночкам і одразу їх запалювали. Перші хвилини я сидів під якоюсь стіною у повному ступорі і шоці. Мозок не міг прийняти реальність того, що відбувається. Потім я якось отямився, зібрався з силою і змирився з думкою, що тут помру. Це, мабуть, було найважчим рішенням за все моє життя, але я піднявся і пішов стріляти їх — вирішив дати свій останній бій. Поранених не завжди встигали витягувати з підвалів. Поранені молили вцілілих бійців: «Не залишайте нас тут згорати!»

Боєць батальйону «Донбас» Олександр Сарабун, друже Вінниця. Автор фото Юрій Величко

Мені особливо запам'яталося і в той момент дуже вразило, як наші гранатометники в повний зріст йшли на російські танки Т-72! Такої відваги мені ніде не доводилось більше бачити. Вони підбили, здається, два російські танки і дві БМД. Одного танка захопили разом з екіпажем, в якому було чотири переляканих танкісти. Полонені розповіли, що їх із Росії привезли вночі, «на навчання». Усім солдатам було років по 18—19».

Виконуючий обов'язки командира батальйону «Донбас» підполковник В'ячеслав Власенко:

«У цей час авангард розвернувся прямо з дороги в бойовий порядок і відкрив прицільний вогонь по противнику, який знаходився на підготовлених позиціях. Я бачив, як одна за одною спалахувала і вибухала бронетехніка противника. Наші кілька танків і БМП атакували праворуч від дороги, а автомобілі з особовим складом ЗСУ продовжили рух по дорозі під шквальним обстрілом. Через десяток кілометрів, коли ми їхали в гору, від влучень в нашу машину, пропала тяга, і водій на першій передачі «протягнув» машину ще сотню метрів. Після чого з'їхав у поле з посохлою кукурудзою. Там ми покинули підстрелений транспорт і відповзли кілька сотень метрів від дороги, що простріювалась. Поле теж простріювалось з усіх боків. Зв'язку вже не було. В повному оточенні ми вчотирьох пролежали в полі, до наступного ранку. У мене був з собою пристрій супутникового зв'язку з Семеном Семенченком, і мені вдалося зв'язатися з ним. Я коротко пояснив ситуацію і в якому становищі ми опинилися».

Заступник командира окремого спеціального взводу батальйону «Донбас» Дмитро Куліш:

«Я рухався приблизно четвертим або п'ятим у колоні за танками. Переді мною їхала ікасаторська машина, пожежна, «Соболь», КамАЗ з пораненими, ще якась машина і танки.

На середині шляху між Многопіллям і Червоносільським рація промовила: «Я Ветер. За мной идет Донбасс». Після цих слів все, що рухалось позаду танків, «взлетіло» в повітря. Я дивився на наші танки и чекав, що вони розвернуться і почнуть стріляти по позиціях росіян, але їх вогню я так і не побачив. Вони крутили баштами, але не стріляли. Кацапський танк, праворуч по руху колони, валив по наших машинах, як у тирі. Він був в ста метрах праворуч в городі. Командир бойових машин піхоти Андрій Кашуба вів по ньому вогонь з БМП і підклінів російському

танку башту. Ліворуч по ходу колони також вів вогонь ворожий танк. Він стріляв, поки його не знищили з РПГ бійці-гранатометники батальйону «Донбас». Вони і взяли в полон екіпаж того танка. А під час руху колони два наших танка форсанули, і поки я відстрілювався від вогневої кулеметної точки ліворуч по ходу руху, їх не стало. Вважаю, що нас розбили лише тому, що на ходу лише танками можна було знищити окопаних росіян і їх техніку».

Боєць-мінометник зведеної роти 93-ї ОМБр Володимир Кривульський:

«Жінка давно вже каже — напиши. Не тримай це все в собі.

Мій позивний Сєдой. Багато хто з нашої зведеної роти 93-ї ОМБр звали мене просто Батя, оскільки я був за віком ледве не самий старший за всіх. Я був у складі мінометного розрхунку під керівництвом капітана Андрія Чередніченка.

Наша колона йшла через хутір Червоносільське. Там получилось як... Коли вже нашу колону розбили... Це було десь посеред дороги між Многопіллям і трохи ближче до Червоносільського. Ми їхали в будці тентованого автомобіля ГАЗ-66. Спочатку вибухи і стрілянина лунали десь осторонь, але в якийсь момент відбулось щось незрозуміле. Поруч з нашою машиною щось вибухнуло, і мені віддачею щось вдарило в ногу. Я тоді ще хлопцям сказав: «Що за фігня? Мене чи поранено, чи що?» Виявилося, то був просто потужний удар. Після того сталося так, що нашого водія чи вбило, чи поранило, чи ще щось з ним сталося (я не бачив, оскільки був у тентовому кузові і не бачив, що відбувалось в кабіні), але машина почала потихеньку їхати і звертати з дороги в поле. В той момент ми ще підхопили якогось кулеметника. Наша машина котиться по шляху, а колону знищують. По дорозі за нами біжить солдат. Схоже, їхню колону розбили, а наша машина ледве котилася. Солдат ухватився за борт нашого «шишаріка», а я хапаю його і тягну до себе в кузов. Навколо шалена стрілянина і вибухи. Я тягну того хлопця, а він якось не дуже допомагає. Я йому ще кричу:

— Давай, швидше залазь, а то зараз обох нас завалять!

Тільки я затягнув того бійця у «шишарік», як машина остаточно зупинилася. Вона трохи якось проїхала і стала задом прямісінько в соняшники, в яких у той момент сиділи росіяни. Я тоді ще почав кричати:

— Чого ми не їдемо?!

Вовка Гончаренко біля мене кричить:

— Ігоря поранило!

Я почав стріляти в соняшники і кричати на Вовчика (молодого нашого бійця. Тоді він трохи розгубився):

— Чого ти не стріляєш?

Він перепитує:

— А куди стріляти?

Я йому у відповідь:

— Як куди? У соняшники! Усе, що ворушиться, в усе і стріляй.

Поруч з тим містом, де зупинилася наша машина, поблизу соняшників і лісосмуги стояла якась цегляна будівля з двома вікнами. Саме в ті вікна я і поцілював, коли вів вогонь з машини. Я почав стріляти, а боєць з кулеметом заліз за мене. Я стріляю, а він з кулеметом чогось топчеться ногами мені по спині. Я ще почав матюкатися на нього, щоб він або стріляв, або мені не заважав. Я продовжую стріляти, а він все топчеться і топчеться. Тоді я вже послав його під три чорти, щоб я його не бачив. Вистріляв я тоді п'ять магазинів зі свого АКС і, поки перезаряджався, кричу нашому Володі: «Стріляй!»

Ми коли виїжджали з Грабського, я обрізав п'ятилітрову баклажку з-під води і насипав у неї патронів до автомата. Поставив я ту баклажку в «шишарік» біля борта, і якраз тоді мені це дуже допомогло. Поки я перезарядився, озираюсь — а в машині вже нікого немає. Я залишився наодинці. Тут з'ясувалась ще одна неприємна новина. Схоже, мене вичислили, і росіяни почали щільно стріляти по кузову мого «шишаріка». Коли по мені почали стріляти, мене врятувало те, що я прикрився мінометною плитою, яка була в кузові. Крім міномета, в нас там були завантажені матраци і різні особисті речі бійців. Серед усього іншого, у нас там стояла баклажка з водою, і в якийсь момент ворожа куля влучила в баклажку, і я відчув, що по мені ллється вода. Тоді остаточно зрозумів, що поцілюють і стріляють безпосередньо в мене, що потрібно негайно міняти позицію, оскільки вже засвітився і сюди будуть потужно насипати. Через передок КУНГу я пролізти не зміг, бо був у касці, бронежилеті й усій амуніції. Тож зістрибнув позаду через борт.

Я коли з машини стрибав, то чітко бачив, що по мені стріляли. Поруч з машиною побачив лежачих бійців нашого мінометного розрахунку Ігоря Власова і Руслана Дубовика. Ігор лежав до гори обличчям, але в нього не було помітно будь-яких зовнішніх ознак поранення або крові.

У 2016 році почали з'являтись плітки, що він нібито в полоні. Мені рік тому і зараз незрозуміло, в якому він міг бути полоні, якщо

я сам особисто йому загиблому закривав очі? Я особисто перевіряв його пульс. Зістрибнувши з машини, я відразу спробував намацати пульс у Ігорька, але пульсу не було. Спочатку невдало схопив Ігоря за руку разом з одягом, а потім все ж таки перевірив пульс і переконався, що він мертвий. Обличчя бійця пожовтіло, і відкриті очі дивилися в небо. Ззовні на Ігореві зовсім не було крові. Я долонею закрив Ігорю очі, і в цей момент по мені знову почали стріляти.

А Руслан лежав біля заднього колеса нашої машини, повернутий обличчям до землі. Я побачив, як кілька куль влучили по колесам «шишаріка» поруч зі мною і колеса почали спускатись. Я, тоді ще вибачившись у загиблого бійця, відтягнув його за ногу трохи далі до колеса. Сам заліг за колесо і деякий час відстрілювався звідти. З часом я вирішив відповзти подалі від нашої вантажівки.

Відповзаючи від машини по стерні, я побачив, як якісь двоє бійців тягнуть по стерну одного пораненого. Коли ми з ними опинилися поруч, то мене ті бійці запитали, хто я такий. Я відповів, що з 93-ї бригади. Тоді хлопці говорять: «Допоможи тягнути пораненого!» Я взявся допомагати, а один із них кинув тягнути і почав повзти попереду нас, відпустивши того пораненого. Причому той хлопець, який почав повзти попереду, був доволі здоровим бугаєм. Другий хлопець почав мені зауважувати, щоб швидше ворушився і жвавіше допомагав тягнути, але я відповів, що вже не такий швидкий, як вони, бо вже за віком їм у батьки годжуся: «Зачекай, синку. В мене сили не стільки, скільки в тебе». Ці хлопці запам'ятали мене дуже добре. Я в цьому впевнений, тому що, коли ми тягнули пораненого, він був у свідомості і я з ним навіть спілкувався. В того пораненого виглядав з бронежилета мобільний телефон, який міг будь-якої миті випасти і загубитися. Я тоді ще звернувся до бійця і попередив про те, що він може зараз втратити мобілку. А він подивився на мене і відповів:

— Батя, чи то зараз велика проблема? Тобі потрібна моя мобілка?

Я відповів:

— Стривай, синку. Ще невідомо, що може бути в нагоді. Зв'язок завжди буде потрібен. Особливо зараз.

Ми того хлопця тягнемо, аж раптово з боку Червоносільського вискакує нібито наша сіра «дев'ятка» (автомобіль ВАЗ-2109. — *Авт.*), яка часто їздила по селищу Грабське. Я на ній свого часу теж їздив. Так от до нас підскочила та «дев'ятка», і з неї вискочив водій. Коли ми підтягнули до машини нашого пораненого бійця, то я побачив, що в машині на задньому сидінні був ще один по-

ранений боєць. Він був у свідомості і лежав, займаючи майже усе заднє сидіння. Схоже, водій підхопив його десь по дорозі, коли їхав до нас. Коли ми почали вантажити нашого пораненого, то той воїн, який тягнув пораненого разом зі мною, кинув допомагати і застрибнув швидко на переднє сидіння машини поруч з водієм і зачинив двері. Поки я вантажив пораненого на заднє сидіння, другий боєць стрибнув у багажник. Потрібно зазначити, що у тієї машини не було кришки багажника. Її свого часу в Грабському навмисно було знято. Я в той момент намагався зручно покласти пораненого поруч з тим, що вже лежить в машині. Він лежав трохи незручно, і ноги на усі сидіння. Я вже навіть почав матюкатись, щоб трохи ноги прибрав, а то розлігся, як нібито на пляжі. Потрібно розуміти, що в той момент навколо продовжують бомбити і стріляти, а я все не можу вкласти в машину свого притягнутого пораненого з мобілкою. Нарешті мені вдалося всадити пораненого і зачинити двері машини. Я швидко впорався з пораненим бійцем, після того я закинув свій автомат у багажник і торкнувся краю багажника, щоб сісти в нього, але машина різко рушила вперед і стрімко рвонула в напрямку хат Червоносільського, залишивши мене, беззбройного, наодинці...»

■ Хутір Червоносільське

Боєць другої штурмової роти батальйону «Донбас»
Богдан Кириченко:

«Те, що трапилося в Червоносільському, боєм не можна назвати — це був розстріл. Нас просто завезли і почали стріляти з підготовлених позицій. Їхала колона, пропустили перші три машини і почали розстрілювати на тій дорозі. Уявіть собі нашу паніку: спершу мінометні обстріли, потім одну машину розстрілюють з гранатомета, іншу — з ПТУРа, ще іншу — з танка, а четверту крупнокаліберний кулемет «Утьос» решетить. Уявіть, у якому стані усі, коли після обстрілу — третина загиблих і поранених. Машини стояли чи їхали, хто як міг, а по них стріляли, стріляли... Стоїть машина — і по ній «Утьос» працює. Уявляєте?! Мою машину саме так і зрешетили. Одна мить — і в нашій машині три-чотири загиблих і кілька поранених різного ступеню важкості. Ми один за одним вискакували з машини, збивалися до гурту там, де не стріляли. Іншу машину, де ще частина нашого загону їхала, обстріляли з танка. Те, що від людей залишилося, вилетіло у повітря. Ми просто бігли до будинків, до укриття. Хто

міг, тягнув з собою поранених. Затягуєш у будинок поранених, і по будівлі одразу починає щось «працювати» — або артилерія, або танк. Вибігаєш вже з цього будинку, а поранені, які були в цьому будиночку у підвалі, кого фізично не встигали витягти, там і залишаються. Так з одного будинку вибігали, а знизу чутно голос: «Пацани, тільки не залишайте горіти тут».

Ми зайняли кругову оборону у Червоносільському, де наші були у кількох десятках хат, а решта навколо було зайняте росіянами. Було дуже багато поранених, і багато хлопців не витримували цього морально. Шансів у нас практично не було, але наші гранатометники не зламалися: вели бій, знищували танки і БМД.

Ми почали радитися, що робити. Я бачив один варіант: прорватися вдень, коли загорілося поле. Але у нас було багато загиблих і поранених, яких також потрібно було рятувати, і це ускладнювало ситуацію».

Боєць батальйону «Донбас» Олексій Антіпов (хутір Червоносільське):

«Мене, бійця батальйону «Донбас», який пройшов Іловайськ, вижив у «коридорі смерті», приймав участь в бою проти військ Російської Федерації в селищі Червоносільське і який пробув чотири місяці в полоні, обурює підступна і цинічна брехня про те, що 29 серпня 2014 року в бою проти нас приймали участь і згодом взяли нас у полон не російські війська, а перевдягнуті в російських військових «ополченці».

Залишки нашої колони прорвалися під шквальним вогнем у село Червоносільське. Разом з декількома бійцями я забігаю в одну з хат, і ми бачимо там місцевого мешканця, якому було, на вигляд, близько шістидесяти років. Ми в нього спитали:

— Діду, а де тут у вас в селі розташовуються «ополченці»?

На що він із здивуванням на нас подивився і відповів:

— У нас тут «ополченців» немає. У нас тут вже чотири доби росіяни стоять.

Незважаючи на те, що під селищем Червоносільське загинув кожен четвертий мій бойовий побратим, наші бійці батальйону «Донбас», разом з підрозділами з 39-го і 40-го батальйонів, а також з деякими іншими підрозділами спромоглися знищити 17—18 солдат Збройних сил Російської Федерації. Коли рахували трупи росіян, можливо, одного порахували двічі. Також були знищені п'ять одиниць бронетехніки. Знищили два танки і третій танк захопили, після того, як на ньому була перебита гусениця і російські

солдати його залишили. Також нами було захоплено в полон чотири російські солдати. Про це ми тоді навіть зняли відео. Я знаходився безпосередньо поруч з нашим бійцем, який усе це знімав.

Російські військові мали особливий розпізнавальний знак — біла мотузка, прив'язана до форми. В тому числі, коли по нас вівся вогонь з російських танків, вони також були під білим прапором! Коли ми спитали у росіян, що означає цей білий прапор на їх техніці, вони цинічно відповіли, що то їх розпізнавальний знак!

З усією відповідальністю оголошую, що в полон ми здалися військам Російської Федерації! З захопленого російського танка були вилучені сухпайки армії РФ. Також, коли нас наступного дня — 30 серпня 2014 року вели близько 15 кілометрів по полям, то ми на власні очі бачили військові частини Російської Федерації з танками, системами залпового вогню, НОНАми, десантними підрозділами. Під час нашого перебування в полоні безпосередньо у цих військових вони не приховували того факту, що вони російські військові. Під час спілкування вони, як між собою, так і з нами, розповідали про те, хто з них з якої військової частини і з якого російського міста.

Пережиті події того дня і смерть моїх бойових побратимів від рук окупаційних російських військ діючої армії Російської Федерації не дозволяють моєму сумлінню мовчати!»

Боєць батальйону «Донбас» Руслан Москіт:

«Коли ми доїхали до будинків, то побачили безліч спаленого транспорту. Ми покинули свою машину і, зайнявши якусь подобу оборони, відстрілювалися з укриття. Де саме находиться супротивник, нам було не дуже зрозуміло, і тому ми орієнтувалися по кулям, що летіли на нас, і вели вогонь приблизно в напрямок ймовірного супротивника. Хоча візуально його не бачили. Було таке відчуття, що навколо панував суцільний хаос. З усіх боків лунали крики поранених і бійців, які відбивали напад, так само, як і ми.

Тоді дуже міцно стріляли по селу з мінометів. Саме в той момент мене особливо вразив друже Лермонтов, який при такому шаленому обстрілі встав на повний зріст. Це для мене був якийсь незвичайний момент прозріння. Я знаходився в якомусь стані трансу. Вражаючі відчуття, коли ти розумієш, що до тебе будь-якої миті може прилетіти щось смертоносне, а він без жодних вагань встав на повний зріст. Незважаючи на те, що навколо панував суцільний хаос і шум, я тоді захопився Михайлом.

Після припинення обстрілу почали ходити чутки про те, що росіяни здаються. Вони вийшли до нас з білими мотузками

і білим прапором. Люди у військовому однострої, які прийшли з боку російських позицій, говорили нам, що у них великі втрати. Вони не очікували такого завзятого і запеклого опору. Окрім того, ходили чутки про те, що росіяни хотіли домовитися про передачу їм полонених танкістів і десантників, яких полонили наші бійці в цьому селі».

Боєць батальйону «Донбас» Віталій Фоменко:

«Опинившись в Червоносільському, ми разом з декількома бійцями зібралися і обговорювали ситуацію, що склалася. Потрібно було вибиратися з цього пекла. Здається, тоді нас стояло близько п'яти чоловік — Віталій Ткаченко, Анатолій Манзюк, Олександр Пєчніков і ще хтось. Саме в той момент прилетіли три постріли з автоматичного гранатомета. Після того почав ще й вибухати боєкомплект в одній з наших автівок. Нас розкидало по різні боки, і при цьому я бачив, як Олександру Пєчнікову перебило руку».

Заступник командира взводу батальйону «Донбас» Олександр Пєчніков:

«У нас був ручний протитанковий гранатомет і багато віджатих пострілів до нього. Причому дуже різноманітних. Вони лежали в мене в УАЗі. Щоб дістатися до тих зарядів, ми разом із Толіком Манзюком поповзли до УАЗа, і саме тоді мені прилетіло. В свідомості виникла якась чорна пляма. Мене вимкнуло, і я повернувся до тями і підвівся на ноги лише тоді, коли Яцика вже поруч не було. Вони разом із Сокілом на той момент вже вирушили на переговори з росіянами. Тоді вже стрілянина майже цілком припинилася. Де-не-де лунали поодинокі постріли. Можливо, десь відпрацьовували по хлопцям, які намагалися самостійно залишити хутір. Активних бойових дій на той час вже не було, і в цілому вже затихло. Це було, здається, надвечір 29 серпня, тому що невдовзі у темряві до нас приїхали на бойовій машині піхоти і вантажному КамАЗі російські солдати й офіцери. Мене вже тоді просто поставили перед фактом, що до нас мають приїхати росіяни і, якщо є хтось з поранених бійців, кому дуже погано, вони готові їх забрати і надати допомогу. Деякий час росіяни з кимось спілкувались, але невдовзі вони отримали якусь команду по радіостанції і поїхали геть, нікого з собою не забравши. На той час вже ніхто нікому не погрожував, і вогонь припинився остаточно. Я пішов до поранених і до ранку 30 серпня пробув поруч із ними. Дівчата згодом говорили, що, оглянувши тоді мене, вони

вирішили навіть капельниці на мене не переводити, оскільки, на їх думку, я виглядав дуже погано і капельниця мені вже нічим не могла допомогти.

Під час боїв 29 серпня під хутором Червоносільське нашими бійцями було захоплено в полон четверо росіян. То були два танкісти і два десантника. Є ще відео з ними. Там наш боєць Фаза в окулярах стояв і звертався до матерів російських солдат. Так от, оті російські полонені за мною усю ніч з 29 на 30 серпня доглядали і надавали допомогу. Можливо, від страху допомагали, а можливо, з людяності. В будь-якому випадку їх до цього ніхто не примушував. А потім я вже, коли 30 серпня почав вставати і рухатись, вони, ще перебуваючи у нас у полоні, вже сиділи і пили горілку з деякими бійцями. Там і наші, і з 39-го бата, і з «сороковки» були. Не знаю, де вони знайшли ту горілку... Ті бійці вже і зброю свою в багаття покидали. Ну, то таке вже... Брєд. Вже ніхто нікого не слухав, і керувати будь-ким вже було майже нереально. Повний розлад.

На той момент керівництво підрозділом взяв на себе командир нашого взводу Віталій Яцик, оскільки тоді вже не було нікого з вищого керівництва нашого батальйону. Філіна не було. Тур загинув. Галл (офіцер батальйону «Донбас» Анатолій Виногродський. — *Авт.*) прийняв рішення виходити з оточення і разом з частиною бійців нашого батальйону залишив Червоносільське.

Бійці батальйону «Донбас» Богдан Кіріченко й Олександр Ванек. Автор фото Маріан Кушнір

Залишався ще Анатолій Крайнов з групи «Купол». Він був дійсно адекватним і розумним офіцером, але формально він не був керівником у підрозділі і надавати накази тоді було поза межами його компетенції. Залишався ще Миша Лермонтов, але він не приймав ніяких рішень. Він перебував зі своїм взводом окремо, з іншого боку хутору, і тоді особисто я його взагалі не бачив. У перший день гранатометники Лермонтова активно чинили спротив росіянам, але я тоді був майже без свідомості і тому не був при цьому присутній. Єдиним офіцером, який залишався з переважною частиною бійців батальйону «Донбас», залишався мій командир взводу Віталій Яцик. У таких умовах він і прийняв рішення про ведення переговорів з росіянами. Можливо, я чогось ще не знаю, але по факту на переговори до росіян, що оточили нас, пішов саме Віталій Яцик».

Заступник командира 1-го взводу 1-ї штурмової роти батальйону «Донбас» Дмитро Єсаулов:

«У бою на околиці хутора Червоносільського нам вдалося віджати у росіян БМД і бронетранспортер. БМД виявилась окопаною прямо в нашу позицію, яку ми зайняли після атаки. На цій позиції ще була встановлена протитанкова керована ракета «Фагот». Російські екіпажі втекли після того, як ми по ним почали лупити, а ми цю техніку вирішили не знищувати, оскільки ще була ймовірність, що вона нам може знадобитись. Можливо, знайдеться хтось, хто буде в змозі керувати цією технікою і ми ще на ній повоюємо. Тоді кожні двадцять хвилин відбувалися позиційні бої і обстріли з боку росіян, які мали на меті прикриття повернення російських екіпажів до цих машин. Схоже, росіянам наказали за будь-яку ціну повернути покинуту техніку. А ми позаймали позиції поруч з тими машинами, відбиваємо атаки і не палимо цю трофейну техніку. Тоді ми доповідали Віталію Яцику про те, що ми маємо два трофея, і запитували, чи можна їх якось відігнати звідси? На що Віталій відповідав: «Та почекайте ще, бо я тут ніяк з танком не можу впоратись». Це він говорив про той танк, який також вдалося захопити нашим бійцям разом з екіпажем на іншій околиці Червоносільського».

Бійці батальйону «Донбас» записали відео з чотирма російськими солдатами, яких вони взяли в полон. Відео доволі поширене в мережі інтернет, і на ньому російські солдати свідчать про те, хто вони і до яких військових частин належать. Потанин

Іван Олександрович, 1988 року народження, Вологда, в/ч 54096, 6-та окрема танкова бригада 20-ї армії Западного військового округу; Чернов Євгеній Юрійович, 1995 року народження, Калуга, в/ч 54096, 6-та окрема танкова бригада 20-ї армії Западного військового округу; Терських Микита Геннадійович, 1993 року народження, Красноярськ, 31-а окрема гвардійська десантно-штурмова бригада в/ч 73612; Сардаян Євгеній Ашотович, 1994 року народження, 31-а окрема гвардійська десантно-штурмова бригада в/ч 73612. Ці солдати стали ще додатковим свідченням вторгнення російських військ на територію України.

Командир 5-го відділення 1-ї роти 3-го взводу батальйону «Донбас» Олексій Коваль:

«Я відводжу своє відділення подалі від крайнього, білого, здалеку помітного будинку, вглиб занедбаних садочків. По ходу руху шукаю місце, де можна розташувати людей. Так, ось воно: полузруйнований льох, поруч з ним досить велика виїмка в землі. Відділення цілком поміститься. Тепер можна й озирнутися. З боку поля, що став фронтом, супротивника не видно. З тилу, за кручею з зарослим очеретом струмком, ще кілька потопаючих у садах будинків, а за ними... Чорне, голе і величезне до самого небосхилу, поле. Лівіше, теж за полем, видно лісосмугу. Праворуч уздовж кручі сади, будинки — чи то хутір, чи то продовження цього села... Приплили... Мої тримаються добре. Нібито не панікують і чекають команди. Що ж, братці, геть недалеко будинок. Поруч з ним штабеля цегли. Тягаємо сюди і нарощуємо бруствер навколо ями. Потопали.

Підходять ще бійці і, дивлячись на те, як ми активно тягаємо й укладаємо цеглини, теж починають готувати собі позиції. Але багато хто просто сидять з розгубленим виглядом. Деморалізація... Це й не дивно, адже переважна більшість особового складу це прості люди мирних професій. Так — патріоти. Так — герої, але у психіки свої закони і свої індивідуальні властивості. Після десяти днів артобстрілів, крові й смерті товаришів, коли у втомлених душах тільки зажевріла надія, що все закінчилося, раптом, на повному ходу, ці люди влетіли в вогняне пекло... Не наважуюсь засуджувати. Я їх розумію.

У льох приносять поранених. З ними приводять і чотирьох полонених молодих солдатиків російської армії:

— Леха, поспілкуватися не бажаєш? Твої співгромадяни. Росіяни.

— Про що мені з ними розмовляти? Що я можу їм сказати?

Бійці батальйону «Донбас» з полоненим російським солдатом поблизу хутора Червоносільське

Вони давно для мене чужі, а свої вони ось — навколо мене. Та ще в поле назавжди залишилися... Справ вистачає, і поки відносний затишок потрібно багато чого встигнути зробити. Кішка й Аліна бинтують поранених бійців і вколюють знеболююче. Поранених багато. Є й тяжкі. Час від часу ворожа артилерія нам «підсипає». Коли гупає зовсім поруч, тулемось до землі. До неї, рідної. Бачу — сидить неподалік Андрій Шевчук, він поранений у руку. Начебто легко і вже перев'язаний:

— Здорово, ну як ти?

Андрій посміхається у відповідь:

— Нормально.

Останній раз його бачив, таким його і пам'ятаю. У погребі стогне від болю з роздробленою рукою Пєхан, їм займається Кішка. Аліна раптово зірвалася до того будинку, де ми спішилися — відчайдушна дівчинка. На протилежному боці кручі з'являється ворожий танк і пара БМД з десантом. Піхота спішується і пропадає з виду. Дуже погано. Дуже... Ба-м-м-м! Танк здригається, викидаючи зі ствола гармати клуби диму, і в цю ж мить недалекий розрив б'є по вухах. Я підводжу очі і дивлюся на те, як праворуч за деревами здіймається стовп пилу, диму і язики полум'я. Бачу, як ведуть до нас Аліну. Вона за ремінь тягне автомат, а друга рука притиснута до шиї. Невже?! Я вискакую і затягую її в наше укриття. З-під її притиснутих до шиї пальців тече кров. Серце

зупинилося: не раз на моїх очах поранені в шию люди вмирали за пару хвилин. Не хочу!

Розриваю індивідуальний перев'язувальний пакет, а Філософ і Паша Пугачов допомагають укладати Алінку, підтримуючи її з двох боків. Вона зовсім бліда. «Пливе» від втрати крові. Я прибираю з рани її руку і... Фу, слава тобі, Боже! Осколок пройшов поруч із сонною артерією, залишивши розріз, глибиною сантиметра півтора і сантиметри чотири завдовжки. Неначе полоснули зазубреним ножем. Рана неприємна, але не небезпечна. З рани слабо сочиться кров. Це не біда. Бинтуємо. Та-а-к... Фіксуємо пов'язку і все. З льоху хтось із поранених просить терміново зробити знеболюючий укол, і Аліна, час від часу «вимикаючись», говорить мені, які ампули треба розкрити. Потім набирає з них шприцом ліки, і шприц з рук в руки передається в темряву льоху. Ніколи її не забуду: маленьку, тендітну і дивно мужню жінку. Я люблю тебе, Аліна.

Тим часом від розбитого танковим снарядом автомобіля спалахнули й інші. В них почав рватися залишений боєкомплект, а слідом за машинами весело зайнявся полум'ям і сусідній будинок. З нього тривалий час з тріском розкидаються на усі боки гарячі осколки шиферного даху. Літній господар, спершись на лопату, з тугою дивився на зникаючу на його очах справу всього свого життя... Сука війна...»

Бійці батальйону «Донбас»: Сергій Петров, Андрій Журавленко, Володимир Максимів, Сергій Ковешніков, Євгеній Харченко

Помічник гранатометника 51-ї ОМБр Дмитро Гащук:

«Хутор Червоносільське... Від другого потужного вибуху, коли підірвався наш боєкомплект, мені дісталось ще одне поранення в руку, а бійцю 93-ї бригади Іраклію Кутелії в голову. Я на все життя запам'ятав, як тоді грохнуло і ми всі один за одним перемістилися через хату на другу сторону подвір'я. Там ми з Іраклієм перев'язались якимись кусками від матраса. Запам'яталось, як я дивлюсь на небо, а звідти дощ з розірваних гільз і туман від чорного диму. От тоді я подумав, що це вже, напевно, все. Там ще була дівчина з батальйону «Донбас». Вона також була поранена в голову. Поруч із нами лежав один із загиблих бійців. Урізалося в пам'ять те, що біля нього веєром, як карточна колода, лежали розкидані іконки з ликами святих...»

На допомогу автоколоні, яка розстрілювалась поміж Многопіллям та Червоносільським, вирушили дві бойові машини піхоти під керівництвом капітана Андрія Кошуби зі складу 17-ї танкової бригади, які замикали колону полковника Грачова. Їх екіпажі були укомплектовані контрактниками 17-ї танкової бригади, а десанти — мобілізованими солдатами 93-ї механізованої бригади. Екіпажі цих бойових машин з гідністю виконали бойове завдання. Українські БМП стріляли по кулеметних гніздах супротивника. На жаль, більшість частини екіпажу БМП № 132 «Ксенія» загинула під час того бою. Дві ракети з протитанкового керованого ракетного комплексу пролетіли повз, а третя влучила у ціль...

Коли в «Ксенію» влучив снаряд, то дивом вижило лише троє бійців. Загинув заступник командира бойової машини — хлопчина з Луганщини, родина якого зараз перебуває на боці сепаратистів. Механіка-водія вибуховою хвилею викинуло назовні через відкритий люк бойової машини піхоти. Згодом хлопець пройшов дуже важке лікування від значних опіків по усьому тілу, але все ж таки залишився живим. Також пощастило і двом бійцям, які знаходились всередині бойової машини і сиділи біля напіввідкритих задніх дверей десанту. Бійців викинуло з бойової машини, що і врятувало їм життя. Майже миттєво загинуло двоє членів екіпажу і двоє бійців десанту. Осколками від вибуху бойової машини поранило ще кількох бійців, які знаходились поруч з БМП. Серед них були і два бійця батальйону «Донбас»: Володимир Ложешніков і Олександр Бойко. З десанту другої БМП № 133 «Вікторія», яка висунулась на підтримку бійців у Червоносільському, також загинув щонайменше один боєць. Самій бойовій машині і біль-

шості членів екіпажу пощастило і всі вижили. В подальшому ця БМП була передана росіянами бойовикам і продовжила воювати на боці терористів, поки не була знищена Збройними силами України.

Власне, починаючи з цього моменту колона полковника Грачова припинила своє існування, як єдине ціле. Одна її частина «застрягла» у Червоносільському, а друга — мчала під обстрілами вздовж шляху в напрямку Новокатеринівки через хутори Володарського, Осикове і Побєда.

Боєць-санітар батальйону «Донбас» Кішка:

«...Я відійшла від пораненого, закурила, а мене знову викликають по рації. Знову... Дві затяжки, віддаю цигарку і біжу через догораючий будинок до льоху. Там Алінка вже з перемотаною шиєю і Апіс. Апіс лежить на підлозі, а навколо нього розтікається червона кров. Прямо зараз досі відчуваю цей запах... Кисть тримається на чесному слові. Прошу його зігнути пальці. Пальці ворушаться. Це означає, що крім життя, можна ще дещо врятувати. Звертаюсь до Апіса:

— Тобі зараз буде боляче. Дуже. Не обіцяю чи врятую руку, але життя твоє врятую точно. Коли буде дуже боляче, можеш називати мене сукою, якщо хочеш.

Я розповідала йому що роблю... Апіс був блідий. Я зробила йому уколи, а крапельниці поставити не змогла. Це моя кара — не переношу вигляду крові в шприці.

Апіс живий. Рука вціліла. Апіс — мій земляк. Мій старший брат, нібито... Я пам'ятаю, коли ми з зерносховища поблизу Кутейникового їхали в Іловайськ, повз нас проїжджали «коробочки», якими керував Апіс. Я тоді Філіну сказала: «Бачите оцю машинку? Це мій старший брат з кривдниками моїми розбиратися поїхав! А бачите там ще? Це він з собою друзів покликав». Я тоді ще не знала, що ми з Апісом — капітаном Андрієм Кошубою, земляки...»

Боєць батальйону «Кривбас» Андрій Новохатько:

«Коли ми рушили, я побачив на дорозі перших загиблих. Кругом стояли розбиті машини і лежали шматки тіл. Було страшно, але нам у голову вдарив адреналін — і ми вирішили стріляти туди, звідки летить по нас. Ми всі, як один, підняли голову, взяли автомати і почали гатити. Нас у машині було п'ятнадцять бійців, і під час руху від Многопілля до Червоносільського ми безперервно стріляли. Під скаженим перехресним вогнем ми якимось

дивом доїхали до хутора, де наш ЗІЛ і підбили. Щось прилетіло під кабіну і поранило усіх, хто там знаходився — водія і двох пасажирів. Один з них — наш офіцер Олександр Кривий. Вискочивши з кузова, ми забрали поранених і встали на узбіччі дороги в Червоносільському, намагаючись зупинити будь-який попутний транспорт. Нарешті зупинили і завантажились в одну з БМП, яка проїжджала повз нас. Якщо я не помиляюсь, то тоді повз нас проходили і зупинились усього чотири бойові машини піхоти.

Я заліз в першу — і ми якимось дивом пробились від Червоносільського в бік Старобешевого. Під час руху з десантного відділення я не мав змоги спостерігати за маршрутом руху і тому не можу сказати, де саме ми проходили і яким чином опинилися на місці остаточної зупинки нашої бойової машини піхоти».

■ Частина колони полковника Грачова, яка прорвалася через хутір Червоносільське

Першим одиницям техніки і транспорту, які прорвалися через хутір Червоносільське, відносно пощастило подолати шлях від Червоносільського до околиць хутора Побєда. Увесь транспорт і техніка, які рухались позаду головної частини колони полковника Грачова, стикалися вже з більш потужними обстрілами з боку засідок російських військ, які займали підготовлені позиції, контролюючі шлях від Червоносільського до Новокатеринівки. І чим більш запеклою ставала ситуація поблизу самого хутора Червоносільське, тим важче було прориватися залишкам колони полковника Грачова через цей населений пункт і тим важче був подальший шлях у напрямку Новокатеринівки. Знищення цієї колони з кожною хвилиною і кожним пройденим кілометром набирало обертів. Кожній наступній одиниці техніки і транспорту все важче і важче давався подальший прорив. Колона рухалась на прорив, втрачаючи на своєму шляху техніку і бійців. Самим запеклим і кривавим для цієї частини колони полковника Грачова виявився прорив замикаючої групи, до якої входили переважно транспорт і техніка 93-ї ОМБр.

Боєць 73-го МЦ СпП Палаш (шлях між хутором Побєда і Новокатеринівкою):

«Під час руху від Червоносільського до хутора Побєда у нас майже не було сутичок. Лише одного разу були обстріляні зі стрілецької зброї. Проїжджаючи хутір Побєда, бачили покинуту

САУ, неподалік від якої сиділи дві місцеві бабці і спілкувалися між собою, нібито нічого не відбувається.

Коли проїхали Побєду і наблизились до невеличкого озера, то побачили біля дамби того озера підбиту і палаючу бойову машину піхоти. Від неї в нашому напрямку біг боєць в шлемофоні, але раптом почалася стрілянина і боєць впав, так і не добігши до нас. Ми стрімко вирушили через дамбу і помчали далі по шляху в бік Новокатеринівки. Через кілька сотень метрів за дамбою наш «Урал» було обстріляно зі стрілецької зброї і гранатомета. Судячи з того, як по нас вели вогонь, то був постріл з РПГ. За кілька секунд запрацювала і гармата ворожої бойової машини піхоти. Від влучання по кабіні нашої вантажівки розірвало ліве крило на «Уралі». Водію пощастило, і він не отримав при цьому поранень. «Урал» майже відразу втратив керування і з'їхав у кювет праворуч від дороги.

Під час остаточної зупинки машини загинув командир нашої групи. В той момент, коли з гранатомета влучили в наш «Урал», командир Костюк, знаходячись біля заднього борту і прикриваючи вогнем групу, надав команду усім залишити машину. На деякій відстані від нас позаду рухався один із наших танків. Наш командир встиг вигукнути: «Хлопці, відходьте, я вас прикрою!» Саме в той момент туди, на узбіччя, де стояла наша машина, виїхав і танк, що рухався за нами... Усе відбувалося дуже швидко. Командир опинився між танком і «Уралом». Потужний удар танка в задню частину нашого «Уралу» — і я вже з обличчям, розбитим стволом танкової гармати, перевертом лечу по кузову і вдаряюся в задню частину кабіни. Внаслідок наїзду танка командир загинув. Від зіткнення танка з нашою вантажівкою також було травмовано, з різним ступенем важкості, друга Медвідя, бійця з групи Заграничного і мене.

Під час недовготривалої розмови з танкистом було вирішено нашою групою рухатись на броні цього танку, але танкист, здійснивши декілька пострілів у бік Новокатеринівки, поїхав самостійно, залишивши нас біля нашого розбитого «Уралу». Заступник командира групи друже Трасер прийняв обов'язки командира нашого загону і наказав зайняти кругову оборону неподалік у соняшниковому полі праворуч від дороги. З нами на той момент був оперативний офіцер нашого підрозділу капітан 3-го рангу друже Очаків. Коли під вечір стрілянина трохи вщухнула і почало сутеніти, до нашої машини був відряджений дозор із двох бійців. Це були бійці — друже Узбек і друже Гудіні. Вони забрали з машини окуляри нічного бачення ОНБ-300. Зброя, на-

бої і спорядження усе було з нами. Ніч з 29 на 30 серпня і увесь наступний день ми провели на цьому полі, вивчаючи обстановку й аналізуючи подальші дії і напрямок руху».

Боєць батальйону «Кривбас» Максим Зима:

«Під час руху колони у нас постійно були сутички з противником. Ми мали наказ не відповідати. Наші бойові машини піхоти рухались з підведеними вгору гарматами. Танки також не відповідали. Ми відстрілювалися зі стрілецької зброї лише під час прямого вогневого контакту. Тобто відкривали вогонь тоді, коли безпосередньо бачили супротивника, який веде по нас вогонь.

Під час підходу до одного з населених пунктів нас зустріла вогнем одна бойова машина піхоти. Спочатку була коротка пристрілочна черга зі станкового кулемета, а потім вже долучилась і гармата. Першою у нас рухалась «таблетка» УАЗ розвідки. Можу помилятись, але тоді здалося, що це саме наша БМП вдарила по нашому УАЗу і під час цього зіткнення загинув наш Андрій Шиян».

Боєць батальйону «Кривбас» Юрій Стасовський:

«Під час руху по нас луплять з усіх боків. Я помічаю на обрії поля викопані нори. Просто дірки, з яких землю віднесли подалі в поле. Майже не помітні. Чудове маскування. Незважаючи на тряску і стрибки в кузові нашої вантажівки, починаю вистрілювати магазин за магазином. Вистріляв усі підствольні ВОГи. Не відразу наловчився поцілювати на скаку. Зазвичай на полюванні я стою, а звір біжить. Тут же навпаки — звір на місці, а я рухаюсь. Вистріляв сім магазинів. Черговий раз перезаряджаюсь і дивлюся в кузов. Поруч зі мною зовсім білий Ігор Мєльников. У нього розпорота рука так, що кістки видно. Сашко Хіщнік деякий час пролежав без свідомості — куля у голові. Пройшла майже на виліт і наполовину вийшла з голови. А він ще живий. Підіймає руку, нібито намагається почесатися там, де куля вийшла. Сашко Гажур його бинтує.

Під скаженим шквальним вогнем колона проривається через хутір Червоносільське і рухається далі в бік Старобешевого. Попутно проїжджаємо селища Володарського й Осикове. Під час руху машин і техніки іноді по колоні здійснюються обстріли з хат і лісосмуг. Перед селищем Володарського по нас знову праворуч із соняшників почалася стрілянина. У селищі Володарського ми виїхали на трасу і далі рухалися автомобільним шляхом в напрямок Новокатеринівки. В Осиковому з хат ліворуч стріляни-

Машина УАЗ батальйону «Кривбас» «Муха», знищена російськими загарбниками. Автор фото Павло Нєтьосов

на зі стрілецької зброї і з ручного гранатомета. Праворуч із-за ставків по колоні працює ворожий автоматичний гранатомет АГС-17 і міномет. У селищі Побєда ліворуч стріляє кацапська БМП-2, а праворуч з пагорба гучно гуркотить важкий кулемет. Далі з лісу ліворуч автоматична стрілянина. Від Побєди до Новокатеринівки міномети по дорозі постійно намагалися знищити нашу колону. Усю дорогу якийсь суцільний тир, у якому нас невтомно намагаються знищити, але поки що, дякувати Богові, ми якимось дивом рухаємось далі. Щастить. На жаль, не усім».

Колона 93-ї бригади, якій пощастило прорватися скрізь розстріл і яка проминула села Червоносільське, Володарського, нарешті в'їхала в селище Осикове. Між селами Володарського та Осикове снайпери та автоматники супротивника почали відсікати окремі машини. Так, не доїжджаючи до села Осикове, було підбито вантажівку ЗІЛ-131 з влаштованою в її кузові зенітною установкою. Снайпери вбили двох солдатів, які стояли біля зенітки.

Ще кілька були поранені та контужені. Зенітники пересіли до іншої вантажівки, але вона в районі Новокатеринівки теж була підбита, а солдати врешті-решт потрапили до полону. Двоє загиблих так і залишились у підбитій вантажівці, яка наступного дня була підірвана чи то російськими військовими, чи то сепаратистами.

У селищі Осикове було підбито одну бойову машину піхоти та автомашину. Військовослужбовці, які вискакували з техніки, добивались вогнем з автоматів та ПТУРів. Пізніше в Осиковому пошуковці знайшли одну братську могилу з п'ятьма загиблими та

кілька поодиноких поховань. На жаль, з братської могили станом на сьогодні перепоховано лише два бійця 93-ї бригади. По інших трьох досі відбувається процес ідентифікації.

На виїзді з селища Осикове було підбито бойову машину піхоти № 319. Перед тим, як це трапилося, перед нею встигли проїхати машина з журналістами та полковник Євгеній Сидоренко на трофейному танку Т-72Б3. Більша частина екіпажу та десанту БМП № 319 встигла вискочити та відкрила вогонь з автоматів.

Хлопці з екіпажу і десанту тієї БМП намагалися зупинити будь-який транспорт, щоб їх підібрали, але машини мчали повз них не зупиняючись. В підбитій БМП тим часом здетонував боєкомплект. Повз бійців проїхали на великій швидкості броньований мікроавтобус батальйону «Донбас» та дві бойові машини піхоти зі складу 93-ї механізованої бригади. Потім солдати побачили вантажівку «Урал» з саперами та снайперами з 93-ї бригади. Вантажівка зупинилась, і троє бійців встигли на неї заскочити. Швидше за все, ця зупинка і стала фатальною для тих, хто перебував в тій вантажівці. Щойно «Урал» почав рухатись, як в нього один за одним влучило кілька снарядів. Машина загорілась і невдовзі вибухнула. На той час у кабіні перебували водій та майор Віктор Погорілий. У кузові машини знаходилося десять

Вантажівка «Урал», в якій перебували сапери та снайпери з 93-ї механізованої бригади.
Автор фото Павло Нєтьосов

снайперів, десять саперів, а також три бійця з БМП № 319. Ті з військовослужбовців, хто був притомний, почали вистрибувати з машини та намагалися сховатись у навколишніх кущах. Але їх розстрілювали прицільним вогнем російські снайпери. Переважна більшість тих, хто їхав в тому «Уралі», загинули.

П'ятеро поранених та контужених солдатів намагались ще відстрілюватись з автоматів, але їх засипали кулями та мінами. Поранені змушені були здатись. З ворожої сторони почали вимагати, аби вони кинули зброю та лягли на землю. Коли бійці виконали вимогу та вийшли на дорогу, в них полетіла граната — хлопці були ще більше скалічені осколками. Потім на місці бою з'явилося сім ворогів — без жодних розпізнавальних знаків, більшість з яких мала яскраво виражені східні риси обличчя. Супротивники виявилися солдатами Російської Федерації. Вони долучили до п'ятьох поранених ще чотирьох полонених з батальйону «Кривбас», наказали всім роздягнутись, та голими повели — де бігом, а де повільно — кудись на схід. По дорозі двох бійців 93-ї механізованої бригади — вороги ледь не розстріляли. Точніше — імітували розстріл. Попри те, що все виглядало натурально, військовослужбовці не зламались — вели себе гідно. На ніч роздягнутих бранців посадили до якоїсь ями, а зранку 30 серпня долучили до групи інших поранених та полонених українських бійців. Незабаром усіх передали представнику Червоного Хреста.

Снайпер 93-ї окремої механізованої бригади
Валентин Христозевич:

«На будь-яке бойове завдання, особливо на Іловайськ, йшли тільки добровольці. Командування нас шикувало і запитувало: «Хто готовий їхати на виконання бойового завдання — крок вперед».

Ми висунулися колоною в бік села Старобешеве з села Многопілля о 8:15 ранку 29 серпня 2014 року. Щойно ми почали виходити з села, росіяни обстріляли нас з мінометів і підбили один з танків, який йшов попереду нашої колони. Потім ми завернули до села Осикове — там нас обстрілювали з усіх боків. Прорвавшись через селище Осикове, наступним завданням стало переправитися через річку. Зробити це можна було лише пройшовши по дамбі. (Мається на увазі дамба за хутором Побєда. — *Авт.*) Коли ми дісталися тієї самої дамби, ворог підбив попереду нас вантажну машину, в якій знаходився взвод снайперів нашої бригади. По нас вівся дуже щільний вогонь. Доводилося їхати дуже

швидко. Коли ми обганяли чергову машину, росіяни підбили нашу бойову машину піхоти. Окупанти стріляли з бронетехніки і, судячи з розривів всередині машини, працювали і зі стрілецької зброї. У нас в БМП почали детонувати боєприпаси. Бойова машина практично зупинилася, і всередині спалахнула пожежа. Екіпаж кинувся із машини, щоб встигнути вискочити до вибуху боєкомплекту. Ще перебуваючи в БМП, я отримав поранення в шию, а коли вистрибував з машини, щось розірвалося поруч зі мною. Від того вибуху осколок пошкодив мені руку. Окупанти вистрілили і по нашому гранатометнику Михайлу Шматченку, коли він вилазив з БМП. Незважаючи на поранення, Михайло зміг не тільки вибратися, але ще і допоміг своїм товаришам.

Залишивши БМП, я пішов до висоти, вважаючи, що на ній безпечніше. Як пізніше виявилося, саме там розташувався табір росіян. Рухаючись в напрямку висоти і озирнувшись, я побачив своїх товаришів. За мною йшли два Олексія — Петренко і Горбатюк. Разом з ними також йшов і Міша Шматченко. Невдовзі нас наздогнав наш боєць Ігор Сулим.

Незабаром нас помітили росіяни — бійці 331-го гвардійського парашутно-десантного Костромського полку. Один із десантників виліз з окопу і відкрив по нас вогонь з автомата. Йти стало нікуди — позаду йшли бойові дії. Там від ворогів відбивалися хлопці нашої бойової машини — кулеметник Логвиненко і сержант Роман Баранов. Я озирнувся, але нічого не розгледів. Ми з товаришами були змушені лягти на дорогу. (Майор Дмитро Денисов загинув при виході з Іловайського «котла». Ліг на гранату, щоб не здатися в полон росіянам. Сержанта Романа Баранова знайшли далеко від підбитої БМП. Судячи з усього, він до останнього чинив опір окупантам.

Згідно з інформацією, зазначеною в «Книзі пам'яті загиблих», начальник штабу батальйону, майор Денисов Дмитро Миколайович загинув разом зі значною частиною бійців 93-ї механізованої бригади, які поки що не ідентифіковані. За свідченням механіка-водія БМП-319, майор Денисов їхав поруч з ним та, коли почався обстріл, заявив, що живим не здасться. Коли підбили БМП-319, Дмитро дістав поранення в шию. Механік-водій витягнув майора з палаючої машини та під щільним вогнем тягнув по дорозі. Майор наказав покинути його. За свідченням інших очевидців — потім Денисов ще дістав поранення у ноги, та, не бажаючи потрапляти до полону, ліг на гранату і підірвав себе. Рештки майора Денисова привезені до Дніпропетровська. Попередньо

ідентифікований за тестами ДНК. Похований як тимчасово невстановлений боєць на Краснопільському цвинтарі міста Дніпро. 27 червня 2016 року офіційно визнаний загиблим. — *Авт.*)

Російські десантники стріляли по усім, кого бачили. Раптом в них полетіли міни. Напевно, сепаратисти (поки ми не переконалися, що то росіяни, то вважали атакуючих нас саме сепаратистами) хотіли накрити нашу колону, але влучили в своїх. Росіяни думали, що бій вели наші мінометники, але ті, хто йшов у колоні, вести вогонь не могли.

Ми були заблоковані попереду і позаду. Я побачив, як з окопу вилетіла ручна граната і впала поблизу нас. Ми переглянулися, закрилися руками і лягли щільніше одне до одного. Після того, як пролунав вибух, ми почули крик Олексія Горбатюка. Від вибуху тієї гранати він отримав чисельні осколкові поранення. На сьогоднішній день в його тілі залишилося 283 осколки. Ми намагалися якось перев'язати Олексія, щоб зупинити кровотечу. Приблизно в цей самий час мінометний обстріл закінчився, і до нас підійшли росіяни. Вони наказали роздягтися по пояс, для них це — безпека. Мало що у нас може бути під одягом: гранати, ножі або зброя якась. У нас вилучили всі мобільні телефони і потім під дулом автомата нас виштовхали з дороги на поле і змусили рухатися вперед. Під час руху ми намагалися допомагати один одному, адже на той час вже не всі з нас могли пересуватися самостійно. До речі, росіяни за час, поки нас гнали, розстріляли двох українських поранених, які ховалися в заростях.

Привели нас до річки. Мене й Олексія Петренка поклали на землю і зробили кілька пострілів біля голови, щоб залякати і зламати морально всіх інших.

Потім ми відправилися в лісосмугу. Десантники зайняли позицію, а біля нас залишили охорону. Я чув, як росіяни по супутниковому зв'язку отримали наказ вести нас у своє розташування. До цього часу Міша Шматченко втратив свідомість, і росіяни наказали його кинути, оскільки нести Мішу ми вже не мали можливості. Серед нас всі були поранені. Нам наказали покласти Михайла біля російської БРДМ, яку до нас підганяли, коли ми йшли по полю. Російські солдати обіцяли, що невдовзі за ним повернуться.

Мішу Шматченка з полону звільнила співачка Руслана. Він мені розповів, як все було... Коли він прийшов до тями, побачив недалеко від себе дві ворожих машини. Відповз убік, дочекався, поки вони пішли, втратив свідомість, а прокинувся вже вночі. Йшов, знову втрачав свідомість. Таким чином він провів десь діб

п'ять. Міша рухався уздовж річки, намагався пробратися в бік наших. Увечері він знайшов місцевих рибалок. Хлопці надали йому допомогу, дали можливість помитися і погодували, та й повідомили неприємну звістку. До найближчого розташування української армії було ще близько семидесяти кілометрів. Враховуючи його стан здоров'я, стільки пройти він не зміг би. Рибалки запропонували відвести його до Донецька в шпиталь, щоб там йому надали медичну допомогу. Міша погодився, а коли його везли, наткнулися на блокпост, про який не знали рибалки. Щоб не підставляти загрозі життя цивільних, Михайло прийняв рішення вийти з машини і здатися ворогам. Сепаратисти його відвезли в будівлю СБУ в Донецьку, де йому надали медичну допомогу. Там він перебував два-три тижні, потім його, разом з іншими військовополоненими, звільнила співачка Руслана. Вона особисто з ним розмовляла.

У Дніпрі Міша продовжив лікування у шпиталі. Йому призначили операцію — потрібно було видалити осколки в районі паху. Як не дивно, ніхто з медиків на той час не помітив, що у нього була зламана щелепа. Лікарі чомусь думали, що осколок тільки щоку пробив. А зробити рентген щелепи не здогадалися. Їв він спочатку чайною ложечкою тільки все перетерте. Після відновлення Михайло продовжив службу в частині. Ми з ним разом демобілізувалися 24 квітня 2015 року. А майже через місяць, в ніч з 28 на 29 травня, він помер. Офіційна версія смерті — серцевий напад. Що сталося насправді — невідомо. Я його ще встиг 28 травня з Днем прикордонника привітати, він у «погранцях» служив. Дяді Міші, так ми його називали, було 46 років.

Я лівою рукою допомагав переміщатися Олексію Горбатюку разом з Петренком. З нами йшов наш гранатометник Ігор Сулим. У нього було поранення середньої важкості нижче шиї. Снайперська куля досить великого калібру пробила задню частину лопатки, пройшла всередину і вийшла через руку. Ігорю ще пощастило, що на шиї висів хрестик і куля змінила траєкторію.

Уже без Михайла ми йшли кілька кілометрів пішки. Коли підходили до висоти, де знаходився табір росіян, нам наказали зав'язати один одному очі, а потім змусили лягти на землю. Хлопці вирішили повеселитися: проїхалися на гусеничній техніці у нас біля голів.

— Я не знаю, як це розуміти. Напевно, молоді та дурні, поіншому таку поведінку не поясниш.

Можливо, росіяни були на нас розлючені, оскільки у них теж товариші загинули. Вони ж по рації повідомлення отримували.

Розвідувачі місії «Чорний тюльпан» оглядають місце знищення БМП №319 поблизу хутора Побєда. Автор фото Павло Нєтьосов

Після проїзду технікою «по головах», нас привели до їхнього табору. У росіян було велике розчарування. Наскільки я розумію, вони намалювали собі досвідченого супротивника, а побачили звичайних людей, патріотів України: вчителів, водіїв, сантехніків, шахтарів. Росіяни дуже довго намагалися дізнатися, скількох я вбив. Розпитували, з якого ми підрозділу. Сказали, що будуть надавати медичну допомогу, але фельдшер, оглянувши наші поранення і супроводжуючи огляд лайками та образами, сказав, що «для хохлів ліків немає». У них і так своїх поранених достатньо. Тим з нас, у кого були найтяжчі травми, все ж таки зробили перев'язку бинтом.

Потім, обізвавши нас суками і побажавши тут згинути, кинули в глибоку, смердючу яму. Вона, судячи з усього, колись служила погребом. Кожна зміна часового починалася з погроз: якщо ми будемо розмовляти або робити якісь рухи, він обіцяв кинути гранату.

У ямі, крім нас, перебували ще чотири бійці з 40-го батальйону. Один з них був підполковником. Всі хлопці трималися мужньо, незважаючи на те, що у багатьох гноїлися рани. До нашого приходу вони «жили» в ямі вже дві доби. У «приміщенні» стояв стійкий сморід фекалій і гниючих ран. Будучи роздягненими, ми дуже сильно мерзли, тому що навіть в серпні на Донбасі дуже холодні ночі. Ми тоді просили надати нам хоч якийсь одяг, але нас ніхто не чув, або не бажав чути.

Відстежувати час було дуже складно: у нас позабирали годинники і мобільні телефони. Водночас відчувався потужний психологічний тиск. Вороги говорили нам про те, що ми в своїй бідній Україні без Росії загнемося, а вони — підуть на Київ і будуть нас «мочити» до самого Львова. А у всіх бідах, на їх думку, винні, як завжди, американці. Ось така от риторика.

Пам'ятаю, одного разу стався ще один казус. Коли в їхньому таборі нас допитував старший російської групи, до нас підійшли двоє військовослужбовців. Один вдарив мене по нозі і сказав товаришеві: «Дивись, американські берці». Я зауважив, що їх зробили в Україні, та й на підошві написано «Харків». Я запропонував їм прочитати напис, але у відповідь почув триповерховий мат.

Людям вбили в голову, що ми фашисти, суки і скоти, які їдять дітей. Коли мене вантажили в машину, щоб передати Червоному Хресту, один з росіян побачив на моїй шиї хрестик і зауважив: «Треба ж, у нього ще й хрестик є». А що у мене має на шиї висіти по-їхньому? Пентаграма, або чорт якийсь?

Ці люди не поінформовані. Вони не знають ані географію, ані культуру, ані історію України. Вони абсолютно не розуміються на місцевості. Наприклад, у полоні мене запитали:

— Вы откуда?

Я відповідаю:

— З Дніпропетровська.

— А где это? На Западной Украине?

У полоні нам давали на вісьмох полонених один сухпай російського виробництва на добу. Він розрахований, здається, на добу на одну людину. Туди входила каша, фруктове пюре, паштет, консерви. Дуже дратувала упаковка, там була радянська символіка — георгіївські стрічки, червоні зірки.

Пити давали якусь каламутну воду. Вони її, швидше за все, якимись таблетками обробляли. Нам, принаймні, хотілося б у це вірити...»

Одна з найтрагічніших історій сталась з бійцями 93-ї бригади, які їхали у вантажівці ГАЗ-66. Ця машина починала рух у колоні полковника Грачова, і їй пощастило уникнути ураження під хутором Червоносільське. Вона прорвалася через селища Володарського, Осикове і Побєди, але не доїхала кількох кілометрів до Новокатеринівки, як її підбили. Поблизу дамби за селищем Побєда вантажівка перекинулась. У ній одразу загинули шість або сім військовослужбовців. Після аварії залишилось десять

Боєць 93-ї ОМБр Іван Клевчук

або одинадцять бійців — поранених або контужених. Один із солдатів почав махати білою ганчіркою та кричати — аби не стріляли. У відповідь військовий у формі старшого лейтенанта Збройних сил Російської Федерації голосно наказав, щоб хлопці підіймались та виходили. Щойно вони піднялись — по ним було відкрито вогонь з автоматів. Двоє загинули на місці, інші дістали додаткових поранень. Вцілілим українським солдатам російський старший лейтенант наказав повзти в його бік. Потім він дав команду роздягнутись догола на швидкість. Солдат Іван Клевчук був поранений в обидві руки та не міг це швидко зробити: російський офіцер вистрілив йому у спину та голову. Ще один юний боєць теж не встигав роздягнутись — його теж застрелив російський офіцер. Немолодий сержант, який був серед бранців, почав дорікати офіцерові за цей вчинок — але у відповідь він теж отримав кулі у спину та голову.

30 серпня 2014 року на місці цієї трагедії був полковник Збройних сил України Палагнюк, який за домовленістю з російською стороною збирав загиблих. Він забрав п'ять роздягнутих тіл, які лежали рядком під деревом, та ще одного — неподалік від місця страти. З усієї машини вижило лише чотири солдати. Один із них, Дмитро Криволап, пізніше дав докладне інтерв'ю про те, що тоді сталося:

«Наша машина, в якій було п'ятнадцять військових, була п'ятою чи шостою в колоні. Нам залишалося ще кілька сотень метрів до того, аби вийти з-під обстрілу, коли влучили у двигун нашої автомашини. Вона перекинулася. Практично всі ми на той момент вже були поранені. Росіяни почали прицільно добивати тих, хто вже не міг рухатися чи вилізти з-під машини, яка їх затиснула. Нас лишилося семеро. Практично закінчилися патрони. Майже всім було по 20—22 роки. Вані Клевчуку не було і дев'ятнадцяти. Росіянин з автоматом наказав нам підповзти до нього, а потім змусив роздягнутися догола. Ваня цьому росіянину відразу не сподобався. Можливо, тому, що був наймолодшим, чи тому, що був поранений і не поспішав роздягатися: тільки зняв бронежилет. Росіянин почав стріляти по Івану з пістолета, але ніяк не міг влучити. Потім він підійшов до нього ззаду і впритул вистрелив у спину, а далі контрольним.

Ваня Клевчук — справжній герой. Нас абсолютно голими повели до позицій росіян. По дорозі один хлопець просив конвоїра дозволити зателефонувати з мобільного мамі, щоб та не хвилювалася. Конвоїр його пристрелив. Сержант, який був з нами і був серед нас найстаршим, почав голосно обурюватися, кричав росіянину, щоб не принижував і не чіпав нас, молодих, а краще вже, щоб застрелив його. Конвоїр не забарився і розстріляв сержанта. В живих нас залишилося тільки четверо. Нас залишили на камінні на пригорку. Одяг повернули години через три. Майор російської армії дав нам слово офіцера, що нас не вб'ють... Він же і розповів, що безглуздо воювати з російською армією, яка переважає українську в кількості військових і озброєнні. А ще він сказав, що нічого не знав про так званий "зелений коридор"».

Боєць батальйону «Кривбас» Юрій Стасовський:

«Спускаємось від хутору Побєда в напрямку до Новокатеринівки і помічаємо праворуч від нас встановлену ПТКР і десяток бойовиків біля неї, які ведуть вогонь по автомобілям, що рухались. Машин у нашій колоні все менше і менше. Усюди палає техніка і трупи... трупи... трупи... Наш танк і бойова машина піхоти, на диво, все ще цілі. Раптом наш «газончик» випереджає наш УАЗ «Муха». Трохи проїжджає далі від нас, і ми чуємо, як у тому напрямку працює бойова машина піхоти. Наближаємось ближче і бачимо, що наша «таблетка» палає, а Ігор Кабан у простреленій кулею касці і Мішаня стоять на узбіччі. Немає Андрія Шияна... Загинув... Згорів разом з одним з поранених «донбасівців»... Другий поранений випав з машини ще до того, як «Муху» атакувала ворожа БМП. Подальша доля того бійця, як і його ім'я, невідомі. Андрій... боєць був, яких мало...»

Згодом боєць батальйону «Кривбас» Денис Зикунов згадував про побратима:

«Я з багатьма конфліктував у батальйоні, а з Шиянчиком жодного разу не закусився. Настільки він був чесним, порядним малим, що усе, що він говорив, я приймав і вірив йому на слово. Я пам'ятаю перший сорокахвилинний бій, коли ми вп'ятером — Шиян, Кабан, Горб, Міхалич і я — лежали за однією дерев'яною шпалою і надавали відсіч під...рюгам-сепаратюгам. Тоді я перший раз побачив, як у кіно, коли кулі свистять над головою і земля клаптиками падає тобі в обличчя, за шию, у вуха. Коли кулі прилітають зовсім поруч. І пам'ятаю крик Шияна: «Бл...дь! Пацани! Мене, сука, поранило в ногу!» А я тоді думав собі: «Сука!

Да як же ж так?! Чого тебе, Шиянчик, а не мене? Або чому не Горба, або Міхалича з Кабаном?» Переймався тому, що тягнути Шиянчика — здорового бугая, ох і важка справа. І саме смішне те, що коли бій скінчився, Андрій сказав: «Бля, братани, берць куля порвала і ніготь зірвала!» Як же ж ми тоді почали реготати! Як коні в конюшні. Реготали і підкалували Андрія за його душевний крик «Бл...дь, мене поранило!» Як же ж мені, Андрій, радісно і боляче, коли я це все згадую!!! Покойся з миром, братику! Нехай земля тобі буде пухом! Маю честь!» (Тіло Андрія Шияна так і не було знайдено і не поховано досі. Неподалік цього місця знайдене поховання декількох бійців, але тіла Андрія Шияна там не знайдено — збігів по ДНК немає. — *Авт.*)

Далі підбираємо двох бійців з 93-ї бригади поблизу підбитої бойової машини піхоти з бортовим № 313. Бійці встигли розповісти про те, як із-за крайньої хати села проти них виїхала бойова машина піхоти під українським прапором і влучно розстріляла їх 313-ту БМП, розстріляла нашу «Муху» і відійшла. Бійці вистрибують з підбитої бойової машини піхоти і стрибають в нашу машину. Видно, що радіють тому, що залишилися живі. Рухаємось далі. З пагорба зненацька починає бити ворожий кулемет Калашникова калібром 7,62. Черги одна за однією вражають нашу автівку. Обидва підібрані нами бійця 93-ї бригади майже одночасно схилили свої голови... На щастя, згодом виявилося, що один з них — Олександр Христіченко, незважаючи на дуже важкі поранення голови, вижив, але майже нічого не пам'ятає за той день. Один з бійців завалився на мене. Я намагаюся, але не можу, витягнути цинковий ящик з гранатами для підствольного гранатомета. Звертаюсь до тяжкопораненого і втратившого свідомість бійця: «Пробач, синку», — і відштовхую його в бік, добираючись до повного, до верху залитого кров'ю, цинкового ящика з ВОГами. Стріляю раз за разом у «зеленку». Наша машина ще рухається. Значить, з водієм усе гаразд. Нарешті нібито прориваємось із зони ураження...»

З усієї колони полковника Грачова з оточення пощастило вирватись лише легковій машині з журналістами.

Трофейний танк Т-72-Б3 полковника Євгенія Сидоренка дістався майже до краю Новокатеринівки. Там танк був підбитий. Екіпаж евакуювався та пізніше щасливо дістався до своїх. Сам танк виявився «живучим». Він отримав незначні пошкодження і був захоплений одним із загонів сепаратистів. Пізніше цей танк показували по кількох російських телеканалах — як доказ того, що Збройні сили України буцімто мають на озброєнні Т-72.

■ Колона генерала Руслана Хомчака. Хутір Чумаки. Початок знищення

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«Коли голова колони в селищі Чумаки чомусь зупинилася і частина колони вирушила в іншому напрямку, то бронегрупа також почала розвертатись. Після тієї зупинки в Чумаках по нас відкрили вогонь з артилерії і мінометів. Праворуч по ходу руху я бачив одну артилерійську батарею, а за нею ще одну. По першій батареї ми відкрили вогонь і спромоглися її частково подавити. На місці ворожої батареї були уражені і палали російські КамАЗи. Саме тоді вогнем у відповідь був уражений наш «Урал», і мене від нього відкинуло. На допомогу підійшла моя бойова машина піхоти командира 4-ї роти Павла Плужніка, і вони мене підібрали. Хлопці закинули мене на броню, і я деякий час приходив до тями після контузії».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Раптова і несподівана стрілянина в ста п'ятидесяти метрах ліворуч по ходу машини... Спочатку одиночна, а потім у кілька стволів. До них приєднався звук важкого кулемета. Після перших пострілів ми подумали, що це провокація. Можливо, хтось стріляє в повітря і провокує нас на вогонь у відповідь. Десь пролунав постріл з чогось важкого... Майже відразу ж пролунав гучний вибух у напрямку голови колони. Це засідка! По нас ведуть вогонь! Будь-яких вказівок на випадок непередбаченої ситуації не було. Я побачив, як танки, які рухалися в голові колони, з'їжджають з дороги праворуч у поле і розгортаються в зворотному напрямку. Поблизу одного з них на дорозі пролунав ще один вибух.

Постріли та вибухи супроводжувалися безперервним стрекотінням з автоматичної зброї. Дорога вузька. По одній смузі руху в кожному напрямку. На вузькому шляху відразу утворився затор. Передні машини намагалися розвернутися: деякі прямо на дорозі, а інші через поле, слідом за одним з танків.

Складно було розібрати, звідки ведуть вогонь, але, судячи по звуках пострілів, противник перебував метрах в 200—300. Голосніше за всіх працював кулемет ліворуч по ходу руху. Йому вторили з декількох напрямків автоматичні черги і постріли чи з ручних гранатометів, чи то з СПГ. Розібрати було важко, бо постріли і вибухи зливалися один з одним. Денис Томілович скомандував: «Розвертаємось! Швидко!» По бортах і шибках сусідніх машин

застукали кулі. У вантажний відсік «Халка» прилетіло кілька куль. Одна з них потрапила в каску Сталкеру і від неї рікошетом відскочила кудись далі в салон машини. Здається, когось зачепило в руку.

Радіостанція Дена розривалася від криків: «Нас розстрілюють!», «Всім назад!», «Відходимо!» Доповіді накладалися одна на одну і перебивали одна одну. На дорозі утворилося величезне стовпотворіння. Одні машини пробували розгорнутися і рухалися в зворотньому напрямку в бік моста. Інші вже стояли без руху, і вибігаючі з них бійці шукали укриття від обстрілу на узбіччі дороги. Розгорнувши машину, я деякий час намагався рухатися по асфальтованому шляху, але, утворившийся на ньому затор, заважав проїзду. Шквальний вогонь не припинявся. По спалахах пострілів, по осколках скла, що розліталися, і отворам від куль, які з'являлися на сусідніх машинах, ми визначили, з якого напрямку ведеться вогонь. З'їхали на безпечне узбіччя і рушили по ньому до мосту. Ліворуч від мене, метрів за п'ятдесят, прямо по полю прямували до мосту танки і кілька машин підвищеної прохідності.

Денис побачив «бежевого» броньованого мікроавтобуса, на якому їхав наш заступник командира батальйону полковник Печененко. Мені було наказано Деном триматися «бежевого» і рухатися за ним, не втрачаючи його з поля зору. Основне завдання — вийти з зони ураження. На мосту ми пропустили якусь МТ-ЛБ і промчали за нею. Проскочивши міст, ми знову повернулися до приватних будинків над річкою. Тут вже зібралося багато машин. Деякі не доїхали до моста, а інші встигли розгорнутися і покинути зону ураження на шляху за мостом. Вони також шукали укриття від інтенсивного вогню з пагорбів на протилежному боці водоймища. Це були, в переважній більшості, легкові автомобілі й автобуси. Багато бійців перебігали по селищу пішки, ховаючись від куль за будинками і транспортом. Складність ситуації полягала в тому, що не було чітко зрозуміло, де знаходиться противник і куди відходити. Радіоефір все також був заповнений перебиваючими одне одного уривками повідомлень, і зрозуміти будь-які конкретні команди було неможливо. Якщо вогневі точки з кулеметів, танків і БМП ще можна було визначити за звуком, то позиції легкоозброєних стрільців визначити — важко. Було відчуття, що вогонь ведеться безперервно і звідусіль. Після початку розстрілу колона розсіялася, і складно було зрозуміти, де знаходяться наші бійці, які ведуть відповідний вогонь, а де — ворог. Позаду нас лунали вибухи. На залишеному нами шляху за мостом російські танки і БМП добивали решту залишеного на

шляху транспорту і техніку. Багатьом бійцям вдалося покинути транспорт до розстрілу його танком, і вони відходили в нашому напрямку по відкритій місцевості. Не всім з них вдалося врятуватися, тому що піших бійців накривали шквальним вогнем з різного виду стрілецької зброї. Як виявилося, це був лише початок... Пекло чекало нас попереду».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Микола Криворотько:

«З української бронетехніки почали падати перші уражені бійці, які на ній сиділи (місця в транспорті вистачило не всім). Незабаром цей вогонь перетворився на шквальний обстріл. В нашу колону полетіли протитанкові керовані ракети, постріли з ручних гранатометів, міни і кулі різних калібрів. У моїй свідомості було твердження: «Я так і знав!» Рація розривалася від повідомлень про численні вогневі контакти, але командування ніяких наказів не надавало, крім «Колона, на прорив». Колона почала розпадатися на частини. Знищена або виведена з ладу техніка блокувала рух іншого транспорту і техніки в колоні.

Наш пікап помчав уперед, маневруючи і ховаючись від ворожого вогню за танками і БМП. На цей час на бронетехніці вже ніхто не сидів. Проїжджаючи повз одного з Т-64Б ЗСУ, я помітив, що його корпус був покритий кривавими фрагментами людської плоті, уніформи та спорядження. Всередині у мене все стислося від побаченого. Час нібито сповільнився. У цю хвилину прямо в нас приблизно з відстані в триста метрів летів постріл з ручного гранатомета, але, дякуючи Богу, він втратив спрямованість і потрапив в узбіччя дороги в чотирьох метрах від нашої машини. Все навколо вибухало й горіло. Наші також відповідали росіянам вогнем, але ми були у них, як на долоні, а ворог знаходився, переважно, в замаскованих підготовлених позиціях. Єдиним позитивом для наших бійців було те, що на цьому етапі ворог обстрілював нас досить з великої відстані (400—500 м), і це знижувало ефективність їх вогню.

Боєць батальйону «Дніпро-1» Вадим Куприков:

«Початок обстрілу застигнув нас у селищі Чумаки в той час, коли ми рухалися в загальній колоні на «ніссані»-пікапі, який належав нашому батальйону «Дніпро-1». Спочатку було незрозуміло, звідкіля по нас ведуть вогонь. Наша машина знаходилась на шляху, де ліворуч стояли хати, а праворуч річка. Під час розстрілу колона почала розпадатись, і окремі машини і бойова тех-

ніка рухалися навмання в різних напрямках, намагаючись вийти з зони обстрілу. Наша машина під вогнем продовжила рух за декількома машинами і бойовою машиною піхоти по сільській вулиці вздовж річки в напрямку хутора Горбатенко. З протилежного берега і деяких дворів хутора продовжувався обстріл, і тому транспорт повернув ліворуч від річки и попрямував до околиці села, де починалося поле».

■ Колона генерала Руслана Хомчака. Шлях між хуторами Чумаки і Горбатенко

Механік-водій БМП-2 № 531 51-ї ОМБр Михайло Роговенко:

«Почався серйозний обстріл. Попереду все вибухало та горіло. Після перших вибухів офіцери, що їхали поруч з нами в УАЗі та броньованому зеленому «Фольксвагені-Т5», скерували нас рухатись в напрямку посадки, але коли ми висунулися до вказаної лісосмуги, то там виявилась ще одна засідка і по нас з відстані приблизно сімдесят—сто метрів відкрили щільний вогонь. Всього наша БМП витримала чотири влучання з «мух» (ручних протитанкових гранатометів)! Не знаю, як так сталося, але нам усім дуже пощастило. Майже увесь десантний відсік нашої бойової машини був закладений сумками і рюкзаками бійців. Можливо, саме це і зберегло бойову машину від вибуху боєкомплекту, але башту бойової машини відразу заклинило, і вона вже не поверталась.

Я не бачив, що там відбувалося позаду нас, але збоку було дуже гаряче. По нас щільно стріляли з кулеметів і автоматів. Добре хоч, артилерія відволіклася на інші цілі і була направлена в інший бік. Після стількох влучань екіпаж і десант на броні покинули машину і далі вже відходили окремими групами, а іноді і наодинці.

У момент, коли нас підбили, я ніяк не міг вилізти з БМП. Ворожі «мухи» летіли по нашій БМП одна за одною. Та коли вже четверта прилетіла, я думав, що це вже кінець, але мене привів до тями стук автомата по броні. Боєць з мого екіпажу питав, чи я живий, але був шквальний вогонь, і він не чув, що я кричу: «Живий!» Не почувши мене, боєць вирішив, що усі загинули, і пішов, але суть у тому, що він залишив і нашого бійця Сергія Кічмаренка, який лежав з відірваною п'ятою біля БМП, хоча вони були разом з самого полігона. Я схопив автомат, відкрив люк та просто вивалився на правий бік машини, скотившись на траву. Тоді здавалося, що все було, як в сповільненому кіно. Скрізь дим — багато диму, пилюка та нескінченні постріли і вибухи з обох бо-

ків. Я відповз від нерухомої бойової машини ще декілька метрів і побачив Сергія Кічмаренка. Йому одним із вибухів відірвало всю п'яту. Картина була не з кращих. Я думав, що з такими ранами не виживають, а він лежав та посміхався і все казав: «Глянь, Глянь що в мене, а то погано бачу». Моя права рука все ще була нерухомою та просто висіла. Спочатку я заліг і пробував якось відстрілюватись, та швидко зрозумів, що все марно — рука не слухається. Схоже на параліч. Під час відходу від нашої підбитої і зупиненої БМП по мені декілька разів ледве не влучили кулі, одна з яких дуже близько пролетіла біля голови. Сергій сказав:

— Потрібно здаватись, бо буде нам тут смерть.

А я відповідаю:

— Треба повзти і відходити, бо дострелять, як собак.

Я тоді розумів, що з пораненим товаришем, у якого відірвана п'ята, далеко не відійдеш, але шанс був, і я переконав його, що треба якомога далі відповзти з місця бою. Тоді я добре розумів, що сам я набагато швидше зміг би відійти і сховатись, але відразу ж прийшла думка, чи пробачу я це собі, якщо виживу? Одним словом, повзком-повзком ми долізли до лісосмуги, де було значно краще, бо в рясних кущах відчували себе більш безпечно, ніж на відкритому просторі».

■ Колона генерала Руслана Хомчака. Урочище Червона Поляна

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Будь-яка спроба знайти безпечне місце виводила нас у новий підготовлений сектор для стрільби супротивника. Автомобілі рухалися хаотично, іноді прямо по приватних городах. У якийсь момент я втратив з поля зору «бежевого». Ми рухалися вздовж будинків над річкою під інтенсивним вогнем з протилежного берега. За бронею «Халка», прикриваючись від вогню, йшли бійці, які втратили свій транспорт. Уходячи за приватні будинки ліворуч від річки, ми сподівалися сховатися від шквального вогню, але, як виявилося, потрапили на новий рубіж, де нас чекав засівший в обладнаних позиціях ворог. До цього місця прорвалися декілька наших танків. Вирвавшись за межі селища Чумаки, ми вийшли до якогось поля, ліворуч від нього знаходилася ґрунтова дорога вздовж довгої лісосмуги. Танки пішли по полю уздовж «зеленки», а транспорт, що вирвався з засідки при першому обстрілі, рухався по ґрунтовці між танками і «зеленкою»

в напрямку хутора Горбатенко. Нам здалося, що ми вискочили з зони враження, але незабаром зрозуміли, що помилилися. Звідкись здалеку з боку поля почали працювати гармати, або якась артилерія. І до них приєдналася шквальна стрільба з багатьох одиниць різноманітної стрілецької зброї.

У мене не було можливості відстежувати вогневі точки супротивника. За цим стежив Денис. Він і командував, куди мені потрібно рухатися. А я повинен був триматися зазначеного мені напрямку і при цьому маневрувати між рухомим і вже підбитим транспортом і технікою. Ми рухалися під шаленим обстрілом по ґрунтовому шляху вздовж поля в напрямку хутора Горбатенко.

Одна з бойових машин завернула з поля на ґрунтову дорогу прямо перед нами і спробувала повернути ліворуч, щоб проскочити в просвіт між двома лісосмугами. Праворуч від нас по полю йшов танк. Я намагався триматися під його прикриттям. Чітко були чутні стукіт і дзвін куль, які рясно поливали броню танка. Бойова машина, яка рухалася перед нами, не встигла залишити шлях і повернути ліворуч поміж двох лісосмуг. Було влучання снаряду і сильний вибух, башту машини просто віднесло в сторону. Танк, який був нашим прикриттям праворуч, трохи пригальмував, і це дозволило нам проскочити ліворуч, поміж ним і підбитою бойовою машиною. Уходячи від шквального вогню і обстрілу

Під час проходу поблизу урочища Червона Поляна. Проскочити в просвіт між лісосмугами пощастило далеко не всім. Автор фото Павло Нєтьосов

з протитанкових гармат і маневруючи між танками, я побачив очі танкіста, які мене вразили. Це тривало менше секунди, але глибоко врізалося в пам'ять... Палаюча бойова машина... Кров. По землі перекочується танкіст, який намагається збити з себе полум'я.

Рев машин і техніки. Стовпи пилу, вогню і чорного диму. Шквальна стрілянина і гуркіт пострілів і вибухів. Чиїсь крики зовні і команди Дениса. Все це змішалося в один величезний гул. І ось цей танкіст підвівся з землі і став на ноги. Рукав і спина курточки ще диміли. І в цей момент він, як мені тоді здалося, подивився на мене. Це тривало лише дуже коротку мить, але вона затрималась, як у сповільненій стрічці кіно. Спокійне і навіть якесь умиротворене обличчя. Воно було в пиляці, грязі та сажі. Залишалися лише яскраві білки очей на темному тлі обличчя. В цих очах не було ані страху, ані паніки, ані будь-якої метушні. Вони були цілком спокійні. І ці очі проводжали мене. Деякі бійці, яких ми зустрічали під час руху, заскакували в «Халк», а цей танкіст просто стояв і вже нікуди не поспішав. Було таке враження, що він вже не тут. У будь-який момент міг почати детонувати боєкомплект підбитої бойової машини, а він просто стояв. Стояв і проводжав мене поглядом. Поворот з ґрунтовки за палаючу бойову машину зайняв всього кілька секунд. Зупинятися не можна було, тому що прохід був дуже вузький, а позаду теж рухався транспорт і техніка, по яким ворог вів ураганний вогонь. Можливо, мені все це тільки здалося, але цей момент справив на мене дуже сильне враження і міцно закарбувався в моїй пам'яті».

Командир танкової роти 2-ї БТГр 51-ї ОМБр у складі екіпажу танка № 314 капітан Віталій Миколайович Непеляк:

«Про шлях по «коридору» до Новокатеринівки важко сказати, де саме і що відбувалося. Проблема в тому, що я тієї місцевості взагалі не знав, ані карт, ані будь-якого плану не було. Навіть назв населених пунктів не знали! Початок розстрілу застав нас десь поблизу Чумаків. У складі нашої колони, було близько 4—5 танків, але особисто я бачив лише три. Під час прориву в урочищі Червона Поляна по нас вела вогонь ворожа гарматна батарея, яка розташовувалась з правого боку по ходу руху. Мені здається, що я ще з крупнокаліберного кулемета НСВТ насипав по вантажівкам на позиції цієї російської батареї. Після того, як ми проїхали ворожу артбатарею гармат Д-30, мені запам'яталися декілька бійців, які вибігли з лісосмуги під час розстрілу. Хлопці, яких ми підібрали, були в однострої мультикам. Я тоді точно ба-

чив, що переді мною ці хлопці намагалися зупинити якусь вантажівку й одну з бойових машин піхоти, але ані транспорт, ані броня не зупинились. Тоді і я дав команду механіку-водієві зупинитися. Коли бійці застрибнули на броню, я їм швидко пояснив, за що потрібно триматися на башті, щоб не травмуватися і не впасти.

Під час подальшого руху ми вели вогонь, і по нас також. За 10—15 хвилин я подивився туди, де сиділи підібрані нами бійці, але не побачив на броні жодного з них».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Микола Криворотько:

«Згодом подальший рух по дорозі під обстрілом став неможливим. Вцілілий транспорт і бронетехніка намагалися прорватися і піти від цієї бійні через соняшникові поля і сховатися за лісосмугами. Наш «Nissan» так само виїхав у соняшникове поле, як раптом із сусідньої лісосмуги «вискочив» 40-тонний танк ЗСУ, і, якби це сталося секундою пізніше, він би просто нас розчавив. Саме цей танк почав прокладати дорогу через лісосмугу і соняшники для нас й іншого транспорту, який рухався позаду. Вийти повністю із зони ураження ворога нам так і не вдавалося. Вогневі контакти були всюди. Куди не кинь — кругом нас зустрічали вогнем з різних дистанцій — 500 м, 100 м, 50 м... Дуже запам'ятався зрешечений кулями мікроавтобус «Мерседес-спрінтер» з залитими зсередини кров'ю вікнами, біля якого ми проїхали на максимальній швидкості. Також запам'яталось, як підбили наш танк Т-64Б, в якого вибухнув боєкомплект і вгору підкинуло його відірвану башту. Та як горіли наші БМП, а з десантного відділення випадали ще живі, палаючі солдати.

Нам поталанило, що за кермом нашого пікапа був саме Володимир Тугай. Він був дуже стресостійким і не втрачав самовладання при виді всього, що відбувалося навколо. У момент шаленого обстрілу він навіть сказав мені: «Не хочеш цей піз...рез на планшет познімати?» Також запам'ятався зелений УАЗ з написом «Міліція» з нашої колони. У ньому сиділи двоє бійців з РПК. Ми під'їхали до них, і я запитав у них, куди далі їхати. Вони розгублено знизали плечима, показуючи, що не знають. Так... Тоді взагалі ніхто нічого не розумів і не знав, куди рухатись і що робити далі».

Боєць 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї окремої механізованої бригади:

«Під час загального прориву поміж хуторами Чумаки і Горбатенко я побачив палаючу бойову машину піхоти, яка горіла і помалу описувала круги посеред поля праворуч. Схоже,

механік-водій був вже мертвий або тяжкопоранений і, впавши на штурвал, тиснув його в правий бік. Моторне відділення бойової машини палало вогнем, але двигун БМП ще працював. Саме праворуч від нас по ходу руху були російські гармати Д-30. Це саме вони вели вогонь по нашій колоні».

Всеволод Стеблюк — керівник медичної служби батальйону «Миротворець». У 2014 году — полковник міліції, професор кафедри криміналістики і судової медицини академії МВС:

«Почався розстріл. Почали з корівників, зі стрілецької зброї. Відчуття таке, що там зібралися всі «сепари» Донецької області. Вогонь щільний настільки, що здавалося: це не вереск куль — це дзвенить повітря. При цьому у нас у прапорі кілька дірок від куль, а «Жужу» кулі облітали осторонь. Міцно освячена вона була. На Спаса батюшка в Михайлівському монастирі постарався. Їхали і на ходу підхоплювали поранених хлопців, де могли дотягнутися. А дотягнутися могли не скрізь. Досі почуття провини перед Вітею Єщенком та перед його рідними... Я його бачив метрах у 70—100, під «зеленкою». Він був тяжкопоранений, а підійти абсолютно неможливо. Уже міни пішли. Назбирав вісім поранених. Влад Ковальов... Класний був доктор. Справжній герой з батальйону «Херсон». Він мені тяжкопораненого Льошу Маркіна кинув у машину. Я йому кажу:

— Давай! Стрибай в машину!

А він мені:

— Ні-і, там ще тяжкі...

І побіг до лісосмуги. Нарвався на міну... Не стало Влада... Золотий був хлопець. Так і їхали.

Я намагався рухатися за якоюсь бронею, щоб хоч якось сховатися від обстрілу. Спершу за танк, а потім за БМП. Рухаємось за бойовою машиною піхоти і тримаємося в метрі від броні, прикриваючись нею від обстрілу, а зверху на броні їдуть хлопці. У прикриваючу нас бойову машину потрапляє протитанкова керована ракета... На нас сипляться залишки хлопців... падають тулуби, руки і ще не зрозуміло що... І пролітає башта бойової машини. Час сповільнюється. Їду і бачу, як повільно, перевертаючись в повітрі, прямо на нас, летить башта БМП. Думка одна: «Зараз ця башта на нас впаде і вкатає в землю», але башта пролітає повз нас і падає неподалік. У нас у машині все заляпано і все в крові... Техніка під безперервним обстрілом йде по полю. Кругом сухі стебла. Чи то соняшник, чи то кукурудза. Дивлюся,

міни всі лягають в колію. Пристрілялися. Їду в сторонці, метрів за 30 від цієї колони, за цими соняшниками. Як у «Жужі» витримав двигун?.. Надійна наша техніка!

Поле закінчується, і ми вискакуємо на відкритий простір. Ззаду, з цих соняшників відразу за нами виїжджає танк. Я попереду, а танк за мною. Розумію, що я в його сліпій зоні, і він мене абсолютно не бачить. Розчавить, як яєчну лушпинку. Роблю різкий віраж, і з нашої машини вилітає Ігор — командир роти. Слідом вилетів Андрій Торчевський. Божевільні стрибки. Постійні різкі віражі і вибухи навколо. Ігоря потім підібрали. Його Віталій Мариненко з-під гусениць танка встиг вихопити».

Капітан 55-ї ОАБр Ігор Венжега:

«Коли почався бій, то я бачив, як попереду рвуться снаряди і голова колони починає розвертатись в протилежному напрямку. Ті, хто відходив з голови, махали усім руками «Назад!» Зв'язку тоді вже не було і будь-що організувати або переказати по рації було неможливо.

Нашу машину розстріляли в районі урочища Червона Поляна і нам пощастило пересісти на другий наш ЗІЛ, за кермом якого був Михайло Васін. Цій вантажівці також дісталося під час прориву скрізь засідки, і вона вже ледве рухалась. Я застрибнув

Боєць батальйону «Херсон» Владислав Ковальов

у кабіну до водія, де в той момент перебував старший цієї машини лейтенант Іван Габчак. Під час руху ми ще встигли підібрати якогось бійця, пораненого в ногу. Хлопці допомогли дістатись пораненому до машини і затягли його до кунгу. Перебуваючи в кабіні, я не міг бачити, що відбувається в кунгу, але мені здається, що там, окрім того пораненого і лейтенанта Дмитра Севостьянчика нікого не було. З правого боку кабіни, майже біля самого колеса, пролунав достатньо потужний вибух, і в нашої машини замкнуло щось в електроприладах. Машина почала безперервно гучно вити сигналом, який неможливо було вимкнути. На щастя, іншої шкоди машині вибух не спричинив».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Сховавшись за поворотом від обстрілу, я продовжив рух вздовж лісосмуги по ґрунтовому шляху між лісосмугою і соняшниковим полем. По полю з соняшниками ліворуч від нас паралельно рухалися кілька одиниць техніки. Танк, який вийшов за нами з проходу, не став їхати по ґрунтовому шляху, а відразу рвонув на поле. Ми побачили і почули, як почали лунати вибухи саме на цьому полі. Було схоже на мінометний обстріл. Потім повний хаос. Якийсь хаотичний рух поміж зупинившимся і підбитим транспортом на ґрунтовці. Потім з'їзд з ґрунтовки в гущу соняшників. Вибухи з усіх боків. До цього моменту у «Халка» вже було простріляне одне колесо. Куди рухаємося — незрозуміло. Якийсь загальний рух вперед, нібито попереду хтось знає куди саме потрібно виходити, щоб залишити зону знищення. Машина буксує в заростях соняшнику, але хлопці вибігають з машини і виштовхують її на втоптану гусеничною технікою засіку. Раптовий удар в правий борт «Халка». Це одна з бойових машин піхоти проскочила дуже близько і трохи зачепила нас. Потім все, як у мареві. Рух за танком, який прокладав і втоптував шлях по полю. Вибухи й автоматична стрілянина з кількох напрямків. Рятуючись, бійці біжать за технікою і транспортом. Рев техніки, яка рухається ліворуч і праворуч від нас і загрожує розчавити нашу машину. Серед бійців, що рятувались, ми помітили кульгаючого на одну ногу нашого бійця Артема Кобзєва. Сергій Алещенко допоміг йому залізти в «Халк». Потім з незрозумілих причин Артем знову вистрибнув з машини і десь загубився...»

Основна частина батальйонної-тактичної групи 51-ї механізованої бригади та автомобільний транспорт 40-го батальйону

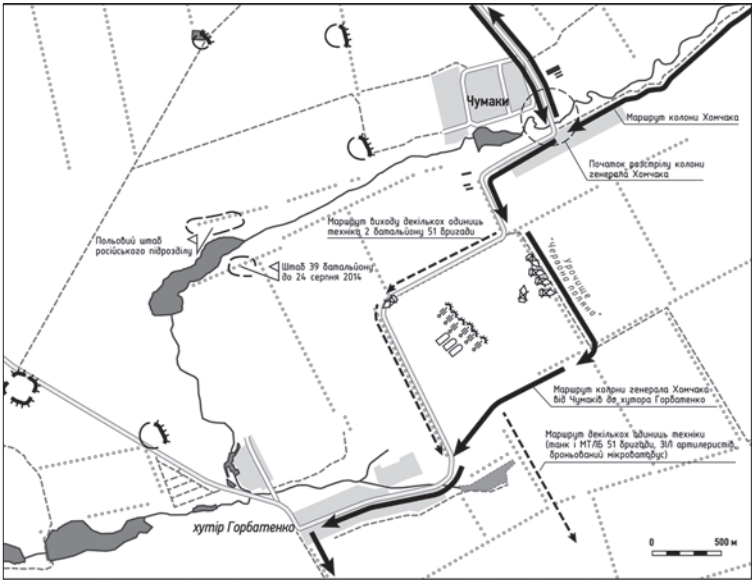

Схема прориву колони генерала Руслана Хомчака від хутора Чумаки до хутора Горбатенко

«Кривбас» «застрягли» в урочищі Червона Поляна. На іншому боці поля по них «працювала» російська гаубична батарея гармат Д-30. Як згодом виявилось, це була батарея 1065-го артилерійського полку 98-ї повітряно-десантної дивізії Збройних сил Російської Федерації. Несподівано для росіян, цю батарею почали обходити з тилу кілька українських БМП-2, і, швидше за все, саме тому командир ворожої батареї викликав вогневу підтримку. В результаті цього по урочищу Червона Поляна було здійснено залпи щонайменше з двох установок реактивної артилерії «Ураган».

Під час розстрілу залишків колони генерала Руслана Хомчака в урочищі Червона Поляна було знищено шість українських бойових машин піхоти, кілька вантажівок та автобусів. Саме тоді колона генерала Руслана Хомчака була розірвана на дві частини — одна частина броневої групи, а саме — кілька бойових машин піхоти 51-ї окремої механізованої бригади, машини Юрія Берези і Руслана Хомчака, дві БМП, і за ними — автомобілі УАЗ полковника Мельника і полковника Кифоренка та бронетранспортер зв'язку, вирушила в напрямку хутора Горбатенко. Друга частина колони генерала, яка вирвалась з пастки в Червоній Поляні, складалась з одного танку, броньованої інкасаторської

машини батальйону «Дніпро-1» і ЗІЛа розвідників 55-ї ОАБр під керівництвом капітана Ігоря Венжега. Також залишити Червону Поляну пощастило і МТ-ЛБ з зенітною установкою ЗУ-23-2 на причепі, які належали зенітно-артилерійському взводу 51-ї бригади. Командиром цього екіпажу був командир взводу старший лейтенант Валентин Григорович Кіян.

Техніка, яка увійшла в хутір Горбатенко, майже безперешкодно пройшла скрізь населений пункт. Російські десантники з позицій біля хутора Горбатенко пропустили танки та БМП і відкрили вогонь по автоколоні, намагаючись її відсікти і знищити.

■ Частина колони генерала Руслана Хомчака. Хутір Гобатенко

Прапорщик ЗСУ Григорій Соляник, водій генерала Руслана Хомчака (хутір Горбатенко):

«Ми підібрали поранених полковника Мельника, його водія Івана Маклакова і сержанта Дмитра Бєлікова, а також ще трьох піших бійців. Як з'ясувалося згодом, ними виявилися командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук і двоє його бійців».

Водій 133-го окремого батальйону охорони і обслуговування Іван Маклаков:

«Момент свого поранення я пам'ятаю дуже погано. Останнє, що пригадую — рух вздовж лісосмуги, а з флангу працюють гармати. Ще на початку обстрілу з нашого УАЗа чи випав, чи вистрибнув і кудись подівся полковник... Не можу ніяк пригадати його прізвище. Здається, він був від територіальної оборони ОК «Південь». (Полковник Макаренко Олексій Валентинович. Станом на червень 2014 року — виконуючий обов'язки заступника командувача військ оперативного командування «Південь». Відповідав за дії батальйонів територіальної оборони в зоні АТО. — *Авт.*) Тоді був потужний удар у бік, і далі я погано пам'ятаю. Потім вже відчув, як хтось мене тягне і намагається занести в якусь машину. Згодом з'ясувалося, що то був броньований зелений мікроавтобус командира батальйону «Дніпро-1» Юрія Берези, в якому їхали журналісти».

Полковник Віктор Єщенко. Батальйон «Миротворець»

Коли у хуторі Горбатенко російські десантники відкрили шквальний вогонь з кулеметів, гранатометів та автоматів, кільком машинам вдалося проскочити крізь нього, але за хутором вони були знищені. Всі автобуси, машини та вантажівки, якими їхали бійці «Миротворця», «Херсона» та «Івано-Франківська», в районі хутора Горбатенко були теж знищені.

Заступник командира 3-ї роти БПСМОП «Миротворець» Микола Миколайович Омельченко:

«Перший автобус розбили повністю. Наш автобус ще кілька хвилин рухався на пустих колесах і також був розстріляний. Ми вискочили з автобуса на вулицю і прийняли бій у хуторі Горбатенко, опинившись під шквальним вогнем з кулеметів, гранатометів, автоматів та мінометів. Максим Сухенко крикнув, що його поранено. Його відтягли, перев'язали. Але... Від пошкодження пахової артерії і швидкої втрати крові він помер у товариша на руках. Останнє, що попросив: «Дайте хлопці закурити...»

Тут я побачив пораненого Олександра Ковальчука. Роман Набєгов зі своїм кулеметом прикривав нас, поки ми надавали Олександру допомогу. Тоді я навіть подумав, що в нього не скінчаються набої. Його кулемет не замовкав. На плечі у мене висів протитанковий гранатомет «муха». Роман вигукнув: «Влупи з «мухи» в той будинок!», а я з неї жодного разу ніколи не стріляв! Тому дав її хлопцю з батальйону «Херсон», який влучно здійснив постріл.

Спочатку трохи затихло, але невдовзі Роман, помітивши загрозу, знову почав поливати з свого кулемета. Я почав перев'язувати Олександра Ковальчука. У нього вся голова була в крові, але я не спромігся нащупати рану. Було не зрозуміло, куди накладати пов'язку, але невдовзі побачив поранення у плече. Я дістав шприц-тюб і вколов йому свій буторфанол. У мене це вийшло лише з третього разу. Скоріш за все, внаслідок нестачі крові Олександр почав тухнути. Весь цей час над моєю головою неспинно грохотав кулемет Романа Набєгова. Раптом я відчув удар у ногу. Першою думкою було — мене поранило. Одночасно з цим за мною затих і кулемет. Я озирнувся... і побачив біля себе частину голови, а осторонь лежало тіло нашого побратима... Це була саме та мить, коли, до останнього відстрілюючись і прикриваючи своїх друзів, отримав своє смертельне поранення Роман Набєгов. Шаман. Бився до останнього! Мужня людина. Офіцер! Увесь мій бронежилет був в його крові і останках.

Після цього моменту, мозок у мене на декілька секунд відімкнувся. Не пам'ятаю, як я забіг у двір... Не пам'ятаю, що сталося з Олександром Ковальчуком... Якийсь провал в пам'яті. Минуло кілька хвилин і я, заспокоївшись, кинувся назад. Але в той час наш автобус вже повністю палав. Вибухав боєкомплект, який залишився в автобусі. Навколо усе горіло. Горіли тіла людей. Не підійти...

Потім хлопці мені намагалися сказати, що з моїм бронежилетом щось не гаразд... Він був увесь в крові і залишках людської плоті. Я кричав їм: «Знаю! Буду виходити з цим! Він вийде зі мною. Ромка з нами...»

Але це не все... потім доба проривання до наших військ, через соняхи. Знову там наші втрати. Знову мені пощастило, а Руслану Халусу ні... Він загинув поруч зі мною від кулі 12,7-мм. Я чув його останній подих. Мабуть, в ті хвилини мені допоміг Шаман, але вже звідти, звідки не повертаються. Ось так, мабуть, у мене з'явився ще один янгол-охоронець.

Це дуже важко описувати, як я в тому бронежилеті дістався до своїх. У Волновасі я скинув з себе цей бронежилет і подивився на нього... Тоді я не зміг втримати сліз. 24 години тому я спілкувався з цією людиною... він вживав їжу... рахував патрони, бив ворогів, а тепер його й інших побратимів вже немає. І знову текли сльози... І не від того, що ти живий, а від того, що ти нічого в такій ситуації не можеш вдіяти... Відчуття повної безпорадності і неможливість змиритися з думкою, що їх вже немає і ніколи не буде!!!

Минуло ще трохи часу, і я знову плакав, але вже від щастя, коли дізнався, що Сашко Ковальчук живий».

Поблизу хутора Горбатенко також був підбитий один із пікапів «Nissan» батальйону «Дніпро-1», в якому перебували бійці Дмитро Булашенко, Бендера, Сергій Соловей, Владислав Страшко і Фінн. Бійці кинулися шукати порятунку в соняшники. Навколо шалена стрілянина і вибухи. Село горить. Поруч проносяться автівки і техніка. Проїжджаючи поруч з підбитим пікапом, пригальмував зелений «фольксваген-транспортер», за кермом якого був Тарас Брус. Саме в нього і встиг застрибнути боєць батальйону «Дніпро-1» Дмитро Булашенко. Страшко спромігся заскочити в броньований інкасаторський автомобіль командира батальйону «Дніпро-1» Юрія Берези.

На вулицях хутора Горбатенко була шалена стрілянина з приватних дворів і стояли декілька розстріляних автівок і один автобус. Деякі бійці встигли залишити автобуси і зайняти позиції для відпо-

відного вогню, а дехто назавжди залишився лежати поблизу машин. Автівки, які рухалися позаду автобусів, також зупинилися і бійці займали позиції навколо, щоб подавити вогонь з приватних дворів. З сірого пікапа «Nissan» «Дніпро-1» також вискочили бійці Іван Науменко, В'ячеслав Фокін, Микола Курносенко і Вадим Куприков. Водієві Івану довелося дуже різко гальмувати, і машина заглохла. Поки Іван розбирався з машиною, деякий час інші бійці вели вогонь по подвір'ях, з яких рострілювали українську колону. Микола Курносенко під час бою схопив автомат водія, оскільки його снайперська зброя без оптичного приладу була майже безпорадна в ближньому бою. Під час цієї стрілянини до пікапа підповз поранений у руку боєць «Дніпро-1» Богдан Жайворонок і закликав про допомогу.

Боєць батальйону «Дніпро-1» В'ячеслав Фокін:

«Я запам'ятав Богдана Жайворонка тому, що ми перед виходом з Іловайська разом курили біля виходу зі школи. Я мало знав тих нових бійців, які приїхали до Іловайська з Дніпропетровська, але потім вже біля школи ми трохи роззнайомились. Саме Богдан у хуторі Горбатенко підповз до нас і запросив допомоги, оскільки в нього було прострілене плече. Я закинув його в кузов пікапа і дав пакет, щоб заткнув під бронежилет і притиснув рану. Сказав йому, щоб поки що потримав, а потім вже десь зупинимось і я перев'яжу більш якісно».

Микола Курносенко прийняв у товариша його зброю, а Слава Фокін допоміг забратися пораненому товаришу в кузов пікапа. Стрілянина з боку ворога трохи вщухла і вцілілі машини приготувалися рухатись далі. Іван Науменко знову сів за кермо, а бійці зайняли місця в машині. Єдиний, хто не зайняв своє місце, був Микола Курносенко. Після того, як його вибухом відкинуло в бік від машини, він побіг кудись далі по вулиці і більше його екіпаж пікапа не бачив. Згодом В'ячеслав Фокін спілкувався з бійцями «Миротворця», які розповідали про те, що Микола Курносенко деякий час був з ними. Вони знайшли якийсь планшет, і Спілберг намагався розібратися з ним і вивести їх з оточення по цьому планшету. Бійці переховувались за хутором у кукурудзяному полі і їх зачистили танки і БМП, які увечорі рухалися в бік кордону. «Я був на передньому сидінні і тому не бачив, що тоді відбулося. Усі чумазі й усі в касках і візуально дуже схожі. Коли сіли в машину, то Іван Науменко спитав, чи усі на місті? Оглянулися до кузова і відповіли, що нібито усі на місті. Нас троє в машині і в кузові Жай-

воронок і боєць. Подумали, що то Коля. Так випадково і вийшло, що Коля залишився у хуторі. Миротворці розповідали, що вони бачили з хутора, як підбили наш пікап «Nissan». Коля нібито ще сказав, що все... пацанів там вже немає... А вийшло он воно як — ми вижили, а про Спілберга дуже довго взагалі нічого не було відомо», — згадував боєць батальйону «Дніпро-1» В'ячеслав Фокін.

До машин, які ще могли рухатися, також підбігали і сідали бійці з підбитих машин. До пікапа також підбіг один з бійців «Миротворця» Дмитро Сіроштан і застрибнув у кузов. За селом «Nissan» проїхав близько ста метрів по ґрунтовій дорозі, і нарешті бійці побачили ліворуч рідку лісосмугу, біля якої на їхніх очах була підбита якась автівка і бійці, що вискочили з неї, намагалися добігти до цієї рідкої посадки. Їх розстрілювали зі стрілецької зброї, і, як здалося бійцям у пікапі, більшість з них не врятувалась.

Чимало добровольців загинуло і було поранено. На деяких ділянках хутора розсіяні бійці згуртовувались в невеличкі групи та здійснювали спроби надавати відсіч, але невдозі пустились урозтіч по полях. Деяка частина бійців з боєм прорвалась з хутора, але чимало з них було також поранено, потрапило до полону або загинуло.

Боєць батальйону «Миротворець» Олександр Ковальчук:

«Під час руху в колоні по «коридору» нас розподілили на два автобуси. Одна частина нашого батальйону їхала в жовтому автобусі «Еталон», а я був з другою частиною в білому ПАЗіку. Там водій був, якщо не помиляюсь, з роти «Світязь». І коли їхали, був такий Набєгов — кулеметник. Спочатку, як виїжджали з депо, він був біля водія, а потім, коли була зупинка в Многопіллі й усі чекали команди на рух, я з цим Набєговим помінявся місцями. Під час розстрілу автобуса, коли ми зупинилися, я встиг лише один магазин відстріляти і хотів перезарядитися, а в той момент щось потужно вибухнуло і мене вимкнуло. Потім хлопці витягли мене з автобуса, і я повернувся до тями. А цьому кулеметнику рознесло голову. Я тоді ще був у свідомості і тому добре це запам'ятав. Тоді знову почалася стрілянина. Хлопці встигли мене перев'язати, почали відстрілюватись і відходити, а я залишився біля автобуса. Невдовзі автобус почав палати, і я відповз від нього на кілька метрів. Мені ще в депо хтось подарував знеболювальний укол, і тоді я його на собі і використав. Біль трохи вщухнула, але я періодично втрачав свідомість і знову частково повертався до тями. Навколо усе щось горіло, вибухало і падало на мене зверху. А знайшов мене майор Роман Тимофійович За-

ліський. Він, коли мене побачив, то перевірив пульс і зрозумів, що я ще живий. Тож я завдячую Роману Заліському і тим хлопцям, які мене знайшли і затягли в якусь хату».

Командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук:

«У двигун першого автобуса влучив снаряд і він став. Ми проїхали повз нього. Зупинятися не можна. Я ще до виходу заздалегідь попереджав, що часу для пересадки під час руху колони не буде. Коли мою машину вже остаточно розбили, я зупинився. Дивлюся — рухається автобус і бійці в автобусі махають водію руками: «Дивися, командир! Давай зупинимось і підберемо!» А у них самих переднє колесо на ободах. Я їм махаю, щоб вони далі рухались і не зупинялися. Не зрозуміло, чи зможуть знову зрушити з місця з пустим переднім колесом. Вони і проїхали повз мене далі без зупинки. І наступна машина також. Нарешті вискочили два мікроавтобуси «Дніпра», які в той момент міняли поранених водіїв за кермом. Вони мене і забрали разом з ще трьома бійцями. Ми сіли в багажник цих автобусів і далі вже нічого не бачили і не розуміли, що відбувається навколо».

Боєць батальйону «Миротворець» Олександр Ковальчук:

«Наш боєць Олександр Козолій, боєць батальйону «Дніпро-1», який назвався Миколою, і ще кілька хлопців з нашого батальйону склалися грошима і вмовили місцевого чоловіка, щоб він вивіз п'ятьох поранених до найближчої лікарні. На білому автомобілі «Волга» нас п'ятьох і вивезли з хутора Горбатенко. В машину помістилися четверо поранених — я, Толік Маляр, Руслан Верега і поранений у ногу Віталій Лебідь. Також з нами в машину посів і Микола Гулак. Господарь машини відвіз нас до лікарні в Старобешевому, де наших бійців переодягли, щоб не були впізнані місцевими посібниками окупантів, і зробили медичні перев'язки. Також небайдужі люди допомогли нашим хлопцям вибратися з лікарні, і потім хлопці своїм ходом дісталися додому.

А мене, після надання першої медичної допомоги, вивезли в Донецьк машиною «швидкої допомоги». Потрібно було робити термінову операцію, яку в Старобешевому зробити не могли. Разом зі мною в тій «швидкій» ще везли місцеву жінку, в якої було, здається, осколкове поранення. В лікарні Донецька мені зробили операцію, і деякий час я був не в свідомості після операції і мав залишатися в цьому лікарняному закладі. Лікарі вилучили в мене з голови одну кулю. Також було ще наскрізне поранення

в плече й одне в ногу. Завдяки одному з небайдужих медичних працівників, поклали мене в окрему палату. Лікар сказав, що після операції мені не можна чотири доби залишати лікарню. Лікар радив нікуди з палати не виходити, щоб не привертати до себе зайвої уваги. На той момент я розмовляв звичною для мене українською мовою, і це могло викликати певні підозри. Я переказав одному з медиків телефон свого батька, і йому повідомили, де я знаходжусь і що зі мною. Незважаючи на попередження лікаря, я все ж таки іноді залишав палату. Стріляв цигарки і палив. Тоді мав можливість спостерігати за тими, хто на той час контролював лікарню і лікувався з ворожого оточення. Один мене спитав: «Ты из ополчения?» У відповідь я лише хитнув головою, щоб себе не виказати. За дві доби потому мене з Донецька вивезли в Дніпропетровськ. Усього я пробув у Донецькій лікарні чотири доби і повернувся в Дніпропетровськ лише 4 вересня 2014 року. Тиждень я лікувався в Дніпропетровській обласній клінічній лікарні імені Мечникова, а потім звідти мене відправили до Києва».

Боєць батальйону «Миротворець» Дмитро Богуш:

«Далі хутора ми вже просто не дісталися. Ми тримали останню оборону на дворі останньої хати в тому хуторі Горбатенко. Саме за тією хатою і було поле з соняшниками, в яких ми намагалися переховатися, коли відрядили до лікарні машину з пораненими. Вцілілим ще з самого початку можна було вирватись з оточення, але ми не могли залишити поранених товаришів. Тож певний час пішов для вирішення проблеми з пораненими.

Саша Козолій організував серед нас кругову оборону, поки надавалася допомога пораненим. Там сталося так, що двох чи трьох бійців відрядили шукати транспорт. Одного посадили за хатою дивитися, щоб ніхто з городу не прийшов. Тоді ж думали, що росіяни будуть зачищати хутір, але не знали, з якого боку вони будуть заходити. Ще одного бійця ми залишили біля поранених хлопців стягувати бронежилети і перемотувати рани. Так от ми між собою розподілили обов'язки в тих скрутних умовах. Все відбувалося дуже швидко і робилося для того, щоб хоч якось тримати оборону і не підпадати панічним настроям, а спільно діяти за якимось планом. Майже кожен з нас робив те, що міг і на що був здатний.

Роман Заліський перебинтував у хаті Максима Сухенка і намагався якось йому допомогти. Максим отримав тяжке поранення під час бою в цьому хуторі. Йому пошкодило пахову артерію, і хлопець майже за одну хвилину стік кров'ю. Хто ж

Молодший лейтенант батальйону «Миротворець» Роман Набєгов
і молодший сержант Максим Сухенко

тоді знав, що ножицями можна було дістати і перекрити артерію під пахом? Тоді взагалі багато чого не знали і не вміли. Звичайні перемотки і мотузки були цілком безпорадними у випадку з Максимом, і хлопець загинув. Санітар, який тоді перебував з нами, не зміг взяти себе в руки і лише безпорадно спостерігав за усім, що відбувалося. З нами також спочатку були ще декілька бійців з нашого батальйону, але вони кудись поділися, і нас залишилося шестеро чи семеро відносно цілих бійців з пораненими в тому дворі.

З нами також опинився і боєць батальйону «Дніпро-1», який назвав себе Миколою. Я не пам'ятаю дослівно, як Коля розповідав, за яких обставин він залишився на самоті від своїх, але згадую, що він сказав, що піде з нами. Ми з Миколою разом ходили в пошуках будь-якого транспорту і знайшли білий автомобіль «Волга». Звісно, що ключів не було, і тому я зняв для зручності бронежилет і заліз під рульову колонку. Обірвавши провода під замком запалення, я запустив двигун проводами. В той момент Коля стояв поруч зі мною і прикривав, поки я займався машиною. Потім ми побачили чи то господаря тієї «Волги», чи стороннього мужика, але хлопці склалися, в кого скільки було грошей, і той мужик погодився відвезти поранених до лікарні. Гроші тоді не були варті нічого. Головне — вивезти в безпечне місце і надати допомогу хлопцям. У машину посадили чотирьох поранених. П'ятим до «Волги» мав сісти поранений Роман Заліський, але сів наш санітар Микола Гулак.

Після того, як поранених було евакуйовано, було прийняте рішення залишити хутор і тимчасово переховатися в соняшниках поруч з тією хатою, де ми тримали оборону. Ми розтягнулися

ланцюжком на відстані близько п'яти метрів один від одного серед соняшникового поля. З Миколою трапився трагічний випадок, після чого нас усіх взяли в полон.

На той час вже сутеніло. Така пора доби була, що і не дуже видно, але ще і не темно. Російські БМД прочісували поле. В полях переховувалося багато наших бійців і росіяни, я так зрозумів, чи то прочісували те поле, чи то вже кудись переїжджали. Там у росіян не одна БМД була. Вони тоді в рядок так через поле їхали. Вони би нас і не помітили, але Коля з-під однієї гусениці вискочив, щоб не попасти під неї, а під другу потрапив. Я бачив це на власні очі, оскільки знаходився в декількох метрах від Миколи. Ми повзли в соняшниках метрах у п'яти від Миколи. На нього їхало БМД, і він хотів з-під однієї гусениці відхилитися, але він не розрахував. І може, вже був втомлений, а можливо, вже в сутінках було погано видно, але він сам з-під однієї гусениці вистрибнув і стрибнув під другу. Він не хотів, але так сталося. Його переїхало БМД приблизно вище коліна в районі таза. І його викрутило, як ото діти в школі на мостик стають. Там відразу такий крик був, що ані гуркіт двигунів БМД, ані будь-що інше не могло приглушити його. Він був ще декілька хвилин живий. Росіяни, коли почули його крик, зупинилися і почали навколо все обшукувати. Так нас і знайшли. Коля ще був живий після того, як на нього наїхали, і кричав від болю.

Двері від розстріляного пікапа батальйону «Дніпро-1». Автор фото Павло Нєтьосов

На мені тоді були спеціальні байкерські безпалі перчатки. В момент, коли Миколу добили, я стояв неподалік від нього. Росіяни почали мене обшукувати, а Коля знаходився позаду мене і продовжував несамовито кричати. Я пам'ятаю, що росіяни спочатку з мене зняли перчатки, а потім за кілька секунд я почув позаду автоматну чергу, і після того крик відразу припинився. Було цілком зрозуміло, що його пристрелили. Безпосередньо поруч з Миколаою був наш боєць Віктор Зубленко. Коли нас полонили і сказали, щоб стрибали на броню, тіло Миколи залишилося лежати поруч з російською бойовою машиною десанту.

Ми намагалися якось допомогти тим, хто був цілий, а ховати загиблих у нас просто не було часу. Ми, будучи вже в полоні, просили місцевих людей, щоб, як слід, поховали наших загиблих бійців, які залишилися у них у хуторі».

Одним із небагатьох, хто самостійно з боєм вийшов до своїх з району села Горбатенко, був боєць батальйону «Миротворець» Дмитро Сіроштан.

При ньому були документи з пропискою у Донецькій області, яку він, як коріний донеччанин, чудово знав. Завдяки цьому, вже ввечері 29 серпня боєць вийшов до розташування українських військ.

Боєць батальйону «Миротворець» Дмитро Сіроштан:

«На виїзді з хутора Горбатенко, на перехресті, де був розстріляний наш автобус, мене підібрали бійці батальйону «Дніпро-1». Я заскочив майже на ходу в кузов сірого пікапа, але проїхали ми щонайбільше метрів триста до якихось лісосмуг. Потім пролунав потужний вибух. Як мені тоді здалося, це був фугас, тому що сліду від ракети я не помітив, але я можу і помилятися. Бійців з того пікап я, звісно, не запам'ятав, а саму машину пам'ятаю. Це був сірий пікап «Nissan». У кузові було ще два бійця з «Дніпра-1». Коли стався вибух, мене вибуховою хвилею викинуло з машини. Тоді я врятувався лише завдяки польському бронежилету, які були лише у нашого підрозділу. На щастя, мене лише сильно контузило, а так, на диво, не було жодної подряпини. В бронежилеті залишилася лише граната і пістолет АПС. Мій кулемет вибухом відкинуло невідомо куди. Що сталося з хлопцями в пікапі, я навіть не подивився. Це мій гріх, і мені з цим жити. Мені просто пощастило. Пощастило ще і вдруге... Я про це нікому не казав, але, відбігши до лісосмуги, я побачив двох

бійців. Вони також дісталися цієї лісосмуги і привернули увагу росіян, розташованих там у секреті. Я знаходився в трьох кроках позаду наших бійців, але мене ніхто не бачив. Бійці кинули свої автомати і почали кричати, що здаються. В той момент відбулася лише миттєва заминка. Я здаватися не хотів і тому зірвав чеку і жбурнув гранату в окоп до росіян. І це мій другий гріх. Я не бачив, кого саме накрило тією гранатою, тому що відразу відстрибнув у рясні кущі, щоб сховатися від осколків і вибуху. Мені було лише чутно чиїсь крики й автоматичну стрілянину. Минуло трохи часу, й усе затихло. З того окопу більше ніхто не стріляв. Я зараз дуже сильно маюся... Можливо, не потрібно було кидати ту кляту гранату? Все ж таки поруч були свої, і їх також могло уразити...» (Згодом автор повідомив Дмитру про те, що на ньому немає гріха. Дякувати Богові, усі живі і здорові. — *Авт.*)

Одним із перших, хто вирвався з хутора Горбатенко, був екіпаж бойової машини піхоти зі складу 51-ї механізованої бригади. За нею на значній відстані рухався зелений «фольксваген-транспортер» Т-4, за кермом якого знаходився боєць батальйону «Дніпро-1» Тарас Брус. Слідом за «фольксвагеном» хутір залишив і пікап «Nissan» батальйону «Дніпро-1». Перед тим, як вирватися вперед, бойова машина піхоти зупинилася біля пікапа, і з неї хтось кричав, щоб усі рухались в бік рясної лісосмуги. Показуючи приклад, БМП вирушила на максимальній швидкості попереду. Рухаючись в тому напрямку, пікап проїхав ще метрів двісті, і перед машиною пролунав гучний вибух. Вибуховою хвилею з кузова викинуло бійця «Миротворця» Дмитра Сіроштана. Саму машину при цьому, здається, не пошкодило, але, рухаючись по інерції, вона в'їхала в воронку від вибуху і зупинилася. Ваня Науменко спробував увімкнути роздаточну коробку на два мости і виїхати взад-вперед з тієї воронки, але з цього нічого не вийшло. Тоді він сказав бійцям, які перебували разом з ним, що пікап приїхав і потрібно залишати машину. Славік Фокін виходив через водійські двері, оскільки з його боку працювало декілька одиниць стрілецької зброї і по пікапу з його боку цокотіли кулі.

Ліворуч від пікапа стрілянина нібито вщухла, і тому вихід на лівий бік машини через водійські двері здавався більш безпечним. Раптом пролунав вибух. По пікапу влучили з гранатомета, і від цього вибуху усіх бійців розкидало по різні боки. Схоже, що саме під час влучання заряду в автівку загинув поранений боєць батальйону «Дніпро-1» Богдан Жайворонок, який перебував у ку-

Бійці батальйону «Дніпро-1» В'ячеслав Фокін та Іван Науменко в міжнародному аеропорту м. Маріуполь

зові цього пікапа. Під час вибуху у бійця батальйону «Дніпро-1» Вадима Куприкова в руках майже вибухнув і розтрощився автомат. На щастя, боєць упав у якусь низину, і звалившийся зверху пікап його не розчавив. Після падіння Вадим був трохи оглушений. З вуха текла кров, але зовнішніх поранень не було. Оговтавшись, боєць побачив, як два поранені бійці спробували відбігти до тієї самої рідкої лісосмуги, на шляху до якої декілька хвилин тому на його очах загинув якийсь український боєць. Ці двоє також намагалися дістатися до тієї, як їм здавалося, рятівної лісосмуги. Подальша доля цих бійців, на жаль, залишилася невідомою.

Боєць батальйону «Дніпро-1» В'ячеслав Фокін:

«Коли підбили нашу машину, ми вивалилися з машини і почали відстрілюватися з воронки від якогось вибуху. Після виходу з водійської двері я стояв і спирався на стійку поміж передніх і задніх дверей навколішках. Тоді з нами був ще один боєць, який сказав, що він з «Миротворця». Цей боєць перебував у воронці ліворуч від мене. Пам'ятаю, що в нього була зброя 5,45. Я добре запам'ятав, що в того бійця на шиї була помітна кров. Я тоді ще намагався його перев'язати. А після того я пам'ятаю лише вибух, після якого я на деякий час втратив свідомість. Було відчуття, нібито я провалився в якусь пустоту. Коли я прийшов

до тями, то побачив, що знаходжусь під палаючим пікапом і поруч зі мною вже нікого немає».

Славік Фокін спромігся відбігти від машини до найближчих дерев. Звідти він побачив розтрощений зелений автомобіль «фольксваген» Т4. Автомобіль стояв біля лісосмуги боком до дерев. Автівка нагадувала сито. Складалося таке враження, що сонце просвічує його наскрізь.

Тим часом другий боєць з екіпажу «Nissan», Вадим Куприков, оглянувши себе і переконавшись, що він цілий і неушкоджений, відкинув у бік, ставший вже безпорадним, розтрощений автомат і виклав перед собою декілька гранат. Також намацав у кобурі розгрузочного жилета свій пістолет. Зброя в таких умовах неабияка, але ж іншої не залишилося. Вадиму було важко зрозуміти де ворог і куди потрібно рухатися далі. Внутрішній голос підказував, що з боку рідких дерев небезпека і він вирішив повзти до рясної лісосмуги. З початку здавалось, що він обрав вірний шлях. Тим більше, що боєць побачив на краю рясної лісосмуги декількох знайомих бійців, які стояли в низині по пояс і махали йому руками, закликаючи Вадима швидше бігти до них. Тоді ще Вадим дуже здивувався, як це хлопці так швидко окопалися? Добре впоралися. Буде де тримати оборону. Куприков підвівся на ноги і побіг щосили до побратимів. Спочатку навіть не звернув уваги на те, що в нього за спиною горів чохол із зарядами до РПГ. Тоді він навіть не уявляв собі, що біжить прямо на російського кулеметника.

Коли він дістався до своїх, то побачив, що його товариші знаходяться в справжньому кулеметному вугловому шансі. Контужений Дмитро Булашенко, поранений Віталій Саприкін і з закривавленою головою Володимир Парасюк були роззброєні і займали окрему частину окопу. (Згідно із спогадами Анни Ілющенкової, Володимир Парасюк не був поранений, а повязку на голову було накладено бійцем-санітаром Володимиром Міщенком для того, щоб росіяни не упізнали його серед інших полонених. — *Авт.*) З іншого, більш захищеного і замаскованого боку окопу, стояли озброєні російські військові, які тримали усіх на прицілі... Побратими загасили полум'я на спині Вадима і відкинули в бік палаючі заряди до гранатомета. Так Вадим Куприков разом з декількома товаришами опинився у полоні. Хлопці розповіли йому, що щойно біля свого мікроавтобуса загинув Тарас Брус.

Через деякий час до шанця прийшов російський офіцер. Солдати доповіли йому, що бачили ще двох, здається, поранених, які

Полонені українські бійці Дмитро Булашенко, Володимир Парасюк, Вадим Куприков і Віталій Саприкін, яких було передано російськими солдатами до бойовиків так званого «ополчєнія»

відповзли до рідкої лісосмуги і пропонували сходити добити. Куприков намагався переконати їх не робити цього:

— Ви що? Навіщо добивати? Вони поранені і безпорадні. Яка від них небезпека? Якщо хочете, я принесу їх. Їм необхідна допомога. Це ж наші хлопці!

Офіцер після недовгих вагань махнув рукою і наказав облишити.

— Ладно. Пусть ползут. Один хрен не жильцы. Та и никуда они не денутся. Хрен з ними!

Так бійці опинилися в полоні. «За дві чи три доби після передачі нас невідомим людям в невідомих місцях ми опинилися в Донецьку біля колишньої будівлі СБУ поблизу Арени-плаза, де нас завантажили в автобуси і вивезли до своїх», — згадував боєць.

Згодом у Вадима Куприкова з'явився новий позивний Термінатор. Так його, зі слів інших полонених бійців у тій лісосмузі, назвали самі росіяни. Парасюк і Саприкін після полонення були свідками того, як окупанти вели вогонь по пікапу з ручного гранатомету.

Після першого влучання російські солдати вважали, що живих у пікапі більше немає. Але, побачивши якийсь рух біля підбитого і перевернутого авто, вирішили добити його. Росіяни знову уразили підбиту машину другим пострілом з гранатомета. Після цього вони побачили, як з-під двічі підбитої машини вискочив

Боєць батальйону «Дніпро-1» Віталій Саприкін

боєць і почав бігти прямо на них. Росіяни так були вражені, що навіть не стали стріляти по українському воїну, який здавався якимось безсмертним. Тому і прозвали його Термінатором. Після повернення з полону за Вадимом так і закріпився цей позивний.

Боєць батальйону «Дніпро-1» В'ячеслав Фокін:

«Мій автомат розірвало під час вибуху в мене в руках. Розірвало цівку, газову трубку і понівечило ствол. Коли я прийшов до тями, то побачив, що така зброя мені вже ні до чого. Я скинув автомат і перебіг до верби, яка росла якраз ліворуч від нашого підбитого пікапа «Nissan». Під цим деревом я і пролежав до самого вечора, аж поки не почало сутеніти.

Поки лежав під вербою, я бачив, як підбили одну з наших бойових машин піхоти. На цьому самому шляху, де підбили беху, потім росіяни шикували свою техніку і звідти кудись вирушали. Тоді ще за тією БМП їхав автобус «Богдан» з бійцями. Він був не жовтий, як звичайні маршрутні автобуси, а якийсь кольоровий.

Зі свого укриття я спостерігав, як увечорі росіяни повиганяли з капонірів свою техніку. Вони вишикувалися в колону і вирушили в бік російського кордону. Після того, як російські МТ-ЛБ почали уходити, на зачистку пішли російські танки. Це вже відбувалося на початку сутінок. У мій бік вони не пішли, а вирушили добивати автобус, на якому їхали «миротворці». Територію навколо мене вони не встигли зачистити, тому що терміново вишукувались і вирушили кудись в зворотному напрямку. Тоді я подумав, що вже усі пішли, і почав потроху відповзати від тієї рясної верби до лісосмуг. Повзти на одній руці було дуже важко, оскільки друга рука була поранена. Саме тоді я і знайшов свого пораненого товариша Івана Науменка. Він знаходився метрів за сто від підбитого пікапа. Майже відразу ми з Іваном відповзли ще трохи далі від нашої підбитої машини, а потім вирішили знайти тіло одного бійця, щоб забрати собі його зброю. Річ у тім, що на той момент у нас на двох з Іваном зовсім не залишилося ніякої зброї. В Івана під час вибуху загубився пістолет, а його автомат залишився ще в хуторі Горбатенко, коли його підхопив Микола Курносенко. На двох у нас у кобурі залишилася лише одна обойма з набоями до пістолета. Ми сподівалися знайти, як нам тоді здалося, загиблого бійця і взяти його пістолет. А бійця шукали тому, Іван розповів, що бачив, як в якогось бійця зірвало дах і він встав у повний зріст і почав стріляти по танках з пістолета. Тоді ми вважали, що його застрелили. Ми повзли і шукали в темряві цього бійця, але так його і не знайшли.

Після того ми спостерігали дві колони танків, які також рухалися в бік кордону по двом паралельним шляхам. Обравши напрямок для подальшого руху, ми потихеньку почали рухатись подалі від хутора Горбатенко. Під час руху натрапили на поле, яке нам з Іваном довелося переповзти, оскільки над полем відбувалась неспинна стрілянина зі стрілецької зброї. Хтось потім нам розповідав про те, що росіяни з «сепарами» в тому районі поплутали один одного і почали перестрілюватися поміж собою. Це взаємне відволікання уваги і допомогло нам з Іваном непомітними переповзти те поле. Вже пізно вночі ми дісталися річки Кальміус...»

Медик батальйону «Донбас» Анна (Мурка) Ілющенкова:

«Коли нас почали обстрілювати в хуторі Горбатенко, ми, як і більшість бійців з колони, вибігли з машини, і деякий недовготривалий час наші бійці вели бій. Потім наш водій Тарас Брус вигукнув: «Усім до машини! Швидко! Вирушаємо!» Здається, саме тоді до нас приєднався і боєць нашого батальйону Микола Лінько. Ми усі дуже швидко заскочили в машину, і Тарас на скаженій швидкості помчав на виїзд із хутора.

Під час руху нашої машини по хутору я побачила, що по шиї бійця «Дніпро-1» Віталія Саприкіна рясно потекла кров. У мене миттєво спрацював медичний інстинкт, і я, діставши з медичної сумки бинт, потягнулася до пораненого. Саме в цей момент я отримала перше кульове поранення. У ту хвилину я повернула голову в бік водія і побачила в лобове скло якусь бойову машину. То був чи то танк, чи то якась інша техніка. Я намагаюся підвестися на ноги і відчуваю, що не можу цього зробити. Тарас Брус чи хтось інший, вигукнув: «Усім з машини в лісосмугу!» Бійці вискочили з машини і побігли до лісосмуги, а я розумію, що просто не можу підвестися на ноги. Потім за мною під шаленим обстрілом повернувся наш санітар Володимир Міщенко. Саме цій людині я завдячую своїм врятованим життям.

Медик батальйону «Донбас» Анна (Мурка) Ілющенкова готує поранених до евакуації з Іловайська до лікарні. Автор фото Маркіян Лисейко

Він тоді витяг мене з машини через бічні двері і почав тягнути праворуч від машини до найближчої лісосмуги. Я тоді ще лаялася на нього, щоб не витрачав сили і рятувався, а він відповідав, що не кине, і продовжував мене тягнути. Я почала йому допомагати, суваючи ногами і відштовхуючись від землі. Було чутно, як мимо нас свистіли кулі. В цей момент я отримала ще декілька поранень. Перше осколкове поранення роздробило кістку правого стегна. Стегно майже розворотило, але звисаючу з рани артерію якимось дивом, не зачепило. Коли Володимир вже відтяг мене від дороги і стягнув з мене бронежилет, щоб надати допомогу, я відчула ще декілька осколкових поранень в обидві руки і хребет. Слідом я отримала кульове поранення поміж пластин бронежилета. Куля увійшла в бік і, пробивши нижню частину легенів, зупинилася поблизу шлунка. В ліве стегно влучило ще кілька осколків... Друга куля або осколок влучили в правий бік і досі залишається в печінці. Майже півгодини я не відчувала болю. Біль прийшов згодом, а в момент поранення я навіть не пам'ятаю, як по мені влучали ті кулі й осколки. Завдяки Володимиру Міщенку нас там і не пристрелили.

Ще під час бою наші хлопці також стріляли у відповідь, і у росіян також були загиблі і поранені. Вже перебуваючи в полоні у росіян, Володимир вигукнув росіянам, що ми медики і можемо надати допомогу пораненим. Росіяни так само, як і ми, потребували медичної допомоги, і тому вони дозволили Володимиру сходити до нашого розстріляного мікроавтобуса і взяти деякі медичні речі. Володя сходив до поранених росіян і надав їм медичну допомогу. Після того вони дозволили надати допомогу і нашими пораненим бійцям, і мені в тому числі. Саме завдяки наданій допомозі у росіян виникло якесь відчуття довіри до Володимира, і, користуючись цим, він отримав від них дозвіл взяти ноші для поранених і лопату, щоб викопати невеличке укриття для наших полонених бійців, щоб можна було рятуватися під час обстрілу. При цьому він був поранений в руку. Не знаю, де в нього тоді тільки сили бралися, щоб копати. Я хочу ще раз підкреслити, що саме завдяки цій людині — Міщенку Володимиру, зобов'язана своїм життям не тільки я, а і усі ті хлопці, які тоді потрапили разом з нами в полон. Серед них був і Володимир Парасюк.

Поки ми знаходилися в лісосмузі разом з росіянами, ми чули як поруч на дорозі щось стріляє і вибухає. Хтось сказав, що, схоже, щось горить і вибухають набої і гранати.

Потім росіяни підігнали якийсь бронетранспортер чи якусь іншу бойову машину. Я людина не військова і тому не дуже ро-

зуміюся на військовій техніці. Нас завантажили на броню цієї техніки і кудись повезли. Саме тоді я вперше почула, що Бруса вже немає».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Віталій Саприкін:

«Після зупинки нашого транспортера усі вискочили з нього і побігли до найближчої лісосмуги. Я залишився лежати біля машини. Я навіть не вискочив, а просто випав з машини, оскільки вже був поранений в шию. Мені вистачило сил трохи відповзти в бік від машини і звідти я вів вогонь в напрямку росіян.

Спочатку здавалося, що під час руху росіяни вели вогонь з різних боків. Але коли вже наш мікроавтобус остаточно зупинився, то з лісосмуги по нас вже не стріляли. Стріляли майже в спину з того напрямку, де ми вже проїхали. Там праворуч по ходу руху були невеличкі кущі посеред поля і саме там була облаштована вогнева позиція росіян. Коли я випав з машини, то побачив, що Володимир Парасюк, медик і Дмитро Булашенко побігли в бік лісосмуги, яка розташовувалась праворуч по ходу руху. За ними намагався побігти і Тарас Брус, але раптово стався дуже потужний вибух, від якого Тарас і загинув. Я не знаю і не можу стовідсотково стверджувати, що тоді до нас прилетіло, але я отримав дуже міцний удар у бік, а Брус впав на землю і більше не встав. Увесь удар від того вибуху він прийняв на себе... Після того я ще встиг кинути гранату і, схоже, когось поранив, тому що після полону росіяни вимагали від медика Вови термінової допомоги їх бійцю».

Того дня була сильна спека. Танки та бойові машини здійняли величезні стовпи пилу. Водії майже нічого не бачили навіть на відстані кількох метрів. Водії броньованих інкасаторських мікроавтобусів, у яких перебували генерал Руслан Хомчак, командир батальйону «Дніпро-1» Юрій Береза, командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук та ті, хто були з ними, скористались можливістю, аби завдяки цьому стовпу пилу сховатись в придорожніх лісосмугах. Розпорошені і залишені в переважній більшості без зв'язку і керівництва, підрозділи причаїлись в полях і лісосмугах, а потім окремими групами виходили до своїх.

Частина броньованої групи з колони генерала Руслана Хомчака, яка складалася з однієї БМП, БТРу зв'язку та штабного УАЗу, після розсіяння колони також рухалась окремою групою попереду броньованих мікроавтобусів Хомчака, Юрія Берези і Андрія Тетерука, тримаючись один за одним. Офіцери в УАЗі

Спалений БТР зв'язку № 004. Автор фото Павло Нєтьосов

відстрілювались з автоматів на всі боки. Можливо, завдяки цьому і врятувались Хомчак, Береза, Тетерук та ще одинадцять бійців і офіцерів, які були з ними.

БТР зв'язку, який ішов у голові групи, був розстріляний першим. Досвідчений підполковник, який сидів у ньому, дивом вискочив з люку — він був поранений та контужений. Майор Яків Миколайович Губа, командир бойової машини, намагався діяти за його прикладом, але в цей час здетонував боєкомплект. Бронетранспортер зв'язку вибухнув зсередини. Разом з майором Губою загинули механік-водій Євген Олегович Солодовнік і молодший сержант Ігор Володимирович Юрковець, які також не встигли евакуюватись з підбитого бронетранспортера.

У цю ж мить ворожа протитанкова керована ракета влучила в штабний УАЗ. Ракета пройшла під кріслом водія та розірвалася позаду. Там загинуло обидва штабних офіцери — майор Андрій Валерійович Гладков і капітан Олександр Григорович Світличний. Водій встиг залишити машину до вибуху й отримав осколкове поранення в голову. Полковник Борис Кифоренко мав прострелені руки та тяжке поранення у тулуб.

Майже півтори години троє тяжкопоранених бійців (полковник, підполковник та водій) пролежали в полі під пекучим сонцем, ковтаючи пиляку. До лісопосадок було далеко. Потім до місця бою під'їхало кілька БМД-2 з російськими десантниками. Вони наказали нашим пораненим підвестись та залізти на броню. Підполковник та водій змогли це зробити самостійно. Полков-

БМП-2 51-ї окремої механізованої бригади. Автор фото Павло Нєтьосов

Майор Яків Миколайович Губа

ник Борис Кифоренко ледь тримався на колінах, похилившись на один бік, і не міг підвести руки. Росіяни вирішили його не брати...

Двоє наших тяжкопоранених, які ледь притомними лежали на БМД, з болем, сумом та відчаєм проводжали очима зранену фігуру полковника, коли росіяни поїхали звідти. Пізніше рядові російські десантники казали, що вони буцімто дострелили Бори-

са Кифоренка. Але двоє поранених не чули пострілу. Коли вони почали розпитувати про це російського старшину, то той відповів — що полковника просто покинули в полі...

Його тіло було знайдено 31 серпня, привезено до Запоріжжя, а потім урочисто поховано у селищі Авангард Одеської області.

Свідки стверджують, що екіпаж БМП-2 51-ї механізованої бригади також героїчно відстрілювався до останнього моменту свого існування. На жаль, ця бойова машина була також знищена. У ній згоріло троє солдатів. Їх рештки 14 вересня зібрала пошукова група Місії «Евакуація-200» «Чорний тюльпан». Двоє з них ідентифіковані. Це військовослужбовці другого взводу сьомої роти третього батальйону 51-ї ОМБр Ігор Кушнір і В'ячеслав Іонов. Третього теж вдалося попередньо встановити, але, на жаль, він досі вважається зниклим безвісти. Також поруч з цією підбитою бойовою машиною піхоти були знайдені рештки командира 51-ї окремої механізованої бригади полковника Павла Васильовича Пивоваренка. Щоб остаточно переконатися, що то був саме загиблий комбриг, знадобилося ще довгих вісім місяців, щоб підтвердити ці дані.

Стосовно загибелі комбриг, потрібно зазначити, що остаточно не з'ясовано, за яких обставин це сталося. Були оприлюднені деякі версії загибелі комбрига. Але усі вони є лише припущеннями. Поширювались навіть чутки про те, що він не загинув, а потрапив у полон. Хтось нібито бачив його в полоні, і це стало додатковим підґрунтям для розповсюдження пліток про зраду комбрига. Щоб

Розстріляний УАЗ полковника Бориса Кифоренка та офіцерів штабу ОК «Південь».
Автор фото Павло Нєтьосов

там хто не вигадував, але свідків загибелі комбрига поки що не виявлено. Остаточно відомо, що знайдені рештки, згідно аналізу ДНК, належать саме командиру 51-ї окремої механізованої бригади полковнику Павлу Васильовичу Пивоваренку. У медичному висновку зазначено, що перед загибеллю комбриг отримав поранення в ногу, була пошкоджена спина й отримане тяжке осколкове поранення в голову, внаслідок якого полковник загинув.

Офіцер 51-ї ОМБр Віктор Мироненко, згадуючи про прорив з оточення і комбрига Павла Пивоваренка, зокрема зазначав:

«Я не знаю, як так могло статися, що тіло комбрига знайшли далеко від Новокатеринівки. На перехресті під Новокатеринівкою, там, де ми вискочили з боку хутора Горбатенко та зупинились, щоб перегруповуватись, я пересідав на свій ІМР. Саме по цій дорозі ми і приїхали. Поки я зібрав своїх залишившихся людей навколо себе і всадив їх на ІМР, склалася бронегрупа, здається, з двох танків і трьох БМП. Стоянка тривала близько двадцяти хвилин, після чого вся бронегрупа пішла в бік Новокатеринівки. Саме тоді я на власні очі бачив, як полковник Пивоваренко зістрибнув чи то з БМП, чи то з БТР і пересів у санітарну машину. Куди поїхала «санітарка» з комбригом, я вже не звернув увагу, але, здається, все ж у напрямку Новокатеринівки.

Згодом я спілкувався з багатьма людьми і зараз цілком переконаний, що селище Горбатенко полковник Пивоваренко точно проїхав і був ще живий поблизу Новокатеринівки. Чутки ходили різні, але, якщо б він був зрадником, як про це дехто подекував, у нього було багато нагод втекти. Особисто я в зраду комбрига не вірю. На 51-у ОМБр та на загиблого полковника Пивоваренка намагалися повісити усіх собак за Іловайськ, але з цього нічого не вийшло».

За хутором Горбатенко колона генерала Руслана Хомчака остаточно розсіялась і фактично припинила своє існування. Частина залишків колони генерала Руслана Хомчака, прорвавшись через хутір Горбатенко, продовжувала рух до села Новокатеринівка. Останнім з хутора Горбатенко вискочив автобус з сімнадцятьма бійцями роти «Світязь». На виїзді він також був підбитий. Бійці, яким пощастило вискочити з автобуса, пересіли на вантажний «Урал», який зупинився, аби підібрати добровольців. Цій вантажівці також не вдалося вирватися з оточення. Невдовзі і ця вантажівка була підбита російським танком. Вперед спромоглися прорватися кілька БМП та два танки, які, повернувши башти, раз по раз палили вбік російських позицій.

Полковник Борис Кифоренко, майор Андрій Гладков, капітан Олександр Світличний

Усі бійці й офіцери, які вижили під час «кривавого коридору», в подальшому виходили з оточення малими групами, діючи за обставинами. Окрема частина бійців і техніки спромоглася дістатись шляху Старобешеве—Кутейникове північніше селища Новокатеринівка. Це місце було неподалік від колишнього базового табору 39-го БТрО. Одночасно з цим і саме до цього ж міста і підтягувались залишки колони полковника Грачова.

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко (поля між урочищем Червона Поляна і Новокатеринівкою):

«Якісь поля, дороги і кручі, поперемінно змінюють один одне. Знову під час руху побачили Артема Кобзєва. Знову Прапор мало не силою з хлопцями затягнули його в машину. Навколо стрілянина і вибухи. Перед селищем Горбатенко деякі автівки повернули в бік хутора, а екіпаж «Халка» попрямував ґрунтовим шляхом скрізь поля і лісосмуги поза селом. У «Халка» вже три колеса порожні. Раптово я відчув, як під лівою ногою провалилася педаль зчеплення. Відкрите поле. Попереду нас на відстані 150 метрів рухається танк, який не пішов за загальною колоною до хутора Горбатенко, а вирушив навпростець скрізь поля. Навколо маневруючого танка здіймаються величезні фонтани розривів. Їдемо за ним. Ден невпинно командує: «Не зупинятися! Тримайся танка! Вперед! Вперед! Ще швидше!» А швидше не виходить, тому що зчеплення немає. Друга передача. В якийсь момент «Халк» глухне. Запалювання не працює. Хлопці вибігають з машини і під невпинно лунаючими вибухами штовхають мікроавтобус. Насилу включаю другу передачу, і ми знову рухаємось за танком, який обстрілюють. Відчуваю, що знову можемо заглохнути, і я перемикаюсь на першу передачу. 5000 обертів/хв. Швидкість —

30 км/год. Майже мішень на кшталт «поранений кабан у чистому полі». Томілович не перестає квапити, але я відповідаю, що це максимально можлива швидкість пересування. Не знаю, яким дивом, але ми прориваємося між здіймаючими навколо вибухами через поле до найближчої лісосмуги і нарешті виходимо із зони ураження. Намагаюся не втрачати з поля зору танк».

■ Вихід групи генерала Руслана Хомчака

Боєць батальйону «Миротворець» Юрій Бурляй (околиця хутора Горбатенко):

«Ми не дотягли до села Новокатеринівка. Вибігли з машини на дорогу. І невдовзі поруч з нами зупинилися два Volkswagen Transporter — колишні інкасаторські машини. Одна Юрія Берези, командира батальйону «Дніпро-1», а друга генерал-лейтенанта Руслана Хомчака. Нас погукали і наказали: «Залазьте в багажне відділення! Швидко!» В машину генерала Хомчака встигаємо заскочити лише ми втрьох — Саня Дрозд, я і наш командир батальйону Андрій Тетерук. Я кричу: «Льоха! Льоха залишився!» Це був ще один боєць з моєї групи — мій напарник. Льоха в той момент десь загубився і не встиг підбігти до мікроавтобуса. Що сталося і чому він не встиг залізти, я не розумію. Водій жваво вискочив і зачинив зовні двері. Ми стукаємо: «Ми бійця втратили!» Але він не реагує — тому що триває обстріл. Часу на те, щоб стояти на місці і когось розшукувати не було. Ми зриваємося з місця і їдемо.

Далі водій Гриша Соляник розповідав ситуацію. Якби я це побачив десь в американському бойовику, я б подумав, що так не буває. Виявилося, що він у дзеркало заднього виду побачив, як на дорогу витягли ПТКР (протитанкову керовану ракету) і збиралися в нас стріляти: «Підіймаю погляд на лобове скло, в дзеркало, а там стоїть чудо з гранатометом теж на нас, — розповідав Гриша. — Спереду і ззаду. Перша думка була збити його, потім розумію, що все одно він встигне вистрілити. Далі час ніби сповільнюється. Лунає постріл з РПГ, і ракета мчить нам назустріч. Бачу, як йде реактивний струмінь. Я повертаю в поле, в соняшники. Тоді ще промайнула думка, що там нездоланна перешкода і машина не зможе проїхати, але іншого вибору немає. Але, як на диво, мікроавтобус пішов, як по траві».

Постріл з гранатомета пролітає вздовж дороги повз нас. Позаду нас також лунає постріл — з ПТКР теж встигли вистрелити.

Ракета летить слідом за машиною в поле. Гриша вискакує назад на дорогу, і ПТКР пішов у поле. Як таке може бути?!

Їдемо далі і по нас, як і по всьому, що рухається, стріляють. Ми звертаємо в поле і їдемо уздовж довгої лісосмуги. Через деякий час зупиняємося і залишаємо машини. Не знаю чому, але було прийнято рішення далі на машині не їхати. Всюди по колоні працювали з протитанкових гармат і техніки. Будь-який транспорт був дуже зручною мішенню. Можливо, саме тому вирішили далі виходити пішим порядком. Вийшли групою чотирнадцять осіб: комбат «Дніпра» Юрій Береза зі своїми двома людьми, Вадиком-водієм і бійцем з позивним Танчік (бійцем батальйону «Дніпро-1» Владиславом Страшком. — *Авт.*), наш комбат Андрій Тетерук з нами двома, кілька армійських полковників — розвідка й артилеристи, а також командувач південним угрупуванням військ — генерал Руслан Хомчак з двома десантниками з третього полку Кіровоградського спецназу, які його охороняли. Також були двоє журналістів — Єгор Воробйов і Ростислав Шапошніков. Група була, як на підбір — суцільно офіцери і командування. Якби нас полонили, то у московітів був би такий джекпот!

У одного з водіїв була кулею перебита рука, відкритий перелом. Тетерук наш наклав йому джгут, обробив рану і наклав пов'язку.

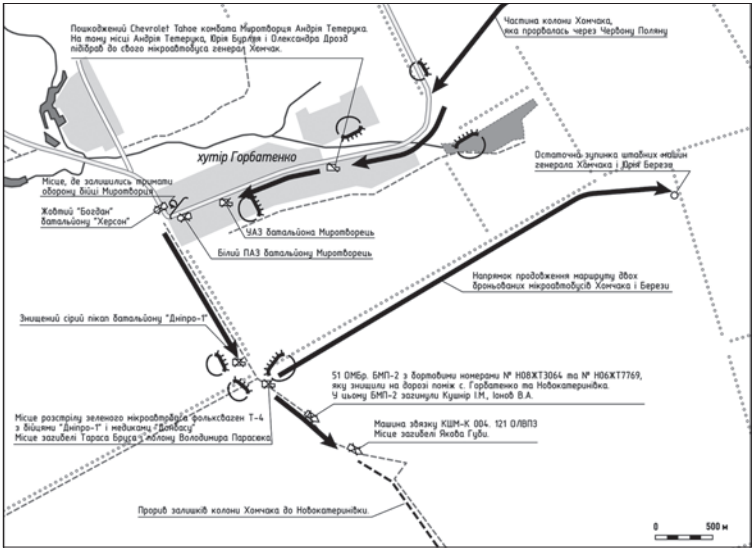

Схема подій поблизу хутора Горбатенко 29 серпня 2014 року

Замість «шини» примотали якісь гілки, які опинилися під рукою. Відповзаємо метрів сто по лісосмузі подалі від своїх машин, розуміючи, що будуть шукати. Потім відповзли ще трошки і залягли. Попереду в лісосмузі лунали короткі автоматні черги. Голоси й автоматні черги рухалися прямо на нас. Схоже, що росіяни відпрацьовували і зачищали рясну лісосмугу, щоб знищити потенційну небезпеку, якщо десь хтось ще переховується. Два рази вистрілили в нашому напрямку з підствольного гранатомета. З кожним разом постріли все ближче і ближче. Ми лежимо, втиснувшись у землю, і, здавалося, стали вже плоскі-плоскі. Наш комбат Тетерук лежав поруч зі мною. Ми тоді ще один на одного подивилися і нібито поглядами попрощалися: «Ну, от і все... прощавайте...»

Але тут чергове диво — метрах у двадцяти від нас росіяни припинили стріляти, розвернулися і пішли кудись геть. Ми навіть не зрозуміли чому. Це нас і врятувало. Згодом ми почули, як зовсім поруч триває бій. Він тривав кілька годин. Увесь цей час ми лежали притиснуті до землі і чекали, коли все заспокоїться.

Коли бій вщухнув, декілька раз були чутні лише поодинокі постріли. Окупанти ходили і добивали поранених. Тільки почують десь «Допоможіть, допоможіть!» — відразу постріл і все».

Прапорщик ЗСУ Григорій Соляник, водій генерала Руслана Хомчака:

«Ми рушили далі і на виїзді з села помітили бойові машини піхоти противника, які рухались нам на зустріч. Я різко повернув ліворуч у кукурудзяне поле. В салоні стояв неймовірний шум — крики поранених, перемовини по радіостанції, влучання куль по броні... і тут я почув крик генерала Хомчака: «Гріша, ПТКР! Швидше!» Праворуч від нас я побачив летящу на нас ракету... я щосили втиснув до полу педаль газу, і ми дивом врятувалися. Як згодом розповідав водій Юрія Берези, керована ракета оминула повз нас лише завдяки нашому прискоренню.

На скаженій швидкості машина перескочила пагорб на ґрунтовому шляху, і я раптово помітив перед нами солдата з гранатометом, який поцілився і випустив нам назустріч ракету. Як у сповільненому кіно, в лобове скло я спостерігав її політ, а потім різко звернув у соняхи, за якісь долі секунди відхилившись від влучання, і якимось ще дивом не перевернув машину.

Слідом за нами погналися ворожі БМД, від яких вдалося сховатися в соняшниковому полі, з якого ми звернули в рясну, але вузьку лісосмугу акацій і вийшли з автомобілів».

Командир батальйону «Миротворець» Андрій Тетерук (лісосмуга між хуторами Горбатенко і Побєда):

«Потім вже, коли зупинилися на узліссі, глянули, скільки людей. Я побачив Хомчака і запитав, що будемо робити далі? Кажу: «Хлопці, треба розуміти, що робити далі. Я командир добровольчого батальйону і здаватися не буду, мене там все одно на ремені поріжуть. Визначьтеся: ми вступаємо в бій при виявленні?»

Через хвилину мені кажуть, що ніяких договорняків. Ми зі зброєю прориваємося з боєм.

І ось в цей момент на нас вийшов патруль і відкрив по нас вогонь. Постріляв у нас ВОГами. І ось диво в тому, що ці люди пройшли повз нас у десяти метрах і пішли далі в соняшники. Я перев'язав поранених Змія і водія Івана Маклакова, і ми пішли по лісосмузі. Ліворуч була російська мінометка, а праворуч — «Гради». Ми пройшли саме поміж ними.

З приводу журналістів «Дорожнього контролю» — там незрозуміло вийшло. Люди були втомлені, виснажені, засипали на ходу. Там ще повненький такий був, він засинав і хропів. Ми його постійно смикали, щоб не спав. Пробираючись по передньому краю, ми бачили секрети, чули російських солдатів. Видавати себе не можна було. І десь там ми їх і загубили. Коли їх загубили, то два рази за ними поверталися. Мені Хомчак поставив завдання, щоб не загубився поранений боєць, якого я перев'язував. Я його контролював. Тут замикаючий каже: «Немає журналістів». Ми зупинилися, розосередилися і відрядили назад спецназівців. А там нікого немає. Сходили вони до машин — там теж нікого немає. А у нас півтори години до світанку, треба рухатись. Ми ж посеред відкритого поля. Зайшли в лісосмугу, де стояла бригада, яка так і не дійшла нам на допомогу. І ось в тій попаленій лісосмузі ми і залишилися. У трьохстах метрах від себе побачили, як російські військовослужбовці навчають «сепарів» їздити на БРДМах. Спочатку думали, що там нас шукають, але по матюкам зрозуміли, що йде процес навчання».

Командир батальйону «Дніпро-1» Юрій Береза (лісосмуга між хуторами Горбатенко і Побєда):

«Біля нас у лісосмузі не було нікого, зокрема й противника. З Хомчаком було ухвалене спільне рішення — чекати до ночі, а тоді рухатися до Комсомольського.

Зі мною було троє людей з «Дніпра-1». З Тетеруком було двоє бійців. Були люди з 93-ї та 51-ї бригад. Також з нами виходили Хомчак і заступник командира оперативного командування «Пів-

день» по озброєнню, а також керівник артилерії округу. Група в нас була досить велика — сімнадцять чоловік, з яких двоє тяжкопоранені. Коли стемніло і була надана команда на вихід, журналістів, які були з нами, ми не знайшли. Не знайшли ми і ще одного водія. Журналісти його перевдягли і дали посвідчення журналіста. Потім він з ними потрапив у полон, як водій, і так вийшов».

Прапорщик ЗСУ Григорій Соляник, водій генерала Руслана Хомчака (лісосмуга між хуторами Горбатенко і Побєда):

«Після виходу з машин ми перерахувалися. Усього в двох машинах нас було вісімнадцять осіб. Першим чином надали допомогу чотирьом пораненим і оцінили обстановку. Оскільки в автомобіля Берези були пробиті обидва передніх колеса, а завантажити усіх в один і без того не дуже вмістовний інкасаторський броньовик було нереально, було прийняте рішення замаскувати автомобілі і рухатися далі пішки.

У лісосмузі провели нараду, на якій прийняли одностайне рішення — ніхто в полон не здається і всі ідуть до кінця. Добре пам'ятаю той момент — цей кореспондент Ростислав Шапошніков... ви б бачили його очі, коли йому дали автомат тяжкопораненого бійця Івана Маклакова. Спитали, чи вміє користуватися? Відповів, що вміє. Сказали, що застосовувати зброю дозволено лише в крайньому випадку.

Після того я бачив, як він лежав і щось весь час шепотів. Як з'ясувалося пізніше, то він знімав матеріал для свого репортажу, в якому він цинічно облив багнюкою, оббрехав і звинуватив у зраді людей, які врятували йому життя. Не кинули, а вивезли під вогнем противника. Подивіться ці кадри — жалюгідне видовище переляканої людини.

До самих сутінків ми повзли вздовж лісосмуги, яка була не більше п'ятнадцяти метрів завширшки. Під час прострілювання патрулями росіян нашої лісосмуги з кулеметів ми залягали. Коли обстріл припинявся, рухались далі.

Зв'язку практично не було, але Хомчаку все ж пощастило декілька разів зв'язатися з вищим керівництвом і викликати вогонь артилерії по позиціям росіян, а також запросити удари авіації, які і були здійснені.

У темряві ми дісталися до краю лісосмуги і, подолавши вузьку смужку порослів кукурудзи, опинилися в чистому полі. Там, як зазвичай, перерахувались і Юрій Береза доповів, що не вистачає трьох кореспондентів з його машини. Я доповів генералу Хомчаку

про те, що також відсутній і сержант Дмитро Бєліков, який тримався поруч з репортерами. До речі, поки було світло, вони трималися всередині колони, а як стемніло, то рухалися позаду групи. Було прийняте рішення знайти і повернути тих, що загубилися. Я з бійцем 3-го полку Кіровоградського спецназу Максимом Івановим вирушив у зворотній шлях вздовж лісосмуги. Усі інші члени групи залишилися чекати нас у полі. Ми шукали, звали, дісталися до залишених нами машин, де взяли деякі речі — пляшку води і курточку для тяжкопораненого Івана, якого морозило від крововтрати. Продираючись назад, знову шукали і гукали репортерів, але вони побоялися відповісти, хоч і чули як їх гукають. Згодом поранений сержант Бєліков, якого Шапошніков у своїх публікаціях чомусь називає «покинутим водієм Хомчака», зізнався, що він з репортерами навмисно відстав. Бєліков розповів, що рухався замикаючим у групі і після чергового привалу репортери сказали, що втратили слід, і відмовляються по темряві шукати групу.

Витративши близько двох годин на пошуки «тих, що загубилися», ми повернулися до нашої групи і вирушили далі. Практично відразу виявилося, що поле заміноване — полковник Мельник дуже вчасно помітив розтяжку від міни направленої дії.

Рухалися по вигорівшим полям і до сходу сонця вийшли до колишнього опорного пункту 39-го батальйону. На той час там вже хазяйнували росіяни і нам довелося сховатися в найближчий до них лісосмузі. Невдовзі навколо цієї лісосмуги російські інструктори влаштували для бойовиків навчальну їзду на БРДМ, яка продовжувалася до самого вечора».

Механік-водій БМП-2 № 531 51-ї ОМБр Михайло Роговенко (лісосмуга між хуторами Чумаки і Горбатенко):

«Бій вже стихав, і була загроза того, що відразу може початися зачистка навколишньої території. Ми могли не встигнути уникнути зачистки. Рухались ми дуже повільно. В Серьоги був нестерпний біль, та і в мене голова розколювалась навпіл, але ми все одно повзли. Невдовзі почалась зачистка. Ми бачили, як йшли солдати та стріляли з підствольних гранатометів по лісосмузі. Був навіть момент, коли мені було видно силует ворожого солдата і я вже ліг та приготувався стріляти. Відстань поміж нами була від трьох до п'яти метрів, але, на щастя, його хтось покликав і ми полізли далі. Діставшись до кінця лісосмуги, ми побачили соняшникове поле, яке було нашим тимчасовим порятунком. У рясних сухих соняшниках на деякий час можна

було переховатись, але потім нас чи побачили, чи просто на авось по нашому квадраті вистрелили декілька разів з чогось важкого. Дякуючи Богові нам знову пощастило. Саме тоді ми побачили, як з'явився літак та зробив декілька залпів та зник.

Потім було чути якісь крики та поодиночні постріли. Тоді нам здалося, що це дострілювали поранених. Після чого почувся гучний гуркіт важкої техніки — окупанти почали роз'їжджатись. Коли я побачив скільки проти нас було російської техніки, то просто був шокований масштабами вторгнення! Пролежавши та віддихавшись деякий час, ми трохи набралися сил, але Сергій нестерпно просив води, і тому я вирішив йти на розвідку в найближче село. Я проліз повзком біля кілометра і заліз у лісосмугу поблизу села. Там я знайшов чиїсь покинуті бронежилети та наколінники. Потім натрапив на покинутий російський секрет, в якому були залишки вжитих сухпаїв та недопалки. Залишивши лісосмугу, я переліз через дорогу і наважився підвестися на ноги, але відразу ж почув десь поблизу автоматну чергу. Довелося і далі повзти. Діставшись села, я зайшов на подвір'я якоїсь хати і знайшов колодязь, у якому набрав води. Потім ми разом з пораненим навідником ще цілу добу повзли до якогось наступного села. Під час руху зачепили ще якусь розтяжку, а потім якось стало так байдуже до усього, що я відкрито, не ховаючись, увійшов до села. Там побачив покинутий позашляховик «Шевроле Тахо» з простреленими колесами. На ньому з правого боку скотчем був примотаний український прапор. Я зняв той прапор і, не ховаючись, пішов селом шукати, де б можна було знайти медикаменти та переночувати. В одному дворі бабця з дідусем відмовили мені в допомозі... На одному з перехресть бачив догораючий автобус ПАЗік... А зранку, коли я знайшов медикаменти і робив перев'язку, з'явився один місцевий мешканець. Сказав, що живе тут. Потім він вийшов, і до нас із переляканими очима заскочили російські військові і взяли нас у полон. Вони завантажили нас на броню і відвезли на якесь поле. Пораненого навідника Сергія Кічмаренко віддали колоні, яка збирала загиблих і поранених, а мене передали через дві доби до Донецького СБУ... Наскільки я знаю, через півтора роки Сергій помер. Щось сталося з серцем».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко (поля десь поміж селищем Чумаки і Новокатеринівкою):

«Блукаючи якимись незрозумілими мені досі шляхами, ми, врешті-решт, виїжджаємо з «зеленки» на асфальтовану до-

Зенітно-артилерійський взвод 51-ї ОМБр під керівництвом старшого лейтенанта Кіяна Валентина Григорійовича на МТ-ЛБ, яка вивезла під шквальним вогнем два десятки бійців під селищем Новокатеринівка

рогу і зупиняємося на узбіччі. Ми на деякий час вийшли з зони ураження. Стало очевидно, що ми відірвалися від інших машин нашого батальйону і загубилися. Далі діяти потрібно самостійно. Поруч із зупиненим «Халком» бачу інженерну машину, схожу на розсувний понтон. Тут же на шляху камуфльований джип, біля якого зібралося кілька чоловік. За джипом у ряд стоять танк, МТ-ЛБ 51-ї механізованої бригади з зенітною установкою ЗУ-23-2 на причепі і БМП 93-ї ОМБр. На броні «мотолиги» і бойової машини піхоти сидять бійці. Ден приймає рішення залишити «Халк» і пересісти на броню техніки. Рухатися на машині з пробитими колесами, без зчеплення, на швидкості 30 км/год дуже ризиковано».

Майже саме в той час і на тому самому місці поміж двох пагорбів, на шляху від Побєди до Новокатеринівки, проривалася і колона української техніки, яка пройшла через чисельні ворожі засідки. Саме на цьому місці залишки обох колон генерала Хомчака і полковника Грачова чекало остаточне знищення. Однією з підбитих на цьому місці бойових машин піхоти була і БМП-124 «Вікторія», яка належала до 17-ї танкової бригади. Першим у колоні йшов танк 17-ї ОТБр з написом «MR.SHULC», слідом за ним — БМП-2 з іменами «КАТЮШКА» (БМП-336) та «Вікторія» (БМП-124). Далі рухався командирський танк 17-ї ОТБр

«Ігорьок», ще кілька бойових машин піхоти та інші два танки. На шляху північніше селища Новокатеринівка вперед вирвались три українських БМП-2, але одна з них була спалена одразу, а дві інші — підбиті. Супротивник почав прицільно стріляти по танках. Екіпажі вчасно залишили підбиту техніку. На жаль, багатьом тоді не вдалося врятуватися від нищівного вогню, який вели російські солдати з пануючих пагорбів. Всього з підбитої на тому місці техніки врятувалося сорок два бійця 17-ї танкової та 93-ї механізованої бригад, які впродовж декількох днів спромоглися вийти до своїх. Дехто через полон. Також вийшло 28 бійців з батареї 51-ї окремої механізованої бригади капітана Костянтина Коваля. Двоє бійців цієї батареї зникли безвісти.

Капітан 55-ї ОАБр Ігор Венжега:

«Прорвавшись через урочище Червона Поляна, ми дістались до асфальтованого шляху північніше Новокатеринівки і побачили, що в тому місті близько п'ятдесяти людей з різних підрозділів згуртувалися разом на шляху навколо декількох одиниць бронетехніки і транспортних засобів біля однієї з лісосмуг. Я вийшов із ЗІЛа і намагався вимкнути волаючий сигнал, який тоді дуже дратував і привертав до нас зайву увагу, але так і не спромігся цього зробити. Тоді я вирушив до групи бійців і бронетехніки на шляху. Не можу згадати точно, скільки одиниць техніки там було, але чітко пам'ятаю бойову машину піхоти і якийсь зелений позашляховик. А командирів серед цих людей, здається, нікого не було. У будь-якому випадку, деякий час нікому було прийняти рішення, куди далі рухатись. Вони усі зупинилися за лісосмугою, а в той момент через ту лісосмугу пострілював автоматичний гранатомет. Тобто було зрозуміло, що ворог знає про скупчення людей за лісосмугою і стріляє безпосередньо саме сюди. Для мене, як офіцера-артилериста, також було очевидним, що довго залишатися на місці не можна, оскільки цілком зрозуміло, що удар артилерії по цьому місцю — це лише питання часу. Я тоді вибіг із ЗІЛа і звернувся до тієї групи бійців: «Хто серед вас є з командирів?»

Тоді там виявився один з бійців трохи вище середнього зросту (не знаю, з якого саме підрозділу і в якому званні, але здається, то був хтось з «Дніпра-1»). Я так і не знаю, хто саме то був, але поводив він себе дуже впевнено, як офіцер. Саме з ним ми намагалися визначитись, де саме ми знаходимось і що робити далі. В мене з собою був уривок карти, але по ній майже нічого не можна було зрозуміти. Потрібно було визначити наше місцезна-

Лейтенанти 55-ї ОАБр Іван Габчак і Дмитро Севостьянчик

ходження. Тоді цей офіцер дістав щось на кшталт планшета і завдяки цьому пристрою ми визначили наше місцезнаходження. Усе відбувалося дуже стрімко, і рішення приймалися майже миттєво. Оглянувши мій уривок мапи, ми остаточно визначились з подальшим маршрутом. Було декілька варіантів. Я запропонував прориватись до Старобешевого, хоч на той момент і не знав, що цей населений пункт вже не наш. Просто тоді в мене в голові відкарбувалась назва цього населеного пункту, який я чув від полковника Якуби. Саме полковник згадував Старобешеве, коли ставив завдання перед рухом колони по «коридору». В маршруті пролунало слово «Старобешеве», яке мені запам'яталося. І в той момент, коли світ перевернувся і зникло розуміння, де свої і де чужі, в голові сплило саме Старобешеве, яке було усього в п'яти кілометрах північного сходу від нашого місцезнаходження. Люди, які згуртувалися в тому місці, не знали, що їм робити і не було нікого, хто знав би куди далі рухатись. Люди чекали бодай якоїсь команди і якогось рішення. Офіцер, з яким ми обговорювали ситуацію, наполягав на маршруті в напрямку міста Комсомольське, але врешті-решт моя пропозиція була визнана більш доцільною і було прийняте рішення рухатись по шляху в напрямку Старобешевого. Перша команда і помах руки вважався усіма, хто там тоді був, командою людини, яка знає, що слід робити і куди рухатись далі. Колона рушила з місця».

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«Хтось з добробатів підійшов до нас і сказав, що в них є мапа і тоді ми хоч визначились де ми є. Біля Новокатеринівки Пивоваренко взагалі з'явився якось раптово і несподівано. Пол-

ковник Пивоваренко був спочатку в складі передової бронегрупи на бронетранспортері зв'язківців, але коли БТР підбили, він, не знаю яким чином, дістався до нас. Мені навіть здалося, що він пішки прийшов. Комбриг відразу наказав: «Рухаємось на Старобешеве». Я виказував думку, що ми не зможемо пройти це місто, і тому пропонував рухатись навпростець через поле на південь в напрямку Комсомольського, оскільки хтось з добробатівців повідомив, що там знаходяться наші війська. Я відмовив комбрига рухатись в Старобешеве, але він визначив, що ми маємо рухатись не полем, а по асфальтованому шляху. Спочатку мали дійти до розвилки Старобешеве—Новокатеринівка, а потім через Новокатеринівку рухатись в бік Комсомольського».

Капітан 55-ї ОАБр Ігор Венжега:

«Спочатку, здається, рушила вперед бойова машина піхоти. За нею рушив з місця джип і слідом усі інші. Мета була такою, що ми мали прорватись через небезпечну ділянку дороги. Праворуч на пагорбі були помічені ворожі позиції, але, якщо ми б спромоглися подолати метрів триста, то далі дорога уходить на схил і там ми вже мали були прикриті пагорбами від ворожих позицій. Далі вже залишалось би лише кілька кілометрів по шляху до Старобешевого. Але з нашого прориву нічого не вийшло.

Спуск до перехрещення шляхів Новокатеринівка—Старобешеве

Захоплений бойовиками УАЗ батальйону «Кривбас», в якому в останнє 29 серпня 2014 року бачили комбрига 51-ї ОМБр Павла Василійовича Пивоваренка

Позашляховик розстріляли відразу, щойно він проїхав метрів триста. БМП (БМП-124 «Вікторія». — *Авт.*) і наш ЗІЛ проскочили біля позашляховика і бойова машина піхоти, прискорившись, рвонула попереду нас, але також далеко не проїхала. Я бачив, як вона раптово з'їхала з дороги і зупинилася. При цьому екіпаж залишив бойову машину, хоч на ній не було ознак ураження або пожежі. Оскільки ми рухались дуже повільно, то повз нас попереду проскочив УАЗ-«таблетка». Дуже колоритна і розфарбована була машина. Здається, то була машина «Кривбасу».

Старший лейтенант 91-го окремого полку оперативного забезпечення Віталій Черних:

«До нашого УАЗу підійшов офіцер, який представився полковником і командиром 51-ї ОМБр. Він наказав перекласти поранених на броню сусідньої МТ-ЛБ, а УАЗу разом з ним вирушити вперед по шляху для розвідки. На той час стрілянини і вибухів поруч не було, але потрібно перевірити шлях попереду.

Полковник сів у УАЗ разом з нами, і ми вирушили вперед поміж двох насипів з обох боків дороги. Ми обігнали декілька машин на шляху, однією з яких був вантажний ЗІЛ, але проїхали усього

метрів триста, після чого з правого пагорба почався щільний обстріл з крупнокаліберного кулемета й автоматичного гранатомета. Хлопці гинули від кульових поранень прямо на очах. У машині відразу загинули четверо бійців. При цьому полковник отримав поранення після вибуху поряд з машиною. В той момент ми різко звернули з дороги ліворуч, намагаючись відвернутись від прямих влучань. Саме тоді з незрозумілих причин відчинилися двері машини, і з УАЗу на дорогу випав поранений полковник. Ми проїхали ще декілька десятків метрів, і УАЗ заглох. Далі від нього ми вже відходили пішки. Нас залишилось лише вісім бійців — двоє моїх саперів, три бійця батальйону «Кривбас», сержант з 502-го батальйону зв'язку Іван Куденчук і один боєць Роман Атаманчук. Згодом останні двоє вирішили виходити самостійно».

Капітан 55-ї ОАБр Ігор Венжега:

«Наш ЗІЛ не спромігся подолати метрів двісті до перехрестя шляхів, як по нас вдарив крупнокаліберний кулемет. Я знаходився у кабіні праворуч біля дверей. Поміж мною і водієм ще сидів лейтенант Ваня Габчак. Раптом машина знову потрапляє під щільний вогонь, і водієві Михайлу Васіну вибиває очі. Чи то було кульове або осколкове ураження, чи то осколки від лобового скла? Сказати важко, але Михайло відразу втратив зір, і усе обличчя було в крові. Васін відразу вигукнув: «Лейтенанте, рулюй!» Спантеличений і в шоковому стані Ваня не відразу зрозумів, що відбулося, і я швидко міняюсь з ним місцями і хапаюсь за кермо. В цю мить поміж моїх пальців пролітає куля. Саме тоді скрізь праві бічні двері кабіни нас прошила кулеметна черга, і лейтенанту Івану Габчаку перебило обидві ноги. Васін тисне на педалі, а я намагаюсь утримати машину на шляху. Усе це під шалену стрілянину і вибухи навколо. Цей момент мене дуже сильно вразив. Ми повільно під вогнем рухались по шляху, а прямо перед нами на асфальті лежала якась людина. Людина була ще жива, незважаючи на те, що в неї, здавалось, не було нижньої частини тіла. Вона здіймала до гори руку, привертаючи до себе увагу, щоб ми його помітили. Я бачив, як саме навколо цієї людини в той момент спалахували трасери і здіймалися іскри від кулеметних черг. Ми не могли зупинятись і тому проїхали, ледве не наїхавши на того бійця. Саме тоді, щоб оминути цього хлопця, я трохи повернув кермо і намагався дістатись до педалі гальмів, але ноги водія заважали мені. Від різкого гальмування у нас заглухнув двигун, і ми за інерцією проїхали ще кілька метрів і зупинилися

прямо на перехресті. Тоді в кабіну і прилетіло кілька куль. Одна вразила Михайла, і він так йокнув, що відразу стало зрозуміло, що він мертвий. Мені куля влучила в бронежилет.

Після зупинки я майже виштовхнув з машини пораненого в ноги лейтенанта Івана Габчака, і ми разом відповзли від машини, яку почало охоплювати полум'я. З усієї медичної допомоги, яку я міг надати своєму товаришу, я лише перемотав його обидві поранені ноги і скільки було сил тягнув його подалі від того місця. На шляху залишився наш палаючий ЗІЛ, який ще деякий час вив гучним сигналом, а потім сигнал остаточно затих. На жаль, Іван продовжував втрачати кров і сили, і врешті-решт він почав втрачати свідомість. Допомогти тоді Івану без сторонньої допомоги я більше нічим не міг, і надалі мені довелося виходити з оточення самому».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«На броні БМП місця для нас не знайшлося. Як виявилося згодом... на щастя. Мабуть, це один із загадкових випадків долі. Бійці на цій бойовій машині піхоти дуже щільно обліпили машину і вільного місця на ній не було. Тож потіснили бійців на броні МТ-ЛБ, який належав окремому зенітно-артилерійському взводу 51-ї механізованої бригади під керівництвом старшого лейтенанта Кіяна Валентина Григоровича і на якому ще залишалося трохи вільного місця.

Я розташувався на самому верху «мотолиги» ліворуч від Дениса. Позаду нас були відкриті два люки, кришки яких прикривали нам спини. Андрію Добровольскому і Сергію Алещенку не знайшлося місця на броні, і вони розташувалися на двох сидіннях у зенітній установці ЗУ-23, яка була причеплена до «мотолиги».

Згодом я тисячу разів подумки повертався до цього моменту і картав себе за те, що тоді ми сіли на броню цієї «мотолиги». Будував припущення, як могли б розвинутися події, як би ми пішли в пішому порядку через лісосмуги, але того, що тоді сталося, вже не повернеш. У той час у нас був командир, накази якого ніхто ніколи не обговорював. Самостійно приймати рішення ми навчилися трохи пізніше, коли вже не було кому віддавати накази і доводилося самим ставити собі завдання і реалізовувати їх.

Тоді ми перебували поза зоною обстрілу. Стрілянина і вибухи лунали десь в стороні.

Якийсь офіцер квапив механіків почати рух. Ден, переконавшись, що весь наш екіпаж посів на техніку, дав команду механіку рухатися за танком. Нашу невелику колону очолив позашляхо-

Російські загарбники знищують українські підрозділи в «зеленому коридорі» поблизу селища Новокатеринівка 29 серпня 2014 року

вик. За ним на деякій відстані рухався танк, наша МТ-ЛБ і БМП. Цілком можливо, що був і ще якийсь транспорт і техніка, але я їх не запам'ятав. Асфальтована дорога проходила між двох невисоких пагорбів, за якими ліворуч від дороги був великий пустир. За пустирем виднілися тополі і дахи хат селища Новокатеринівка. Праворуч від пагорбів теж був пустир, який піднімався на якесь узвишшя, схоже на схил старого терикона. Колона рушила з місця. Пройшли між двох пагорбів, і тут почався черговий шквальний вогонь. Причому почався, як здалося, з кількох напрямків. Джип пішов на величезній швидкості далі по дорозі, а танк повернув з дороги ліворуч на пустир і почав тікати від обстрілу з боку терикона. Ден кричав механіку триматися танка. Треба віддати належне цьому бійцю. Механік був, як то кажуть, від Бога. На пустирі навколо нас загриміли вибухи. Десь загуркотів крупнокаліберний кулемет і 30-мм гармата БМП. Три наші «коробочки» успішно маневрували по пустирі й ухилялися від прямих влучань».

Механік-водій МТ-ЛБ 51-ї механізованої бригади Володимир Зинчук вів погано керовану бойову машину якимось дивним і непередбачуваним чином, намагаючись триматися ведучого попереду танка. Рульове керування було частково поламане, і тому машина майже не повертала праворуч. Командир взводу старший лейтенант Валентин Григорович Кіян, сидячи посередині в машині, іноді вигукував Володимиру міцні слова з приводу курсу «мотолиги» і маневрів механіка. Навколо відбу-

валась якась незрозуміла і цілком сюрреалістична картина. Що дивно, страху у Володимира тоді зовсім не було. Страх прийшов вже згодом, коли усе майже скінчилося. А під час прориву скрізь зовнішні вибухи, автоматні і кулеметні постріли і дзвони куль по броні всередині легкоброньованої машини відбувалося якесь окреме життя і окрема атмосфера. Дехто шепотів молитви, чутні лише Тому, до Кого вони зверталися.

Дехто стогнав від поранень, підстрибуючи і болісно натикаючись на інших, які гойдалися у тісняві броньованої машини. Стрілець-кулеметник невтомно і безупинно вів вогонь з кулемета, поки кулемет не заклинило. Кулеметник встиг спустошити три короби з набоями. На броні, поруч з кулеметною баштою, майже повністю приглушило від безперервного вогню кулемета Володю Мазура. Командир взводу старший лейтенант Кіян, сидячи поруч з механіком Володимиром, не припиняв лаятися, підстрибуючи на ямах і схилах. Володимира охоплював якийсь азарт. Нібито якась божевільна гра і небезпечне випробування на майстерність водія-механіка. Головний приз — життя. Життя тих, хто заповнив кожний клаптик вільного місця в залізній черепасі. А ще і тих, хто сидить зверху. Скільки їх там? Чи хоч хтось взагалі ще залишився? Один точно залишився, тому що вигукує команди і напрямок руху. Чого кричати? А... зрозуміло. Щоб почув. Та я і сам бачу, що за танком потрібно рухатися. Володимир відчував, що той, хто сидить наверху, звик надавати накази і розуміє про що каже. Тож добре... Ліворуч — значить ліворуч... Раптом попереду пролунав вибух і механік направив машину в напрямку воронки. Позаду кричить взводний:

— Та куди ти ото сунешся?!

— Та не переймайся, Григорович! Зараз курс поміняємо, і поки він знову прицілиться і наведеться, то ми вже петлянемо. Не влучить. Прорвемось!

Григорович ще щось кричить, а я йому:

— Вийдемо, Григорович! Один хрін вийдемо!

— А чого це ти такий впевнений?

Невідомо чому, але у Володимира несподівано з язика зірвався жарт:

— А мені циганка нагадала, що я в сорок чотири роки загину, а мені зараз тільки сорок три. Сорок чотири в жовтні має виповнитися. Ще декілька днів маю пожити.

У «мотолизі» виявилося небагато оцінювачів жарту, але Григорович сміється:

— Да. Вмієш ти особовому складу настрій підняти!

А тим часом, майже у всіх, хто знаходився зверху на броні «мотолиги» лише одна думка — подалі від терикона і поближче к приватному сектору! Дасть Бог, будівлі прикриють від вогню.

Денис безперервно вигукував механіку:

— Вперед! Вперед! Вперед!

Згодом, повернувшись з полону, капітан Віталій Непеляк розповідав, що на одній з панівних висот над Новокатеринівкою розташовувалась 3-я парашутно-десантна рота на бойових машинах десанту БМД-3 і приданий танковий взвод на танках Т-72-Б3.

Командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко:

«У мене в командирській БМП на башті сидів командир-навідник. Я сів на броню зверху десантного відділу. Ліворуч від мене сидів командир взводу лейтенант Роман Іляшенко. Також на нашу броню на саму корму бойової машини сіли декілька бійців з інших підрозділів. І ми рушили вперед, але не доїхали до повороту на Старобешеве і Новокатеринівку. З правого пагорба по нас відкрили вогонь, і Роман Іляшенко відразу отримав кульове поранення в голову. Схоже, позаду бійці на броні також були уражені, бо були чутні їх крики. Хлопці з корми почали падати на мене, і я опинився майже укритий тілами тих бійців. Я отримав лише два кульових поранення і вважаю, що мені просто дуже пощастило, що загиблі бійці прикрили мене і мої поранення виявились не важкими».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Коли ми майже дісталися до городів крайніх хат Новокатеринівки, то раптово приватний сектор розірвався приголомшливою і масованою стріляниною в наш бік. Виявляється, тут нас також чекали. З приватних подвір'їв вели вогонь переважно зі звичайної стрілецької зброї. Наші «коробочки» розвернулися від вогневих позицій прямо по курсу. В цей же час пагорби навколо селища продовжували поливати нас вогнем. Танк, що рухався попереду нас, почав прокладати шлях у середину селища скрізь городи, щоб залишити відкриту місцевість. Навколо нас гримкотіли вибухи. Іноді здавалося, що вибухи рвуться так близько і що в нас влучили. Деякі бійці, незважаючи на шалене тремтіння бойової машини, намагалися вести вогонь по помічених вогневих позицій супротивника.

Безперервно гримкотів і кулемет з маленької башти МТ-ЛБ, насипаючи свинцю по вогневих позиціях ворога. Десь зовсім

поруч з нашою МТ-ЛБ прогриміло декілька вибухів. Ден, трохи підвівшись, вів вогонь з автомата по ворогам, що переховувалися в городах і будинках. Я знаходився ліворуч від Дениса і тому не бачив, що відбувалося праворуч від нього. В мене був сектор огляду з 9 до 12 годин по руху машини.

Коли ми слідом за танком влетіли в Новокатеринівку, то сподівалися на те, що будинки прикриють нас від обстрілу. Виявилося, що це не так. З приватних подвір'їв продовжився обстріл зі стрілецької зброї, а з висот над селищем нас поливали з крупнокаліберних автоматичних гармат і кулеметів. Ми мчали по центральній вулиці селища, попутно поливаючи вогнем подвір'я, з яких був помічений вогонь в наш бік. Слово «мчали» не зовсім точно переказує швидкість нашого руху, але це було все, на що була здатна наша «мотолига».

Відстрілявши повний магазин, я зрозумів, що не втримаюсь на броні, якщо почну його міняти. Схилившись вперед і притиснувшись до броні, я витяг гранату РГД-5 і, стиснувши вусики, висмикнув чоку. Граната полетіла в найближче подвір'я ліворуч, з якого вівся вогонь в декілька стволів. Вибух!!! Автоматична стрілянина з боку будинку припинилася.

Попереду нас вискочив на перехрестя танк і зупинився, намагаючись визначитися куди рухатись далі. Потім він різко рвонув вперед, що врятувало життя екіпажу, оскільки в цей самий момент пролунав приголомшливий постріл, але снаряд чи ракета пролетіли позаду танка і вибухнуло десь за селом. Мені тоді здалося, що постріл був здійснений із замаскованого в укритті танка або гармати. Ден встиг вигукнути механіку МТ-ЛБ:

— Ліворуч!!! Уходимо ліворуч!!!

...За кілька секунд я почув вибух і відчув неймовірно міцний удар по шолому, нібито хтось добряче приклався по ньому кувалдою. Боєць 51-ї бригади Микола Кравчук, знаходячись в десантному відсіку МТ-ЛБ, бачив на власні очі спалах і вибух зверху броньованої машини поблизу перегородки поміж відчинених люків. Він не міг точно визначити, чи то влучив крупнокаліберний набій, чи то граната від автоматичного гранатомета. Боєць подумки дякував Богові за те, що вибухнуло наверху, а не потрапило до десантного відсіку. Вибух у замкнутому просторі «мотолиги» був би фатальним для тих, хто тоді там знаходився. Під час вибуху зверху на броні в люк бойової машини полетіли шматки людської плоті. Деякі осколки подряпали щоку механіку-водієві, а на панель приборів впав скривавлений шматок.

Механік лише долю секунди перебував у ступорі, з якого його вивів старший лейтенант Кіян. Командир рукою швидко прибрав з панелі предмет, який вразив свідомість механіка-водія.

Від удару я подався вперед, і мене ударною хвилею притиснуло до броні. Я не пам'ятаю і не можу стовідсотково стверджувати втрачав я при цьому свідомість чи ні. Здається, що ні, але можу і помилятись. Очі заплющилися і у вухах стояв гучний дзвін. Боковим зором я встиг помітити, як одночасно зі мною вперед на броню і на лежачого на ній бійця повалилося тіло мого друга і командира Дениса Томіловича. При цьому ні каски, ні голови в нього вже не було...

Смерть так близько біля мене вирвала душу мого друга, що удар по своїй касці я сприйняв, як її дотик. Ден... Значить, я наступний. До кінця неможливо було усвідомити, чи я живий, чи це вже кінець? Болю ніякого не відчувалося. Здавалося, що взагалі нічого не відчувається, окрім цього шаленого дзвону у вухах. Щось зовсім поруч гучно дзвякнуло по броні, і мені чомусь надійшла думка: «ВОГ»... Крізь дзвін ще було чутно, що крупнокаліберні кулемети і вибухи навколо не вщухають. В той момент я зрозумів, що усе вже скінчилося. Подумки я читав молитву: «В руки Твої, Господи, передаю дух мій». Декілька секунд, які тоді здалися вічністю, чекав вибуху поруч з головою, але його не сталося. Коли я остаточно прийшов до тями і розплющив очі, то відчув, що з моєї каски щось капає на обличчя, а права рука й автомат у залишках шкіри, мізків, крові і якогось волосся... Тоді я не відразу усвідомив, що Денис загинув. Я не міг цього прийняти! Він просто впав і чомусь не підводиться... він просто лежить і скоро знову підведеться і буде вигукувати команди механіку... Якщо я живий, то і він має бути живим... У вухах і голові продовжується дзвін... Не підводячи голови, намагаюсь витерти з обличчя те, що капає з каски.

По ходу руху МТ-ЛБ обстріл не припинявся, але я вже не дуже чітко його чув. Як з'ясувалося згодом, по нас влучила черга з 30-мм автоматичної гармати БМП. Перший заряд вразив Дениса. Другий вибухнув у ногах Віталія Сови, а третій відірвав ступню і частково гомілку Олегу Бірюку.

Я стиснув вусики гранати Ф-1. Механік, виконуючи останнє розпорядження Дениса, трохи збавив швидкість перед поворотом ліворуч. Я кинув гранату в тому напрямку, звідки був здійснений постріл по танку, і знову заліг на броню. У голові лише промайнула думка: «Хоч би «мотолига» швидше проскочила і нас самих не зачепило». В цей час на причепленій позаду

МТ-ЛБ зенітній установці ЗУ-23, невідомо як тримаючись, сидів Сергій Алещенко. Як згодом зізнався Сергій, якби він тоді знав, що я розкидаю гранати ліворуч і праворуч, то він себе почував би значно гірше. Хоч насправді важко було собі уявити більш гіршу ситуацію. Позаду нас пролунав гучний вибух. Після повороту механік не став продовжувати рух по дорозі, а пірнув вниз по схилу узбіччя в поле. Дивлячись на лежачого поруч Дениса, я думав: «Полежи, братику, трохи. Зараз прорвемось і усе буде гаразд» Тоді я ще не усвідомлював, що Денис загинув. Я підвівся і подивився поміж кришок люків, які прикривали нам спини. Не знаю, чому саме я тоді вирішив озирнутись, але побачив те, чого не зможу забути до самого кінця свого життя.

Слідом за нами на відстані близько сімдесяти метрів мчала бойова машина піхоти 93-ї механізованої бригади. Бойова машина зовсім трохи сповільнила швидкість, щоб повернути з дороги до поля, і я почув все той же приголомшливий звук гарматного пострілу з тієї ж самої позиції, з якої до цього вели вогонь по танку. В бойову машину піхоти праворуч по борту влетів снаряд.

Приголомшливий вибух розкидав з броні бійців у різні боки, тіла яких розліталися на висоту від трьох до п'яти метрів. Одночасно з ними вгору злетіла башта БМП і, підлетівши на достатньо велику висоту, впала далеко від бойової машини піхоти. Майже відразу в момент падіння башти пролунав другий, ще більш міцний і потужний вибух.

Швидше за все, здетонував боєкомплект бойової машини. Усі, хто знаходився в той момент у середині БМП, миттєво зго-

Знищена на околиці селища Новокатеринівка українська бойова машина піхоти.
Автор фото Павло Нєтьосов

ріли, а з відкритого отвору, який залишився після зриву башти, в повітря зметнулося тіло одного з бійців, який перебував у середині бойової машини. Воно вилетіло з підбитої машини так, як нібито невидима рука вирвала його з надр БМП і підкинула високо в повітря. Тіло, подібно тряпичній ляльці, неприродно декілька разів перекинулося в повітрі і, падаючи вниз, повисло на високовольтних дротах мережі електропередач. (Згодом аналіз ДНК і знайдені при бійці документи ідентифікували загиблого. Це був двадцатиоднорічний боєць 40-го батальйону територіальної оборони Олександр Іванович Мирошниченко. — *Авт.*)

З часом виявилося, що після нас практично жодна одиниця техніки не змогла прорватися через Новокатеринівку. Все було повністю спалено і знищено.

Ми мчали по полю вздовж дороги в супроводі шаленої стрілянини з автоматів і розривами мінометних мін чи вибухів від автоматичного гранатомета. З Божою допомогою ми також дісталися до лісосмуги і теж повернули праворуч від дороги, прикриваючись посадкою від огляду з боку Новокатеринівки. Практично відразу за поворотом з'їхали в посадку і зупинилися. Після загибелі Дена механіку ніхто не вказував напрямок руху, і слід було зробити паузу та озирнутися. Мінометний обстріл пересунувся на кілька сотень метрів далі по ходу нашої лісосмуги. Схоже, що ворожий мінометний розрахунок бачив, як ми пішли за посадку, і намагався накривати «зеленку» і дорогу за нею в місці нашого ймовірного руху».

Бойова машина піхоти № 124 «Вікторія» під час руху декілька разів зупинялася і підбирала на свою броню поранених бійців, які траплялися на шляху.

Водій-механік БМП-124 «Вікторія» Костянтин Тарабар:

«Попереду нас рухався танк «MR.SHULC». Окрім членів екіпажу і командира — підполковника Коваля, в нашій бойовій машині перебували бійці батальйону «Кривбас» і зверху на броні бійці різних підрозділів. Коли ми їхали по спуску до перехрестя Сторобешеве—Комсомольське, в нашу бойову машину влучили чи то з ПТКР, чи з протитанкового гранатомета. Здається, було лише одне влучання. В результаті чого з БМП злетіла одна гусениця, але я якимсь дивом на сповзаючій гусениці скотився в кювет і зупинився. Я відразу доповів підполковнику Ковалю і членам екіпажу, що нас підбили і машина далі рухатись не зможе. Було прийняте рішення залишити бойову машину і далі виходити піш-

Боєць 17-ї танкової бригади Олексій Трофімов

ки. Під шаленим вогнем ми вистрибували з БМП і шукали безпечне місце, де можна було б захиститися від вогню. Саме в цей момент було поранено в ногу одного з наших бійців Олексія Трофімова. В суматосі бою ніхто не помітив, як він загубився. Так само ми загубили підполковника Коваля і пораненого медика Ігоря Мельникова. Врешті-решт ми дісталися селища і залишилися в ньому на ніч. (Мається на увазі селище Новокатеринівка. — *Авт.*) Наступного дня ми вийшли до Червоного Хреста, який вивіз нас в безпечне місце».

Переважній більшості членів екіпажу і десанту пощастило врятуватися, а Олексій Трофімов загинув. Серед бійців ходять чутки про те, що пораненого Олексія добили російські солдати, але свідків цього автор книжки знайти не зміг.

Вважаю, що необхідно також розповісти про ще одного загиблого члена екіпажу БМП-124 «Вікторія» — Станіслава Бадіченка. Боєць отримав осколкове поранення в живіт під час обстрілу на опорному пункті 40-03 ще за кілька днів до загального виходу з Іловайська. Під вечір 28 серпня 2014 року Станіслава було евакуйовано з опорного пункту до селища Многопілля, де в школі був облаштований тимчасовий шпиталь. Під час підготовки до виходу колон по «зеленому коридору» поранених поклали в вантажний КамАЗ і бортову «Газель». Станіслав Бадіченко перебував саме в цій «Газелі». Під час прориву з оточення між селищами Многопілля і Червоносільське в «Газель», яка перевозила поранених було пряме влучання, внаслідок якого усі, хто перебував в «Газелі», загинули.

Олексій Коновал, керівник штабу механізованого батальйону 93-ї окремої механізованої бригади (з інтерв'ю, оприлюдненому на інформаційному ресурсі Цензор.нет):

«Ми дісталися до Новокатеринівки. А саме до того місця, де дорога проходила поміж двома пагорбами. Щойно ми на неї виїхали — тут і почалося. Нас з усіх боків, як в тирі, розстрілювали «сепари». Нашу машину підбили. Ми вилізли і забігли в лісосмугу, а на полі почалося жорстке місиво. Танкісти, наскільки я зрозумів, загинули.

У мене з собою з мап був атлас автомобільних шляхів. З нами було троє поранених, один з яких був тяжкопоранений. Ми ви-

рішили перебратися з лісосмуги в поле. Поранених перенесли в плащ-наметах. Десь за дві години ми помітили якісь рухи і ледве не перестріляли один одного. Виявилося, що це наші — група спецназу з Очакова. Вони також відходили. Потім по полю «сепари» вдарили осколковими касетами, але нам пощастило — осколки падали майже в двох метрах від нас, але до нас не дісталися. Увечері двоє поранених померли, а одного ми продовжили нести у себе на спинах. Чули, як вороги періодично ходили і пострілювали. Іноді працював і снайпер. У нашій групі було п'ятнадцять бійців. Коли вже почало вечоріти, ми вирішили перебиратися потроху в бік лісу. Бійці спецназу вирушили вперед для перевірки обстановки. Так ми ходили по лісу половину ночі і зупинилися в одному місці. Специ оглянули місцевість і повернувшись доповіли, що попереду якесь водоймище. Тобто потрібно було або вплав, або по відкритому полю відходити, що було дуже небезпечно.

Ми опинилися в районі дамби, а далі два пагорби — один навпроти другого з розташованими на них «сепарськими» опорними пунктами. По дамбі і по шляху поблизу лісосмуги патрулювала БМД, а у нас зброї майже не було. Їжі також не було. Добре, що я хоч гідратор з собою встиг прихопити. На деякий час води трохи вистачило, а потім пили воду з озера. Так досиділи до ранку, а зранку до нас ще частина людей приєдналась. Нас стало близько тридцяти бійців і можна було спробувати пробиратись маленькими групами, але серед нас багато поранених, а з ними це зробити нереально».

Керівник штабу механізованого батальйону 93-ї окремої механізованої бригади Олексій Коновал. Автор фото Вікторія Ясинська

Один із бійців, який складав десант бойової машини піхоти № 336 «Катюшка», Євгеній Бас згадує:

«Ми рухалися спільною колоною від Многопілля. Оскільки я знаходився в десантному відсіку, то мені майже не було видно, в якому напрямку рухається колона. Я пам'ятаю лише, що попереду і позаду нашої БМП рухалися танки. Що рухалося попереду переднього танку, сказати не можу. Під час початку розстрілу і скаженої стрілянини нам пощастило прорватися скрізь ворожі засідки і дістатися шляху північніше селища Новокатеринівка. Саме там поміж двома пагорбами, які бійці називали «цицьками», нашу БМП і підбили. Що саме в нас влучило, сказати важко, але бойова машина відразу встала намертво і більше з місця не зрушила. Майже відразу хтось, чи то навідник, чи то механік, вигукнув:

— Далі вже не поїдемо! Потрібно вилазити і бігти в укриття, поки остаточно не добили і не загорілися!

Першими біля виходу з обох боків десантного відсіку сиділи два бійця з 40-го батальйону, які виходили разом з нами в нашій броні. З цими хлопцями ми потоваришували ще на опорному пункті 40-02 під час спільної служби. Вони першими, як кулі, вистрибнули і побігли з відкритої місцевості. Також почали спішуватись бійці, які перебували зверху на броні нашої «Катюшки». Це було двоє чи троє бійців, які ми підібрали під час прориву скрізь ворожі засідки. Я дуже добре пам'ятаю, що після того,

БМП-124 «Вікторія» 17-ї танкової бригади на місці її останнього бою. Автор фото Павло Нєтьосов

БМП-336 «Катюшка» 17-ї танкової бригади на місці останнього бою. На світлинах видно, що техніка рухалась з піднятими до гори гарматами і не вела вогонь. Автор фото Павло Нєтьосов

як вони сіли зверху на броню, мені постійно заважала стріляти з бійниці десантного відсіку чиясь звисаюча з люка нога. Ці бійці, схоже, пострибали з броні ще під час влучання по БМП, і коли ми вискочили назовні, то їх вже не бачили. Під час мого виходу з десанту трапилася ще одна неприємна подія — в нас врізався і трохи протягнув нашу бойову машину піхоти танк. На щастя, ніхто при цьому не постраждав. Удар прийшовся в той час, коли танк рухався задом, після чого він поїхав далі, а я разом з Богданом Забудським побігли поруч з ним, використовуючи броню танка, як прикриття. За десять метрів танк зупинився, і нам довелося бігти по відкритій місцевості.

Навколо горіло багато спаленої техніки. Під вогнем ми добігли до того місця, де ліворуч і праворуч були пагорби, які, як нам тоді здавалось, могли прикрити нас від вогню. Мені запам'ятались і дуже вразили деталі того відступу від бойової машини піхоти. Коли біг, побачив вже загиблого, цілком обгорівшого, бійця... І трохи далі — чиясь відірвана рука...

Поміж пагорбами здавалося безпечніше, там менше свистіли кулі. Ми намагалися роздивитися навколо, куди поділись інші наші бійці, але не могли нічого розібрати... Хмари чорного диму і спека від сонця і вогню... Вибухи.. Пиляка... Серед усього цього ми побачили, як якась доволі велика група бійців рухається в нашому

напрямку. Раптом знову якісь вибухи і вся ця група розсипається хто куди... Ми стрибнули праворуч в якусь придорожню канаву і побачили, що там вже знаходилось декілька бійців, які знайшли в тій канаві рятівне укриття... Я дуже добре запам'ятав одного з них, який мав жахливі опіки. З його рук звисала пошкоджена опіками шкіра, а на голові майже зовсім не залишилося волосся.

Ми надали першу допомогу бійцям і спробували скоординувати бійців на подальші дії. Було вирішено перебігати через дорогу в ліву канаву і потроху рухатись лісосмугами в бік Старобешевого. Тоді ми чомусь вважали, що в Старобешевому перебувають українські підрозділи. На жаль, а, можливо, і на щастя, ми тоді не знали, що ворог вже захопив цей населений пункт і ми, не маючи засобів навігації, обрали невірний напрямок руху.

Коли ми намагались перебігти в ліву канаву, щоб сховатися серед дерев і кущів, я зачепив ногою розтяжку. Дякую Богу, що світло-шумову... Але я тоді більше переймався, що привернув увагу ворога, ніж самого вибуху.

З Божою допомогою ми дісталися розташування старого штабу 39-го батальйону територіальної оборони і зустріли там інших наших бійців з підбитої «Катюшки»: мого командира сержанта Дмитра Поліщука з осколковим пораненням, навідника Віталія Шаповала, стрільця Олександра Ніжника і бійця Сергія Мардаря, в якого були перебиті обидві ноги. Сергій сказав, що під час виходу з БМП він спустив ноги з десанту, і в цей момент під ногами пролунав вибух. Шаповал тоді розповідав про те, що бачив, як відірвало ступню Погорілому. Також казав, що він хотів його з собою тягнути, але потім стався потужний вибух і його відкинуло вибуховою хвилею».

Одночасно з колоною бронетехніки, про яку згадано вище, в тому ж пеклі між двох пагорбів опинився і боєць батальйону «Кривбас» Юрій Стасовський:

«Вже видно Новокатеринівку. Попереду нас рухається танк і бойова машина піхоти. Раптово по нашому танку «Ігорьку» влучають ПТКР, але він живий і ще навіть намагається рухатись. А от бойовій машині піхоти, яка рухалась позаду танка, не пощастило. В неї влучає ракета і вона відразу вибухає. Від потужного вибуху, башта бойової машини перелітає через дорогу. На схилі дороги поблизу Новокатеринівки наш «газончик» з'їжджає в кювет і зупиняється. Ми висипаємось з кузова. Танк намагається рухатись задки і бійці, прикриваючись бронею танка, починають відходи-

Місце поміж двома пагорбами північніше Новокатеринівки, де російськими загарбниками було вбито багато українських бійців і знищено чимало української техніки

ти за пагорб. А я не можу відходити. У мене Олексій Кондрашов, поранений в ногу, і в кузові вантажівки прилад нічного бачення. Мені на нього гроші усім форумом збирали. Як я його покину?

Оглядаюсь навколо і починаю розуміти, що відбувається. Праворуч з пагорба б'є ворожий кулемет і снайпер. Видно, що місце виграшне. ПТКР стоїть і біля неї до десятка солдат у повний зріст стоять і стріляють, як у тирі, по наших бійцях. Виставляю на прицільній планці відстань вісімсот метрів і починаю працювати. Звісно, що далеко для 5,45, але вибору немає. Олексій — лось здоровий. Я його хіба що покотити зможу. І то, не далеко. Говорю йому, щоб повз за іншими бійцями, які відходять за пагорб. Він спочатку повз, а потім встав і почав кульгати. Звідкілясь намалювався підполковник Василь Коваль Кінжал з оперативного командування «Південь». Іде і шатається, як п'яний. Кричить мені: «Давай, братан, відходь!» А сам, видно, що в неадекватному стані. Замість того, щоб узбіччям відходити, по відкритому шляху крокує.

Працюю праворуч і далі чекаю, коли Льоха Кондрашов з Василем відійдуть. Перебігаю до нашого «газончика», і думки лише про залишений в вантажівці прилад нічного бачення, які не дають спокою. Падаю. Дихання збите. Раптово відчуваю біль в боці. Відчиняю клапан у розвантажному жилеті, і звідти вистрілює пружина з простреленого магазина. На диво, майже не відчуваю болю.

Тільки дихання збито і серце з грудей вистрибує. Сиджу під машиною і кручу головою на усі боки. Кондрашова і підполковника Коваля вже не бачу. Відійшли слідом за іншими. Значить час і мені відходити. Вирішую відстріляти один магазин і на ривок. Висуваюсь з-за машини і разів п'ять-шість встигаю вистрелити. При цьому мені в каску прилітає куля. Відчуття не з приємних. Здалося, що і голова відвалиться. Сиджу чумний, а тут біля мене в борт тук-тук-тук! Падаю і обертаюся. Метрах в ста ліворуч, поблизу розбитого намету з білим прапором з шанця виглядає «сепар» і навіщось стріляє по мені довгими чергами. Я у відповідь також стріляю пару раз. Він занурюється в окоп і більше не висовується.

Відходжу. Починають сипатись міни. Стрибаю, як сайгак, під обстрілом. Помічаю під дорогою трубу і пірнаю в неї. Майже відразу наді мною лунає вибух. Мене сильно приголомшує і я на деякий час вимикаюсь. Приходжу до тями. С лівого вуха щось тече. Перед очима рухаються різнокольорові кола. Поки продовжується обстріл, я проповзаю вздовж труби на інший бік дороги. Постає питання: «Куди відходити? Куди наші бійці відійшли? Де наші?» Мінномети по залишкам колони працюють з двох напрямків. Один з боку Новокатеринівки, а другий з боку колишньої бази 39-го БТрО. Пауза. Міномет з Новокатеринівки починає працювати по мінномету в районі штаба 39-го батальйону. Влучають. Рветься боєкомплект. В мене це вселяє радощів. Значить, тут купа різних підрозділів з поганим зв'язком і повною відсутністю взаємодії. Пройшовся трохи лісом. Нікого. Повернувся назад. Намагаюся зателефонувати Олександру Шиманському, але виклик не працює, хоч час від часу одну палку на телефоні показує. Намагаюся надіслати смс-повідомлення місцевому знайомому і Юрію Брехарі в шпиталь. Питання одне: «Де наші?»

Місцевий Микола відповідає і пропонує рухатись на Докучаєвськ. Там він підбере і відвезе куди слід. Юра Брехаря пропонує рухатись в бік Комсомольського. Там Національна гвардія. Обираю другий варіант. Заряду на телефоні 7%. Вмикаю GPS і навігатор. Деякий час розглядаю супутникові знімки, запам'ятовую і вимикаю телефон для економії заряду батареї. Вирішую зачекати вечора.

Страшне як хочеться пити. Зневоднення організму вже починає відчуватись. Спрага змушує вийти з лісу до нашої розбитої колони в надії знайти воду. Чую, як гудить наш заведений танк «Ігорьок». Люки відчинені. Башта позаду трохи поневічена і зовні танк трохи обгорів, але двигун працює і боєкомплект на місті.

Якби вибухнув, то машину розірвало б. Поруч нікого немає. Сідай і стріляй, але я не вмію. Не залишать же ворогу? Потрібно спалити, але як на зло, навіть сірника не маю. В ста метрах на пагорбі стоїть МТ-ЛБ з розірваними гусеницями. Біля нього лежить мертвий танкіст. Обшукую бійця і знаходжу запальничку. В машині виявляю пробиту порожню пластикову каністру, і в ній пара літрів солярки. Виповзаю на самий верх і спостерігаю. Відразу за пагорбом, в ста метрах від мене, спостерігаю бойовиків (чи хто вони там). Вони повністю зайняті тим, що риють шанці й обшукують розстріляні автівки і техніку. Вони настільки близько, що я чітко чую їх голоси.

— Здесь раненые!

— Ходячие?

— Без сознания.

— Добей.

Чую дві короткі автоматні черги.

Тиша... Відходжу тихенько до танка. Поливаю соляркою кітель і підпалюю. Закидаю його в танк і кидаю в люк навздогін кітелю порожню каністру. Відбігаю в ліс і спостерігаю з невеличкої галявини. Раптово як рвоне! Башта впала на бік, а люк в мій бік метрів п'ять не долетів.

Ще коли я на танк вилазив, бачив приватбанківську «копілку» на дорозі. Іду лісом до неї шукати воду. Під ноги дивлюся, шукаю міни, розтяжки. Аж раптом чую звук двигуна. «Копілка» стоїть з працюючим двигуном. Виходжу на звук. Піднімаю очі, а там дві чоловічі істоти стоять до мене спиною. Камуфляж, лаковані туфлі на босу ногу, білі пов'язки, самозарядний карабін Симонова і автомат Калашникова на плечі. Без жодних вагань, двічі стріляю — один падає, як мішок, без руху, а другий наче біжить, ногами суває. Сам не знаю навіщо, але відтягую їх вниз і накриваю бур'яном і великою рясною гілкою. Оглядаю мікроавтобус. Швидко забираю рюкзак, пляшку з водою і ходу в ліс! Нарешті вгамовую спрагу. В рюкзаку консерва, три радіостанції, що сіли. Повертаюся на галявину і після вечері чекаю темряви.

Ще раз перевіряю рації. Повністю сіли. Готуюсь до нічного переходу. Знаходжу тоненьку гілочку завдовжки близько метра. Буду нею поперед себе промацувати — розтяжки шукати. Що не наступлю на міну — надія лише на щасливий випадок. Знову вмикаю телефон і GPS. Починаю подумки прокладати маршрут. Розумніше усього обійти Новокатеринівку стороною. Але якою? Ближче буде обійти праворуч, через колишній 22-й блокпост, але

по-перше, там дуже низький соняшник, рівне поле і в тепловізор воно наскрізь проглядається. По-друге, там Костя-сапер сигнальних мін нарозтягував, коли я ще на цьому блокпосту стояв. Тож легкі шляхи не для нас. Вирішую обійти «селище» ліворуч. Подумки прокладаю два маршрути. Закопую сепарські стволи; знімаю і закопую туди ж зайву ношу — свій підствольний гранатомет (зарядів до нього все одно вже немає) і АКС танкіста. Викидаю каску. Шия після влучання болить немилосердно. Будь-який рух головою спричиняє нестерпний біль. Без каски голові і шиї трохи легше. Виконую подружній обов'язок — надсилаю дружині смс-повідомлення: «Все нормально. Кохаю». Вона не знає, де я. Усім говорив, що в Славянці, на кордоні Дніпропетровської і Донецької областей».

Боєць батальйону «Кривбас» Андрій Новохатько (шлях Кутейникове—Старобешеве північніше Новокатеринівки):

«По машині, в якій я сидів, почали бити з чогось великого — наша бойова машина піхоти уся аж затряслася і екіпаж одразу її залишив. Ми сиділи в повністю набитому відсіку для піхоти — і теж почали вилазити назовні, бо керувати машиною було вже нікому. Зовні навкруги все горіло, наче в кіно. Скрізь дим, хлопці розбігаються хто куди. Я дивувався, що ще досі залишився живий. Попереду нас на шляху було видно ще декілька підбитих одиниць техніки і транспорту».

Боєць батальйону «Кривбас» Максим Зима:

«Ми дісталися по шляху до спуску до Новокатеринівки і двох пагорбів навколо дороги. Там нас вже ворог зустрів плотним вогнем з трьох боків. Вогонь вівся з важкого озброєння. Деякі наші бойові машини піхоти запалали. Одна з БМП, яка рухалась позаду іншої техніки, відійшла і разом з двома нашими танками заблокували дорогу і прикрили нас від вогню, щоб ми мали можливість якось вийти із зони ураження. Згодом танкісти приєдналися до нашої групи, і ми разом відійшли на декількасот метрів до однієї з лісосмуг».

Боєць батальйону «Кривбас» Андрій Новохатько:

«Позаду нас зупинилося декілька одиниць техніки. На той момент вони були поза зоною ураження. В цій техниці їхали бійці з мого укріпрайону — взвод стрілецької роти Юрія Брехарі. Я їм сказав, що швиденько розвертаємося і відходимо від дороги, бо попереду усе горить. Тоді ми не дуже орієнтувалися,

де саме знаходимось і намагалися визначити шлях відходу між Новокатеринівкою і Старобешевим. Тоді екіпажі тих бойових машин прийняли рішення знешкодити свою техніку і далі відходити пішки разом з нами. Механіки відігнали свою техніку під лісосмугу і вивели з ладу гармати БМП, щоб машини не дісталися ворогові. Пошкодивши свою техніку, вони приєдналися до нас. Далі рухались вже пішки».

Боєць батальйону «Кривбас» Юрій Стасовський:

«Танк проїхав ще метрів сто назад. Ним прикривалися від вогню бійці, які воювали з цим танком на опорному пункті 40-03 біля селища Зелене, серед яких був і боєць батальйону «Кривбас» Олександр Шиманський. Ці бійці їхали в синьому ГАЗ-53, але згодом залишили транспорт і відходили від вогню під прикриттям цього танка».

Боєць батальйону «Кривбас» Андрій Новохатько:

«Під час нашого відходу стрілянини вже поруч не було. Було видно, що перед полем є «зеленка», у якій можна зупинитися, перегрупуватись і вирішити, що робити далі. Саме так ми і зробили. У одного зовсім молодого хлопчини Діми була відірвана нога. Тоді та і зараз я так і не знаю, до якого підрозділу належав той боєць. Його ім'я я встиг дізнатися під час надання йому першої медичної допомоги. Він, коли приходив до тями, щоразу дивився на свою ногу, яка була майже відірвана, і знову і знову втрачав свідомість. Інтервали між втратами свідомості були приблизно від тридцяти секунд до хвилини. Мені вдалося розпитати його ім'я, щоб якось тримати його при тямі і мати можливість його підбадьорити. Я постійно йому говорив, що ми його не кинемо в жодному випадку і що усе буде добре. На жаль, його поранення вимагали негайного хірургічного втручання, якого я не міг надати.

Другий поранений – боєць нашого батальйону Андрій Миколайович Русін, мав також дуже тяжкі поранення від осколків, які були в його тілі з ніг до голови. Він майже був нашпигований ними. Коли ми відійшли від Старобешевого, в поле до Новокатеринівки, то допомогу пораненим довелося надавати мені, хоча медичної підготовки в мене майже не було. Я дуже добре запам'ятав, що не одразу впізнав Русіна, бо від чисельних поранень його обличчя сильно набрякло. А особливо сильно закарбувався запах крові на моїй формі — крові від поранених, яким я надавав допомогу. Вона, коли запеклась і висохла на британці, то мала такий

специфічний і нав'язливий запах, що по поверненню додому, цей запах ще довго мене переслідував.

Тоді ніхто не знав, що робити з пораненими і як їх лікувати. Поряд з ними сидів чолов'яга, вдвічі більший за мене. Він тримав знеболювальне, але не знав, як ним колоти. Я бачив, що в нього починається паніка. Запитав у хлопців, хто знає, як це робити — мені пояснили і я наколов поранених. Дмитро час від часу непритомнів. Поки я йому накладав жгут і зупиняв кровотечу, паралельно заспокоював, щоб він не переживав, казав, що ми його не кинемо. Але сам мало тому вірив, бо від втрати крові хлопець був дуже блідий.

Один з офіцерів, які були з нами, мав поранення середньої важкості. Але ж комусь треба було приймати рішення і вирішувати, що робити далі. У другого офіцера, Олексія, була рація. По ній він зв'язався з підполковником штабу командування сухопутних військ Василем Ковалем-Кінжалом. Більшість танків його групи на той час вже були виведені з ладу, але полковник сказав, що вийде на нас сам з такого-то напрямку. Приблизно за хвилин двадцять він дістався до нас, і було прийняте рішення йти в поле. Уся наша доволі велика група вирушила з лісосмуги до поля з невисокими соняшниками. Поранених тоді несли на ковдрах ті, хто був взмозі це робити. Боєкомплект і зброю забрали з собою. Знайшовши зручне місце, ми залишилися серед тих соняшників.

У полі ми пролежали цілий день, чекаючи вечора, бо пересуватися по цьому полі вдень було дуже небезпечно. Невдовзі на нас вийшли наші ж спецназівці 4—5 чоловік. Ми побачили як вони повзли по цьому самому полю. Потім Вася Кінжал відправив трьох добровольців, у тому числі і мене, в розвідку. Треба було пройти через поле і подивитись, що там у наступній лісосмузі. Йти тим полем можна було тільки зігнувшись, через те, що на ньому росли невисокі соняшники. Але воно виявилось дуже довгим. І тягти по ньому навприсядки поранених — не варіант. Ми повернулись і вирішили зачекати до темряви, а потім, відходячи через «зеленку», добиратись до своїх. За перші дві години від поранень померли двоє з трьох тяжкопоранених — Дмитро і Андрій Русін. Я закрив хлопцям очі і помолився за упокій. Під вечір було чутно, як неподалік «сепари» ставили блокпости, вмикали генератори. Ми чули голоси і розуміли, що вороги почувають себе впевнено. По польових і ґрунтових дорогах їздила їхня бронетехніка — збирали наших загиблих.

Не знаю як, але я задрімав, і коли прокинувся, вже було темно. Побачив, що поряд немає нікого, окрім пораненого Сергія

Ніченка. Група пішла вперед, поки ми спали. Сергій не міг ходити, бо в ногах було повно осколків. Вага у Сергія була невелика. Я кинув його собі на спину і почав тягнути. Ще попросив його, щоб обов'язково казав мені, якщо йому буде боляче, зніму я його зніму — він відпочине. Головне, щоб наші пересування не почув і не помітив ворог. Ми наздогнали нашу передову групу й усі разом зайшли в лісосмугу. Вирішили, що залишаємось там до ранку, а потім проводимо розвідку і намагаємось пробитись далі до своїх. Коли ми перераховувались в полі, нас було більше ніж тридцять чоловік, а на ранок нас залишилося на п'ятьох менше: хлопці заблукали при виході групи з поля. Дякувати Богові, трохи згодом вони знайшли нас».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Микола Криворотько:

«Новокатеринівка була вже поруч. Під час руху ми підібрали декількох бійців батальйону «Херсон». Двоє бійців допомагали бігти своєму товаришу Павлу Мазуру, в якого була травмована п'ята. Вони встигли закинути Павла і самі залізти в кузов нашого пікапа, де сидів Дмитро Пелипенко за автоматичним гранатометом АГС-17. Ми і ще багато іншого транспорту з колони виїхали з полів до якогось підйому в степу. Обстріл не припинявся. Під час цього жаху, дивлячись на те, як смерть ходить і збирає свій рясний врожай, мені здавалося, що це триває вже вічність. Біля нас хаотичним чином розривалися гранати з російських автоматичних та підствольних гранатометів, летіли кулі, створюючи металевий дзвін при влучанні у бронетехніку. Я не знаю, яким дивом до цього часу в нашому екіпажі ще ніхто не загинув, але транспортний засіб був ще на ходу. Це було величезне везіння, і складалося враження, нібито нас охороняли якісь «вищі сили». Випадковістю подібне везіння просто неможливо пояснити. Ми заїхали по підйому на так звану Чорну гору. Назву гори я дізнався значно пізніше. Російські вогневі позиції і окопи були так само поруч, як і при перетині нами першого кільця оточення, коли вони ще в нас не стріляли.

Ми відстрілювалися, як могли. В заднє праве крило нашого автомобіля влучила граната з підствольного гранатомета і відірвала по коліно ногу бійцю батальйону «Херсон» Паші Мазуру. Під час того вибуху одного з бійців батальйону «Херсон» просто викинуло з кузова. Несамовитий крик Павла, в момент влучання гранати, я пам'ятаю більш чітко з усіх тих, які мені довелося чути в той день. Шматок закривавленої плоті впав на капот пікапа прямо переді

мною. Я озирнувся назад до кузова і побачив, що Дмитро Пелипенко залишився якимось дивом цілим, але його міцно приголомшило. Не розгубившись, він почав накладати джгут на ногу Мазуру.

Схил з Чорної гори до Новокатеринівки був крутим, але вибору не було, і ми з'їхали з нього вниз, прямо на дорогу, перед дворами приватних будинків. Тоді я в певний момент вважав, що ми обов'язково перекинемося, але і тут нам пощастило. Незважаючи на стрімкий спуск, з кузова не випали ані Пелипенко, ані боєць батальйону «Херсон», ані тяжкопоранений Мазур. Діставшись вулиць Новокатеринівки, ми побачили, що в селі вже було багато транспорту і бронетехніки, яким також вдалося прорватися до цього місця, але ми, як і раніше, були в невигідній позиції. Ворог знаходився на пагорбах і вів по нас вогонь із зручних позицій. Також з Чорної гори російською армією добре прострілювався подальший шлях нашого відходу. Ми дісталися одного з подвір'їв, і Володимир Тугай пригальмував, щоб в'їхати заднім ходом на подвір'я і зайняти в ньому вогневі позиції, але несподівано Дмитро Пелипенко чомусь вистрибнув з кузова нашого пікапа. Навколо нас бігали і відстрілювалися у різних напрямках бійці ЗСУ і добробатів, переміщувалась бойова техніка, щоб розгорнути хоч якийсь бойовий порядок. Ми всі кричали Дмитру, щоб він негайно повернувся в кузов, але він просто розгублено стояв і дивився на нас. Було враження, що він не прийшов до тями після побаченого, та й, напевно, його дуже сильно приголомшило вибухом від гранати, яка потрапила в наш «Nissan».

Саме тоді і стався трагічний випадок, коли в цей час на досить великій швидкості заднім ходом намагався розвернутися бронетранспортер ЗСУ. Прямо у нас на очах, цей бронетранспортер збив та переїхав Дмитра Пелипенка. Кут огляду у бойової техніки малий, тому водій-механік бронетранспортера, швидше за все, просто не помітив його. Все сталося так швидко і непередбачувано, що ніхто не встиг нічого вдіяти, або якось вплинути на ситуацію. Я і друже Мангуст вискочили з машини, підхопили тіло Пілота і поклали в кузов нашого пікапа, де лежав і мучився від больового шоку Павло Мазур. Паша стогнав від болю і благав, щоб ми вкололи йому щось знеболювальне, але, на жаль, у нас його не було. Його товариш, який дивом вцілів і не випав з кузова пікапу під час спуску до Новокатеринівки, побіг шукати будь-яке знеболювальне для Павла. У нас не було навіть індивідуальних аптечок. До того часу цьому питанню ніхто не приділяв належної уваги, не кажучи вже про тренування тактичною медициною.

Володимир Тугай передав мені з закривавленого кузова нашого пікапа два одноразових ручних гранатомета РПГ-26, а сам разом з Ванею Кримом взяв автоматичний гранатомет та відкрив вогонь по висоті. Я також майже одразу вистрілив з РПГ по поміченій вогневій позиції росіян на верху гори. Це було, звичайно ж, малоефективно, тому що РПГ-26 — це гранатомет не осколкової, а кумулятивної дії, але тим не менш ворожа стрілянина з гори вщухла. На мою думку, бажання ризикувати своїми життями у російських вояків не було, і тому вони намагалися не наражатися на небезпеку. Тим більш, що дві БМП і два танки ЗСУ також вели вогонь по російським ближнім позиціям і ворожій техніці нагорі.

Володя Тугай разом з Ванею Кримом відстріляли увесь боєкомплект з автоматичного гранатомета, та невдовзі Володимир отримав легке осколкове поранення в шию. Хтось з медиків, який знаходився поруч з нами, надав Володимиру допомогу і перев'язав його. На той час якісь бійці знайшли протишоковий препарат Буторфанол і його відразу ж вкололи Павлу Мазуру. Через хвилину він заснув і більше вже не прокинувся. Схоже, боєць втратив дуже багато крові і занадто довго перебував у стані больового шоку.

У зайнятому нами подвір'ї поруч з нами біля гаража знаходились двоє бійців 3-го полку Кіровоградського спецназу з полоненим російським військовослужбовцем. Він був наляканий від того, що відбувалося навкруги. Та й до того ж він дуже боявся, що хтось з українських бійців може зірвати злість на ньому, вбивши його з відчуття помсти за загиблих товаришів, але ніхто цього не зробив. На полоненого навіть одягли знятий з загиблого Дмитра Пелипенко бронежилет, коли стрілянина вже трохи вщухла».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Дмитро Пелипенко і боєць батальйону «Херсон» Павло Мазур

Боєць батальйону «Дніпро-1» Іван Крим:

«Коли ми проривалися з боєм з Іловайського оточення і за ласки Всевишнього спромоглися прорвати третє коло оточення, ми в'їхали в селище Новокатеринівка прямо на ворожі позиції і прийняли бій. Нас почали обстрілювати з автоматичного гранатомета і танка. Ми були змушені деякий час переховуватись в найближчому подвір'ї. Ми забігли в гараж і сіли в оглядовій автомобільній ямі. З нами був полонений російський десантник на ім'я Руслан з Самари. Російському солдату на той момент було двадцять п'ять років. Він був контрактником, і, за його словами, це було його перше відрядження. Він був в одному однострою без будь-яких засобів захисту. Коли на подвір'ї почали вибухати снаряди, я накривав його собою, щоб осколки не вбили його. Альхамдуліллах[1], я був у бронежилеті і шоломі. Я міг би знищити його, як би схотів, але... Вбити беззбройного — це не по-людськи, навіть якщо він ворог. Мусульманин так не чинить. До чого я це? Не для того, щоб сказали: Красунчик та таке інше... Просто нехай знають наші вороги, а також ті, хто волає про те, що ми карателі, якщо ми вбиваємо, то вбиваємо в бою. Ми мусульмани, і в нас є честь і гідність. Це те, чого у вас не залишилося. Не знаю, чи вижив той десантник, можливо, він колись побачить мої слова, а можливо, хтось з таких, як він... Вам розповідають про жахіття «укропів»-карателів і кримських ваххабітів... Тож поміркуйте над тим, хто ж насправді ваш ворог».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Микола Криворотько:

«Ми розуміли, що зволікати не можна. Необхідно було виходити далі. Тим більше, що нависала загроза третього кола оточення. Так само проблема була в тому, що командири були розгублені і не знали, що нам робити далі. Та й особовий склад, який зібрався навколо нас складався з різних військових і добровольчих підрозділів, тому командування брали на себе більш ініціативні бійці, які не розгубилися під час бою. Ще одна проблема полягала в тому, що одні були налаштовані і далі виходити з оточення, а інші збиралися здатися в полон (їм це здавалося більш раціональним, щоб вижити). У сусідньому дворі ми зустріли заступника командира нашого батальйону «Дніпро-1» полковника Печененка В'ячеслава Петровича, командира 1-ї роти Гостіщева Олександра і ще п'ятьох наших бійців з батальйону «Дніпро-1». Всі ми були рішуче налаштовані виходити далі з оточення.

---

[1] Альхамдуліллах (*араб.*) — хвала Аллаху.

Раптом ми почули зовсім поруч з нами дуже потужний вибух. Ворогом був знищений ще один наш танк, який вів вогонь з сусіднього подвір'я по російським позиціям. Прямо у двір, який ми займали, почали сипатися великі сталеві фрагменти від танка. Невдовзі росіяни пострілом з керованої протитанкової ракети знищили ще і БМП, яка стояла неподалік від нас. Транспорту і бронетехніки, на яких можна було б прориватися далі з боєм, більше не залишилось. Та й тих, хто готовий виходити, виявилося усього близько тридцяти осіб з усіх підрозділів ЗСУ та добробатів.

Поруч до будинків і городів приватного сектору примикало дуже довге болото, поросле високими очеретами. Воно було схоже на дрібну заболочену річку, яка простягалася метрів на 600 вдалину і дозволяла непомітно відійти далі від російських позицій і залишити Новокатеринівку. Я перезарядився, витягнув з бронежилета пластини і викинув їх, оскільки вони були досить важкі і при такому обстрілі, навряд чи допомогли. Чохол бронежилета з підсумками я використав, як розвантажувальний жилет. Витягнув у вбитих бійців споряджені магазини для АК 7.62 і замінив ними свої відстріляні. Дістав з кузова пікапа, в якому лежали трупи Мазура і Пелипенка, свій закривавлений рюкзак, в якому було багато корисних речей, які могли знадобитись на шляху виходу з оточення. В цей час до мене підбіг Володя Тугай і поквапив мене, оскільки збірна група вже почала вихід. Російський полонений був залишений тим, які прийняли рішення здатися в полон, у надії на те, що він буде пом'якшувальним фактором по відношенню до них.

Поки ми пересувалися через болото, над головами іноді свистіли кулі і навіть пролітали постріли з гранатомета. Здавалося, що це стріляють по нас, але, як виявилося, вогонь вівся по тим, хто ризикнув відходити прямо по відкритому випаленому степу. В небі почувся звук реактивних двигунів. Це були два військові літаки СУ-27 Військово-повітряних сил України. Вони провели успішну ракетну атаку позицій російської армії, але, на жаль, один літак був збитий. З місць розривів повітряної атаки осколки долітали навіть до нас, оскільки літаками були уражені ворожі позиції дуже близько від нашої групи. Один осколок навіть влучив на вильоті Вані Криму в груди, залишивши синець з дрібними порізами. Ми усі залягли і проповзли майже до кінця болота, але зрозуміли, що це все ж недостатня відстань для втрати візуального і стрілецького контакту з росіянами, які вели спостереження з пагорбів. І виходити такою кількістю людей на відкриту місцевість вдень було теж дуже ризиковано. Було прийняте рі-

шення дочекатися темряви і далі рухатися виключно вночі. Тим більше, що у мене і в Івана Крима в рюкзаках було по одному тепловізору «Pulsar 16s».

Очікування темряви було довгим. У голові проходили тисячі думок, спогадів про пережите і про своє життя в цілому. Плани на майбутнє вже не будував, так як попереду був не менш важкий шлях і, взагалі, були сумніви щодо того, чи буде те саме «майбутнє». Здалеку за Чорної горою були чутні поодинокі постріли — російські військові добивали наших тяжкопоранених. Але ніхто не падав духом. Навіть ті, хто сумнівався, намагалися не видавати цього. Я попросив Мангуста, щоб він зняв з моле-системи мого рюкзака російські підсумки розцвітки «ЕМР» з магазинами 5.45 і гранатами, які я зняв з убитих російських військових у колоні армії Російської Федерації двома днями раніше. Тоді мені вони були потрібні, тому що мені було недостатньо своїх підсумків для носіння різноманітного боєкомплекту. А зараз вони вже були мені ні до чого. Боєкомплекту було досить і того, що розміщувався на жилеті. Тим більше, що все одно рухатися потрібно було непомітно та більше, ніж 12 км».

Командир танкової роти 2-го БТГр 51-ї ОМБр в складі екіпажу танка № 314, капітан Віталій Миколайович Непеляк:

«Наш танк якимось дивом дістався до Новокатеринівки. Спочатку ми пройшли танком від однієї її околиці до протилежної. А саме — до Т-подібного роздоріжжя в напрямку на Комсомольське. Вже на виїзді я помітив на горі за селом два стволи. Як пізніше виявилося, це були два ворожі танки. Ще перед тим, як вискочити на перехрестя, я побачив клуби чорного диму на шляху в напрямку до Комсомольського. То горіла підбита бойова машина піхоти, яка незрозуміло звідки вилетіла на високій швидкості, і її напевно наздогнала керована ракета. Звісно, що, побачивши загрозу, я прийняв рішення повернутися назад до відносно безпечного перехрестя.

Під час руху вглиб села обстріл продовжувався, і по нас намагалися влучити. З цієї висоти по моєму танку стріляли навідними снарядами. З ворожого танка Т-72-Б3 Було влучання в правий борт по ходу руху нашого танка. Від влучань був зірваний передній правий бак. Добре спрацював динамічний захист броні нашого танка. Ці два ворожих танки, які розташовувались на пагорбі, точно вели по мені вогонь керованими снарядами, але декілька разів вони влучали в дахи будинків по правий бік і позаду нашого

Танк № 314 51-ї ОМБр на вулиці Новокатеринівки. 29 серпня 2014 року

танка. Пізніше з'ясувалося, що це були два російських танки, які були придані до 3-ї парашутно-десантної роти. Про це мені стало відомо з розмов танкістів-росіян під час перебування перших годин у полоні. Екіпажі цих двох танків дуже гучно обговорювали свої дії і враження, а я уважно слухав. Вони ще питали про те, що то за «дурак ганял туда-сюда по селу на танке» і що вони по ньому стріляли керованими снарядами і не могли влучити. Діставшись центральної частини селища, ми побачили, що там вже було скупчення нашої техніки та людей, які також намагалися прикриватися від вогню з пагорбів над селом. Вже всередині села на одному з центральних перехресть наш танк остаточно зупинився. У нього був виведений з ладу двигун і була пробоїна по правому борту.

Після остаточної зупинки і залишення бойової машини в Новокатеринівці я оглянув місце, де останній раз бачив на броні підібраних нами бійців, і знайшов паспорт одного молодого хлопця... На жаль, даних його не пам'ятаю. Під час полону документи були втрачені».

Всеволод Стеблюк — керівник медичної служби батальйону «Миротворець». У 2014 году — полковник міліції, професор кафедри криміналістики і судової медицини академії МВС:

«Прорвалися до Новокатеринівки. Росіяни на трьох висотах стоять. Б'ють дуже влучно.

Протитанковими керованими ракетами — потрапляння практично стовідсоткове. Все вибухає і горить. Порожнеча... На дорозі понтонник один залишився. Я намагаюся сховатися з машиною за понтонник, і в цей момент в нього прилітає заряд з ПТКР. Я різко тисну на гальма, і в цей момент міна, як здалося, вибухає прямо під нами... Я вилітаю через кермо і провалююсь в темряву... Смутно пам'ятаю, як заходила двійка наших штурмовиків. Стріляють. Випустили ракети. Почали відстрілювати пастки для протиповітряних ракет. В один із штурмовиків потрапляє ракета ПЗРК, від чого літак задимився і почав повільно падати в бік Старобешевого. Другий розгортається і заходить на другу атаку. Випускає ракети і потрапляє в щось з боєкомплектом, тому що вибух дуже сильний. Літак благополучно йде. Ми радіємо... Я остаточно прийшов до тями і написав дружині смс-ку. Десь о 13:30. А розбили нас о 10:00. Тобто з 10:00 до 13:30 — провал у пам'яті. Поруч лежать поранені хлопці. На мені ані подряпини. Тільки кілька ударів, коли через кермо вилітав.

Бачив «зелених чоловічків» на пагорбах. Потім вони почали ходити по полю і добивати поранених: поодинокі-подвійні постріли з певним інтервалом. Потім була російська бойова машина десанту з білим прапором. Я зрадів. Подумав: «Зараз хоч поранених віддам». А вони їхали і БМДешкою розчавлювали хлопців на землі. Один із нещасних бійців кричав і закликав про допомогу — БМД проїхалася прямо по ньому... ще й на місці провернулася. Хтось ще закричав у полі. З люка бойової машини десанту вилізла сволота і вистрілила з гранатомета в той бік... Коли з БМД стали дивитися в наш бік, то ми прикинулися мертвими. Поруч з нами горів підбитий КрАЗ. Від нього було дуже багато диму, і саме завдяки цьому нас і не помітили. Через деякий час з'явилися російські військові. Я побачив серед них офіцера. Майор. Пізніше з'ясувалося — десантник, комбат. У мене з собою була жилетка і прапор Червоного Хреста. Ще з Майдану в машині лежали. Також з собою виявилося посвідчення, що свідчило про закінчення курсів з надання першої допомоги. Писулька — чиста формальність. Отримав, коли до Криму готувалися їхати з місією Червоного Хреста. Тоді поїхати не вдалося, а посвідчення залишилося. Я своїм товаришам кажу: «Хлопці, я пішов, а ви дивіться: якщо розстріляють — ну тоді всім кінець». Знімаю бронежилет, каску й одягаю цю жилетку з червоним хрестом. Беру прапор і вирушаю до росіян.

Загиблий в «зеленому коридорі» український воїн. Автор фото Павло Нєтьосов

Метрів за п'ятдесят мене побачили. Дехто з них був дуже здивований: все горить, а тут з'являється такий собі «Айболіт» з прапором Червоного Хреста і в медичній жилетці.

— Стой! Оружие на землю! — кричать.

— Яку, нах... зброю! Я лікар, місія міжнародного Червоного Хреста!

Підійшов, показав. Посвідчення англійською: Червоний Хрест.

— Как ты здесь оказался? Что здесь делаешь?

— Я не при справах, їхав поранених збирати, в Іловайськ, від Червоного Хреста, — пояснюю, — а ви почали це все...

З собою у мене футляр був, у ньому фотографія діда. Дід пройшов дві війни: Фінську і Вітчизняну. Взяли у мене цей футляр, знайшли фотографію. Руський цей замислився.

— Мой дед тоже воевал, — каже.

— Може, вони разом воювали, — відповідаю. — А ми з тобою що творимо... Я Батьківщину захищаю!

— Какую Родину?! Вы фашисты! Вы детей жрете! Мирное население убиваете!

— Пане офіцер. Я бачу, ви солдат бувалий, ви в Чеченську воювали? — питаю.

— Во вторую.

— З ким ви воювали?

— Мы з бандитами, которые на Россию, на Державу...

— У нас така ж ситуація. Я воюю з бандитами, які зазіхають на цілісність моєї держави.

— Все это х...йня!

— Мені потрібно поранених вивезти, — переводжу розмову.

— Чем думаеш вывозить?

— У мене є транспортер, не знаю, правда, чи заведеться...

— Давай, грузи тяжелых. Вот здесь тяжелый, здесь еще... Легкие пусть бросают оружие...

— У нас зброї немає... Тільки поранені.

Побіг до машини. «Жужа» завелася. Поклали в неї важких.

— Под «двухсотыми» что-то еще шевелится. Погляди там, — говорить мені майор.

А там «Урал» із задертим догори носом стоїть. Купа хлопців поруч, шматків тіл... Страшна картина. Страшно підійти. Як судовий медик, знаю: треба налаштуватися так, як ніби це огляд місця події. Емоції вимикаєш, дивишся. Рука, трупні плями, значить смерть години три... Цього, з трупними плямами — у сторону. Інша рука... Там... Ага, ось рука без плям. Я за цю руку — вона смикнулася. Сашко Хрестіченко лежав... Пацан, 19 років. У голові дірка, уламки, мозок, звилини... Витягли Сашку, поклали в «Жужу». Поїхали в розташування російського майора. Це було єдине безпечне місце. Приїхали. Там вже сиділи двоє або троє наших поранених полонених бійців. І тут така делегація, повна машина поранених, легкі йдуть, тримаються за «Жужу». Йде і майор:

— Бл...дь, мама говорила «Хохлы — братья, хохли — братья...» Какие мы нах... братья?!. Что мы делаем?.. Кому это нужно?..

Тут я зрозумів, що потрібно його «тиснути», більше брати нахабством. Тим більше, що я контужений — мені все можна. Приїхали, хлопців розсадив.

— Комбат, — кажу.

— Сергей.

— Добре, Всеволод.

— Будешь Док.

— Добре, я і є Док. Ми п'ять днів без їжі. Потрібно людей погодувати. Он, у перевернутому «Уралі» тушонка...

— Там же мины! Куда ты полезеш!?

— Полізу, я обережно. Це ж протитанкові. Що мені від них буде?

— Ну ты и прибитый! Видно, хорошо по голове получил.

Поліз у цю машину. За мінами знайшов і витягнув мішок тушонки.

А пацани російські, зелені ще зовсім. Кричать: «Ви бандери! Дітей їсте! Куди ви поперли! Ви на Росію напали!» — затворами клацають. Вони були впевнені, що ми вторглися в Ростовську область. У них така установка була, що вони на навчаннях у Ростовській області і що фашисти будуть нападати на Росію. Така ось інформація спочатку була у рядового складу. Телефони у них відібрали. Вони реально не знали, що знаходяться в Україні. Потім російський комбат дав своїх людей і ноші. Пройшовся з ними по околицях. До вечора у мене було сімнадцять чоловік. Двоє важких до ранку не дожили. Бійців п'ять легкопоранених. Що було найстрашніше — відсутність води. А ще було страшно холодно.

До ранку займався пораненими. У цей час Віталій Мариненко проводив «політроботу» з росіянами. Біля командирської БМДешки сидів і спілкувався з ними. Знайшлися спільні знайомі по спецназу. Розповідав їм про Майдан. Вночі надійшла команда нас зачистити. Приїхав якийсь російський чеченець (можливо, осетин) у військовому однострої. У нього був позивний Сокол. Він забрав з собою двох полковників із ЗСУ. На нас подивився і махнув рукою. Типу «це вже не жильці». Про щось з комбатом переговорив. Ми все зрозуміли.

Я підійшов до комбата і кажу:

— По-людськи, все розумію, коли будете розстрілювати, скажи. Я людина віруюча, підготуватися б. Пацанам не скажу.

— А ты откуда знаешь, что я тебя должен расстрелять? — питає.

— За логікою військових подій. Знаю, що ти кадровий російський військовий. Я бачив твої позиції і знаю твоє озброєння. Та й візит цього товариша... Цінне забрав, а ми — сміття, видатковий матеріал.

— Знаєшь, Док, если ты на своей «Жуже» в этом пи...доре...е выжил, значит тебя Бог в лоб поцеловал. И не в моем праве отнимать твою жизнь.

Наш боєць Віталій Мариненко, який сидів поруч з російськими солдатами, каже: «Годині о третій ночі приходить команда: «Решай своих». Комбат відповідає: «Не могу. У меня доктор Красного Креста. Они уже дали свои координаты. Засветились и меня засветили. За ними завтра приедут. Не могу расстреливать». З того боку майора обматюкали».

Так ми пережили цей скажений день, який назавжди залишиться в нашій памяті».

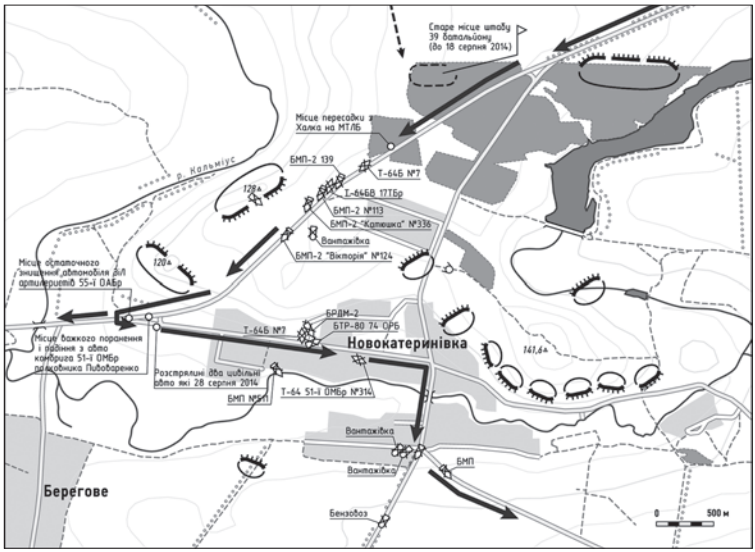

Схема подій навколо селища Новокатеринівка

Боєць 1-ї РТГр 92-ї бригади Олександр Шишкін (вихід з оточення групи з розбитої колони 1-ї РТГр 92-ї бригади):

«Потім був мій відрив від групи. Подорож по кукурудзі. Різке падіння рівня адреналіну. Сон у кущах. І зустріч з групою. Ні, не так — ЗУСТРІЧ З ГРУПОЮ!!! Нарешті зустріч зі своїми, які просто щось чекали в кущах біля дороги. В них очі, повні надії, що прийшла розвідка: вона знає, що робити, і ми, які не знали, що робити і що відбувається, але повні оптимізму і впевненості — адже це ми ж та сама розвідка, яка нібито знає, що робити і куди рухатись.

Далі півтори доби в соняшнику, коли включаєш мобільний, і по квадрату тут же летять міни. Дощ, який приніс питну воду. Одна шоколадка і два гематогена на десятьох бійців.

Нічний марш-кидок з виходом на блокпост ворога, куди нас виводив наш оперативний, не знаючи, що обстановка змінилася і там ворог.

Врешті-решт зустріч з командиром роти батальйону «Донбас» Віктором Камінським (Жаком), який вивів нас в Комсомольське. Бійці Нацгвардії, яких залишили щось охороняти в цьому невеличкому містечку. Дзвінки бійців, які ще знаходяться в оточенні і не знають, де вони, і просять допомоги. Мобільний пе-

ериває розмову, і потім немає сигналу. Міни, які прилітають відразу, щойно мимо проїжджає «Жигуль» з двома цивільними.

Виїзд до Волновахи. Ночівля в піонертаборі. Поширюються чутки, що прорвалися танки противника. Марш на УАЗі (водія якого неможливо було три доби витягнути з кабіни) до Запоріжжя. Правда, не доїхали: довелося гальмувати меблевий фургон, а в ньому вже — у Запоріжжя. Приїзд у Запоріжжя, де дівчата з супом і картоплею з м'ясом (низький уклін).

Дзвінок рідним: «Все нормально. Я їду в Харків». На тому кінці трубки ридання на весь Івано-Франківськ та обіцянки, «що тепер мене точно вб'ють». Знову марш уже в бригаду, коли за 300 км проїхали 6—7 постів міліції і не один не спитав «куди такі красиві їдемо по повній бойовій»?

Рукостискання комбрига. Сльози друзів, які зустріли і відвезли додому. Приїзд додому, і очі мами, повні радості і сліз, що живий. Душ, брудна вода на третьому намилюванні голови. І, звичайно, горілка, яка не брала. Такі от спогади».

Водій ЗІЛ-131 ТРМ-А 1-ї РТГр 92-ї ОМБр Андрій Микитенко (вихід з оточення групи з розбитої колони 1-ї РТГр 92-ї бригади):

«Було дуже спекотно, води не було, їжі теж. На 10—15 хвилин я відключився в посадці. Обережно пересуваючись по лісосмузі, щоб не потрапити на розтяжки, ми пройшли близько кілометра, зробили привал і під час привалу почули, як по посадці до нас наближаються голоси. Тоді ми зайняли оборону і приготувалися зустрічати гостей. По голосах та по розмові зрозуміли, що це наші. Обізвалися до них. Це була група бійців ЗСУ. Через кілометр, вийшовши на край лісосмуги, ми побачили, що далі іде відкрита територія і під час подальшого пересування ми маємо ризик бути поміченими. Було прийняте рішення: чекати темноти і рухатись в ночі. Під покровом ночі ми маємо пройти відкриту місцевість та форсувати річку Кальміус. Після чого маємо рухатися в напрямку Старобешевого.

Коли ми подолали відкриту місцевість, до нас приєдналися близько 8—10 чоловік з штурмової роти 42-го батальйону. Це трапилося перед форсуванням Кальміусу. У цих бійців була мапа місцевості, і вони потім відокремились від нас і пішли іншим маршрутом. Подальшу долю тих бійців я не знаю. Пам'ятаю лише, що один з них був одягнутий в цивільний одяг і спалив свій військовий квиток у лісосмузі. Взагалі наша група була доволі неоднорідною. Під час розмови виявилося, що з нами були де-

кілька офіцерів (капітан, два майори та полковник, не пам'ятаю з яких підрозділів). У капітана була істерика після форсування Кальміусу (боязнь води, чи просто зрив — НЕ ЗНАЮ). Так ми його на собі херзна-скільки тягли, бо він все поривався здатись і волав, як різаний. Пам'ятаю лише, що звали Андрюшею. Потім вже, коли ми дістались Волновахи, він намагався мене по стройовій строїти в розташуванні на базі батальйону «Артемівськ». Так йому там звіздюлєй мало не дали.

Після того, як ми форсували річку Кальміус, продовжили рухатися по випалених полях та лісосмугах, майже дійшовши до Старобешевого. Перед населеним пунктом прийняли рішення не заходити в місто, тому що на шляху стояв блокпост і ми не знали хто на ньому стоїть. Саме тому зайняли оборону в лісосмузі, чекаючи світанку. Увечері пройшов дощ. Ми добряче намокли. Враховуючи те, що вночі було холодно, ми дуже замерзли. Під ранок ми почули, як по лісосмузі крадуться якісь люди, але з їхніх перемовин зрозуміли, що це наші розвідники на чолі з Дмитром Гамаєм. Обізвавшись до них, ми зійшлися разом і дізналися від них, що в Старобешевому вже знаходяться росіяни з сепаратистами. Розвідники визначилися, що потрібно рухатись на Комсомольське. Там ще мали бути наші. Ми групою вирушили в бік Комсомольського і дісталися до селища Петровське. Там місцеві мешканці дали нам води та їжі. Через Петровське ми продовжили рухатися в напрямку Комсомольського. З боку Новокатеринівки тоді було чути великий бій. На краю селища ми побачили, як по дорозі нам назустріч мчався червоний мікроавтобус. Ми зайняли оборону, але, коли він під'їхав ближче, ми побачили, що це НАШ!!! Виявилося, що це розвідувальна група добровольчого батальйону «Донбас», яку очолював Віктор Камінський (Жак). Він нам розповів останню оперативну ситуацію і сказав, що збирає всіх бійців, які виходять з Іловайського оточення. В напрямку Новокатеринівки пройшло два УТЮГА. Ми загрузилися до нього в «бус», і він нашу групу доставив на заправку міста Комсомольське.

Висадивши нас, офіцер батальйону «Донбас» Віктор Камінський рушив в інше місце за черговою групою бійців, які вийшли з оточення. Тут в Комсомольському також знаходилися бійці Нацгвардії на нових БТРах (БТР-3, БТР-4). Під вечір за нами повернувся Жак з автобусом, у якому вже були бійці як нашого підрозділу, так і інших. Віктор вивів нас за місто в напрямку Волновахи та повернувся для подальшої евакуації інших бійців. Коли ми добралися до поста Державної автомобільної інспекції

біля міста Волноваха, ми зустріли ще групи бійців з різних підрозділів. Там також я знайшов бійця зі свого екіпажу Михайла Ткачова, який тоді перебував без свідомості. Потім всіх направили в якийсь піонерський табір, а ми, здавши Михайла та інших поранених у міську лікарню, приєдналися до зібраних у піонерському таборі вцілілих бійців. Там ми пересіли в інші автобуси і вирушили через місто Павлоград до своєї військової частини.

По прибутті в частину 30 серпня 2014 року, близько першої години дня, нас вишикували на плацу, а потім кого розпустили по підрозділах, а кого в штаб для дачі свідчень «особістам». Лише після цього відпустили поїсти та помитися. Деякі наші бійці вибиралися близько двох тижнів з оточення та полону. Майже вся техніка була знищена. Під час цих трагічних подій з першої РТГр 92-ї окремої механізованої бригади загинуло 11 чоловік, та двоє вважаються зниклими безвісти».

■ Лісосмуга між Новокатеринівкою і Комсомольським

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Після зупинки МТ-ЛБ весь особовий склад «мотолиги» вийшов назовні і став допомагати спуску з броні поранених. Бійці, які вийшли з МТ-ЛБ були просто в шоці від того, що побачили зверху на броні ще живих людей. Весь тягач був у багатьох місцях пошкоджений і пом'ятий від різних влучань з різноманітного стрілецького озброєння і посічений осколками від вибухів. Зверху броня була майже повністю залита кров'ю. На щастя, жодна куля і жоден набій не проникли всередину. Бійці трохи пізніше говорили, що всередині тягача так сильно трясло і відчувалися вибухи, що вони не сподівалися побачити живих серед тих, хто був зверху на броні.

Знайомитися часу не було. Кожен, біля залитої кров'ю броньованої машини, був своїм. Тоді я остаточно побачив, що Ден вже ніколи більше не підніметься. Його обезголовлене тіло нерухомо залишилося лежати на броні МТ-ЛБ. Обстріл з боку Новокатеринівки тривав. Прапор повідомив, що ми втратили Андрія Добровольського. Як з'ясувалося згодом, Кума викинуло вибухом з причепленої позаду МТ-ЛБ ЗУшки за кількасот метрів перед в'їздом у селище. Від вибуху йому дістався один 5-мм осколок над правою ключицею, 4-мм осколок в правому стегні і 38-мм у хребті. У Віталія Сови були сильні опіки одинадцяти відсотків тіла II і III ступенів та три осколки. Кобзєва Артема зачепило в ногу.

Олегу Бірюку відірвало ступню ноги. Безпалько Владу дісталися чисельні осколкові поранення стегна, верхньої частини руки, плеча і спини. Згодом було з'ясовано, що плече розірвали осколки каски і черепа Дена. Ігорю Калиниченку дісталися три кульові поранення: вогнепальний перелом таранної кістки лівої ноги і п'ясткової кістки правої ноги, дотичне кульове поранення поясниці й осколкове по м'яким тканинам у районі правої лопатки. Осколки анітрохи не зачепили бронежилет, а, як за законом підлості, вразили незахищений бік. Сергію Алещенку, до його попереднього поранення в плече, куля або осколок догодили в пістолетну рукоятку автомата і зачепили кисть. Ми з Павлом Рудичем виявилися щасливчиками. Кажуть, що у кожної людини є ангел-охоронець. В той день нас з Пашею і Прапором охороняли, як мінімум, з десяток ангелів. У Павла в шоломі було одне кульове дотичне влучання, а друга куля застрягла в самому шоломі. Це здавалося просто неймовірним, але на мені не було жодної подряпини!!! У нашій компанії виявилося трохи більше десятка бійців екіпажу МТ-ЛБ 51-ї механізованої бригади та розвідник з 93-ї бригади. Майже усі вони, за винятком розвідника й одного бійця з поранення руки, були цілі. Також нашими сусідами по броні були троє бійців: двоє з 40-го БТрО й один з батальйону «Херсон», з яких лише одному пощастило так само, як нам з Пашею. Це був Дмитро Саєнко.

Боєць батальйону «Кривбас» Костянтин Совенко

У бійця «Херсона» Вови Мазура були легкі осколкові поранення і контузія, але виглядав він жахливо. На броні під час руху він знаходився прямо перед Деном, і коли Денис впав, вся кров витекла на Володимира. Одяг, бронежилет, штани — все було в крові. Третій боєць з 40-го БТрО, Костянтин Совенко, здавався нам тоді найтяжчим пораненим. У нього була перебита одна гомілка, і з відкритого перелому стирчали кістки.

Четвертим виявився десантник Олег Тимощенко з третього полку Кіровоградського спецназу. В нього були чисельні кульові поранення ніг. Розвідник з 93-ї бригади був поранений в область ключиці. Згодом лікарі визначили, що то була кістка Дениса Томіловича, яка вразила розвідника. Володя Мазур відразу ж обробив йому рану і наклав пов'язку. Розклавши поранених на землі, ми почали надавати їм першу необхідну допомогу. Кожен розкривав свою персональну аптечку і починав згадувати навички з медичної підготовки. На щастя, Володимир Мазур відмінно розбирався в польовій медицині й основну допомогу пораненим надавав саме він. Всі інші йому допомагали.

Відразу ж вкололи буторфанол Олегу Бірюку. Мазур, почавши надавати допомогу Олегу, зауважив, що він мертвою хваткою вчепився в гранату Ф-1.

— Егей, боєць, віддай іграшку, — зажадав Володимир, на що Якут, дивлячись на незнайому йому людину, заперечливо похитав головою:

— Це для мене...

Володя звернувся до оточуючих:

— Хто-небудь заберіть у нього гранату, інакше я не зможу надати йому допомогу.

Я підійшов до Олега. Побачивши, що біля нього свої, Якут розтиснув кулак і віддав мені гранату. Йому була накладена пов'язка і джгут трохи вище відірваної кінцівки. Обробляючи і перев'язуючи видимі рани бійців, Володя питав:

— Ще десь болить? Є ще поранення?

Мені вперше в житті довелося бачити у живої людини відірвану кінцівку з обірваними жилами і кістками, що стирчали. Для мене це був просто шок, а сам Олег тримався молодцем. Я тоді просто не уявляв собі, як він витримував дикий біль і психологічний шок від втрати ноги.

Паша Рудич ані на крок не відходив від свого друга Владислава Безпалька, робив йому перев'язки і напував водою. Владиславу стало дуже холодно, і Володимир Мазур вирішив пошукати в бро-

16 серпня 2014 року. Селище Урзуф Донецької області. Бійці батальйону «Дніпро-1» Павло Рудич (Сталкер) і Владислав Безпалько (Союз)

ньованому тягачу будь-який верхній одяг або ковдру. Підійшовши до машини, Володимир почув стогін. На броні виявився ще один боєць, якого вважали загиблим. Боєць набрався сили і прошепотів: «Зніміть мене, мужики». Так в нашій компанії опинився Віталій Бунчиков з 40-го БТрО, у якого було наскрізне кульове поранення в голову. Мазур Володя обробив його рану і наклав на голову пов'язку.

Десь за Новокатеринівкою і в самому селищі гуркотіли вибухи і йшла безперервна автоматична стрілянина. Майже відразу після зупинки ми хотіли визначитися в групі, хто є старшим? Потрапивши в таку ситуацію, дуже важливо визначитися, хто буде приймати рішення. Скільки людей — стільки й думок, вражень і ідей, але приймати рішення слід комусь одному. Бажано, щоб цим одним виявився офіцер або старший за званням, який звик брати ініціативу в свої руки і вміє віддавати накази і змушувати їх виконувати. Питали, чи є серед нас офіцери? Єдиним офіцером у складі усієї нашої групи виявився командир окремого зенітно-артилерійського взводу 51-ї бригади старший лейтенант Валентин Григорович Кіян, але він якось не дуже активно взявся за організацію і планування подальших спільних дій. Втім, об'єктивності заради, потрібно відзначити, що на початку Валентин брав участь в керівництві своїми бійцями. Взвод діяв злагоджено. За наказом молодшого лейтенанта бійці наламали гілок и зро-

били ноші для поранених. А також організували дозорну групу, яка спостерігала за обстановкою навколо і проглядала шлях у лісосмузі. Потім так вже сталося, що нам довелося самоорганізовуватися, і вся відповідальність за прийняття рішень лягла на плечі Алещенка Сергія. Нас, бійців батальйону «Дніпро-1», серед всіх присутніх було переважна більшість — вісім чоловік. Останнім наказом Томіловича, заступником командира взводу був призначений Сергій Алещенко. Він і взявся організовувати наш загін. Кілька людей з числа бійців 51-ї механізованої бригади були відправлені в дозор вглиб «зеленки» на розвідку. Спільними зусиллями відчепили від тягача і замаскували в «зеленці» ЗУшку. Саму «мотолигу» теж загнали глибше в «зеленку» і вирішили заглушити, щоб гуркіт двигуна не видавав нашого розташування. Механік тягача Володимир Зинчук говорив:

— Якщо ми її заглушимо, то більше не заведемо. Акумулятори слабкі, і маємо проблему із запуском двигуна.

Однако було прийнято рішення глушити тягач і далі рухатися виключно пішки. Броньований тягач був надто помітною мішенню і міг стати спільною могилою для всіх нас. Ніхто не знав, де ми знаходимося і куди рухатися далі. За останню годину ми стільки раз потрапляли на замасковані укріплені ворожі позиції, що вже не знали, куди можна направити МТ-ЛБ, щоб не потрапити в засідку.

Потрібен був зв'язок зі своїми побратимами, які ще, можливо, залишилися в живих. Я піднявся на броню МТ-ЛБ і зняв з розгрузки свого загиблого друга радіостанцію, пістолет ПМ і його телефон. Так як ми перебували в такому становищі, що будь-якої миті могли зустріти смерть, то я вирішив повідомити дружині Дениса Юлі сумну звістку про його загибель. На щастя, я знав, яким графічним кодом був захищений телефон Дениса, і набрав номер Юлі. Мені треба було вперше в житті принести подібну страшну новину людям, які ще навіть не підозрюють про те, що більше не побачать свого рідного чоловіка і батька. Навколо йшов бій, і для того, щоб обирати потрібні слова, не було часу. Тим більше, що зв'язок був слабким і нестабільним.

— Юля, це Сєдой. У мене погана новина. Дениса більше немає з нами. Він щойно загинув у мене на очах. Не потрібно його шукати серед полонених або поранених. Пряме влучення в голову і миттєва смерть.

Якось невдало намагався вибачитися за погану звістку і виправдатися тим, що сам не знаю, чи вийду звідси живим...

— Ти повинна знати, що Денис загинув. Загинув, як герой, виводячи нас з оточення.

Я не впевнений, дослухала мене до кінця Юля чи ні, оскільки зв'язок перервався.

Тіло Дена вирішив не знімати з броні і залишив при ньому його документи, щоб ті, хто його знайде, змогли його ідентифікувати.

Відразу ж подумав про власну родину, і я, як, напевно, багато хто з тих, хто опинився тоді в подібній ситуації, вирішив відправити дружині останнє смс-повідомлення: «У мене все добре. Я тебе кохаю. Цілуй дітей».

Радіостанція виявилася майже розрядженою. Ми встигли лише дізнатися від Олександра Крюкова, що він з групою наших бійців знаходиться десь в Новокатеринівці. Разом з ним в групі знаходяться командир першої роти і полковник Печененко. Ходили чутки, що комбат і Володимир Парасюк потрапили в полон. Ми повідомили Крюкову про те, що Томілович загинув і у нас багато поранених. Він збирався прийти нам на допомогу, але зв'язок перервався, тому що сів акумулятор у рації. Коли зв'язок остаточно перервався, Алещенко Сергій від досади жбурнув об дерево і зламав вже безпорадну радіостанцію. Пізніше ми намагалися зв'язатися з Сашком Крюковим по телефону, але зв'язок працював нестабільно, і поговорити не вдалося. До того ж ми не могли точно повідомити своє місце розташування, тому що самі не знали, де знаходимося».

■ Селище Новокатеринівка Донецької області

Боєць батальйону «Дніпро-1» Олександр Крюков:

«...Дісталися до Новокатеринівки і зупинилися поблизу одного перехрестя у одного з приватних подвір'їв. На той час там вже було багато поранених. А поруч з цим перехрестям було декілька приватних будинків. У одному дворі зібралось не менше сорока українських бійців, яким пощастило прорватися скрізь «коридор». В тому дворі жили літні бабуся з дідусем, які увесь час сиділи в підвалі і чекали, коли припиняться стрілянина і вибухи. Вони допомогли нам визначити, де саме ми знаходимося і куди нам потрібно рухатись далі.

На той момент поруч з нами ще залишався один не вцілілий український танк. Ми переконали танкістів висунути його трохи вперед і залишити працюючий двигун, щоб росіяни вважали, що ми можемо ще огризнутися.

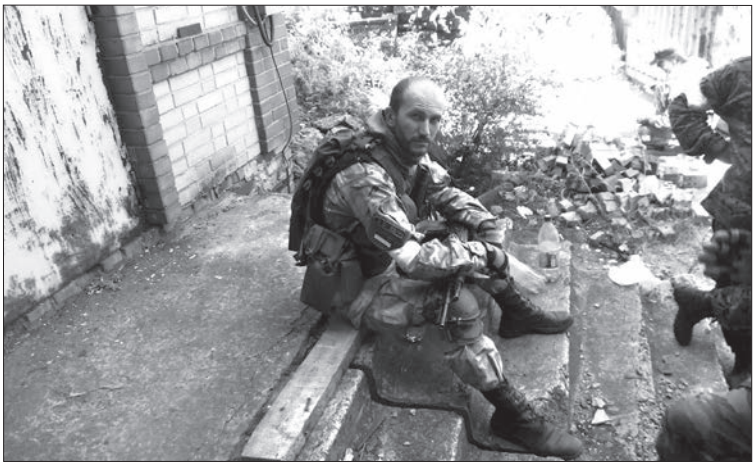

Боєць батальйону «Дніпро-1» Олександр Крюков. Іловайськ. 20 серпня 2014 року

Я так зрозумів, що з нами тоді були бійці 40-го батальйону, 51-ї і 93-ї бригад Збройних сил України. Деякі бійці знищували свої документи — їх дуже багато валялося по усьому дворі. Багато хто переховувався по льохах. Хтось викидав зброю і просив у діда будь-який цивільний одяг, щоб прикинутися місцевим; хтось скидав з себе бронежилети, щоб було легше рухатися далі.

З підрозділу «Дніпро-1» в Новокатеринівці нас було дванадцять бійців, включаючи заступника командира батальйону полковника Печененка і командира першої роти Олександра Гостіщева. Боюсь когось не згадати, але, здається, були Анатолій Супрун, Микола Криворотько, Андрій Мангуст, Володимир Тугай, Іван Крим, Євген Мітрохін, Олександр Лебідь, Анатолій Чабаненко і ще хтось, кого не можу пригадати. Було прийняте рішення, що ми будемо рухатися на прорив з оточення. Військові, які взаємодіяли з нами ще в Іловайську, погодилися приєднатися до нас. Врешті-решт зібралося п'ятдесят два бійця. (Серед багатьох у цій групі перебував і командир 2-го батальйону 51-ї ОМБр підполковник Антон Нестеренко (Альхамдуліллах). — *Авт.*)

Нам пощастило, що поруч знаходилася невеличка річка. По ній ми і відходили з Новокатеринівки, поки не зупинилися поблизу якогось невеличкого болота з очеретом. У тому самому очереті по пояс у воді і муляці ми і просиділи з 11:00 ранку до 20:00 вечора. Це було усього в трьохстах метрах від хат селища. Це вже потім ми дізналися, що проповзли повз ворожого блокпоста.

По радіозв'язку я вийшов ще на наших бійців з батальйону «Дніпро-1», які були в лісосмузі приблизно в кілометрі від нас. Від них ми дізналися що в їх групі з дванадцяти бійців лише четверо неушкоджені. Потім радіостанція сіла, і зв'язок з ними перервався. Я намагався зв'язатися з ними по телефону, але мобільний зв'язок або активно глушився, або його взагалі не було.

Ми також спостерігали два літака, які завдали удару по ворожій висоті. По одному з літаків випустили ракету, і, здається, літак підбили. Сидячи в болоті, ми чули близько двох десятків залпів у бік Новокатеринівки. Також чули кавказькі голоси, які проводили зачистку села, і як вони зі своєрідним акцентом вигукували на вулицях вимогу: «Виходьте, здавайтесь!» В той момент ми добровольці більше переймалися за вояків, які лежали позаду нас. Хоч би ні в кого з них не здали нерви і ніхто не виказав нас спробою вийти здатися. Бог милував. Росіяни проходили повз нас в ста метрах, але до болота не підходили. Якби наблизилися, ми б прийняли бій. Для нас, добровольців «Дніпро-1», було зрозуміло, що сподіватися на полон не варто.

Після 15:00 усе на якийсь час стихло. Обстріли припинилися, і було лише чутно переміщення техніки. Коли посутеніло, ми почали вибиратися з болота. Ніч з 29 на 30 серпня 2014 року видалася дуже ясною і тихою. Це викликало деяке занепокоєння, що нас мо-

Капітан Владислав Волошин, військовий льотчик 229-ї бригади тактичної авіації

жуть помітити або почути рух переміщення нашої групи, яка була доволі великою. Ми тоді молилися, щоб Господь надіслав легенький вітерець, який приглушив би шурхотом очерету наші рухи».

Боєць десанту бойової машини піхоти № 336 «Катюшка» Євгеній Бас (десь поблизу Новокатеринівки):

«Під час виходу склалася цікава ситуація... В нашій групі з нами перебувало шість чи сім поранених бійців. Бійцю нашого підрозділу Сергію Мардарю, як я вже згадував вище, осколками перебило обидві ноги... Ходити він міг, але не довго і лише за допомогою палиць. Ми по черзі допомагали йому рухатись. Коли дійшли до кладки, за допомогою якої значно пізніше перейшли річку Осикову, то побачили російську БМП, яка їздила по шляху то до нас, то від нас (ніби патрулювала). В цей час по річці плавав якийсь старий чоловік на дерев'яному човні.

Було вирішено розвідати навколишню територію, але щоб не лізти всією групою, ми відправили трьох бійців. З моєї машини на розвідку пішов мій друг Богдан Забудський і двоє бійців з 40-го БТрО, щоб подивилися, чи зможемо ми пройти ту кладку і чи зможемо десь заховатися, якщо повернеться російська БМП.

Чекали ми десь хвилин тридцять-сорок, але так ми наших розвідників і не дочекались. Тоді вирішили короткими перебіжками маленькими групами по два-три чоловіки добиратись ближче до кладки. Діставшись річки, ми заховались в очереті і деякий час спостерігали за навколишньою обстановкою. Спостерігати було не дуже зручно, оскільки очерет був не дуже високий. Прийняли рішення подолати річку, але коли ми вже повзком наближалися до кладки, нам завадила ворожа БМП. Знову довелося залягли і завмерти. Російська бойова машина зупинилась, але з неї ніхто не вилазив. Вона достатньо довго просто непорушно стояла неподалік від нас. Потім ми почули, що десь не далеко від нас летить безпілотник. Ховатися було нікуди, а якщо і почали б зариватися в очерет, то з БМП могли б побачити і покосити всіх. На щастя, безпілотник пролетів десь трохи далі від нас, але ворожа бойова машина піхоти продовжувала стояти на шляху і не давала нам змоги рухатись далі. Тому ми вирішили дочекатися темряви. Я навіть встиг тоді трохи задрімати. Під час сну навіть не помітив, як російська БМП рушила з місця і кудись поїхала. Щойно я прокинувся, як відразу ж згадав про тих, хто пішов у розвідку. Запитав у товаришів, чи вони не повернулись? Мені відповіли, що вони, напевно, вирішили вийти маленькою групою

(менше ризику) і кинули нас. Мені було важко в таке повірити, адже там був мій товариш, з яким я товаришував з першого року служби. Сама думка про те, що він міг піти і кинути нас, була для мене неприйнятною і неможливою. Він би так не вчинив...

Дочекавшись повної темряви, ми малими групами почали перебігати кладку і ховатися в найближчому соняшниковому полі. В ту ніч на небі досить яскраво світив місяць, і це з одного боку допомагало нам, а з іншого, могло виказати нас ворогу. Під час чергової перебіжки я помітив, що ліворуч від мене на відстані менше кілометру запустили сигнальну ракету зеленого кольору. На мить я подумав, що то подали сигнал про те, що нас побачили. Потім з лівого боку, але вже на більшій відстані, полетіла ще одна ракета, а потім і третя ще далі. Певний час ми переймалися і вважали це небезпечним для нас, але так нічого і не сталося. Слава богу! Скоріш за все вороги таким чином сповіщали про те, що на їх постах «порядок».

Під час тієї світлової російської переклички сталося так, що деякі бійці попутали напрямок і побігли в інший бік, ніж ми планували раніше. Мій поранений товариш Сергій Мардарь також побіг разом з ними. Трохи згодом хлопці знову повернулися і поєдналися з нами. Деякий час ми ще ненадовго затрималися, щоб надати можливість відпочити і набратися сил пораненому Сергію, а потім вирушили далі на вихід з оточення. Я рухався ближче до голови групи позаду бійців, які прокладали напрямок руху, тому що був одним з небагатьох, в кого на той момент ще залишилася зброя. Дехто з бійців її втратив, а я мав з собою свій АКН-74 з підствольним гранатометом ГП-25 з трьома повними магазинами набоїв. Поранений Сергій Мардарь знаходився в хвості групи разом із замикаючими нашу групу бійцями. Коли ми вже пройшли приблизно метрів чотириста-п'ятсот, наші «ведучі» чомусь вирішили повернути різко праворуч до рясної лісосмуги і рухатися далі по ній. В той момент я вирішив дочекатись свого товариша Сергія Мардаря і допомогти йому рухатись далі, оскільки йому було важко це робити з обома пораненими ногами. Коли вже усі бійці пройшли лісосмугу, я не побачив серед них Сергія. Я почав розпитувати усіх, де Сергій? Замикаючі групу бійці відповіли, що після подолання річки він вирішив далі не йти через біль, а збирався повзти до людей в село. Я тоді був майже у відчаї! Чому вони його так просто відпустили? Чому нікому не сказали і не попередили? Що тепер з ним буде, і де його шукати? Після того я дуже засмутився і майже пав духом.

Самому вже нікуди не хотілося йти... але і повернутися за товаришем я не наважився, оскільки я міг і не знайти його, а окремо від групи я не уявляв собі виходу з цього пекла. Ось так я втратив своїх двох товаришів».

■ Друга половина дня 29 серпня 2014 року. Хутір Червоносільське

Командир взводу батальйону «Донбас» Віталій Яцик:

«Червоносільське. Була, приблизно, четверта година дня 29 серпня. Ще до нашої участі в переговорах окремі офіцери ЗСУ збиралися йти домовлятися про умови здачі в полон. Вони виходили з підвалів, в яких сиділи, збираючись іти з білими прапорами до росіян. Один з офіцерів ЗСУ був з погонами полковника чи підполковника, а другий, здається, лейтенант. Я не пам'ятаю. Лейтенант тоді був з білим прапором. Вони і прийняли рішення першими вирушити до росіян. До нас підбіг хтось з бійців і доповів, що ЗСУшники збираються іти до росіян здаватись. Ми в той момент нікуди не збиралися і мови про переговори не було. Ми стояли на подвір'ї біля будинка бджоляра, де хоч якось працював мобільний зв'язок і намагалися зв'язатися з нашим керівництвом. Там погріб був чи щось таке. Там біля того погребу ми і знаходились. Наскільки я пам'ятаю, були я, Дєд і Лермонтов. Особисто в мене не було офіцерських погонів, але особливо на ситуацію це не вплинуло. Така ситуація була, що вплинути на неї було просто не можливо. Лейтенант з батальйону «Кривбас» каже, що він на щось впливав. Я не погоджуюсь і вважаю його слова повною маячнею. В той момент під'їхали дві російські «коробки». Підполковник і лейтенант вирушили в напрямку тих двох російських «коробок» з десантниками.

Ми стояли втрьох. Я, Лермонтов і Дєд. Повстало питання: комусь потрібно йти. Здається, Дєд був більше проти, ніж за. Лермонтов участі в перемовинах взагалі не приймав. Тоді було прийняте рішення про те, щоб там був хтось присутнім і від нас, бо вони там зараз договоряються. Я вирушив до тих офіцерів ЗСУ і росіян. Проходив повз танка, який був згорівший і зі здвинутою баштою. Тоді сталася перша несподіванка. Не знаю, хто і звідки відкрив вогонь, чи наші, чи з протилежного боку, але почалася стрілянина, і росіяни відкрили вогонь з гармати БМД. Потім почали лунати вигуки: «Не стріляйте! Припинити вогонь!» Не пам'ятаю, хто саме кричав, але стрілянина припинилася. Тоді ми вчотирьох підійшли до росіян. Усього нас було чотири пред-

ставника від оточеної групи в Червоносільському. Два офіцера ЗСУ, я і зі мною був ще Сокіл, який займав посаду командира першого відділення в моєму взводі. Ми підійшли і почався діалог, щось на кшталт:

— Вы кто такие?

— Ми на переговори.

— Какие на...й переговоры?

У полон безпосередньо брав нас російський лейтенант. Нас усіх відразу обшукали. Мене вдарили прикладом у голову, після чого росіяни погрузили нас на свою броню і повезли в поле, до того міста, де вони дислокувались. Під час нашого супроводу від хутора до російських позицій ми спостерігали, здається, утрьох лісосмугах велику кількість особового складу, техніки, зенітні установки і таке інше. Усе це були саме російські підрозділи. Найближча лісосмуга, яку ми проїжджали, була приблизно в півтора кілометрах від Червоносільського. Це було через три поля. Було кукурудзяне поле, за яким була лісосмуга. Ще два поля, і за ними розташовувалась не мала групировка російських військ. Тільки росіяни займали позиції в лісосмузі, а нас розташували на поле ліворуч від своїх позицій. Біля нас постійно стояли два десантники, в якості охоронців. Потім прибув їх капітан — начальник розвідки. Саме він приносив нам їжу у вигляді сухпая. Був ще заступник командира батальйону по особовому складу, який проводив щось на кшталт допиту. Ну і вже потім прибув майор Лиса, який і приймав усі рішення і віддавав накази усім росіянам, які тоді там перебували. Але ж треба зазначити, що навіть майор Лиса, який був самим старшим, по факту, не впливав на ситуацію і не приймав жодного самостійного остаточного рішення. Він чекав наказу і виконав ту вказівку, яку отримав від свого керівництва. Наш лейтенант намагався поводитися і розмовляти з росіянами заграваючи. Можливо, він вважав, що це може якимось чином допомогти або якось позитивно вплинути».

Командир 5 відділення 1-ї роти 3-го взводу батальйону «Донбас» Олексій Коваль (хутір Червоносільське):

«Рація прохрипіла: «Припинити вогонь, будуть переговори!» Чекаємо. Поки тривало затишшя, я пішов озирнутися навколо і побачив навколо згорілої вантажівки випалену траву. На ній розкидані тіла, обгорілі до невпізнання, зі шкірою, що полопалася. Поруч залишки автоматів, пружини від магазинів і розщеплений стовбур яблуні. Усе. Повертаюся.

Росіяни дозволили зібрати на поле поранених. Я разом з командою відправився туди. Решта хлопців залишилися на місці. Проходить інформація, що на перемовини пішов комвзвода Яцик і росіяни забрали його з собою. Що далі? Швидше б вечір, а краще відразу ніч. І бажано потемніше.

Всіх збирають близько недалеко розташованої групки будинків. Я збираю своє відділення, і ми йдемо. На місці загального збору — багато народу. Серед них багато поранених. Неподалік стоять дві російські БМД, і хтось розмовляє з російським військовим, що висунувся з люка. Усе. Поговорили, і ворожа броня їде геть. Надходить команда: здати зброю. Домовилися про здачу в полон. Що ми маємо? У ситуації, що склалася це один з лише двох варіантів: або полон, або бійня, в якій ми навіть не побачимо противника: нас не стануть штурмувати піхотними ланцюгами, наші скупчені позиції за пару годин перемішають з землею артилерією. Потім просто пройдуть і доб'ють тих, хто виживе. Будь я на місці командувача цього сектора, саме так би і вчинив. І це зовсім не від кровожерливості. Ні. Від розуміння цілей війни: максимально скоротити втрати своїх і завдати максимальної шкоди чужим. Можна, звичайно, кинути поранених і піти на прорив, але полонені російські солдати говорили, що чекали нас кілька днів, значить обклали, як слід. Навіть якби ми знали, куди саме йти, чи далеко пішли по полях на батьківських серед білого дня, маючи на плечах переслідувачів на бронетехніці? Сафарі... Я все розумію. Це моя третя війна. І здається, остання. Для хлопців це шанс. Але я в полон не піду — я ненавиджу їх. Ненавиджу до ломоти у вилицях. Що ж... Залишу пістолет. Спалюю паспорт і мобільний телефон. Не хочу, щоб мамі стало відомо, що сталося. Повідомлять, що пропав і зник. І тут раптом... "Здача відкладається до шостої години ранку"».

Боєць батальйону «Донбас» Руслан Москіт:

«На деякий час запанувала тиша. Щось на зразок перемир'я. З чуток, які ходили поміж бійцями, я дізнався про те, що деякі наші командири вели переговори з росіянами. Здається, то були перші перемовини, коли росіяни вийшли з білим прапором. Скориставшись тимчасовою тишею, я пішов від будинків у бік поля. Підійшовши до вантажної машини, в якій ми останній раз їхали, я побачив, що вона була майже неушкоджена. Оглянувши автівку, я зібрав знайдені медикаменти і відніс їх до нашого бійця медичної служби Володимира Лук'янченка, який надавав допо-

могу пораненим. Після того почав збирати розкиданий навколо будинків боєкомплект. Ситуація була недостатньо зрозумілою, і не виключалося, що ще деякий час нам, можливо, доведеться тримати оборону. Тому додатковий боєкомплект був би не зайвим. З одним товаришем (не можу пригадати, з якого він був підрозділу) ми принесли знайдений ящик патронів. Так само ми виявили російську тушонку. Тоді я вперше побачив російські армійські пайки. Вони були набагато якісніші і смачніші, ніж ті, якими до недавнього часу забезпечували нас. Дуже здивувало виявлене в російських сухпайках варення і сало.

Трохи перекусивши і відпочивши, ми пішли на поле. Від других бійців ми почули про те, що тривають переговори, і тому я вважав, що стрілянини більше не буде. Саме тому я і вирішив, що пересуватися по полю цілком безпечно. Зараз навіть не можу пояснити, чому саме ми так думали, але, не вагаючись, пішли від будівель до поля.

Проходячи поблизу розбитого броньованого КамАЗа нашої роти охорони, ми впізнали тіло нашого вбитого командира роти охорони Віктора Івановича Дмитренка й інших бійців. Їх тіла були дуже поневічені, але командира я відразу впізнав. Кого могли, накрили зверху тим, що попалося під руки. Поранених було дуже багато. Їх усіх збирали і зносили до окремої будівлі, де їм надавали допомогу медики і ті, хто добре знався на медицині.

Перше перемир'я запросили саме росіяни, так як у них були великі втрати. Наскільки я розумів зі слів деяких наших командирів, з боку росіян було близько тридцяти загиблих бійців. Переговорники з нашого боку почали виходити з села і спілкуватися з росіянами саме після їхнього першого візиту до нас. Невдовзі прийшов командир взводу першої роти Віталій Яцик і сказав:

— Нас оточили росіяни. Навколо розташовані дві їх групи. Одна займає позиції з боку села, а друга — з боку поля. З тими офіцерами, з якими я вів переговори, було домовлено про те, що нас випустять. Тепер потрібно домовитися з тими, хто займає позиції з іншого боку села. Потрібні два добровольця для переговорів з противником. Є ризик, що їм не довели інформацію про вихід наших «зеленим коридором» і можуть відкрити вогонь без попередження.

Цими добровольцями стали я і Гном. Тоді я ще подумав, що все одно комусь потрібно йти і вирішувати питання з виходом і евакуацією поранених. Ми залишили свої автомати і бронежилети своїм товаришам, які зоставались на позиціях, а самі пішли в сторону групи росіян. Вони чомусь відразу вирішили, що ми

командири. На їх думку, вирушити на переговори не можуть рядові бійці. Ми пояснили, що прийшли запитати про домовленості з приводу «зеленого коридору» для проходу й евакуації поранених. Поки я йшов до російських позицій, то побачив поле, яке було вкрите нашими загиблими побратимами і догораючими автомобілями з нашої колони. Багато хлопців було вбито. То тут то там було видно згорілі тіла, які з першого погляду неможливо було впізнати. Мій товариш пішов говорити зі старшим на російській позиції, а я залишився біля передової позиції росіян і розглядав рядових солдат російської армії. В той момент зловив себе на думці, що ось щойно ми вели з ними запеклий бій, а зараз не було ані злоби, ані люті. Здавалося, що це був якийсь поганий сон, від якого ми ще не остаточно прокинулися. Дивлячись в очі цих молодих солдатів, я відчував, як від них спромінюється почуття страху. Мабуть, ці бійці вперше опинилися в бою і тому не очікували такого опору з боку знищуваної ними колони. Адже ми їхали в цивільних автобусах, і військової техніки було мало. Не знаю, скільки усього було одиниць техніки в нашій колоні, але я бачив лише дві «коробочки» і броньований КамАЗ роти охорони. Я не потрапив у нього завдяки чистій випадковості, і це зберегло мені життя. Російський танк влучив набоєм у кузов. Всередині розірвався боєкомплект, і всі пасажири КамАЗа, які перебували в кузові, загинули. В тому числі командир 2-ї роти батальйону

КамАЗ роти охорони батальйону «Донбас» у хуторі Червоносільське. Автор фото Ігор Гевко

«Донбас» Віктор Іванович Дмитренко. Також загинули семеро бійців: Олег Ульяницький, Сергій Дятлов, Владислав Стрюков, Олександр Маломуж, Руслан Рябов, Артур Чолокян і Василь Білий.

Поки я крокував до позицій російських солдат, я нарахував близько чотирьох десятків загинувших наших бійців. Мені вдалося поговорити з одним росіянином. У цей же час інші російські бійці стояли осторонь з ошелешеними очима. Стоячи поруч з десятками убитих російських солдатів і дивлячись в обличчя тих, хто з них залишився в живих, я розумів, що зараз мене можуть убити. Хіба мало, що можна очікувати від людей, які менш ніж годину назад втратили стільки своїх товаришів? Зараз поруч з ними знаходиться кілька осіб з числа тих, хто зовсім нещодавно вів по них вогонь. Під час спілкування з солдатами на тій позиції стало зрозуміло, що вони чекали колону «карателів» і колону «Правого сектора». На цій позиції вони перебували і готувалися до зустрічі колони вже три доби. Їм було поставлено завдання: пропускати в напрямку Іловайська будь-який транспорт, а з міста вже нікого не випускати. Ми були саме тими, кого не слід було випускати. Про «зелений коридор» або будь-які домовленості на вищих рівнях вони нічого не чули і не знали. Перебуваючи на своїх позиціях і чекаючи виходу карателів і «Правого сектора», вони були впевнені, що без особливих зусиль знищать колону на відкритій місцевості. Але вони ніяк не очікували того, що бійці з цієї самої безжально знищуваної колони нададуть такий міцний опір, під час якого у них будуть такі втрати. Вони були готові знищувати нас, але зовсім не очікували, що доведеться гинути самим.

Після тривалих переговорів з російським офіцером повернувся мій друже Гном:

— Ні про які домовленості росіяни нічого не знають. У них конкретний наказ мочити все, що рухається з Іловайська. Вони зі свого боку нас не пропустять. В них наказ. Дивно, що мене взагалі випустили назад до своїх.

Повернувшись в село, ми доповіли про відсутність домовленості Яцику. Ситуація в селі була нестабільна. Поки з одного боку селища велися переговори, з іншого велися позиційні бої. Я перебував у тій частині села, де велися перемовини і було відносно тихо. Ми бачили навколо нас пересування і маневри росіян, але нам ніхто не надавав наказу відкривати вогонь. Противник пересувався навколо нас на відстані приблизно триста метрів, але вогонь також не відкривав. Ще коли ми поверталися назад від росіян, я помітив і відзначив для себе машину з абсолютно

Знешкоджений бійцями батальйону «Донбас» російський танк поблизу хутора Червоносільське

неушкодженим кузовом. Я знову дістався до цієї машини. Там стояв абсолютно цілий міномет. Повернувшись до своїх, я розповів про це друже Лермонтову. Було таке дивне відчуття... Якесь чітке розуміння того, що доведеться відбивати напад, але відразу не подумав, що нерозумно відстрілюватися з одним мінометом. З Лермонтовим ми оцінили ситуацію і вирішили відмовитися від нерозумного використання мінометa.

Після цього я пішов до командира взводу Хорса з проханням, щоб мені дали ще одного бійця-добровольця для того, щоб сходити до росіян і домовитись про огляд навколишньої території і порахувати загиблих. Можливо, хтось ще залишився в живих і потребує медичної допомоги. Мені здавалося, що рано чи пізно, але ситуація стабілізується і нам дозволять вийти до своїх і евакуювати поранених і вивезти загиблих. Для цього був потрібен транспорт. Під час огляду території, можливо, знайдуться вцілілі автівки, які можна буде згодом використати. Крім того, в автівках можна було знайти медикаменти, які були вкрай необхідні пораненим.

Тоді у мене була дуже велика впевненість в тому, що, домовившись з противником, ми звідси підемо і бою більше не буде. Я бачив, як були перелякані росіяни. Вони явно були не готові ще до одного бою. Мені здавалося, що вони усвідомлюють той факт, що вони на нашій землі і їм повертатися додому набагато далі. У будь-який момент може прийти наша підтримка: літаки,

артилерія... Для них зручніше було б зробити «зелений коридор», але командир позиції, незважаючи на деморалізацію своїх бійців, відмовлявся до надходження команди зверху пропускати нас. Мені так само здавалося, що перемир'я триватиме ще пару годин і на цьому все закінчиться. Сподівався, що нагорі домовляться, і ми звідси підемо. Тоді я дуже сильно переймався за те, що ми покинемо місце цієї кривавої бійки і ніколи більше не дізнаємося, скільки у нас тут загинуло хлопців. Огляд місцевості показав, що вцілілих і здатних рухатися автомобілів практично немає. Без допомоги ззовні забрати тіла загиблих бійців ми просто не зможемо. Їх нема куди було завантажити. На чому виходити уцілілим і вивозити поранених було теж незрозуміло. Я підійшов до бійця нашої роти друже Цинка (бійця батальйону «Донбас» В'ячеслава Куцмая. Загинув у бою 20 травня 2018 року. — *Авт.*) з пропозицією вдруге піти в бік росіян, щоб хоча б порахувати загиблих. Друже Цинк погодився. На свій страх і ризик ми з Цинком під час перемир'я пішли в бік російських позицій. Коли ми до них дісталися, то розвели руки в сторони, даючи зрозуміти, що прийшли без зброї і навіть бронежилетів. Поки ми йшли до росіян, то було видно, як деякі росіяни тримали нас під прицілом. Ми пояснили, що у нас завдання подивитися цілі машини для вивезення поранених і порахувати загиблих. Росіяни порадилися і, мабуть, вирішили, що бою вже все одно не буде. Рано чи пізно, але нагорі домовляться і нам дадуть можливість піти або їм накажуть забиратися додому. Тому вони дали нам свого бійця в супровід, і ми пішли вздовж їх позицій.

Поки крокували вздовж дороги, побачили легкову машину, яка рухалася по дорозі від Многопілля до Червоносільського. На шляху в багатьох місцях лежали останки тіл наших бійців. Ми бачили, як досі горіли залишки наших машин. Помічена нами легкова машина, рухаючись по дорозі, обережно оминала трупи. Що за машина? Росіяни теж знизували плечима і не розуміли, що це за автомобіль, але вогонь по ній не відкривали. Підійшовши ближче, ми побачили, що до машини прив'язана біла ганчірка. Це виявилася звичайна цивільна машина якихось місцевих мешканців. «Жигулі» шостої моделі, в якій знаходилися якісь місцеві літні люди — чоловік і жінка. Коли вони під'їхали і зупинилися біля російських солдатів, то захоплено говорили їм:

— Ось ви — молодці! Дали їм жару!

У відповідь російські кивали головами і теж відповідали:

— Да... да. Мы такие. Спасибо.

Коли я це побачив і почув, у мене в голові виникла думка: «Як же це ми можемо за цих воювати? Це і є народ України? Хіба це українці?» Я був просто в шоці! Я знаходився разом з росіянами, і ці цивільні, сплутавши мене з росіянином, виказували свій захват і непідробне задоволення... Вони стояли поруч із загиблими українськими бійцями і з радістю дивились мені в очі, не розуміючи, чому я не поділяю їх радощів. Дивлячись на цих людей похилого віку, мені неможливо було зрозуміти їхню непідробну радість. Навіть вороги розуміли, що ось ця вся купа трупів і згорілих машин — це горе, а ці люди, які формально вважаються громадянами України, радіють загибелі стількох людей! Це просто не вкладалося в голові! Українці раді тому, що росіяни вбили українців! Напевно, я ніколи не зможу цього зрозуміти, як і не зможу нормально сприймати людей, які проповідують і підтримують руський мир, який підступно вдерся в нашу країну і поклав стільки наших хлопців.

Ми йшли з росіянином уздовж дороги і нарахували три десятка наших загиблих бійців. Нарешті дісталися до підбитих машин. Серед них була і та легкова, з якої ми вискочили. На тому місці ми нарахували ще близько сорока загиблих. Всього біля дороги від Многопілля до Червоносільського, я особисто бачив близько восьми десятків загиблих. Поки ми йшли і оглядали поле і дорогу, то розбалакався з супроводжучим нас росіянином. Коли я спілкувався з росіянами під час першої спроби переговорів, то зрозумів так, що вони знали про те, що знаходяться в Україні. А цей супроводжуючий боєць сказав, що у них були вчення:

— Мы располагались в поле в Ростовской области, а ночью поступила команда переместиться в другое место. Так вот мы и прибыли сюда, где нам приказали окопаться и удерживать позицию.

— Стривай, ви не знали про те, що вас везуть в Україну?

— Ну, разговоры про это ходили еще на полигоне, но будет приказ или нет — никто точно не знал. Будет приказ — будем выполнять.

— А нічого, що наказ порушує кордон України? Ти ж подивись навколо, що ви накоїли!

— На Украине идет гражданская война. Тут фашисты убивают стариков, женщин и детей. Наше задание — спасать украинцев от фашистов.

Коли я йому намагався донести про Януковича, Євромайдан, боротьбу за очищення влади, то він відповів: «Ви жили, як ми жили. Погано вам було? І треба було вам починати цю грома-

Знищена російська бойова машина десанту на околиці хутора Червоносільське бійцями-гранатометниками батальйону «Донбас»

дянську війну?» Достукатися до свідомості російського солдата було неможливо. У нього були навчання і наказ. І ось він тут — на території сусідньої держави знищує за наказом всіх, на кого командири ткнуть пальцем і оголосять фашистом. І це в його розумінні абсолютно нормально! Жодних сумнівів! Жодних вагань! Абсолютна непробивна впевненість в правому ділі!

Ми порахували загиблих і повернулися назад до села. Через деякий час над нами пролетів наш літак, що додало впевненості в благополучному виході. Тоді ми були впевнені, що літак саме наш, хоч і не встигли роздивитися на ньому розпізнавальних знаків. Нам взагалі і в голову не могло прийти, що це можуть бути ворожі літаки. Над нашою землею не можуть літати вороги. Це саме наша авіація летить нам на допомогу, і тому дуже скоро «заблукавші» підрозділи росіян збагнуть, що настав час повертатися додому. Згодом з'ясувалося, що ми помилялись лише наполовину. Літак був дійсно наш, але нам, тримавшим оборону в Червоносільському, це не дуже допомогло.

Ще здіймався до неба чорний дим від догораючих машин, а ми чекали, що щось буде... Щось мало відбуватися. Здавалося, що всі сили нашої держави мали спрямовуватись на те, щоб надати нам допомогу... Час тривав, а так нічого і не відбувалося. До вечора продовжилося перемир'я.

Увечері я підійшов до Миколи Стародубцева (у нього було дотичне поранення щоки). Він був старшим відділення саперів. У цей момент з командирами була біда. Усі розосередилися по усьому селу, і єдиного централізованого керівництва не було. Не було такого, хто спромігся всіх зібрати і щось спільно вирішувати на рівні усього підрозділу. Увечорі Микола повинен був зв'язатися з комбатом. З цим теж були проблеми. Зв'язок глушили. Акумулятори сідали. Я дав Миколі свій телефон, і він, піднявшись на якийсь пагорб, все ж таки додзвонився до Семена Семенченка. Микола доповідав йому ситуацію, а я в цей час бігав і збирав нерозряджені мобільні телефони.

Змушуючи нас здатися, ворог наносив артилерійські удари з великої відстані по будинках, знешкоджуючі їх разом з лежачими в них пораненими бійцями. Тим самим відтісняв нас до крайніх хат селища.

Наскільки я зрозумів з того, що нам повідомили наші офіцери, була досягнута домовленість про наш безперешкодний вихід. Наступного дня з'ясувалося, що росіяни обіцяють вивести нас до наших блокпостів. Того дня я зрозумів, як вірно підкреслив друже Лермонтов, що слово російського офіцера нічого не варте. Вони зрадили наданому слову офіцера... На нас чекало довготривале перебування в полоні...»

Тимчасове виконуючий обов'язки начальника штабу — першого заступника командира батальйону, майор Ніколов (Лермонтов) Михайло Михайлович:

«Від себе додам до розповіді друже Москіта, що після прориву в село Червоносільське, на самому початку бою, я, як найстарший за званням, віддав наказ особовому складу по рації і кілька разів продублював у голосовому режимі: «Зайняти кругову оборону і битися до останньої краплі крові». Тому був проти переговорів з противником і в них участі не приймав. Довелося навіть застосувати зброю проти кількох бійців, які намагалися здатися в полон.

Далі, не знаю, наскільки про це широко відомо, але особисто я в полон не здавався. Мене роззброїли і перепровадили в полон прикомандировані до нашого батальйону офіцери. Останній мій наказ був такий: «Кинутися зубами на автоматників противника». Але, пройшовши повз стрій, я побачив, що переважна більшість бійців заперечливо хитає головою. Деякі в голос почали мене вмовляти не губити особовий склад.

Під час нападу на нашу колону бійці батальйону «Донбас» дали гідну відсіч ворогу навколо селища Червоносільське, в результаті чого були знищені: на лівому фланзі два танка Т-72. При цьому відзначилися бійці гранатометного взводу друже Усач — Євгеній Львович Тельнов (загинув 15 лютого 2015 року в селищі Широкіне) і друже Бугор — Анатолій Горбенко. Ворожі екіпажі танків, які вискакували і намагалися чинити збройний опір, знищували зі стрілецької зброї друже Камаз, Амбал, Піаніст і я. На правому фланзі друже Гайдук знищив ворожий танк Т-64Б. На лівому фланзі, біля лісосмуги, також були знищені дві російські БМД-2 з екіпажами. Лише один або два десантники були взяті в полон. При цьому героїчно відзначилися бійці Усач, Амбал, Камаз і Брест. Бійці батальйону «Донбас» до останнього тримали позиції в селищі Червоносільське протягом тридцяти шести годин і були підступно взяті в полон завдяки людям, які не мають офіцерської гідності.

Бої навколо Червоносільського і перемовини з російськими офіцерами дали мені зрозуміти, що цей ворог не поважає ніяких правил на війні. Слово, надане російським офіцером, нічого не варте. На майбутнє я для себе зробив певні висновки».

Боєць-санітар батальйону «Донбас» Сергій (Яр) Міщенко. Про ціну життя. Червоносільске 29 серпня 2014 року, 18:30:

«Пообіді постріли потроху вщухли, лише деінде було чутно далекі глухі бахи арти. Це не страшно, це вже не по нас.

Всі наші важкі стабілізовані втратили двох. Їх завернули у простирадла та винесли на літню веранду. Полоненого пораненого російського десантника, якого притягли дві години тому, стабілізували, але без переливання крові на одному фізрастворі навряд чи дотягне.

Пробіг між важких, позбирав телефони рідних. Навіщо не кажу, всі розуміють для чого, всі пишуть. В такій антисанітарії поява гангрени — проблема невідворотня, питання лише «коли?»

Мобільного зв'язку майже немає — глушать тварі, але інколи у самому темному кутку на горищі нашого дому-шпиталю з'являється одна поділка на мобілці і є можливість відправити пакет з декількох смс-ок. Прошу друже Реактора, який часто навідується до пораненого Володимира Ложешнікова та має нерозряджену мобілку, набрати повідомлення й тобі, Мала. Рукавички останні, в запеклій крові, тому сам набрати не зможу, якщо зняти — фіг натягну цілими.

Треба щось несумне і щоб було зрозуміло від кого, що живий. «Жив, здоров — пасу коров», — диктую я текст-повідомлення і твій телефон, єдиний, який знав напам'ять. Багато б віддав, щоб почути твій голос.

Друже Реактор здивовано дивиться на мене, наче намагається визначити наявність контузії, мав би звикнути до моїх шуток-прибауток ще в учебці. Посміхаюся йому у відповідь. Зрозумівши, що я в адекваті — пішов відправляти. Що тут дивного? Живий, здоровий... це головне... «пасу коров» — сільським пейзажем навіяло веселу рифму мабуть. Можливо, зрозумієш, можливо, зрадієш. Можливо...

Підійшов Дєд з групи «Купол». Поранена рука, але ж бачу, що перемотував сам.

— Док, треба комусь до росіян сходити. Вони вимагають лікаря для своїх поранених. Кажуть, свого в них нема.

— Комусь... Добре, сходимо, чому б не сходити? — награної безшабашності вистачає лише на пару фраз. — До кого підійти? — перепитую в Дєда.

— Галл з ними перемовини веде, у полі стоїть на нейтралці, чекає.

— Ок. Зараз знайдемо того Когось. А з рукою що трапилось? Чому не показував?

— Та в мене по мєлочі, не хотів вас відволікати.

— Плюс.

«Плюююс... Сходити... Яцик вже сходив на перемовини. Забрали і з кінцями. Танкіст ходив за «двохсотими» — вбили», — це я вже сам до себе. «Кого ж я відправлю? Дівчат — ні. Міхтей — за доктора не прокатить. Тєрапєвт — йому знову може дах зірвати... ну от і добре. Залишаюсь тільки я. Командиру Чубу доповісти б, але ж хтозна-де вони втрьох без мене зараз воюють? От і ладушкі... сходю кудись до когось».

Заходячи у дім-шпиталь з напускною веселістю, знімаю перчатки, вигружаю з карманів усе «зайве». Залишаю у кишені під аптечкою серед бинтів гранату «ергедешку». Якщо там будуть казачкі або чеченці — в полон не піду. Від використаного бинта відриваю собі довгий білий шматок, щоб був без крові та бруду.

Мері з Міхтеєм змінюють пов'язку Толіку Грицькову. В нього знову кровить.

— Мері, ти за головну. Я трохи відійду. Галл викликав.

— Добре, тільки не довго, — відповідає тендітна й зовсім мала дівчина. Вона сконцентрована на рані, це надає їй сили.

Виходити на вулицю без автомата якось дивно й незвично, наче щось забув. Його дійсно не вистачає. Проходжу мимо наших постів. Впевнено крокую до одинокої фігури Галла, який стоїть на нейтралці. Вже підійшовши до нього, чую за спиною крик Лавра:

— Док! Ти куди?! До-о-ок.

Бляха, засвітився. Як прийду, то, мабуть, від Чуба отримаю на горіхи, що не доповів.

Роблю вигляд, що не чую його, і впевнено, наскільки це можливо по перепаханому полю, підходжу до Галла. Він також без зброї, в руках одна рація.

— Док, треба підійти до першого їх окопу, вони прямо на півдругої від мене, — каже Галл, — вони винесуть туди своїх «трьохсотих», треба їх подивитись, кажуть що у них є один наш, також поранений, може, й віддадуть.

Мовчки прямую за орієнтиром, лише кивнувши у відповідь. Сили відповідати вже немає.

Дивний сьогодні день: ще й не весь вийшов, а вже стільки трапилось, мабуть, комусь на все життя вистачило б. Йти по зораному полю досить незручно. Відійшовши від Галла метрів на двадцять, піднімаю руки догори і прямую до окопів росіян. Навалюється жахливий депресняк, вперше за сьогодні. Кожен крок роблю через силу. Починаю помічати речі, які здавалися несуттєвими. Глибоке блакитне небо. Запах гарі, змішаний з ароматом переораного траками ворожої техніки поля. Незвична тиша. Шкіра ніг починає нестерпно свербіти в тих місцях, де штанини брюк просочені запеклою кров'ю поранених, тобто майже вся. Підняті руки миттєво мліють, і йти стає ще важче. Зупинятися не можна. Блін, білий прапорець забув. Мабуть в кишеню за ним вже лізти не варто.

Здолавши поле, зупиняюся на дорозі в двадцяти метрах від ворожого окопу. Назустріч виходять двоє. Один з них явно офіцер.

— Доктор?

— Да.

Обшукують геть не професійно, але на прицілі тримають впевнено, один одному не заважають.

— Руки можно опустить?

— Опускай, но не дергайся. Сейчас наших принесут.

На край бруствера виносять дві пари носилок. Обидва важкі, але при свідомості, у формі російської армії. Нашого не принесли, мабуть, збрехали. Значить, й не відпустять... попандос. Добре, що хоч армійці.

Дістаю з кармана брюк аптечку та починаю огляд. В очі відразу впадає інша техніка бинтування та замотування пов'язки у додаткові шматки тканин ще совєтського зразку. Один явно вже не жилець, без реанімації не витягне і до ранку, другий хоча тяжкий, але стабільний.

— Им что-то кололи? — питаю у солдатів.

— Противошокое укололи, больше нечего, наши доктора отстали от колоны, обломались по дороге.

— Ну, что я могу сказать? Все сделали правильно. Рецепт выписывать не буду. Первому, как минимум, нужно срочное переливание, второго просто в больницу надо везти, чем скорее, тем лучше. Ближайшая ваша в Харцызке. Мы туда всем местным рекомендовали ехать, если они от эвакуации отказывались.

Кажу з напускною недбалістю, яка в моїй уяві притаманна усім лікарям районних поліклінік.

— Ну, я пойду? Или у вас еще кто-то есть?

— Может им уколоть еще чего надо, док? — питає геть молодий хлопець, що притягнув ноші.

«Та виживе твій дружбан. А той, що праворуч — вже навряд», — подумки заспокоюю я його.

Трохи тримаю паузу.

— Та можно и уколоть... но у нас же ничего не осталось вашими стараниями, — відказую наче й ні до кого, дивлячись собі під ноги.

— Тут ваш один в доме крайнем канает. Мы знаем, что он там, но в дом не заходим. Там бабка местная вокруг него скачет...

А вот хто у них старший. Підіймаю очі вже до нього.

— Так бы сразу и сказал.

З аптечки дістаю дві склянки з цефтріаксоном, розводжу водою, обійдуться без лідокаїну, його вже майже нема. Добряче трушу ампули, перевіряю на світло. Не поспішаю. Колю через одяг та засовую пусті ампули у кишеню кожному.

— В больничке обязательно покажете ампулы принимающему врачу.

Міряю пульс кожному, задоволено киваю наче сам до себе.

Чомусь згадую старий анекдот про лікаря, який не встиг застати пацієнта живим, та запитав у рідних, чи спітнів він перед смертю. Йому відповіли, що так, трохи спітнів. «Це ду-у-уже добре... дуже...» — сказав доктор. Та пішов додому.

Мабуть росіяни цей гумор не сприймуть, залишу його при собі.

Звертаюсь до їх старшого.

— Теперь тут все ок. Пошли за моим.

По дорозі почав рахувати: цефтріаксон гривень 15 коштує, разом з водою і шприцом — 25, на двох — полтинник. Дивна ціна за життя людини.

Я зміг забрати нашого пораненого не відразу, його стан був занадто тяжкий, для того, щоб тягти самому на руках. Довелося повертатися за ношами. У пам'ять запав очманілий погляд російського солдата, коли я, переступивши через їх окоп, зі словами «Я за носилками. Сейчас вернусь» попрямував до наших позицій, через нейтралку навпростець вже не піднімаючи рук. Допомогти донести взявся зовсім молодий хлопець родом з Донецька на псевдо Сапер, якого знав ще з учебки, але той шлях я вже робив на повному автопілоті.

Повернувшись, ноші передав першому ж бійцю на нашій території. Сил вистачило дійти до першого дома, розтрощеного танковими пострілами. Привалився до стіни, закрив очі.

До речі, Мері просила недовго, а я звалив на години півтори. Треба бігти. Потроху піднявся. Пішов».

Боєць другої штурмової роти батальйону «Донбас» Богдан Кириченко (хутір Червоносільське):

«У той час я вже не чекав нічого хорошого. Саме тоді якимось дивом до мене додзвонилася моя дівчина. Я ще жартував: «Мала, я тобі обіцяю, не візьмуть!» Вона в цей час посміхалася, навіть не уявляючи, що тут відбувається, а я з окопів виглядаю. Тільки вигляну — зв'язок кращий, починає щось по мені «працювати». Чую, як міна свистить, і кажу, що пізніше передзвоню.

Ми вже знали, чого від них чекати, і багато хто впадав у паніку. Таке вже траплялося і раніше. Під час одного бою під Карлівкою було таке, що в одному з будинків оточили наших. Там було четверо хлопців — Фьодор, Єгор, Хімік і Рейдер. Фьодор був поранений у ногу. І йому вороги пообіцяли, давши «слово офіцера», що якщо наші бійці здадуться, то їх відпустять. Ситуація склалася дуже складна. Поранений потребував негайної допомоги, а медиків поруч не було. Через пораненя він помер би. Тобто виходу не було. У нього двоє дітей, дружина. Звісно, що кожна людина хоче жити, а тут дали «слово офіцера», і він пішов здаватися.

Його обманули: вирізали серце, прив'язали за ноги до КамАЗа і тягли до Пісків. Коли його ховали, то заборонили на цвинтарі плакати, бо поряд ховали сепаратиста.

Тож під час прориву з Іловайського оточення ми вже знали, чого нам можна чекати і чого варте вороже «слово офіцера». Тим більше, що командирів у нас майже не було. Багато хто загинув, і вийшло так, що кожен сам за себе».

Боєць-мінометник зведеної роти 93-ї ОМБр Володимир Кривульський (околиця хутора Червоносільське):

«Як вийшов? Важко сказати. Спочатку взагалі було незрозуміло, куди рухатись і що робити. Навмання проповз близько кілометра в незрозумілому напрямку через стерно в полі, ситуативно намагаючись відповісти подалі від нашої вантажівки. Врешті-решт, я самостійно вийшов з оточення. Спочатку я залишився серед поля наодинці. Від вибухів і стрілянини я заліг на землю і тривалий час лежав, чекаючи, що машина, яка мене покинула, повернеться за мною. Зрештою я зрозумів, що ніхто вже не повернеться і потрібно самостійно якось повзти.

Поки повз, знайшов два автомати. Один був з підствольним гранатометом, а другий звичайний. Коли побачив підствольник, то подумав про те, що раніше мріяв про такий. У нашому підрозділі не було жодного кулемета або гранатомета. Керівництво свого часу повідомило, що нам «не положено». Для цього є піхота у зведеній роті. А нам — мінометникам не положено ні кулеметів, ні підствольних гранатометів. Саме тому я тоді в Грабському бігав і намагався на гранати виміняти в когось підствольник чи щось більш потужне, ніж просто автомат.

У той момент, коли повз з двома автоматами, я вирішив кинути омріяний автомат з підствольним гранатометом, бо все одно гранат до нього не було, а тягнути його було вже важко. Я сам тоді ледве пересувався, і тому зайва вага у вигляді другого автомата та ще з підствольним гранатометом — це було занадто. Одним словом, я кинув один з двох автоматів, який більше важив. Доповз я до невеликого кар'єра біля Червоносільського і помітив, що там біля нього пиляка стоїть і гуркотить щось. Трохи придивився — два танчика стоять. Поблизу танчиків якісь військові. Я вирішив вийти назустріч тим танкам і підняв в гору автомат з прікрипленою до шомпола жовто-блакитною лєнточкою, щоб зазначити, що я свій — українець. Ще і намагався вигукнути, що я свій, але мене, схоже не почули. Бійці стояли біля танків, двигуни яких гуркотіли, і говорили про щось поміж собою, навіть не помічаючи мене. Як вони тоді мене не почули і не побачили, я не знаю. Солдати то залазили, то вилазили з одного

з танків. Він був нібито як заритий, але башта повернута в бік нашої знищенної колони. Я придивився і помітив, що танки якісь маленькі. Я таких у нас ніколи не бачив. На них були якісь білі плями, яких я не бачив на жодній нашій техніці. Я присів і задки відійшов від них подалі. Там ріс такий терен біля ями, схожій на невеличкий кар'єр. Там, на невеличкому підвищенні серед терну, я і переховувався. Сховавшись, я почав прислухатись до розмов тих військових і зрозумів, що то росіяни. Аж раптом бачу, що троє якихось військових вирушили в напрямку того прихованого танка. Я хотів кинути в їх бік гранату, але вони зробили по-хитрому — зверху поставили кулеметника, щоб дивився в бік Червоносільського і прикривав їх.

Коли ті солдати проходили повз мене, то я чітко почув, як один з солдатів казав: «А это точно наш танчик?» До них приєдналися ще двоє якихось солдат, і вони вп'ятьох пішли до танка. Після того звідти повернулися четверо солдат і стояли неподалік від мене. Вони ще щось собі вкололи, оскільки я, коли пізніше після них вилазив, бачив, що на тому місці валявся якийсь шприц. Вони йдуть, а я притулився до рясного куща і на них дивлюся. Тільки я трохи як зверху, а вони ідуть нижче по яру. Я такий лежу і думаю, що можу поглядом притягнути до себе увагу тих солдат. Від такої думки я натягнув на очі каску і ледве не зарився в землю. Вони пройшли, і я чув, як хтось з них крикнув: «Льоша! Льоша!» Коли тільки чую — потужні постріли і вибухи. Підняв каску і бачу, як танчик цей горить. Потім раптово загорівся і другий танчик. Хто стріляє, і що відбувається? Взагалі не зрозуміло! Я так тоді і не зрозумів, що саме сталося. Було схоже на те, що хтось з Червоносільського по ним влучно влупив. Потім я поліз по яру, щоб відшукати воду. А воно там, як очерет, і якесь чи болото, чи величезна калюжа. Після того почав кудись йти і дістався на невеличкому пагорбі других соняшників. Звідти я вже побачив, що п'ятеро чи шестеро бійців рухались до тих двох підбитих танчиків. Вони були достатньо далеко від мене — через яр, але я їх добре бачив. Мене тоді це дуже вразило, оскільки вони йшли до тих знищених танків не криючись. Якщо приховані танки російські, то чому ті хлопці, які їх підбили, підходили до них, не криючись, у повний зріст, навіть не переховуючись? Росіяни розстрілювали колону, й усі намагалися переховуватись, а ці підбили два танки і ходили так, нібито вони полюють на росіян, а не навпаки. Я досі не знаю, хто були ці бійці, але вирішив відходити подалі від хутора.

Тоді я по тому низенькому соняшнику поповз подалі і дістався лісосмуги. В якій деякий час залишався і бачив, як повз мене проїхали ще якійсь танк, хлібовозка і бойова машина піхоти. Я згодом у хлопців перепитував, чого це тоді кацапи на хлібовозках їздили? А хлопці розповіли, що то вони в ту хлібовозку своїх «двохсотих» скидували. Тоді я вирішив облаштувати невеличку «льожку» і трохи відпочити перед подальшим виходом. Тим більш, що сил вже майже не було і куди рухатись теж було не зрозуміло. Я ліг, зняв бронежилет, вкрився гілками і заснув».

Семен Семенченко:

«Весь той день я перебував у шпиталі на зв'язку з Баланом, Полтораком, Аваковим, а потім і з Порошенком. Мене постійно запевняли в тому, що вже надіслано дві колони з прапорами Червоного Хреста і, мовляв, росіяни обіцяли всіх відпустити. Я тримав зв'язок з командиром взводу Віталієм Яциком, а потім з іншими, до кого дозвонювався. Після почали знову обіцяти, що ці колони вже майже на підході. Я залишив шпиталь і завантажився в машину «швидкої допомоги», в якій і поїхав з хлопцями в Комсомольське. Там хотів дочекатися виходу колони з цими «червоними хрестами». Зв'язок в Комсомольському був вкрай поганий. Його практично зовсім не було... Тому, щоб додзвонитися до хлопців в Червоносільське, доводилося виїжджати від Комсомольського за двадцять кілометрів. Ніхто на зв'язок так і не виходив. Незважаючи на те, що Аваков посилав бригаду Національної гвардії 3027 нібито щоб пробити «коридор», — вони стояли і не рухалися з місця.

Потім 3027 почала майже тікати з селища Комсомольське. Я в черговий раз вийшов на зв'язок з Червоносільським і дізнався, що все вже майже скінчилося. Усі почали здаватися в полон. Підсумок: обіцянки витягнути всіх з Червоносільського давали особисто мені: Порошенко, Аваков, Полторак, Балан. З даного питання я дав свідчення у військовій прокуратурі і подав клопотання, щоб запросили записи телефонних розмов. Чому не прийшли ці дві колони? Відповіді досі ніхто не дав. Окрім того, в той день я також спілкувався з Гелетеєм, від якого чув лише обіцянки про артилерійську й авіаційну підтримку».

В оточеній Червоносільській групі було близько трьохсот бійців, з яких понад сім десятків було поранених. Росіяни заявили, що усіх військовослужбовців, а також поранених вони відпустять. Що ж до представників добровольчих підрозділів,

то вони, мовляв, належать до незаконних збройних формувань, а відтак — їх треба судити. Саме тому сто дванадцять бійців батальйону «Донбас» не були відпущені разом з усіма іншими, а були передані бойовикам. Добровольці утримувались в приміщені колишнього Головного управління СБУ у Донецькій області. Майже всі вони були звільнені з полону у грудні 2014-го — січні 2015 року. Останній з бранців — боєць батальйону «Донбас» друже Сем, вийшов з полону лише 27 серпня 2015 року.

Наступного дня 30 серпня український полковник зі штабу оперативного командування «Південь» Ігор Палагнюк, за згодою з російською стороною, збирав у цьому місці тіла загиблих. Він розповів, що бачив командира російської частини, яка втратила БМП та два танки. Ось що Палагнюк засвідчив у своєму інтерв'ю:

«На висоті я бачив два підбитих танка і згорілу БМД. Це була, скоріш за все, техніка, яку вони не встигли вкопати. А також та, що вийшла з окопів і вирушила назустріч, не зрозуміло чому. Командир батальйону — росіянин, особисто мені сказав: "Ваші, беззаперечно, відчайдушні хлопці. Коли вони проривалися на цій висоті, я на броні їхав. Раптом звідкілясь вискочила 64-ка і з ходу підбила нашу 72-ку, яка поруч зі мною рухалася. Мене скинуло з броні вибуховою хвилею. Поки отямився, почалася пекельна перестрілка. Кулі свистять... вибухи"».

■ Лісосмуга між Новокатеринівкою і Комсомольським

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Нам вдалося зв'язатися зі штабом у Дніпропетровську і пояснити ситуацію, в якій ми всі опинилися. Карт місцевості у нас не було. Я згадав, що у Дена в телефоні є додаток-навігатор, за яким можна спробувати визначити місце нашого розташування.

Повернулися з дозору хлопці з 51-ї бригади. Микола Кравчук доповів старшому лейтенанту Кіяну:

— Найближчі двісті метрів чисті. Можна рухатися вглиб «зеленки».

Допомагаючи пораненим, ми змогли відійти від місця зупинки тягача на пару сотень метрів. Із знайдених у тягачі ковдри, плащ-намету і тонких дерев спорудили носилки для бійця «Кривбасу» Костянтина Совенка і десантника Олега Тимощука, які не могли пересуватися самостійно. Поки хлопці робили ноші, я розбирав на частини і розкидав у різні боки зброю поранених і автомат Дениса, щоб не дісталися «сепарам». Тягти з собою додаткову купу

заліза було важко. Рух нашої групи від МТ-ЛБ вглиб лісосмуги супроводжувався обстрілом з АГС-17. Це змушувало нас декілька разів зупинятися і залягати на землю. На щастя, лісосмуга була достатньо рясна і гранати розривалися високо в гілках дерев, не долітаючи до землі. Відійшовши на достатню відстань від бойової машини, ми поклали поранених і стали думати, що робити далі. Деякі бійці, про всяк випадок, закопували свої документи і кредитні картки. Володимир Мазур продовжував надавати допомогу пораненим. Гуркіт бою, переміщаючись з одного місця на інше, практично не переривався. Через деякий час до нас стали доноситися гуркіт артилерії і свист снарядів над головою. Вибухи за Новокатеринівкою і в її околицях. Після чого послідував відповідний вогонь в протилежному напрямку. Майже до самих сутінок час від часу тривали ці дуелі. Особливо активно чутні були танкова й автоматна стрілянина в напрямку терикона за Новокатеринівкою».

Капітан Владислав Волошин, військовий льотчик 229-ї бригади тактичної авіації:

«Ми перебували на одному з аеродромів тимчасового базування. Надійшов наказ — надати допомогу нашим військам, тому що вони потрапили в оточення. Чим допомогти? Ділянка дороги з Іловайська, через яку наші війська планували вихід з цього «котла», була перекрита силами бойовиків і росіян. Нашим завданням було знешкодити ці сили і засоби. Ми розробили план, маршрут і почали виконувати виліт. Я був ведучим пари, і в мене був відомий. Парою відпрацювали по визначеній меті. Завдання виконали. Повертаючись на зворотному маршруті на максимально низькій висоті, я роздивився пагорб, а на ньому техніку. Чи то була техніка росіян, чи то терористів, стовідсотково стверджувати не можу, тому що розпізнавальних знаків не було. Я підказав своєму відомому: «Праворуч супротивник. Виходь ліворуч». Він встиг уйти, а мене в той же момент збили. Довелося катапультуватись. Мій відомий переказав координати скупчення ворожої техніки кому слід, і по цим координатам було завдано удару. Саме з того часу з 29 серпня 2014 року літаки Су-25 бойові завдання не виконують. Російська сторона постачає на окуповану територію Донецької і Луганської областей занадто багато протиповітряних засобів. Тому виконувати завдання нашими літаками вважається неможливим. Це все одно, що квіток в один кінець. Полетіли — виконали завдання і там залишились».

Зі звіту Генерального штабу Збройних сил України:

«Керівництвом АТО були задіяні літаки для враження супротивника. В ході нанесення ударів один літак був уражений. Пілот катапультувався. Завдяки героїчним діям українських льотчиків, були отримані приблизні координати розташування російських військ, і по ним було нанесено нищівного удару артилерією сил АТО».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«В якийсь момент ми почули гуркіт у небі. Я підвів від землі голову і побачив літак, який летів прямо на нашу лісосмугу на наднизькій висоті. Тоді він мені здавався якимось НЛО. Неможливо переказати відчуття, коли на тебе летить бойова машина і ти не знаєш, чия вона. Я ніколи ще в житті не бачив подібної вражаючої повітряної техніки так близько, а тим більш у бойових умовах. Це був літак Су-25 без будь-яких розпізнавальних знаків. Наразі тоді я цих знаків, на прямуючому на нас літаку, не побачив. Було цілком незрозуміло, чий це літак і чого від нього можна очікувати. І саме в цей момент я побачив, як від літака в різні боки почали відділятися декілька вогняних хвостів, які були схожі на теплові заряди проти самонавідних ракет. Видовище неймовірне... Майже над самою поверхнею землі на нас несеться бойовий штурмовик, який випускає якісь заряди. Час на декілька секунд зупинився. Раптом над нашими головами попереду літака щось пронеслося, що особисто я сприйняв, як ракети «повітря-земля». Тоді я вкотре за той день подумки попрощався з життям. Гуркіт пролітаючих ракет злився з гуркотом самого літака, який пролетів за кілька секунд за ракетами. Ракети пролетіли, як мені тоді здалося, майже над самими верхівками дерев нашої лісосмуги і спочатку накрили сусідню лісосмугу, в якій розташовувався мінометний розрахунок, який вів по нас вогонь під час прориву через Новокатеринівку, а інші ракети, пролетівши над Новокатеринівкою, накрили площу за селищем у районі терикона. Після запуску ракет літак відпрацював ще автоматичними гарматами. Можу помилятися, але тоді здалося, що удар був нанесений двічі. Під час другого заходу один з двох літаків було збито під час розвороту.

В якийсь момент гуркіт бою припинився. Були чутні лише поодинокі постріли. За допомогою навігатора в телефоні Дена ми дізналися наше місце розташування. З визначенням сторін світу було складніше. Навігатор показував точку на карті, але

в якій стороні ми перебуваємо щодо інших населених пунктів, зрозуміло не було. Пізніше за зірками ми змогли визначити, що ми знаходилися в декількох кілометрах на північний захід від Комсомольського, а до настання темряви ми зовсім не орієнтувалися на місцевості. Лише звуки транспорту видавали напрямок дороги між Новокатеринівкою і Комсомольським. В парі кілометрів на південний захід від нас проходила дорога між Старобешевим і Комсомольським. Десь знову лунали черги з декількох автоматів, і відразу за ними заговорив крупнокаліберний кулемет і танчик. Складалося враження, що хтось веде відчайдушний бій, але після кількох пострілів з танка і черг з великокаліберного кулемета все знову затихло. На зміну стрекотінню стрілецької зброї почали лунати виходи з реактивних установок і прильоти «Градів» у декількох кілометрах від нас. Мені на телефон стали приходити смс-повідомлення з невідомих мені раніше номерів, які закликали виходити пораненим на цю дорогу, де їх буде підбирати Червоний Хрест. У цей же час ми чули, як по цій самій дорозі працюють «Гради». У штабі батальйону намагалися дізнатися у нас наше місце розташування, але що ми могли повідомити? Рясна лісосмуга серед полів за якимось селом. Те, що це Новокатеринівка, ми дізналися значно пізніше. Збоку від нашої «зеленки» чисте поле. Метрів за триста від нас на полі стоїть спалена САУ. Що бачимо? Бачимо з одного боку село, а з іншого — десь далеко якесь зерносховище. В смс-повідомленнях нам знову наполегливо рекомендували виносити поранених до дороги, а самим рухатися в бік Комсомольського. В цьому селищі, згідно повідомлень, розташовувалася Національна гвардія, і там всіх очікують машини Червоного Хреста. Нам писали про якісь досягнуті домовленості, про припинення вогню на деякий час і що ми повинні встигнути за цей час вийти до Комсомольського. Ми лише наполовину довіряли цим повідомленням, оскільки чули, що продовжує працювати артилерія з обох від нас напрямків і припинення вогню існує лише в уявлені тих, хто знаходиться дуже далеко звідси і пише нам ці повідомлення.

Сергій Алещенко з Віталієм Совою прощупували територію навколо розташування нашої групи й оглядали з обох боків лісосмугу, щоб визначитися з нашим місцем розташування щодо противника і прийняти рішення, що робити і куди рухатись далі. Після того, як ми залишилися без радіозв'язку, ми знищили рацію, що сіла, і я взяв на себе роль зв'язкового. Саме на мій телефон приходили повідомлення, які повинні були нам

допомогти вибратися з оточення. Подекуди були чутні окремі постріли і вибухи. Мобільний зв'язок, мабуть, активно глушили, і поговорити більше ні з ким ми не змогли, але повідомлення з телефону отримувалися і відправлялися. Через свою наївність, я сподівався на те, що за сигналом мобільного телефону співробітники СБУ зможуть визначити наше місце розташування, і для цього зв'язався з друзями, які мали контакти в нашій Дніпропетровській обласній адміністрації, і повідомив їм про ситуацію, що склалася. Спочатку друзі мені писали, що все в порядку і нам гарантують «зелений коридор». Я відповідав, що це вже не актуально, тому що «коридор» ми вже пройшли і колона розбита і розсіяна, а залишки виживших бійців добивають в полях, селищах і лісосмугах. На той момент ми були впевнені, що ніхто, крім нас, більше не вижив. Мої друзі піднімали всіх своїх знайомих у різних кабінетах, у результаті чого мені стали приходити повідомлення від кількох невідомих абонентів з інформацією про те, що слід робити і в якому напрямку рухатися. Майже всі повідомлення знову-таки радили виносити поранених з посадки та залишати у дороги, а хто може самостійно пересуватися — швидко відходити до Комсомольського. Всі новини я повідомляв Сергію Алещенку, як старшому групи, а він повинен був приймати рішення.

Повідомлення, які надходили на наші телефони, вказували на те, що з російськими військовими домовлено не вести вогонь і українським військовим, що виходять з оточення, не перешкоджають переміщатися до передових постів або розташуванням Збройних сил України. Не можу казати за усіх, але особисто я в це не вірив. Після всього, що нам довелося сьогодні побачити, навряд чи будь-хто з обох боків упустить можливість помститися. Нами було вирішено дочекатися темряви і рухатися на південний схід у бік селища Комсомольське.

Раптом ми почули, що біля залишеної нами «мотолиги» і ЗУшки хтось голосно розмовляє, а також почули дзвін по металу, ніби хтось лазить по броні. «Сепари!» Ми всі залягли і спочатку не знали, що робити. Ми нікого не бачили тому, що нас від ворога поділяли близько двохсот метрів рясної лісосмуги. Ті, хто зараз лазив по МТ-ЛБ і оглядав місце навколо машини, не могли не помітити свіжих слідів нашого перебування. Залишки закривавлених бинтів, скинутих розгрузок і бронежилетів видавали наявність в групі поранених. Перешіптуючись, щоб не видати своєї присутності, ми обговорювали можливі варіанти розвитку подій. А варіантів було

не так вже і багато. Якщо по МТ-ЛБ лазить ворожа група зачистки, то вони підуть за нашими слідами і виявлять нас. Піти, кинувши поранених, ми не могли. Значить, є тільки два виходи. Якщо група зачистки піде по «зеленці», то ми повідомимо ворогу про те, щоб не відкривали вогонь, оскільки тут тяжкопоранені, і далі — в залежності від ситуації. Або здаємося під гарантії життя для поранених, або приймаємо останній бій, якщо по нас буде відкритий вогонь. Очікування тривало цілу вічність. Олег Бірюк просив мене:

— Дай мені гранату, а самі йдіть. З нами не вийдете. Всі пропадемо.

Я відкинув у сторону порожній магазин і вставив в автомат повний. Виклав перед собою дві ручні гранати РГД-5 і одну Ф-1. Стиснув у всіх гранат вусики.

— Не переймайся, Олеже. За необхідності, я сам тебе заспокою з миром, якщо іншого вибору не буде.

Поруч зі мною лежав Влад Безпалько. Коли він побачив у мене в руках гранату Ф-1, то схвально кивнув головою. Сидячи на землі і притулившись спиною до дерева, Ігор Калініченко сказав:

— Сєдой, не гони. Не поспішай з гранатами. Можливо, ще поживемо.

Я уткнувся обличчям у висохлу траву і зловив себе на думці «...не остаться в этой траве... не остаться в этой траве... пожелай мне удачи в бою». Ніяк не міг собі раніше уявити, що останні хвилини життя проведу в траві, згадуючи пісню Віктора Цоя. Саме в той момент чомусь згадав про дружину і дітей. Чітко уявив собі обличчя своєї вбитої горем матері, коли їй повідомлять, що знайшли тіло її сина. А потім навіть якийсь азарт і злість взяли. Серед хороводу різних думок сплив дитячий спогад з мультфільму «Мауглі»: «А зараз Акела співатиме свою останню пісню». В глибині душі розумів, що полон — не варіант. Коли ворог дізнається, що перед ним бійці батальйону «Дніпро-1», перемовин не вийде. Нам вже давно впровадили в свідомість думку про те, що бійців «Дніпро-1» в полон не беруть. Має бути бій, після якого чистильникам у будь-якому випадку повинна прийти допомога, а нам допомоги чекати нема від кого. Та й з пораненими після піднятого галасу вийти не вдасться. Кинути їх ми все одно не зможемо. Як не крути, а фініш у будь-якому випадку один. Залишалося одвічне питання: здохнути, як собака, або піти в компанії декількох виродків, які вважають нас легкою здобиччю?

Не пам'ятаю, в якій книжці я вичитав цікаву думку, але тоді я її дуже тонко відчув. Всі хочуть жити довго і добре, але рідко

кому це вдається. Тому що інші заважають добре жити. А ось красиво померти кожен може, але не кожен здатний скористатися таким шансом. Лежачи в траві, я повністю усвідомлював, що мені випала можливість померти красиво. Як віруюча людина, я хотів думати, що життя після смерті триває. Випала нагода це перевірити.

З боку МТ-ЛБ в наш бік пролунали кілька автоматних черг. Кулі просвистіли над нашими головами. Вже починало сутеніти, і вороги не ризикнули сунутися в рясні кущі лісосмуги слідом відступаючій групі. Про всяк випадок обстріляли лісосмугу з автоматів і пішли собі геть. Але тоді ми не знали, що Господь вирішив вкотре за минулу добу зберегти наші життя і подав нашим ворогам думку про те, що не слід нас переслідувати, тому що в лісосмузі можуть бути розтяжки, а доведені до крайнього відчаю відчайдушні люди можуть влаштувати засідку.

Ми залягли в траві серед кущів і готувалися зустрічати «чистильників». Так як довгий час ніякого руху з боку МТ-ЛБ не спостерігалося, Прапор вирішив висунутися їм назустріч, але втрутився Віталій Сова. Він, не терплячим ніяких заперечень голосом, зупинив Сергія:

— Куди? Лежати! Чекаємо.

При цьому Віталій став переміщатися до правого від нас краю «зеленки» і трохи вперед, вирішивши зайняти позицію для того, щоб, коли почнеться бій, нанести ворогу удар з укриття з правого флангу».

Командир окремого зенітно-атрилерійського взводу 51-ї окремої механізованої бригади, старший лейтенант Валентин Григорович Кіян, почувши рух біля МТ-ЛБ і побачивши, що бійці біля поранених приготували гранати і збираються зустрічати «гостей», пошепки і знаками наказав своїм бійцям відтягнутися трохи далі в лісосмугу. Перед ним повстала величезна дилема. У кожної людини інколи в житті виникають ситуації, коли необхідно зробити вибір, який поділяє життя на «до» і «після». В такі моменти буває дуже важко обрати вірне рішення, тому що від цього рішення залежить як особисте життя, так і життя інших, за яких належить нести відповідальність. Офіцер цілком усвідомлював наслідки ситуації, яка склалася, і внутрішньо дуже сильно переймався. На жаль, часу для роздумів було небагато. Він командир і має прийняти рішення. І він його прийняв: «Слухай мою команду. Тихо і без зайвих питань відходимо далі по

лісосмузі. Це наказ». Бійці мовчки почали відповзати і відходити подалі від місця, де залягли поранені і ті, хто залишався поруч з ними. Дехто з солдатів допомогли відійти і пораненому розвіднику 93-ї бригади. Відійшли майже безшумно. Незважаючи на повну тишу, яка зберігалась під час очікування подальших дій ворога біля МТ-ЛБ, ніхто з нас навіть не помітив, як і коли саме це сталося. Відірвавшись на значну відстань, дехто з бійців став розпитувати офіцера: «Що це означає? Ми їх залишили?» На що командир відповів: «Вони не зможуть вийти. На них чекає або смерть, або полон. Там залишились такі самі бойові товариші, як і ми з вами. Вони не залишать своїх поранених. Це їх вибір і їх рішення. Якби наша група опинилась в їхньому становищі, я діяв би так само, як вони. Я особисто відповідаю за усіх вас. За кожного! Ми майже неушкоджені, і в нас є шанс вийти. У них цього шансу немає. Гинути усім разом або здаватися в полон немає сенсу. Я відповідаю за кожного свого бійця і, якщо Бог дасть, виведу усіх з оточення і поверну додому. Мені важко було прийняти таке рішення, але я його прийняв, і мені з цим жити. Ваша справа — виконувати наказ. Усім зрозуміло?» Бійці мовчки схилили голови. «Тож припиняємо дискусії і рухаємося далі. Якщо хлопці приймуть бій, то це надасть нам трохи часу. Тож не будемо його втрачати. Що б то не сталося з тими бійцями, нехай їх вибір буде недаремним. Дозорні вперед. По черзі допомагаємо пораненому й обережно рухаємось по лісосмузі за дозорними. Повторюю — це наказ». Командир взводу знайомим усім жестом зробив коло в повітрі, що означало «усі зібралися і рухаємось вперед».

Бійці все далі і далі відходили від нас з важким почуттям провини, і з того самого моменту на довгі два роки у декого з них залишався камінь на серці від того, що вони пішли, а там, звідки вони відходили, залишились поранені. Два роки на душі тягарем гризло сумління про провину в можливій загибелі інших. Вихід до рятівних позицій Національної гвардії в Комсомольському був сумним і мовчазним. Серед тих, разом з ким вони залишали на вантажівці пекельну зону, яку згодом назвуть «коридором смерті», їхали заступник командира батальйону «Дніпро-1» полковник Печененко й інші бійці батальйону, які вийшли самі і допомогли вийти багатьом іншим. Гойдаючись в кузові вантажівки, командир і бійці мовчазно схиляли голови і не могли дивитися в очі один одному. А як можна було комусь про це сказати? Бачили і не винесли? Чому не надали допомоги? В головах виникали

важкі і гризучі питання сумління, на які не було відповіді. Наказ? Та який вже до біса наказ! Наказ... Як би там не було, але сталося те, що сталося. Доведеться з цим жити далі...

Минуло більше ніж два роки, коли нарешті ті, хто пішов, і ті, хто тоді залишився, знову почули один одного. Я особисто від щирого серця подякував механіку-водієві тієї «мотолиги» Володимиру Зинчуку за те, що він все-таки прорвався скрізь те пекло і вивіз нас. І я дійсно радий був за те, що тоді хлопці врятувалися, хоч певний час і тримав у серці зло на них. Мехвод зізнався, що досі носить важке почуття за той день. Я особисто зняв камінь з його душі і впевнив його, що їх провини немає. Їх командир рятував своїх бійців і мав рацію. Усі ми виявилися тими, кого, як кажуть, Бог поцілував у лоба, й усі вийшли. Якщо раніше і вважав цих хлопців винними, то зараз вибачаю. Вибачаю так, як хочу, щоб Господь вибачив колись і мене. Тож на все воля Божа.

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Наше очікування, здавалося, тривало цілу вічність, але до нас так ніхто і не вийшов. Коли ми зрозуміли, що небезпека минула, то знову зібралися усі разом, щоб вирішити, що робити далі. Виявилося, що наші ряди поріділи, тому що екіпаж МТ-ЛБ у повному складі пішов далі по лісосмузі, і більше ми їх не бачили. З ними також пішов і поранений розвідник 93-ї бригади. Залишилося тринадцять бійців. З яких десять поранені. Четверо тяжко — двоє не здатні самостійно пересуватися.

З настанням темряви на чистому небі з'явилися місяць і зірки. Знайшовши Полярну зірку, ми визначилися зі сторонами світу. Разом з темрявою наступав і нічний холод. Владислава Безпалька почало морозити. Від великої крововтрати він був дуже блідий і здавався мені майже безнадійним. Я підклав йому під голову свою каску і став шукати, чим би його накрити. Не знайшовши нічого, я вкрив Влада своїм бронежилетом, а сам приліг поряд і тісніше притулився до його спини, намагаючись хоч якось його зігріти і зігрітися самому. Більшість з нас були легко одягнені. У мене поверх футболки був накинутий бронежилет і розвантажний жилет. Температура повітря +10. Це була найхолодніша літня ніч у моєму житті. Щоб зігрітися, ми вкладалися спина до спини і накривали поранених бронежилетами. Лежачих на ношах Костю і Олега також накрили, вже не пам'ятаю чим саме. Прапор та інші вцілілі обережно, не створюючи зайвого шуму, почали

вирубувати і обламувати в густих заростях вузький прохід, щоб при виході з «зеленки» пронести ноші з пораненими.

Потрібно віддати належне Сергію Алещенку. Він прийняв вірне і вольове рішення, яке поділяли всі вцілілі. Ми погодилися, що нікого з поранених ні на яку дорогу виносити не будемо. Йдемо усі разом. Хто здатний нести ноші, будуть тягнути поранених. Решта пересуваються своїм ходом. Відстаючих будемо підтягувати. Боєць батальйону «Кривбас» Віталій Бунчиков з кульовим пораненням у голову відчував себе зовсім погано і не був готовий до тривалого переходу. Він довго відмовлявся йти з нами, але врешті-решт ми переконали його зібратися з силами. З «зеленки» на ґрунтову стежку вздовж поля вийшли всі тринадцять бійців. Залишаючи «зеленку», я дуже переймався, щоб не залишити в лісосмузі будь-які необхідні речі. Збиралися в повній темряві, і тому топтатися по «зеленці» в пошуках каски я вже не став. Згодом усі ми дуже пошкодували про те, що не прихопили з собою води. Віталій Сова мав серйозні опіки на ногах і фізично не міг нести ноші. Він рухався попереду всіх у дозорі, випереджаючи всю групу метрів на 100—150, і оглядав прилеглу територію в нічний приціл, який виявився в господарстві у Володі Мазура. Ноші з пораненими по черзі тягли п'ять бійців, які були взмозі це робити. Костя і Олег були досить важкими, і доводилося їх нести чотирьом бійцям. Спершу проносили півсотні кроків одного. Ставили на землю і поверталися за другим. Ставили на землю другого і поверталися за першим. Попутно допомагали Ігорю Калініченку і Олегу Бірюку, які повзли на колінах, а так само підтягували Віталія Бунчикова, який замикав нашу групу. Ноші, де лежав десантник, були споруджені з плащ-намету. Вони були більш зручними і просторими. З ношами Костянтина постійно виникали проблеми. Ковдра відставала від палиць, і її повсякчас доводилося підв'язувати. До того ж вона була короткою, і перший час це приносило незручність і біль, так як нога Кості з відкритим переломом гомілки іноді провисала з ковдри. П'ятий, вільний від переноски ношів боєць допомагав підтягуватися відстаючим бійцям і періодично підміняв одного, хто ніс ноші. У Кості Совенка був кулемет РПК, який ми використовували як додатковий елемент носилок, куди обережно вкладали перебиту ногу Костянтина.

На рахунок «три-чотири» одночасно піднімали ноші з чотирьох боків. Ми часто жартували над Володею Мазуром за те, що він трохи гальмував і пізніше всіх піднімав свій бік ношів. Звідки нам тоді було знати, що він сам був поранений і погано чув внаслідок контузії? Надаючи допомогу іншим, Володя і сло-

вом не обмовився про свої проблеми. Поранений Артем Кобзєв намагався триматися між загальною групою і дозорним Філіном. Для зручності вони з Владиславом Безпальком зробили собі щось на зразок палиць, спираючись на які було зручніше пересуватися. Найскладніше було Ігорю Калініченку і Бірюку Олегу. Ігор спочатку намагався повільно йти, але потім не зміг триматися на ногах. Володимир ще раз оглянув Гошу і виявив, що у нього повні берци крові. Виявилося, що кістки обох його ніг були прострелені, і подальший шлях вони з Олегом рухалися на колінах і кулаках. Щоб якось допомогти Олегу, Володимир Мазур віддав йому свої рукавички. Я поділився своїми з Гошею. Останнім ішов Віталій Бунчиков, якому час від часу допомагали ті, хто не був зайнятий носилками.

По дорозі я в темряві один раз спіткнувся об якусь залізяку і відірвав підошву на лівому берці. Залізякою виявилася частина розірваної САУ, спалені і перевернуті догори ногами останки якої лежали в полі по ходу нашого руху. Пройшовши кілька сот метрів уздовж посадки, ми почули тихий голос Віталія Сови, який дав команду всім зупинитися і притулитися до «зеленці». Попереду стояв танк. Цілий, але невідомо чий. Якщо танк російський, то біля нього обов'язково має бути охорона зі складу піхоти, що супроводжувала техніку. У декількох кілометрах від нас у небі час від часу спалахували сигнальні й освітлювальні ракети. Варто було трохи озирнутися і діяти, виходячи з ситуації. Поки Віталій проводив розвідку, у нас був час трохи відпочити. Оглянувши територію навколо танка, Філін повернувся до нас і повідомив, що можна рухатися далі. Виявилося, що танк наш, але екіпажу в ньому немає. Певне, це був той самий танк, за яким спочатку рухалася наша «мотолига» і якому першому вдалося прорватися через Новокатеринівку. Проходячи біля нього, ми бачили розкидані навколо речі танкістів. Мабуть, танкісти так само вирішили залишити машину і виходити пішим порядком, як і ми.

Незважаючи на те, що ніч була холодною, мені не прийшло в голову взяти з особистих речей танкістів який-небудь бушлат. Швидше за все, просто забув про холод. Під час перенесення носилок холод не відчувався. Не було часу мерзнути. Та й ніколи було возитися з пошуком будь-яких речей в нічній темряві. В нас залишалося зовсім обмаль часу, щоб сховатися в надійному укритті до сходу сонця. Ми відразу визначилися, що пересуватися будемо виключно вночі. Днем наша група була б занадто помітною.

Танк стояв майже навпроти ґрунтової дороги, яка тягнулася між двома лісосмугами. Наша «зеленка» закінчувалася, а та, що починалася за ґрунтовкою, майже вся була випалена «Градом». З землі стирчали лише обвуглені пеньки. Тепер у нас не було будь-якого захисту або маскування праворуч з боку Новокатеринівки. У цей момент Віталій Бунчиков відчув, що далі рухатися не зможе, і відмовився йти з нами. Часу на вмовляння не було. Насильно теж ніхто нікого тягнути не збирався. Філін виявився більш завбачливим і підібрав біля танка бушлат, який віддав Віталію Бунчикову, що залишався в лісосмузі. У Ігоря Калініченка від тривалого пересування навколішки почали кровоточити пальці на руках. В Ігоря були безпалі перчатки, які дещо захищали долоні, але пальці були незахищеними. Я віддав йому свої м'які рукавички, і це трохи полегшило йому рух. Обмін обмундируванням продовжився. У мене під час нашого маршруту відірвалася підошва на берцях, і Костянтин Совенко, якого ми несли на ношах, запропонував мені взяти його взуття. Він вважав, що, навіть якщо ми благополучно виберемося з цієї халепи, то берці йому ще не скоро будуть в нагоді. Взуття у бійця «Кривбасу» виявилося дуже зручним і якраз відповідного розміру. Я з задоволенням погодився прийняти його подарунок і досі зберігаю ці берці в пам'ять про той важкий перехід.

Прапор вирішив вести групу ліворуч від лісосмуги по оранці до поля, порослому соняшниками. Відрізок шляху в кілька сотень метрів нам треба було подолати майже по відкритій місцевості, яка яскраво освітлювалася місяцем. Ризик виявився виправданим. На годиннику було початок п'ятої ранку. В цей час пильність спостерігачів і вартових притупляється. Для більш зручного пересування ми спробували тягти ноші не на витягнутих руках, а піднявши їх на плечі. Виявилося що так зручніше. Руки менше втомлювалися, і ноші менше чіплялися за стебла соняшників. Продиратися крізь зарості високих сухих і колючих стебел і головок соняшнику було досить складно. Саме тому Віталій Сова й Артем Кобзєв, які рухалися попереду, намагалися хоч трохи втоптати прохід серед соняшників, щоб тим, хто ніс ноші, було легше долати ці зарослі. Тоді мені здавалося, що ми продираємося не соняшниковим полем, а якимось терном. Втім звертати увагу на подібні дрібниці тоді не було ані часу, ані сенсу. Головним завданням було дістатися до надійного укриття до сходу сонця. Нам вдалося пройти цю ділянку до світанку і сховатися в зарослях рясного і колючого чагарнику, що ріс впритул до со-

няшникового поля. До чагарника ми підходили не прямо з поля, а трохи обабіч, щоб нас не могла виказати витоптана до нашого укриття стежка. Проходячи через поле, ми встигли нарвати кілька соняшників з насінням, щоб трохи вгамувати підступаючий голод. За останню добу майже не вживали ніякої їжі. Майже цілий день почуття голоду зовсім не відчувався, але на другу добу голод, а особливо спрага починали давати себе знати».

Командир взводу батальйону «Донбас» Віталій Яцик (хутір Червоносільське):

«Є різні свідчення. Коли я був у полоні, то було багато часу для спілкування, то дехто стверджував, що Галл пропонував усім, в кого є бажання, виходити разом з ним. Але переважна більшість тих, хто опинився в полоні, стверджує, що інформації про те, що Галл когось виводить, ніхто не знав. Хоч по факту, його посада й обов'язок були керувати особовим складом. Ніч з 29 на 30 серпня 2014 року я ночував у полоні, але боєць Дядя з мого взводу самостійно пішов з оточеного хутора. Галл пропонував Лєшему також виходити разом, бо вони були колись в батальйоні «Крим» і дуже добре знали один одного. Лєший відмовився виходити і сказав, що залишиться з усіма. Рішення про вихід і прорив з оточеного хутора кожен приймав самостійно. В мене був боєць-санітар Юра Соловьйов, досі який вважається зниклим безвісти. Він зник ще до загальної здачі. Юра був медиком, і дехто пригадував, що він деякий час надавав допомогу пораненим, а потім просто зник і більше його ніхто не бачив».

30 СЕРПНЯ 2014 РОКУ

■ Околиці Новокатеринівки

Боєць батальйону «Дніпро-1» Микола Криворотько:

«Нарешті настала темрява. Ми по одному почали виходити з болота і просуватися в бік соняшникового поля, через яке можна було непомітно вийти ближче до смт Комсомольського (цей населений пункт був підконтрольний в той час ще Національній гвардії України). Володимир Тугай, я, Іван Крим і Мангуст сформували головний дозор (я і Крим з тепловізорами). Решта рухалися позаду за нами на відстані 20 метрів у колоні один за одним, щоб ніхто не загубився і не відстав. Але все одно кілька разів доводилося зупинятися, і Володимир Тугай повертався за відсталими бійцями. Тепловізори були дуже до речі. Вони допомогли нам оминути російську бронетехніку і ворожі вогневі позиції, а заразом візуально контролювати порядок нашої пішої колони. Але користуватися ними все ж було досить важко, особливо під час руху. Вони були найдешевші і технічно прості в своєму класі. Підносити окуляр цього приладу до ока потрібно було попередньо закривши його рукою, щоб світло з прибору не освітлювало в темряві все обличчя. А в умовах абсолютної темряви недалеко від російських позицій це могло стати фатальною помилкою. На щастя, досвід їх використання ми отримали ще на стаціонарних позиціях і «секретах» у самому Іловайську. По дорозі до соняшникового поля ми підібрали ще десяток українських військовослужбовців. Один з них був поранений в обидві ноги і не міг пересуватися. Бійці з основної колони поклали його в плащ-палатку і по черзі несли.

Всі були виснажені фізично і морально. Майже кожен з нас мав якісь легкі поранення, хотів їсти і пити (в умовах оточення

з цим було важко). В останні дні серпня було дуже спекотно, а вночі холодно. З соняшникового поля вийшли до лісосмуги і, обережно розвідуючи маршрут, просувалися далі. Нарешті вдалося зв'язатися зі штабом у Дніпропетровську, щоб отримати інформацію про точку виходу з оточення і населений пункт, до якого потрібно дістатися. Зробити це раніше не виходило, тому що російські військові повністю глушили і мобільний зв'язок, і радіозв'язок. Не завжди виходило минути населені пункти, так як до світанку залишалося мало часу. Це загрожувало тим, що собаки в кожному дворі селища, біля якого ми проходили, піднімали гавкіт і привертали непотрібну увагу.

До Комсомольського ми дісталися на світанку приблизно 6:00. Нацгвардія України, яка займала цей населений пункт, була попереджена про нашу появу, але зустріла нас дуже холодно. Ми попросили їх дати нам будь-що поїсти, але бійці Нацгвардії відповіли, що у них самих нічого немає, хоч ми бачили, що це було неправдою. І не тільки це. Трохи дратувало те, що бійці Нацгвардії усі були в новому однострої і з новими автоматами «Форт-223» (ізраїльський Tavor-21) замість старих «калашів». Також у них були новенькі броньовані автомобілі КрАЗ і БТР. Все, як на параді Дня Незалежності України. Тоді було дуже прикро дивитися на їх егоїзм. Єдине, що вони зробили корисного, забрали у нас пораненого, якого ми несли всю ніч, щоб надати йому медичну допомогу, але через кілька годин ми дізнались, що він помер.

Нам вдалось вийти до місця, ще підконтрольному Україні, але в безпеці ми себе не відчували. Йшли чутки, що третє кільце російського оточення поглине і Комсомольськ. Місцеве населення було або байдуже до нас, або дивилось косо. Російська пропаганда в цьому регіоні виконала свою справу. Лише рідко хто підходив до нас, щоб підтримати теплим словом. Нас розмістили у будівлі військового комісаріату, де ми змогли поїсти, що купили у місцевому магазині, та трохи відпочити. Попри смертельну втому, я заснути так і не зміг. У другій половині дня за нами приїхали дві військові вантажівки, щоб вивезти нас у Волноваху, де чекав транспорт у Дніпро.

У дорозі, мені здавалось, що почався масштабний російський наступ на Україну. Думав, що, можливо навіть, об'явлено військовий стан у країні. Але це було не так. Рідне місто, як і вся країна, продовжував жити звичним темпом життя, бачивши війну лише по телевізору».

Командир 5-го відділення 1-ї роти 3-й взводу батальйону «Донбас» Олексій Коваль (Червоносільське. Ніч з 29 на 30 серпня 2014 року):

«Влаштувався у дворі, вночі кілька разів вставав, відходив і слухав. Ні, в цю сторону і пробувати не варто. Підемо перед світанком і назад туди, звідки приїхали. Підійшов друже Гамлет і сказав, що у нього є КАРТА! Все. Час. Піднімаю своїх. Яшу не знайшов. Заглянув до льоху, в якому планували спати Заноза зі своїми, посвітив ліхтариком — ніби нікого. Гаразд. Підійшов до свого командира Артиста:

— Ми йдемо, приєднуйся.

— Ні, я сам не дійду і вас буду затримувати. З Богом!

Попрощалися. Решта моїх хлопців вже на вулиці: «Ну? Готові? Уперед, потопали».

Почало світати, і ми зупинилися на днювання в лісосмузі. Район патрулювався бронетехнікою, яка періодично переміщалася з місця на місце. Іноді з боку залишеного нами села лунала стрілянина і були чутні кілька потужних вибухів. По краю «зеленки» полем повз нас пройшли, перемовляючись, два російські бійця. Ось і стемніло. Загурчали мотори. Запалилися фари, і колона російських військ рушила в ніч. У тій колоні я нарахував 17 одиниць техніки. Російські пішли. Час і нам.

До світанку продерлися через дрімучу лісосмугу за «залізякою» і довго блукали по розділеним лісосмугами полях соняшнику. Таким чином обійшли селище Металіст. Коли почало світати, сховалися в невеличкому ліску».

Боєць-мінометник зведеної роти 93-ї ОМБр Володимир Кривульський (лісосмуга між хутором Червоносільське і Кутейникове):

«Прокинувся я вночі від того, що сильно змерз. Тоді я вийшов до краю тієї лісосмуги і подивився на зоряне небо. В той момент ще вирругався сам на себе — якби в школі добре вчився, то знав би куди йти, а так дивлюся на ті зорі і не можу зорієнтуватися, куди далі рухатись? Але так як я водій і багато разів бував у Многопіллі і в сусідніх селах, то трохи орієнтувався на місцевості. Я зрозумів, що в напрямку Многопілля вже йти не можна. Тоді я почав рухатись в бік Кутейникового. Наблизившись до того міста, я помітив, що там так само усе облаштовано росіянами. Бліндажі і якісь окопи. Але вони вже були пусті. Я вирішив залізти в ті бліндажі і спочатку навіть не подумав, що там можуть бути якісь розтяжки. Залізши в ті окопи, я знайшов воду і побачив розкидані навколо російські

військові сухпайки. Тоді я увійшов у місто й оглянув перший будинок по вулиці — нікого немає. Пішов на другу вулицю і побачив, як проблиснув спалах від свічки в переході між хатою і кухнею в одному з будинків. Я постукав, і спочатку ніхто не відчиняв, але потім господарі відчинили і допомогли мені. Зранку мужик пішов розпитати, куди мені треба далі рухатись, щоб не натрапити на кацапів, а жінка пішла до свекрухи, оскільки казала, якщо свекруха мене побачить, то обов'язково здасть кацапам. Просили мене нікому не казати про те, що допомогли мені, а то їх розстріляють. «Тут у нас у кінці села п'ять розпухлих трупів лежать. Собаки вже тягають. Ходили до сільради і намагалися просити, щоб закопати, чи як... бо сморід і собаки розтаскують... люди ж, як ні як...» Так, кажуть, усім було байдуже. Страх був дуже сильний. Так ото я увечорі у тих господарів вимився і вибрився, залишивши лише вуса. За ніч мені двічі дали поїсти. Також одягнули в цивільний одяг. Наскребли ще близько вісімдесяти гривень. Більше просто не було. Господарка зібрала мені дещо поїсти. Я ще намагався заперечувати — навіщо їжа? А вони відповіли, що ще невідомо, коли я дістануся додому і скільки мені ще мандрувати, — тож нехай буде. До Старобешевого ще потрібно здійснити неблизький марш-кидок».

■ Лісосмуги північніше Новокатеринівки

Боєць батальйону «Кривбас» Андрій Новохатько:

«Дожили до ранку і поснідали двома банками каші з наших сухпаїв. Зранку, провівши розвідку, хлопці зрозуміли, що росіяни всюди мають розставлені позиції. Вони зайняли й одну з сусідніх висоток. Тому, якщо ми вийдемо на дорогу, то нас одразу помітять. Ворожа броня шмигала скрізь по території. Зустрівши донбасівців, ми дізналися про Червоний Хрест, який забирає поранених. Після обіду наша група розділилася. Я забрав Василіча і Сашка Кривого (Хіміка). Тоді на нас вийшов і приєднався до нашої групи Юра Козлов. Він пройшов Іловайськ, але згодом загинув під Дебальцевим. Взагалі протягом дня невеликими групами (до чотирьох десятків чоловік з різних підрозділів) до нас приєднувались бійці. А Вася Коваль (Кінжал) з рештою хлопців пішов іншим шляхом. Ми відійшли в бік Новокатеринівки, тобто повернулися назад, тому що хотіли віддати поранених Червоному Хресту, щоб у самих руки розв'язалися. Але ми запізнилися, і виявилось, що Червоний Хрест вже поїхав звідси. А Вася разом зі своєю групою ввечері того ж дня потрапив у полон.

Ми знайшли свої БМП, які залишили день тому, і залишилися на тому місці, з якого все і почалося. В підбитих бойових машинах були харчі, і ми змогли повечеряти. Багато хто з хлопців не витримували і хотіли здатися в полон, але я зміг придушити той бунт. Я сказав, що кожному, хто буде йти до росіян, я особисто наб'ю пику. Я їх залякав лише на один вечір, хоча і добре розумів, що якщо хлопці підуть, то я їх не зупиню. В мене була одна думка, що треба протриматись з ними до ранку і дочекатись Червоного Хреста.

Я заховав собі в берц флешку з телефона, сімку і ще нагороду — Хрест, який мені вручили під Іловайськом за службу в «Кривбасі». Ці Хрести усі номерні, на них були документи. Вони недержавного зразка, але для мене ця нагорода була дуже почесна.

Зранку наша вже зовсім деморалізована група почала знову казати, що потрібно здаватися, але з'явився мобільний зв'язок. Ми змогли зателефонувати нашому командуванню. Спитали у комбата хоч приблизний напрямок, куди нам рухатись. Але усі населені пункти, які він нам називав, вже були під ДНР. Було ясно, що ми фактично в тилу у ворога. Так і не дочекавшись Червоного Хреста, ми вирішили двох поранених хлопців відправити до росіян у Новокатеринівку, щоб вони домовились з ними про те, що росіяни прийдуть і заберуть наших тяжкопоранених.

Хлопці сходили в село і домовились. Ми вирішили, що, як тільки приїдуть росіяни, група відійде в «зеленку», залишивши поранених. Але як тільки це сталося, вся група одразу здалася ворогові. Усі бійці були дуже втомлені. А я розумів, що мені треба або самому намагатись вийти, або теж іти здаватись. Після Іловайського пекла і трьох діб скитань по полях, далі шукати вихід на одинці мені було б дуже важко. Росіяни дозволили нам забрати з поля тіла Андрія Русіна та Дмитра.

Коли нас забрали, я вирішив переговорити з росіянами і дізнатись, навіщо вони воюють на нашій землі. На моє запитання, чи почалась третя світова війна, вони здивувались: «С чего ты взял? Какая мировая война? Мы же ополченцы». Коли вони це сказали, то самі почали сміятися. Їхнє озброєння, субординація, нова техніка і зовнішній вигляд говорили про інше. Я почав розповідати про те, що відбуваєься в Україні. Звісно, щоб мене не розстріляли, я м'яко розкрив свою точку зору. Дивно те, що мене, на той момент смердючого, бородатого дядька, зібралося послухати майже відділення ворогів. Я їм по-людськи розповів, хто ми такі і що захищаємо, які в нас цінності. Але дійшло не до кожного, бо потім один із них облив чимось горючим наш прапор і підпалив.

Потім нашу групу полонених відвели до Новокатеринівки, де вже перебували полонені хлопці з різних підрозділів. Росіяни нагодували нас своїми сухпаями і провели невеликий допит. Старший російський офіцер був дуже здивований, не знайшовши серед полонених страшних бандерівців. Серед нас переважна більшість вільно спілкувалися російською мовою. Згодом приїхали «денеерівці» і забрали полонених з батальйону «Кривбас», деяких офіцерів та трьох хлопців з «Еспресо-ТВ». Нам усім зв'язали очі, руки і просто, як худобу, закинули в свої машини. Вони одразу почали нас морально пригнічувати, що ми нелюди і вбивці. Повозили вони нас години півтори і привезли десь в поле. Очі і руки не розв'язували. Потім був допит, але зі мною порозмовляти не встигли, бо пролунала команда: «По машинам!»

Нас знову возили по полях. У мене з шиї забрали хрестик та ікону Миколая Чудотворця, але вони впали в машині з рук у того, хто їх забирав, і загубились десь поміж нас. Коли усіх нарешті вивантажили, то розв'язали руки й очі. Я побачив перед собою офіцера. Сонце так різало очі, що було не розгледіти його, як слід. Але військовий сказав, що тут Червоний Хрест і нас забирають додому. Якщо чесно, то всередині щось йокнуло. Прийшло розуміння, що нам вдалося вижити і це пекло для нас з хлопцями тепер закінчилося. Я не знаю, як зважився на те, щоб знову полізти до «сепарського» КамАЗу, де нас везли, і спитати у «денеерівців», де мій хрестик? На що вони відповіли, щоб ліз у машину і шукав сам. Я перерив усе, але так нічого і не знайшов. Вже вдома купив собі новий хрестик і образ Миколая Чудотворця. Велика подяка представникам Червоного Хреста і нашим побратимам, які вивезли наших поранених, загиблих і полонених з Іловайського пекла».

Снайпер 93-ї окремої механізованої бригади Валентин Христозевич (табір російських військ. Місцезнаходження не визначене):

«Вранці нас витягли з ями, посадили в вантажний КамАЗ і повезли в невідомому напрямку. По дорозі до нас підсадили двох мужиків, на вигляд, їм було років по 50. Обидва були одягнені у цивільне. Вони дивилися на нас з презирством і запитували: «Ну, що, суки? Навоювалися?» Потім їх недалеко від селища Осикового висадили і видали їм паспорти. Це могли бути або коригувальники вогню, або маріонетки російської армії, або диверсанти.

Нас вивантажили біля поля, в яру. Там лежало багато українських поранених. Разом з нами я нарахував 52 людини. Побачив боковим зором чотири вантажних КамАЗи і велику колону

військовополонених. Тих, хто не був поранений, вантажили в ці машини і везли в невідомому напрямку. Ми переживали, що нас можуть вивезти в Росію, до кордону з якою було близько 22 км — рукою подати. Ми налаштувалися, що нас або уб'ють, або вивезуть до Ростова, щоб там посадити в тюрму.

До нас підійшов великий дядько з бородою, в куртці з емблемою Червоного Хреста. Каже: «Пацани, я вас зараз повезу додому». Ми прийняли його слова за провокацію, мовляв, нас під кінець хочуть розчавити морально, і... послали його на три літери. Але дядько з бородою відповів: «Я вам клянусь! Все! Їдемо в Дніпро». Ми не повірили, поки не приїхала колона з п'яти медичних машин. З тих машин вибігли люди у військовій формі. Я так зрозумів, це були медики. Нам сказали, що для медичної колони організували «коридор», і до 9:00 вечора потрібно вийти за лінію фронту.

Далі Червоний Хрест повіз нас у бік Волновахи. На блокпості на виїзді зі Старобешевого стояв «сепарський» танк. Головне було — його проїхати. По дорозі ми підібрали ще двох українських бійців. Ми замазали їх своєю кров'ю, наклали на них і свої бинти, щоб вони стали схожі на поранених. Це було зроблене для того, щоб «денеерівці», які можливо будуть нас перевіряти, їх у нас не забрали.

Росіяни попередили сепаратистів про те, що йде автоколона Червоного Хреста, і нас безперешкодно випустили. Десь до 22:00 ми потрапили на старий аеродром під Волновахою, куди прилетіло два або три транспортні гелікоптери. В один можна посадити 18 осіб, але нас впихали, як могли... З Волновахи доставили в польовий шпиталь на околиці Запорізької області. Там нас вже приймали лікарі та волонтери. А звідти нас переправили до військового шпиталю в селище Черкаське Дніпропетровської області.

Хлопці розповідали у польовому шпиталі, що всіх, хто не міг ходити, окупанти стягнули в яр і спалили живцем.

Боєць батальйону «Миротворець» Юрій Бурляй (лісосмуга північніше Новокатеринівки. Група генерала Хомчака і комбатів Тетерука і Берези):

«Весь день 29 серпня ми до темряви прочекали і потім полями, соняшниками, кукурудзою, потихеньку, потихеньку, далі і далі, йшли повз російських багать і таборів. Командирами було прийнято рішення рухатися виключно вночі. Вдень занадто помітно і висока ймовірність нарватися на засідку.

Ми йшли всю ніч з 29 на 30 серпня. Розтяжки, слава богу, всі виявили і переступали нормально. Йшли до 4:30 ранку. Коли

почало світати, вирішили десь сховатися і знову дочекатися темряви. Побачили недалеко випалену «Смерчем» лісосмугу. Раніше там табір якийсь нашої частини стояв — було багато окопів і бліндажів. Йшли вже другу добу без води і їжі.

Сховалися там у лісосмузі і залягли. Поки повністю не зійшло сонце, холод був собачий. Зуб на зуб не попадав, а розвести багаття не можна. Тільки годині о дев'ятій ранку припинив бити озноб. А остаточно зігрілися, напевно, тільки годині о дванадцятій. Щоб зібрати воду, наш боєць Саша Птиця пішов по усьому табору і назбирав порожніх пляшок з-під води. У деяких пляшках ще залишалося потроху води. Саня це все зливав, зливав і години за дві набрав півторалітрову пляшку води. Там же знайшли один сухпай, який і розділили на чотирнадцять осіб. У цей же час до нас приблукала німецька вівчарка, яку ми теж пригостили. Вона, бідна, з нами весь день сиділа в тій лісосмузі. Було видно, що собака домашній. Слід від нашийника на ньому був, але самого нашийника не було. Він за весь час не видавив ані звуку. Один раз вже вночі, коли ми почали виходити з лісосмуги, я випадково в темряві на нього наступив, він заскиглив, але не гавкнув жодного разу. А там біля тієї посадки у бойовиків, схоже, була база. Ми бачили, як їздять бойові машини піхоти і ходять люди. Голоси були чутні зовсім поруч. Тоді ми лежали в укритті і думали лише про те, щоб собака, випадково, не гавкнув і не виказав нас.

Нарешті дочекалися темряви і зібралися виходити, але тут помітили, що над нами літає безпілотник. Довелося ще хвилин 30—40 чекати, поки він полетить. Потім пішли. Всю дорогу собака йшов з нами, але потім десь відстав. Скажу чесно, мені було дуже шкода, що цей собака відстав. Я б його з собою забрав. Якби до річки дійшов, я б його на руках переніс».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Олександр Крюков (десь поміж Новокатеринівкою і Комсомольським):

«В одного з наших бійців Володимира Тугая зберігся тепловізор і завдяки йому ми рухались в напрямку селища Комсомольське. Діставшись до якоїсь дороги, ми зустріли трьох бійців з 51-ї механізованої бригади. Вони ще з ранку намагалися до нас прорватися, не знаючи, що там засада. Їх підбита бойова машина піхоти заїхала в болото, а у четвертого їх бійця ноги були перебиті. (Серед цієї групи бійців 51-ї ОМБр були командир БМП № 513 4-ї роти 2-го батальйону 51-ї окремої механізованої бригади Сергій Бучок і поранений в ноги боєць Олександр Вовчук. — *Авт.*)

Ми взяли їх до себе. Вони нам дуже допомогли, розповівши, що в кінці дороги, де ми планували переходити на інший бій шляху, стоять дві ворожі вогневі точки. Тоді ми прийняли рішення рухатися далі через соняшникове поле.

Пораненого бійця 51-ї бригади також взяли з собою. Серед нас було четверо легкопоранених. Вони рухалися своїм ходом, час від часу на когось спираючись. Передова група з десяти бійців проглядала усе попереду і ламала стеблі соняшників, щоб іншим було зручніше нести пораненого. На цьому полі деінде почав з'являтися мобільний зв'язок. Ми зателефонували до одного з наших заступників командира батальйону в Дніпрі, і він підтвердив, що в Комсомольському дійсно перебуває Національна гвардія і що вони нас чекають. Розвідка має зустріти нас і допоможе, чим зможе. Поміж нами і Комсомольським тоді знаходилося ще два населених пункти. В одному, здається, був ворог, а в другому — ні. Але ми тоді вирішили не випробувати долю і прийняли рішення обійти обидва села. Далі соняшникові поля змінилися кукурудзяними. Коли вирішили порахуватись, скільки нас усього в групі, виявилось, що разом нас зібралося шістдесят чотири бійця.

Ми зв'язувалися з нашим штабом і просили переказати нацгвардійцям, щоб вони трохи підсвітили нам шлях освітлювальними ракетами і показали напрямок руху до Комсомольського. За весь час було випущено дві ракети. Ми лише дивом встигли їх

Евакуація з Комсомольського. Боєць батальйону «Дніпро-1» Євген Мітрохін і заступник командира батальйону полковник В'ячеслав Печененко. Автор фото Микола Криворотько

помітити. Ми обійшли одне з двох селищ і вийшли прямо на асфальтовану дорогу. Далі перетнули залізничні колії і через триста метрів вже увійшли в Комсомольське. На годиннику було 4:00 ранку 30 серпня 2014 року. Увесь маршрут від Новокатеринівки у нас тривав близько дев'яти годин. Спочатку ми ніякої Національної гвардії не зустріли і знову зателефонували в штаб батальйону в Дніпропетровську: «Ми вже в місті. Де Національна гвардія?!» Нас ніхто не зустрічав і не зупиняв. Невдовзі надійшло смс-повідомлення: «Нацгвардія в РОВД». Ми вирушили в бік місцевої міліції. Там і побачили цю саму Національну гвардію. Це була та сама частина, яка приймала участь в Києві в параді на День Незалежності на Майдані. Машини усі новенькі, як нова копійка. Бійці виряджені й екіпіровані, що далі нікуди, а тут окруженці прийшли... Дивилися вони на нас, як перелякані. Виявляється, вони про нас нічого і не знали. Вони лише знали про батальйон «Донбас», який нібито мав до них виходити. Нарешті приїхала «швидка допомога» і забрала нашого пораненого. Півтори години возили бійця туди-сюди, ані капельниці не поставили, ані переливання крові не зробили. Боєць загинув. Ми його декілька годин тягнули і витягли з оточення, а ці... медики, трясця їхній матері, не утримали на цьому світі.

Нас розмістили в військкоматі. Там уже перебувало з десяток бійців батальйону «Донбас». Щоправда, не можу сказати чи то були бійці, які вийшли з оточення, чи їх побратими, які прибули витягати з оточення своїх товаришів. Серед них були і поранені. Нас напоїли водою і дали трохи їжі. Їжею ділилися побратими добровольці, а не нацгвардійці. Ті були якісь пригальмовані.

Невдовзі стало відомо, що мобільний зв'язок у місті майже не працює, а радіостанції в них також не працюють. Тобто зв'язку із зовнішнім світом майже немає. Більш-менш мобільний зв'язок працював з того боку Комсомольського, звідкіля в нього заходили ми і який майже не контролювався. Саме тому туди ніхто не наважувався ходити.

Місцеві мешканці, лякаючись можливих обстрілів, говорили солдатам: «Якого біса ви сюди приїхали? У нас тут усе було тихо і спокійно, а тепер приїдуть «денеерівці» і буде повна розруха, як у сусідній Новокатеринівці». При цьому майже усе місто було розмальовано українськими прапорами.

Минуло ще трохи часу, і пройшла інформація, що в місті з'явилося декілька ворожих корегувальників вогню. Також подекували про чеченських найманців і про те, що місто вже практично в оточенні. Ми тоді ще говорили поміж собою: «От

собі і маєш. Вирвалися з двух кіл оточення і потрапили в третє». А місто розташовано дуже незручно — в низині, навколо якої терикони і пагорби. А обстрілювати його дуже зручно.

Невдовзі стало відомо, що гвардійці і не збиралися нас виводити і пропонували займати з ними кругову оборону. І тут на зв'язок вийшла людина, яка відрекомендувалася як керівник штабу батальйону «Донбас», якому також пощастило вирватися з оточення. Він і прийняв на себе керування. Не знаю, хто поквапився, але за нами приїхало два вантажних КамАЗи. Усіх бійців переписали і відправили до Волновахи. Залишаючи Комсомольське, ми бачили поблизу цього міста більш ніж три десятки автівок «швидкої допомоги», яких не пропускали далі Комсомольського, щоб забрати поранених.

У КамАЗи встигли ще завантажитись десять бійців з 51-ї механізованої бригади, яким також пощастило вийти в той день з оточення. Нас діставили до Волновахи і, після чотиригодинного очікування, за нами прибув автобус «Еталон», на якому нас відвезли до Дніпропетровська. Так от до вечора 30 серпня 2014 року ми повернулися додому».

Заступник командира взводу батальйону «Донбас» Олександр Пєчніков (ранок, хутір Червоносільське):

«Прокинувшись вранці, я вийшов на двір з підвалу і хлопці надали мені знеболювальний шприц-тюб буторфанолу, який я час від часу собі колов. У мене тоді був доволі важкий стан. Під впливом наслідків поранення, знеболювальних і емоційного враження від побаченого навколо я перебував у якійсь, можна сказати, прострації і не достатньо добре усвідомлював усе, що відбувалося навкруг. Я пішов шукати свого товариша — бійця-санітара нашого батальйону Юрія Соловьйова. Юрій був у нас медиком і досі вважається зниклим безвісти. Тоді я дуже хотів його знайти, оскільки він і мене свого часу рятував і взагалі був хлопчиною бойовим. Тоді я так і не зміг його знайти, оскільки ніхто не бачив, куди він подівся. Переходячи з місця на місце і оглядаючи вже більш свідомим поглядом, я вихопив навколо декілька таких картин, що іноді досі спливають перед очима. Дуже багато тіл наших загиблих товаришів лежало поруч, і ця картина дуже вражала. Окремі враження навіть не хочу згадувати.

До росіян я потрапив вже після того, як Віталій Яцик повернувся з перемовин. Ще увечері минулого дня Віталій разом з Сокілом і офіцером з 40-го батальйону пішли до росіян і лише зранку

Яцик з лейтенантом Сергієм Павленком повернулися, а Сокіл залишився у росіян, як я зрозумів, у якості заручника. Росіяни відпустили Яцика з лейтенантом 40-го батальйону Сергієм Павленком, щоб вони розповіли своїм бійцям і переконали нас у тому, що ніхто з нами гратися не буде, а росіяни просто зачистять хутір артилерією і усе. Віталій повідомив нам, що шансів вийти в нас практично немає. Часу на роздуми нам теж залишили дуже обмаль. Не пам'ятаю, йшлося про годину чи дві. Також сказав, що ніхто нас забирати звідси не буде. «Мене послали переказати усім, щоб подумали і прийняли рішення. Я маю повернутися знову до них, оскільки там залишився Сокіл і я не можу його там залишити».

У мене завжди були гарні відносини з командиром мого взводу Віталієм Яциком, оскільки я був його заступником. На цей момент у нас майже не залишилося ані ліків, ані їжі — нічого. Медик Юра зник. У дівчат санітарок теж майже не було чим мотати і лікувати бійців. Я тоді вже остаточно зрозумів, що нікуди ніколи я звідси не виберусь. Тоді Віталій звернувся до мене і пояснив, що ми все одно ніяк не уникнемо гіркої долі, але потрібно сходити до москалів хоча б за тим, щоб вони надали мені медичну допомогу. В них мають бути якісь медикаменти.

Командирський пост росіян розташовувався на невеличкій галявинці в соняшниках. Там стояло дві російські бойові машини піхоти і бійців двадцять десантників з двома офіцерами — Лисою і Кленом. Ми прийшли до росіян, але Сокіла там не було. Нас посадили попід дерева, й оце, в принципі, і була уся медична допомога з їх боку. До мене ніхто не підійшов. Коли ми нагадали про допомогу, один із сержантів визвірився: «Какая вам помощь?! Я сейчас вас расстреляю! У нас своих пацанов бинтовать нечем. Мы их вывозим отсюда десятками!» Кричав, що в них вже не залишилося ані води, ані їжі. За медикаменти взагалі не варто і говорити. Не знаю щодо 29 серпня, а 30 серпня ми вже всі разом з Яциком і Сергієм Павленком сиділи під тими деревами і спілкувалися з росіянами разом. Якщо Клен ще іноді кудись відлучався, то Лиса майже постійно перебував поруч з нами і підтримував з кимось зв'язок по рації. (За неперевіреними даними, які потребують додаткового підтвердження, російський офіцер Клен був командиром розвідувального взводу, до якого належали захоплені в полон на околиці селища Дзеркальне російські солдати Руслан Ахметов і Арсеній Ільмітов. Одним із чинників початку переговорів між українськими бійцями і росіянами була доля полонених російських солдат, яких Клен намагався повернути. — *Авт.*)

Росіяни посадили нас попід тими деревами і майже протягом усього дня велися різноманітні балачки. Схоже їм також було цікаво з нами спілкуватися. В мене виникає таке враження, що вони постійно чогось очікували. Лиса постійно був на зв'язку. Другий російський офіцер з позивним Клен здавався мені не російським офіцером. У нього навіть говір був не чітко москальський, а схожий на місцевий. Мені тоді чомусь здавалося, що він з місцевих бойовиків. Він дуже нервував і все поривався когось зарізати, але згодом заспокоївся.

Переговорів, як таких, не було взагалі. Тоді ситуація була цілком зрозумілою. Ми розуміли, що вже попали. І росіяни це розуміли. Допомоги нам чекати було не від кого. Ніхто не може ні на що вплинути. Якщо від когось щось і залежало, то лише від рішення «наверху». Поміж нами просто припинилася стрілянина, і обидві сторони просто чекали, яке буде прийняте рішення «зверху». Поки ми чекали на остаточне рішення, поміж нами із росіянами велись довготривалі розмови про те, хто є фашист. Нас почали звинувачувати в тому, що ми найманці. Питали, яка в нас зарплатня. Я відповів — 800 гривень на місяць. Вони начали переводити на рублі і говорили, що я брешу. Не може цього бути. Запитували, чи одягають нас піндоси? Я зазначав, що майже уся амуніція на нас, то справа волонтерів. Взагалі то цікаві такі бесіди були. Було помітно, що до наших «сепарів» вони відносяться дуже не поважно. Це було дуже помітно, а грати їм перед нами цю роль огидності при тому становищі не було ніякого сенсу. Це було не награно, а цілком відверто. Здавалося, ми нібито вороги, розумієш, а вони до нас ставилися більш поважно, ніж відгукувалися про місцевих бойовиків і «ополченців». Це також підтверджується тим, що росіяни не забрали нічого з наших особистих речей. Ані годинників, ані коштовних ланцюжків або будь-яких інших коштовних речей. Навіть мобільні телефони залишили, витягнувши лише з них акумулятори. Свій телефон я заздалегідь знищів, не розраховуючи на те, що нам їх залишать. Можливо, якби за інших обставин це відбувалося... Цікаво поспілкувалися. Такий день був незвичайний. Яцик взагалі знайшов свого земляка серед десантників. Його ж батько з Росії звідкілясь з Ростовської області. То вони були майже сусіди. Росіяни знову заводили розмови про те, що спільно діди воювали й усе таке інше. Тоді ми намагалися пояснити, що, мовляв, хлопці, але ж зараз ви сидете на танках на території чужої держави. Так хто з нас фашист? Добровольці вважались росіянами якимись психічно хворими

людьми. Наші військові вважалися нормальними, оскільки у них це професія. Росіяни говорили: «Вот понимаешь, у нас тысяча долларов зарплата и еще командировочные, а вот вы за что служите? Вам больше заняться нечем? Мы же жили дружно. Мы же братья». Яцик іноді поводив себе емоційно, пояснюючи росіянам, хто з нас фашист і хто правий і не правий, але це одна з його природних властивостей. Маю зізнатися, що мене тоді це навіть трохи напружувало, бо часом здавалося, що нас можуть застрелити прямо там. Віталій, взагалі-то людина спокійна, але іноді, як і усі люди, буває емоційним. А тоді було від чого виникнути емоціям, але не це було причиною того, що росіяни відкрили попереджувальний вогонь по будинку бджоляра, як дехто стверджує. Усі ці розмови були для того, щоб відтягнути якось час до остаточного рішення, яке малось прийнятися «наверху». Лиса говорив: «Вы мне не нужны. Вы для меня якорь. Я должен уходить. Ваша судьба сейчас решается на самом высшем уровне. Вы даже не представляете, кто сейчас ведет переговоры о ваших жизнях».

Лисі потрібно було одне — якомога швидше залишити територію України. Він так і говорив, що він мав вийти ще вчора (29 серпня), але зараз ми його затримуємо:

— Вы же понимаете, что когда мне нужно будет принять решение, то у меня там стоит батарея НОН, я вас просто снесу и все.

Яцик тоді зауважував Лисі:

— Як ти будеш стріляти, коли там твої пацани?

На що Лиса відповідав:

— Та мне пох... война. Это ничего страшного. Ну, погибнут.

Ми там перебували цілий день і переливали з пустого в порожнє, а потім Лиса дав Яцику радіостанцію і говорить: «Все. Вы своей стране не нужны. От вас отказались. У тебя и твоих бойцов есть пятнадцать минут. Связуйся с Дєдом. Говори ему, что или он выводит людей сюда к нам, либо я вас всех палю. Для большего убеждения, я вот сейчас тебе докажу». Він надав команду бійцю на бойовій машині піхоти: «А ну, осторожно по домику чиркни з ПТУРа», — і при цьому надав координати, як я зрозумів, на позиції, де стояли їх НОНи. Керованою ракетою росіяни б'ють прямо в дах того приватного будинку. За тим будинком на той час перебували наші бійці. То було майже єдине місце, де трохи був мобільний зв'язок і звідки можна було надіслати смс. Майже відразу лягають міни чи снаряди саме по лінії околиці села. Ось так російські військові переконливо вистрілили в той приватний будинок і здійснили один залп з НОН. Жодна міна чи снаряд не залетіла в село.

Дуже все філігранно було продемонстровано, що говорить про те, що вони володіли повною інформацією і усе вже було заздалегідь підготовлено і відпрацьовано. Після залпу артилерії, Лиса повідомив: «Сейчас они снова заряжаются. Я засекаю пятнадцать минут, и если все не выходят, я вас всех валю». Ось така була розмова. Це було вже під вечір 30 серпня 2014 року. В цей момент ми усі втрьох були поруч з Лисою і разом чули і бачили це на власні очі.

Переговорники з нашого боку вимагали, щоб усі вийшли до найближчих українських позицій. Після демонстративного обстрілу з боку росіян Яцик поговорив з Дєдом, і після цього усі почали виходити з хутора. Не пам'ятаю, від кого саме надійшла команда, але бійці нашого батальйону позгинали стволи своїх автоматів і, різноманітним засобом пошкодивши зброю, покидали її у вогонь. Хтось знищував зброю, намагаючись розбити її камінням. Били зброю одне об одне. Врешті-решт усе покидали в багаття. Усе це тривало приблизно до четвертої чи шостої години вечора, поки аж не почало сутеніти. Відразу після того, як бійці вийшли з хутора, усі були обшукані і розділені на дві окремі групи. Добровольці мали вийти по один бік, а усі інші — по другий. Добровольцями вони вважали виключно батальйон «Донбас». На той момент, можливо, хтось з бійців і знищував свої документи, але у багатьох бійців нашого підрозділу тоді були посвідчення. Це було посвідчення резервіста. Звісно, що то був лише якийсь папірець, але в ньому була фотографія, була печатка. Був також зазначений номер частини, зброя. До речі я цей документ згодом вивіз додому. У мене його вже в Петрівцях після повернення забрали. На той момент держава нам більше нічого іншого з документів не надавала. Військових квитків у нас не було. Точніше, вони були, але записи в них з'явилися значно пізніше. Особисто в мене запис у військовому квитку з'явився лише в 2015 році. Це я до того, що ідентифікувати нас можна було дуже легко, але документів ні в кого з нас не перевіряли. Тоді ніщо не заважало будь кому зняти шеврони і перейти на бій бійців ЗСУ і батальйонів МВС. Потім батальйон «Донбас» посадили в окрему колону. Ото ж тоді з лейтенантом Сергієм Павленком сталися непорозуміння. Він вийшов з себе і почав поводитись декілька емоційно, що йому вже навіть росіяни почали зауважувати, що, мовляв, «Чувак, не гони. Вы же вроде как вместе воюете». Но то таке. Емоції. Нас знову повторно обшукали. Однак треба зазначити, що поранених добровольців також усіх відпустили. Тоді зброї вже ні в кого не було, але повилучали різні дрібниці — ліхтарики, запальнички і таке інше.

Лиса доволі довго зволікав час і потім повідомив, що зараз ведуться перемовини на самому вищому рівні. Він тоді так і сказав: «Пацаны, сейчас там (показуючи пальцем угору) решается ваша судьба. Я, как к врагам, отношусь к вам, как к военнопленным. Лично я готов вас всех отпустить. Вы тоже воюете и сами знаете за что. Так что ваша позиция мне предельно ясна и понятна. Я жду приказа. Что прикажут, то и буду выполнять». На диво, тоді у Лиси іноді якісь людяні нотки проскакували під час спілкування. "Не знаю, какое там сейчас примут решение. Возможно, прикажут отвезти вас в Донецк Ростовской области, и тогда уже вашу судьбу будут решать другие. Дадут вам статус военнопленных, или будет какой-то другой формат переговоров. Это уже не мое дело"».

Командир взводу батальйону «Донбас» Віталій Яцик (Червоносільське):

«30 серпня 2014 року, на місці в полі, де ми знаходилися під наглядом вартових, до нас підійшли росіяни і повідомили про те, що нам потрібно вирушити разом з ними до залишків наших бійців і довести до них, що потрібно припинити спротив і здаватися. Також вони повідомили, що спротив не має ніякого сенсу. Що декількох наших бійців, які намагалися самостійно вийти з оточення постріляли. Тобто, будь-які інші дії, окрім здачі в полон є марнування часу і не мають жодних шансів на успіх. З нашої групи взяли мене і лейтенанта з 40-го батальйону. Сокіл і підполковник залишилися у них в якості заручників. Нас відпустили до своїх на одну годину. Там я переговорив з Дєдом. Переговорив телефоном з Семенченком і доповів про загальну ситуацію. Семенченко повідомив, щоб ми не кидали зброю, тому що зараз до нас вже рухається колона Червоного Хреста і буде всіх забирати. Можливо, тих, хто зараз вже потрапив у полон, тих обміняють в Харкові. Все буде нормально. Після розмови з Дєдом, ми домовилися про те, що я іду до росіян, в яких залишився Сокіл, а Дєд залишається очікувати обіцяну колону Червоного Хреста. Повертаючись до росіян, я взяв одну радіостанцію, щоб бути на зв'язку з Дєдом. Не повернутися я не міг, оскільки в них залишався в заручниках мій командир відділення Сокіл і той підполковник. Також я взяв з собою Олександра Пєчнікова — Пєхана. Він був у дуже тяжкому стані, і я сподівався, що росіяни зможуть надати йому необхідну медичну допомогу або кудись евакуюють до лікарні, оскільки в нього усе було дуже погано. Згодом сталося так, що медичної допомоги вони йому так і не надали. З медици-

ною у них самих було дуже скрутно. Так скрутно, що, здається, навіть хтось з наших санітарів їх пораненим надавав допомогу.

Через деякий час під'їхав майор Лиса, який у них був старшим. Він був чи командиром, чи заступником командира батальйону. Усі накази віддавав росіянам безпосередньо він, і усі розмови, стосовно подальших дій велися виключно з ним. Посилаючись на інформацію, яку я отримав від Семена Семенченка, я наполягав на тому, що є домовленість на вищому рівні, що має бути «коридор» і нас мають забрати. Після того Лиса теж спілкувався зі своїм керівництвом. По його реакції я так зрозумів, що вони теж чекали на наказ свого керівництва і команду. Остаточного рішення про те, що з нами робити, ще не було, і тому росіяни чекали на команду.

Ситуація виглядала, як лінія кардіограми. Щойно ми повідомляли про новини від нашого керівництва, як російський офіцер це доводив до свого, і далі інформація доводилася кудись «наверх», а вже звідти назад поверталися усні вказівки і накази, як має діяти російський командир. Жодних швидких або якихось самостійних рішень той самий старший російський офіцер не здійснював. Усе вирішувалось виключно «зверху». Особисто я не чув, про що вони говорили, бо розмови з керівництвом Лиса вів осторонь від нас. Потім знову очікування і спілкування поза темою про вихід або тощо. І знову приходили якісь новини і вказівки, які і були керівництвом до дій. Усе це продовжувалося приблизно до 17:00 30 серпня 2014 року. Періодично росіяни розмовляли з Дєдом по радіостанції, яку я приніс. З того боку, де знаходились ми, було, здається, три БМД. На протилежному боці села контролювали ворожі танки, протитанкові керовані ракети і ще якась техніка. Вони постійно тримали на мушці і контролювали хутір з усіх боків. Лиса знову почав наполягати на швидкій здачі. Він говорив: «Для вас, скорее всего, будет организован лагерь, в котором вас будут держать до окончательного решения про обмен на попавших ранее в плен наших солдат или что-то еще».

Діалогів тоді у нас з ними було багато. Я з свого боку постійно зауважував і наполягав на тому, що вони загарбники. Проводив аналогію з 1941 роком і питав у них, чим вони відрізняються від німців? Деякі з росіян реагували. Декому було байдуже. Дехто навіть погоджувався, що їх місія не цілком для них зрозуміла, але наказ є наказ, і тому чекаємо, яке рішення приймуть «наверху». Тобто там було по-різному. Врешті-решт з боку росіян були висунуті остаточні вимоги про здачу. У випадку відмови вони обі-

цяли вдарити по самому хутору й усіх знищити. На зауваження, що загинуть і їх полонені, які також перебували в хуторі, Лиса відповідав, що йому байдуже. В нього є наказ і він його виконає. Врешті-решт, Лиса повідомив, що усі мають здатися і надав координати для артилерії, щоб вони продемонстрували, що буде, якщо бійці не вийдуть з хутора. Артилерійський удар по наших позиціях був нанесений не дуже влучно, але щось влучило і по селу. Я тоді ще зауважив росіянам, що ж то вони за миротворці такі, які нібито приїхали місцевих рятувати, а самі по селу гарматами б'ють? Тоді Лиса вніс корегування і другий удар нанесли по полю біля хутора. Також вони двічі вдарили з ПТКРа. Перший постріл, здається, не вдався чи щось таке, а другий влучив по даху будинка бджільника в Червоносільському. Я знав, що тоді там наверху мав бути Лермонтов, Вілс і ще хтось з батальйону «Донбас». Я встиг вигукнути в рацію: «Звалюйте з будинку!», після чого в мене забрали радіостанцію. Не знаю, чи почули тоді мене, чи ні, але, зі слів Лермонтова, їх тоді контузило, але вже нікого наверху не було. Після попереджувальних залпів з артилерії наші почали виходити з хутора.

Увечорі 30 серпня 2014 року наші бійці остаточно вийшли з хутора. Увесь особовий склад відразу розділили. Батальйон «Донбас» мав вишикуватись окремо, а усі інші підрозділи мали стати в другу окрему колону. Після того я вже ні з ким з росіян не спілкувався, окрім капітана — начальника розвідки. Я перепитав у нього: «А з нами що буде? Чому розділяють?» Він відповів, що це поза межами його компетенції. Вони виконують наказ, і щоб я більше подібних питань йому не ставив. З Кленом я не спілкувався. Він приїздив 29 серпня тоді, коли я був у полоні на тому полі. Другий раз Клен приїздив вже після того, як нас вивезли. Він був з групою російських військових, які тримали наших поранених полонених трохи далі від нас. Те, що лейтенант з «Кривбасу» каже, що він якось впливав на ситуацію, то це невірно. Він ні на що не міг у той час вплинути.

Люди там загубили усе. То що можна казати про документи? Я впевнений в тому, що більше половини тих бійців, які були в окремій колоні з солдатами ЗСУ, яких відпустили додому, не мали жодних документів. Тоді їх просто ніхто не перевіряв. Погоріло ж у багатьох усе разом з транспортом. Люди горіли. Що можна казати про якісь папірці? Хоч у полон деякі хлопці потрапили з документами. Я в «сепарів», коли вже нас міняли, забирав ці документи бійців, які зміг. І паспорта, й усе інше, але їх було не так вже і багато. Більшість просто загубилася. Заява про те, що нас залишили лише тому, що у нас не було посвідчень про належ-

ність до будь-якого підрозділу, то є маячня. В мене, наприклад, вигоріло усе, що було. В мене був особистий рюкзак в моїй машині. Вона стояла поруч з машиною з боєкомплектом. Ця машина спалахнула і вибухнула. Від цього спалахнула і наша автівка, і там згоріло усе майно. Там і тепловізор був і ще якісь речі. Звісно, що і документи також. У мене був один контужений боєць Кастола. Поранений Анатолій Крайнов попросив мене дати йому для супроводу поранених одного більш-менш живого бійця, якого можна було б врятувати разом з пораненими. Тому що тоді не було зрозуміло, куди поведуть вцілілих і що з нами буде далі. Тож я відряджав з пораненими Кастолу, але він відмовився виходити з колоною поранених і залишився у полоні разом з іншими бійцями й офіцерами батальйону «Донбас». У полоні йому зламали ребра. Ти, хто принципово залишився в складі батальйону, ті пробули в полоні від чотирьох місяців і більше. Близько двадцяти бійців батальйону «Донбас» просто позривали з себе шеврони і встали в загальну колону з іншими підрозділами і вийшли разом з ними через так званий Червоний Хрест. Ті, для кого це було не принципово, ставали в загальну колону і відокремлювалися від бійців нашого батальйону. Хто не захотів цього робити, ті потрапили в полон. Кому це було не принципово, ті вийшли відразу».

Виконуючий обов'язки командира батальйону «Донбас» підполковник В'ячеслав Власенко:

«Під ранок нам вдалося пробратися в лісосмугу, де ми зустріли бійців ЗСУ і командира опорного пункту 40-03 з позивним Кінжал. Це був підполковник штабу командування сухопутних військ Василь Коваль. Ми шукали проходи до своїх. На південь від нас було велике озеро. Поміж нашою лісосмугою і Новокатеринівкою на висотці стояли російські десантники. Місцевість простріювалася повністю. Ми навіть думали спробувати переплисти озеро, але вночі вода в ньому була не більше семи градусів.

Далі я зв'язався по мобільному телефону зі штабом АТО і говорив з генералом Аверовим. Той передав трубку генералу з ЗСУ. Цей генерал мені довів, що на наступний день по дорозі у лісі буде рухатися автоколона Червоного Хреста. Разом з нею можна буде вийти з оточення. На наступний день ми вийшли до дороги, але колону не дочекалися. Замість колони Червоного Хреста приїхали БМД противника, і нас захопили в полон. Це були десантники 331-ї парашутно-десантної бригади Російської Федерації. Потом нас розмістили в якійсь ямі, відібравши одяг

і взуття. Росіяни не знали, хто я такий. Та й вигляд у мене був не дуже: брудний, втомлений і неголений. Дізнатися було важко. Це і врятувало. Та і мої бійці мене не виказали.

Потім нас привезли пов'язаними на допит в якийсь населений пункт. Допитували співробітники ФСБ Росії. Вони цього абсолютно не приховували. Звідти нас повезли на якесь озеро і передали Червоному Хресту. Машини Червоного Хреста вивезли нас на нашу територію. Насправді це були в основному волонтерські машини з намальованими на них червоними хрестами. Та й серед «персоналу» я бачив переважно перевдягнутих військових. У цій колоні був і наш офіцер Віктор Камінський (Жак), на машині якого я і їхав. Оцінюючи свої дії, думаю, що не міг діяти інакше. Та й охочих мене замінити в тих умовах особливо не було. Мало кому хотілося взяти на себе відповідальність за життя сотень людей в заздалегідь програшній ситуації.

Винних я не шукаю. Я знав, на що йшов, коли зголосився йти добровольцем на війну. Все, що міг зробити в той момент, — я зробив. Право інших оцінювати ефективність моїх дій. Безумовно, у них все вийшло б набагато краще, але їх в Іловайську не було».

Олексій Коновал, керівник штабу механізованого батальйону 93-ї бригади (з інтерв'ю, оприлюдненому на інформаційному ресурсі Цензор.нет):

«До нас дістався керівник штабу батальйону «Донбас» підполковник Власенко і повідомив, що по шляху поруч з ними має проходити колона Червоного Хреста і можна буде передати до тієї колони поранених. Ми вийшли до дороги і винесли поранених. Прочекали деякий час, але ніякий Червоний Хрест так і не приїхав. Ми вирішили, що будемо переховуватись десь поруч, щоб не пропустити повз нас колону з медиками, але нас виявили росіяни, які під'їхали прямо впритул до нас на бойовій машині десанту і забрали нас у полон.

Спочатку поставили нас біля дороги на коліна і вилучили документи, ножі і набої. Після чого відвели на свій опорний пункт, який розташовувався на пагорбі поблизу дамби. Там у них стояли пара танків і пара нових бойових машин десанту.

Добровольців відразу увели кудись окремо від нас. Нашим пораненим надали медичну допомогу, а усіх інших посадили в капонір. Треба зазначити, що нам давали воду і годували сухим пайком. Увесь час нас охороняли автоматники і дивилися, щоб ми нікуди не подівалися.

Схоже, вночі «сепари» перепилися на радощах і прийшли до нас познущатися. Почали пістолетами і ножами тикати прямо в обличчя. Я у одного російського контрактника спитав, звідки вони? Він спочатку відповів, що, мол, «ополчєніє». А я ж бачу, що там буряти ходять. У одного на задній частині бронежилета, як в армії, написано «3 ПДР» (парашутно-десантна рота). Тоді я з тим контрактником таки розговорився, і він розповів, що в них були навчання в Новоросійську, а потім їх пригнали в Ростов, і звідтіля вони зайшли в Україну. Їм у частині повідомили: «Хто поїде на Донбас, крок вперед». Хто не зробив крок вперед, тими відразу зайнялися особісти. Наскільки я зрозумів, вони відразу писали рапорти про звільнення заднім числом. Якщо щось станеться і буде поранений або вбитий, то виходило, що загинув за власною ініціативою, як найманець».

Саме в цей момент ззовні «котла» в напрямок вже окупованого міста Старобешевого рухалася санітарна колона. Цю колону складали тридцять автомобілів «швидкої допомоги» і сім вантажівок, які розтягнулися більш ніж на кілометр. Рядовий солдат, водій-санітар Полтавської 8-ї окремої санітарно-автомобільної роти Олександр Власенко, вів свій автомобіль УАЗ в напрямку того, що назавжди залишиться в його пам'яті і дуже сильно вплине на все його подальше життя.

Рухаючись розбитими шляхами Донецької області, Олександр про себе згадував останні події і намагався зрозуміти, що відбувається. Новини і чутки надходили різні. Позавчора рано-вранці, 28 серпня 2014 року, з горем пополам його санітарна рота висунулася в зону бойових дій. На базі в Запорізькій області, яка тоді вважалася бійцями ще не передовою, але вже і не дуже глибоким тилом, санітарам наказали сховати автівки в лісосмузі і видали білі простирадла і палки. З простирадл і дрючків бійці мали виготовити білі прапори для своїх автівок. Вже тоді ставало зрозуміло, що подальший рух буде по шляхам, де можуть без білого прапора просто знищити. В голові поки що не вкладалося, як це... знищити. І невже саме зараз когось зовсім поруч безжально знищують і точаться запеклі бої? Водієві-санітару було важко собі це уявити, оскільки за вікном автівки минали звичайні придорожні тополі і, як завжди, світило яскраве сонце. Ніщо, окрім тривожних чуток не свідчило про те, що десь зовсім поруч горить земля і гинуть сотні бійців.

Сьогодні вранці, коли усіх підняли по тривозі і вишукали перед жінкою полковником з 61-го військового мобільного шпита-

лю, було навіть трохи незручно. Ніби то і бойова тривога, а вишукали лише для того, щоб жіночка спитала: «Хто не бажає їхати?» Жодних пояснень або будь-якого натяку на напрямок або мету завдання. Ну як можна було виказати страх перед жінкою? Звісно, що всі погодилися. Тоді було не зовсім зрозуміло, чому саме вона нас похвалила: «Ви мої добровольці...» Олександр з хлопцями лише переглянулися один з одним, так і не зрозумівши, до чого були ті слова? За що хвалити? Нібито нічого ще важливого або корисного не вчинили. Їхати, то й їхати. Хіба накази обговорюються?

Інший водій Андрій Нілов також рухався в тій самій колоні, але він належав до окремого зведеного підрозділу, який розташовувався в Запорізькій області і складався з прикомандированих солдат і офіцерів з різних підрозділів. Зведена група мала назву «РАО Ком. Заря». Загальним завданням групи було забезпечувати логістику і транспортування боєприпасів на території проведення АТО. За декілька місяців служби Андрій встиг вже намотати багато кілометрів на своєму сірому вантажному КамАЗі, але це завдання було першим подібного роду. Так само, як і всіх інших водіїв їхньої групи, їх підняли по бойовій тривозі і поставили завдання вирушити колоною до Старобешевого. В машини майже нічого не завантажували. Вирушали пустими. До певного моменту було зовсім не зрозуміло, куди і навіщо рухається колона. Лише позначені червоними хрестами і білими прапорами машини «швидкої допомоги» підказували, що, скоріш за все, мова йдеться про транспортування поранених. Тільки було не зрозуміло, чому «швидких» так багато і навіщо ще сім вантажівок? Це ж скільки має бути поранених?

Водій-санітар Олександр Власенко рухався в загальній колоні, яка складалася з близько тридцяти автомобілів «швидкої допомоги» в супроводі спецавтомобіля. Так само, як і більшість перебуваючих у колоні, він не мав жодного уявлення, що їх очікує попереду. Нарешті колона зупинилася перед якимось блокпостом. До колони вийшов якийсь чоловік в натівському однострої і гучно наказав:

— Усім вийти з машин! Усім скласти на узбіччі документи, бронежилети і зброю! В іншому випадку колона нікуди далі не піде.

Усі внутрішньо напряглися, але спротив чинити не стали. Майже всі бійці 8-роти були озроєні короткими автоматами Калашникова і чотирма магазинами з набоями до кожного. Усі виконали вимогу ватажка бойовиків. Раптом, десь зовсім поруч, застрекотали постріли з автоматичної зброї. Саме в той момент

стало цілком зрозуміло і відчутно, що відбувається саме війна, яка застала бійців 8-ї окремої санітарної роти зненацька вже роззброєних і з білими прапорами...

У супроводі бойовиків колона рушила від блокпоста і прибула в Старобешеве. Під час перебування в місті ніхто з бійців і гадки не мав, де саме вони знаходилися і що взагалі відбувається. Навіщо українські санітари прибули в саме лігво бойовиків стало зрозуміло трохи згодом. Усе місто було поділене на окремі квартали, в кожному з яких був свій «головнокомандувач». Щоб просунутися містом доводилося в кожному кварталі домовлятися з окремим «комендантом». Про те, що місто не контролюється українськими підрозділами, стало зрозуміло відразу. В місті було повно колоритних військових кавказької зовнішності. Схоже, кадирівці. Інший квартал контролювали якісь козаки на чолі зі своїм ватажком. Якісь незрозумілі напіввійськові-напівцивільні озброєні люди на легковому автомобілі «Жигулі» вдавали з себе суперменів, які беруть в полон десятки українських військових автомобілів. Бойовики стали ланцюгом вздовж дороги, по якій рухалася санітарна колона, з обох боків, створюючи таким чином «коридор». Щойно колона виїхала за місто, водієві-санітару Олександру Власенку на телефон надійшло повідомлення: «Вітаємо. Ви знаходитесь в зоні роумінгу Російської Федерації». У бійця

Санітарна колона рухається в супроводі росіян і бойовиків ДНР за полоненими і тілами загиблих українських вояків

миттєво промайнула думка: «Ох, нічого собі! Аж куди дійшли росіяни!» Колона рушила шляхом за містом і підвелася на якийсь пагорб, де був розташований ще один блокпост. На ньому російські «визволителі» висунули вимогу:

— Усім залишити тут мобільні телефони. На зворотному шляху отримаєте назад.

Після цього ними були ретельно оглянуті машини. З машин були вилучені майже усі продукти харчування і медикаменти. Все це було потоптано і знищено. Бойовики давили ліки і стерильні засоби, щоб їх вже не можна було використовувати. При цьому двоє автоматників професійно тримали українських бійців на прицілі. Один лежачі, а другий стоячи на коліні.

Після цього санітарну колону розділили на дві окремі групи. Одну частину відрядили в один бік, а другу — в інший. Треба зазначити, що в складі санітарної роти на той момент було лише два хірурги і два фельдшери з 61-го шпиталю. По два фахівця на п'ятнадцять машин. Усі інші бійці санітарної роти й інші військові, які входили до складу цієї колони, не мали до медицини жодного відношення. Були хто завгодно — слюсарі, водії, педагоги, фермери, а от медиків не було. До кожної групи додали по дві бортові вантажівки для «двохсотих». Лише тоді бійці-санітари зрозуміли, для чого саме їх сюди відрядили.

Під час руху з колони кудись поділася машина супроводу, і залишився лише чоловік у світлому військовому однострої без будь-яких розпізнавальних знаків. Бійцям було наказано зачистити поле, де нещодавно відбувся важкий бій. Напрямок руху підказував розпорядник, який рухався попереду колони на бронетранспортері. То було страшне поле. Навколо було багато розбитої важкої техніки. Українські санітари спочатку попрямували до КамАЗів, завантажених, як з'ясувалося, новими гранатами без запалів. Однак ані живих, ані загиблих санітари в них не знайшли. Натомість до вечора в УАЗі Олександра Власенка зібралося від семи до десяти поранених українських бійців, які переховувалися в навколишніх лісосмугах і виходили до їх санітарної колони. Так само було і в інших екіпажах. Поранені виходили до санітарної колони з лісосмуг з білими прапорами й отримували медичну допомогу. З того поля бою зібрали не менше сотні поранених і контужених українських бійців. А от загиблих знайшли не більше десяти осіб. З одного згорілого танка витягли повністю згорілий екіпаж і виявили ще декілька трупів, які неможливо було ідентифікувати. Більше на тому полі решток виявлено не

було. Бійцям-санітарам було не зрозуміло, чому так мало загиблих і куди подівалися інші? Судячи з кількості знищеної техніки й автівок, загиблих мало бути набагато більше. Куди саме могли зникнути тіла загиблих, боєць Власенко зрозумів трохи згодом.

Під вечір колона дісталася якогось селища й отримала команду зупинитися. Як з'ясувалося, деякий час чекали групу місцевих напівпитку мужиків з лопатами. Супроводжуюча колону людина в натівському однострої про щось з ними переговорила, після чого колона знову рушила далі. Більш за все, місцеві з лопатами були могильщиками. Кого саме вони ховали — назавжди залишиться таємницею. Можливо, це були загибли цивільні. Можливо, українські бійці. А можливо, російські військові.

Бійці-санітари з другої частини санітарної колони, яка вирушила в інше місце, після повернення розповідали, що вони були відряджені теж на якесь поле, яке контролювали донецькі бойовики. Це поле усе було засіяно пораненими і вбитими. Щоб вивезти звідти живих і мертвих, хлопцям знадобилося здійснити дві ходки.

Слід зазначити, що, крім цих санітарних колон, були ще і декілька груп, які вивозили загиблих і виводили з оточення бійців під виглядом Червоного Хреста. Про них мало що відомо, але напевно можна сказати, що до цього доклали зусилля представники батальйону «Донбас», які не приймали участі в бойових діях навколо Іловайська, але вивели з оточення чимало бійців і офіцерів після розгрому колон у «кривавому коридорі».

Боєць батальйону «Дніпро-1» Андрій Добровольський:

«Я прийшов до тями вже під вечір і побачив, як в машини «швидкої допомоги» завантажують поранених хлопців. Я вигукнув, що я теж ще живий, щоб мене теж забрали. Дякувати Богові, мене почули і завантажили останнім, в останній медичний УАЗ. Тоді здавалось, що їхали дуже довго, блукаючи десь в дорозі. Пам'ятаю, що водій дуже переймався, щоб машина не заглохла, а то вже не поїде.

Поранені хлопці в «швидкій» під час руху вили й скаженіли від болю. Згадую, як не давали пити одному пораненому в живіт.

Здається, тоді ми доїхали майже до Волновахи. Місце було знайоме. Ми там у липні з бійцями батальйону «Азов» якусь вертушку зустрічали. Мене завантажили на третій гелікоптер. Він декілька разів піднімався в повітря і опускався, не наважуючись підвестися в небо. Хтось повідомив про те, що вертушка під прицілом. Дякую невідомому побратиму за те, що накрив мене тоді ковдрою і собою та казав мені: «Потерпи. Ще недовго залишилось».

На світанку ми прилетіли в аеропорт Дніпропетровська. Поки їхали до лікарні, водій «швидкої допомоги» дозволив запалити цигарку. Саме тоді я за останні два тижні написав перше смс-повідомлення рідним про те, що я живий і перебуваю в обласній клінічній лікарні імені Мечникова».

За ті години, які довелося провести, збираючи загиблих і поранених, життя бійців з 8-ї окремої санітарної роти поділилося на «до» і «після». Від того, що довелося тоді побачити і почути, волосся на голові і по всьому тілу ставало дибом. Санітарам пощастило підібрати десантника з перебитими руками і ногами. В нього також було скрізне поранення в груди. Яким чином йому тоді пощастило вижити — не піддається розумінню. Десантник повз по полю протягом півтори доби, поки на нього не натрапили санітари.

На зворотньому шляху, коли колона зупинилася поблизу чергового блокпоста, раптом з лісосмуги вибіг український військовий. Він був босий, в розірваних, як лахміття, штанях і з повними кишенями набоїв. Він розповідав, як дивом вирвався з оточення. Розповідав, що його товариша вбили кадирівці пострілом у голову, хоч той був готовий здатися в полон. З його слів, кадирівці нікого в полон не брали і просто добивали. Цей боєць кляв офіцера, який завів своїх же хлопців у засідку. Саме від поранених

Російський десантник, загиблий 26 серпня 2014 року під Многопіллям Донецької області

бійців Олександр Власенко і його товариші-санітари дізналися про те, що 29 серпня бойовики і росіяни пообіцяли безперешкодний вихід українським військовим з потрійного оточення, але це виявилося пасткою. За словами десантника, один з офіцерів посів на бронетранспортер і, наказавши в якому напрямку потрібно рухатися, зник. Щойно колона висунулася, шлях їй загородив розвідник з криком: «Туди не можна! Там засідка!» Але до нього ніхто не дослухався. Послухалися офіцера, який зник на бронетранспортері, і потрапили в жорстку засідку. Багато хто загинув.

З прийманням трупів у моргах спочатку виникали незрозумілі ситуації. Від водіїв і санітарів вимагали письмових пояснень про те, де вони взяли тіла з вогнепальними пораненнями. Годинами доводилося чекати міліцію.

Санітарна рота, до якої входив Олександр, обслуговувала майже всю лінію фронту в Донецькій області. У самі важкі і спекотні дні рота знаходилася в Мар'їне, Широкіне, Курахове, Селидове. Щоб надавати своєчасну допомогу пораненим, доводилося купувати запчастини до автівок власним коштом.

Водій-санітар Олександр Власенко:

«Я, наприклад, не міг припустити, щоб моя машина заглохла в самий відповідальний момент або щоб в неї знову відвалилося колесо. Не міг залишати поранених без останньої надії на спасіння! Не мав права чекати цілу годину, коли закінчиться стрілянина. Сто двадцять кілометрів на годину витискував по бездоріжжю. Не дарма нас називали на фронті ангелами».

Дві доби знадобилося бійцям 8-ї окремої санітарно-автомобільної роти, щоб доправити поранених і загиблих до гелікоптерного майданчику, який був розташований в декількох десятках кілометрів від Старобешевого. Звідти бійців переправляли далі в тил для надання подальшої медичної допомоги. Щойно УАЗ Олександра Власенка дістався пункту постійної дислокації, в нього відвалилося колесо. Та й грець з ним! Завдання виконано, а усе інше вже не має значення. Дякувати Богові, ці дві жахливі доби нарешті скінчилися.

Коли 30 серпня 2014 року група українських медиків на чолі з полковником Палагнюком з дозволу російської сторони побувала на території Іловайського «котла», то вони побачили безліч військ Збройних сил Російської Федерації. Але всі російські військові завзято будували оборонні укріплення: вочевидь, вони

очікували на контрнаступ української сторони. У цей час росіяни дуже потерпали від нестачі питної води і харчування: вони взяли з собою продовольство та воду лише на декілька діб.

Завдяки свідченням українських бійців, які повернулись з полону, матеріальним знахідкам пошуковців, а також — фотографіям, що з'являлись на сторінках російських військових у соцмережах, вдалося досить чітко встановити основних учасників Іловайських подій з протилежного, так би мовити, боку.

Незважаючи на те, що російське військово-політичне керівництво впевнено стверджувало і продовжує стверджувати про те, що російських військових в Україні не було, чи не найбільше даних зібрано про участь в Іловайських подіях 98-ї повітряно-десантної дивізії Збройних сил Російської Федерації, яка дислокувалася у містах Кострома та Іваново. Саме з цієї дивізії було захоплено українською стороною десять десантників під час боїв під селищем Дзеркальне. 98-ма дивізія була представлена наступними підрозділами: значна частина 331-го парашютно-десантного полку. Як мінімум, один артдивізіон (гаубиці Д-30 та самохідки НОНА) 1065-го артилерійського полку. 215-та розвідувальна рота. Це — ті частини, присутність яких вдалося виявити документально. Можливо, під Іловайськом були ще й інші частини 98-ї дивізії. Артилерія 98-ї повітряно-десантної дивізії

Російські загарбники хизуються на тлі дорожнього знаку на території України

брала участь у розстрілі української колони в урочищі Червона Поляна. На полі бою пошуковцями було знайдено документи 1065-го артилерійського полку та військові речі російського зразка з маркуванням в/ч 65391 — це 215-та розвідувальна рота.

Бійці 331-го парашутно-десантного полку (костромські десантники) стерегли захоплених в районі Іловайська українських бійців упродовж 29—31 серпня 2014 року.

Разом з 98-ю в район Іловайська заходили частини 7-ї десантно-штурмової дивізії Збройних сил Російської Федерації. Матеріальні докази її присутності в районі Іловайська поки що невідомі, але військовослужбовці цієї дивізії залишили багато своїх свідчень у соцмережах. В інтернеті вони виклали кілька фото на згадку, одне з яких безпомилково ідентифікується. На фото — знищений український БТР зв'язку № 004 (той самий, в якому загинув екіпаж майора Якова Губи), а поруч — кілька бойових машин десанту з солдатами 247-го повітряно-десантного полку 7-ї десантно-штурмової дивізії Російської Федерації (місце дислокації — Ставрополь).

З 7-ї російської десантно-штурмової дивізії був також артилерійський дивізіон 1141-го артилерійського полку. Його солдати також залишили різні фото в інтернеті «на згадку» про Іловайськ. Зокрема, з цього полку були і самохідно-артилерійські установки НОНА.

Російські окупанти на околиці хутора Червоносільське

Бійці батальйону «Донбас», які були захоплені до полону росіянами у Червоносільському, бачили надвечір 30 серпня близько трьох десятків російських НОНА. Напевно — це була з'єднана самохідно-артилерійська група 7-ї та 98-ї російських десантних дивізій.

Російські десантні війська під Іловайськом були також представлені 31-ю десантно-штурмовою бригадою. Вона постійно дислокується у місті Ульянівськ. Навесні 2014 року ця бригада брала активну участь у Кримських подіях.

В українських виданнях, у тому числі — офіційних, серед російських військ, які брали участь в Іловайських подіях, також називається 56-та десантно-штурмова бригада (місце дислокації — Камишин Волгоградської області).

Разом з десантниками 31-ї десантно-штурмової бригади у Червоносільському бійці батальйону «Донбас» захопили кількох російських танкістів з 6-ї окремої танкової бригади, дислокованої у селищі Муліно Нижегородської області. Там же донбасівці підбили або знищили три танки Т-72 зі складу 6-ї бригади.

Ці події знайшли відображення і на сторінках соцмереж військовослужбовців 6-ї окремої танкової бригади Збройних сил Російської Федерації. Прості хлопці з цієї частини сфоткались на згадку прямо біля покажчика з написом: «Червоносільське».

Поміж селами Червоносільське, Володарського, Осикове та Новодворське пошуковцями було виявлено російські позиції, на яких знаходилось чимало побутового сміття, виробленого на Північному Кавказі. Зокрема — питна вода з П'ятигорська. Вочевидь, це були позиції 8-ї окремої мотострілецької бригади Збройних сил Російської Федерації. Батальйонно-тактична група цієї частини весь час діяла спільно з 6-ю окремою танковою бригадою.

Також вдалося чітко ідентифікувати два російських танки Т-72БА, знищених групою полковника Пивоваренка неподалік від селища Олександрівка. Вони належать 21-й окремій мотострілецькій бригаді Збройних сил Російської Федерації, яка дислокується у селищі Тоцьке Оренбурзької області. Вояки цієї бригади також виклали чимало цікавих фото у соцмережах. Зокрема — фото, на якому зображено танки Т-72БА на марші в район Іловайська.

Починаючи з 18 серпня, сепаратистські сайти неодноразово згадували, що «Ополчение применило трофейные «Ураганы» и провело ряд успешных акций против карателей». У тексті самої «новини» стверджується таке: «Недавно говорили об отжатом у «укров» «Урагане». Так вот — ночью обработали им позиции оккупантов в селе Новокатериновка». Про тих, хто саме «отжал

у «укров» “Ураганы”», прихильники сепаратистів не уточнювали на жодному зі своїх ресурсів.

Боєць батальйону «Кривбас» Юрій Стасовський:

«Ніч з 29 на 30 серпня 2014 року. Десь навколо селища Новокатеринівка.

Сутініє. Небо ясне і зірки по усьому небосхилу. З орієнтируванням ніяких проблем. За потреби я б по азимуту в Дніпро дістався б. Тут завдання нібито легше — півтора десятка кілометрів. І одночасно складніше — пройти лінію фронту з усіма її несподіванками. Рухаюся вздовж села, але намагаюся триматися не ближче ста п’ятдесяти метрів від будинків. Сподіваюсь, що у бойовиків такі ж гівняні ночники, як і у нас. Є в моєму прокладеному в голові маршруті одне вузьке місце... я б там обов’язково засаду влаштував би. Одна надія на бардак. Праворуч наближається звук працюючого двигуна. Прямо на мене. Падаю в якусь низину і витягаю РГД-5. Вириваю чеку. Як мені в той момент хотілося мати РПГ! Російська бойова машина піхоти проїжджає в десяти метрах від мене по дорозі. Продовжую рух і наближаюся до самої небезпечної, на мою думку, ділянки маршруту. Навколо абсолютна тиша. В правій руці я все ще тримаю розчековану РГД. Усі почуття загострені. Попереду в ста метрах здіймаються вгору куропатки... СТОЯТИ! Вони ніколи просто так не злітають. На них потрібно практично наступити, щоб злетіли. Сижу і слухаю ніч. Нібито усе гаразд. Попереду на пагорбі працює двигун бойової машини піхоти, а праворуч — танка. З висотки і ліворуч чутні голоси. Оруть щось один одному. Поміж ними метрів двісті. Це добре. Явно дилетанти. Бояться і не розуміють ночі. Це вони не один одному кричать. Це вони нам окруженцям кричать. Ніби як — «хлопці, ми тут, обійдіть нас». Рухаюсь далі. Швидкість — тридцять кроків за хвилину. Ліворуч щось схоже на водосховище. По плесу пробігла лисуха і злетіли крижні. Значить, підходжу до самого небезпечного місця. Морок кромешний. Трава під ногами вигоріла. Від зірок світла небагато. Прощупую простір поперед собою прутиком. Натикаюся на щось цікаве і промацую обережно рукою. Проволочка. Обережно переступаю. Проходжу ще метрів двадцять і тут відчуваю запах диму цигарки. Я вже сім років не палю, і на тютюн у мене нюх сильно загострений. Повний штиль. Звідки запах? Не зрозуміло. Попереду метрах у семи щось біліє. Рука вже втомилася тримати гранату. Кидаю до курильщиків. Вибух і крик в дві глотки. Зриваю з розгрузки ще одну і кидаю. Луплю з автомата. Увесь магазин однією чергою.

Патрони закінчуються майже одночасно з другим вибухом. Мені потім бійці з «Миротворця» дякували за той шухер! Вони натовпом з пораненими не дійшли до цього секрету сто метрів. Стовідсотково нарвалися би. Біжу вперед. За складеними каміннями льожка. Два тіла. Під ними сіно загорілося і освітлює їх обличчя. Їх сильно посікло осколками, але явно якісь молоді азіати. Що ви тут забули? Не зупиняючись, біжу далі вперед. Намагаюсь не збитися з орієнтирів. Мені потрібно, щоб праворуч була «зеленка», а ліворуч — пагорб з БМП. Орієнтир попереду — асфальт. Ось і він. Несподівано падаю і кочуся з пагорба сторчголов. Виявляється, відразу за дорогою кювет на метр нижче. Лежу. Слухаю. Тиша.

Ліворуч шумить вода. Там мостик чи труба. Згадую мапу. Там має бути якась ферма. Раптово, з того боку світиться мобільний телефон. Ага. Туди не можна. Потрібно перебиратися через річку бродом. Я води не боюся. Судячи по мапі, там метри три-п'ять завширшки. Доходжу до річки і тут перший сюрприз — обрив метра півтора. Обережно спускаюся і починаю нащупувати ногами дно. Раптово зриваюся і пірнаю з головою під воду. На щастя, дно тверде. Відштовхуюся ногами від дна і жадібно хапаю ротом повітря. Уходжу під воду і знову відштовхуюсь. Важкий бронежилет і рюкзак тягнуть до дна. Таким от чином дострибую до протилежного берега і ледве вилізаю з води. Попереду двохметрові бур'яни. Беру трохи праворуч і проходжу метрів тридцять... Тут бачу, що через річку з каміння викладений перехід. Трясця! А я стільки сил витратив на пірнання! Розумію, що дуже пошумів і можу притягнути за собою погоню. Присів і знову слухаю ніч. Переді мною стежинка. Вирішую залишити позаду себе на стежинці розтяжку на випадок переслідування.

Кріплю ліворуч струну, а праворуч на деревце хочу підвісити гранату. Перевіряю свою розгрузку і сам собі не вірю... Я щойно, під час вогневого контакту, другу кинув гранату Ф-1. Стоячи! На сім метрів! Пощастило. Підвішую РГД у розвилку і відламую вусики. Починаю рух. Через тридцять метрів закінчується дорога, а далі абсолютно голе поле. Якщо його хтось дивиться в прилад нічного бачення або тепловізор, то я труп. Тут без варіантів. Як на зло, навіть борозди ніякої немає. Відходжу метрів сімдесят в бік і роблю ривок. Біжу так, що серце вилітає. Далі повинен бути асфальт. Ось нарешті і він. Падаю. Слухаю і відпочиваю. Позаду спрацьовує моя розтяжка. Пощастило. З бойовиками, або хто там вони, розминувся на кілька хвилин. З боку розтяжки, що спрацювала, деякий час чутна стрілянина. Потім знову тиша. Ліворуч

по Старобешевому працює міномет. Одна труба. Ліниво так працює. Раз в десять секунд високо над головою шелестять міни. Кинули штук тридцять. Перекур. Знову штук тридцять. Хто і куди накидає? Не зрозуміло. В Старобешевому вже п'ять днів «сепари». Просто гатять по місту від нудьги? Далі ніби як нейтральна територія. В Комсомольському Національна гвардія, але навколо цього невеличкого міста «сепарські» села. Розслаблятися не можна. Іду потихеньку. Соняшник і кукурудза чергуються, як на зло, весь час впоперек рядків. Намагаюся рухатися якомога тихіше.

У тому колишньому мирному житті, будучи мисливцем, я не один десяток разів так підходив до кабана, якого відпрацьовували мої лайки. Але зараз все по-іншому. Приз за безшумний рух не трофей. Приз — життя.

Праворуч від себе чую нібито приглушений голос. Зовсім поруч. Аж раптом у весь голос російською: «А вот еще, пацаны, случай был...», і далі щось бу-бу-бу. Серце ухнуло кудись вниз і потім підскочило до горла. В ребра лупить, як кувалдою. Виставляю вперед автомат і підходжу. Один хлопчина, щупленький в камуфляжі і берцях, сам з собою спілкується. Очевидно, що з головою не все гаразд. Схоже, контужений. Я допоміг йому підвестися на ноги і кажу: «Братику, давай ходімо». Він щось розповідає про пацанів, колону і «укропські "Гради"»... Стоп... Прислухаюсь. А російська-то мова не наша. Говір явно липучий і акаючий. Мене миттєво накриває. Витягаю ніж і беру кацапчинка лівою рукою за горло, щоб не дати змоги скрикнути. Шийка тоненька. Відмінно відчуваю, як під моїм пальцями б'ється жилка. Він затих. Стоїть і не наважується навіть поворухнутися. І так мені його чогось шкода стало... Зовсім же шмаркач. Одноліток моєму молодшому сину. Які ще в нього мізки? Відпускаю. Суки... Кровожерливі мерзоти! Заради своїх політичних амбіцій на забій дітей посилаєте. Учора вранці, перед виходом із Зеленого, ми відпустили десяток полонених бойовиків. Я ще вагався, а чи варто відпускати? Можливо, потрібно було списати? Але тож були дорослі мужики, а тут зовсім дитина. Дідько з тобою! Живи. Можливо, коли дах на місце повернеться, усім перекажеш, що не варто в Україну лізти.

Залишаю кацапчонка і вирушаю далі. Втома потроху накопичується, і ноги наливаються свинцем. Проходжу баштан і з'їдаю знайдений кавун. Гарна ягода — кавун. І наївся, і напився. Переходжу залізничні колії і спускаюся в якусь улоговинку. Вмикаю телефон, щоб уточнити маршрут. Нормально. Перебуваю практично там, де і розраховував. Попереду ставок і селище Комсо-

мольське. Батарея на телефоні повністю сідає. Дві години ночі. Вважаю, що заходити зараз небезпечно. Нацгвардійці ще з переляку пристрелять. Вирішую дочекатися світанку. Лягаю і пробую подрімати. За десять хвилин відчуваю, що починаю замерзати. Через двадцять вже колотить так, що ні про які сновидіння і мови бути не може. Піднімаюся і рухаюсь далі. Заходжу в місто і проходжу приватний сектор. Ніде нікого не видно і не чутно. Дорога весь час піднімається вгору. Включаю ліхтарик, щоб раптово нацгвардійців не злякати. Розгинаю вусики чеки на «ефці» про всяк випадок і рухаюсь далі. Раптом окрик:

— Стояти!! Пароль!!!

— Пацани, який нахрен пароль? Я з розбитої колони.

Я кладу ствол на землю і знімаю розгрузку. Освічую себе ліхтариком, щоб було видно, що зброї більше немає, і відходжу пару метрів у бік. Сідаю на асфальт. Гранату Ф-1 зачепив скобою за штани. Під укриттям паху не видно. Витягнути — доля секунди. Військові обережно підходять, безглуздо перекриваючи один одному лінію вогню. Заходять в світло мого лежачого ліхтарика. Слава богу! Нацгвардійці. Формені робокопи. Кевларові каски, окуляри. У всіх однаковий однострій. Бронежилети. Берці. Все нове. Старший з них лейтенант з АПСом. Дивлюся і думаю про себе: «Сука! У нас у батальйоні немає трьох бійців однаково одягнених». Нацгвардійці забирають мій автомат АК, розгрузку, рюкзак і відводять в будівлю місцевого військкомату. Там вже знаходилися декілька уцілівших з 92-ї бригади. З'їдаю пару печенюшок і відключаюсь. Засинаю і прокидаюся з однією думкою: «Я що, вижив один з усього батальйону?» І тут у двір заходять три бійця. Серед них Стас Полюхович. Як ми зраділи один одному! Далі ще восьмеро — Вовка Кулінко кульгає, з відстріляним пальцем на нозі; Максим Хмуренко з поламаними уламком бехи ребрами; Батя з 17-ї бригади та ще пацани. Починаю напружувати нацгвардійців, щоб дали машину поранених відправити.

В обід усі присутні на той час залишки батальйонів «Кривбас», «Дніпро-1», «Миротворець» і декілька чоловік 51-ї бригади переправляють КамАЗами до Волновахи. Далі автобусом на Дніпро. На кордоні Дніпропетровської та Донецької областей зупиняємося і вистрілюємо по магазину однією чергою в небо — віддаємо честь і шану загиблим хлопцям. Коли приїхали в Дніпро, то побачили біля Дніпропетровської ОДА купу народу. Дружини і матері, зі сльозами і надією в очах, виглядають своїх чоловіків, синів, братів і батьків. Далі мій шлях лежить на Кривий Ріг у роз-

ташування батальйону. Дістаюся рідної частини і здаю в зброярню автомат, магазини, сімнадцять залишившихся набоїв і вирушаю знову на Дніпро. Потім додому. В маршрутці народ від мене шарахається. Я брудний і смердючий. Камуфляж у своїй і чужій крові. В капюшоні шматок чийогось мозку з кров'ю завонявся. І ось нарешті я вдома. Відразу в душ, а потім спати... спати... спати...

Маю визнати, що на той час це були самі насичені дві доби в моєму житті. Тоді я ще не знав, що зовсім невдовзі на мене чекає ще і Дебальцевський «котел» і ще більші враження. Слава Героям!»

■ Хутір Червоносільське Донецької області

Номеру розрахунку АГС-17 батальйону «Кривбас» Сергій Бондаренко:

«Увечорі 29 серпня була команда зробити перекличку по усім підрозділам, які залишилися в хуторі Червоносільське, по кількості особового складу. Потім, нібито, Захарченко під гарантії Путіна нас відпустить. Сеанс зв'язку мав бути через дві години. Я особисто з бійцем батальйону «Донбас» Миколою Стародубцевим телефонував з даху Семену Семенченку у визначений час. Телефон був вимкнений.

Загальна здача в полон у хуторі Червоносільське почалася приблизно о 16:00 30 серпня 2014 року. Тоді я особисто був поруч з «донбасівцями» і чув останні обговорення про те, що нам вже ніхто не допоможе і чекати на будь-яку допомогу немає сенсу. Нібито Корбан повідомив, щоб ніхто не рвав себе гранатами і що усіх викуплять і витягнуть.

Що стосується офіцера нашого батальйону Павленка, про якого говорили, що він здався в полон, то це не правда. Він ходив на переговори з офіцером батальйону «Донбас» Віталієм Яциком. Тоді всі питали: їх росіяни сприймають як перемовників чи як полонених? Росіяни відповіли, що як полонених. Тоді стало зрозуміло, що тим, хто не збирається здаватись, їхні накази можна не виконувати. Це вже не буде вважатись непокорою і невиконанням наказу».

Лейтенант 40-го БТрО офіцер з цивільно-військових відносин Сергій Сергійович Павленко:

«Я в полоні не був жодної секунди. Росіяни не вважали мене полоненим, а сприймали як офіцера ЗСУ, який має повноваження вести з ними перемовини. Дехто згодом звинувачував мене в усіх смертних гріхах і вважає зрадником, оскільки я більш

за всіх спілкувався з росіянами, але думка людей, які залишилися живими завдяки тому, що за них було домовлено і які не цінують того, що їх врятували, мене взагалі не цікавить. Тож особовий склад (живих) оточеного угруповання під хутором Червоносільське складався з бійців і офіцерів: 40-го БТрО — 23 особи, 39-го БТрО — 35 осіб, 3-й полк спецназу — 15 бійців, 51 ОМБр — 20 осіб, 93 ОМБр — 18 осіб, батальйон «Донбас» — 181 чоловік, рота «Світязь» і батальйон «Херсон» — 6 осіб, 17-та ОТБр — 4 особи.

Самими першими умовами з боку росіян були про вихід зі зброєю під їх супроводом, але ми їм тоді не повірили. Росіяни відразу понесли важкі втрати, і їх командири за будь-яку ціну спочатку бажали зберегти особовий склад. Згодом вони оговталися і отримали чіткі вказівки і висували вже більш складні вимоги, а з початку були згодні навіть пропустити усіх нас зі зброєю.

Першої доби, як ми перебували в Червоносільському, з чотирьох переговорщиків, які складали нашу переговорну групу, росіяни прибрали трьох і відмовились з ними спілкуватись. Це відбулося з декількох причин, однією з яких була відсутність будь-яких документів, які могли б підтвердити їх належність до Збройних сил України, їх повноваження і які пояснювали би, хто вони і ким себе являють. В мене єдиного з усієї переговорної групи були військові документи, які підтверджували мої повноваження як офіцера Збройних сил України і які пояснювали, яке в мене звання і до якого підрозділу я належу. Все ж таки це не завадило нам спільно з ними обговорювати загальний план переговорів.

Віталія Яцика перший раз відрядили разом зі мною. Бійців батальйону «Донбас» у Червоносільському було найбільше і тому обов'язково мав бути представник від цього підрозділу. Вони складали найбільш представницьку групу як серед усього оточеного особового складу, так і в групі перемовин... Неможна було ходити наодинці до ворога. Потрібні були свідки переговорів і люди, які могли підтвердити і гарантувати обопільні вимоги й умови... Віталій майже відразу розсварився з росіянами і вже не впливав на подальший процес. Він надто жорстко вказав окупантам, хто вони такі, а це в той момент було недоречно. Анатолій Крайнов найбільш холоднокровно і професійно тоді себе поводив. Саме він зумів втримати керованість «Донбасом» і іншими підрозділами. Власне, з ним і вирішувались деталі переговорів. Основні моменти я узгоджував з Анатолієм Крайновим (Дєдом)... Постійно зволікав час і мотивував це тим, що усім підрозділам потрібно узгоджувати все зі своїм командуванням. А це зволі-

кало час, який, як ми тоді вважали, працював на нас і надавав можливості Українській армії дістатися до нас.

Перемовний процес ускладнювався тим, що здійснювалися окремі спроби вести переговори з боку представників 39-го батальйону, які не узгоджувалися з нами. Ці спроби виявилися не тільки невдалими, а ще і в певні моменти створювали загрозу для усього нашого угруповання. В той момент два малокеровані йолопи ледве не прирекли всіх на знищення.

На моє запитання до одного з них: «Навіщо ти зриваєш спільні плани?», внятної відповіді я не отримав... Чергова істерика...

На жаль, в той момент залишалося дуже обмаль відповідальних людей, з ким можна було обговорювати план вирішення спільної проблеми. З ким було радитися? З підлеглим старлеєм, який відмовився від офіцерського звання і відповідальності? Чи з п'яним сержантом з 39-го БТрО, який вирішив побухати з російськими танкістами та «сепарами»?

Росіяни тоді поставили і мені запитання, чи взмозі ми керувати своїми людьми, чи в нас некероване стадо? Немає сенсу вести переговори з тими, хто не здатен керувати своїми бійцями... Тоді було геть не смішно...

Директора відсторонили майже відразу, і він не мав далі впливу на росіян. Віталій Яцик та Слава майже відразу погризлися з росіянами. Яцик надто эмоцийно вказав їм, що вони окупанти й уся біда, яка тут сталася, саме через них. Саме з цієї причини російський офіцер відмовився далі з ним спілкуватись. Яцик і Слава — справжні патріоти і сміливі люди, але в той момент їм не вистачило витримки і до того ж була проблема з документами.

Для повноти картини потрібно зазначити, що тими перемовинами ми намагалися зволікати час, тому що сподівалися і чекали допомоги ззовні і підходу наших колон прориву... І коли ворог вже їх знищив та оголосив нам про це, умови виходу для нас змінилися. Усі перемовини велися з російським командиром батальйону ДШБ з позивним Лиса, а сам Лиса напряму спілкувався з їхнім Генеральним штабом по спецзв'язку.

На той час у мене було два останніх накази мого комбата 40-го БТрО: тримати позицію до останнього і зберегти по максимуму людей. Обидва накази я виконав, але це нікому не цікаво. Вихід з хутора Червоносільське був обговорений через Червоний Хрест. За останніми умовами, це мало відбуватися виключно без зброї і по певному «коридору» обмеженого часу. Інакше б усе угруповання розстріляли з артилерії, танків, БМД та керованими протитанко-

вими ракетами. Вважаю, тепер зрозуміло, чому саме Дєд примусово роззброїв небажаючого здаватися Лермонтова. Дєд знав останні умови і розумів, що усіх просто знищать, якщо Лермонтов і його люди будуть чинити спротив. А вони його чинили до останнього.

30 серпня о 16:00 Лиса повідомив про те, що він отримав наказ знищити артилерією оточених і добити всіх, хто вижив, так як надто довго не було результатів перемовин...

А наші колони прориву були вже знищені.

Росіяни зрозуміли, що ми зволікаємо час в очікуванні колон, які мали надійти нам на допомогу. Зрештою ворожий офіцер повідомив мені, що розгадав наш план. Він пояснив, що дарма ми зволікаємо час. Ніяких колон для нашої підтримки для прориву не буде, бо вони знищені. Цим росіяни позбавили нас будь-яких надій і варіантів. Останнім моїм аргументом тоді стала позиція — ви нам не залишаєте варіантів, і ми підемо через вас. Тоді і у вас теж будуть втрати... а вони на той час у росіян вже були значні, і нових вони не хотіли... Так я отримав останні умови, а також 15 хвилин. Тому що вже почав виконувати наказ Лиса, і пройшла пристрілка дивізіону НОН-К по квадрату та ПТКР з недосяжної нами відстані...

Перед самим виходом усі командири підрозділів віддали накази своїм людям — знищити зброю, щоб не дісталась ворогу, і лише тоді рухатись за мною...

Мені вдалося переконати Лису відпустити усіх поранених «донбасівців», яких було 60—67 чоловік, точніше вже не пам'ятаю. До того ж ще близько 30 поранених бійців з інших підрозділів. До них також приєднали і 4-х жінок — як медсестер, хоч вони, як з'ясувалось згодом, були розвідницями...

Наша колона пішки відійшла від Червоносільського до озера в напрямку селища Осикове. Там нас завантажили в автомобілі Червоного Хреста, які і доправили нас до своїх, як нам і було обіцяно в процесі перемовин в Червоносільському. Вийшли майже всі, окрім батальйону «Донбас».

Командування окупантів порахувало бійців цього добровольчого підрозділу озброєними найманцями. Недобиті в Україні бойовики Гіві і Мотороли наполягали на тому, щоб їм віддали в якості полонених хоч будь-кого. Саме тому російське військове командування прийняло рішення віддати їм саме бійців батальйону «Донбас».

Багато хто потім з «героїв», які зараз поливають брудом і звинувачують увесь білий світ у своїх негараздах і проявлених колись психічних зривах, після повернення додому подавалися

в біга і боялися повернутися в свою частину для подальшого проходження служби. Дехто переховувався так само по шпиталях і лікарнях, симулюючі різноманітні поранення і контузії, щоб більше ніколи не повертатися в бій і не відчувати того принизливого відчуття жаху, яке довелося відчути тоді під Іловайськом. Щоб виправдати свої слабкості, такі бійці й офіцери гучніше за усіх волають про зраду, боягузів і переслідування прокуратурою «патріотів». Людина завжди шукає собі виправдання, а це вимагає шукати винних серед інших. Тож згодом Господь розсудить, хто є хто, а зараз, на жаль, незручна правда нікому не потрібна і люди схильні вірити тому, чому зручно вірити і що відповідає їх бажанням і вподобанням».

Заступник командира взводу батальйону «Донбас» Олександр Пєчніков:

«Усього поранених на той час було тридцять два чоловіки. Серед нас навіть була пара таких, що були не поранені, але обмотували собі голову бинтом і виходили разом з пораненими. При цьому ніхто нікого ретельно не перевіряв, поранений ти чи ні. Особисто я нікого не звинувачую, оскільки ситуація така — життя і смерть. Кожен обирав свою долю. Нас усіх попередньо потягнули в поле, де ми провели ніч. Вже тоді ми були окремо від тих, хто перебував у групі полонених від ЗСУ й інших батальйонів. І вже десь о 10:00—11:00 тяжкопоранених завантажили в КамАЗи, а хто більш-менш на ногах, на броню БМП. Військові і міліціонери пішли пішки. Таким чином ми дісталися до селища Осикове. Туди ж тоді приїжджав і Моторола.

Можливо, це було навіть одним із таких от жестів «доброї волі», що декому з військових офіцерів під час звільнення навіть зброю залишили. Чесно кажучи, мені це тоді не було відомо і викликає здивування. Я вважаю, що це була якась політика. Військових вони не хотіли дуже чіпати. Можливо, була така вказівка. Не знаю. Лиса повідомив, що по добровольцях в нього окремий наказ. Навіть, коли нас вже вивозили в КамАЗах у супроводі бойових машин піхоти через блокпости з чеченами до Червоного Хреста, Лиса заглянув у наш КамАЗ, в якому були виключно поранені, і порадив усім зняти свої шеврони. Він казав, що коли будете проїжджати зі своїми блокпости «ополченців», то не здумайте сказати, що ви з батальйону «Донбас». Говоріть будь-що, але тільки не «Донбас». Видно, у «сепарів» було дуже багато питань саме по батальйонам...»

Одночасно з тим, група вцілілих і поранених бійців продовжувала вихід з оточення. Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко:

«Пробивши невеликий прохід всередину заростей, занесли туди носилки з Костянтином і Олегом, а також розчистили місце для інших поранених. Вхід у наше сховище заклали гілками, які наламали всередині цих рясних кущів. Зовні ніщо не видавало нашої присутності. Було вирішено залишатися в цьому місці до настання темряви. Виснажлива ніч, почуття спраги і голоду сприяли міцному сну. Промені сонця над горизонтом почали пробиватися крізь зарослі і зігрівали нас після холодної ночі. Після обіду стало зовсім спекотно, але густе листя прикривало нас від пекучого сонця. Цілий день ми провели в спокої і відпочинку. Розуміли, що за кілька годин нам належить чергова важка ніч і слід набратися сил. Мобільний зв'язок майже весь зник. Навіть мій «лайф» припинив надавати ознаки життя. Досить стійкий сигнал був лише в оператора МТС. Усі наші мобільні телефони майже повністю розрядилися. Десантник Олег Тимощук згадав, що у нього з собою є повністю заряджений і вимкнений аварійний мобільний телефон. Це було дуже вчасно і доречно в нашому становищі. Я тоді для себе відзначив передбачливість спецназівця, і згодом завжди носив з собою в розвантажному жилеті такий же завжди заряджений і вимкнений телефон для екстрених ситуацій.

З вхідних повідомлень ми дізналися, що на пошуки нашої групи висунулася група розвідників, які обшукують всі лісосмуги та околиці населених пунктів. Була надія на те, що нас врешті-решт знайдуть. Поряд з цим приходили повідомлення, що всім бійцям слід рухатися до лікарні Комсомольського. Ми не цілком довіряли всім вхідним повідомленням і, як з'ясувалося згодом, мали рацію. Скоріш за все, ті, хто надсилав повідомлення, не встигали достатньо оперативно відслідковувати швидку зміну обстановки, але дуже часто я згодом чув про те, що, керуючись рекомендаціями в смс, бійці часто замість своїх виходили назустріч до ворога.

Часу до заходу сонця і наступного марш-кидка у нас було більш ніж достатньо, і це дозволило нам ближче познайомитися один з одним. Останні кілька годин зблизили нас тісніше, ніж роки дружби з іншими людьми. Вибачте за каламбур, але, коли варишся в одному котлі, нема чого приховувати один від одного. Саме тоді Тимощук Олег повідав нам деякі деталі, які викликали в мені повагу до деяких представників керівництва нашого угруповання під Іловайськом. Ми розмовляли на тему, хто і де

перебував під час операції. В самому Іловайську представників ЗСУ було зовсім мало, а про те, що поруч з нами знаходяться елітні частини спецназу, ми взагалі не чули. Мовчазному Олегу довелося нам пояснити, що вони не були в місті. Їм було поставлено завдання вивести з оточення певну групу людей, але коли вони дісталися до цих самих людей, то ті відмовилися покинути угруповання і заявили, що будуть виходити тільки разом з усіма підрозділами. Спецназу не можна було повертатися без цих людей, і тому десантники третього полку спеціального призначення залишилися поруч з тими, кого мали вивести і теж виходили по «зеленему коридору» разом з усіма оточеними підрозділами, охороняючи тих, кого мали вивести. Багато хто з цих хлопців загинув. Олегу відносно пощастило. Не знаю, наскільки правдоподібною була його розповідь, але брехати йому нам тоді не було сенсу. Тепер кожен раз, коли я чую ті чи інші звинувачення в боягузтві керівної ланки угруповання під Іловайськом, я абсолютно впевнений, що це брехня. Я багато чого не знаю і не стверджую, що знаю істину в останній інстанції, але розповідь Олега викликає у мене повагу до вищих офіцерів штабу Хомчака. Це всього лише моя особиста суб'єктивна думка.

Скориставшись зарядженим телефоном Олега Тимощенко і карткою МТС, ми зуміли за допомогою смс-повідомлень знову зв'язатися з друзями з Дніпропетровська. Всіх, хто був піднятий на наші пошуки, цікавило наше місце розташування, але ми досі не могли точно вказати, де саме перебуваємо. Ніякої прив'язки до місцевості не було. «Зеленка» серед полів. У декількох кілометрах на південний захід від нас спостерігали перед світанком вогні великого населеного пункту. Швидше за все, це і було Комсомольське. Нам настійно рекомендували, як можна швидше пересуватися до нього, і повідомляли, що пошукові групи розвідників вже тривалий час розшукують нас, але поки що безрезультатно.

Очищаючи травою свій автомат від крові, волосся і залишків тканин головного мозку, я намагався аналізувати вхідні на мій телефон повідомлення. «Пересуватися швидше»... Мабуть, ті, хто нам тоді це писав, не враховували деяких обставин. Ні про яке швидке пересування не мало бути й мови. За минулу ніч ми подолали не більше чотирьох кілометрів. Якщо враховувати, що доводилося постійно повертатися за другими ношами, то для нас ці чотири кілометри перетворилися у вісім. Пораненим Олегу Бірюку й Ігорю Каліниченку, які майже весь шлях подолали самостійно на колінах, це теж здалося справжнім марафоном. Так само як і іншим пораненим.

Півтора роки потому. Київ. Віталій Сова, Костянтин Совенко, Роман Зіненко, Віталій Бунчиков, Володимир Мазур

Під час очікування сутінків Віталій Сова з Пашею Рудичем прикопали в затишному місці кулемет Костянтина, оскільки тягнути зайвий тягар було вже важко. Сталкер допоміг Віталію розібрати один з автоматних магазинів, в який влучила куля. Патрони і магазин також вирішили прикопати поруч з кулеметом. Сили потроху танули, і ми намагалися максимально полегшити наші розвантажувальні жилети і скидали зайву вагу. Патрони і зайва зброя нам тоді були вже ні до чого. Вступити в будь-який бій означало виявити себе і позбутися останнього шансу вийти самим і винести поранених.

Дуже хотілося їсти, але ще більше хотілося пити. Якщо голод ще можна було якось перетерпіти, пережовуючи сирі насіння з соняшників, то води взяти було ніде. У кого-то виявилася невелика баночка з драже, і ми розділили вітаміни між собою. Потім у друже Союза знайшлася одна сигара «Captain Black». Це був нереальний елемент розкоші в наших умовах. Розтягнули сигару на всіх. Іноді десь неподалік чулася автоматна стрілянина і гуркіт техніки. Одного разу зовсім поруч з нами пролунали гучні голоси людей, які проходили поруч із нашим сховищем. Тоді я про себе подумав, що на місці груп зачистки я не став би суватися вглиб колючого чагарника, але обов'язково його обстріляв би або кинув у нього гранату. Ніхто наше укриття не виявив, і граната, на щастя, не прилетіла.

Починало сутеніти, і Сергій Алещенко оголосив:

— Ми так довго не протягнемо. Потрібен транспорт для поранених. Те, що нас шукають, добре, але я на це не дуже розраховую. Значить так. До селища повинно бути зовсім недалеко. Я висуваюся в Комсомольське до найближчих нацгвардійців. Візьму у них транспорт і повернуся за вами. Ваше завдання — як почне темніти, пройти пару сотень метрів до залізничних колій. Потім обережно перебираєтеся через залізницю і вирушаєте до найближчої від неї лісосмуги. Там чекаєте мене.

Сергій вийшов ще до того, як почало сутеніти, а ми почекали ще близько години і відправилися слідом за ним. Час від часу подекуди в різних напрямках у небо злітали сигнальні й освітлювальні ракети. Від нашого укриття до залізниці шлях проходив через порослу очеретом драглисту низину. За нею починався крутий підйом по насипу до залізничних колій. Нас залишалося чотири людини, здатних нести ноші і допомагати іншим пораненим. Найважче доводилося Олегу Тимощенку і Костянтину Совенку на ношах. Під час нашого підйому і спуску біля залізничного полотна ґрунт і щебінь під ногами іноді провалювався, і хто-небудь з нас падав, перехиляючі ноші. При цьому будь-який зайвий рух завдавав хлопцям у ношах нестерпного болю. Ми намагалися пересуватися якомога тихіше, але шурхіт гравію під ногами створював, як мені тоді здавалося, зрадницький і гучний шум. Підйом і спуск поблизу залізничних рейок були досить крутими, і подолання цієї перешкоди відняло у нас дуже багато сил і часу. Крім носилок, потрібно було ще допомогти минути цей крутий насип пораненим товаришам. Олегу Бірюку й Ігорю Калініченку, які вже майже повзли поруч з нами, було ще важче. Іноді хлопцям здавалося, що далі рухатися вони вже просто невзмозі. Ми, як могли, намагалися їм допомагати. Перебравшись через залізницю, ми повинні були подолати ще близько трьох сотень метрів до обумовленого місця зустрічі з Прапором. Шлях проходив по вузькому ґрунтовому шляху поміж залізницею і краєм соняшникового поля. Коли ми дісталися до потрібної лісосмуги, то влаштували невеликий привал. Гоша з Якутом після останнього переходу зовсім вибилися з сил. Попадавши, майже без сил, на траву попід деревами, ми, як і було домовлено раніше, почали чекати на повернення Прапора.

Відпочивши близько півгодини, ми вирішили, що у нас в запасі ще є кілька годин темряви і ми можемо просунутися ще трохи далі в бік Комсомольського. За посадкою було велике поле, за яким виднілася наступна лісосмуга. Вогні селища здавалися зовсім

поруч, і кожна лісосмуга, яку ми бачили перед собою, теж здавалася нам останньою перешкодою перед селом. Здавалося, що нам залишилося подолати ще зовсім невеличку відстань, і ми вирішили зробити ще один ривок. Ігор Калиниченко й Олег Бірюк залишилися на місці біля лісосмуги в очікуванні Прапора. На те, щоб рухатися далі, у хлопців просто не було більше сил. Ми пообіцяли повернутися за ними після того, як подолаємо поле з бійцями в ношах. Трохи пізніше вони зізналися, що вже не розраховували на те, що ми повернемося. Взявшись за ноші, ми пішли через цю оранку, яка тоді здалася мені нескінченною. Протилежний край поля немовби зовсім близько, але дійти до нього, здавалось, було неможливо. Витративши ще близько години, ми все-таки подолали цей шлях і майже без сил впали в низині, оточеній деревами. Було настільки холодно, що ми, нехтуючи усіма запобіжними заходами, розвели невелике багаття, щоб зігрітися біля вогнища. Після цього ми зі Сталкером пішли знову через поле за Олегом та Ігорем, а Володя Мазур залишився доглядати за пораненими».

У цей самий час Сергій Алещенко продирався лісосмугами і полями від залізничних колій в напрямку Комсомольського. Він достатньо швидко дістався селища. Бійці Національної гвардії, які його зупинили, намагалися роззброїти Сергія і відібрати автомат і гранати, але він знайшов потрібні слова, щоб переконати бійців не робити дурниць. Єдине на що погодився — викрутити запали з гранат. Наш тимчасовий командир у супроводі бійців Національної гвардії дістався штабу, де він пояснив ситуацію, в якій опинилась наша група і наполягав на тому, що терміново потрібен транспорт для негайної евакуації наших поранених. Після тривалої наради, один із старших офіцерів погодився надати вантажний автомобіль КрАЗ і особисто з Сергієм і ще декількома офіцерами вирушив з Комсомольського в бік Старобешевого. Поки тривала нарада, Прапор встиг попити води і вгамувати спрагу. Сергій намагався переконати офіцерів взяти з собою бійців у супровід, але командири вирішили не ризикувати бійцями і вирушили самостійно. Подолавши декілька кілометрів в повній темряві по дорозі вздовж двох лісосмуг, КрАЗ дістався залізничного переїзду поміж Комсомольським і Старобешевим. Офіцери вирішили залишитися з ретельно замаскованою автівкою біля переїзду. Вночі ґрунтова дорога вздовж залізничної колії погано проглядалася і високий насип, по якому проходили рейки, здавався дуже зручним для ворожої засідки. Рухатися вздовж колій

старшому офіцеру здавалося небезпечно. Сергію було сказано, щоб він йшов і особисто привів нас до переїзду. Часу на пошук і повернення до дороги йому надали годину. Прапор дуже сумнівався чи встигне він впоратись за цей час і тому більш ніж три кілометри біг до того самого місця, де ми залишили Олега й Ігоря.

З причини того, що ми вже на той час подолали поле і були достатньо далеко від залізниці, ми розминулися з Сергієм і не бачили його, коли він врешті-решт дістався до наших двох поранених товаришів. Від них він дізнався, що ми пішли далі і де саме знаходимось, їм невідомо. Сергій зрозумів, що по темряві він не зможе своєчасно знайти нас, і тому вирішив, що потрібно рятувати тих, кого бачив перед собою. Він також розумів, що відтягти двох поранених він не зможе. Характер їх поранень і фізичне виснаження не дозволяли їм вже самостійно рухатися. Що ж робити? Сергій сподівався, що більшій частині групи, яка несла ноші з пораненими, вистачить сили дістатися Комсомольського. Тепер потрібно рятувати Гошу і Якута. Але ж як? Сергій вирішив, що потрібно негайно повернутися до переїзду і повідомити офіцерам Національної гвардії про те, що поранених неможливо витягти будь-яким іншим засобом, ніж забрати автівкою. Тож потрібно встигнути повідомити про це офіцерів на переїзді. Дорога начебто вільна. КрАЗ проїде. Усе буде добре. Сергій вирушив туди, звідки прийшов, але, коли дістався до переїзду, там вже нікого не було... Не встиг... Поїхали... Добре. Все одно потрібно повернутися в Комсомольське і ще раз переконати керівництво нацгвардійців про необхідність повернутися за бійцями. Коли Сергій знову дістався міста Комсомольське, Національної гвардії і українських бійців у ньому вже не було. Блукаючи знелюдненими вулицями приватного сектора, Сергій шукав хоч бодай яку автівку, яку можна було б використати для того, щоб забрати Олега й Ігоря, але, на жаль, нічого так і не знайшов. Від недосипу, голоду і втоми він сам майже вибився з сил. Один із місцевих мешканців, побачивши Сергія, запросив його до себе, щоб він зміг хоч трохи перепочити. Минала ніч. Ми з Пашою Рудичем подолали зворотній шлях до залишених нами друзів і побачили, що вони були на тому ж самому місці, де ми їх і залишили. Хлопці розповіли нам, що щойно до них приходив Прапор. У Комсомольському він зустрів Національну гвардію, але не зміг переконати гвардійців виїхати на вантажівці для нашої евакуації. Залишивши хлопцям кілька сигарет, Прапор знову пішов у селище, щоб знайти будь-який транспорт і обов'язково повернутися за ними. Ні того дня, ні на наступного ми Сергія

так і не побачили. Повернувшись в селище, він, за доносом одного з місцевих мешканців, виявився у полоні, з якого його звільнили лише через два тижні.

На щастя, Олег і Ігор трохи відпочили і набралися сил за ті півтори години, що ми витратили на перехід до наступної лісосмуги. Паша Рудич взвалив Олега Бірюка собі на спину і перетягнув його таким чином до загальної групи. З Ігорем було складніше. Характер його поранень не дозволяв підняти його ані під руки, ані закинути на спину. Допомагаючи тягнути Гошу, я згадував наші тренування в маріупольському аеропорту з надання допомоги пораненим. Тоді ми з Ігорем тренувалися носити один одного. Під час тренувань в мене не виходило пронести Ігоря більш ніж десять метрів. Зараз перед нами було розоране поле, по якому потрібно було пройти не менше п'ятисот метрів. Під час тренувань в мене хоч і було побільше сил, ніж зараз, але мотивація була повністю відсутня. Зараз же навпаки — відсутність фізичної сили з лишком компенсувалася мотивацією.

Випробувавши всі, які тільки можна, способи транспортування, з Божою поміччю я допоміг Гоші подолати це поле. Іноді Ігорю здавалося, що все це марна трата сил. Що йому ніколи не вибратися з цього оточення. Я підтримував його, як міг. Заглядаючи в майбутнє, пророкував йому, що ще погуляю у нього на весіллі і побачу, як він буде танцювати. Не пам'ятаю, скільки минуло часу, але близько п'ятої години ранку, коли вже починало сходити сонце, ми всі разом зібралися навколо догораючого багаття і стали думати, що робити далі.

Сили тих, хто ще міг пересуватися, танули на очах. Ще однієї ночі ми могли і не витримати. Якщо за першу ніч ми подолали чотири кілометри, то за другу не більше двох. Потрібно було комусь висуватися в Комсомольське, до якого залишалося не більше трьох кілометрів, і повідомити нашим, що, без сторонньої допомоги група вийти не зможе. Або хоча б терміново знайти воду і транспорт. Цього разу на пошуки пішли Віталій Сова і боєць «Кривбасу» Дмитро Саєнко. Через деякий час мені на телефон прийшло повідомлення про те, що усі населені пункти потрібно обходити стороною і ні за яких умов не заходити в Комсомольське. Національна гвардія звідти пішла. Місто зайняте ворогом... Найближчий блокпост Національної гвардії розташований в селищі Роздольне, яке знаходиться в півтора десятках кілометрів за Комсомольським. Тоді ми ще не знали, що і селище Роздольне також лише частково контролюється Нацгвардією, а по більшій території селища вільно рухаються озброєні вороги.

У цей самий час нам продовжували надходити смс-повідомлення, які наполегливо радили виходити в Комсомольське до місцевої лікарні. Пізніше деякі хлопці розповідали про те, що, виконуючи ці рекомендації, вони підтягувалися до зазначеної лікарні, де їх вже зустрічали озброєні бойовики.

Боєць батальйону «Дніпро-1» Віталій Сова:

«Разом з Дмитром Саєнком ми попрямували знову до залізничних колій і далі рухалися вздовж них. Крокували довго. Я вже ледве ворушився. Діставшись залізничного переїзду, пішли далі і вийшли до якоїсь вантажної станції. Праворуч був величезний терикон і якесь село. В тому напрямку були чутні гуркіт техніки і рух людей. До цього часу ми декілька разів виходили на зв'язок з нашим штабом батальйону в Дніпропетровську. Нам повідомляли, що потрібно рухатись далі і нас повинні зустріти. Тож ми ще деякий час рухались невідомо куди і врешті-решт зрозуміли, що відхилилися далеко в бік від потрібного напрямку. Тоді знову вирішили повертатися назад. Зрештою вийшли на околицю якогось села. Побачили якісь бараки і хатки. Знайшли колонку з водою і нарешті напилися води. Пам'ятаю, що від опіків на ногах не міг присісти навколішки. Попід колінами усе обгоріло. Довелося лягти на спину, а Дмитро мені в рот накачував з колонки воду.

Вгамувавши спрагу, ми вирушили далі. Приватний сектор. Повна тиша. Людей ніде не видно і не чутно. Знову почали закрадатися сумніви, чи туди ми вийшли, куди нас спрямовували зі штабу? Ми вирішили тимчасово переховатися в рясних хащах якихось дерев поблизу одного з будинків. Звідти я додзвонився телефоном товаришу в Маріуполь, і він поповнив мені рахунок на телефоні. Після того я зв'язався з командиром нашої роти Олександром Гостіщевим, і він повідомив мені про те, щоб ми шукали військкомат. Їх ще вчора евакуювали саме від нього. Там має бути Національна гвардія.

Тоді нас не залишало відчуття, що щось відбувається не так. Невдозі ми побачили, як по вулиці крокує якась жіночка. Тоді я дуже її перелякав своїм зовнішнім виглядом і несподіваною появою з рясних кущів. Я розпитав її, де ми знаходимось? У якому населеному пункті? Вона відповіла: «Хлопчики, так ваші ще вчора пішли».

Я знову зв'язався з нашим штабом батальйону в Дніпропетровську. Наскільки я пам'ятаю, на зв'язку постійно був Валерій Бондарь. Потім на мій телефон дозвонився Віталік Фєщенко і повідомив, що ми маємо дістатися певної адреси, де нам мають

допомогти. Зрозуміло, що шукати незнайомих людей за незнайомою адресою в незнайомому населеному пункті, та ще і за тих обставин було дуже важко. На щастя, невдовзі ми зустріли ще одну жіночку, яка більш-менш зрозуміло пояснила нам, в який бік потрібно рухатись. Тільки вона порадила нам повернутися трохи назад і обійти іншою вулицею, тому що далі по цій вулиці біля магазину якесь збіговисько озброєних людей.

На всяк випадок ми тоді познімали українські стрічки і прапорці на однострої і пішли, як вона нам порадила. Здавалося, що йшли дуже довго. Одного разу до нас підбігла якась зграя місцевих:

— Пацаны, вы чьи? ДНР?

Я відповів російською:

— Так. ДНР.

— Как мы вас ждали! Наконец-то «укропов» выбили...

Ну і далі в такому дусі. Дмитро схопився за автомат, але я його зупинив: «Посміхаємось і рухаємось далі». Ми тоді щось вигадали тим ушльопкам про те, куди йдемо, і вони від нас відчепилися.

Нарешті ми знайшли потрібну адресу. Щоб зайвий раз переконатися, що ми прийшли куди слід, я знову зателефонував у штаб і повідомив про те, що ми на місці і щоб нас зустріли. Минуло трохи часу, і на вулицю вийшов чоловік і, залишивши відчинену хвіртку, знову повернувся до будинку. Ми трохи оглянулися навколо і зайшли до двору. Там ми вже зустріли двох бійців. Одного нашого з «Дніпра-1» Романа Смука, а другий з 40-го батальйону. Роман мене відразу впізнав, а я його ні. Ми знову відзвонилися в Дніпро й отримали чергову вказівку: «Чекайте дзвінка». Поки чекали, встигли переодягнутися в цивільний одяг і перемотати рани. Ми викопали яму і склали в неї свою зброю, особисті речі і військове спорядження в мішки. Яму не прикопували, а лише прикрили гілками.

Нарешті дочекалися дзвінка. Незнайома людина починає розпитувати мене про мій позивний. Я намагаюся дізнатися, хто це, а співрозмовник починає нервувати і говорить: «Вас, бл...дь, забирать или нет?!!» Я назвав свій позивний, і він сказав: «Чекайте. За вами приїде авто». Він ще раз уточнив адресу і як виглядає будинок. Сказав, що ми маємо дочекатись машину «швидкої допомоги», після чого перервав розмову.

Один з хлопців стояв і спостерігав на вулиці, очікуючи машину. Коли до двору під'їхала «швидка», я вийшов на вулицю і назвався, хто я є. В машині тоді перебувало двоє людей. Водій і супроводжуючий. Згодом супроводжуючий повідомив, що він не медик, а розвідник. Я перепитав у нього, чи зможемо вийти зі зброєю? Розвідник відповів: «Переодягніться в цивільний одяг

і надійніше сховайте свої мішки з особистими речами. Взагалі поки що невідомо, чи вийдемо, але спробуємо».

Ми сіли в машину, попередньо запхнувши під носилки свої мішки зі зброєю і амуніцією. Ми з Дмитром розповіли водієві і супроводжуючому про те, що неподалік перебуває група наших поранених бійців, яким також вкрай необхідна допомога. Ми вирушили, але далеко не встигли від'їхати. Хтось додзвонився по телефону до супроводжуючого, і я чув лише уривки розмови. Наскільки я зрозумів, хтось повідомив про те, що у місцевій лікарні залишилися троє наших поранених і їх потрібно терміново забрати. Потім ще пригадую, що в когось перепитували, як туди проїхати.

Щойно ми заїхали у двір лікарні, машину відразу оточили озброєні люди. Ми відчинили свої двері, і супроводжуючий вийшов і почав голосити: «Пацаны, мы свои. Мы за ранеными!» У відповідь почули: «Какие нах...й свои?! Лежать!» У одного з тих, хто тримав нас на прицілі, я побачив на руці колорадську стрічку. І тут я вперше за останні три доби відчув, що це остаточний кінець... Було так гидко... Пройти скрізь усе те пекло і так безглуздо попастися, коли вже здавалося, що залишилось лише забрати наших поранених товаришів і вийти до своїх!

Нас усіх взяли й обшукали машину «швидкої допомоги». Забрали мішки з нашими речами. Наш розвідник, потрібно віддати йому належне, тримався молодцем. Він врівноважено і спокійно намагався пояснити озброєним людям, що він медик, що збирає поранених і таке інше. Потім нам наказали сісти в машину «швидкої». До нас також підсіло двоє озброєних людей, після чого ми вирушили невеличкою колоною. Попереду рухалась одна автівка з озброєними людьми, а друга їхала позаду «швидкої». Невдовзі ми приїхали до будівлі місцевого військового комісаріату, а там вже було багато озброєних людей разом з цивільними мешканцями. Пригадую, що вони щось колупалися в одній з покинутих бойових машин піхоти, намагаючись її завести. З усіх боків вигуки: «"Укропы", вам писта!!!» і таке інше. Хтось подивився на мої ноги і, побачивши сильні опіки, сказав: «Так. Ты тяжелораненый. Сейчас тебе в наш санвзвод», а іншим хлопцям сказав: «А вам пистец. Или сейчас грохнем, или будете рабами у чехов. Сейчас приедет контрразведка и решим, как быть».

Невдовзі у них почався якийсь кіпіш. З повідомлень по рації було чутно, що в їх бік рухається якась колона. Озброєні люди займають позиції до бою, а за кілька хвилин до нашої машини «швидкої допомоги» підходить якийсь хлопець у бандані з радіостанцією і питає в мене:

— Ты раненный с ногами?
— Я.
— Идти можеш?
— Могу.
— За мной.

Підтримуючи мене, він вивів мене з двору до дороги і почав розпитувати: «Кто такой? В каком подразделении служил?» Мені тоді здалося, що цей хлопець з їхньої медичної служби, і я відповів, що я з територіальної оборони. На вулиці в той час стояв автобус з білим прапором і намальованим білою фарбою хрестом. Також ще була якась вахтовка не пам'ятаю на базі якогось вантажного автомобіля. В автобусі перебували двоє — водій і ще один такий здоровий лисий дядько. Нас завели в той автобус. Я сів подалі в салон і приховав паспорт під оббивку сидіння. Поїхали. Знову почалися питання, хто ми і звідки. Я наполегливо стою на своєму. Разом з тією вахтовкою наш автобус почав кружляти по Комсомольському. Супроводжуючі нас озброєні люди постійно викликали когось на зв'язок: «Пацаны, на связь! Пацаны, связь!» Іноді в ефірі щось пробивається у відповідь. З переговорів поміж ними починаю розуміти, що це свої. Знову з'явилася надія. Тоді я вже відверто повідомив, хто я і з якого підрозділу. Розповів про групу наших бійців, серед яких багато поранених.

Водій вирушає до залізничного переїзду, і далі рухаємось вздовж залізничних колій до місця, де ми в останнє бачили своїх товаришів. Коли прибули на місце, то побачили, що наших хлопців там вже немає. Після того ми повернулися в Комсомольське, і наші розвідники отримують з кимось зв'язок, після чого ми вирушаємо до якоїсь промислової зони. Там також розвідники намагаються когось викликати, але там теж нікого немає. Потім ми втретє повернулися в місто і підібрали там наших бійців у цивільному одягу. Після цього вахтовка з автобусом розділилися. Вахтовка поїхала забирати когось з терикона, а ми вирушили на виїзд з міста і далі по шляху аж до селища Роздольне. Там ми вже остаточно зрозуміли, що нарешті вирвалися до своїх».

Боєць батальйону «Миротворець» Юрій Бурляй (група генерала Руслана Хомчака):

«В ніч з 30 на 31 серпня ми дісталися до річки Кальміус і перебралися на протилежний берег. Після переходу річки ми йшли по місцевості, де було дуже багато ланів, випалених «Смерчем». Місцевість, як після Хіросіми, — все чорне, вигоріле, кілометр на кілометр. І такий жахливий трупний сморід...

Огидне відчуття, коли ти обережно ступаєш по землі і розумієш, що йдеш по цьому перемеленому паштету з людей і землі. Ми йшли в бік селища міського типу Комсомольське.

Вночі перший раз вийшли на зв'язок, тому що до цього моменту ми рухалися в режимі повного радіомовчання з побоювання, щоб не запеленгували. Не знаю, з ким підтримувався зв'язок, але, зі слів офіцерів, нас орієнтували на селище Підгірне. Нам повідомляли, що нас там мають зустріти.

Тривала вже третя доба нашого виходу з оточення. З насуванням темряви ми знову вирушили в дорогу і вирішили зрізати дорогу через ліс. Пройшли метрів двадцять вглиб лісосмуги, і хтось із наших попереду зірвав розтяжку. На щастя, це виявилася лише сигнальна міна. В небо злетіли сигнальні ракетниці, які чітко виказували місце нашого знаходження. Бах!!! Бах!!! Ми з жахом розуміємо, що зараз з усіх замаскованих позицій сюди можуть почати обстріл або вишлють техніку. Тому ми робимо марш-кидок і дуже спішно залишаємо це місце. Вибігаємо з лісу, а у Сані Птиці щось за ногу зачепилося і тягнеться за ним. Придивилися і побачили, що у нього до ноги дріт намотаний, а з іншого його боку граната Ф-1 висить. Бойовики погано закріпили розтяжку, і друже Птиця зірвав її з боку кілочка, але не висмикнув кільце. Граната Ф-1 — це страшна штука. Двісті метрів розліт осколків. Якби не неймовірне везіння, то дісталося б усім. Кого відразу на смерть, а кого на все життя інвалідом. На щастя, ніхто тоді не постраждав і гранату знешкодили.

Далі рухалися дорогою через гору. А там хуторець якийсь був — хат на десять з одного боку і десять з іншого. Було помітно, що хуторець також був опрацьований «Смерчем» або «Ураганом». Всі будиночки зруйновані. Таке враження, що з тривимірного простору потрапив у двомірний. Видно, що це залишок будинку, але він не має обсягу. Одні плоскі стелі, як товщина шпалер. Настільки все рознесено вибухами в пил, що все лежить на землі рівним шаром і над цим усім лише деінде підносяться окремі плоскі залишки стель. На землі немає ні уламків, ні будь-яких шматків. Теж таке сюрреалістичне видовище. Дуже похмурі відчуття. Про те, що під час обстрілу на цьому місці могли бути люди і що з ними могло статися, навіть не хотілося думати.

У той день ми йшли майже чотирнадцять годин. Дійшли до Підгірного і знову вийшли на зв'язок із зовнішнім світом. По радіостанції нас попросили пройти ще трохи далі, тому що виявилося, що село це не зовсім наше, водії побоювалися їхати за нами.

Нас орієнтували трохи далі на величезний терикон. Уздовж нього ми пройшли ще через пару невеличких населених пунктів.

Терикон був величезний. Навколо нього ми кілометрів сім пройшли. Нарешті дісталися до контори управління однієї з шахт. Увійшовши до будівлі управління, ми дуже сполошили співробітниць шахти. Коли вони побачили нас, то аж злякалися.

— А ви хто? — запитують.

Ми відповідаємо:

— Міліція. Що не схожі?

— Та ну, яка ви міліція?

Тоді ми дійсно виглядали дивакувато, як для міліціонерів. Страшні, чорні, на пузах повзали, лежали в цьому обвугленому полі, всі неголені, зарослі, як робінзони. Хомчак знову вийшов на зв'язок і повідомив комусь про наше місце розташування. А нам повідомили, що за нами відправлена машина.

Жінки винесли нам кілька пляшок з водою... тридцять секунд, і її не було. Вони на нас подивилися і кажуть: «У нас там «тормозки» з їжею з нічної зміни залишилися. Якщо не погребуєте, можете поїсти...» Жінки винесли залишки їжі: у когось сирок залишився, у іншої помідорчики, шматок ковбаси, бутерброди, гроно винограду... В нашому становищі це були справжні делікатеси. Вибирати не доводилося. Голод — не тітка.

Так ми і дочекалися машини. Розвідник знову дзвонить цьому нашому перемовнику: «Ми на цій шахті над цим селом, що ви сказали, але в саме селище ми спускатися не будемо, тому що відразу засвітимося такою великою групою. Надсилайте машину сюди. Тут з села до шахти одна дорога». Тоді в нас не було повної впевненості, що в селищі немає бойовиків або окупантів».

Прапорщик ЗСУ Григорій Соляник, водій генерала Руслана Хомчака:

«Вночі висунулися на Комсомольське і форсували Кальміус, де нарешті, після двох діб шляху, змогли напитися води. Обходячи один з блокпостів противника, наша група мало не виявила себе, коли хтось зірвав розтяжку сигнальної міни. Довелося спішно міняти маршрут і йти від ворожої техніки, яка вийшла на наші пошуки. До ранку вийшли на околицю Комсомольського й озирнулися з терикона доломітової шахти. Стало зрозуміло, що село вже частково зайнято росіянами.

Завдяки тому, що з'явився зв'язок, нам вдалося зв'язатися з сектором, і за нами незабаром приїхали розвідники під виглядом ремонтної бригади електромережі.

Подолавши за більш ніж дві доби понад 50 кілометрів полів і байраків, ми вийшли з оточення в погонах, бронежилетах і зі

зброєю в руках. Доставили в безпечне місце трьох поранених, один з яких мав тяжке поранення, але все ж йшов і тримався. І ніхто не зламався по дорозі. Ніхто не здався і не втратив бойового духу. Ці довгі години шляху в компанії цих мужніх людей я запам'ятаю на все життя. Але гірко і прикро від того, що Ростислав Шапошніков, який виявився тоді з нами, викладає це в абсолютно спотвореному вигляді, поширюючи відверту брехню і наклеп. Звинувачує генерал-лейтенанта Руслана Хомчака в тому, що він кинув свої війська і відсиджувався у посадці. Але в посадці сховався саме Шапошніков, де, вдосталь відіспавшись, вранці закопав автомат і здався в полон росіянам на першому ж блокпосту. В результаті чого його колега журналіст Єгор Воробйов провів у полоні 39 днів, а Шапошнікова чомусь благополучно відпустили.

Ти взяв у руки зброю, але в результаті злякався і сховався, коли почув, що в полон з нас ніхто не піде. Ти пішов і сам здався ворогові, ще й залишив в полоні свого колегу. А як тільки потрапив додому, то першим ділом взявся шукати покупця на відзняте «ексклюзивне» відео, і, судячи з сюжетів та публікацій — замовник явно не з України. Тобі з цим жити, але знай, правда завжди переможе будь-яку брехню, підступність і боягузтво.

Маю честь, прапорщик Збройних сил України Григорій Соляник».

Всеволод Стеблюк, керівник медичної служби батальйону «Миротворець». У 2014 году — полковник міліції, професор кафедри криміналістики і судової медицини академії МВС:

«Новокатеринівка. Розташування російських військових. Ранок. Щойно розвиднілося, кажу росіянину:

— Комбат, я поїду за водою в село. Без води помруть усі. Зневоднення у поранених. Твої теж без води.

Майор погодився. Я знайшов біля розбитої машини якийсь бідон і поїхав шукати воду. Приїжджаю в село. Зайшов до першої хати:

— О росіяни, хлопчики ви наші! Тут були ці, націоналісти! Вони тут таке...

— Трошки не за адресою. Читайте: «Український Червоний Хрест», — показую корочку.

— Ой, синку, вибач. Сам бачиш... Така біда... У нас тут хлопчик поранений є, ми сховали у дворі.

— Я наберу води, потім приїду.

Доїжджаю до хати, біля якої побачив колодязь. Народ уже з усього села зійшовся. Поки набираю воду, селяни обговорюють новини... Кажуть: «Там двоє лежать, а в тому дворі ще один...»

Перший раз приїхав без води — назбирав повну машину пацанів. Замість води привіз купу поранених. Другою ходкою забрав воду. Інформація по селу розлетілася миттю: їздить доктор і збирає поранених. Біля кожного двору стояли і махали: «У мене». Село українське було. Половина українською мовою розмовляла. Там знайшов Ігоря (зі «Світязя»). Цілий, але контужений. Кажу: «Переодягайся в цивілку. Скажу, що ти мій цивільний фельдшер». Привіз чергову партію поранених, а комбату сказав, що знайшов свого фельдшера. Кажу: «Ми поїхали, там ще багато поранених». Так і возили. В цей день тільки в цьому селі близько тридцяти п'яти пацанів знайшли. «Там ще точка є — місцеві кажуть, — там теж поранені є». Поїхали на ту точку. Почали звідти забирати. Ось так збирали звідусіль, де тільки знаходили.

Після обіду росіяни нашим медикам під Червоним Хрестом дали сорок хвилин, щоб встигли забрати поранених. Коли ті з'явилися, комбат сам побіг назустріч. Трохи нижче стояли «ополченці» — «Новоросія». Комбат переймався, щоб не розстріляли машини Червоного Хреста. Мою-то машину вже всі знали. Коли зустріли колону «швидких», я брав по три машини Червоного Хреста і розвозив по точках. Хлопців розподілив по іншим машинам, а сам взяв двох тяжкопоранених. Так ось і виїхали.

За даними шпиталю, начебто вісімдесят сім чоловік зібрав. Але були такі, які не в польовий шпиталь, а відразу на Дніпропетровськ полетіли. Багато... дуже багато... Віз одного замкомбата ЗСУ і одного бійця «Донбасу». Зараз з ними друзі. Багато хто згодом знайшовся. Багато з ким більше не довелося зустрітися. Більше не знайшлися... Приїхали на аеродром — знайшов командний пункт. На ньому якийсь полковник. Підходжу і доповідаю:

— Об'їздив всі позиції російських військових, давайте намалюю, покажу, розповім, де яка техніка, які сили, озброєння.

У відповідь:

— Он ящик горілки під столом стоїть. Візьми, набухайся і спи.

З ранку, разом з «двухсотими», п'ятдесят шість тіл, яких за ті сорок хвилин встигли забрати в одній Новокатеринівці, на п'ятачку, не рахуючи згорілих (обвуглених ми не брали), поїхав на мобільний шпиталь. Там вже всі про все знали. Бійці, які прибули перед нами, встигли про все розповісти. Зустрічали гідно... Приємно. Нагодували, переодягли, і я поїхав. Спочатку в Запоріжжя, а потім до Києва. Так ось повоював...»

31 СЕРПНЯ 2014 РОКУ

■ Місто Комсомольське Донецької області

Спроби підрозділу Національної гвардії самостійно вийти з міста Комсомольське в бік селища Новоазар'ївка закінчилися обстрілом колони на марші. Врешті-решт бійці Національної гвардії України 31 серпня відійшли на південь від міста Комсомольське до села Роздольне, де і закріпилися на одній з висот поза селом. Місце тут було досить зручне: єдиний автомобільний міст через вузенький струмок річки Кальміус обороняти з висоток було досить просто. Однак загальний хаос у командуванні і ситуація на фронті наклали свій відбиток. Бойовики зробили кілька спроб атакувати позиції НГУ. Командир батальйону майор Ярослав Ковальчук згадував: «Група під моїм командуванням у складі двадцяти п'яти військовослужбовців протягом трьох діб охороняла міст через річку Кальміус між селищами Василівка і Роздольне. Більшість гвардійців чергували в виритих уздовж берега окопах, а інша група розташувалася на висотці».

■ Група генерала Хомчака. Управління однієї з шахт неподалік від міста Комсомольське Донецької області

Боєць батальйону «Миротворець» Юрій Бурляй:

«Генерал Хомчак зв'язався з кимось по зв'язку, і у відповідь повідомили: «Чекайте. Зараз за вами приїде ГАЗ-66». Сіли. Мовчимо. Хвилин за тридцять чуємо звук машини. Ми приготувалися. Дивимося — дійсно рухається ГАЗ-66, але він чомусь дивного сірого коліру і на військовий зовсім не схожий. Ми зі зброєю напоготові, зайняли позиції, щоб зустріти «гостей». А він так бадьоро до нас під'їжджає — сіра така «вахтовка» з написом на борту «Донецькобленерго». З кабіни вистрибують два веселих

Бійці Національної гвардії України готуються вирушити до міста Комсомольське

мужика в сірих комбінезонах з логотипами «Донецькобленерго» і так весело нам:

— Гей, банда! Давайте в машину — ми за вами.

Ми їм:

— Ми не банда — ми військові!

Відповідь була майже вбивча:

— А ми що, по-вашому — електрики? Швидко в кузов, ми вже три групи так евакуювали!

Ми бігом сіли в машину. Місця в автівці було мало — розташувалися, хто як. Хто на сидіння, хто на каністрах, хто на підлозі. Шторки на вікнах, на всяк випадок, затулили і рушили. Вони, видно, розуміли, що ми вже давно нічого не їли. Кинули нам упаковку води, якийсь лимонад, кільце ковбаси, згущонку, цукерки і сушоних фруктів. Усе, що під руку потрапило, накидали. І ми це все почали жадібно їсти, не відчуваючи смаку. Ковбасу запивали згущеним молоком. Цукерки, сушки, вода, лимонад, все підряд...

Врешті-решт нас відвезли на базу Національної гвардії. (Це було розташування штабу батальйону Національної гвардії в селищі Староласпа, де перебував командувач Північного територіального управління Національної гвардії генерал-майор Микола Олексійович Миколенко. — *Авт.*) У розташуванні своїх ми з полегшенням видихнули. Але, як невдовзі виявилось, зарано ми почали радіти. Пораненого офіцера ми відразу ж передали лікарям, і його нарешті перший раз нормально перебинтували і обробили рану. Він зі джгутом вже третій день ходив. Це вже

потім я дізнався, що його можна накладати всього на дві-три години, а тоді цього з нас ніхто ще не знав...

Минає зовсім трохи часу, і раптово ми дізнаємося про те, що у Нацгвардії новий наказ. Їм бойовики і росіяни дали три години для виведення всіх військ і батальйонів з селища Комсомольське. Генерал Руслан Хомчак хапається за телефон: «Гелікоптер сюди терміново!» Йому кажуть: «Добре. Чекайте. Надсилаємо гелікоптер». А в цей час вся Нацгвардія прискорено вантажиться в транспорт і готуються до виходу.

Змучені і майже безсилі, ми посідали на галявині і познімали ставші вже занадто важкими каски і бронежилети. Сидимо і дивимося в одну точку. Сил вже ніяких не залишилось. Сидимо і спостерігаємо, як Національна гвардія поспіхом завантажує свої вантажні КрАЗи. Бійці швидко згорнули і чіпляють до машини польову кухню, міномети. Ось вже і бронетранспортер свій вигнали. Повз нас з території бази починає виїжджати колона, а ми сидимо і розуміємо, що зараз знову залишимося одні. Начебто щойно вирвалися до своїх, а тут... Генерал Хомчак знову дзвонить:

— Де ваш гелікоптер?!

— Зараз все буде.

Минає ще хвилин двадцять, і ми чуємо, що щось летить. Щойно приземлився гелікоптер, як ми разом пірнули до нього. Все відбулося майже миттєво. Пілот навіть двигуни не глушив. Два автоматники виглядають у вікна. Приготувалися. Злітаємо. Льотчики кажуть: «Ми дев'ять днів тому екіпаж поховали. Збивають». І, щоб мінімізувати ризик, що потраплять під ворожий протиповітряний зенітно-ракетний комплекс, на максимальній швидкості на наднизькій висоті, майже в п'яти метрах над соняшниками, ми полетіли. Тільки зявляється лісосмуга між полями — вертоліт злітає і, перестрибнувши лісосмугу, знову провалюється вниз і притискається до соняшників. І далі полем, полем, полем... У тил. Додому...

Приземлилися вже на дозаправку поблизу селища Розівка на кордоні Донецької та Запорізької областей.

Вийшли ми з гелікоптера, а там тьма народу і неймовірна суєта. Якісь волонтери під'їжджали; місцеві мешканці; жінка принесла банку парного молока і булку якусь. Хтось звернув нашу увагу на розташовані неподалік вантажівки: «Дивіться, там стоїть три вантажівки, це все загиблі, що з-під Іловайська виходили...»

Довго в Розівці ми не затримувалися. Наш гелікоптер дозаправили, і ми знову злетіли разом з Юрієм Березою та пораненими на Дніпропетровськ. Генерал Руслан Хомчак пересів на інший

гелікоптер і полетів, як нам тоді говорили, в Краматорськ. Взагалі, я розумію, що якби тоді з нами не було генерала, то ніякий гелікоптер за нами б не прилетів. Довелося б відходити спільно з Нацгвардією. Екіпаж і бійці з гелікоптера після того, як сіли в Дніпрі, взагалі ошелешили нас питанням: «Мужики, а у вас патрони є? А то у нас всього два магазина для ручного кулемета». Ми глянули один на одного і в черговий раз очманіли від цієї новини. Не змовляючись почали висмикувати на підлогу патрони з наших магазинів. Нам вони вже були ні до чого, а мужикам ще невідомо, скільки і куди літати. Купу патронів їм насипали, й екіпаж нам сильно за це дякував... Утім, які подяки? Вони нас з такої дупи витягли, що це нам впору дякувати пілотам».

Командир 5-го відділення 1-ї роти 3-го взводу батальйону «Донбас» Олексій Коваль:

«Наступної ночі ми оминули Кутейникове і перескочили ще одну залізну дорогу. Потім перетнули шосе і, від західної окраїни хутора Войковського уздовж залізниці, пішли в напрямку на Комсомольське, що знаходилося під контролем нацгвардійців, як нам повідомили по телефону. Набрали темп і йдемо по лісосмугам ліворуч від залізниці. Рухаємося уздовж кукурудзяного поля, і тут хтось із наших помічає, як блиснув у кукурудзі промінь ліхтарика. І тут же голосно звернувся до власника ліхтаря: «Виходь сам, а то...» Блін! Ну навіщо?! Ех, все одно вже пізно. Що тут вдієш? Миттю розосередилися і змусили вийти того, хто відгукнувся. Той відповідає з кукурудзи:

— Гаразд, виходжу, але нас багато й у мене граната — не балуйте.

Виходить, така собі чорна тінь в чорну ніч, і треба з нею розмовляти. Підходжу ближче і питаю:

— Хто такі?

— Ми люди Грома.

Обшарюємо одного за одним очима і намагаємося визначити, хто є хто і як з цієї непростої ситуації викрутитися? А що там вночі розгледиш?! Подав голос Паша Пугачов, і тут «людина Грома» радісно так:

— Дудаєв, чи то ти?!

Фух... Від серця відлягло. Свої. Це був друже Антиквар, а з ним Нич, 109-й і Любомир. У Антиквара в руці граната без чеки, а чеку він кинув, пробираючись з кукурудзи. Замість чеки в гранату Антиквара вставили якусь знайдену у друже Філософа

шпильку (рекомендую мати при собі парочку і використовувати при установці розтяжок) і акуратно поклали смертоносний кругляш у бур'ян. Далі йшли разом. У Любомира GPS-навігатор.

Маршрут прокладений. Вони направляють, а ми слідом. Пугачов Пашка попросився йти попереду в дозорі. Йому подобається «бути на вістрі». Ось і селище Бурне. Треба запас води поповнити. Адже останню добу не пили ні краплі. У дворі одного будинку знайшли цистерну з водою. Хлопці наповнюють знайдені тут же пластикові пляшки, і тут раз — виходить господар. Ми прикинулися «сепарами» і трохи поговорили з ним ні про що. Поїли винограду і, розпрощавшись з господарем двору, рушили далі. Йдемо по дорозі. Праворуч залізниця, а ліворуч єдина вулиця селища. Попереду перед нами торований танками переїзд. Досі не розумію, що хлопців на цей переїзд понесло? Може, виставили маршрут з виходом на трасу Осикове—Комсомольське і вирішили перетнути «залізяку» саме тут, в селищі? Не знаю.

Так ось, вийшли вони на середину переїзду, а ми теж підтягуємося трохи позаду на підході. Раптом я бачу світло від спалахнувшого екрана навігатора, і майже відразу різкий оклик: «Стій, хто йде?!» Нарвалися! Мовчки відходимо назад. Нам навздогін лунає автоматна черга. Назустріч метрів за десять від дороги теж спалахи і свист куль. Темінь цілковита. Я падаю на землю і даю два одиночних постріли. Перекат... підхоплююся і ноги в руки! Попереду, поруч і позаду дробовий тупіт ніг. На бігу окликаю бійців — є Філософ, Гамлет, Стан. Пашки Пугачова не чути. Напевно, йде з групою Антиквара. Вгору злітають освітлювальні ракети. Ми валимося на землю і завмираємо.

Від освітлювальних ракет пливуть-коливаються тіні по дорозі і деревам. Як тільки люстра гасне, ми різко підхопилися і вперед! Відірвалися метрів на 300. Поступово підтягуються інші. «Дудаєв! Дудаєв!» Немає Дудаєва... Відбився. Кілька хвилин чекаємо. Усе. Треба йти. У селищі піднявся неслабкий кіпіш, і кожна хвилина затримки може коштувати життя всієї групи. Удачі тобі, Пашка. Вірю в тебе. Продершись скрізь колючі гілки покинутого саду, виходимо на прибране поле позаду селища. Швиденько перетинаємо його в напрямку села Вишневе і потім праворуч, полями, полями якнайдалі. Вранці можуть організувати пошук і переслідування, і тому треба поспішати. Кукурудза. Злітають з країв посадок зелені ракети. Долаємо соняшникове поле і за ним свіжа рілля до горизонту, на якій мало не переламали ноги й остаточно витратили останні сили. Усе. Світає. Влаштовуємо

Боєць батальйону «Донбас» Павло Пугачов (Дудаєв)

відпочинок у заростях хирлявої кукурудзи. Поки світло, потрібно спати. Вночі знову потрібно буде невідомо скільки йти. Будуть потрібні сили. Спати...

Сонце, що зійшло високо в чистому небі, не залишило тіні ніяких шансів. Ховаємо від спеки голови під накинуті на зігнуті стебла курточки. Води немає. Все залишилося на дорозі від переїзду в селищі Бурному. Друже 109-й іде в посадку озирнутися і повертається із залишками російських сухпаїв і по парі ковтків води кожному. Зателефонувавши в батальйон, дізналися, що Нацгвардія залишила селище Комсомольське, і тепер треба рухатися на Староласпу. Якщо і в Староласпі до нашого приходу щось не так, тоді форсуємо річку Кальміус і, тримаючись річки й обходячи населені пункти, прямуємо на Маріуполь. Перспектива, однак... Минуло всього кілька днів, а ми вже порядком виснажені. Напруга помножена на спрагу і голод дають себе знати.

Знайшли невеличкий баштан і вдосталь наїлися кавунів. Порятунок від спраги. Йдемо. Бредемо. Тащімося. На віддаленій фермі напилися води, трохи перепочили і пішли далі.

Вийшли до Василівки. Розташувалися в лісосмузі поруч з трасою Василівка—Тельманове. Звідти вийшло додзвонитися до Філарета і повідомити про ситуацію, що склалася. Через деякий час Філарет відзвонюється і викладає план: ми чекаємо біля траси і не висовуваємось. Нас забере мікроавтобус з червоним хрестом, за кермом якого буде Віктор Камінський — Жак. Відмінно. А поки відпочиваємо і спостерігаємо за обстановкою навколо. Незабаром на дорозі з'явився наш транспорт, який підбирає нас, і, ще деякий час по тому, Жак — відчайдушна людина! — привіз нас у Курахове.

Дякуємо тобі, друже Жак! Дякуємо.

Потім колоною на Дніпропетровськ, на збірний пункт. Там перебувають хлопці, які вже вирвалися з оточення. Там радість, і там же горе... На цьому моя Іловайська історія закінчилася. Сука війна...»

Боєць батальйону «Донбас» Людмила Калініна:

«Пізній вечір 31 серпня. Обстріл «Градами» був недовгий. Нас пересадили в іншу машину, в якій вже знаходилися бійці роти «Світязь», так само звільнені з полону. Хтось з хлопців запитав у водія «швидкої», яка йшла в цій колоні Червоного Хреста:

— Звідки ви, хлопці? Ви ж так ризикували!

— А нам не було коли думати. Ми з Полтавської медичної роти. Наказ і все добровільно.

Добровольці. Це був месседж 2014 року!

По машинам пішов шум — гелікоптерів не буде. Їдемо кудись у військовий шпиталь під Запоріжжям. Аж раптом невдовзі виникає небезпека артилерійського обстрілу. Чутно бої зовсім поруч...

З вдячністю згадую тих, хто нас чекав на тому аеродромі. Для нас була приготована гаряча їжа. Кругом бігали медики. Масяня зловила бійця ЗСУ і попросила мобілку, щоб додзвонитися рідним і повідомити, що ми живі:

— Мама, мама... Мамочка, я жива! Скоро побачимося!

— Доню, я знала! Я вірила! Мені ж подзвонили вчора і сказали, що ти загинула! Я знала, що цього не може бути! Ти жива! Я молилася і вірила! Вірили діти, жива!

— Мама, побачимося скоро!

Зв'язок перервався. Раптом у темряві заросле обличчя з бинтами на шиї... Шаміль! Живий! Обнімалися... Комок у горлі.

— Дівчата, а ми ж думали, що вас вже більше немає...

— Бачиш, живі!

Раптом крики, і чути, що хтось підходить до машин:

— Донбас! Чи є хто з полону? Донбас, відгукніться!

Кішка, Док, Масяня, айдарівці назустріч... по голосу:

— Є Донбас! Ми тут!

Це був Тенгіз Тетруашвілі! Нас завантажили в вантажний ГАЗ-66. На підлозі машини матраци, порваний тент, холод і щастя! Все! Все! Додому!

Петляли дорогами вздовж посадок... Довго. Головне правильно їхати, не потрапити знову в пекло!

Світло ліхтарів, світлофорів. Лікарня у Волновасі. Хтось сказав:

— Строітєль, важка, залишаємо в лікарні.

Я різко крикнула:

— Ні! Тільки не тут! Я втечу, доповзу до кордону! Тут я не буду!

Паніка була до остраху. Зовсім поруч продовжувалися бої і артилерійські обстріли. Мене запитали:

— Доїдеш? Витримаєш?

— Жартуєш? Трималась дві доби і ще протримаюся!

Під час руху машина зламалася, і ми пересіли в іншу.

І знову дорога, ніч, «зеленка», ґрунтовка... В думках розбрід. Що пережили?.. Хто вижив? Куди поділися хлопці з поля?.. Хто і скільки вже не повернуться додому?

Сліз немає. Усередині струна. Зрадили. Нас зрадили...

Знову світло. Курахове. Лікарня. Натовп хлопців з «Донбасу». Тих, хто чекав, перебуваючи в тилу... Шок. Сльози. Море турботи. Нас забирають в середину до медиків. Світло ріже очі. Ми вже забули, що таке електрика. І слух загострений, все чекаємо прильотів. Нерви на межі...

Все?.. Ми вціліли? Правда? Все скінчилося?»

Боєць 73-го МЦ СпП Палаш:

«Увесь день 30 серпня 2014 року ми пробули в соняшниках неподалік від Новокатеринівки, вивчаючи ситуацію навколо, щоб зрозуміти, де стріляють і де не стріляють. Ми спостерігали, як ворог евакуював з місця розстрілу наш «Урал». У мене досі зберігається мапа, яка тоді була з нами. За моїми розрахунками, щоб вийти з оточення, нам залишалося усього п'ять кілометрів. У той момент ми чули стрілянину, яка лунала зі сходу, півдня і заходу. Відносно затишним залишався лише північний напрямок. Саме тому ми прийняли рішення рухатись в північному, а точніше, північно-західному напрямку. В ніч з 30 на 31 серпня, приблизно

о третій годині ми почали рух у бік селища Горбатенко, але трохи східніше від нього. В армії ми були вже не перший день і тому обрали маршрут виходу з оточення від водоймища до водоймища, щоб поповнювати запаси води. Потрібно зазначити, що будь-яких запасів ані води, ані їжі у нас з собою не було. На мапі на північному заході від місця нашого перебування було позначено якесь водоймище, і саме до нього ми і вирішили рухатись. Ми дісталися того місця, де мав бути ставок, але виявилось, що вода в тому ставку закінчилася ще на початку дев'яностих років минулого століття і це місце давно поросло кущами і деревами. Тоді було вирішено увійти до самого хутора, щоб набрати води там. Сам хутір Горбатенко був зовсім недалеко, але ми до нього так і не дісталися, оскільки на світанку спостерігали поруч з ним рух колони з важкою технікою по ґрунтовому шляху. Навіть не спостерігали, а лише чули в ста метрах від нас рух цієї колони. До початку виявлення цієї колони наші бійці все ж встигли набрати води в колодязі крайньої хати в хуторі Горбатенко. Звідти ми повернули в бік хутора Чумаки. В ніч з 31 серпня на 1 вересня з хутора Горбатенко ми вирушили в бік хутора Чумаки. Поблизу Чумаків є невеличке болото. Іноді в небі можна було помітити спалахи сигнальних ракетниць, переважно зеленого кольору. Вони здіймалися настільки часто, що ми вже почали розуміти, що саме вони повідомляли один одному. Ми тоді знову влаштували зупинку в полі з соняшниками і, виставивши охорону навколо себе, відрядили до села декількох бійців на розвідку. Поблизу цього хутора набрали в якомусь болоті й обеззаразили йодом воду. Під виглядом бойовиків у хутір були відряджені три бійця — Узбек, Гудіні і Дєд. У хуторі наші бійці знайшли трьох бійців 8-го полку спеціального призначення, яких переховував у себе один місцевий мешканець. На пропозицію приєднатися до нашої групи і продовжити вихід з оточення ці бійці відмовились, посилаючись на подавлений морально-психологічний стан після усього побаченого під час прориву по «зеленому коридору». Ті бійці залишили номери телефонів, за якими можна повідомити про них тим, хто допоможе повернутися їм додому.

Під час нашого виходу іноді були такі моменти, що бойовиків можна було просто різати ножами, але ми цього не робили, оскільки першочергова мета була — вийти з оточення і не засвітити групу. Те, що ми тоді спостерігали, дуже сприяло знищенню ворога — триметрові нічні багаття і п'яні пісні біля них. Можна було брати голими руками, але у нас не було такого завдання. Якби було завдання, підтримка і певна мета, то це можна було б дуже легко тоді виконати.

У нас була радіостанція КМ, яка була створена безпосередньо для спецзв'язку. Особливість рації в тому, що рацію можна було тримати окремо і акумулятор окремо. Окрім того, в нас був мобільний телефон, який ми заряджали за допомогою цих самих потужних акумуляторів.

Від Чумаків ми пішли до невеличкого дачного селища Світле. Там ми натрапили на озброєну групу бойовиків. Деякий час нас намагалися переслідувати і шукати за допомогою бойової машини піхоти, але знову соняшники і кукурудза вже вкотре нас захистили і сховали. Остаточно ми вийшли з оточення в районі шляху Докучаєвськ—Стила 7 вересня 2014 року».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко (лісосмуга десь поміж Новокатеринівкою і Комсомольським):

«Минав час. Пошукові групи шукали нас, а ми зневоднені і третю добу не без їжі, міркували, що робити далі. Назвати наше становище безнадійним, означало зовсім нічого не сказати. Втрьох з Мазуром і Рудичем нам не потягнути ноші з пораненими. А з нами, окрім двох лежачих, ще четверо поранених, які за кілька годин також не зможуть самостійно рухатися. Та і самі ми вже майже повністю лишилися сил. Ми спромоглися вирватися з потрійного оточення, і коли вже здавалося, що рятівне селище вже близько, ми дізналися, що і воно вже зайняте ворогом. Знову навколо нас вороже коло. Знову оточення. І майже не залишилося ніяких сил. Замість очікуваних трьох кілометрів до позицій Національної гвардії, нам належить подолати десятки кілометрів в обхід населених пунктів. А ще усі ці смс-повідомлення, які суперечать одне одному... Прапор мав рацію. Не можна нікому вірити. В рекомендаціях обходити населені пункти стороною була своя логіка. Якби ми були здорові і на ногах, то, скоріш за все, так і вчинили б, але в нашому випадку ці рекомендації були безпорадні. Після уходу Віталія і Дмитра ми розуміли, що не варто очікувати їх повернення. Вони пішли туди, де вже немає своїх. Навіть якщо вони якимось дивом зможуть вийти, вони нічим не зможуть нам допомогти. Вірогідність вибратися з оточення стрімко наближалася до нуля. Швидко і безповоротно до нас наближався відчай.

Я поділився своїми невтішними висновками з товаришами:

— Філін з Дімою не повернуться. Якщо смс не бреше, то їх затримають в найближчому населеному пункті.

Паша Рудич продовжив:

— У нас немає вибору. Потрібно йти шукати транспорт. Далі з десантником і Костею ми йти не зможемо. Гоша і Якут зовсім погані. Треба йти. Або вийдемо на пошукову групу, або знайдемо машину.

Мазур запропонував:

— Одному йти не можна. Другий повинен прикривати і допомогти, якщо що. Підемо ми з Пашею.

Я погодився:

— Добро, я поки що нагляну за пораненими. Спробуйте не затримуватися.

Костя Совенко, почувши нашу розмову, з прикрістю сказав:

— Ніхто з тих, хто пішов, не повернувся. І ці не повернуться.

Кобзєв Артем, знаючи, які тісні узи дружби пов'язують Союза і Сталкера, посміхнувшись, перевів погляд на них і впевнено промовив:

— Сталкер точно повернеться.

Я, як завжди, напучував товаришів традиційним: «З Богом!»

Було вже досить видно, і хлопці, обережно рухаючись через «зеленку», попрямували в бік залізничної колії, а я залишився один з шістьма стікаючими кров'ю і знесиленими товаришами. Розмірковуючи сам з собою, я думав: «Якщо не повернуться Сталкер і Володимир, тоді залишиться тільки загинути всім разом. Далі бійці йти не зможуть, а якщо і я піду і пропаду де-небудь, то пораненим точно смерть. Їх ніхто не знайде. Я останній, хто знає, де їх шукати. Якщо доведеться йти за допомогою самому, то, судячи з того, що жоден ще не повернувся, можна робити висновок: поранені загинуть. Навіть в разі успішного результату для мене... як я потім зможу з цим жити?»

У роті було сухо, як у пустелі. Язик липнув від спраги до піднебіння. Губи вже ледве ворушилися, і доводилося докладати зусиль, щоб їх розкривати при розмові. Я намагався знайти в найближчих канавах і сухих заростях очерету хоч якусь калюжу, щоб втамувати спрагу, але жодної краплі води так і не знайшов. Дехто з бійців, які також як і ми виходили різними шляхами з оточення, розповідав про те, що вони пили сечу, щоб вгамувати спрагу. Можливо, в них були вкрай скрутніші обставини, але ми в той час про сечу навіть не згадували.

Пораненим бійцям було ще гірше. По вимазаній в землі і насиченій кров'ю перев'язці на розірваній нозі Олега Бірюка, ліниво перебираючи лапками, бігали мухи. Безпалько Влад, блідістю обличчя схожий на знятого з хреста Спасителя, тремтів від

ознобу. Не краще виглядали й інші поранені. Тоді я практично втратив будь-яку надію. Мабуть, ліміт везіння для нас був вичерпаний. Так пройшло близько години. Якщо нас ще щось і могло радувати, то це було сонце, яке здіймалося над небосхилом, принісши з собою тепло і позбавивши нас холоду.

Раптом з боку залізничних колій почувся звук двигуна автомобіля, який наближався в наш бік. Ми внутрішньо напружилися і приготувалися зустрічати гостей. Я з автоматом зайняв позицію за деревом на схилі нашої низини, спостерігаючи за ґрунтовим шляхом. Неподалік від місця нашого перебування зупинився червоний автомобіль «Жигулі», з якого вийшли Павло і Володя. За кермом сидів якийсь чоловік похилого віку. Це був порятунок для наших тяжкопоранених. Ми допомогли сісти в «Жигуль» Калініченку Ігорю, Олегу Бірюку, десантнику Олегу Тимощенку і Костянтину Совенку. В машині було тісно, але іншого вибору не було.

Сидячи втрьох на задньому сидінні з перебитими ногами, хлопці відчували нестерпний біль. Я уявив собі, як вони будуть терпіти дорожню тряску, і мурашки пішли по шкірі.

Відправляючи наших товаришів з незнайомою людиною, ми не знали, що з ними буде далі, але була надія, що людина виконає дане слово і вивезе хлопців у безпечне місце, де їм зможуть надати необхідну допомогу. Був величезний ризик, що водій виявиться місцевим «сепаром» і здасть бійців у найближчому селі бойовикам, щоб не палити зайвий бензин, а також розповість, що бачив нас. Але іншого вибору у нас не було. Забігаючи вперед скажу, що цей добрий самаритянин відвіз наших хлопців за двісті п'ятьдесят кілометрів від цього проклятого місця і висадив у лікарні в Бердянську, за що йому, поза всяким сумнівом, на Страшному суді багато гріхів відпустять. Я особисто буду клопотати, якщо мені там нададуть слово. Лікарі в Бердянській лікарні поставили до відома представників відповідних підрозділів про поранених бійців, і за хлопцями був відправлений транспорт. Але це все було потім, а тоді, залишившись вп'ятьох, ми не знали цього. Для нас невідома доля наших товаришів була в руках Божих, як і наша власна.

Нас залишилося п'ятеро. Троє поранених, але усі можуть більш-менш стояти на ногах. Вже легше. І хоч шлях у кілька десятків кілометрів у наших обставинах здається нереальним, але потрібно йти. Нам ще треба вирватися з останнього кільця оточення. Павло і Володя розповіли про те, як вони знайшли транспорт:

«Ми обережно пішли уздовж залізниці і вийшли на залізничний переїзд. До нього близько двох з половиною кілометрів. По

дорозі бачили беху, але не ризикнули шукати в ній воду. Якщо поруч з нею виявляться «сепари», то транспорт ми вже не знайдемо і лише привернемо до себе увагу. Коли вийшли до переїзду, зустріли цього мужика на «Жигулях». Начебто нормальний. Сам зголосився допомогти, коли пояснили, що до чого».

Нам не залишалося нічого іншого, як відправитися до цього переїзду і спробувати знайти якийсь транспорт або, якщо залишаться сили, рухатися по лісосмузі уздовж дороги від переїзду до Комсомольського і там діяти по ситуації.

Ми з Володею пішли вперед. За нами, спираючись на палицю, йшов Артем Кобзєв. За ним, підтримуючи Владислава Безпалька, крокував Павло Рудич. Високий насип вздовж залізничних колій приховував нас від огляду з боку Новокатеринівки і Старобешевого. Наш шлях проходив по вузькій ґрунтовій дорозі між насипом та розораним полем. Ми йшли, вже практично не ховаючись. Над небосхилом вже достатньо високо здійнялося сонце і починало безжально пекти в голови, які і без того вже мало про що могли думати. На будь-які запобіжні заходи в нас вже просто не було ніяких сил. Щоб було легше рухатись, я відкинув з розвантажного жилета останні кілька магазинів і гранату. Робив це скоріш інстинктивно, ніж усвідомлюючи свої дії. Просто було нестерпно спекотно, важко і мізки потроху почали паморочиться. Роздивляючись гранату, я ще дуже здивувався, коли побачив, що в запалі стиснуті вусики. Ніс ще від найпершої посадки. Забув розтиснути. Могла і рвонути будь-де, якби зачепився за гілку, соняшники або кущі. Або шплінт міг сам випасти з запала. Не випав. Значить, так потрібно. Значить, доля така, що гинути ще не на часі. Ми йдемо, і нас досі ніхто не побачив і не вбив. Значить, все добре. Викручую запал з корпусу гранати і розкидаю їх в різні боки. У голові паморочиться від голоду, палючого сонця і спраги. Говорити важко, але ми намагаємося ворушити губами і спілкуватися з Володею. Намагаюся збирати в роті хоч якусь вологу і ковтати її, але виходить лише неприємне і болісне сухе тертя в ротовій порожнині. Крокуючи немов п'яні, ми ще примудрялися з Мазуром навіть філософствувати. Я йшов і обіцяв Господу, що, якщо Він дасть нам повернутися додому, то я візьму всю свою родину і піду в нашу церкву, яку майже щонеділі відвідували з дружиною і дітьми... Що стану перед вівтарем на коліна під час служби і скажу своїм дружині і дітям, щоб стали поруч... що буду просто стояти, приклавши руку до серця. Буду довго стояти і мовчати. І Він почує моє мовчання і зрозуміє все без зайвих слів. Тому що інакше висловити свою вдячність я просто не зможу.

У нас не було іншого виходу, як повернутися додому. За останні три доби ми пройшли через сім кіл пекла і не могли загинути ось так просто. Не для того Він нас так дбайливо оберігав і практично вів за руку так довго, щоб передати в руки ворогів. У дороги валялася півторалітрова пластикова пляшка, в якій було чверть води. Розділили між собою по ковтку, і вода пішла, як крапля в піски Сахари. Валандаємося від знемоги, як п'яні, і йдемо далі. Сталкер, Союз і Коба відстають метрів на сто п'ятдесят. Стоп. Під рейками тунель. На протилежному боці тунелю стояла якась бойова машина піхоти. Придивившись, побачили, що машина абсолютно самотня. Начебто як ціла, але покинута. Серед нас немає водіїв-механіків і тому рухаємось далі.

Продовжуємо свій шлях до переїзду. Ось уже видно і будку залізничників на переїзді і якийсь маленький напіврозвалений будиночок біля неї. Поряд з будиночком ростуть дрібні дикі груші. Груші дуже терпкі на смак, але зараз це не має жодного значення.

Ніколи не думав, що буду так радий цим страшенно терпким грушам. Вони такі маленькі і тверді. У них практично немає соку або вологи. Навіть здається, що в роті стає ще болісніше після спроби розжувати груші. Небо пече. Від сухості в роті тріснула шкіра. У покинутому напівзруйнованому будинку біля переїзду знайшлася ще одна напівпорожня пляшка з водою. Мазур залишається в будинку і спостерігає навколо. Потроху до будинку підтягуються Кобзєв, Безпалько і Рудич.

Я стою біля самого краю дороги перед переїздом. Повз мене проїжджають автомобілі. Один зупиняється, і з вікна випадає повна баклажка з водою. Благословіння...

Друга машина проїжджає, не знижуючи швидкості. Запам'ятовується злісний погляд водія, який показує жест долонею біля горла. Прокляття... Уже майже немає сил, щоб вскинути автомат.

До дороги підходять інші хлопці і п'ють воду. Артем і Влад присіли на узбіччі дороги поблизу придорожньої лісосмуги. Ми з Володею і Пашею зупиняємо кілька автомобілів.

Перший з боку Комсомольського. Люди дають нам попити води і повідомляють, що по дорозі в Комсомольське збройних людей не зустрічали. Наступні два автомобілі рухалися з боку Старобешевого. На обох автомобілях таблички «Діти». Всі, навантажені дітьми, людьми і тюками з речами. Люди залишали свої будинки і виїжджали в бік Комсомольського. На жест людини з автоматом водії слухняно приймають праворуч і зупиняються на узбіччі дороги. В очах страх. Після того як переконуємося, що

в машині немає вільного місця, відпускаємо. Нарешті з'явилися дві машини, які рухалися з боку Старобешевого в напрямку Комсомольського: попереду таксі «Деу Ланос» з повністю тонованими стеклами, і позаду нього якийсь позашляховик. Зупиняємо. Таксі порожнє. Позаду гальмує і зупиняється позашляховик. З нього виглядає жінка, яка з переляканим і схвильованим виглядом пояснює нам, що викликала таксі з Донецька, щоб перевезти речі з Комсомольського в Старобешеве. Спілкуємося з таксистом:

— Нам потрібно потрапити в Роздольне.

— Я не місцевий. З Донецька. Я не в курсі, де це.

Звертаю увагу на GPS-навігатор перед обличчям водія... Водій явно не з патріотів і палкого бажання допомогти в нього не відчувається.

— Ми теж не місцеві. Це близько 16 кілометрів за Комсомольським. У Комсомольському люди, з якими нам не бажано зустрічатися.

Таксист, оцінивши наш стан і зброю, не заперечує. Як тут відмовити, коли так переконливо просять? Та й по нам видно,

Боєць 3-го полку Кіровоградського спецназу Олег Тимощенко

що ми люди хороші. Наскільки можливо ввічливо пояснюємо жіночці в позашляховику:

— Не хвилюйтеся. Зараз водій відвезе нас, а потім повернеться в Комсомольське за вами.

Через багато місяців потому я ставив собі питання: чому не віджали позашляховик? У нього вільно помістилися б усі. Обставини були більш ніж екстремальні, і подібні дії були б цілком виправдані. Закони військового часу для окремої ділянки окупованої території. Та й господиня машини перевозила речі в окуповане Старобешеве. І машина не з дешевих. «Сепарша», однозначно. Проте, опинившись в таких жорстких умовах, у нас не було думок відняти чуже заради порятунку свого життя. Навіть думка про те, що «сепарша» може по телефону попередити кого-небудь про наближення до Комсомольського таксі з озброєними українськими військовими, не дозволяла нам вжити заходів на цей випадок. Що сказати? Звісно, що ми не профі. Профі вчинили б так, як написано в підручниках і як того вимагає військова наука. Нічого. Прорвемося. Якщо в селищі ще не встановлений блокпост, то встигнемо. Навіть якщо жіночка телефоном комусь повідомить, то не вистачить часу відреагувати. Бойовики зайшли в село лише кілька годин тому. Швидше за все, невелика група, яка розчинилася в великому селищі. Люди, які їхали з боку селища, стверджують, що постів на шляху немає. Дасть Бог — проскочимо.

В багажник таксі скидаємо бронежилети, розвантажні жилети і зброю. У одного Артема Кобзєва в руках, на всякий випадок, граната. Водій це помітив і, схоже, зробив вірні висновки. Нас п'ятеро. На переднє сидіння посадили пораненого Влада Безпалька, а самі вчотирьох тіснимося ззаду. Стартуємо в бік Комсомольського. Водій забиває в навігаторі шлях до Роздольного. На в'їзді в Комсомольське ніхто дорогу не контролює. В обидва напрямки снують машини, заповнені людьми і різними речами першої необхідності. Транспорт поки що ніхто не доглядає. Проїжджаємо по центральній вулиці і рухаємося на виїзд. На вулицях подекуди ходять люди. У нас у машині скло тоноване, і тому на нас ніхто не звертає уваги. Супроводжуючий нас позашляховик загубився десь по дорозі на одному з перехресть. Вискакуємо на один з виїздів з міста, і раптом виявляється, що на виїзді з селища дорога завалена бетонними блоками. Схоже на блокпост, але біля блоків нікого немає. Мабуть, свого часу накидали, щоб завадити руху військових колон. Розвертаємось і намагаємося знайти інший виїзд. Навігатор прокладає новий маршрут. Виїжджає-

мо за селище і їдемо по розбитій заміській дорозі. Через десять хвилин ми в селищі Роздольне. Озброєних людей на вулицях не спостерігаємо. Проїжджаємо кілька перехресть і бачимо ліворуч від дороги невелику крамницю. Просимо водія зупинитися.

— Хлопці, я не знаю, де далі шукати українських військових. Я на роботі. Мені час повертатися до замовника в Комсомольське.

Ми забрали з багажника машини свої речі і дали таксистові 70 гривень, які він вперто відмовлявся брати. Селище Роздольне поділене на дві частини вузькою річкою Кальміус. Передовий блокпост українських військових на іншому від нас боці річки. Артем просить купити йому цигарок, холодного пива і залишається з Владом Безпальком на узбіччі дороги, а ми з Володею Мазуром і Пашею Рудичем крокуємо в магазин. Поки ми були відсутні, місцеві мешканці попереджали залишившихся у дороги Кобу і Союза про те, що в селищі є озброєні бандити. Солдатам не слід так відкрито перебувати посеред вулиці. Необхідно терміново переправитися на протилежний берег.

Продавщиця, побачивши нас, прикладає долоні до обличчя. Крамниця. Ми розглядаємо прилавки, як щось неймовірне і фантастичне. Продукти. Вода. Купую дволітрову пляшку з холодним пивом і випиваю, не відходячи від прилавка. Не напиваюсь. Беремо ще п'ятилітрову баклажку з водою, нарізану ковбасу, кілька пачок цигарок і буханку хліба. Згадавши про прохання Артема Кобзєва, беру ще пару жерстяних банок з пивом. Продавщиця пропонує нам вмитися і виносить відро з водою за двері магазину. Сам про себе відзначаю — повне відро. Це хороший знак. Продавщиця вибачається за те, що відро виносить на вулицю, а не запрошує до умивальника.

— Хлопці, вибачте бога ради, але вам не можна тут затримуватися. Якщо господар крамниці побачить, лаятися буде. Та й небезпечно тут.

Змиваємо з обличчя і рук пил, бруд і кров. Не віриться, що буває стільки води. Продавщиця голосить:

— Ви, як з могили повиходили! Господи, що ж це таке відбувається?!

Дякуємо добрій жіночці і повертаємося до дороги до своїх товаришів. Поки чекаємо якийсь попутний транспорт, встигаємо проковтнути по кілька скибочок ковбаси і випити пиво. Сідаю на землю і спираюсь спиною до паркану біля дороги. Повільно з задоволенням затягуюсь сигаретою. Випускаючи дим, підводжу очі до неба і подумки дякую Господу.

До нас під'їхав місцевий таксист і розвернувся біля крамниці.

— Хлопці, вам тут не можна. Тут повно бойовиків. Сідайте в машину. Я відвезу вас через річку до своїх.

Кілька хвилин проводимо в бесіді на тему подій на Донбасі. Таксист ділиться своїми думками:

— Так. Ми виходили на референдум і голосували за ДНР. Ми хотіли більшої незалежності від Києва. Донбас годує і гріє всю Україну, а з нами не хочуть рахуватися. Живемо гірше всіх. Все було нормально, але хто ж міг подумати, що прийдуть росіяни і почнеться війна? Мені шкода всіх солдатів. Якщо люди в біді, то не має значення, за який бік вони воюють. Допоміг би будь-кому. Тільки ненавиджу нацистів і карателів.

Переїжджаємо невеликий місток. Попереду дорога трохи піднімається до гори. Ліворуч і праворуч пагорби. На пагорбі ліворуч — позиція снайпера і кулеметника. Праворуч — новенька свіжопофарбована вантажівка і бійці навколо неї. Зупиняємося біля дороги і виходимо. Беру на пам'ять номер телефону таксиста. Дякуємо. На прощання кажу йому:

— Щойно ти допоміг п'яти бійцям-добровольцям. Четверо з батальйону «Дніпро-1», який називають фашистським і каральним. Клянуся здоров'ям своїх дітей, що ніколи за весь час перебування в батальйоні не стріляв у беззбройних людей і не застосовував насильство щодо мирних громадян. Жодного разу не зробив нічого з того, про що не міг би розповісти своїм дітям і за що мене гризло б сумління. Тиснемо один одному руки і прощаємося.

Нацгвардійці пригощають нас всім, чим Бог послав. А Бог послав нацгвардійцям повний ящик різноманітних імпортних цигарок на будь-який смак і колір. Від «Winston» та «Marlboro» до «Captain Black». У крамниці я сигарет купив, але про запас пригощаюся парою пачок «Marlboro». Хтозна-яких ще можна чекати сюрпризів на шляху додому? Останні три доби навчили бути запасливим. Жінка з сусіднього з постом будинку приносить повний казанок із завареним чаєм. Ми разом зі Сталкером, Кобою, Союзом і Володею Мазуром осушуємо його за одним присідом. Не напиваємось. Просимо ще. Поки жінка йде заварювати черговий казанок з чаєм, пригощаємося у гвардійців кавуном і ще вже не пам'ятаю чим. Доїдаємо придбану ковбасу і хліб. Пораненим Кобзєву і Безпальку зовсім погано. Потрібно терміново їх відвозити до лікарів. Бійці на блокпосту гальмують першу попутну машину, якою виявляється вже знайомий нам таксист. Садимо в неї поранених Кобу з Союзом і просимо водія відвезти

до Волновахи. Зараз вже і сам не можу згадати, чому ми з Вовою і Пашею не сіли в цю ж саму машину, а залишилися чекати колону на посту гвардійців. Здається, таксі було з пасажирами і вільного місця вистачило лише для Артема і Влада.

Нацгвардійці дивляться на нас, як на живих мерців. Деякі з бійців сидять в «кунгу» і з цікавістю спостерігають на плазмовому моніторі за героями якогось кінобойовика зі стрілянином. Намагаюся пожартувати: «Хлопці, проїдете пару кілометрів за місток, і там буде те ж саме, тільки 7D». Жарт не оцінили. Втім, це й не жарт був зовсім. Прошу хлопців поставити на підзарядку мій телефон. Гвардійці охоче допомагають. Не пам'ятаю, скільки ми провели часу на тому посту, але ближче до обіду приїхала машина з їжею для бійців. Гвардійці повідомили нам, що зараз за мостом працює Червоний Хрест. Збирають бійців, які виходять з оточення, і формують колону, яка буде проходити через цей пост. Ми зможемо сісти в одну з машин, і нас відвезуть до Волновахи. Хлопці кажуть, що на мосту іноді бувають провокації. Зовсім недавно сюди під'їхала машина з написом «Діти» і обстріляла блокпост. Ніхто не постраждав, але всі підбадьорилися. Після цього посилили на сусідньому пагорбі кулеметника снайпером. Від «кунга» спостерігаю за протилежним берегом річки. Селище знаходиться в низині. Відразу за ним високі терикони, на яких можна дуже зручно розмістити мінометну батарею, щоб обстрілювати цю висоту. Пагорби гвардійців розташовані значно нижче териконів. Рекомендую рити окопи і щілини від мінометів. Зате дорога по селу і переправа відмінно контролюються. Миша не проскочить, якщо вночі нікого не проґавити».

■ Пагорби між селищами Роздольне і Василівка

Командир батальйону НГУ майор Ярослав Ковальчук:

«1 вересня близько пів на п'яту, як тільки ми пообідали, солдат Вадим Наумов (Дозор) — такий позивний був у Вадима, — доповів мені по радіостанції про те, що наближається колона з трьох легкових автомобілів і двох автобусів. Також спостерігачі зафіксували підозріле переміщення невідомих людей на відстані кілометр-півтора від моста. Я наказав всім зайняти позиції, а сам стрибнув в окоп за хвилину до того, як на мосту зупинилися автомобіль ДАІ, цивільні «Тойота Камрі» та «Деу Ланос». На машинах були таблички «Діти», однак вийшли з них озброєні чоловіки в «камуфляжі». Спочатку було схоже на те, що хтось із

Розташування опорного пункту Національної гвардії між селищами Василівка і Роздольне Донецької області

наших бійців супроводжує колону, яка вивозить дітей із зони бойових дій. Раптом, як на гріх, на міст вискочив один з моїх підлеглих, який ще не встиг дістатися до свого окопу. «Камуфляжі» заволали: «Стояти! Покласти зброю на землю!» Хлопець завмер на місці. Я підвівся і крикнув:

— Не чіпайте солдата, свої!

У відповідь невідомі перепитали:

— Хто — свої?

— Національна гвардія.

— А ми — розвідка ДНР!

...У тій ситуації солдат фактично став заручником, і коли «ополченці» почали по нас стріляти, спочатку ми не могли відповісти. Але, на щастя, наш хлопець не розгубився і, щойно «сепари» відволіклися, зістрибнув з моста і скотився в канаву. Я скомандував: «Вогонь!»

Наш гранатометник з чотирьохсот метрів влучив в автомобіль «Тойота Камрі», який вибухнув і злетів у повітря. У розпал стрілянини раптом вдруге вийшов на зв'язок Наумов — доповів, що поранений. Я, щоб з'ясувати, що сталося, побіг на висотку, залишивши замість себе за старшого толкового воїна. Раптом ворожий обстріл посилився — бойовики, які їхали в «дитячих» автобусах, розосередилися вздовж протилежного берега і відкрили шквальний вогонь. Наші солдати трималися стійко, проте контролювати ділянку шириною 400—500 метрів одному взводу не під силу. До того ж річка в тому місці неглибока, її легко перейти вбрід...

На околиці Василівки я отримав тяжке поранення в ногу — куля розтрощила кістку. Знайшовши укриття біля пам'ятника воїнам-визволителям, незважаючи на біль, почав викликати по радіостанції снайпера — хтось відповів, але це був не Вадим... Через півгодини до нас прибуло підкріплення. Я просив медиків евакуювати мене останнім, а перш за все допомогти Наумову. Хлопці кинулися на висотку, але спроби знайти Вадима під час бою, що тривав до пізньої ночі, коли сепаратисти відступили, були безуспішними. Його шукали ще три доби, але стало зрозуміло, що він, живий чи мертвий, потрапив у руки бойовиків...

Коли стало зрозуміло, що фронт впав, надійшов наказ відступати південніше — в напрямку Тельманового. Один з офіцерів згадував: «Я особисто чув, як генерал Миколенко говорив, що Тельманове зачистила десантура і нам потрібно зайти в місто, поставити прапор, сфотографуватися і ВИЙТИ з міста!!!» В принципі, це й не дивно: у командира зведеної групи НГУ не було елементарної військової освіти — навряд чи можна назвати Сімферопольське вище військово-політичне будівельне училище і Київський інститут внутрішніх справ кузнею військових кадрів. Та й вибір його на донбаське відрядження навряд чи був випадковим — таким чином генерал намагався уникнути люстрації (за деякими даними, він командував внутрішніми військами, які взимку 2014 року придушували Революцію гідності в Києві). Тому немає нічого дивного в тому, що при підході до Тельманового 5 вересня 2014 року колона гвардійців потрапила в засідку і її розстріляли зі стрілецької зброї і протитанкових ракет. Противник

діяв професійно: запалили поле з двох боків і під покровом диму атакували. Наш КрАЗ показав чудеса живучості. Нас врятувала броня, коли ми потрапили під масований вогонь. Були пробиті шини на трьох задніх колесах, і ми їхали на ободах. Однак КрАЗ протягнув нас ще 5—6 кілометрів по бездоріжжю, і тільки потім ми затихли. Я підірвав машину, і нас по кілька чоловік взяли групами на інші машини. Недалеко довелося підірвати і БТР-4, у якого також були пробиті колеса. Намагалися його витягнути, але там потрібен був потужний тягач — «четвірка». БТР виявився занадто важким, так що витягти його не вийшло. Прохідність у цих машин не дуже висока. Після цього троє моїх бійців пересіли на БМП, і тут же ця машина отримала пряме влучання танкового снаряда. Хлопцям казково пощастило — їх просто викинуло з машини на землю, і вони отримали легкі поранення. В результаті швидкоплинного бою загинули майор Андрій Миколайович Шанський, капітан Петро Григорович Лавриненко, молодший сержант Юрій Вікторович Спащенко, солдат Микола Миколайович Кобрінюк, солдат Олександр Іванович Звіннік, ще 20 бійців були поранені. З'явилися і перші зниклі безвісти. Що стосується втрат техніки, то був спалений один БТР-3Е, втрачені два новеньких КрАЗи (ще один був захоплений противником). Решта нацгвардійців все ж таки змогли відійти до Маріуполя, де зайняли оборону в районі траси Донецьк—Маріуполь. На жаль, мета — полегшити вихід угруповання з-під Іловайська — так і не була досягнута».

Така от доля спіткала за кілька днів бійців, які, під час нашого виходу з оточення перебували на блокпосту біля мосту між селищами Роздольне і Василівка. Але це все було декількома годинами пізніше, а поки що ми з Мазуром Володимиром і Павлом Рудичем чекали на колону, яка мала вивезти нас до Волновахи.

Незабаром з'являються перші машини Червоного Хреста. Ми попрощалися з гостинними гвардійцями і побажали їм удачі. Сідаємо в автобус «Богдан», де зустрічаємо двох наших друзів Віталія Сову і Діму Саєнка. Розлучилися з ними рано-вранці, а раді були бачити, нібито не бачилися цілу вічність. Хлопці розповіли нам свою одіссею, як потрапили в полон і провели дві години під дулами автоматів, але завдяки винахідливості представників Червоного Хреста пронесло. Зброю, щоправда, довелося залишити, але, дякувати Богові, самі вийшли.

Колону Червоного Хреста формували бійці «Донбасу». Взагалі-то потрібно підкреслити, що ніякого міжнародного або яко-

Боєць батальйону «Донбас» полковник Тенгіз Тетруашвілі

гось іншого Червоного Хреста в той час в районі Іловайського оточення не існувало. Це була своєчасна і винахідлива вигадка, завдяки якій було врятовано дуже багато українських бійців. Одним з організаторів і старшим колони був боєць-доброволець батальйону «Донбас» Тенгіз Тетруашвілі з позивним Тринадцятий. До сутінків ми чекали автомобілі Червоного Хреста, які підтягувалися з окупованої території з білими прапорами. Після повного збору нам оголосили про те, що усім, хто має при собі зброю, потрібно її здати. Маршрут колони буде проходити через сумнівні ділянки і, щоб уникнути будь-яких провокацій, зброя тимчасово побуде в багажнику донбаського позашляховика. Спочатку мене це декілька напружило. Ми вже перебували за нашим блокпостом. Які можуть бути «проблемні» ділянки? Автомати нам з Пашею і Володимиром все ж таки довелося здати, але пістолет Дениса, про всяк випадок, залишив при собі.

Машини Червоного Хреста, якими насправді був транспорт, організований бійцями батальйону «Донбас», збиралися в селищі до самого вечора. Не скажу, скільки саме було машин, але колона вийшла доволі велика. Виїжджали з селища вже після заходу сонця. Спочатку колона трохи заблукала і виїхала на якийсь розбитий блокпост, де нас зустріли агресивні цивільні зі зброєю. Швидше за все, нарвалися на якихось «сепарів». Агресивні озброєні цивільні особи чоловічої статі погрожували і закликали

забиратися якомога швидше і ніколи сюди не повертатися. Там було багато розбитої техніки при дорозі. Після недовгих пояснень колона розвернулася і змінила маршрут. Під час руху у головуючої в колоні «Газелі» спустило колесо, і вона зупинилася на узбіччі. Наш автобус обійшов «Газель» і став на чолі колони. На телефоні загиблого Томіловича ще залишалося близько десяти відсотків зарядки, і завдяки його навігатору ми проклали шлях до Волновахи і благополучно до неї дісталися. Дениса вже не було з нами, але він все ще допомагав нам повернутися додому.

Було вже темно, коли ми при в'їзді в Волноваху звернули увагу на майже безлюдний блокпост на донецькій трасі. Там сиротливо стояла ДАІ машина та пара бійців, які лише привітно помахали нам услід, навіть не намагаючись зупинити і перевірити колону. Мабуть, вони були попереджені заздалегідь про наше прибуття. Зупинилися ми біля Волноваського міського відділу внутрішніх справ, де ми забрали свою зброю з джипа Тенгіза.

Бійці вивантажувалися з транспорту і дякували цьому високому бородатому хлопцю кавказької зовнішності. Хтось спробував дізнатися, по скільки скидатися за повернення. Тенгіз обурено покрутив пальцем біля скроні:

— Зовсім дах поїхав?! Які гроші?!

Поки їхали до Волновахи, я зв'язався зі штабом у Дніпропетровську. Нам повідомили, що у Волновасі нас очікують машини зі штабу батальйону. Після прибуття до райвідділу дізналися, що машини дійсно були, але поїхали близько години тому. Знову дзвонимо в штаб, і нам кажуть, що розберуться з ситуацією і надійшлють транспорт. В очікуванні транспорту я встиг поспілкуватися з таємничим «Німцем» зі штабу АТО в Краматорську, який писав нам смс-повідомлення з інструкціями та координував роботу пошукових груп, які нас розшукували. Я подякував невідомому мені офіцеру за допомогу і докладені зусилля в пошуку нашої групи, а він, у свою чергу, привітав нас з благополучним виходом і цікавився подробицями розташування і озброєння бойовиків. Мені особисто не було чого йому повідомити, і я передав трубку Віталію Сові, якому після двогодинного полону було що сказати офіцеру розвідки.

Ми дочекалися транспорт з Дніпропетровська і, прихопивши з собою Вову Мазура, покинули Волноваху. Спочатку їхали в Дніпропетровськ на якійсь іномарці, а потім пересіли в правосековський «Богдан» або «Еталон». Іномарці потрібно було знову повернутися за кимось, хто зміг вибратися з оточення. На шляху зупинялися лише один раз поблизу якоїсь невеличкої крамнички.

Жіночка-продавець та напівтверезі молоді чоловіки у спортивних костюмах здивовано дивилися на озброєних брудних і обідраних військових, які поспішали купити води, пива і енергетичних напоїв. На автобусі ми дісталися до даішного поста в Синельниковому. На посту стояло декілька бійців «Беркуту» і співробітник ДАІ. Даішник чомусь вирішив зупинити наш автобус і, махнувши жезлом, наказав водієві зупинитися на узбіччі, але не врахував психологічного стану нашого водія, який був під впливом подій останніх декількох діб. Прямо у відчинене вікно водій вигукнув образу міліціонеру і без зупинки рушив далі. За постом все ж таки ми зупинилися, тому що мене зустрічали мої друзі Слабий Владислав із братом і Владислав Ладигін. Я сів до машини своїх друзів, ми поїхали слідом за «Еталоном» до будівлі обласної адміністрації.

■ Червоносільське

31 серпня приблизно 11:30 колона, в складі якої були російські вантажні автомобілі і техніка, на броні якої знаходилися поранені українські бійці, а також крокуючі пішки бійці Збройних сил України та поранені, які залишили зброю у Червоносільському, вирушила в напрямку населеного пункта Кутейникове, де дійсно були передані росіянами українській колоні Червоного Хреста. Комендант колони, полковник Палагнюк, повернувся до Червоносільського та за допомогою щойно звільнених з полону солдатів забрав там тіла та рештки сорока чотирьох загиблих — переважно бійців батальйону «Донбас». На дорозі поміж Многопіллям та Червоносільським було зібрано ще понад двадцять тіл — солдатів різних частин. Переважна частина бійців батальйону «Донбас» залишилася в Червоносільському і була згодом передана російськими військовими озброєним бойовикам-сепаратистам у Донецьку.

Боєць батальйону «Донбас» Олександр Сарабун, друже Вінниця:

«На моїх очах російські солдати закопали свого загиблого танкіста. Коли вони хотіли закопати і двох наших загиблих бійців, ми просили, щоб возили з нами і щоб не зарили їх просто невідомо де. Тоді їх офіцер ще сказав: “Они готовы терпеть и нюхать смрад своих погибших, лишь бы только они были з ними, а мы своего зарыли, как пса. Этим они от нас и отличаются”».

Боєць батальйону «Миротворець» Юрій Бурляй:

«За підсумками всієї цієї історії в Іловайську, в нашому батальйоні «Миротворець» дев’ять загиблих. Ми їх вже похо-

вали. У тому числі і Леху нашого, який загубився під час нашої посадки в штабні машини. Окрім того, двоє зниклих без вести і семеро залишилися в полоні.

Вибралися ми, можна сказати, щасливо. Здавалося б, треба радіти, але знаєте, що найбільше мене здивувало в мирному Дніпропетровську? Виїжджаємо з території аеропорту і їдемо по широкій трасі. На Запорізькому шосе купа крутих машин. За вікнами нашого автомобіля миготять рекламою і світлом у вікнах будинки, магазини і ресторани. Безтурботно ходять люди, і на майданчиках мами грають з дітьми. А я зрозуміти не можу, що відбувається?! Тому що я годину назад не розумів, долетимо ми або нас зіб'ють... А три дні тому воду з калюжі пив».

Молодший сержант батальйону «Дніпро-1» Роман Зіненко. Дніпропетровськ. Ніч:

«Рідне місто зустрічало нас без особливої помпезності. Нічний Дніпропетровськ нібито натякав, що усі вже сплять і найважливіші події міста на сьогоднішній день вже здійснилися. Ласкаво просимо в місто, де немає війни і де з самого ранку першого вересня в усіх школах лунатиме традиційний перший дзвоник. Вчителі і важливі дядьки в коштовних солідних костюмах будуть говорити на святкових заходах про патріотизм і необхідність любити свою Батьківщину, після чого будуть дзвеніти келихи з шампанським у ресторанах і на кухнях мирного міста, відзначаючи День знань. Можливо, навіть буде святковий салют. І це все покажуть в новинах по телевізору. Тоді ще не було популярно зустрічати вночі бійців, які поверталися з зони бойовий дій, з оркестрами, квітами і телебаченням. Тим більше, що бійці-то вийшли самостійно, цілими і зі зброєю. Ніякого трагізму або пафосу. Лише дуже малий відсоток мешканців міста боляче сприймав невгамовні сирени «швидких допомог», які постійно мчали з аеропорту до лікарні Мечникова. Для більшості моїх співгромадян не існувало війни. Два світи, співіснуючи поруч, які ніколи не зрозуміють один одного.

Було близько другої години ночі, коли ми з друже Сталкером ступили на сходинки Дніпропетровської обласної державної адміністрації і пройшли повз чергового міліціонера на вході. Як і багато разів раніше, ми увійшли в батальйонну зброярню і здали свої автомати.

— О котрій годині завтра на службу? — запитав я у одного з інспекторів штабу.

Артем подивився на мене співчуваючим поглядом і сказав:

— Відпочивай. Тобі зателефонують, коли виходити.

Пістолет Дениса Томіловича, який я витягнув у нього з розгрузки за Новокатеринівкою, я деякий час зберігав вдома, як реліквію, на згадку про бойового побратима, але потім все ж вирішив здати. Хоч я ніколи не хотів бути співробітником правоохоронних органів, але зараз я ним став. Щоб не було внутрішнього конфлікту із самим собою і щоб уникнути ймовірних нещасних випадків вдома з дітьми, я вирішив не зберігати те, чому не місце у законослухняного громадянина. Зрештою, я представник нової міліції чи хто?

Зброю я приніс і здав у батальйонну зброярню. При цьому звернувся з проханням, щоб пістолет закріпили безпосередньо за мною для подальшого використання під час службових обов'язків. Для мене це була більше, ніж просто зброя. Більше той пістолет я ніколи не бачив. Схоже, комусь зі штабних працівників він був більше необхідний.

Довго потім не міг собі пробачити того, що залишив біля будівлі обласної адміністрації Вову Мазура. Він опинився о третій годині ночі в чужому місті і не знав, куди йому йти. На щастя, Паша Рудич довіз Володю до лікарні Мечникова, де він самостійно звернувся до лікарів за медичною допомогою.

Друзі відвезли мене додому. По дорозі до дружини і дітей я попросив моїх друзів зупинитися біля будинку моїх батьків.

Червонопільський цвинтар у місті Дніпро. Могили невідомих українських воїнів, загиблих в Іловайському пеклі

Незважаючи на те, що було вже дуже запізно, я вирішив заспокоїти батьків. Обійнявши плачучих матір і батька, я просто сказав: «Мама, я повернувся. Не плач. Все гаразд». Після того я пішки вирушив по знайомій з дитинства вулиці Калиновій до будинку, де ми з дружиною знімали квартиру. Усе навколо здавалось таким рідним... Дружина, ридаючи, довго не випускала мене зі своїх обіймів. Я стояв змарнілий, брудний і неголений. В чужих берцях, чужій крові, брудних камуфльованих штанях, футболці та розвантажному жилеті поверх бронежилета і теж плакав. Я нарешті побачив свою дружину і сплячих дітей. За що все своє життя буду дякувати Господу. Тому що в ті дні Він вивів мене цілим і неушкодженим Рукою Своєю з справжнього пекла. Йому слава, честь і поклоніння на віки віків. Амінь.

Деякий час після повернення додому зі мною виникали різноманітні метаморфози, які пов'язують з посттравматичним синдромом, яким бувають уражені люди, що повернулися з зони бойових дій. Період адаптації до мирного життя тривав близько місяця. Перші два тижні мирного життя сприймалися мною як життя поміж двох світів — миром і війною. Коли я зранку першого вересня повів свою доньку до школи на перший дзвоник, то стара школа нагадувала мені школу в Іловайську, а люди в спортивних костюмах і автівки з донецькими номерами привертали мою щільну увагу. Звук луснувшої надувної кульки моментально напружував, і майже увесь час, знаходячись на святковому шкільному подвір'ї, я розмірковував лише про те, куди у випадку обстрілу евакуйовувати дітей.

Звичка чутливо спати і швидко реагувати на регулярні нічні артилерійські обстріли змушувала мене і вдома іноді пробуджуватись серед ночі на ліжку. Мізки по інерції вмикалися на рішення завдання по евакуації сплячих поруч дружини і дітей. Адже ось-ось розпочнеться обстріл, а у нас ліфт не працює і я не встиг перевірити, як облаштований підвал у нашій дев'ятиповерхівці. Пробуджуючись серед ночі, я не міг зрозуміти, де знаходжусь. Старобешеве? Іловайськ? Чому поруч мої діти? За деякий час я повертався до реальності і заспокоювався. Заплющуючи очі, перші декілька тижнів я бачив один і той же сон. Нібито я їду на броні «мотолиги» і спостерігаю рух попутно і поруч танків по вузьким сільським вулицям, полям і лісосмугам. У вухах постійно гуркотіли двигуни і шелестіли гусениці бронетехніки. Пробуджуючись від цього шуму, я довго не міг заснути і палив до ранку цигарки біля сходів і ліфту, подумки спілкуючись з Томіловичем

і вслухаючись в брехню собак за вікнами. Хтось рухається по нічним вулицям. Свої чи ворог? Мої очі, врешті-решт, наливалися вагою, і я крокував до ліжка спати, щоб знову у сновидіннях слухати гуркіт двигунів і металевий скрежет танкових гусениць.

Від навчання в юридичному університеті довелося відмовитись. Звичайний ґвалт молоді в коридорах і аудиторіях викликав у голові нестерпний біль. Тоді мені здавалося, що цей біль, причину якого так і не визначили, ніколи не скінчиться, і я написав заяву про відрахування мене з університету. Доводилося жити нібито в двох світах. Мирне і безпечне життя навколо перетиналось з відвідуванням поранених товаришів у лікарнях і поминальними заходами по загиблим побратимам. Кожен новий день приносив і радісні, і сумні новини. Добрі новини означали, що хтось ще вийшов з оточення або повернувся з полону. Горе приносили новини про тих, хто вже ніколи не повернеться додому. Потім знову усе перемішалося, і був період, коли раділи навіть тому, що нарешті знайдено і опізнано чергове тіло одного з наших бійців, яких можна було гідно поховати. Увесь вересень 2014 року був сповнений страшними і жорсткими деталями поранень, загибелі, перебування в полоні і поховань наших товаришів. Не менш трагічними виявилися митарства рідних і близьких зниклих безвісти. Слухаючи цих людей, іноді хотілося придушити декого з тих, хто був зобов'язаний усіляко співчувати, допомагати і підтримувати цих нещасних людей, за цинізм і виявлену тоді до них байдужість. Так вже співпало, що то був час не тільки скорботи, а і передвиборчих перегонів. Були справи більш важливі для України, ніж загиблі і зниклі безвісти захисники України і їх родичі. Якщо хтось вважає, що я пригощаю фарби, то рекомендую поспілкуватися з вдовою загиблого під Новоазовськом мого побратима Дмитра Пєрмякова. За декілька днів я став свідком стількох трагічних подій, скільки не спадало на мою долю за все попереднє життя.

Одночасно з новинами про загиблих з'являлися і жахітні деталі їх загибелі, і знову серце розривалося від бажання помсти. Фізрук, Машина, Спілберг, Брус, Хохол, Вася, Італьянець, Ден...

Спочатку ставали відомі жахливі і страшні по своїй жорстокості подробиці загибелі наших побратимів. Потім до цього ще долучались деякі негідні люди, які вигадували нісенітниці про нібито наджорстокі випадки знущання над нашими побратимами в полоні. Про Миколу Курносенка доходили свідчення повернувшихся з полону бійців, про те, як російська бойова машина давила і розстрілювала наших хлопців, які намагалися сховатися

в соняшниках і кукурудзі... Російські десантники вихвалялися перед полоненими бійцями одного з добровольчих батальйонів тим, що їм вдалося ліквідувати снайпера «Дніпро-1»...

Віталій Бунчиков, що вийшов самостійно з оточення, розповів, як під час переховування в лісосмузі бачив і чув омських десантників, які вихвалялися поміж собою, що точно бачили своє влучання з 30-мм автоматичної гармати БМП у голову одного з бійців, які проривалися на броні МТ-ЛБ скрізь Новокатеринівку».

Заступник командира 3-ї роти БПСМОП «Миротворець» Микола Миколайович Омельченко:

«Ми повинні їх пам'ятати. Я пам'ятаю кожного, пам'ятаю їхню посмішку, їхні очі, їхню відвагу, їхні подвиги, їхню силу духу. Вони поставили собі мету не бути рабами, а вільними громадянами в своїй країні. Ми повинні шанувати їх і пам'ятати, щоб наше майбутнє покоління зростало на реальних історіях. На історіях мужності і відваги.

Іловайськ — це не тільки трагедія це приклад героїзму, стійкості та самовідданості. Під час виходу з оточення загинули наші найкращі воїни. Вони пішли служити у Боже військо! Вони віддали свої життя заради нас усіх, щоб ми жили у мирному світі. Вони потраплять в історію як Герої нашого часу. Про них писатимуть книжки і переказуватимуть їхній подвиг майбутнім поколінням. Ми їх ніколи не забудемо. Ніколи».

Приблизно з 9 по 11 вересня 2014 року одеський журналіст Геннадій Куліков (творчій псевдонім Олександр Сибірцев) побував в Донецькій області і особисто врятував від полону двох українських солдатів, які виходили окупованою територією після розгрому в Іловайському оточенні:

«На мене вийшов один з офіцерів батальйону «Донбас» Віктор Камінський з позивним Жак і звернувся по допомогу.

— Пам'ятаєш хлопців з моєї роти? Половина в полоні, інші потрапили в оточення і пробиваються до наших через фронт. З деякими хлопцями є зв'язок. Вони йдуть по «зеленці», але самі пробитися не зможуть. Потрібно витягнути. Зможеш допомогти? — голос ротного командира батальйону «Донбас» Жака звучить в телефонній трубці глухо і тривожно.

Протягом 29—31 серпня під Іловайськом він спромігся витягнути з оточення більшу частину своїх хлопців. Тих, хто відстав і потрапив в оточення, Віктор Камінський витягував фактично

сам, діючи як диверсант і партизан в одній особі. Однак іноді оточені бійці знаходяться так далеко, що Віктор не може обійтися без сторонньої допомоги. Він звертається до мене...

Операція з порятунку двох бійців батальйону «Донбас» Юрія Савели і Зази Інасарідзе з позивними Страннік і Іспанець починається рано-вранці. Мені належить зіграти в цій операції ключову роль: Страннік і Іспанець ховаються на покинутій фермі біля глухого села за Докучаєвськом Донецької області. Це територія, яку контролює ДНР. Мені належить проїхати в цей район на своїй машині і вивезти окруженців путівцями, минаючи чисельні блокпости і патрулі ДНР.

— З хлопцями є зв'язок, Іспанець зберіг мобілку. Коротше, заїжджаєте по путівці через кар'єр, забираєте мужиків і рвете на всіх газах назад. Якщо трапляються назустріч патрулі, тиснете на педаль газу. Якщо вас зупинять і виявлять хлопців з тобою — все, кранти. У кращому випадку потрапите в підвал і тривалого очікування там пару місяців, — попереджає нас перед виїздом на окуповану територію Жак.

— Тут кар'єр. Виїжджаєте на нього, повернувши перед сільським цвинтарем. Потім їдете двадцять кілометрів у напрямку до селища. Орієнтир, де вас будуть чекати Іспанець з Страннік, — газова труба перед дорогою. Зупиніться, відкрийте капот і чекайте. Щойно пацани вискочать і ляжуть на задніх сидіннях — негайно їдете назад. Телефонуйте через кожні п'ятнадцять хвилин. Я буду чекати тут, на дорозі. Відстань від місця, де сидять Іспанець і Страннік, до мене — близько сорока кілометрів по мапі. Але це по прямій. Путівцями далі. Якщо за вами буде погоня, я прикрию, я зі зброєю, — палець Жака блукає по мапі. Мапа докладна, але туристична. Український штаб АТО навіть після кількох місяців війни не спромігся забезпечити військових і добровольців сучасними військовими топографічними картами.

— З Богом! У нас все вийде. Без хлопців повертатися не будемо. Кидати своїх — не в наших правилах, журналіст! — плескає мене по плечу на прощання командир 2-ї штурмової роти батальйону «Донбас». На додачу до напуття Жак дає нам з фотокором карту району.

Звернувши з головної траси Маріуполь—Донецьк, ми разом з одеським фотографом Максом майже відразу забуваємо про пораду Жака і починаємо шукати потрібні польові дороги більш звичним методом — за допомогою GPS-навігаторів у мобілках. Незабаром електронні карти заводять нас у глухий кут — звивис-

та дорога впирається в самісіньке дно кар'єра. Похмурі дядьки з лопатами і бульдозеристи в кар'єрі з подивом спостерігають, як я нишпорив на своєму автомобільчику по вибоїнах відвалів щебеню. Нас зупиняє патруль «ополченців». Патрульні ДНР із задоволенням фотографувалися і говорили про війну.

На зв'язок виходить Камінський:

— Ви поїхали не туди! Ну, не можна ж бути такими тупими! Викиньте на хрін ваші навігатори. А мобилки залиште! — кричить по телефону Жак. Взводний обурюється, своїм топографічним ідіотизмом ми дійсно ставимо операцію під загрозу зриву. Оточенці нас вже чекають, але їх у будь-яку хвилину можуть виявити патрулі ДНР.

Нарешті вибравшись з лабіринту кар'єра, попутно кілька разів ударившись днищем автомобіля об здоровенні валуни на дорозі і провалившись в пару десятків вибоїн, вкрившись товстим шаром білого пилу, ми знаходимо потрібний напрямок. Гарні рівні ділянки дороги змінюються завалами зі стовбурів дерев і залишків зруйнованих блокпостів. До нашої досади, перед поворотом на село, де сидять оточенці, нас зупиняють на блокпосту ДНР.

— Куда направляемся? Кто такие? Предъявить документы, открыть багажник и сумки для досмотра! — командує один з бійців, направивши ствол автомата в наш бік.

— Журналисты? В наших краях? Удивительно. Все ваши коллеги в Старобешево. Там наши дали оторваться украинцам, положили много нацгвардейцев и карателей, — недовірливо тягне один з патрульних, одягнений в чорну майку з логотипом донецького клубу «Оплот».

Ще недавно бійці «Оплоту» були борцями: абревіатура СК на нашивках розшифровується як «спортивний клуб».

— Нет, нам там не интересно! Мы хотим поездить по селам Донбасса, поглядеть, как живут обычные люди в условиях войны. Та вот, заблудились немного и заехали в какую-то глухомань, — видаємо у відповідь заздалегідь заготовлену легенду.

На блокпосту перевіряють документи, вміст багажника і сумок. Перевіривши наші документи, патрульні із задоволенням розповідають, як вони воювали, і фотографуються. Від'їжджаючи від блокпоста, з гіркотою розуміємо, що вивезти окруженців через цей патруль не вдасться — занадто великий ризик.

На великій швидкості проскакуємо орієнтир — газову трубу. Чомусь в нашій уяві труба — це справжня труба в кілька десятків метрів заввишки. Лише через кілька кілометрів усвідомлюємо, що

Командир роти батальйону «Донбас» Віктор Камінський — Жак. Автор фото Максим Войтенко

акведук газової магістралі, помічений перед селом, і є та сама труба, біля якої нас чекають Іспанець і Страннік. Розвертаємось і, лякаючи курей, мчимо назад. Відкривши капот, чекаємо. З кущів прожогом вискакують дві чорні фігури і кидаються до нашого автомобіля. У машині знайомимося з бійцями, яких ми повинні врятувати.

— Вода, їжа, сигарети є? — Очі в окруженців гарячково блищать, особи покриті багатодобовою щетиною. Одягнені бійці в якесь брудне ганчір'я. Кажуть, що з одягом допомогли небайдужі місцеві мешканці. Камуфляжні комбінезони і зброю бійцям довелося заховати в лісосмузі на третій день виходу з оточення — дуже великий був ризик, що їх помітять і здадуть денеерівцям.

Після нашої розповіді про те, що в п'яти кілометрах від притулку бійців облаштований блокпост «ополчення» ДНР, хлопці помітно хмурніють. На ходу змінюємо план операції з порятунку: ми повертаємося назад, проїжджаємо блокпост і чекаємо хлопців, з'їхавши на узбіччя в парі кілометрів від патруля й імітуючи поломку машини. Странніку й Іспанцеві належить пройти від місця нашої зустрічі, через поля і річку, близько п'ятнадцяти кілометрів.

— Гаразд. Не вперше. Пройдемо. Ми взагалі-то вже кілька діб йдемо по «зеленці» і полях. Нічого. Впораємося. Головне, не їдьте без нас, пацани! Ви наша остання надія. Без жратви і води йдемо не одну добу. Сил більше немає, — вимовляючи це, кремезний Іспанець заглядає по черзі мені і моєму колезі в очі, шукаючи

підтвердження того, що ми їх не кинемо... На зворотньому шляху знову проїжджаємо через той самий блокпост ДНР.

— Кипим, мать его! Или термостат поламался, или помпа полетела! — розмахуючи рукою для переконливості, кричу з вікна машини вже знайомим патрульним з «Цитаделі».

— А-а-а, бедолага! Проезжай! Может, в ближайшем поселке отремонтируешься, — вірять на слово «ополченці».

Опинившись поза увагою патрульних, у найближчій смузі «зеленки» з'їжджаємо на узбіччя. Я відкриваю капот, двері і багажник і вивалюю біля автомобіля купу ганчірок, інструментів і бутлів з водою і антифризом. Бруднемо руки в маслі і бруду, зображуючи активну роботу з усунення несправності. Однак моя завзятість в конспірації призводить до несподіваного результату: майже кожен другий проїжджає повз нас автомобіліст зупиняється і пропонує допомогу! В інших регіонах України про давню традицію автолюбителів допомогти потрапившим у халепу побратимам давно забули. Однак тут вона жива досі. Проїжджаючі навперебій пропонують або дистильовану воду для радіатора, або допомогу в транспортуванні до найближчої СТО. На ходу доводиться вигадувати ще одну легенду: мовляв, ми зателефонували своїм колегам у Старобешеве, і вони скоро приїдуть нам на допомогу.

У звичайних умовах п'ятнадцять кілометрів можна легко пройти за три години, але Іспанцеві і Странніку доводиться вибирати не найзручніші стежки переходу — якщо йти навпростець через поля, можна запросто отримати кулю або потрапити в полон. Тому перехід окруженців від місця нашої попередньої зустрічі до «точки Ч», де ми повинні їх підібрати, розтягується на довгі сім годин.

Час від часу по дорозі повз нас на шаленій швидкості проносяться автомобілі ДНР. Їх можна відрізнити за включеними мигалками. Деякі з патрульних автомобільних нарядів зупиняються біля нас, знову і знову перевіряють документи і перетрушують наші пожитки, обшукують машину. Через дві години очікування повз нас проїжджає автомобіль тих самих «ополченців», які перевіряли нас на блокпосту.

— Эй, диверсанты! Почему стоим? Снова поломались? — кричить неголений водій в камуфляжі. Вислухавши нашу хитку легенду, «ополченці» несподівано діляться з нами цигарками і їдуть за своїми невідомими «ополченськими» справами.

Ще за годину до нас підлітає цілий кортеж з трьох автомобілів. За ними по дорозі йде колона бронемашин. На броні кожно-

Віктор Камінський, Геннадій Куліков і врятовані бійці батальйону «Донбас» Юрій Савело і Заза Інасарідзе. Автор фото Максим Войтенко

го БТР сидять бійці з автоматами, кулеметами і гранатометами. Вискочили з машин бійці наставляють на нас автомати і знову вимагають пред'явити документи. Командир дозорної машини не обмежується формальною перевіркою і ретельно вивчає фотознімки в ноутбуці мого колеги.

— Странно, что ваша поломка совпала з прохождением нашей колонны по этой дороге. Сейчас разберемся, какие вы журналисты, — вимовляє з загрозою один з патрульних.

— А почему это у тебя этот урод Ющенко? — раптово запитує «ополченець» у мого товариша і колеги. Розглянувши знімок, який викликав підозри «ополченця», мимоволі хихикаємо: на фото в оточенні маріупольських робітників з «Азовсталі» президент України Петро Порошенко. Зрештою нам вдається переконати його, що знімки — з інтернету.

Лише після того, як допитливі «денеерівці» їдуть, ми з жахом усвідомлюємо, що щойно були на межі провалу. Якби перевіряючий виявив трохи більше пильності і запропонував нам здати телефони і пройти з ним для більш ретельної перевірки, це закінчилося б зовсім погано. Адже кожні півгодини мені дзвонять Іспанець і Жак, коректуючи маршрут переходу. Взявши трубку замість мене, командир запросто міг почути від Іспанця: «Ви де нас чекаєте? Біля терикона? Через годину будемо, ми вже йдемо

через «зеленку». Головне, дивіться, щоб патрулів не було поблизу». Ні нас, ні окруженців врятувати було б вже неможливо, подальша наша доля була б дуже незрозумілою...

Після семи годин очікування на узбіччі починаємо підозрювати, що скоро наша легенда з «поломкою» авто може більше не спрацьовувати. За часом до нас давно вже повинні були приїхати придумані «колеги» і надати допомогу. Всі місцеві й ополченці давно нас «змалювали» і цілком уже можуть підозрювати в якомусь злому намірі. Ми нервуємо, сердимося, ходимо навколо машини. Майже всі проїжджаючі повз давно вже сигналять і вітально махають руками, мовляв, недотепи-журналісти застрягли...

Як з'ясовується до вечора, наші оточенці збилися з маршруту, не побачивши величезного терикона, де ми повинні були їх підібрати. Лише близько сьомої вечора з найближчих кущів вискакують дві тіні і стрімко біжать до нас. Мотор вже заведений, дверцята машини відкриті. Втиснувшись на заднє сидіння, хлопці падають один на одного. Мій колега на ходу закидає їх зверху рюкзаками, сумками і бронежилетами, які були у нас з собою. Я тисну на газ. Адреналін зашкалює — машину в будь-який момент можуть зупинити і доглянути. На швидкості проскакуємо повз групу «ополченців». Подивившись в бічне дзеркало, бачу, як вони заклопотано перемовляються між собою і один з них показує рукою нам услід. Ще через кілька кілометрів несподівано виїжджаємо в одному з селищ прямо на комендатуру ДНР! В останній момент викручую кермо і йду від фатальної зустрічі в найближчий провулок.

Сьогодні удача на нашому боці. Загадковим чином знаходжу вірний шлях. Через десяток-другий кілометрів нас зустрічає на узбіччі Жак. Лише доїхавши до позицій українських розвідників, ми зупиняємося. Врятовані міцно обіймають нас і мало не стрибають від щастя. Вони врятовані. Лише на безпечній трасі, контрольованої українською армією, хлопці розповідають про свою небезпечну подорож з «котла».

«В Іловайськ нас просто заманили, — розповідає дорогою до Маріуполя Юрій Савело. — Я там просидів майже тиждень в «котлі». Половина Іловайська була наша — батальйонів «Дніпро-1» і «Донбас», інша — ДНР. По околицях був справжній «гамбургер», там було дуже важко зрозуміти, де наш будинок, а де чужий. Все упереміш. Бувало так: відділення наших бійців сидить в одному будинку, а в сусідньому вже сепаратисти. Перекидалися гранатами, як ніби в теніс грали. Навіть лайками перекидалися. Вони нам могли крикнути щось на кшталт: «Лови, фашист, гра-

нату», — і кинути її. Їжі і води вже тоді не було, харчувалися тим, що знайшли на городі. Пили компоти з кинутих підвалів. Спали в «Івеко» позмінно — у будь-який момент міг початися обстріл і бій. Іноді здавалося, що ми тут залишимося назавжди...

Потім, 29 серпня, командири начебто домовилися, що нас випустять, але щойно наша перша колона висунулася з Іловайська, її тут же пошматували. Багато людей поклали. Ми з Зазою вийшли тільки наступного дня. Проходили там, де місиво було. Дорога була слизькою від крові... Шматки трупів всюди, кишки... Однак куди йти — не знаємо. Навколо лише сепаратисти. У полон відразу вирішили не здаватися. Ми добровольці, таких, як ми, в полон сепаратисти не беруть. Тому пішли на удачу. Через добу прийшли в якесь село. Запитуємо у перехожого, де ми? У відповідь — мовляв, я чистий, мене вже перевірили «ваші». «Які наші?» — запитуємо. Він: «Як які? Денеерівци!» Тут ми все зрозуміли. Знову в «зеленку» пішли. Але прорватися навпростець до наших вже було неможливо, тому що на півдні все кишіло «сепарами». Вони шукали оточених українських бійців всюди. Йшли до того селища, де ви нас знайшли, майже 150 кілометрів. Їли траву, сиру кукурудзу і соняшник, воду пили з калюж. Суцільні кар'єри і терикони на шляху. Одяг сховали, зброю закопали. Випросили у діда з бабою в одному селі обноски і передяглися. Головне, що зберегли мобільник з контактом Віктора Камінського — Жака. Саме це нас врешті-решт і врятувало. По дорозі багато разів доводилося обходити блокпости і бази ДНР. Днем спали в кущах, а йшли ночами. Уникали йти через поля — шелест пшениці або кукурудзи чути здалеку і привертає зайву увагу. Йшли, підбадьорюючи один одного, розповідали пошепки, які в кого страви найулюбленіші. Під кінець так зголодніли, що виходило, що найулюбленіша страва — простий хліб зі шматочком цибулі і сіллю. Йшли довго.

«Сепари» ночами пускають зі своїх розташувань зелені ракети. Це вони так себе позначали. Нам ці ракети дуже допомагали. І шлях висвітлювали, і вказували, куди нам іти. Але найстрашніше, коли води довго не було. Іноді по три доби не пили...

Потім якось в одному селищі натрапили на напівзруйновану хатинку. Там бабка з дідом жили. Загалом, попросилися у них пару днів пожити, сховатися. Баба та дід нас підгодували й одягнули. Ось на мені штани дідові і кацавейка. Вечорами дід з бабою сильно лаялися щодо політики. Бабка була за єдину Україну, а дід — за ДНР. Але в суперечках перемагала завжди бабця, авторитетом давила. Політичні розбіжності не заважали людям

похилого віку ставитися до нас, як до своїх дітей. У них, до речі, один внук служить в загонах ДНР, а другий в Києві живе, він за Україну. Загалом, розбіжності суцільні. Але коли ми йшли від них, люди похилого віку сильно за нас переймалися. Дали нам їжі в дорогу і води. А більше нам ніхто не допомагав. Ми боялися, що нас здадуть, і ховалися від усіх. Одного разу нас пацан побачив і закричав, мовляв, дивіться, карателі сховалися. Довелося тікати. Так що, коли ви нас знайшли, ми були вже на межі своїх сил».

Деякі історії згодом виявилися вигадками, які розповсюджували люди, далекі від участі в тих подіях, але свідоцтва виживших і повернувшихся додому бійців виявилися ще більш шокуючими і просто вражають своєю жорстокістю і кровожерливістю нашого ворога.

Багатьох бійців змогли знайти, опізнати і поховати лише значно пізніше після кривавого Іловайського «коридору». Пошукові групи й аналізи ДНК підтверджували ідентифікацію того чи іншого бійця, але родичі дуже часто відмовлялися їм вірити, зберігаючи примарну надію на повернення своїх батьків, чоловіків і синів.

Під час виходу з оточення було не так жахливо, як після повернення додому. Особливо вражали байдужість і цинізм, з яким доводилося іноді стикатися. Невдоволені своїм матеріальним становищем люди, яких не торкнулися жахіття боїв і смертей, скаржилися на зріст цін, курс долара і поширюючу корупцію. Озлоблений народ косився на повернувшихся з пекла бійців і просто вбивав наповал питаннями:

— Заради чого ви взагалі пішли воювати?

— Кому потрібні ваші жертви?

— Як можна було воювати проти «братнього народу»?

Деякі «диванні фахівці» й «експерти» радили залишати передову і вирушати зі зброєю на Київ проти «хунти». Рівень диванної ватності і сепаратизму на міських форумах, в соціальних мережах і на міських ринках зашкалював. Дивлячись на людей, не розуміючих і не бажаючих усвідомити факт збройної агресії проти України, а також тих, хто підтримує «руський мир», я був цілком переконаний, що переді мною ворог. І цей ворог значно небезпечніше і підступніше того, який без розпізнавальних знаків перетнув наш кордон. З тим ворогом усе зрозуміло. Йому надали наказ, і він його виконує в інтересах політики своєї держави. На відміну від відвертого ворога, ватний і латентний сепаратизм серед громадян України підступніший тим, що в безпосередній

зоні бойових дій, «мирний» прихильник «руського миру» здає противнику позиції і кількість українських військових. На ньому кров наших бійців і патріотів України. Саме ці люди доносили бойовикам і окупантам про своїх сусідів, які надавали допомогу виходячим з оточення бійцям і приховували їх від принизливого полону і знущання. В мирному і безпечному місті, не відчувшому на собі артилерійських обстрілів і палаючих кварталів, ці люди — просто «громадяни з іншою точкою зору», які здаються цілком безпечними і не несуть прямої загрози безпеці державі. Але як тільки війна наблизиться в це місто, вони ж стануть зрадниками, донощиками і посібниками тих, на чиїх руках кров наших побратимів і хто має на меті знищити нашу державу. На зупинках громадського транспорту, в тролейбусах, на курилках і в інших громадських місцях потенційні зрадники і колабораціоністи безкарно насаджували і розповсюджували ідеї «руського миру» і зі злорадством сміялися над нашими поразками і «котлами», а ми в цей час лікували свої рани і ховали бойових побратимів. Для нас відповіді на питання про те, хто для нас ворог і проти кого у нас війна, були очевидні. Ми знали, за що боремося і проти кого, але іноді я проти волі замислювався питаннями: «Хіба цих людей, вважаючих себе громадянами України, ми йшли захищати? Невже ці люди будуть визначати майбутнє моєї держави? Як я зможу жити поруч з тими, хто, втративши деякі свої статки і деякі зручності, принизливо ставляться до воїнів, які віддали частину себе, а деякі і саме життя за те, щоб війна не увійшла до їхніх осель?» От тоді мені по-справжньому ставало жахливо. Жахливо за майбутнє моєї держави. Втішала лише думка про те, що є ще дуже багато тих, кому, так само, як і нам, небайдужа доля України, а значить, наші побратими загинули не дарма. Врешті-решт, я сподівався, що у нас є Держава, яка гідно оцінить наші зусилля...

Багатьох хвилюють питання: хто ж винен і хто відповість за цю жахливу катастрофу, якою називають «Іловайською трагедією»? Особисто я мало переймаюсь цими питаннями. Щось мені підказує, що справжніх винуватців не назвуть і до відповідальності не притягнуть. Сподівань на справедливу кару винуватцям в мене немає, але є моя віра. І моя тверда віра малює в моєму уявленні картину майбутнього. Настане день і час, коли усі ми повстанемо перед Страшним судом Творця, якого не уникнути нікому. І відкриється усе таємне і приховане від початку віків. І кожен буде бачити справи, думки і приховані в глибині кожного з нас таємні бажання. І я буду стояти на цьому Суді перед

Всевидющим оком. І поруч встануть усі наші побратими. І будуть стояти їх діти, дружини і матері. І будуть стояти генерали і командири. Повстануть президенти, міністри і можновладці. Й усі ми будемо знати істину і дивитися в очі один одному. Повстануть ті, хто стріляв у нас і в кого стріляли ми. І я буду дивитися в їхні і ваші очі. Й усі будуть дивитися в очі мені. Це буде дійсно Страшний суд. Тому що відкриється правда Божа. І ніщо і ніхто не сховається не від кого. І багатьом буде нестерпно боляче і жахливо. Мені в тому числі. За своє життя я скоював багато вчинків, якими не пишаюся і за які мені соромно, але коли Господь буде судити за Іловайськ, я буду дивитися усім вам в очі і мені не буде чого соромитися. Жахливо буде тим, хто зараз вважає, що не понесе відповідальності за усе те горе, яке спіткало сотні наших бійців і членів їх родин. Тому що ті, кого не торкнеться правосуддя земне, будуть відповідати перед правосуддям Небесним. І кожному воздасться по справам і думкам його.

Зараз я пропоную читачеві знову повернутися на самий початок цієї книжки і звернути увагу на шеврони підрозділів, які приймали участь в Іловайській операції. Комусь може здатись, що вони викладені лише в якості якоїсь ілюстрації, але це не так. Більш уважний читач може звернути увагу на те, що переважної більшості зазначених підрозділів на сьогоднішній день вже не існує. Доля підрозділів і їх символів майже один в один повторює долю багатьох бійців цих самих підрозділів.

Невдовзі після Іловайських подій був розформований батальйон «Шахтарськ». Як бойова одиниця припинила своє існування група «Купол». Після повернення з Дебальцівського «котла» був розформований 40-й батальйон територіальної оборони «Кривбас». Припинили своє існування батальйони «Дніпро-1», «Миротворець» і «Азов», переформувавшись в полки поліції і Національної гвардії. Було розформовано батальйони «Херсон», 5-й батальйон територіальної оборони «Прикарпаття» і «Івано-Франківськ». Також було розформовано і 51-шу окрему механізовану бригаду. На звернення окремих підрозділів до військово-політичного керівництва з проханням не розформовувати їх підрозділи не було звернуто увагу. Замість покарання певних посадових осіб і керівників були звинувачені в усіх гріхах самі бійці, і на цій підставі були розформовані цілі підрозділи.

Іноді мені здається, що розібратися до кінця в цій трагедії зможе лише Господь. Занадто багато невинно-звинувачених і непокарано-героїчних. Де проходить та межа, за якою можна визначити,

чи винна людина, чи ні? За яким законом це можна визначити? Чи винні генерали, які отримували нагороди і посади в той момент, коли батальйони і бригади закликали про допомогу? Чи винні ті, хто відправив 42-й батальйон і 92-гу бригаду практично на смерть 27—28 серпня 2014 року? Чи винні бійці й офіцери, які закликали про допомогу, але не отримали її і були змушені залишити позиції перед загрозою неминучої смерті? Чи винні бійці, які без наказу намагалися залишити свої підрозділи і самостійно врятуватися з оточення? Чи винні офіцери і командири, які виходили усі разом у значному відриві від своїх безпосередніх підлеглих, що стало причиною чисельних жертв серед залишених без керівництва солдат? Чи винні ті офіцери і солдати, які закликали здаватися в полон ворогу? Чи винні ті, хто віддавав наказ стояти на смерть і власноруч знищували зрадників, закликаючих до здачі в полон? Як можна зараз ставитися до тих, хто, за свідченнями полонених бійців, ганебно поводив себе під час полону і активно співпрацював з ворогом, піддаючи своїми свідченнями тортурам і знущанням своїх колишніх побратимів? Чи винні ті, хто, підпавши хвилинному панічному впливу, в полоні просили росіян забрати їх до Росії? Чи винні ті, хто вийшов з того пекла, зайняв різні посади і швидко забув про все, що тоді відбувалося? Кого маємо вибачити і кого маємо притягти до відповідальності? З того часу минуло майже чотири роки. Чотири роки війни, а до цього часу не визначені і не притягнуті до відповідальності винні. Ніхто з керівництва держави і Збройних сил не взяв на себе відповідальність за ті жахливі події. Створене розслідування знайшло цапа-відбувайла і призначило винними тих, хто підпав слабкості під ворожими обстрілами. Бійців окремих підрозділів звинувачують в дезертирстві і порушенню наказу. Можливо, ці звинувачення мають під собою якесь підґрунття, але ж де відповідальність керівників? Чому провина за такий жахливий провал покладена не на тих, хто не забезпечив необхідним бійців, а саме на бійців, які рятувалися від того жахіття, яке їм спало на долю перенести? Дуже зручно обраний загальний винуватець — президент Російської Федерації Володимир Путін. Так. Без жодного сумніву, кров наших побратимів на руках росіян і тих, хто їх закликав і впустив на нашу землю, але це жодною мірою не знімає відповідальності з тих, хто своєю некомпетентністю, боягузництвом, зрадою і злочинною бездіяльністю опосередковано винен у загибелі кращих громадян своєї держави.

Жодним чином не намагаюсь принизити подвиг тих бійців Збройних сил України, які гідно боролися і внесли суттєвий

внесок у захист нашої Батьківщини і були гідно відзначені керівництвом країни, але хочеться для порівняння показати оцінку державою внеску в захист Батьківщини бійців-добровольців зі складу добровольчих батальйонів. Самовіддані бійці групи «Купол» — ветерани морської піхоти, героїчно проявивші себе в боях в Іловайську, залишилися безпідставно забутими керівництвом батальйону «Донбас», і на сьогоднішній день дехто з них не може довести своєї присутності з нами в ті дні, щоб отримати статус учасників бойових дій, не кажучи вже про заслужені бойові нагороди. Бійці «Купола» достатньо добре знайомі бійцям «Донбасу», але з незрозумілої причини абсолютно ігноруються керівництвом цього підрозділу і не визнаються учасниками бойових дій. Під час першого заходу в Іловайськ 10 серпня 2014 року з бійців «Купола» загинув Роман Мотичак. Коли його ховали в Львівській області, в Самбурському районі люди сто кілометрів стояли на колінах, проводжаючи в останній шлях героя. Цього ж дня загинув і боєць батальйону «Донбас» Вадим Антонов. Група з п'ятнадцяти бійців, у складі якої перебував Бойко Юрій Миколайович (Немо), рухаючись попереду колони, виявила на мосту, під яким проходив шлях на Іловайськ, ознаки мінування — підозрілі дроти. Гвардійцям вдалося запобігти підриву моста, але вони потрапили в засідку і вступили в бій. Під час бою диверсанти були відкинуті, але полковник Юрій Бойко, підполковник резерву Юрій Літвинський і старший солдат резерву Роман Мотичак полягли, ціною свого життя забезпечивши просування батальйону та врятувавши десятки товаришів. Саме тоді був поранений майор Віктор Дегтярьов, молодший сержант Віталій Власенко, прапорщик Валентин Володимирович Гонтар (загинув від вибуху гранати в Києві в 2017 році), сержант Володимир Філатов і після полону повернувся додому Андрій Погорєлов. Вже після Іловайська зникли безвісти прапорщик Юрій Вікторович Гринько і сержант В'ячеслав Миколайович Жила. Згодом бойовики викладали в інтернет відео з тілами і документами цих бійців, але тіл героїв так і не повернули. Інші бійці «Купола» вийшли з Іловайська відносно цілими і неушкодженими, але гідного визнання і нагороди від своєї Батьківщини, за яку вони боролися, з них отримали лише лічені одиниці. Деякі з бійців «Купола» до теперішнього часу не мають навіть статусу учасників бойових дій. З подібними проблемами також стикалися і багато інших учасників подій під Іловайськом.

Післямова

Перед загрозою неминучої загибелі не усім дано мати силу тримати себе в руках. Та і саме відчуття цієї самої загибелі приходить до різних людей не однаково. Дехто передчуває і переймається від небезпеки ще тоді, коли її взагалі і близько немає. Дехто під час зіткнення з небезпекою втрачає здатність адекватно реагувати і здійснює вчинки, які ніколи в житті не зробив би за будь-яких інших обставин. Дехто бачить загрозу і просто чекає на те, чим усе закінчиться. А дехто взагалі не помічає навіть самої смерті, коли вона проходить поруч і дихає в потилицю, прибираючи до себе усіх навколо. Як визначити, що є нормою? Що є злочин, а що є героїзм? Як батько, я ставлю собі питання: як навчити своїх синів і дочок бути сміливими? Смерть прибирає до себе як сміливих, так і робких. Так само, як і обходить стороною і тих, і інших. За древньою традицією, про загиблих не говорять погано. Тож і я не буду порушувати це правило. Нехай усі, хто загинули, вважаються героями, які заплатили саму велику ціну, яку може сплатити людина, — життя. Земля їм пухом і вічна пам'ять.

З тими, хто вижив, набагато складніше. Нам усім, кому пощастило повернутися додому, випала нелегка доля жити далі. Жити зі своїми спогадами, відчуттями і тягарем суму, який кожен з нас несе з того кривавого серпня. При цьому у кожного свій сум. Дехто не може пробачити собі того, що, вдаривши по ворогу, поневічив і сприяв загибелі побратима... Хтось носить в собі той страшний день, коли, тікаючи з оточення під шквальним вогнем, зривав з пораненого товариша аптечку і біг далі... Хтось досі вважає себе винним в чиїйсь загибелі і п'є горілку, щоб забути ті кляті часи... Декому доводиться жити з гірким відчуттям провини за те, що не виконав гідним чином наказ командира... Хтось втратив совість, честь і намагається сховатися від усього

Група пошуковців «Евакуація груз 200». Автор фото Віка Ясинська

світу, не погоджуючись навіть згадувати Іловайськ і усе, що з ним пов'язане. Є люди, яким нічого згадати і переказати дітям, тому що... дійсно нічого повчального і корисного переказати просто не може. Багато хто носить в собі відчуття провини, а інші — відчуття огидності і ненависті до тих, з ким довелося провести ті сповнені трагізму і суму часи. Смерть не освятила собою деякі сумнівні вчинки окремих бійців і офіцерів, і тому вони змушені жити далі і звинувачувати в своїй слабкості інших, хто, на їх думку, більш винен, ніж вони самі. Як на мене, це все наші спільні втрати і спільний біль. Ми усі, кожен по-своєму, щось втратили на цій війні, але самою важкою втратою у деяких осіб, причетних до Іловайських подій, я все ж таки вважаю втрату совісті... Це перша смерть, яка гірша за наступну.

Медик батальйону «Донбас» Анна Ілющенкова:

«З причини того, що до певного часу я не була визнана бійцем батальйону «Донбас» і не вважалась військовослужбовцем Національної гвардії України, в мене були певні проблеми з отриманням медичної допомоги в Литві. Програми лікування поширювалися на учасників бойових дій і діючих військовослужбовців, а багато хто з добровольців, і я в тому числі, не були офіційно зараховані до штату батальйону. Лише завдяки втручанню

консула Литви і поширення моєї проблеми в засобах масової інформації, я згодом отримала і якісне медичне обслуговування, і статус «Учасника бойових дій».

Коли мені вже робили шосту хірургічну операцію, мені стало дуже зле і в медичній картці лікар зазначив, що мій організм вже не витримує наркозу. Німецькі лікарі, які робили мені пластику, згодом зізнавалися, що для них є якимось дивом, що я здатна самостійно рухатися. Вони тоді припускали, що якщо я колись стану на ноги, то зможу лише просто на них стояти, тримаючись за палку. Коли вони побачили, що я в змозі самостійно ходити, то були просто вражені! Це все сталося завдяки тим самим лікарям. Саме на мені вони провели експеримент. Вперше в світі було здійснено поєднання роздроблених кісток гомілки вакуумним засобом. Я досі не відчуваю частину ноги від коліна до ступні. Я рухаюсь нібито на власному протезі. Прибалтійські лікарі не хотіли відпускати мене з реабілітації в Україну. Вони пропонували закінчити курс реабілітації і пройти ще одну операцію, але я так скучила за сином, що відмовилась і повернулася в Україну. Тоді я ще потребувала медичної допомоги, але після повернення виявилось, що, не маючи статусу учасника бойових дій, я не маю права користуватися реабілітаційними медичними програмами. Тоді, лише за втручання литовської сторони, в Україну були переказані єдині документи, які підтверджували мої поранення під час бойових дій».

Два роки. Два довгих роки потребувалось медику-санітару батальйону «Донбас» Ілющенковій Анні, щоб довести державному бюрократичному апарату, що вона інвалід війни і свої поранення вона отримала саме під час СПРАВЖНІХ БОЙОВИХ ДІЙ! Письменники на прикладі Анни складали розповіді і писали книжки про війну, а режисери знімали про неї документальні фільми. Завдяки Анні десятки людей залишилися живими. Суспільство і патріотична громадськість України разом із закордонними друзями нашої держави пишалась тими, хто особистим прикладом надихав інших і віддав частину себе заради незалежності своєї Батьківщини. Лише педантичній, холоднокровній і байдужій до будь-чого, окрім папірців, українській бюрократичній машині не було зрозуміло, як ця дівчинка потрапила на війну і за що їй держава має надати статус інваліда війни і учасника бойових дій. Визнання того, що на момент Іловайської операції Анна була відряджена в Іловайськ у складі підрозділу Національної гвардії, вона до цього часу не отримала.

Микола Стародубцев (Борис), батальйон «Донбас»:

«Я маю три контузії, забій мозку. Мені робили дві трепанації та отвори у черепі закрили двома пластинами. Я пройшов через сімнадцять діб коми й онімілі праві кінцівки (рука висіла, як «бичачий хвіст»)! Працював над собою довго. Близько семи місяців наполегливої праці над собою по 10 годин на добу. Щоденно декілька раз на день продовжую робити гімнастику, але з 1 лютого 2015 року я не бачу краю у своїх «негативних» діагнозах, тому що мені треба лікуватися не однією особистою гімнастикою! От тільки питання — де? Хто може підказати, де мене «відремонтують» з гарантією ЗА МОЇ ГРОШІ? Мене дивує лікарська байдужість (лист-«відписку» від МОЗУ я вже маю!), та мені справді здається, що, лікуючі мене, лікарі або бояться мені зробити пораду, або недалекі щодо розуміння того, який «скарб» у них є під ногами, але, лінуючись, їм важко нахилитися, щоб підібрати його!

Детальніше: я знову і знову пропоную лікарям навколо, що після останнього поранення, яке пошкодило мій головний мозок, я маю декілька дивних патологій: відсутність відчуття голоду (перевіряв 5 діб, але не відчув голод), спраги (перевіряв 3 доби, але я не відчув спрагу) та не відчуваю анестезію (робили операцію-пластику черепа, та анестезія мене не взяла, а учора, 26.01.2017 р. я не зміг подолати безсоння ані седативними, ані

Боєць батальйону «Донбас» Микола Стародубцев (Борис). Іловайськ 22 серпня 2014 року

снодійними краплями, ані внутрішньо-м'язевим уколом зі снодійним!!!), і я пропоную СВІЙ ОРГАНІЗМ для подальшого дослідження, яке, я сподіваюся, вилікує мої злощасні патології (бо за 2016 рік, притримуючись режиму і під жорстким контролем, я втратив 15 кг ваги!). Можливо, я маю «віддати» цей «скарб» іншим, тобто за кордон?»

Боєць батальйону «Кривбас» Андрій Новохатько:

«Коли я дістався додому, почав ще більше втрачати зір. У шпиталі Одеси мені пообіцяли зробити операцію. Лікар-офтальмолог дуже здивувався, як мене могли мобілізувати з таким зором. Але операцію так і не зробили, аргументуючи тим, що в мене не так все погано й операція не потрібна. Потім я поїхав у київський шпиталь. Там мені сказали, що юрисдикція мого регіону — Дніпро й Одеса, тобто замкнене коло. Тепер я можу зробити операцію, лише коли знайду фінансову можливість.

Я вдячний Богу за те, що саме на війні побачив Людей з великої літери. На жаль, багато хто з них загинув. Але є й ті, що залишились живими. Такого, як на Сході, я ніколи не зустрічав у цивільному житті: такої віри, сили, яка просто хвилями накатувала під час боїв під Іловайськом. Це неможливо описати словами, коли ти сидиш на позиціях, тебе б'є артилерія, потім ідуть танки і піхота, а ти бачиш, як хлопці дають ворогові відсіч».

Тимчасово виконуючий обов'язки начальника штабу — першого заступника командира батальйону, майор Ніколов (Лермонтов) Михайло Михайлович:

«У день золотої осені 2014 року мене підняли з затхлого смердючого каналізацією підвалу будівлі СБУ міста Донецька на допит. Мене не били вже декілька тижнів, і особливих приводів для хвилювання я не відчував. Слідчий проводив допит у тісній сірій кімнаті, різноманіття якої складали лише резовий кийок на столі та поліетиленові пакети, які іноді використовували за необхідності «пожвавити спілкування».

Людина-слідчий був явно в піднесеному настрої. Кутки його рота були трохи підняті, а очі сяяли доброю ленінською посмішкою.

— Держи сигарету, садись! — Людина гарного виховання.

— Благодарю!

— Нет, это неправильно, не по-нашему. По-русски будет — благодарствую. Это просто. Русский человек велик и обязан пра-

вильно владеть великим русским языком. Но я не учить тебя собрался. Я о другом. Поведай, на твой взгляд, как ты думаешь, чем в сей час занимается ваш доблестный командир батальона «Донбасс» Семенченко? Ну, просто из любопытства?

— Полностью уверен, что на передовой с автоматом в руках мстит за гибель наших боевых побратимов.

Людина-слідчий з презирством подивився на мене и протягнув мені якусь газетку. Взявши її і розгорнувши, я прочитав рядки, які завдали мені удару більшого і міцнішого, ніж самі ненависні конвоїри: «Друге місто у виборчому списку «Самопомочі» займає командир батальйону «Донбас» Семен Семенченко».

Я не повірив, я просто не хотів у це вірити. Для мене звання Доброволець батальйону «Донбас» було і залишається синонімом слова Воїн, Боєць, Світлий, Чистий, Відчайдушний, Местник. Я не вірив у це, навіть коли виходив з полону. Але дуже швидко я переконався в зворотньому. І це було однією з багатьох причин мого уходу з лав Національної гвардії.

Існують різні «донбасівці». Одні живуть лише спогадами літа 2014 року, і їх переважна більшість; інші, відважні і справжні, такі як друже Гайдук і його артилеристи, в меншості б'ються за інших...

«...Під обстрілом був? Страшно було?» — поставив мені запитання негарний похмурий чоловік без розпізнавальних знаків. Філін. Доброволець батальйону «Донбас». Перший керівник штабу доблесного підрозділу. «Так, боязно було», — збрехав я йому. «Добре, що страшно. Значить, не ідіот», — відповів «похмурий птах». Насправді, за весь час війни, і в Іловайську, і навіть в полоні у бійців Мотороли в Донецьку, мені не було страшно. Я вірив у нашу ідею і усвідомлював, що можу абсолютно спокійно за неї померти. Вперше і лише одного разу страх я відчув на Світлодарській дузі в квітні 2017 року під час сильного артилерійського обстрілу, і мені досі соромно за це.

Філін — ненависний, огидний і негідний офіцер для всіх алкоголіків і порушників військової дисципліни. Я сам до цього часу просякнутий духом волонтерства, але поняття військової субординації і дисципліни згідно зі Статутом для мене свято. З 1989 року я в армії. І за весь час служби у мене не було кращого командира, ніж грозний Філін. Абсолютно щиро. В серці у мене до нього теж маса претензій. Одна з головних: 46-й батальйон «Донбас-Україна» створювався з метою звільнення міста

Донецька і захоплених областей. Але сидить в окопах. Головою розумію, що якби не Філін, то я і мої бійці були б вже мертві або сиділи б по тюрмах. У серпні 2015 року він врятував мене, коли я був на грані ув'язнення. У березні 2016 року в Луганській області під час відсутності Філіна я вишукував батальйон і віддав наказ отримати додатковий боєкомплект; зайняти кругову оборону і відкрити вогонь по всіх, хто спробує вивести нас із зони АТО і розформувати батальйон. Філін і тут врятував мене і бійців. Завдяки Філіну і всупереч волі Семенченка, стали можливі планування і здійснення ряду бойових операцій в районі Первомайська і Мар'їнки в 2014 році, а також рейди в Іловайську аж до 26 серпня 2014 року. Він не ідеальний, і недоліків у нього більше, ніж переваг. Але є у нього одна перевага — він бореться і буде боротися за Україну, на відміну від десятків мільйонів осіб чоловічої статі. Деякі бійці-іловайці звинувачують його в боягузтві, вживанні горілчаних напоїв і жорстокості. Я, як офіцер, який перебував поруч з ним тривалий час, доводжу до вашого відома, що саме Філін врятував багато ваших життів. Один із прикладів: група бійців, самовільно залишила (кинула) позиції в Іловайську після загибелі друже Шульца. Я був присутній під час переговорів по рації Філіна з генералом Хомчаком і Юрієм Березою. Саме Філін врятував ваші життя. Тому, що я особисто готувався до виїзду в Многопілля і розстрілу дезертирів. Депутати Парасюк, Тетерук, заступник керівника поліції України Фацевіч — саме Філін врятував ваші життя, коли ви впали в паніку і я пересмикнув затвор автомата.

Про алкоголь. Заявляю, що жодного разу не бачив Філіна п'яним. Можливо (Іловайськ), деякі плутають стан алкогольного сп'яніння зі звичайною втомою і недосипанням.

Про боягузтва. Деякі ставлять в провину Філіну те, що він командував з'єднаними силами добровольчих батальйонів в Іловайську, перебуваючи в спортивному залі. Доводжу до вашого відома, що спочатку Філін проводив наради на вулиці (до мого поранення), потім на першому поверсі школи (при цьому не ховаючись, стоячи навпроти вікна; я його переконливо попросив (наполіг) вибрати більш безпечне місце). Не збираюся виступати в ролі адвоката, така особистість, як друже Філін в ньому не потребує. Хочу сказати головне: «Поки ви брешете, він воює».

P. S. Офіційно я звільнився з батальйону в квітні 2016 року. Але, якби знову постало питання про призов (мобілізацію)

в Збройні сили, безсумнівно обрав би 46-й батальйон «Донбас-Україна». І... бажано в артилерію до друже Гайдука».

Боєць зведеної роти 93-ї механізованої бригади Геннадій Єфремов:

«Після отриманого поранення і повернення з полону я проходив чисельні лікування і обстеження в шпиталях, але чомусь тоді в мене не було виявлено ніяких проблем зі станом здоров'я. Лише в минулому 2016 році в мене діагностували рак четвертої стадії. Скаржитися на вилікувані поранення нібито було ні на що, і тому дали другу групу інвалідності і невелику пенсію. Безкоштовно лікували, видавали знеболювальні ліки безкоштовно, що при моїй пенсії в 1500 гривень дуже допомагало, але це було до минулого тижня. Коли я вчергове пішов отримувати ліки, мені відмовили. Так що, хлопці, не хворійте і стежте за своїм здоров'ям. Тому що, поки ви у формі, вам обіцяють золоті гори, а потім недофінансування, таке інше і про вас забудуть. Врешті-решт я залишився один на один зі своєю невиліковною хворобою. Щиро дякую небайдужим Українцям, які надають фінансову підтримку і якось ще підтримують моє життя. Слава Україні!»

Боєць-санітар батальйону «Донбас» Сергій Міщенко:

«Спочатку було слово. І слово було Арсена Авакова. «Пацани, все буде ок. Тільки треба зробити. НЕ засцять...» Потім приїжджав пару раз Юрій Луценко. Говорив приблизно те ж саме. Зазвичай, після таких приїздів було «спекотно». Головне — не засцять. Ми воювали і вірили в те, що все буде саме так, як нам гарантували й обіцяли: «Документи оформимо. Лікування, компенсації в разі чого». Ми не засцяли. Усе виконали, як слід. Тепер сім'ї загиблих роками судяться з Нацгвардією за компенсації. Хлопцям з другою групою інвалідності пенсія не призначена. Виявляється, воювали не в тому статусі. Іноземним підданим громадянство України не оформляють вже третій рік. Чому згадав? Тенгіза Тетруашвілі (Тринадцятого) депортували з України. Депортували ветерана АТО. Хоча, який він ветеран? Воював він без документів. Депортували. Слово довге, просто в голові не вкладається якось... Одного разу запитав його: «Тринадцятий, а ти пам'ятаєш, як у Первомайську рвонув за мною на машині під мінометний обстріл?» Він посміхнувся одними куточками губ. Напевно, згадав мій кумедний вигляд у той момент. Відповів: "Головне, щоб ти не забував"».

Боєць другої штурмової роти батальйону «Донбас»
Богдан Кириченко:

«Я добровільно пішов захищати Україну з перших днів на Донбасі, пройшов у тому числі і Іловайський «котел». Отримав поранення в жовтні 2015 року. Простими словами, два роки захищав нашу країну в «гарячих точках», поки після поранення і контузій мене не списали за станом здоров'я і не дали інвалідність!

Моя дружина Юлія також переселенка і теж залишила своє житло на окупованій території, щоб я мав можливість захищати Україну. Тобто, як мінімум, ми залишили дві наші квартири і все своє майно, щоб зупинити ворога. У 2015 році у моєї дружини відмовили нирки, і ми спасали її зусиллями небайдужих волонтерів і побратимів, небайдужих людей нашої країни!!! Незважаючи на те, що лікарі не давали жодних шансів, її вдалось протримати півтора роки на діалізі, зробити операцію в сусідній державі і врятувати їй життя!

Так як тепер у нас в сім'ї два інваліда третьої і першої групи, то шукати гроші на коштовні препарати ми не можемо! Єдине, що нас тут поки що тримає, це Юліне лікування, і лікарі, які є нормальними спеціалістами і більш-менш людяно ставляться до нас!»

Боєць-мінометник зведеної роти 93-ї ОМБр
Володимир Кривульський:

«Після повернення з Іловайського оточення я спочатку отримав звістку про те, що мене вже вважають загиблим, а пізніше проти мене порушили кримінальну справу про самовільне залишення частини. Незважаючи на те, що я продовжив службу у складі 93-ї ОМБр і ще двічі був у відрядженні до зони бойових дій, я до сьогоднішнього дня не маю жодного документального підтвердження участі в бойових діях і не визнаний учасником бойових дій. Усі мої намагання отримати необхідні папери у стройовій частині своєї бригади для отримання посвідчення УБД були безрезультатними. Замість визнання я ледве не отримав карне покарання у вигляді двох років позбавлення волі за «самостійне залишення частини». Тричі я добровільно йшов захищати свою Батьківщину і врешті-решт отримав таку-от «подяку». Ніхто, крім моїх побратимів, які перебували поруч зі мною під Іловайськом, не переймається ані станом мого здоров'я, ані морально-психологічними проблемами, які виникають вже не від війни, а від байдужості паперово-бюрократичної системи».

І це лише декілька прикладів з сотень і тисяч випадків відношення України до своїх захисників-добровольців... Сотні бійців і тисячі їхніх доль і доль їхніх родин перемолов Іловайськ і ця війна в цілому. Подальша доля виживших бійців, родичів загиблих і зниклих безвісти варті окремої книжки. Окремої важкої і жорсткої книжки про долю справжніх патріотів своєї Батьківщини... І буде Суд... І будуть чиновники і командири дивитися в очі воїнам. І воїни будуть дивитися в очі чиновників і командирів. І буде пекло... Пам'ятайте про це.

Закінчити свою книжку я хочу уривком з проміжного звіту комісії Верховної Ради України, з якого стає зрозумілим, що в Іловайській історії ще надовго залишиться дуже багато питань, відповіді на які суспільство отримає дуже не скоро. Як доказ цього є той факт, що сама Тимчасова слідча комісія Верховної Ради «З питань розслідування обставин трагічних подій, що призвели до загибелі та захоплення в полон бійців добровольчих батальйонів, а також військовослужбовців Збройних сил України, Національної гвардії України біля міста Іловайськ Донецької області» на чолі з Андрієм Віленовичем Сенченком пропрацювала лише півтора місяця після цих трагічних подій. Новий склад Верховної Ради, до якого входили і депутати, які керували добровольчими підрозділами в Іловайську, з незрозумілих причин не підтримали ініціативу і не наполягли на продовженні роботи цієї парламентської комісії.

«...Замість прийняття кардинального рішення керівництво АТО фактично дезінформувало частини, які знаходились в оточенні, безпідставно обіцяючи швидку підмогу. Започаткована із запізненням і недостатніми силами спроба деблокування іловайського угруповання в черговий раз призвела до великих втрат, чисельність яких Міністерством оборони і Генеральним штабом приховується. На тлі посилення блокади Іловайська російськими військами, неможливості постачання нашого угруповання і виснаження боєзапасу штаб АТО й надалі вимагав чекати підмоги і безцільно утримувати половину міста, яке втратило на той момент значення для операції по оточенню Донецька. У критичній ситуації керівникові Сектора «Б» генерал-лейтенанту Хомчаку Р. Б. довелось самостійно приймати рішення про прорив іловайського угруповання з оточення. Політичним і військовим керівництвом країни не були вжиті вичерпні заходи по організації «коридору» для виведення наших військ з оточення. Обнадійлива інформація, яка доводилась керівником Генерального

штабу Муженком В. М. до командування Сектору «Б», носила скоріше дезінформуючий характер. Характеризуючи ставлення військових керівників, стурбованих парадами, зірками й орденами, до рядових воїнів, не можна не сказати ще про одне. Як і раніше, пошук тіл загиблих — це турбота виключно волонтерів, рідних і близьких загиблих героїв. Як і раніше, наших солдат, які не мають розпізнавальних жетонів, продовжують ховати в безіменних могилах. Як і раніше, надання статусу учасника бойових дій кожному, хто захищав зі зброєю в руках Україну, — особиста, а не державна справа.

Результатом помилок, які були допущені військовим керівництвом країни, стали сотні людських життів і покалічених доль. Стала падати довіра народу до керівництва країни і армії. Власну слабкість і нездатність керувати обороною країни керівники Міністерства оборони і Генерального штабу стали пояснювати силою і непереможністю агресора.

З вуст політичного і військового керівництва стала тиражуватися недостовірна інформація про втрату на полі бою 65 % військової техніки. Так, у країні й армії насаджувались настрої поразки, відповідальність за яку також повинні розділити міністр оборони Гелетей В. В. і керівник АТО Муженко В. М.

Ці настрої стали фоном зустрічі президентів України і Росії, що відбулася 26 серпня 2014 року в Мінську і, в значній мірі, визначили підписання 5 вересня 2014 року Мінських угод, які неоднозначно сприймаються як мешканцями Донбасу, так і мешканцями всієї України, а також прийняття не менш спірних законів «про Донбас» 16 вересня.

На жаль, після усвідомлення країною Іловайської трагедії та її наслідків не відбулось усвідомлення персональної відповідальності тими, хто в ній винен».

P. S. Дякую читачам, яким вистачило витримки і бажання прочитати до кінця цю книжку.

З повагою, автор книжки — колишній сержант міліції і рядовий запасу Роман Зіненко (Сєдой).

Слава Україні!

Зміст

ХРОНІКА ІЛОВАЙСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ
25—31 серпня 2014 року 3
25 серпня 2014 року 5
26 серпня 2014 року 71
27 серпня 2014 року 121
28 серпня 2014 року 150
29 серпня 2014 року. «Кривавий коридор» 175
30 серпня 2014 року 369
31 серпня 2014 року 423
Післямова 465

Громадсько-політичне видання

Серія «Хроніка»

ЗІНЕНКО Роман Анатолійович

ВІЙНА, ЯКОЇ НЕ БУЛО
Хроніка Іловайської трагедії

Частина 2

25—31 серпня 2014 року

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Л. І. Вакуленко*
Художній редактор *О. А. Гугалова-Мєшкова*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка *О. В. Підлісна*
Коректор *Р. Є. Панченко*

Підписано до друку 22.11.18. Формат 84×108 $^{1}/_{32}$.
Умов. друк. арк. 25,20. Облік.-вид. арк. 30,20.
Тираж 2500 прим. Замовлення № .

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016